

JO. GOTTL:
HEINECCII JC.
OPUSCULA
VARIA,

In duas Partes divisa;

JO. GOTTL. HEINECCII JC.

REG. MAJEST. PRUSSIÆ
Consil. Int. in Acad. Hal. Jur.
& Philos. Prof. ac H. T.
Prorectoris

OPUSCULORUM VARIORUM SYLLOGE,

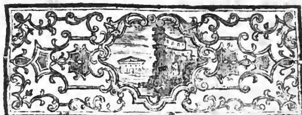
OLIM SEORSUM EDITORUM,
jam in hunc fasciculum collectorum.

PARS PRIMA.

VENETIIS,
Ex Typographia Balleoniana.
MDCCXLVIII.

Superiorum Permissu, ac Privilegiis.

LECTORI BENEVOLO

S. P. D.

Jo. Gottl. Heineccius Jc.

Spem aliquoties fecerunt bibliopolæ, dissertationum mearum, quas partim juvenis, partim jam docendi munere functus, in tribus academiis conscripsi, in unum fasciculum conjungendarum. Quod consilium aliorumne hortatu ceperint, an quia quædam illorum opusculorum frequentius in tabernis librariis quærerentur, ceu mihi a quibusnam relatum est, non facile dixerim. id adfirmare possum candide, si meo res acta esset arbitrio, me facile passurum fuisse, has schedas, exercitationi tantum academicæ destinatas interire. Sunt in his dissertationibus quædam, a me adolescente conscriptæ, quando nec ea judicii maturitas, nec tantus librorum adparatus, nec tam diffusa lectio erat, ut omnia ad amussim scribi atque expoliri po-

tuerint. Aliæ non meo, sed respondentium, quos vocant, stilo primum conscriptæ, & a me tantum revisæ, & in ordinem, quoad ejus fieri potuit, redactæ sunt, ubi sane re ipsa expertus sum, verum esse, quod ille ait:

Emendare mihi labor est, quam scribere, major.

Denique nonnullæ, ut fit, urgentibus candidatis ac respondentibus, & vasa jam conclamantibus, tam festinante calamo in chartam conjectæ sunt, ut sæpe madidæ adhuc schedæ a typographis peterentur, nec a me relegi potuerint aut emendari, nisi ubi jam typis descriptæ essent. Talia vero non ita plerumque scripta sunt, ut ætatem ferant, vel ad auctorum famam atque existimationem conservandam pertineant. Accedit, quod mihi jam pro rectoratus munere fungenti, multisque potius, quam magnis, occupationibus dies noctesque distracto, non licuerit esse tam felici, ut limam iis, quæ olim scripseram, adhibere potuerim, aut quædam refingere, quæ, meliora edoctus, aliter scripta nunc mallem. Nunquam enim ita quisquam bene subducta ratione ad scribendum est,

Quin res, ætas, usus, semper aliquid adportet novi,
Aliquid moneat, ut illa, quæ te scire credas, nescias,
Et quæ tibi putaris prima, in experiundo, repudies.

De-

Denique ne ad emendandas quidem schedas, prælo exeuntes otium mihi superesse vidi, adeoque aliis demandandum fuit hoc officium, æque ac labor molestissimus conficiendi indicem, quorum de diligentia tametsi optima quævis sperem, negare tamen nolim, nitidiora omnia proditura fuisse si tam bene mecum esset actum, ut ipse curam editionis suscipere potuissem, quandoquidem ita natura comparatum est, ut dominus videat plurimum in rebus suis. Enimvero quum exteri quidam editionem minarentur: e duobus malis, quod minimum erat malum, eligere, & ipse eam qualicumque modo curare, quam aliorum arbitrio rem omnem committere malui. Et sic, quod felix faustumque esse jubeat supremum Numen, jam uno fasciculo prodeunt, sparsim antea editæ, dissertationes meæ, juveniles, viriles, philosophicæ, historicæ, juridicæ, breves, longiores, quas olim *Lipsiæ*, *Halæ*, Franequeræ, Francofurti *juxta* Viadrum, vel in cathedra defendi, vel aliis occasionibus & ipse scripsi & ab aliis scriptas severius emendavi. Ut vero de singulis nonnulla, quæ, scire te, tua interesse videtur, moneam, primum locum occupat dissertatio quæ studii ecclesiastici cum elegantiore litteratura conjuncti fructus est, de GENUINA NATIVITATIS CHRISTI ÆRA e numis atque inscriptionibus illustrata. Quum enim eo tempore & studii numismatici amore captus, & alia vetera monimenta curiosius contemplatus, reperisse

risse mihi quædam viderer, quæ æram nativitatis Christi genuinam, ab ANT. PAGI, HENR. NORISIO aliisque demonstratam, illustrare viderentur: ea conjeci in hanc dissertationem, maxime quum adjungendus essem ordini philosophico, & statuta academica hujusmodi specimen pro consequendo loco exigerent. Multa me ex eo tempore observasse, quibus illa dissertatio hinc inde illustrari, & ipsa Æra Christi, quam ibi signavi, accuratius demonstrari posset, facile est ad intelligendum. Sed quum semel decretum esset, dissertationes omnes jam intactas relinquere, & tales edere, quales jam olim prodierant: religioni mihi duxi, & hanc interpolare, aut refingere, nisi quod menda quædam sustuli, & sub finem sententiam meam de DIONYSIO PERIEGETA aliquantulum mutavi.

Exercitatio secunda de VERÆ FALSÆQUE SAPIENTIÆ CHARACTERIBUS programma fuit inaugurale, scriptum anno Christiano MDCCXIII. quum professoris philosophiæ ordinarii munus in academia Fridriciana longe clementissime mihi demandatum, auspicarer. Erant eo tempore variæ admodum virorum doctorum in hac academia de philosophiæ usu sententiæ, aliis eam maximi facientibus, aliis eamdem non modo inutilem ac supervacuam, verum etiam Christianæ pietati admodum inimicam, ac proinde perniciosissimam esse, existimantibus. Quum itaque facile animadverterem, neutros justum discrimen statuere inter veram sapientiam

&

& ἀδιάφορουδείαν, ac proinde non minus peccare, qui omnem philosophiam sine discrimine utilem atque expetendam esse contendant, quam qui eamdem, nullo observato discrimine veluti ad Garamantas proscribendam censeant: nihil me facere posse existimavi utilius, quam ut sub muneris publici auspicia de veræ falsæque sapientiæ characteribus essem sollicitus, ut illi & mihi veluti norma essent, ad quam doctrinas meas exigerem, & studiosi haberent, quod in addiscenda philosophia & observarent diligenter, & cum cura ac industria caverent. Expensis itaque iis, quæ de hujusmodi characteribus jam olim disseruerant SOCRATES, PLATO, CLEMENS ALEXANDRINUS, demum operam dedi, ut ex ipsa sapientiæ definitione characteres quosdam eruerem, qui sapientiam sectantibus instar cynosuræ essent, ad quam dirigerent cursum suum, ut nec hinc in Scyllæ, nec inde in Charybdis voraginem abriperentur. Hanc itaque dissertationem huic fasciculo intexere eo minus dubitavi, quo uberiorem inde fructum ipse tuli in persequendo studio philosophico.

Sequitur exercitatio tertia de INCESSU ANIMI INDICE, quam me præside defendit JO. FRID. SCHUMANNUS, amicissimi mihi JO. MICH. SCUMANNI, Pastoris tum ad S. Mauritii ædes filius, qui quum eo tempore me, philosophiæ moralis præcepta accuratius interpretantem, audiret, ea inprimis, quæ ex ethica characteristica de signis propen-

sionum humanarum differueram, non fine voluptate perceperat, ac proinde ejus doctrinæ specimen aliquod edere decreverat. Commendavi ergo, optimo juveni, qui aliquot annis post maxime reverendo parenti, Superitendenti VVissenfelsensi, collega datus, florentissima ætate rebus humanis excessit, hoc thema de incessu animi indice, suppeditatisque rebus præcipuis, & ordine, quem in eo elaborando servaret, præscripto, auctor ei fui, ut ipse in hoc vires ingenii periclitaretur. Quod & tanta dexteritate præstitit juvenis optimus, ut non nisi emendandi labor suscipiendus. Mea ergo est hæc dissertatio, si spectes materiam, beati SCHUMANNI, si ipsam elaborationem, utriusque, si defensionem, qua tum adversus invidi hominis non tela, sed insidias, strenue ambo defuncti sumus. Quæ monere visum, ne quidquam, quod alienum est, mihi adrogare velle videar. Ceterum in priore capite quædam in genere differuimus cum de signis propensionum humanarum physiognomonicis, tum de incessu, eumque esse animi indicem argumentis physicis, moralibus, historicis demonstravimus, profligatis simul eorum rationibus, qui, fallacia ista signa esse, existimant. Hinc porro posteriore capite propensionibus hominum in certas classes divisis, de singulis vitiis deditorum incessu quosdam dedimus canones, eosque & rationibus, & veterum testimoniis, & petitis ex omni historia exemplis illustravimus. Quæ quum non plane

ne vulgaria & protrita sint, tibi LECTOR, non omnino injucunda fore, existimavimus, ac proinde & huic dissertationi, qualis jam tum ab anno MDCCXIII. exstitit, locum esse voluimus in hoc fasciculo.

Eadem fere notanda sunt de exercitatione quarta, quæ agit DE PHILOSOPHIS SEMI-CHRISTIANIS, nisi quod hanc pro rostris defendit HECTIUS, Halensis, qui jam in comitatu Solmensi, Laubaci, Antistitis sacrorum officio fungitur. Veniebat & ille eo tempore una cum aliis adolescentibus ad ædes meas, meque cum artes elegantiores ac philosophiæ disciplinas, tum & historiam philosophicam docentem sedulo audiebat; quumque de recentioribus philosophis, in primis Platonicis, agerem, observassemque, esse ex iis, qui GUIL. CAVEO aliisque viris doctis parum a Christiana veritate abfuisse, videantur, similesque quodammodo fuisse illi Agrippæ, qui, audita PAULLI apostoli oratione: ἐν ὀλίγῳ, inquit με πείθεις χριστιανὸν γενέσθαι; Act. XXVI, 28. ea observatio tanti momenti videbatur juveni laudatissimo, ut dignam putaret, quæ singulari dissertatione academica expenderetur. Occasio itaque fuit ea diatriba disquirendi, rectene olim a CLEMENTE ALEXANDRINO aliisque patribus creditum sit, philosophiam esse παιδαγωγὴν ad Christum? qui factum, ut quidam jucundissimo Christianæ lucis exortu adduci se eo passi non sint, ut ex superstitionis suæ tenebris eluctarentur, sed inter ἐπαμφοτερίζοντας esse

maluerint, neque calidi, neque frigidi, semipagani, & semichristiani, quos se ore suo ejecturum minatus est Servator. Apoc. III, 15. 16. quot fuerint hujusmodi philosophorum ἐν ὀλίγῳ χριστιανῶν genera? cur pagani philosophiam suam doctrinis Christianis tamquam phaleris quibusdam exornarint? quibus viis ad earum notitiam pervenerint? qui recentioris ævi philosophorum in hoc numero fuerint? quæ olim fuerint & etiamnum sint hujus semichristianismi caussæ, & quæ ei opponenda sint remedia, nisi quis simile velit adire periculum? Quæ omnia ita comparata sunt, ut non potuerint non quædam ex horum philosophorum operibus, vulgo non æque notis, depromi scitu dignissima, quæ & facile mihi persuaserunt, ut ne hanc quidem dissertationem reliquarum numero exclusam vellem.

Quæ quinta est in hoc fasciculo, dissertatio de ORIGINE ATQUE INDOLE JURISDICTIONIS PATRIMONIALIS, ea fuit auspicalis, quum anno MDCCXIV. supremi in jure honores mihi ab illustri jureconsultorum ordine conferrentur. Quandoquidem vero ea tum erat rerum mearum ratio, ut intra quatuordecim dierum spatium & capiendum esset hoc consilium, & exsequendum: temporis exclusus angustiis, omnia quam fieri poterat, brevissime proposui, easque theses sine alterius præsidio defendi. Potuissem, si otio abundassem, permulta addere, quæ ad illustrandas has doctrinas vel maxime per-

tine-

tinere videbantur. Sed communicari illa tecum potuerunt occasione longe commodiore, puta in ELEMENTIS JURIS GERMANICI, quæ jam sub prælo sudant, ubi & de jurisdictione ex juris Germanici principiis fusius erit disserendum.

Sexta exercitatio de LEVIS NOTÆ MACULA defensa est a CHRISTOPH. GOTTL. STOCKMANNO, Gerano Varisco, in eaque LEGEM XXVII. COD. DE INOFF. TEST. ex rationibus historicis interpretari conati sumus, ostendimusque, verba legis 3. C. Theod. de inoff. test. ex qua, nec non l. 1. C. Theod. lex illa 27. conflata est, ita se habere: *omnia fratribus tradi oportere, qua per turpitudinem aut aliquam levem notam capere non potest institutus.* Ex iis vere quum colligi possit, Constantinum M. hic procul dubio ad aliam quandam legem, qua personæ quædam infames, aut aliqua levi macula notatæ, aliquid capere ex testamento prohibentur, respicere, alia vero ejus generis vix exstet, quam PAPIA POPPÆA: suspicati sumus, has Constantini M. constitutiones ad hanc ipsam pertinere legem; eaque prohibere voluisse principem, ne personæ hujusmodi viles, tum a senatoriæ originis virorum, tum ab ingenuorum toris exclusæ, solidum ex conjugum testamentis, præteritis fratribus ac sororibus caperent, adeoque personas infames in ea constitutione dici, quæcumque cum ingenuis; levis notæ macula adspersas, quæ cum senatoribus aut eorum posteris vivere per le-

ges in justo matrimonio non possint, quas deinde ex l. 43. & l. 44. D. de ritu nupt. pluribus descripsimus, docuimusque simul, nullum in illa constitutione præsidium reperire eorum sententiam, qui spurios, carnifices, lictores aliosque sordido vitæ genere quæstum facientes ob turpitudinem aliquid capere posse, negant. Nova erat hæc sententia, adeoque non mirabar, eam placuisse aliis, aliis, uti fieri solet, displicuisse. Et sane dubia quædam in dissertatione elegante de querela inofficiosi fratrum consanguineorum adversus illam monebat collega conjunctissimus, sed ea humanitate, ut facere non possim, quin eadem modestia respondeam. Nimirum quum ego legem Papiam Poppæam Constantino M. ante oculos tum fuisse conjecissem: viro doctissimo id vel ideo minus verosimile visum est, quod primo hac ratione constitutio Constantiniana tantum ad eos restringenda esset, qui interdicta ejusmodi & probrosa iniisent matrimonia, quippe quidemum hereditatem capere non potuerint: & id tamen generalitati verborum repugnet: deinde, quod sic fratres ne quidem indigui esent hac querela, quum potius tales personas institutas, quippe incapaces, pro non scriptis haberi oportuisset: tum, quod anno CCCXXXII, quo CONSTANTINUS constitutionem illam in l. 3. C. Theod. de inoff. testam. ediderit, ne usus quidem aliquis legis Papiæ Poppææ superfuisse videatur, revocatus quippe demum anno

CCCXXXVI.

CCCXXXVI. l. 1. C. de natural. lib. hinc porro quod verba constitutionis, quibus ego conjecturam meam superstruxerim non ad originem hujus constitutionis, sed ad effectum ipsius querelæ pertineant, nec aliud ex iis colligi possit, quam quod instituti hereditatem propter infamiam levisque notæ maculam capere nequeant: denique quod sic necesse non fuisset, libertorum speciatim facere mentionem, quum matrimonium cum iis inire lex Papia Poppæa disserte prohibuisset. Enimvero quando argumenta mea cum his comparo: non videntur hæc ejus esse ponderis, ut ideo vadimonium deserere vellem. Quod enim ad primum attinet, non ego umquam existimavi, constitutionem Constantini ad eos tantum, qui contra legem Papiam Poppæam nuptias fecerint, pertinere, sed tantum, eos ibi infames & levis notæ macula adspersos dici, docui, qui per legem *Papiam indigni* nuptiis viderentur, & ob eam legem capere non possint. His, sive in matrimonio cum testatore viverent, sive non viverent, præferebantur fratres ac sorores germani ac consanguinei. Ut paucis dicam, non scripsi, ad conjuges duntaxat hanc constitutionem esse restringendam, qui per legem Papiam Poppæam nihil inter se capere possint, sed eas tantum personas infames ibi adpellatas, quæ in l. 43. ff. de rit. nupt. ab ingenuorum nuptiis prohibeantur, iisque levem hærere maculam videri, qui l. 44. eod. tit. indignæ esse

eſse Senatoriis nuptiis dicerentur. Quod non obſtare generalitati verborum, facile unuſquiſque animadvertet. Et ſic alterum quoque cadit argumentum, ſententiæ noſtræ oppoſitum. Nam non indiguiſsent fratres & ſorores querela, ſi conjux conjugem inſtituiſset, qui per infamiam vel levis notæ maculam aliquid capere non poterat, uti jam vidit ULPIANUS in Fragmentis tit. XVI. §. II. ſed tamen nulla ratio erat cur inſtitui non poſſet ejuſmodi turpis perſona, quæ adverſus legem Papiam Poppæam ſciens dolo malo nuptias non iniiſſet. Hinc opus erat lege, quæ eam, ſive nuptam ſive cælibem fratribus & ſororibus præferri prohiberet. Finge aliquem lenam vel a lenone manumiſſam non uxorem duxiſſe, ſed habuiſſe concubinam, eamque poſtea, fratre præterito inſtituiſſe heredem, quid obſtitiſſet, quæſo, quo minus hæc hereditatem caperet, niſi CONSTANTINUS adverſus eam indulſiſset querelam teſtamenti inofficioſi? Quod porro eo tempore jam ab uſu receſſiſse legem Papiam Poppæam exiſtimat vir doctiſſimus, id vereor, ut ulla ratione poſſit demonſtrari. Quamvis enim laxa temporum illorum diſciplina fieret, ut ex viliſſimorum hominum turba haut pauci ſibi viam in ſenatum munirent, & ita fortaſſis ſæpe adverſus hæc legis Papiæ Poppææ capita nuptiæ fuiſsent initæ, tantum tamen abeſt, ut illa vel abrogata ſint, vel tacite exoleverint, vel denique a Conſtantino anno primum CCCXXXVI. in uſum revocari

cari

cari debuerint, ut potius per l. 1. C. de nat. lib. illud legis caput, quod de senatoriis nuptiis agebat, ab isto ad viros perfectos, duumviros sacerdotesque, phœniciarchiæ vel syriarchiæ ornamentis condecoratos porrigeretur. Quod porro verba, quæ ex l. 3. C. Th. de inoff. test. ad effectum pertineant, non negaverim; quia tamen iste effectus tantum ad eos, qui per turpitudinem, aut levem aliquam notam capere non possint, restringitur, necessario jam aliunde constitisse oportet, qui per turpitudinem vel levis notæ maculam capere non possint. Quidni ergo ex lege Papia Poppæa? Denique cur libertinorum in specie meminerit CONSTANTINUS, ex ipsa dissertatione disces. Non in universum a libertinorum libertinarumque nuptiis abstinere jusserat lex Papia Poppæa, sed senatorii tantum generis homines libertinas ducere prohibuerat. De reliquis ingenuis DIO CASSIUS Lib. LIV. p. 531. Ἐπέτρεψε (Αὔγουστος) καὶ ἐξελευθέρας τοῖς ἐθέλουσι, πλὴν τῶν βουλευόντων ἄγεσθαι, ἔννομον τὴν τεκνοποιΐαν αὐτῶν εἶναι κελεύσας. *Liberum fecit* (Augustus) *ut qui vellent, modo Senatores non essent, libertinas ducere possent, eorumque liberos legitimos esse jussit.* Itaque non supervacua fuit libertinorum mentio, quia vel maxime dubitari poterat, an his levis notæ macula adspergenda esset, qui tum aliquando ad summas in ipsa aula dignitates adspirabant. At hæc quidem ad conjecturam nostram illustrandam sufficiant. Solent enim hujusmodi divinationes ita comparatæ esse,

un

ut facile, quod iis opponas, reperias: & inhumanum esset, in his non ferre dissentientes. Qui bene conjecit, hunc vatem perhibemus optimum.

Dissertatio septima DE NAVIBUS OB VECTURAM VETITARUM MERCIUM COMMISSIS, scripta est in gratiam invenis optimi, qui tum in contubernio meo erat, KESLERI, Regiomontani Prussi, qui eo labore dignitati, quam postea obtinuit in collegio Regiomontano, quod commerciorum curam gerit, prælusit. Nec de octava, quæ DE COLLEGIIS ET CORPORIBUS OPIFICUM scripta, & a SCHUMANNO, jam consiliario Saxonico VVeisenfelsensi, strenne defensa, quidquam est, quod moneam, nisi quod ea postrema fuerit illarum, quas Halæ ad annum usque MDCCXXIII. edidi. Eodem enim tempore conclamare vasa, & Franequeram, quo me perillustres Frisiæ Ordines evocaverant, migrare jussit divina providentia. Hac in academia quamvis plus otii mihi Dei benignitate contingeret: dissertationes tamen vix unam aut alteram edidi, partim quod aliis scribendis libellis operam omnem atque industriam impenderem, partim quod ibi plerique, qui doctorum dignitatem ambiunt, theses quasdam sine ullius præsidio defendere solerent. Non omittendam tamen in hoc fasciculo putavi orationem DE JURISPRUDENTIA VETERUM ROM. FORMULARIA *ritibusque, quibus negotia civilia explicabant, sollemnibus*, qua Antecessoris munus auspicatus sum, & quam deinde bis in Germania recusam locum

cum hic nonum occupare volui. Multa in eamdem rem postea disseruit V. C. EVER. OTTO in Jurisprudentia Symbolica, quæ paullo post Trajecti ad Rhenum in lucem prodiit. Quædam etiam non protrita adjici a me potuissent de jurisprudentia formularia Francorum, Langobardorum reliquarumque gentium Germanicarum, si tantum fuisset otii, ut refingere hanc orationem, vel notis saltim illustrare licuisset. Sed & sine his laciniis non displicituram tibi spero orationem, qua ostendere conatus sum, non sine justa caussa Romanos miram illam formularum rituumque religionem invenisse, nec Jove satis æquo judicare illos, quibus ridicula & pæne stolida hæc omnia videntur. Præterea exstare volui Spartæ illius Franequeranæ monimentum, quam nactus, tantis beneficiis cum a CELSISSIMO ARAUSIONENSIUM PRINCIPE, quem aliquamdiu instituí, tum ab ILLUSTRISSIMIS reipublicæ PROCERIBUS ornatus, tantaque humanitate ab eruditissimis collegis exceptus sum, ut numquam de repetenda patria cogitassem, nisi mihi hoc consilium extorsisset valetudo, quacum ibi conflictandum fuit, gravissima. Ceterum quamvis redditus Germaniæ, & Halam, quod numquam speraveram, revocatus, tamen & amore perpetuo complectar Frisios meos, & amicorum, quos ibi permultos habui, memoriam numquam deponam.

Dum memor ipse mei, dum spiritus hos reget artus.

Ibi-

Ibidem prodiit exercitatio decima de VITIIS NEGOTIATIONIS COLLYBISTICÆ SEU CAMBIALIS, quæ tamen non alio jure mea est, quam quod eam meo potissimum ductu conscripsit Dn. LOCHAU, Hamburgensis, qui tum Doctoris honoribus in academia Frisiorum ornandus, eam dissertationem in templo academico sine ullius præsidio strenue defendit. Quare virum clarissimum ea, qua par est, humanitate rogo, ne pro amicitia nostra ægre ferat, dissertationem suam inter meas comparere. Ne quid enim mihi arrogem, quod alienum est: eam lectorem non mihi, sed LOCHAVIO, debere, publice hic ac candide profiteor.

Franequerana quoque est dissertatio de ORIGINE TESTAMENTIFACTIONIS ET RITU TESTANDI, respondente LINDENQUISTIO publice defensa, sed quæ ideo postremum locum occupat, quia ejus exemplar nullum inter res meas reperirem, illud vero, unde ea recusa est, paullo tardius submitteret bibliopola Francqueranus. Sunt in illa quædam ex antiquitatibus Romanis deprompta, quæ vulgo non adeo nota sunt, & totam tamen illam jurisprudentiæ partem haud mediocriter videntur illustrare. Et hinc illam loco alieno exhibere, quam plane prætermittere, malui.

Jam ut in viam redeamus, exercitatio undecima de P. JUVENTIO CELSO, nec non duodecima de JURECONSULTIS SEMIDOCTIS sub auspicium muneris Francofurtensis anno MDCCXXVII. prodierunt, & illa quidem

pro-

programma est, quo orationem sollemnem indixi; hæc ipsa oratio, qua more majorum muneri meo prælusi. In illa de vita jureconsulti celeberrimi, & inter eos, qui a Proculi partibus steterant, haut postremi, quædam a RUTILIO, BERTRANDO & GUIL. GROTIO non observata scripsi, in hac id egi, ut juvenes, oblanguescente jam fere solidioris jurisprudentiæ studio, veluti a pulvere & radio ad majora audenda excitarem. Id quod commodius fieri non posse existimavi, quam si, posita ob oculos deformi semidoctorum facie, eos ad veræ doctrinæ amorem tanto magis inflammarem. Notum est, quod Lacedæmoniorum fuerit consilium, quando adolescentibus ostenderunt servos, vino insanientes, puta, ut eo spectaculo ebrietatis odium conciperent. Idem & mihi consilii fuit, de jureconsultis semidoctis disserenti, ut abhorrere demum ab illa socordia inciperent juvenes, & ad solidiorem doctrinam pro virili eniterentur. Non displicuisse hanc orationem gaudeo viro amplissimo, CORN. VAN BYNKERSHOEK, qui locum ex eo decerpsit in præfatione novarum, quas nuper edidit, observationum, quarum Libro VII. Cap. VIII. me *jurisprudentiæ & amicitiæ suæ honorem* invidendo elogio, adpellavit. Quod tametsi virium mearum mihi satis conscius, non agnoscam: fateor tamen, me istud viri incomparabilis judicium tanti facere, ut vel hanc ob caussam non indignas esse putarim has schedulas, quæ in hoc fasciculo locum reperirent.

Fran-

Francofurti paullo post prodierunt exercitationes sequentes, veluti decima tertia DE MERCATORUM, QUI FORO CESSERUNT, RATIONIBUS ET CODICIBUS, decima quarta DE USUFRUCTU MATERNO JURIS GERM. MAXIME HAMBURGENSIS, decima quinta DE LUBRICITATE JURISJURANDI SUPPLETORII, & decimasexta DE RELIGIONE JUDICANTIUM CIRCA REORUM CONFESSIONES, quarum prima & postrema fuere inaugurales, in gratiam SCHOEPFERI celeberrimi jurisconsulti Rostochiensis filii, & HENR. DUSINGII, Bremensis, scriptæ, secundam & tertiam exercendi ingenii caussa in cathedra defenderunt NIC. RUMPFIUS, Hamburgensis, & JO. THEOD. REINOLDUS, celeberrimi Reinoldi, cui in cathedra juridica successeram, filius. Quo tempore DUSINGIUS ordini jureconsultorum profectus suos explorandos dabat, consentientibus omnium suffragiis decernebatur, ut disputationibus inauguralibus in posterum programmate quodam, aliarum academiarum exemplo, præluderetur. Quale quum mihi tum decano primum scribendum esset, disserui quædam DE ULPIANI JCTI HEBRAISMIS, idque schediasma in hoc fasciculo decimum septimum est. Quemadmodum enim fuerunt, qui in Livii oratione nescio quam Patavinitatem, in Phædri stilo Thracismum subolfacere sibi visi sunt: ita ANT. AUGUSTINUS, ENIM. BONIFIDIUS, GILB. REGIUS, aliique viri doctissimi, Ulpiani Latinitatem Hebraismum vel Syriasmum redolere censuerunt, idque demonstrare quibusdam exemplis conati sunt. Ego vero, quamvis

de

de ULPIANI oratione, sæculi labem ubique redolente, non adeo magnifice sentiam, eas tamen loquutiones non Hebræis proprias, sed ULPIANO cum plerisque melioris ævi scriptoribus communes esse, ostendi. Equidem fatendum est, me hæc scribentem falcem in alienam messem immisisse, qui hæc criticis & elegantiarum istarum peritioribus debuissem relinquere, si mens non læva fuisset. At contingit aliquando, ut redeant veteres amores, & ex elegantioribus istis litteris, in quibus non exiguam adolescentiæ partem consumsi, etiam provectiore ætate voluptatem non mediocrem capiam, quamvis permulta ejus generis, quæ olim in numerato habebam, mihi inter alia studia periisse, quotidie experiar. Solent hujusmodi chartæ raro in doctorum manus incidere, ac proinde minore plerumque cura ac diligentia scribi. Et tamen audivi, hoc schedisma meum excussisse virum doctum VVittebergensem, Musis meis alioquin amicissimum. Quum vero eam diatriben numquam viderim: utrum clarissimus ejus auctor ANT. AUGUSTINI, an meam sententiam amplexus sit, nescio, nec dubito tamen, quin reconditæ doctrinæ plena sint, quæ vir, harum rerum peritissimus, scripsit.

Exercitationis decimæ octavæ de SUPREMA PRINCIPUM MAGISTRATUUMQUE TUTELA auctor est juvenis & nobilitate generis, & doctrina, & morum suavitate præstantissimus, CHRIST. EBERHARDUS RUSSEL, qui

ex

ex eo tempore, quo Francofurti docere cœperam, a latere meo numquam discesserat, tantumque profecerat in jurisprudentia, ut doctoris honores, si quisquam alius, non sine ordinis nostri plausu ac congratulatione capesseret.

Exercitatio decima nona DE EMINENTIORIBUS DUCATUS ET DUCUM LOTHARINGIÆ PRÆROGATIVIS fere extemporaria est. Quum enim fama esset, principem celsissimum, FRANC. STEPHANUM, Ducem Lotharingiæ, qui potentissimum Prussiæ Regem Berolini salutaverat, Francofurtum venturum, cupiditas incessit juvenem nobilissimum, ENGELKENIUM, tum commensalem meum, jam in tribunali ecclesiastico Meklenburgico consiliarium, dissertationem de Lotharingia publice defendendi, meumque rogandi præsidium. Itaque calamo tam festinante hæc, quæ legis, in chartam conjeci, ut schedæ adhuc madidæ ad typographum mittendæ essent. Institutum est hoc certamen eodem tempore, quo princeps celsissimus exspectabatur, cui mox advenienti oblata a respondente dissertatio adeo grata fuit, ut munere præclaro, clementiam suam testaretur.

Exercitatio XX. de C. AQUILLIO GALLO, Jurisconsulto, fuit oratio, qua anno MDCCXXXI. XVII. Kal. Novembr. die, S. Gallo Abbati sacro, magistratum academicum in illustri Viadrina auspicatus sum. Breviter in ea descripsi jureconsul-

ſulci iſtius vitam, ſimulque Part. II. pag. 369. quædam de gente Aquilia obſervavi. Memini ibi etiam M. AQUILLII M. F. GALLI, oſtendique, eum & Prætorem, profligato bello ſervili, ovantem ex Sicilia Romam rediiſse, & poſtea procoſ. viam ſtraviſse ab Regio ad Capuam, earumque rerum geſtarum monimentum præſtantiſſimum ſupereſse in marmore Gruteriano. Jam addere licebit, illum repetundarum poſtea accuſatum cicatricum oſtentatione evaſiſse periculum, ac demum Legatum iviſse in Aſiam, ſed anno U. C. DCLXIV. Mithridati traditum a Mityleneis, diriſſima morte periiſse. Impoſitus enim aſino, & per urbem circumvectus, omnique cruciatuum genere dilaniatus, poſtremo, auro liquefacto in os infuſo, exſpiravit, vir triumphalis & ſenex, uti teſtantur APPIANUS in Mithridatic. pag. 184. & PLINIUS Hiſt. Nat. Lib. XXXIII. Cap. III. Ex quo intelligas, quis ſit ille legatus Populi Romani conſularis, quem vinculis ac verberibus omnique ſupplicio excruciatum eſse a Mithridate, conqueritur CICERO pro Lege Manil. Cap. V. itemque quis ille Aquillius, quem viris fortiſſimis patres eccleſiaſtici tam frequenter adnumerant. ARNOBIUS Lib. I. adverſus gentes pag. 23. *Innumerabiles alii, gloria, & virtute, & exiſtimatione pollentes, acerbiſſimarum mortium experti ſunt formas, ut* AQUILLIUS, TREBONIUS, REGULUS: *numquid idcirco*

circo post vitam judicati sunt turpes, quia non publica lege fatorum, sed mortis asperrimo genere lacerati excruciatique perierant? Et MINUCIUS FELIX in Octav. Cap. XXXVII. *Viros cum Mucio, vel cum AQUILLIO aut Regulo comparo? Pueri & muliercula nostra cruces & tormenta, feras, & omnes suppliciorum terriculas inspirata patientia doloris illudunt.* Ubi male ELMENHORSTIUS intelligit M. Aquillium, II. virum sacris faciundis, quem ob evulgatas sortes Sibyllinas culleo insutum esse, refert DIONYSIUS HALIC. Ἀρχαιολογίας Lib. IV. p. 260. Sed hujusmodi plura addere jam non lubet, nec ea omnia caperent arctiores præfationis limites.

Ejusdem generis est exercitatio XXI. seu programma, quod anno MDCCXXXIII. Halam postliminio redire jussus, publicavi. Nam & id agit de vetere jureconsulto, SALVIO JULIANO, edicti perpetui conditore, ejusque originem, honores, studia, sectam, operaque, quæ reliquit, paullo accuratius, quam vulgo fieri solet, describit.

Supersunt tres dissertationes, vicesimasecunda DE MARITO TUTORE VEL CURATORE LEGITIMO UXORIS SUÆ, vicesima tertia DE PRÆSCRIPTIONE ANNALI JURIS LUBECENSIS, & vicesima quarta DE TESTAMENTIFACTIONE JURE GERMANICO ARCTISSIMIS LIMITIBUS PASSIM CIRCUMSCRIPTA, quas me primum Halæ Decano pro con-

consequendis supremis in jure honoribus publice defenderunt tres candidati dignissimi, MARTINUS OTTO, quem nuper jussu potentissimi Regis in Professorum philosophiæ extraordinariorum numerum recepi, PETRUS BURGESOHN, Gevaliensis Svecus, & JO. HENRICUS GUNTHERUS Zittaviensis. Sed de his nihil est, quod TE, LECTOR BENEVOLE, moneam, quem jam fere tædet prologis scribundis opera abuti. Itaque te valere jubeo, &, ut faveas mihi, tui studiosissimo, vehementer, etiam atque etiam rogo. Halæ, e musæo, ipsis Idibus April. CIↃ IↃCC XXXV.

NOI RIFORMATORI

dello Studio di Padova.

AVendo veduto per la Fede di revisione, ed approvazione del P. F. Paolo Tommaso Manuelli Inquisitore, nel Libro intitolato: *Jo. Gottl. Heineccii Opusculorum Variorum Sylloge*, *&c.* non esservi cosa alcuna contro la santa Fede Cattolica, e parimente per attestato del Segretario nostro niente contro Prencipi, e buoni costumi, concediamo Licenza, che possi essere stampato, osservando gli ordini in materia di Stampe, e presentando le solite Copie alle pubbliche Librerie di Venezia, e di Padova.

Dat. 25. Gennaro 1747.

(
(Barbon Morosini Cav. Proc. Rif.
(Marcó Foscarini Cav. Proc. Rif.

Michiel Angelo Marino Segr.

Registrato nel Magistrató Eccellentissimo degli Esecutori contro la Bestemmia.

Francesco Gadaldini Segr.

DE

DE GENUINA NATIVITATIS CHRISTI ÆRA

EXERCITATIO I.

Ex Numis & Inscriptionibus antiquis illustrata.

---

§. *I. Numorum & Inscriptionum auctoritas & praestantia.* §. *II. Ea etiam in historia ecclesiastica sese exserit.* §. *III. Scopus Dissertationis.* §. *IV. Cur æra genuina Nativitatis Christi hodienum tam obscura sit? Christiani quas æras usurpaverint? Quando Dionysiaca publice recepta?* §. *V. Monimenta antiqua, æra Christi signata, supposititia sunt. Veluti gladius Constantini M. Litterarum Gothicarum origo.* §. *VI. Numus Constantini M. supposititius, nec non ejusdem notæ Inscriptio Spoletana.* §. *VII. Num æra Christi in numis medii ævi occurrat? Numus bracteatus Bernardi Ducis. Cifra Arabica numeris Romanis intermixta.* §. *VIII. Quot viis monimenta*

ad genuinam Christi æram adducant? §. IX. Prima via. *Chronotaxis Herodiadum. Numus Herodis Antipæ describitur.* §. X. *Ejus γνησιότης ostenditur.* §. XI. *Herodes Antipas regnare cœpit anno Jul. XLIII. quod demonstratur e numo, cum Josephi chronologia collato.* §. XII. *Nec non ex chronotaxi imperii Archelai.* §. XIII. *Quin & ex chronotaxi imperii Philippi Tetrarchæ.* §. XIV. *Harduini diversa sententia rejicitur.* §. XV. *Quantum temporis inter obitum Herodis M. & imperium Antipæ intercesserit? Annus emortualis Herodis M. fuit Jul. XLII.* §. XVI. *Id quod demonstratur testimoniis Josephi, & ex eclipsi lunari tum facta.* §. XVII. *Quantum temporis inter natalem Christi & mortem Herodis effluxerit? Dies natalis Christi obscurior. Observatio de die XXV. Decembr. in Ecclesia occidentali recepta. Annus tamen verus adparet ex epocha templi Herodiani.* §. XVIII. Via secunda. *Census tempore nativitatis Christi actus fuit universalis. Bynæi sententia examinatur.* §. XIX. *Census hic illustratur ex monimento Ancyrano, cujus historia traditur.* §. XX. *Fragmentum hujus monimenti adfertur.* §. XXI. *Idem explicatur. Chronotaxis censuum Augusti.* §. XXII. *Censum secundum huc pertinere, ostenditur. Census non uno anno absoluti.* §. XXIII. *Lapsus quidam Chronologici notantur.* §. XXIV. *Chronotaxis Præsidum Syriæ e numis restituta.* §. XXV. *Christus Varo Præside natus. Lucas explicatus. Quirinius tempore Christi nati non*

fuit

fuit Præses Syriæ, sed censum extra ordinem egit. §. XXVI. *Locus Tertulliani explicatur. Tabulæ censuales diu superstites.* §. XXVII. Via tertia. *Varia interpretatio verborum Lucæ. Anni Tiberii modo non uno numerantur.* §. XXVIII. *Æra Tiberii Proconsularis e monimentis antiquis illustratur, & ad Christi nativitatem adplicatur.* §. XXIX. *Epilogus dissertatiunculæ.*

§. I.

Numorum, inscriptionum, aliorumque, quæ tanquam fractæ e naufragio tabulæ in ætatem nostram delata sunt, monimentorum, tanta semper visa est auctoritas, ut omnes fere eruditi, qui annales veteres in tuto collocare voluerunt, eorum testimonio in primis utendum sibi existimaverint. Cujus instituti sui multas profecto habuere rationes. *Quis enim non videt*, inquit Jo. DANIEL MAJOR, (a) *quam multo potior censenda documenti historici illius auctoritas merito sit, quod ex veteri numo, marmore, tabula, aut inscriptione antiqua quavis alia, publico magistratus decreto sollemniter erecta, quam quod ex uno forsan & altero, tot ac tam grandibus suspicionibus objecto privati hominis scripto historico petatur?* Certe enim, quum scripta historicorum haud pauca, tum ob librariorum oscitationem

(a) Major *Diss. de Numis Rhedigerian. p.* 66.

nem, tum propter scribentium adfectus; qui plerumque in calamum migrant, aut ignorantiam, privatis, ad altiora principum consilia caligantibus, vix omni ex parte evitandam, suspicione non minima laborent, pleraque etiam mirum in modum inter sese discordent; diversa longe est monimentorum antiquorum ratio, quippe quæ & incorruptiora ad nos pervenerunt, & publica fere auctoritate erecta sunt, & amantius multo inter se conspirant. Atque hæc quidem laus istis tam consentiente omnium eruditorum suffragio conceditur, ut nemo fuerit post felicem litterarum παλιγγενεσίαν inventum, qui eam in dubium vocare ausus sit. Antiquos scriptores ad summas angustias redegit JO. HARDUINUS, (b) nihilque præter Plinii historiam naturalem, Ciceronis aliquot libros, Virgilii georgica, & Horatii epistolas, ex antiquitate ad nos pervenisse, miro ingenio contendit. Diplomatum quoque antiquorum fidem adversus Mabillonii sententiam, impugnavit P. BARTHOLOMÆUS GERMON, (c) Jesuita Gallus, tanta audacia, ut,

(b) vid. *Vindic. nominis German. adversus obtrectatores Gallos*. *Ittigii Observ. ad Biblioth. PP. Apost. p.* 208. (c) B. Germon. *Disquis. de vet. Reg. Franc. Diplom. & arte secernendi antiqua diplomata vera a falsis*. Paris. 1703. 12. cui Mabillonius *Supplementum librorum de re diplomatica* Paris. 1704. fol. Justus Fontaninus

ut, nihil fere in tabulariis publicis genuini exstare, credat. At antiquis monimentis neuter dicam scripsit, quippe quæ ipsa elegantia & superfusa ærugine, (d) tanquam veneranda canitie, antiquitatem tuentur. Contra ea innumera proferre liceret testimonia de numorum usu & præstantia, si id opus esse videretur. Ut enim jam non expilemus æternum viri incomparabilis, EZ. SPANHEMII, opus *de usu & præstantia numismatum*, quo incredibilem veterum numorum utilitatem in omni doctrinæ genere ex instituto demonstravit: magnus PEIRESCIUS (e) dictitare idemtidem solebat, *numismata, aliaque id genus, testes esse antiquitatis incorruptos, ex quibus addiscerentur, quæ frustra requireret quis ex historiographis omnibus*. Jo. DANIEL MAJOR, paullo ante laudatus, (f) numos vocat *ipsasmet pictas vel sculptas historias, quæ, adscriptis sibi ad lu-*

tus

Forojul. *vindicias antiquorum diplomatum* Romæ 1705. 4to. Theodoric. Ruinartus *Ecclesiam Parisiensem vindicatam* Paris. 1705. 120. & Petrus Constant. *vindicias MSStorum* ibid. 1706. 800. opposuerunt. Prodierunt postea Germonii *Disceptatio secunda* Paris. 1706. 12mo. & *tertia* 1707. 12. nec, mortuo licet Mabillonio, intermortua est hæc controversia. (d) *Virides obducta ærugine numos* laudat Prudentius *in Psychom.* v. 602. (e) Chifflet. *Anastas. Childeric. cap. VII. p.* 113. (f) *de num. Rhedigerian. p.* 58.

tus verbis, aut abbreviaturis eorum peculiaribus, expressa deinde ex lectore auditorem & spectatorem, tanquam res hodie gererentur, faciant. Jo. HEMELARIUS (g) *inclusum esse ait numis nobile historiarum opus, & quod solum, etiamsi reliqua praclarissimorum ingeniorum monimenta intercidissent, stare adversus annorum edacitatem temporumque injurias potuisset.* Denique cel. VVEDELIUS (h) eosdem *vivam historiam antiqua gentis & sapientia* salutare non dubitat. Par pretium etiam inscriptionibus statuitur, quibus tantum tribuebat BOSIUS, (i) *ut in intimam antiquitatis notitiam neminem posse pervenire existimaret, nisi qui ingenium inscriptionum veterum ad unguem calleret.* Omitto aliorum illustrium virorum, veluti DU CHOUL, REINESII, CHIFFLETII, MEIBOMII testimonia, quæ præfationis limites non capiunt.

§. II.

Inter monimenta vero hæc antiqua, illa mihi instar thesauri habenda videntur, quorum testimonio historiæ sacræ atque ecclesiasticæ veritas quodammodo stabilitur. Ingentem eorum numerum ipse collegi, plurimisque observationibus historicis animi caussa illustrare cœpi, non dubitans, quin integra messis oblatura se esset ei, qui majore adparatu instructus serio hoc age-

(g) *Præfat. ad aurea numism. Caroli Duc. Arschot.* (h) *Differt. de numis pileatis Decad VIII. Exercit. Medico Philolog. p. 69.* (i) Bosius *Epist. XLV. ad Reines. p. 187.*

ageret. Fateor equidem ſcriptores nonnullos, eoſque cæteroquin doctiſſimos, rem eumdem ſæpe tentaſſe, ſed quod aliis in rebus plerumque contingit, plura ſibi videre viſi ſunt, quæ deinde oculatiores vel inepte, vel partium ſtudio confictas agnoverunt. Ab Hiſpanis inter cæteros non ſolum multas inſcriptiones plane confictas ſcimus, ſed genuinas etiam ita detortas, ut eos in hac re nimia pietate potius, quam veritatis ſtudio abductos fuiſſe judicandum ſit. Hinc factum eſt, ut ex fragmento antiqui marmoris, in quo litteræ S VIAR adhuc exſtabant, ſtatim novum quendam Sanctum, qui hoc nomen geſſerit, exſculperent, ejuſque ſolemnem conſecrationem ab Urbano VIII. Pontifice R. depoſcerent, quum tamen poſtea a peritis talium antiquitatum oſtenderetur, (k) litteras S VIAR reliquas eſſe e tota inſcriptione, procul dubio ita ſupplendas, ut *præfectus* VIA*rum*, vel *curatores* VIA*rum*, vel *manceps* VIA*rum*, vel aliud ejuſmodi (l) legatur. Eadem ſimplicitate etiam Galli ex inſcriptione, in agro Veſontinenſi reperta, Euſebii cujuſdam martyris notitiam ſibi factam crediderunt, figuris adpictis perſuaſi, quas, quum martyrii inſtrumenta crederent, aſcias eſſe docuit

(k) Mabillon. *Tom. I. Muſ. Ital. p.* 145.

(l) De magiſtratibus viarum vid. Lipſ. *ad Tacit. l.* 3. *Annal. pag.* 158. & V. C. Eu. Otto *de Tutela viar. Parte II. p.* 314.

docuit MABILLONIUS. (m) Sic porro quum Romæ a monachis inventus esset lapis, vestigio hominis notatus, dici non potest, quanta veneratione eum coluerint superstitiosi homines, vestigium angeli, in mole Hadriani tempore Gregorii M. Papæ olim visi, adorare se existimantes. AT PETRUS BELLORIUS, antiquitatum studiosissimus, ubi in templum venit, & tam numerosam plebem circa monimentum vidit, accessit, accuratiusque inspecto lapide, ex inscriptione Græca, fragmentum statuæ Isidis deprehendit. (n) Eadem fabula acta est Ravennæ, ubi S. Argyris religiose culta diutissime fuit, quam tamen ethnicam fuisse, ex inscriptione marmoris sepulcralis, ibidem obvia, deprehendit D. PAPEBROCHIUS. (o) Denique, fuere, ut ait ANTONIUS AUGUSTINUS, (p) qui Neronis numum fingerent cum litteris: PETRUS GALILÆUS, quem ingenti pretio Paullo IV. Pontifici impostores obtrudere tentarunt. *Cuderant ipsi hinc quidem Neronis caput, cum solitis titulis, in aversa autem parte S. Petri faciem, qualis in plumbis bullarum ac diplomatum pontificiorum spectatur, adscriptumque erat:* PETRUS

(m) Mabill. *Epist. de cultu Sanctor. ignotor.* Paris. 1698 4to. (n) Burnet. *Epist. XII. de itiner. Ital. pag.* 182. *seqq.* (o) *Acta Sanct. Maii Tom. V. pag.* 223. *seqq.* (p) Anton. Augustin. *dial. II. de num. antiq.* Dan. Larroquan. *diatrib. de legion. fulminatr. p.* 613.

TRUS GALILÆUS. *Addebant, repertum numum juxta S. Petri Sacellum, hoc amplius, pontificem S. Petro persimilem esse, adserebant.* Sed plura exempla adjicere, chartæ angustia prohibet. Noc opus esse pluribus credimus, quum vel ex his satis constet, quam parum feliciter nonnulli antiqua monimenta ad historiam sacram accommodarint.

§. III.

Multo majore ingenii dexteritate illi adhuc in numismato-critica & scientia lapidaria versati sunt, qui ejusmodi monimenta ad chronologiam sacram transtulerunt, eamque variis locis illorum ope emendarunt. Quod nescio an quisquam majore animi dexteritate præstiterit, quam duumviri eximii, HENR. NORISIUS, cum in aliis operibus, tum in quantivis pretii libro *de Epochis Syro-Macedonum*, & ANT. PAGI *in Critica Baroniana*, & *Dissertatione Hypatica*. Ejus rei & ipse specimen nunc dabo, dissertationem hanc de GENUINA ÆRA NATIVITATIS CHRISTI, NUMIS ALIISQUE MONIMENTIS ILLUSTRATAM, quam ubi patronis probari deprehendero, ceteræ suo tempore sequentur, memorias sanctorum, historiam persequutionum, rituum, sacramentorum, hæreticorum, conciliorum, lectionum & hymnorum, aliaque historiæ sacræ capita, ex monimentis variis illustraturæ.

§. IV.

Cur genuina Christi æra nobis, qui Christi nomen profitemur, in tanta litterarum luce hodienum tam obscura sit, caussæ satis multæ in promptu sunt. Præcipua tamen

men hæc videtur, quod nascentis ecclesiæ patres, maximo pietatis mysterio unice intenti, operosas temporum computationes insuper habuerunt. Si enim ab initio statim annos a Christi natali numerare, eamque æram aut in scriptis suis, aut in monimentis publicis usurpare voluissent: nihil forcassis hodie laboraremus. Jam vero primitiva Ecclesia non nisi æris tum vulgo receptis Romanorum, Hispanorum & Syro-Græcorum uti solebat. (q) Arabes tamen jam

(q) Christiani pro diversis mundi partibus, in quibus vixere, diversis quoque æris usi sunt. Plerisque Consulum aut Imperatorum annis res gestas signare placuit. *Æra Hispanica* locum invenit in monimentis & conciliis Hispaniæ, ut testatur Scaliger *lib. V. de Emendat. Temp. p.* 235. & Mabillon. *lib.* II. *de Re dipl. c.* 23. *p.* 176. *Æra Syro-Macedonum* usos videmus Orientales, ceu adparet ex *Evangelio infantiæ Christi Arabico*, quod ex Henr. Sickii interpretatione denuo edidit Fabric. *in Cod. Apocryph. N. Test. p.* 169. *Tom.* I. Immo sunt, qui suas sibi æras habent, ab aliis non admissas, quales sunt illa Gregorii Turonensis, a transitu B. Martini repetita, aliaque *æra trabeationis*, quæ in Capitularibus Franciæ occurrit apud Baluz. *Tom.* II. *p.* 630. quamque de annis dominicæ passionis explicat Carol. du Fresne *Tom.* III. *Gloss. Lat. p.* 1155. de incarnationis vero æra acci-

jam ineunte sæculo III. annos ab adscensione Christi numerasse, ex Codice MSC. Arabico didicisse se ait FRANC. FICORONIUS. (qq) Postea æram martyrum, quæ ex Diocletiani anno primo consurgit, excogitarunt Ægyptii, (r) æmulas hac in re habituri & orientales, & occidentales Ecclesias, licet illas his constantiores. Æram vero a Christi natali deductam primus invenit DIONYSIUS EXIGUUS, Abbas Romanus, qui sæculi sexti initio floruit. Sed tantum abest, ut ejus epocha statim publice recepta sit, ut demum Carolingorum temporibus sensim cœperit monimentis adscribi, (s) unde non est mirandum, nobis hanc æram

pit Jo. Frid. Mayer *Diss. de præceptoribus Christi p.* 17. (qq) Franc. Ficoronius *Observ. de Antiqu. Rom. p.* 6. Vid. *Act. Erud. Lips. ann. MDCCX. p.* 115. (r) De hac æra, quam Ægyptii Taarich Alschda, i. e. *æram martyrum* vocant, vid. Hotting. *secul. IV. Hist. Eccl. p.* 182. Carol. du Fresne *Tom. I. Gloss. Med. & infr. Latinit. p.* 200. Scalig. *lib. V. de Emend. temp. p.* 246. Eamdem quidem æram ab Æthiopibus intelligi per æram misericordiæ putaverat *l. c.* Sed æram Orbis conditi intelligendam, monet Ludolfus *Comment. ad histor. Æthiop. p.* 385. (s) Pipini ætate receptam hanc æram fuisse, auctor est Bucherius *Sect. I. Chron. rer. Franc.* Alii, quum ne tunc quidem in monimentis hæc æra reperiatur, a Ca-

æram crucem figere, cujus tam parum curiosi fuerunt antiqui.

§. V.

Inde facile patet, quid de monimentis antiquioribus judicandum sit, quæ æram Dionysiacam adscriptam habent. Nemo enim non videt, illa falsa ac suppofititia esse. Hujus commatis est gladius, inter rudera templi cujusdam in Gallia repertus, (t) cui ab altero latere characteribus Gothicis inscriptum:

VIRI-

rolo Crasso introductam credunt. Vid. Aventin. *lib. IV. annal. Boi. p.* 461. Nicol. Vignier *Chronic. Burg. ad an.* 885. Stumpf. *lib. VII. Helvet. cap. 6. fol.* 197. Denique recentissimum hujus æræ usum facit Salomon van Til, qui in *Differt. de annis Christi, Phosphoro prophetico adnexa Part. I. c.* 1. hujus æræ usum demum anno MCCCCXXXI. sub Eugenii IV. Pontificatu invaluisse, contra diplomatum aliorumque monimentorum fidem contendit. Sed maxime placet sententia Mabillonii, qui quidem *lib. II. cap.* 28. §. 1. *de Re Dipl.* annos incarnationis jam inde a sæculo octavo in diplomata nonnunquam admissos esse, ex Traditionibus Fuldensibus Pistorianis monstrat, nec tamen *cap.* 26. §. 4. negat, Carolingorum adhuc huc tabulas plerasque hac epocha carere. Unde ab horum demum temporibus æram Dionysiacam invaluisse, credere par est. (t) Vid. *Auctor. Historia Hen-*

VTRIQVE NOMEN PEPERI ET MAGNO ALEXANDRO ET MAXIMO CÆSARI. ab altero: NEC VIS HERCVLEA ME TERRVIT VNQVAM DVM CONSTANTINI MAGNI FIRMAREM IMPERIVM THEOGONIAS III. CXX.

Verum se ipsum jugulat hic gladius. Quid enim Gothicus character Constantini tempore, qui serius, imperante Valente, ab Ulphila Episcopo est inventus? (u) Quid vox *θεογονίας*, Constantini ævo inaudita, licet concretum *θεόγονος* apud personatum DIO-

rici II. ultimi Ducis de Montmerency.

(u) Ulphilam inventorem litterarum Gothicarum magno consensu tradunt Philostorg. *lib. II. Hist. Eccl. p.* 471. Socrat. *lib. IV. Hist. Eccl. c.* 33. Sozomenus *lib. VIII. cap.* 37. & Theodoricus *lib. IV. cap.* 37. In eo tamen inter se discordant, quod Philostorgius Ulphilæ ætatem in Constantini M; ceteri in Valentis tempora rejiciunt. Sed Philostorgii interfuit, Ulphilam antiquiorem facere, ut Arianismi inter Gothos propagati vetustatem eo speciosius ostentaret, ceu observat Guil. Cave *Parte I. Hist. litt. secul. IV. p.* 129. Equidem Basnagius *Tom. III. Annal. Eccles. polit.* creditu difficillimum esse putat, Gothos ante Ulphilæ ætatem scriptura propria plane caruisse, quandoquidem jam anno CCCXX. episcopum suum ad concilium Nicenum ablegarint. Sed hoc argumentum quid

DIONYSIUM AREOPAGITAM (x) legamus? Quis deinde probaverit scriptionem IIICXX. pro CCCXX, omni auctoritate exemploque destitutam? Merito igitur mireris, auctori, qui vitam ultimi Ducis Montmorencii descripsit, ne dubitandum quidem videri, quin fatalis hic gladius revera & Alexandrum M. & Julium Cæsarem, & Constantinum M. & post hos Carolum M. & Raynaldum Ducem de Montalbano, possessores habuerit.

§. VI.

Nec melioris notæ est numus Constantini, quem annò æræ vulgaris MDCXI. Matthiæ Imp. Pragæ obtulit JOACHIMUS SCHLEGELIUS. Præfert ille in antica effigiem Christi, dextræ digitos, benedicentis more, erigentis, sinistra vero globum tenentis, cum perigraphe: A. CH. CCCXXIV. In postica diabolus & mors catenis implicati conspiciuntur, cum lemmate Hetruscis, UT HECHELIUS putat, seu, UT SCHLEGELIO visum est, Vastualdi notis scripto: SALVATORI MUNDI

contra tot testes inferre possit, nondum video. Conf. de litteris Gothicis, quæ & Toletanæ audiunt, Mabillon. *lib. I. de Re diplom. c. 11. p. 48. & lib. V. p. 346. 347.* Roderic. Toletan. *lib. VI. Rer. Hisp. c. 20.* Justi Fontanini *Vindic. Antiqu. Diplom. contra Germon. lib. I. cap. 8.* Struvii *Act. Litterar. ex MSCt. fascic. I. pag. 22.*

(x) Dionys. Areop. *lib. de Divin. nominib. cap. II. Sect. I. p. 415. & Sect. VII. p. 423.*

DI SACRUM. Licet autem non modo SCHLEGELIUS, sed & BAYFIUS, SYLBURGIUS, PANNONIUS & HECKELIUS genuinum hunc numum judicent, & tum cusum existiment, quum Constantinus Nicomediæ salutari baptismatis fonte initiatus, Christianorum diptychis, & paullo post cælitum numero adscriberetur. Sed omnium impudentissime ætatem mentitur inscriptio hæc Spoletana, a CHRIST. AD. RUPERTO (y) descripta, quæ ipsa quoque eram vulgarem adscriptam habet.

D. O. M.
S. MICHAELI ARCHA
NGELO POST CONS
ULATUM FELICIS ET
TAURI ANNO VERO SA
LU HUM. CCCCXXVIII HO
C TEMPLUM DICATUM SA
CROQ. BAPTISMATIS FONT
E AD CATHED ECCLESIAM
POSTEA TRANLATO MAXIMISQ
INDULGENTIIS PER TOTUM MENSEM
MAII INSIGNITUM SACRATU
M. Q. FUIT.

Consulatus Tauri & Felicis æræque vulgaris CCCCXXVIII. concurrunt cum anno Theodosii XXI. & XXII, quo nondum Archangelis templa dedicata, nondum cathedralis Ecclesiæ nomen auditum. Unde omnes credo adsensu suo confirmaturos esse judicium Reinesii, (z) qui, hanc Inscriptio-

(y) Rupert. *Epist. LXII. ad Reines. p. 568.*
(z) Reines. *Epist. ad Rupert. ibid.*

ptionem a recentiore manu ex annalibus Ecclesiæ Spoletanæ compilatam esse, credit.

§. VII.

Quo certius igitur est, æram Dionysiacam ante Carolingorum tempora in monimentis publicis nondum usurpatam fuisse, eo magis subit mirari, cur in medii ævi numis, ne ea quidem ætate, qua in diplomatibus adscribi cœpit, adpareat? Quam plurima sane medii ævi numismata tum solida, tum bracteata, passim in eruditorum scriniis servantur, nec pauca a Domino LE BLANC, FONTANO, CORNELIO DE ALKEMA, ELIA BRENNERO, THOMA BIRCHERODIO, SPERLINGIO, TENZELIO, MELLENIO, SCHLEGELIO & Rev. JO. ANDR. SCHMIDIO delineata sunt: sed in nullo omnino æræ Christianæ vola aliqua aut vestigium extat. Repertus quidem est numus bracteatus BERNARDI, Ducis Saxoniæ, (a) ita inscriptus: BERNARDUS DUX SAXONIE MOSI, ex qua voce ultima nonnulli elicere volunt annum MC81. id est 1181, quæ scribendi ratio, ex numeris Romanis & barbaris mixta, in MCstis codicibus non nunquam observatur. (b) Sed quoniam characteres tam obscuri sunt, ut æque facile MOSI ac MC81 legas; malim ego

(a) Possidet hunc quantivis pretii bracteatum Dn. Zollmannus *Consiliar. Saxenicus*. Ejus vero iconem dedit Tenzel. *in Dial. Menstr. ann.* 1691. *pag.* 619.

(b) Sic Tenzel *in dial. menstr. an.* 1693. *p.* 456. ex MSCto adducit exemplum nu-

ego quidem accedere TENZELII (c) & clar. OLEARII (d) sententiæ, qui vel MOnetam SIgnavit, vel aliud quid, huic simile, legendum putant, quam aliorum, qui æram Christi hic sibi videntur invenisse. Paucis ut me expediam, tam constanter ex monimentis antiquis æra Christiana exsulat, ut sperandum vix videatur, ullo nos in inveniendo genuino Christi natali adjutum iri.

§. VIII.

Attamen non desunt monimenta, quibus veluti aliud agendo ad verum Christi natalem adducimur. Quum enim tres præcipue characteres ab Evangelistis proponantur, ad quos, tamquam ad Lydium quemdam lapidem, Chronologorum sententiæ exigendæ sunt: totidem quoque modis monimenta antiqua nobis erunt adjumento. *Primus* character est ille MATTHÆI, (e) qui Christum natum adfirmat ἐν ἡμέραις Ἡρῴδου τοῦ βασιλέως *in diebus Herodis regis*, atque ejus quidem Herodis, cujus imperium paullo post ad Archelaum filium devolutum est. Huc

meri ∞cc∞ 1. Mabillonius vero *lib. V. de Re Dipl. Tab.* 15. *p.* 373. specimen profert ex Codice Cavensi, in quo Kempisii libellus de Imitatione Christi habetur. In eo vero hæ occurrunt notę numerales X2 pro XII. X3 pro XIII. X4 pro XIV. &c.

(c) Tenzel. *l. c. & anno* 1693. *p.* 455.

(d) Olear. *Isagog. in numophylac. bractleat. cap.* III. *Sect. IV. p.* 20. *seq.*

(e) Matth.

Huc igitur facient monimenta, quæ chronotaxin Herodiadum ordinant. *Secundus* est LUCÆ, (f) qui Christum virgineo partu in lucem editum ait, quum Cæsaris Augusti auspiciis census per P. QUIRINIUM ageretur. Hic igitur usui nobis erunt monimenta, quæ census ab Augusto actos, & Præsidum Syriæ chronologiam illustrant. *Tertium* characterem eidem Evangelistæ (g) acceptum ferimus, isque omnium distinctissime, Christum decimo quinto Tiberii anno ὡσεὶ τριάκοντα ἐτῶν ἀρχόμενον, *quasi triginta annos habere cœpisse*, docet. Et huc referri oportebit monimenta, quæ annis Tiberii in ordinem redigendis sunt idonea. Quod qua ratione expediri possit, brevi specimine nunc experiemur.

§. IX.

Ad ordinanda Herodiadum tempora præcipue facit numus Herodis Antipæ, quem e RIGORDI Museo multi eruditorum adhuc exhibuerunt, suisque illustrarunt observationibus. Postquam enim ejus ectypum a RIGORDO acceperat ANTON. MAGLIABECCHIUS, hic statim illum cum HENRICO NORISIO communicavit, qui deinde erudita epistola, ad ANTONIUM PAGI exarata, (h) sententiam suam de præclaro monimento exposuit. Paullo post ipse RIGORDUS Dissertationem de

II, 1. (f) Luc. II, 1. (g) Luc. III, 1. coll. 23. (h) Edita est hæc Norisii epistola cum Tractatu *de Anno & Epochis Syro-Macedonum Florent.* 1689. 4.

de hoc numo historicam edidit. (i) Sed & IO. HARDUINUS (k) & EMMANUEL SCHELSTRATENUS (l) ejus expositione exercuerunt ingenia, licet ille, more suo, nova potius & paradoxa, quam vera, sectari voluisse videatur. Ceterum ipse numus est æneus, minoris moduli, (m) & in antica quidem palmam, sollemne illud Judaicæ monetæ χάραγμα præfert, cum lemmate: ΗΡΩΔΗC ΤΕΤΡΑΡΧΗC L: ΜΓ. in postica Cæsaris Caligulæ nomen, corollæ inscriptum: ΓΑΙΩ ΚΑΙCΑρι ΓΕΡμανΙΚΩ. Sic numi inscriptionem & NORISIUS & RIGORDUS & HARDUINUS & SCHELSTRATENUS initio exhibuerunt. Quum vero paullo post Lutetiam esset missus, TOINARDUS aliique æris antiqui censores observarunt, hos omnes deceptos, legere potius debuisse ΓΑΙΩ ΚΑΙCΑρι ΓΕΡμανικω ΣΕΒαστω. Unde SCHELSTRATENUS adpendicis loco denuo hunc numum æri incidendum, lectoremque de errore monendum, putavit.

§. X.

De fide hujus numi subdubitare initio aliquantulum visus est NORISIUS. Sed quum alii,

(i) Rigordi *Differtatiuncula Gallice scripta* prodiit *Paris.* 1689. 4. (k) Harduin. *in Prolusione Chronol. è numis restituta de numis Herodiad. p.* 48. (l) Schelstraten. *Antiqu. Eccles. illustrat. Tom. I. p.* 653. (m) Numi figuram habes etiam in *Act. Erud. Lips. Anno* 1690. *p.* 431. *& Supplem. Tom. II. p.* 364.

alii, in numismatocritica versatissimi, qui ipsum numum viderant, consentiente judicio eum *νοθείας* absolverent: ipse quoque laudatus NORISIUS in epistola, a SCHELSTRATENO edita, (n) sententiam mutavit. Omnia sane in hoc numo antiquitatem redolent, nec ullum in eo est fraudis vestigium. Littera L. pro Λ posita tantum abest, ut suspicionem nobis injicere ullam possit, ut de antiquitate numi non obscure testetur. Græcas enim litteras olim cum Latinis ejusdem plane figuræ fuisse, ex Tabula Delphica docet PLINIUS. (o) Quod quum varia monimenta confirmant, tum vetus inprimis inscriptio apud SPONIUM, (p) in qua hæc nomina Græca per L scripta occurrunt: LΥΚΙΝΟΣ, LΥΣΙΜΑΧΙΔΕΣ, LΥΣΙΣ, ΚΑLLΙΠΠΟΣ. Ut taceam, in numis epochax vix aliter quam per L. quod *λυκάβαντα*, id est, annum notat, exprimi. Quum porro magnum hoc sit *γνησιότητος* argumentum, si numus cum aliis ejusdem principis conveniat: nostro non potest non magnum inde pondus accedere, cui geminum servat numophylacium Regis Franciæ, (q) in hoc tantum a nostro diversum, quod non *λυκάβαντα μγ΄* sed L. ΛΔ præfert, & in corolla exhibet locum, ubi cusus est, nempe Tiberiadem. Ut adeo nihil

sit,

(n) Schelstraten. *Tom. I. Antiqu. Eccl. p.* 653.
(o) Plin. *lib. VII. hist. nat. cap.* 58.
(p) Spon *Miscell. Antiqu. Sect. X. n.* 1. *p.* 315. (q) Schelstraten. *l. c.* Ez. Spanh.

ſit, meo quidem judicio, quod numum hunc RIGORDI ſuſpectum reddere poſſit.

§. XI.

Ceterum hic numus, ſi cum aliis monimentis conferatur, ea de cauſſa inprimis ad inſtitutum noſtrum facit, quoniam nobis initium tetrarchiæ Herodis Antipæ prodit, quo invento, etiam mors Herodis M. fiet manifeſtior, atque ſic totum confectum erit negotium. Conſtat igitur e JOSEPHO, (r) Herodem M. prioribus, quas confecerat, tabulis, Antipam filium ſucceſſorem deſtinaſſe, poſtea vero, pertæſum prioris teſtamenti, Archelao regnum, Antipæ Galilæam cum Peræa, Philippo denique Batanæam & Paneada tetrarchiæ nomine adſignaſſe. (ſ) Mortuo inde parente, Antipas à Salome ad regni ſpem erectus, Romam navigavit, ita ibi inſtructurus ſcenam, ut priores tabulæ poſterioribus præferrentur, ipſeque, excluſis fratribus, ad regnum adſpiraret. Lite itaque aliquantulum protracta, Auguſtus Cæſar in ſollemni amicorum conſeſſu ita diviſit provincias, ut Philippum Batanææ, Trachonitidi & Auranitidi; Antipam Galilææ & Perææ tetrarchas daret, majorem natu, Archelaum, Judææ & Samariæ ethnarcham præficeret. (t) Factum hoc eſse ante æræ vulgaris initium, ex

de Uſu & præſt. numiſm. Diſſ. VIII. p. 527. *Tom. I.* (r) Joſeph. *lib. XVII. Antiqu. Jud. cap.* 10. (ſ) Joſeph. *lib. XVII. cap.* 11. (t) Joſeph. *lib. XVII. cap.* 13.

ex eo adparet, quod idem JOSEPHUS narrat, (u) Cæsarem in consilium advocasse amicos, & in his Cajum, nepotem, jam a se adoptatum, cui honoratissimum in consistorio locum dederit. Inde enim facile liquet, Cajum tum adhuc Romæ fuisse, Lucium vero, ejus fratrem, nondum in forum prodiisse, alias pari cum Cajo honore fruiturum. Quum igitur Cajus anno Augusti XLV. in Orientem missus, numquam redierit Romam, morte quippe præpropera in itinere exstinctus, Lucius vero eodem anno demum in forum deductus sit: (x) sane inde consequitur, ut divisio ista jam ante annum Augusti XLV, atque adeo etiam ante æræ vulgaris initium facta sit. Jam ex numo nostro discimus, Herodem Antipam ex eo tempore adhuc L. MΓ hoc est annos XLIII. tetrarchiæ præfuisse. Ponamus interea, annum hunc quadragesimum tertium cum tertio Caji Caligulæ, hoc est Juliano LXXXV. concurrere, eodemque anno numum cusum esse, quo Herodes, denuo regnum anhelans ad Cajum Bajas profectus est, (sane enim post ea tempora Antypas in exsilium missus numos cudere non potuit,) consequens erit, ut primum Herodis Antipæ annum incidere in consulatum Cn. Cornelii Lentuli & M. Valerii Mes-

(u) Joseph. *lib. XVII. cap.* 11. (x) Sueton. *cap. XXVI.* Aug. Pagi *Adpar. ad Crit. Baron. n.* 153. & 155. *seqq. p.* 40. Norisius *Cenotaph. Pisan. dissert. II. p.* 119.

Mesſallæ, hoc eſt, annum Julian. XLIII. & Cæſaris Auguſti XLII. fateamur.

§. XII.

Supputationi huic non parum ponderis accedit ex Archelai imperio, cujus eadem cum fraterno fuere primordia. Auctor eſt DIO CASSIUS, (y) Hiſtoricorum per hæc tempora facile princeps, Archelaum, quem gentili nomine Herodem adpellat anno ab U. C. DCCLIX. Julian. LI. M. Lepido & L. Aruntio Coſs. provinciis regnoque ab Auguſto eſſe mulctatum, & exſulem in Galliam deportatum. Ita enim ille ad annum ſupra ſignatum: Ὁ Ἡρώδης ὁ Παλαιστῖνος αἰτίαν τινὰ ἀπὸ τῶν ἀδελφῶν λαβὼν, ὑπὸ τὰς Ἄλπεις ὑπερωρίσθη. καὶ τὸ μέρος τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ ἐδημοσιώθη. *Herodes Paleſtinus, à fratribus accuſatus, trans Alpes eſt relegatus, ac pars ejus ditionis in publicum redacta.* Quod ne cuiquam dubium videatur, conſentientem DIONI producam JOSEPHUM, (z) qui, ubi cenſum, relegato Archelao, a Quirinio actum enarrat, *eum incidere ait in annum trigeſimum ſeptimum poſt victum a Cæſare in Actiaca pugna Antonium*, qui eſt ille proximus annus ab eo, quem Dio ſignavit. Apud Actium enim pugnatum eſt IIII. Non. Septembris A. U. C. DCCXXII. Julian. XV. Inde annus XXXVII. eſt Julian. LII, quem proxime anteceſſit Archelai proſcri-

(y) Dio Caſſ. *lib. LV. p. 567.*

(z) Joſeph. *lib. XVIII. Antiquit. Jud. cap. 3.*

scriptio. Porro eidem JOSEPHO (a) observatum est, Archelaum provinciis excidisse δεκάτῳ ἔτει τῆς ἀρχῆς *decimo principatus anno*, hoc est nono exacto. Quod si igitur ab anno U. C. DCCLIX. retro numeres novem annos, incides in annum ab U. C. DCCLI. Julian. XLIII, hoc est in illum ipsum, quem Herodiani numismatis beneficio superiore paragrapho imperii illorum auspicalem esse adseruimus.

§. XIII.

Præterea hæc supputatio confirmatur chronotaxi annorum Philippi, tertii fratris, quem Trachonitidem cum Batanea tenuisse diximus. De hoc ita JOSEPHUS (b) *Tunc etiam Philippus, Herodis (Antipa) frater: diem suum obiit, anno Tiberii principatus vigesimo, quum ipse præfuisset triginta septem annis Trachonitidi & Gaulanitidi ac Bataneæ.* Quum ergo Tiberii annus XX. & Philippi XXXVII. concurrat cum anno U. C. DCCLXXXVII. Julian. LXXIX, necessario sequitur, auspicia Herodis incidere in annum ab U. C. DCCLI. Julian. XLIII, jam antea numi auctoritate a nobis stabilitum.

§. XIV.

Ordinatis igitur Herodis Antipæ temporibus, & cum fratrum chronotaxi conciliatis, non difficulter licebit colligere, quid sentiendum videatur de HARDUINO, (c) annum

(a) Idem *lib. XVII. c. 15.* (b) Joseph *lib. XVIII. Antiqu. Jud. c. 6.* (c) Harduin. *prolus. Chronol. de numis Herod. ad p. 48.*

num Herodis XLIII, qui in numo adparet, cum Caji Imperatoris anno primo conjungente. Quam rem demonstraturus hanc præstruit hypothesin: *Ubi in numis Herodum Imperatorum annus omittitur, primus est semper intelligendus. Hanc enim ab illis veluti fidei suæ tesseram dari Cæsaribus oportuit in auspiciis imperii, suamque vel sic probare clientelam aut conjunctionem*. Sed hæc regula, ex HARDUINI ingenio nata, nullum in re numaria invenit præsidium, plureſque exceptiones patitur. Extant enim numi Agrippæ Regis quam plurimi, (d) in quibus Vespasiani, Titi vel Domitiani capita conspiciuntur, annis imperii non adscriptis, & tamen aversæ numorum facies modo ἔ ΤΟυ ΙΘ ΒΑσιλέως ΑΓΡΙΠΠΑΣ, modo ἔ ΤΟυ ΚΔ. ΒΑ, ΑΓΡΙΠΠΑ, modo ΕΤΟυ Κϛ ΒΑ. ΑΓΡΙΠΠΑ, modo ΕΤΟΥ ΚΘ. ΒΑ. ΑΓΡΙΠΠΑ, id est, modo annum Agrippæ Regis XIX, modo ejusdem XXIV, modo XXVI. modo XXIX. præferunt, quos omnes nec Harduinus, nec alius quisquam, salva chronologia, cum primis istorum Imperatorum annis conjunget.

§. XV.

Jam igitur quærendum videtur, quantum temporis inter Herodis mortem & Antipæ initium effluxerit? Hoc vero negotium non rectius expediemus, quam ubi anni tempus, tum quo Herodes M. impuram

(d) Spanhem. *de Usu & præstant. numism. Dissert. IX. p. 533.*

tam animam efflavit, tum quo Antipas cum fratribus principatum Romæ obtinuit, indagaverimus. Hic iterum nos juvat JOSEPHUS, (e) qui ubi Archelaum æque, ac Antipam, instante festo paschatis, Romam navigasse exposuit, statim pergit ad seditionem Judæorum, ingruente festo Pentecostes contra Sabinum excitatam, (f) atque interea, dum hæc gesta sint, fraternam de regno contentionem a Cæs. Augusto sopitam tradit. Unde certo constat, adulta jam æstate caussam hanc Romæ ad liquidum fuisse perductam. Herodis autem mors quo anni tempore contigerit, non æque facilis conjectura est. Valeat tamen hic tantisper Judæorum auctoritas, qui in libris jejuniorum ad diem VII mensis Casleu Synagogæ supplicationem indicunt, quod is sit יום שמת הורודוס *dies quo excessit Herodes.* (g) Ex quo colligitur, circa Novembrem eum obiisse, & quidem anno, qui filiorum principatum proxime antecessit, nempe Juliano XLII Augusti XLI, C. Calvisio Sabino & L. Passieno Rufo Coss.

§. XVI.

Sed ne quis existimet, emortualem hunc Herodis annum, in quem EM. SCHELSTRATENUS, (h) ANTONIUS PAGI, (i) NORISIUS,

(e) Joseph. *lib. XVII. c.* 11. (f) Idem *lib. XVII. c.* 12. (g) Vid. Jacobi Usserii *Annal. V. T.* (h) Schelstraten. *Antiqu. Eccles. illustr. l. c.* (i) Anton. Pagi *in Ad-*

NUS, (k) RIGORDIUS, (l) JO. CLERICUS, (m) Auctor anonymus apud SARNELLIUM, (n) TILLEMONTIUS, (o) GUIL. VVHISTON, (p) BASNAGIUS, (q) aliique eruditorum antesignani miro consensu feruntur, solo Judæorum testimonio niti, etiam hoc addimus, quod JOSEPHI chronologia cum hac hypothesi amantissime conspiret. Hic enim de Herodis morte ita tradit: (r) Τελευτᾷ βασιλεύσας μεθ' ὃ μὲν ἀνεῖλεν Ἀντίγονον, ἔτη τέσσαρα καὶ τριάκοντα, μεθ' ὃ δὲ ὑπὸ Ῥωμαίων ἀποδέδεικτο, ἑπτὰ καὶ τριάκοντα. *Moritur, quum regnasset post sublatum quidem Antigonum triginta quatuor annos, postea quam vero renunciatus fuerat a Romanis, triginta septem.* Hinc nemo non videt, emortualem Herodis annum statim in aprico futurum, si, quo anno imperare cœperit, certum fuerit

---

parat. ad Crit. Baron. n. 142. pag. 35. Tom. I. (k) *in Cenotaph. Pisan. & epist. citat.* (l) Rigord. *Discours sur une medaille de Herodes Antipas*, (m) Jo. Cleric. *Diss. I. de annis vitæ Christi ad Harmon. Evang. p. 2. seqq.* (n) Vid. Sarnell. *lettere Ecclesiastiche 35.* (o) Tillemont. *dans les memoires pour servir à l'histoire Ecclesiastique Tom. I. part. I.* (p) Gu. VVhiston. *Conspect. Chronol. N. T. prop. 12.* ubi annum emortualem Herodis adsignat periodi Julian. 4710. qui idem est cum Juliano 42. (q) Sam. Basnag. *Annal. p. 117. seqq.* (r) Joseph. *lib. XVII. cap. 10. & lib. I. de bello Jud. cap. 21.*

rit atque exploratum. Sed & hac, in re Josephi laudanda industria, siquidem accurate annum designavit, quo Herodes Romanorum auspiciis regni decus in familiam suam intulit. Factum enim hoc testatur ἐπὶ τῆς ρ' καὶ π' καὶ δ' Ὀλυμπιάδος, ὑπατεύοντος Γαΐου Δομετίου Καλβίνου τὸ δεύτερον καὶ Γαΐου Ἀσινίου Πωλίωνος, *Olympiade CLXXXIV. C. Domitio Calvino iterum & C. Asinio Pollione Coss.* (f) qui fuit annus ab U. C. DCCXIV. Julian. VI. Augusti vero V. Quod si igitur ab hoc anno numeraveris annos XXXVII, quos imperavit, habebis annum ab U. C. DCCL Jul. XLII. Augusti XLI, quo mortuum illum demonstravimus. Alio loco narrat, (t) illum Hierosolymam expugnasse tertio anno, ex quo Romæ Rex fuerat renunciatus, Consulatumque tunc Romæ gessisse M. Agrippam & Canidium Gallum. (u) Qui annus Fastorum omnium fide est ab U. C. CXVII. Julian. IX. Augusti IIX, a quo si numeraveris annos XXXIV, quos ex eo tempore regnavit, denuo incides in annum ab U. C. DCCL. Julian. XLII. Augusti XLI, supra a nobis consignatum.

§. XVII.

Sed ultima superest quæstio omnium difficillima, quandoquidem in ea & JOSEPHI, & patrum testimoniis destituimur. Nondum enim

(f) Idem *lib. XIV. Antiqu. cap.* 14.
(t) Idem *lib. XIV. cap.* 26.
(u) Idem *lib. XIV. cap.* 16.

enim ad liquidum perductum est, quantum temporis inter Christi natalem & Herodis excessum intercesserit. De mense & die non adeo laborabimus, quum omnes & traditiones & conjecturæ sine fundamento sint. Occidentalis quidem Ecclesia, quam constanter diem VIII Kalend. Januarii Christi natalem fuisse crediderit, singulari Dissertatione docuit doctissimus ITTIGIUS. (x) Sed præterquam quod cum isthac anni tempestate vix conciliari queat pastorum sub dio mansio, Luc. II. 8. dudum etiam suspicati sunt eruditi, (y) Latinam Ecclesiam æmulatione gentilium hunc diem consecrasse, ut scilicet, quo die pagani Natalem Solis celebrabant, Christiani solis justitiæ illucescentis recolerent memoriam. Nec ecclesiastica nos hic adstringit auctoritas, siquidem

(x) Thom. Ittig. *Diss.* III. *Adpendici de Hæresiarch. Apostol. ætat. annexa*. (y) Sententiam hanc ex Fastis Romanis confirmant Grævius, *not. ad Lactant. de mortib. persequutor.* Harduinus *in Antirrhetico de numis antiqu. colon. & municip.* & Salom. van. Till. *in Dissert. de anno, die & mense nati Christi cum Phosphoro prophetico edita part. I. cap. 2.* Sed hos refutare instituit Philippus a Turre *in Monimentis veteris Antii Part. II. cap. 6.* diabolo auctore factum putans, ut Mithræ turpissima sacra in diem hunc Christianis sacrosanctum transferrentur.

quidem ne ipsi quidem veteres diffiteantur, Ecclesiam in diebus festis constituendis, nullam sæpe temporis habuisse rationem, (z) sed iis perinde fuisse, quo die in Ecclesia agerentur. Denique ne SCALIGERI quidem computatio, ephemeriarum Leviticarum ordine innixa, omni exceptione major est, ut adeo non temere ANTON. BYNÆUS (a) hic, collatis inter se omnium conjecturis, illud Terentianum usurpet: *Fecistis probe, incertior sum multo, quam dudum.* Sed hæc diei mensisque obscuritas nihil impedit, quo minus ad annum natalem quam proxime perveniamus. Quod fieri poterit, si epocham templi ab Herode M. restaurati in consilium adhibeamus. Constat enim ex JOANNIS Evangelio, (b) Judæos Christo, de morte & resurrectione sua sub templi schemate loquenti, hunc in modum respondisse: *Τεσσαράκοντα καὶ ἓξ ἔτεσιν ᾠκοδομήθη ὁ ναὸς οὗτος, καὶ σὺ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερεῖς αὐτόν; Quadraginta & sex annis templum isthoc exædificatum est, & tu intra tres dies excitaveris?* Certum puto, Herodianam structuram hic intelligi, quum templum a Zorobabele intra decennium exædifica-

(z) Florentinius *in Admonit. prævia ad Martyrolog. adm.* 11. Petrus Damian. in Opusculo cui titulus: *Dominus vobiscum cap.* 15. *Conf.* Anton. Pagi *Critic. Baron. ann.* 67. *n.* 23. *p.* 58. (a) Bynæus *de Natali Christi lib.* 1. *cap. IV.* §. 14. *p.* 424. (b) Jo. II, 20.

ficatum sit, nec anni XLVI. prodeant, si vel maxime tempus quo ab opere cessatum est, adjicias. (c) Loquuti vero hoc sunt *Judæi* primo, quod Christus durante ministerio suo celebravit, paschate, quando trigesimum circiter ætatis annum compleverat. Herodes autem novum templum moliri cœpit, anno regni sui decimo octavo, post debellatum Antigonum decimo quinto, (d) id est Juliano XXVI. Unde sua sponte consequitur, ut annus a templo ædificato XLVI, quo Judæi hæc loquuti sunt, incidat in Julian. LXXI, a quo numero si demas annos XXX, quos Christus tum natus erat, habebis annum Julian. XLI, ab

U. C.

(c) Vid. Lightfoot *Hor. Hebr. & Talmud. ad Joan. II, 20. p. 977. sqq.* (d) Testatur hoc Joseph. *lib. XV. Antiquit. Jud. cap. 14. & lib. I. de bell. Jud. cap. 16.* Et quamvis Herodes anno octavo hanc templi structuram eidem Josepho dicatur absolvisse, illud tamen de sanctuario solum & sancto sanctorum videtur accipiendum. In ceteris ædificiis, quæ civitatis speciem præ se ferebant, semper aliquid fuisse adjectum, ex eo liquet, *quod* Josephus *lib. XX. Antiquit. cap. 8.* ad Agrippæ Regis tempora refert, ὃ τότε καὶ τὸ ἱερὸν τετέλεστο. *Tunc etiam templum demum absolutum est.* Confer præter Lightfoot modo allegatum Lud. Capelli *Adnot. ad Joan. p. 1579. 1580. Tom. IV. Crit. Sacr.*

U. C. DCCXLIX Augusti XL, quo Augustus Cæsar & L. Sulla fasces consulares Romæ tenebant. Quem annum genuinum Christi natalem fuisse, paullo post aliis quoque argumentis constabit.

§. XVIII.

Sed quo minus de primo charactere prolixiores simus, prohibet promissæ brevitatis fides, subinde nos admonens, quanto omnia transcursu dicenda sint. Pergendum igitur jam erit ad secundum, quem ægre adhuc cum historia Romana Syriacaque conciliarunt, videndumque, annon ex monimentis genuinis censuum ab Augusto actorum, Præsidumque Syriæ historia possit quodammodo illustrari. De censu itaque LUCAS: Ἐγένετο δὲ ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ἐξῆλθε δόγμα παρὰ Καίσαρος Αὐγούστου, ἀπογράφεσθαι πᾶσαν τὴν οἰκουμένην. (e) *Factum vero est, in diebus istis exiit edictum a Cæsare Augusto, ut describeretur universus orbis.* Quamvis vero hæc ita clara videantur, ut vix vocabulum aliquod in quæstionem venire crederes: in eo tamen adhuc in diversa abierunt eruditi, quod per πᾶσαν τὴν οἰκουμένην alii solam Judæam, alii universum orbem Romanum intelligendum existimant. Ex quo nova subnascitur quæstio, utrum Evangelista de universali, an de particulari aliquo censu loquatur? Posteriorem sententiam tuetur ANTONIUS BYNÆUS, (f) provocatque ad

Es.

(e) Luc. II, 1. (f) Anton. Binæus *lib. I. de Natali Christi cap. I. p. 304.*

Es. XIII. 5. XIV. 26. ubi Hebraicum כל ארץ & Græcum πᾶσα ἡ οἰκουμένη de sola Judæa accipiantur. Sed nescio, an hæc conjectura vel speciem ullam habeat. Sanè enim ἡ οἰκουμένη apud omnes bonos scriptores non nisi de orbe terrarum habitabili dicitur. Nec aliam significationem vel apud LUCAM, vel in toto novo fœdere, vox admittit, ceu ex inductione locorum omnium (g) constat. Nec septuaginta quoque interpretes aliam significationem substituisse videntur, quandoquidem loca ESAIÆ de universo orbe acceperunt, & Hebræi textus sequuti sunt vestigia. Deinde vix puto exemplum in omni historia exstare, ex quo colligas, census particulares in regnis sociorum atque amicorum P. R. aliquando actos esse. Certe tum demum illud fieri solebat, quando in provinciæ formam essent redigenda, quod etiam Judææ post Archelai proscriptionem contigit. At vero census universales etiam Reges, sub clientela Romanorum Cæsarum imperantes, recusare non poterant. Qua de re alibi fortassis fusius commentabimur. Non ferunt igitur nostræ rationes, ut cum BYNÆO censum hic particularem fingamus, quem JOSEPHUS, his in rebus,

(g) Ubivis in N. T. ἡ οἰκουμένη notat orbem terrarum, nempe Matth. XXIV, 14. Luc. II, 1. IV, 5. XXI, 26. Actor. XI, 28. XVII, 6. 31. XIX, 27. XXIV, 5. Rom. X, 18. Hebr. I, 6. II, 5. Apoc. III, 10. XII, 9. XVI, 14.

bus, quidquid alii criminentur, diligentissimus non sane tacuisset.

§. XIX.

Ceterum censuum ab Augusto per Romanum orbem actorum chronotaxim praeclare omnino illustrat MONIMENTUM ANCYRANUM, quod ab AUGERIO BUSBEQUIO in Oriente descriptum, multos deinde editores invenit. (h) Equidem ISAACUS CASAUBONUS (i) huic inscriptioni non multum defert, ideo, quod aliqua perperam, & contra omnem Latinitatem expressa, contineat. Sed multa sunt, quae CASAUBONO respondeamus. Primo enim ferendum est hoc in provincialibus, ut eorum inscriptiones Latinae dictionis nitorem atque urbanitatem non omni ex parte adsequantur. Deinde BUSBEQUIUS in describendo marmore amanuensium opera usus est, qui quin saepius hallucinati sint, non dubitamus. Praeterea ipsum marmor non modo hinc inde mutilum est, sed & a barbaris ita clavarum secu-rium-

(h) Primus edidit Andr. Schottus *Anno* MDLXXIX. *cum Aurelio Victore*; postea Leunclavius *in Pandect. Turcicis*; Gruterus *in Inscriptionibus p.* CCXXX. Jan. Rutgers. *Var. Lect. p.* 163. *seq.* & editores Svetonii recentiores plerique. Denique omnium emendatissime descriptum a Daniele Cossonio, ex ejus schedis in lucem extulit Jac. Gronov. *in Memor. Cossonian. p.* 57. *sequ.* (i) Casaubon. *Not. ad Sveton. cap.* CI. *Aug.*

riumque ictibus laceratum, ut plura legi non possint. Quis ergo miretur, multa perperam descripta esse? Audiamus ipsum BUSBEQUIUM, (1) erudite simul de monimenti præstantia judicantem: *Ancyra pulcherrimam vidimus inscriptionem, & tabularum illarum, quibus indicem rerum, a se gestarum, complexus est Augustus, exemplum, id, quatenus legi potuit, per nostros homines transcribendum curavimus. Exstat incisum adificii, quod olim fortasse prætorium fuerat, diruti & tecto carentis marmoreis, parietibus, ita ut dimidia pars intrantibus ad dextram, dimidia ad sinistram occurrat. Suprema capita fere integra sunt, media lacunæ laborare incipiunt, infima vero clavarum & securium ictibus ita lacerata, ut legi non possint. Quod sane rei litterariæ non mediocre damnum est, a doctis merito deplorandum; idque eo magis, quod urbem illam ab Asia communitate Augusto dicatam fuisse, constet.* Denique & alii, quibus eas regiones adire contigit, multa, quæ BUSBEQUII amanuenses perperam legerant, emendarunt, quod fecit præcipue ANTONIUS VERANTIUS, & novissime DANIEL COSSONUS, ex cujus schedis idem monimentum haut paullo locupletius atque emendatius vulgavit JACOB. GRONOVIUS, & notis suis illustratum *Memoria Cossoniana* subjecit, editæ Lugd. Batav. 1695. 4to.

§. XX.

(1) Busbequ. *Epist. I. de Reb. Turcic. p. m. 93.*

§. XX.

Ex laudato igitur monimento Ancyrano sequentia huc pertinent, quæ qualia ex schedis Cossonianis edidit GRONOVIUS, (m) hic subjiciemus, iis, quæ integriora sunt in apographo Busbequiano uncinulis inclusis:

PATRICIORVM NVMERVM AVXI CONSVL QUINTVM IVSSV POPVLI ET SENATVS SENATVM TER LEGI ET IN CONSVLATV SEXTO CENSVM POPVLI COLLEGA M. AGRIPPA EGI. LVSTRVM POST ANNVM ALTERVM (ET QVADRAGESIMVM FECI (legi) QVO LVSTRO CIVIVM ROMANORVM CENSITA SVNT CAPITA) QVADRAGENS CENTVM MILLIA ET SEXAGINTA TRIA MILLIA. CVM IMPERIO LVSTRVM (S. LVS) FECI (legi) CENSO (RINO ET A) SINIO COS. QVO LVSTRO CENSA SVNT CIVIVM ROMANORVM CAPITA QVADRAGENS CENTVM MILLIA ET DVCENTA TRIGINTA TRIA M. CONSVLARI CVM IMPERIO LVSTRVM COLLEGA TIBERIO CA. SEXT. POMPEIO ET SEX. APPVLEIO COS. QVO LVSTRO ETIAM CENSA SVNT ROMANORVM CAPITVM QVADRAGENS CENTVM MILL'A--IGINTA ET SEPTEM MILLIA.

§. XXI.

Quæ hic paullo plenius referuntur, ea paucioribus verbis suo more hunc in modum cloquitur SVETONIUS: (n) *Recepit & morum legumque regimen æque perpetuum, quo*

(m) Gronov. *Memor. Cosson. p.* 59.

(n) Sveton. *c. XXVII. Aug.*

quo jure, quanquam sine censura honore, censum tamen populi ter egit, primum ac tertium cum conlega, medium solus. Quemadmodum igitur SVETONIUS monimentum Ancyranum confirmat; ita hoc illius narrationem egregie illustrat, dum, quo consule quisque census actus sit, accurate indicat. Unde sequens nascitur censuum Augusti chronotaxis:

Anno Juliano XVIII. Ab U. C. DCCXXVI. Cæs. August. & M. Vipsanio Agrippa II. Coss.	census primus Augusti cum Collega
Anno Jul. XXXVIII. Ab U. C. DCCXLVI. C. Martio Censorino & C. Asinio Gallo Coss.	census secundus solius Augusti.
Anno Jul. LIX. Ab. U. C. DCCLXVII. Sexto Pompejo & Sexto Appulejo Coss.	census tertius proxime ante mortem Augusti, cum consorte Imperii, Tiberio.

Justam hanc esse temporum consignationem, nemo temere negaverit. De primo enim censu auctorem etiam habemus DIONEM, (o) qui res in consulatu sexto ab Au-

(o) Dio *lib. LIII. p.* 496.

Augusto gestas recensens, etiam hæc addit: Ἐν δ' ἓν τῷ τότε παρόντι τάτε ἄλλα, ὥσπερ εἴθιστο, ἔπραξε, καὶ τὰς ἀπογραφὰς ἐξετέλεσε. *Eo quidem anno cum alia, quæ mos erat facere, tum etiam censum peregit.* Idem DIO (p) etiam de ultimo censu brevi ante mortem Augusti acto ita scribit: ἔπεμψεν ἄλλους ἄλλῃ, τά τε τῶν ἰδιωτῶν καὶ τὰ τῶν πόλεων κτήματα ἀπογραψαμένους. *Alios alio dimisit, qui privatorum ac civitatum facultates describerent.* Nec putandum est, DIONEM a monimento nostro dissentire, dum illud anno antecedente ab U.C. DCCLXVI. factum commemorat. Licet enim exspirante hoc anno, censores isti extraordinarii dimissi sint, ipse tamen census ante sequentem annum, qui in monimento Ancyrano signatur, peragi non potuit. De medio quamvis taceat, vel hæc tamen testimonia, ad chronotaxeos nostræ veritatem monimentique Ancyrani sinceritatem probandam, sufficient.

§. XXII.

Quod si igitur census hos cum temporum ordine supra a nobis constituto conferamus: statim apparebit, nec primum, nec ultimum huc pertinere. Quapropter medius ille sit oportet, qui a LUCA cum Christi natalibus conjungitur. Sed sic triennii fere est intervallum hunc censum inter & annum Julianum XLI, quem superius Christo natalem adseruimus. Quod ta-

(p) Idem *l. LVI. p. 588.*

tamen nemini videbitur mirum, qui censuum antiquorum rationem perspectam habet. Exemplo enim non uno constat, census, ab Imperatoribus indictos, per aliquot annos protrahi consuevisse, antequam ad finem perducerentur. Sic censui Augusti ultimo, eo ipso anno, quo hic Imperator vivis interesse desiit, per Galliam præfuit Germanicus, (q) quod contigit anno Jul. LIX, duobus Sextis Coss. & tamen postea ad absolvendum hoc negotium P. Vitellius & Cantius dimissi sunt. (r) Quod, quum factum sit L. Scribonio Libone & T. Statilio Sisenna Coss. i. e. anno Jul. LXI. censum hunc per Galliam solam tres omnino annos continuatum fuisse oportet. Sed & Plinius (s) census meminit, sua ætate ab Imperatoribus Vespasianis, patre filioque acti, quem intra quadriennium demum absolutum scribit. Admodum igitur sit verosimile, censum etiam, Christo nascente actum, jam anno ab U. C. DCCXLVI. indictum quidem, sed per annos tamen aliquot continuatum fuisse; in primis quum credibile sit, eum, ut omnia nova solent, multas per Judæam turbas dedisse. Certe non facile crediderim, totam Syriam ac Judæam breviore temporis intervallo absolvi potuisse. (t)

§. XXIII.

(q) Tacit. *lib. Annal. I. cap.* 33. (r) Idem *lib.* II. *Annal. cap.* 6. (s) Plinius *lib. VII. Hist. nat. cap.* 49. (t) Huetius *Demonstrat. Evang. prop. IX. pag.* 703. 704.

§. XXIII.

Video, etiam a doctissimo auctore Harmoniæ evangeliorum, in bibliotheca Usseriana repertæ, & hic loci bis excusæ, ad MONIMENTUM nostrum provocari; (u) Sed quum ab eo aliquoties erratum sit, operæ pretium erit, ejus hypothesim expendere paullo accuratius. Primo igitur medium censum in marmore Ancyrano descriptum actum credit P. Vinitio & L. Alfinio Varo Coss. quum in marmore diserte consulatus C. Martii Censorini & C. Asinii Galli memoretur, unde censum octo annis recentiorem facit, quam marmor, quod tamen pro sententia sua adducit. Deinde consulatum P. Vinitii & L. Alfinii concurrere putat cum anno ab U. C. DCCXLIX. quemadmodum in margine legitur, quum potius in annum ab U. C. DCCLV. incidat. Porro hunc censum per tres annos durasse, & denique Sexto Ælio Cato & C. Sentio Saturnino Coss. peractum fuisse, existimat, idque ex DIONIS lib. LV. colligi posse credit. Verum & tempora hic perturbat auctor, & DIONEM ipsum a se tum non fuisse evolutum, prodit. Alias enim animadvertisset, DIONEM non de censu universali isto, sed de particulari aliquo per solam Italiam instituto loqui. Ita enim ille: (x) Τοῦτο μὲν δὴ δι' ἑτέρων ἔπραξεν, αὐτὸς δὲ ἀπογραφὰς τῶν ἐν τῇ Ἰτα--

(u) Anonymi *Adparat. ad harmon. Evangel. pag.* 5. (x) Dio *lib. LV. pag.* 75.

Ἰταλίᾳ κατοικούντων, καὶ μὴ ἐλάττω πέντε μυριάδων οὐσίαν κεκτημένων ἐποιήσατο. τοὺς γὰρ ἀσθενεστέρους, τούς τε ἔξω τῆς Ἰταλίας οἰκοῦντας, οὐκ ἠνάγκασεν ἀπογράψασθαι, δείσας μὴ νεωτερίσωσί τι ταραχθέντες. *Hæc quidem Augustus per alios transegit: ipse vero recensionem eorum, qui in Italia habitarent, ac ad ducenta sestertia possiderent, inivit. Pauperes enim & eos, qui extra Italiam habitarent, ad censum non coegit, veritus quippe, ne quid turbarum darent.* Quod si igitur census ad solos Italos, & eos quidem, qui ducenta sestertia possiderent, pertinuit, quomodò ad illum Lucæ referri poterit, qui per totum Romanum orbem actus est, & Josephum quoque & Mariam, tenuioris conditionis homines, Bethlehemum ire compulit? Ipsa auctoris sententia, qua Christum tertio æræ Dionysiacæ anno natum statuit, quam incommoda sit, quibusque difficultatibus exposita, jam ex iis, quæ paullo ante dicta a nobis sunt, colligi haut difficulter potest.

§. XXIV.

Explicandum jam erit, quis eo tempore, quo Christus natus est, Syriæ Præses fuerit, quum ea quæstio haut parum ad rem pertinere videatur. Quandoquidem vero catalogum eorum nullum adhuc habemus, omnibus numeris absolutum: (y) dabimus

(y) Præsidum Syriæ catalogum varii dedere Chronologi. In his Laurentius Suslyga in tractatu *de anno ortus ac mor-*

bimus operam, ut quæ eruditi ex monimentis antiquis ea de re observarunt, hic veluti in brevi quadam tabula exhibeamus. Numerum ergo scriptorumque veterum auctoritate securi, hos Syriæ Præsides circa Christi tempora notamus:

Anno

---

tis Domini, deque universa I. C. in carne œconomia Græcii 1605. 4. edito, qui liber jam Casauboni ætate tam rarus fuit, ut vix obiter sibi inspectum, nunquam vero lectum esse, fateatur *Exercit. I. Antibaron. n.* 30. *p.* 118. Tentavit & Baronius *in Adparat. n.* 85. eorum chronotaxin constituere, sed ita, ut nemo illo hac in re offenderit gravius. Postea Casaubonus *l. c.* eum in multis emendavit, sed ut nec ipse omnia viderit. Vaillantii *de Præsidibus Syriæ opus, quod in Numismatibus æreis imperatorum Tom.* II. *p.* 83. promisit, nunquam, quod sciam, in lucem prodiit. Omnibus interim in hoc genere diligentiam suam probarunt Paulus Pezron *dans l'histoire evangelique pag.* 64. *seqq.* Emanuel Schelstraten *Antiqu. illustrat. Tom.* I. *Diss.* I. *de Chronotaxi vitæ Christi*. Montacut. *Adparat. IV. ad Orig. Ecclesiast.* & purpuratorum doctissimus Henr. Norisius *in Cenotaph. Pisan. Diss. II. cap. XVI. p.* 269. *sequ.* Conferendus etiam Salom. van Till. *Phosphorus propheticus in appendice*, ubi numi præsidum Syriæ varii exhibentur atque illustrantur.

Anno Julian. XXXVII. Ab U. C. DCCXLV. vel DCCXLVI } C. Sentius Saturninus abeunti e Syria Titio successor missus est, teste JOSEPHO. (z)

Anno Julian. XL. Ab U. C. DCCXLVIII. ante mensem Novembr. } Quinctilius Varus jam Saturnino successerat. Docet hoc nummus Antiochenus e Florentino gazophylacio ab HENRICO NORISIO (a) & e cimeliis Regis Christianissimi ab ANTONIO PAGI (b) & JO. HARDUINO, (cc) publicatus, cujus in antica habetur caput Jovis laureatum, in postica genius Antiochenorum tutelaris turritus monti, cui inferius symbolum Orontis fluminis adsidet, innixus, dextraque palmam tenens, cum perigraphe: ΑΝΤΙΟΧΕΩΝ ΕΠΙ ΟΥΑΡΟΥ ΕΚ. i. e. Nummus *Antiochenorum sub Varo anno XXV.* cusus. Quum vero annus XXV æræ Antiochenæ, quæ a victoria Augusti Actiaca consurgit, (d) incidat in Julianum XL, Ab U.C. DCCXLVIII: necessario sequitur, ut Quinctilium Varum jam

(z) Joseph. *lib. XVI. Antiqu. Jud. cap.* 13.
(a) Henr. Noris. *Diss.* III. *de Epoch. Syro Maced. cap.* VII. *p.* 247.
(b) Anton. Pagi *Adparat. ad Critic. Baron. n.* 136. *p.* 33.
(cc) Harduin *Antirrhet. p.* 58.
(d) Noris. *l. c.*

Jam ante Novembrem hujus anni Syriæ Præsidem fuisse, fateamur. (e)

Anno Juliano XLI. Ab U.C. DCCXLIX. } Adhuc Syriæ præfuit VARUS, ceu liquet e numo VAILLANTII, (f) ejusdem commatis, cum perigraphe: ΑΝΤΙΟΧΕΩΝ ΕΠΙ ΟΥΑΡΟΥ αK (ϛK) id est: *Numus Antiochenorum sub Varo anno XXVI. cusus.*

Anno Julian. XLII. Ab U. C. DCCL. } Adhuc præfuit VARUS, quod testatur numus NORISII ejusdem generis cum perigraphe: ΑΝΤΙΟΧΕΩΝ ΕΠΙ ΟΥΑΡΟΥ ΖΚ. id est: *Numus Antiochenorum sub Varo cusus an. XXVII.*

Anno Julian. L. ab U. C. DCCLVIII. } Syriam demandatam fuisse cuidam Sentio Saturnino, ab illo superiore diverso, primus conjecit ANTONIUS PAGI, (g) idque beneficio numismatis, in quo huic præsidi adscri-

(e) Convenit hæc Vari epocha cum calculo Josephi, *qui lib. XVII. Antiqu. Jud. cap.* 7. diserte testatur, Varum extremis Herodis temporibus Sentio Saturnino successisse. Unde miror, Casaubonum *Exercit. I. Baron. n.* 30. *p.* 124. & Norisium ipsum *in Cenotaph. Pisan. Diss.* II. *cap. XVI.* §. *XI. p.* 311. ejus initium in annum ab U. C. DCCL. rejicere. (f) citati ab Harduin. *in Antirrhet.* & Noris. *Epoch. Syro-Maced. Diss.* III. *cap. VII. p.* 147. (g) Anton. Pagi.

scriptus est annus Antiochenus EA. Sed vereor, ut hic satis fuerit oculatus. Sane secundi hoc nomine Præsidis nusquam alias ullum vestigium adparet. Suspicor igitur, legi debuisse EK, quum facile fieri potuerit, ut K, superiore linea aliquantulum detrita, speciem ℣ A præberet. Annum vero EK. id est XXV. Saturnino ultimum, Varo primum fuisse jam antea vidimus.

§. XXV.

Jam igitur facile iniri poterit ratio, in cujusnam Præsidis magistratum inciderit tot anxiis patrum votis expetita Servatoris nativitas. Sane de P. Quirinio cogitandum non erit, quippe quem diu post Christi nativitatem, Archelao nimirum jam ditionibus mulctato, in Syriam cum Præsidis dignitate missum, constat. Quum tamen LUCAS Evangelista diserte adfirmet, descriptionem istam fuisse πρώτην ἡγεμονεύοντος τῆς Συρίας Κυρηνίου: variis rationibus nodum hunc solvere, LUCAMque cum scriptoribus profanis conciliare eruditi tentarunt. BARONIUS, Quirinium ter omnino Syriæ præfuisse ait: id quod tamen secare nodum est, non dissolvere. Alii inter quos & ANT. BYNÆUS (h) nomen suum profitetur, vocem πρώτη comparative exponunt pro προτέρα, commodissimumque hunc sensum existimant: *Hæc descriptio* πρώτη *prior* vel *ante* facta est,

loco citato: ad ann. Chr. XIX. n. 3. p. 16.

(h) Anton. Bynæus *de Natali Christi lib. I. pag. 332. seqq.*

est, *quum præsideret Syriæ Quirinius*. Sed non opus videtur, ut tam violenta interpretatione, & jamdudum ab ISAACO CASAUBONO (i) explosa, LUCÆ succurramus, quum ejus verba cum historia plane non pugnent, sed omnium optime conveniant, ut paullo post erit perspicuum. Nullum igitur est dubium, quin eo, quem supra Christi natalem fuisse diximus anno, Quinctil. Varus Syriæ Præses fuerit, id enim numi tam clare docent, ut frustra manifestæ veritati contradiceres: LUCAS vero tantum abest, ut Syriæ Præsidem nominare voluerit, ut potius hæc sententia ipsa verborum, quibus utitur, notione refellatur. Præsidem enim Græci *ὑπατίαν* vel *ὑπατεύοντα*, aliquando etiam *δικαιοδότην* vocare solent. Vox vero *ἡγεμονεύων* vel *ἡγεμὼν* non solis præsidibus Romanis dari, sed de omnibus usurpari solet, qui rem aliquam alieno nomine agendam suscipiunt, unde & illi, qui die baptismi infantum loco sponsionem faciunt, *ἡγεμονεύοντες* sunt DIONYSIO AREOPAGITÆ. (k) Quum igitur census non ab ordinariis præsidibus agerentur, sed a viris probatis aliis, cum extraordinario imperio in provincias missis: (l) perspicuum est, Quiri-

---

(i) If. Casaubon. *Exercit. Baron. I. n. 32. p. 129.* (k) *Vid.* Sviceri *Thesaur. Ecclesiast. in voce ἡγεμών.* (l) Adparet hoc ex Dione *lib. LVI. p. 588.* qui Augustum perhibet alios alio misisse, ut & privatorum fortunas describerent & pu-

rinium tum non præsidem, sed ἡγημονεύοντα i. e. extra ordinem eo missum fuisse. Hac de causa JUSTINO MARTYRI (m) vocatur πρῶτος ἐν Ἰουδαίᾳ γενόμενος ἐπίτροπος *primus per Judæam procurator*. Quod sane de Præside accipi non potest, quia tunc non Judææ, sed Syriæ præses dicendus fuisset, neque etiam ita primus potuisset adpellari: Si vero non de præside: ergo de magistratu extraordinario ad censum agendum misso. Ἐπιτροπεύοντι enim, ut præclare scribit Thom. Reinesius (n) demandatur *procuratio provinciæ, officium splendidissimum, & quod aditus erat ad honores amplissimos, & non nisi familiaribus & receptæ auctoritatis viris concedebatur ab imperatoribus. Hi in partem administrationis provinciarum una cum Præsidibus veniebant, & de bonis provincialium integram habebant cognitionem*. Quæ verba nauseam etiam vocem ἡγεμονεύοντος, quæ huic apud Lucam synonyma est. egregie poterunt illustrare.

§. XXVI.

---

blicas. Et Suidas in voce Ἀπογραφὴ ex veteri scriptore refert, Augustum ad has ἀπογραφὰς elegisse εἴκοσιν ἄνδρας τοὺς ἀρίστους τὸν βίον καὶ τρόπον, *viginti viros vita moribusque conspicuos*. Sic ad census in Gallia missi a Tiberio P. Vitellius & Cantius, Tacit. *lib. VII. Annal. cap. 6.* A Nerone Q. Volusius Sex. Africanus & Trebellius Maximus Tacit. *lib. XIV. Annal. cap. 46.* (m) Justin. *Apol. II. p. 75.*
(n) Reines. *l. 3. Var. Lect. cap. XVI. p. 593.*

§. XXVI.

Sed objici nobis locus posset TERTULLIANI luculentissimus, de quo dispiciendum jam erit. Hunc in modum vero patrum Latinorum antiquissimus de censu nostro disserit: (o) *Sed & census constat actos sub Augusto tunc in Judæa per Sentium Saturninum, apud quos genus ejus inquirere potuissent*. Quanti hoc testimonium faciendum sit, ex eo perspicuum est, quod ad tabulas publicas censuales, tum procul dubio adhuc superstites, (p) provocat, quæ sane rem optime decidere poterant. Quum igitur

---

(o) Tertullian. *lib. IV. adv. Marcion. c. 19.*

(p) Non sine insigni impudentia Christiani primitivi provocare potuissent ad tabulas censuales, nisi ea de re certi fuissent. Facit vero *hoc* Justin. *Apol. II. p. 75.* cum ipsis Imperatoribus agens, quos haut impune profecto decepisset. Ita enim hic pater satis cordate scribit: Μαθεῖν δύνασθε ἐκ τῶν ἀπογραφῶν, γενομένων ἐπὶ Κυρηνίου. *Discere ipsi poteritis* (historiam nati Christi) *ex tabulis censualibus, sub Quirinio descriptis*. Post hunc etiam Tertullianus *lib. IV. adv. Marcion. cap. 7. Censum*, inquit, *Augusti testem fidelissimum dominicæ nativitatis Romana archivia custodiunt. & c. 36. Tam distinctissima fuit a primordio Judæa gens per tribus, & populos, & familias, & domos, ut nemo facile ignorari de genere potuisset, vel de recentibus Augustanis censibus, adhuc

igitur TERTULLIANUS ex illis censum a LUCA descriptum ad Sentii Saturnini tempora esse referendum didicerit: merito suspecta erit nostra hypothesis, quæ censum sub Varo actum ponit. Verum tam facilis hic suppetit responsio, ut non opus sit numorum auctoritatem deserere, multo minus textum LUCÆ sollicitare, & cum H. VALESIO pro Quirinio Sentium Saturninum, (q) aut cum HUETIO (r) pro Κυρίνου Κυϊντιλίου legere. Quemadmodum enim supra e Moni-

fortasse pendentibus. Denique eadem tabulas sua adhuc ætate superfuisse, his verbis testatur Chrysostomus: Ὅθεν δῆλον, ὅτι κατὰ τὴν πρώτην ἀπογραφὴν ἐτέχθη, καὶ τοῖς ἀρχαίοις τοῖς δημοσίᾳ κειμένοις κώδιξιν ἐπὶ τῆς Ῥώμης ἔξεστιν ἐντυχόντα καὶ καιρὸν τῆς γραφῆς μαθόντα ἀκριβῶς εἰδέναι τὸν βουλόμενον. *Unde manifestum est, quod circa primam descriptionem natus sit, veteres etiam, qui Romæ servantur, codices evolventi & tempus descriptionis indaganti licebit id, si voluerit, accuratius cognoscere*. Certe tabulas censuales cum cura confici & servari solitas, patet ex Dione *lib. LIX. p. 657.* ubi narratur, Caligulam Cæsarem, perdita inter aleam pecunia, τὰς γαλατῶν ἀπογραφὰς postulasse, necatisque locupletissimis ad sexies millies sestertium coegisse.

(q) Henr. Vales. *Not ad Euseb. Histor. Eccl. p. 11.* (r) Huet. *Demonstr. evangel. quæst. IX. cap. 10. p. 703.*

nimento Ancyrano a nobis est demonstratum, census hujus primordia incidunt in annum Jul. XXXVIII. quo omnino adhuc Syriæ præerat Sentius Saturninus, anno demum XXXIX. vel XL, locum facturus Quinctilio Varo, successori. Census igitur iste, qui a LUCA P. Quirinio tribuitur, sub Sentio Saturnino cœpit, sub Quintilio Varo est absolutus, atque adeo a Tertulliano recte vocatur census Saturnini, quum tabulæ publicæ titulum plerumque a primo negotii auctore ferant.

§. XXVII.

Sed ad ultimum demum characterem pergendum est, qui accurata annorum Tiberii chronotaxi nititur. Hunc denuo LUCAS (f) his verbis suppeditat: Ἐν ἔτει δὲ πεντεκαιδεκάτῳ τῆς ἡγεμονίας Τιβερίου Καίσαρος, ἡγεμονεύοντος Ποντίου Πιλάτου τῆς Ἰουδαίας, καὶ τετραρχοῦντος τῆς Γαλιλαίας Ἡρώδου, Φιλίππου δὲ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ τετραρχοῦντος τῆς Ἰτουραίας καὶ Τραχωνίτιδος χώρας, καὶ Λυσανίου τῆς Ἀβιληνῆς τετραρχοῦντος -- καὶ αὐτὸς ἦν ὁ Ἰησοῦς ὡσεὶ ἐτῶν τριάκοντα ἀρχόμενος. *Anno autem decimo quinto Imperi Tiberii Cæsaris, Pontio Pilato procurante Judæam, & Tetrarcha Galilææ Herode, Philippo autem, ipsius fratre, Tetracha Ituraæ & Trachonitidis regionis, & Lysania Abilenes tetrarcha, -- ipse autem Jesus incipiebat esse quasi annorum triginta &c.* Hæc verba quemadmodum satis aperte docent Christum anni Tiberii XV. trigesimum suum age-

(f) Luc. III, 1. 23.

agere cœpisse: ita multi inde arripuerunt errandi occasionem. Nihil enim amplius deliberandum rati, a decimo quinto Tiberii anno retro numerarunt triginta, & sic inciderunt in annum Jul. XLIII, quem sine ulteriori discussione pro Christi natali venditarunt, quum tamen ille neque cum Herodum temporibus, neque cum æra templi Herodiani conspiret. Alii in interpretando Lucæ textu desudarunt, & particulam *ὡσεὶ* cum latitudine sumendam, aut annum Christi trigesimum a decimo quinto Tiberii planæ separandum existimarunt. Quibus tamen inventis adeo non solverunt nodum, ut potius magis magisque adstrinxerint. Hic vero interpretationibus cunctis minus opus erit, si, annos Tiberii non una eademque ratione semper numerari, observemus. Primi hoc notarunt atque ad liquidum rationibus perduxerunt IO. GEORG. HERVVARTUS, (t) & eundem postea sequutus ANTONIUS PAGI, (u) in eam suspicionem adducti a CLEMENTE ALEXANDRINO,

(t) Jo. Georg. Hervvart. *in Chronolog. cap.* 248. (u) Ant. Pagi *Critic.* ad *Baronium Tom. I. ad ann. XI. p.6.* primus hanc observationem multis rationibus stabilivit, licet plagii eum arguat Sam. Basnagius. Tillemontius quoque *dans l'histoire des Empereurs Tom. I. not.* 4. *ad vitam Augusti* multis hanc Pagii conjecturam impugnat, verbis tamen potius, quam rationibus.

NO, (x) qui de Tiberii principatu hunc in modum differit: Αὔγυς⊙ ἔτη τεσσεράκοντα τρία. Τιβέριος ἔτη κβ. Γάϊ⊙ ἔτη δ. &c. *Augustus annis quadraginta tribus, Tiberius annis XXII. Cajus annis IV. &c. imperarunt.* Quo vulgari historicorum plerorumque calculo proposito, ita pergit: Τινὲς μὲν τὸν τὲς χρόνυς τῶν Ῥωμαϊκῶν βασιλέων ὕτως ἀναγράφυσι. Γάϊ⊙ Ἰύλι⊙ Καίσαρ ετη γ, μῆνας δ' ἡμέρας ς, μεθ' ὃν Αὔγυς⊙ ἐβασίλευσεν ἔτη μς μῆνας δ' ἡμέραν μίαν. ἔπειτα Τιβέρι⊙ ἔτη κς μῆνας ς, ἡμέρας ιθ. *Quidam Imperatorum Romanorum tempora sic describunt. C. Julius Cæsar annis tribus, quatuor mensibus, quinque diebus. Post quem regnavit Augustus annis quadraginta sex, mensibus quatuor, die uno, deinde Tiberius annis viginti sex, diebus novendecim.* Ex his igitur locis, neque a SYLBURGIO, neque a SCRIVERIO castigatis, facile patet, Tiberiano principatui duplex initium, alterumque a morte Augusti, alterum vero a Proconsulari ejus potestate consortioque imperii esse arcessendum. Auctores enim sunt illorum temporum scriptores, Tiberium ab Augusto in imperii societatem receptum, parem cum patre potestatem extra urbem, in provinciis & apud exercitus, obtinuisse. Hanc rem ita memoriæ prodidit TACITUS: (y) *Nero solus e privignis erat; illuc cuncta vergere, filius,* COLLEGA IMPERII, CONSORS TRI-

BU-

(x) Clemens Alexandr. *lib. I. Stromat. p.* 339. (y) Tacit. *lib. I. Annal. cap.* 3.

BUNICIÆ POTESTATIS *adsumitur*, *omnesque per exercitus ostentatur*. Paullo distinctius tempus signat VELLEJUS PATERCULUS: (z) *Concussis*, inquit, *hostium viribus*, *classicis peditumque expeditionibus*, *quum res Galliarum maximæ molis accensasque plebis Viennensium dissensiones coercitione magis*, *quam pœna*, *mollisset*, *& Senatus populusque Romanus*, *postulante patre ejus*, UT ÆQUUM EI JUS IN OMNIBUS PROVINCIIS EXERCITIBUS*que esset*: (*etenim absurdum erat*, *non esse sub illo*, *quæ ab illo vindicabantur*, *& qui ad opem ferendam primus erat*, *ad vindicandum honorem non judicari parem*;) *in urbem reversus*, *jampridem debitum*, *sed continuatione bellorum dilatum*, *ex Panoniis Dalmatisque egit triumphum*. Ex hoc VELLEII loco simul annum, quo Augustus Tiberium consortem Imperii adsumsit, licebit discere. Quum enim hoc eo tempore, quo in Gallia cum imperio fuit, & quidem ante triumphum Pannonicum, factum testetur: consequens est, ut id anno ab U. C. DCCLXIV, Julian. LVI. contigerit, quum hoc ipso anno, DIONE (a) teste, in Galliam abierit, sequente Romæ triumpharit. Id quod egregie cum Clementis computatione convenit. Quod si enim ab hujus anni V. Kal. Sept. quo Tiberium in societatem imperii admissum ANTONIUS PAGI ulterius probat, numeres viginti sex; incides in V. Kal. Sept.

(z) Vellei. Pat. *lib.* II. *c.* 121. (a) Dion. *lib. LVI. p.* 586.

Sept. anni Jul. LXXII, porro adjice menses VI. pervenies ad V. Kal. Martii ejusdem anni, denique adde dies novendecim, habebis diem XVII. Kal. Aprilis, anni Jul. LXXXII. quo morari inter homines desiit, ut adeo omnino hac ratione annos XXVI, dies novendecim imperaverit.

§. XXVIII.

Hanc æram Tiberii proconsularem haut parum confirmant monimenta antiqua, e quibus genuinum ejus initium hauriri quam commodissime poterit. Quum enim VELLEJUS PATERCULUS aperte dicat, Tiberium, antequam in urbem reverteretur, & de Pannoniis Dalmatisque triumpharet, collegam imperii creatum esse, monimenta antiqua multum nobis in eo præstant utilitatis, quod verum hujus triumphi annum, paullo ante à nobis descriptum, indicant. Sic numus exstat, (f) cujus in antica Cæsaris Augusti vultus exhibetur cum titulo IMPERATOR CÆS. AUGUSTUS, in postica Tiberius, currui triumphali insistens cum perigraphe; TI CÆSAR AUG. F. TR. POT XIII. Qui annus in illum, quem superiore paragrapho signavimus, plane incidit. Multo tamen distinctius de hoc triumpho loquuntur Fasti consulares & triumphales, ex marmoribus Capitolinis ab HUBERTO GOL-

(f) Hubert. Golz. *in Fastis magistrat. & triumphor. Roman. p.* 231.

GOLTIO editi, (g) siquidem ad annum Jul. LVII. ab urbe condita DCCLXV. hæc occurrunt:

GERMANIO. IVL. TIB. F. AVG. N. CAESAR
C. FONTEIVS C. F. C. N.
CAPITO
TI IVLIVS. AVG. F. DIVI. N. CAESAR.
III COS. II. PROCOS.
DE ILLVRIEIS PANNONIEIS DALMATEIS
ET GERMANEIS. VI. IDVS. MAI.

Ex his FASTIS supputatio nostra quam maxime confirmatur. Fieri enim non potest, quin alio anno, quam Juliano LVI. in consortium Imperii admissus sit, si anno Jul. LVII. triumphavit. Ex eo vero tempore Tiberium, præter Augusti cognomen, omnia cum patre communia habuisse, monimenta denuo docent. Sane enim exstant numi, quorum in antica Augustus exhibetur cum titulo: CÆSAR AVGVSTUS PATER PATRIÆ: in postica Tiberius cum perigraphe: TI CÆSAR AUGUSTI. F. TR. POT. XV. Nec minus de communi utriusque imperio testantur sequentia ex FASTIS CONSULARIBUS iisdem depromta.

C. SILIVS. P. F. P. NEPOS. L. MVNATIVS.
L. F. L. N. PLANCVS
IMP. CAESAR. DIVI F. C. N. AVGVSTVS
ET. TI. IVLIVS AVG F. DIVI. N. CAESAR
REIPVBLICAE CONSTITVENDAE POTESTATEM
IN DECENNIVM ACCEPERVNT.

Hæc igitur omnia, quemadmodum de Tiberii

(g) Idem *in Historia Augusti ex antiqu. numism. restituta p.* 212.

berii Proconsulari imperio satis testantur; ejusque initium ostendunt accurate: ita & chronotaxin Christi egregie illustrant. Superiores enim characteres natalis Christi non aliam admittunt computandi rationem, quam hanc ipsam, a proconsulari ejus imperio arcessendam. Quod si igitur ab anno Juliano LXX, qui decimus quintus Tiberii fuit à proconsulari imperio, retrò numeraveris annos XXX. denuo sese offeret annus Jul. XXXXI, ab U. C. DCCXLIX. quem Christi natalem diximus. Nec putandum est, ita ignotam fuisse hanc Tiberii epocham, ut eam LUCAS quoque ignoraverit; quum non modo CLEMENS ALEXANDRINUS diserte adfirmet, quosdam suo adhuc tempore ita numerare solitos, sed etiam certo constet, provinciales, Cæsarum suorum studiosissimos, & Romanarum consuetudinum non adeo gnaros, plerumque consortes imperii cum veris Augustis pari dignatos esse honore, eosque & Reges & Augustos vocasse. Ipsum Tiberium, de quo nunc agimus, viventi Augusto parem fecisse DIONYSIUM ALEXANDRINUM, alias Pariegeten dictum, viri quidam docti suspicati sunt. Ubi enim v. 1051. Poematis sui geographici ita cecinerat:

Ἀλλ' ἔμπης κατὰ δῆριν ἀμαιμακέτους περ ἐόντας
Αὐσονίου βασιλῆος ἐπετρώλυσεν ἀκωκή.
Verumtamen prælio indomiti quamvis essent, (Parthi)
Ausonii tamen regis mansuefecit hasta.

alio

alio loco ita pergit:

Ῥώμην τιμήεσσαν, ἐμῶν μέγαν οἶκον ἀνάκτων
Μητέρα πασάων πολίων, ἀφνειὸν ἔδεθλον.
Romam honorabilem, MEORUM *magnam domum* REGUM,
Matrem omnium civitatum, *dives solum.*

Denique ipsos Principes sic salutat:

Ἐκ Διὸς Αὐσονιῆες ἀεὶ μέγα κοιρανέοντες.
E Jove Ausonii semper strenue dominantes.

His igitur versibus Augustum Tiberiumque simul imperantes intelligi, eo minus dubitandum putant, quo certius constet, DIONYSIUM hunc PERIEGETEN Augusto imperante scripsisse. Quomodo vero Augusti temporibus de pluribus *ἀνάξειν* aut *κοιρανέουσι* Romanis loqui potuisset, nisi Tiberium Augusto parem putasset, quippe qui ab hoc consors imperii adsumtus, æquum in provincias & legiones obtinuerit imperium? Sed ut vera fateamur, ea doctorum observatio non adeo extra omnem dubitationis aleam posita videtur, nec plane exploratum est, idemne sit DIONYSIUS, *περιηγήσεως* auctor, cum eo, quem ab Augusto in orientem missum novimus. (b) Ut ut se res habeat, semoto etiam hoc DIONY-

(b) Dionysii Periegetæ, alias Alexandrini ætas obscura admodum est. Eum *aureolum suum libellum principantibus Antoninis scripsisse*, existimant Barthius *lib. VIII. Adverſ. cap. 5.* & Salmas. *ad Spartan. p. 614. Tom. I. Script. Hist. Aug.* Sub M. Aurelio & L. Vero vixisse eum mavult

NYSII testimonio, res ipsa salva erit, & qui hæc omnia, quæ hactenus diximus, paullo accuratius, adhibita in consilium ratione, expenderit, hypothesin hanc tam claram atque evidentem esse deprehendet, ut nulla alia cum istorum temporum historia monimentisque concilietur facilius.

§. XXIX.

Voss. *lib. II. de Hist. Græc. cap.* 5. Sub Severo, Caracalla & Geta floruisse contendunt Scaliger *in Notis ad Euseb. Chron. n. MMCCXV. p.* 228. quem etiam paullo post se ipsum deserens sequutus est Salmasius *Exercitat. ad Solin. p.* 411. 628. Immo Luitprandus Ticinensis confundit hunc Dionysium Alexandrinum cum Dionysio, Pontifice Romano, qui præesse cœpit anno Chr. CCLIX. quem tamen, velut cæcus cæcum, hac in re sequitur Lud. Jacobus a S. Carolo *in Biblioth. Pontificial. II. p.* 63. Diserte quidem Plinius *lib. VI. Hist. N. cap.* 27. *Hoc in loco*, inquit, *genitum esse Dionysium, terrarum orbis recentissimum auctorem, constat, quem ad commentanda omnia in orientem præmisit Divus Augustus, ituro in Armeniam ad Parthicas Arabicasque res majore filio*. Quod quum etiam Eustathius Scholiastes testetur: certo inde colligunt, ætatem Dionysii in Augusti tempora incidisse. Conf. Jo. Alb. Fabricii *Biblioth. Græc. lib. IV. cap. I. p.* 22. Anton. Pagi *Tom. I. Critica Baron. p.* 8. B. Christ. Cellarii *Diss. de Poetis Schola*

D

§. XXIX.

Constitutum nobis initio erat, hypothesin hanc chronologicam ex mente VAILLANTII, auctoris anonymi apud SARNELLUM, RIGORDI, PAGII, PEZRONII, NORISII, TILLEMONTII, BASNAGII, CLERICI, aliorumque eruditissimorum hujus sæculi virorum propositam, patrum quoque suffragiis stabilire, atque cum reliqua vitæ Christi chronotaxi conferre. Sed quum hæc omnia succincta dissertatio minime capiat, ea alii occasioni fuere destinanda. Hinc nihil videtur reliquum, nisi ut respiciamus portum, actisque summo Numini gratiis, vela demum aliquando contrahamus.

DE

publica utilioribus Hala 1706. *4to.* edita §. 18. *sequ.* At si dicendum, quod res est, id non adeo liquidum videtur, & diversum hunc περιηγητὴς auctorem esse a Dionysio, in orientem misso, luculenter ostendit Henr. Dodvvellus *in Differt. de ætate & patria Dionysii Perieg. in Geogr. minor. Hudson Vol. IV.* cujus argumentis nondum video ab ullo satisfactum.

DE VERÆ FALSÆQUE SAPIENTIÆ CHARACTERIBUS.

EXERCITATIO II.

CEBES Thebanus, quo nemo felicius puriorem Socratis doctrinam sectatus est, in elegantissima, quam posteritati reliquit, Tabula universam vitæ humanæ rationem, studiaque mortalium tam ingeniose adumbravit, ut hac quidem in re nemo illi comparandus esse videatur. At nescio, an in luculentissimo ejus libello quidquam occurrat, accurata attentione dignius, quam id, quod de vera falsaque eruditione prudenter monuit. (a) Postquam enim ostenderat fusius, quanta pericula homini in hoc vitæ theatrum prodeunti ab impostura, opinionibus, voluptatibus, ipsaque rerum domina, fortuna, immineant, & quam multi deinde ab incontinentia, luxuria, avaritia, & adsentatione delusi, triste faciant naufragium: porro addit vir sapientissimus, eos tantum hanc pestem effugere, qui a Μετανοία, id est, Pœnitentia servati, in veræ sapientiæ viam reducantur. Verumtamen nec horum quidem rem omnem in vado esse. Ingressis enim hoc

(a) Cebet. *Tabul. p. 34. sequ. edit.* Hieronymi VVolfii.

hoc iter nova sese pandere diverticula, a quibus nisi diligentius sibi caveant, nihil esse facilius, quam ut ad ψευδοπαιδείαν, hoc est, falsi nominis eruditionem evagentur, & vana doctrinæ specie decepti, vel sic quoque pereant. Ex quibus demum colligit CEBES, hominum, qui eruditi vocantur, nonnisi paucissimos exitium evitare, & actum esse de plerisque omnibus, nisi falsæ eruditioni nuncium mittant, arduamque illam, quæ ad veram sapientiam perducit, viam quam primum ingrediantur. Id enim qui faciant, eos demum, continentia ac tolerantia ducibus, ad beatorum domicilium pervenire, ubi splendidissima corona redimiti, sempiterna felicitate perfruantur. Hæc CEBES Thebanus, cui pro temporum, in quæ inciderat, sorte rationem dictorum suorum constitisse, nemo forsan dubitaverit. Ast quod eadem fabula hodienum in vita mortalium agatur, pluresque etiam nostris temporibus, dum sapientiæ inhiant, falsa eruditionis specie deludantur, id vero est, quod paucissimi sibi persuadent. Omnes quippe laudamus temporum nostrorum felicitatem, ac non sine ambitione nobis gratulamur, quod in eam servati simus ætatem, qua rerum divinarum atque humanarum scientia numeros omnes impleverit. Et tamen plerique, quos vulgus tanquam oracula & portenta quædam suspicit, in maximo, quem dare solent, eruditionis strepitu nihilo sunt stultis meliores, sed ita vitiis omnibus laborant, ut nullis magis opus esse videatur magistris vivendi, quam

qui

qui vitæ universæ, honeste ac prudenter instituendæ, rationem magno supercilio profitentur. Huc accedit, quod multæ, quæ passim inculcantur, doctrinæ ad evertendam potius, quam amplificandam veram eruditionem comparatæ sunt. Delere enim ex hominum animis pietatem, res divinas scurrili dicacitate subsannare, veritates evidentissimas argute explodere, pestilentissimos contra errores stabilire, hic vero eruditorum complurium labor est: hoc illi agunt, hoc moliuntur, in hoc somnum, in hoc vigilias reponunt. Rediisse nos dixeris in illa tempora, de quibus VARRO dicere solitus est, neminem ægrotum quidquam somniare tam nefandum, quod non aliquis dicat philosophus. Adeo non modo sapientiam, sed ipsum etiam illius amorem, eheu amisimus. Quæ quum ita sint, facile quilibet intelligit, etiamnum inter mortales agi Cebetis fabulam, & magis nunc, quam unquam, verendum esse hominibus, ne falsæ eruditionis præstigiis decepti nubem pro Junone amplectantur, &, dum sapientiæ inhiant, in summam stultitiam incauti delabantur.

Considerans hanc insignem humanarum rerum caliginem ille apud CICERONEM (b) Cotta, eo vesaniæ prolabitur, ut Deo tantum non dicam scribat, quod hominem ratiocinandi facultate donaverit. *Haut scio*, in-

(b) Cicero *libr. III. de Natur. Deor. cap. XXVII. p. 174.*

inquit, *an melius fuerit humano generi, motum istum celerem cogitationis, acumen, solertiam, quam rationem vocamus, quoniam pestifera sit multis, paucis admodum salutaris, non dari omnino, quam tam munifice & tam large dari*. Existimat ergo vir liberioris ingenii, Deum melius consulturum fuisse hominibus, si rationis acumen eis omne ademisset, quandoquidem ejus usus admodum difficilis sit, abusus longe facillimus. Plurimos enim homines, qui rationis ductum sequi se arbitrentur, in errores pestilentissimos incidere, multoque esse infeliciores bestiis, quibus illam intelligendi facultatem natura denegasset. Ex quo consequi credit Cotta id, quod antea diximus, non plus nos debere Numini, a quo rationem acceperimus, quam furiosus illi debeat, qui gladio illum accinxerit. At impia profecto hæc vox est, & stulto; quam viro sapiente, dignior. Facit enim Cotta, quod solet nequissimus quisque: siquidem crimen in alium transfert, quod in homine est, ipsumque Deum, quam se, accusare mavult. Sane enim non ratio nos in præcipitia ista ducit, sed rationis abusus, is vero non a Deo est, sed ab hominum insania, tantumque abest, ut ulla errorum culpa in supremo Numine hæreat, ut illud homini viam sapientiæ ostenderit expeditissimam. Neque existimandum est, viam hanc esse ita occultam, ut a diverticulis discerni nulla ratione possit: (misera enim sic esset hominum conditio, si in tot viarum erroribus nullis plane signis uterentur, quibus ve-

veram a falsis distinguere possint:) sed quemadmodum aurum adulterinum, quamvis ad genuinum & colore & splendore proxime accedat, ab earum rerum periciis facili negotio dignoscitur: ita & veræ falsæque sapientiæ certa sunt signa, certi characteres, ad quos quicumque sollicite attenderit, eum haut facile falli ac decipi posse, arbitramur. Et de his quidem veræ falsæque sapientiæ characteribus commentarii nonnihil in præsenti, haut intempestivum visum est. Quum enim a SERENISSIMO AC POTENTISSIMO PRINCIPE AC DOMINO, DOMINO FRIDERICO WILHELMO, REGE PRUSSIÆ, DOMINO MEO LONGE CLEMENTISSIMO, divinarum humanarumque rerum scientiam, quam Philosophiam vocamus in celeberrima hac bonarum artium sede publice profiteri jussus sim: merito me anxium sollicitumque tenuit hæc cura, qua demum ratione demandata mihi provincia rite defungi, & tam honesti, quod subeundum est, muneris partes ita implere possem, ut supremo Numini rationem aliquando intrepide redderem. Sane enim maxima ista, quæ mei ordinis hominibus a ψευδοσπουδεία falsaque sapientia imminent pericula, nunquam magis obversata sunt animo, quam hoc tempore, quo aliis ad veram sapientiam præire jubeor. Identidem profecto mihi in mentem venit, quam sit arduum docendi munus, quantisque cum periculis conjunctum. Excolere atque emendare ingenia, evellere ex animis præjudicatas opiniones, indagare veri-

tatem, explicare rerum naturalium caussas & adfectiones; aliis ad beatam illam sui notitiam, ad virtutem veramque felicitatem praeire, nihil denique dicere, nihil agere, quod non juventuti exemplo ac incitamento ad veram honestatem esse possit, id demum esse mearum partium intellexi. At quam magnum hoc, quaeso, ac difficile? Quanta cautione provisioneque opus est etiam exercitatissimis, ut istos, quos supra notavimus, scopulos feliciter defugiant? Quapropter primum hoc mihi duxi ac antiquissimum, ut nihil hic viribus meis, divinaeque gratiae omnia tribuenda esse mecum statuerem: proximum autem, ut de verae falsaeque sapientiae characteribus cum cura cogitarem, ut eo veluti Ariadneo instructus filo, e tot viarum anfractibus feliciter eluctarer. Et hanc meditationem, quod felix faustumque sit, tanquam muneris mei primitias in hoc bonae mentis delubro nunc primum dedico, ex re & vero arbitratus, non posse professorem utilius quidquam, quam hanc praestantissimam doctrinam, cum discentibus communicare.

Ut autem initio, quid antiquis hac de re in mentem venerit, paullo diligentius inquiramus: primus philosophorum de verae falsaeque sapientiae characteribus cogitasse videtur SOCRATES. Quum enim illius aetate ubique in scholis regnarent sophistae, genus hominum gloriosum & magniloquum, quod vanis promissis ditiores juvenes aere emungere, ac fumum pro sapien-

tia vendere consueverat: id sibi negotii datum credebat SOCRATES, (c) ut larvam detraheret impostoribus, & nudam doctrinæ eorum vanitatem oculis omnium exponeret. Id quod sanè fieri non potuit, quin simul in veræ falsæque sapientiæ characteres sollicite inquireret. Verum ut nihil scripsit Socrates: ita quidquid cum Sophistis egit, præter pauca, quæ Xenophon & Plato servarunt, dudum interiit, ut adeo vix constet, quibus characteribus in dijudicanda vera falsaque sapientia usus sit, præterquam quod jactantiæ, neglectæ veræ emendationis, ac turpis lucri cupiditatis eos insimulasse, hosque falsæ sapientiæ characteres non sine sale in iis notasse dicitur. Jactantiam sophistarum eum esse insectatum, & ex ista falsam eorum sapientiam collegisse, extra omnem dubitationis aleam positum videtur. Proditum enim memoriæ est, Socratem, quum sophistas omnium rerum scientiam profiteri animadvertisset, nullam prætermisisse occasionem, eos in angustias cogendi, eoque redigendi, ut ipsi, se nihil scire, cum rubore faterentur. Jam enim redeuntes ex eorum schola discipulos adgressus, acutis quæstionibus, ne ignorantiam suam dissimulare possent, faciebat. Jam ipsis sophistis, simulata ignorantia delusis, eandem extorquebat confessionem. Ex qua deinde colligebat minime

in

(c) Plutarch. *in Quæst. Platon. p. 999. Vide* Charpent. *vit. Socrat. cap. XV.*

in illis inveniri eam, quam tanto supercilio jactarent, sapientiam, neque esse sapientis, earum rerum scientiam magnifice jactare, quarum ipse sit ignarissimus. Atque inde factum est, ut ipse sibi ab hac ostentatione prudenter caveret, nihilque se scire diceret, præter hoc unicum, quod sciret nihil: (d) quin adderet, se nondum judicare posse, cur ab Apolline Delphico sapientissimus mortalium judicatus sit, nisi ideo hoc factum esset, quod ipse sciret, se nescire, quæ alii nescire se, scire nollent. En ipsius verba: *Videtur autem, o viri Athenienses, solus Deus sapiens esse, atque hoc oraculo id sibi velle, humanam videlicet sapientiam parvi, imo nihili, pendendam esse. Quod vero Socratem nominat sapientem, ob id facere, quo nomine meo, tanquam exemplo quodam utens, quasi sic dicat: Is o viri sapientissimus est, qui quemadmodum Socrates, novit revera, sapientiam suam esse nihili pendendam*. Hæc Socrates, ex quibus satis constat, eum jactantiam & vanam scientiæ ostentationem pro falsæ; modestam ignoratiæ suæ agnitionem pro veræ sapientiæ charactere primo habuisse. Huic vero addebat alterum, veræ emendationis neglectum, cujus sophistas non minus graviter accusavit. Quum enim hi homines nescio quam juvenes ad remp. præparandi de rebus-

(d) Plato *in Apol. Socrat. p.* 190. Cic. *lib. I. Acad. Quæst. cap. IV. p.* 5. Diog. Laert. *II*, 38. Plato *in Apol. l. c. p.* 191.

busque omnibus disserendi solertiam profiterentur: facile in se non minus, quam in discipulis, ferebant improbitatem, & mentem incompositam, dummodo doctiores, aut certe loquaciores, ex eorum scholis prodire viderentur. Hinc lepide apud PLATONEM (e) jocatur Socrates, sophistas quibusvis aliis artificibus esse feliciores, & velut dormientes rete trahere. Nam sutoribus, qui calceos veteres deteriores, quam acceperint, redderent, intra triginta dies fame fore pereundum: at Protagoram, famosum sophistam, universam Graeciam annis plus quam quadraginta decepisse, & dum deteriores reddiderit discipulos, quam accepisset, plures ob hanc rem cumulasse pecunias, quam aut Phidias, aut decem alii sculptores, lucrati fuerint. Ex quibus denuo consequi existimat, sophistas non modo non sapientes, sed & insanos esse judicandos. Pertinet huc etiam elegantissima ejus dissertatio, a XENOPHONTE (f) recensita, in qua ex instituto docet, *omnes virtutes ad sapientiam pertinere, nec sapientis nomen tueri eum, qui animum non a vitiis purgarit.* Interrogatus enim, *num eos, qui scirent, quid agere oporteat, & his contraria fecerent, sapientes ac temperantes esse putaret?* potius insipientes ac stupidos esse respondit: *πάντας γὰρ οἶμαι προαιρουμένους ἐκ τῶν ἐνδεχομένων, ἃ οἷόν τε συμφορώτατα αὐ-*

τοῖς

(e) Plato *in Menone p.* 10.
(f) Xenoph. *Mem. Socr. lib. III. cap. XII. p.* 644.

τοῖς εἴη, ταῦτα πράττειν. νομίζω δὲ μὴ ὀρθῶς πράττοντας, οὔτε σοφοὺς, οὔτε σώφρονας εἶναι. *Etenim*, ait, *omnes arbitror deligentes de illis, quæ fieri possunt, quam maxime ipsis utilia facere, quamobrem, qui non recte faciunt, eos neque sapientes, neque sanos esse statuo.* Ex quibus verbis palam est, emendationem voluntatis eum in sapiente quam maxime requisivisse. Quamvis enim in hoc fallatur, quod hanc voluntatis emendationem ex emendatione intellectus derivat, quem nævum in Socrate jam notavit illustris noster CHRISTIANUS THOMASIUS: (g) illud tamen palam urget Socrates, sapientem, nisi qui voluntatem emendaverit, esse neminem. Quin nec illud prætermittendum, quod Socrates hunc characterem adplicaverit sibi ipsi, ex eoque de profectibus suis in sapientia judicarit. Qua de re notari merentur verba EPICTETI apud ARRIANUM: (h) ἀλλ' ὁ Σωκράτης τί λέγει; ὥσπερ ἄλλος τις, φησὶ χαίρει τὸν ἀγρὸν τὸν αὐτοῦ ποιῶν κρείσσονα, ἄλλος τὸν ἵππον· οὕτως ἐγὼ καθημέραν χαίρω παρακολουθῶν ἐμαυτῷ βελτίονι γινομένῳ. *Socrates autem quid dicit? Quemadmodum alius, inquit, delectatur, quum agrum suum meliorem facit, alius, quum equum: sic ego quotidie delector, quum me fieri meliorem deprehendo.* Quæ fusius deinde explicat Epictetus, & docet, qua in re

(g) Christ. Thomas. *Cautel. circa præcogn. juris cap. XIV. p.* 218. (h) Arrian, *Dissert. Epictet. lib. III. cap. V. p.* 274.

re meliorem se fieri, gavisus sit Socrates, non scilicet in oratiunculis aut præceptiunculis, sed in vera virtute, ut incusaret neminem, reprehenderet neminem, eodem semper vultu & egrederetur, & rediret domum. Hæc demum fuisse, ex quibus Socrates, an profecerit in sapientia, cognoverit. Plura non addo. Vel ex his enim satis constat, alterum hunc fuisse Lydium lapidem, ad quem Socrates veram falsamque sapientiam exegit. Restat ergo tertius, *lucri cupiditas*. Solebant Sophistæ neminem admittere in disciplinam, nisi qui aurum liberaliter offerret. Qua sordida lucri captura immensas sibi divitias parabant. De Protagora paullo ante diximus. Nunc addimus Gorgiam Leontinum, (i) qui arte sophistica tantum quæstum fecerat, ut sibi ipse statuam auream & solidam suo ære posuerit. Qui gloriabantur de eo, seque Socrati longe anteponebant, quod, quum hic doctrina sua nihil lucraretur, ipsi rebus omnibus abundarent. A XENOPHONTE (k) enim relatum est, Antiphontem Sophistam, quum aliquando familiares Socratis ab ipso voluisset abducere, præsentibus amicis hac usum esse oratione: Arbitrabar ego, o Socrates, eos, qui philosopharentur, feliciores fieri oportere: at tu mihi videris contraria ratione philosophia tua frui. Vivis

(i) Athenæus *lib. XI.* Plin. *lib. XXXIII.* *H. N.* 8. 4. (k) Xenoph. *l. c. lib. I.* *cap. XX. p. 576.*

vis enim ita, quo pacto si vel quivis servus sub domino victitaret, non maneret: uteris cibo potuque vilissimo, neque tantum veste vili, sed eadem quoque per æstatem & hiemem indueris, semperque calceis tunicaque cares. Præterea pecuniam non accipis, quæ & comparantibus est voluptati, & iis, qui jam compararunt, liberalius jucundiusque vivendi caussa est. Quamobrem si, quemadmodum reliquarum actionum magistri discipulos suos imitatores sui efficiunt, tales tu quoque familiares tuos reddes: putare debes, infelicitatis te magistrum esse. Adeo Sophistæ omnia ad quæstum referebant, aliosque existimabant minus esse sapientes, qui minus doctrina sua lucrarentur. At alia longe mens erat Socrati. (l) Tantum enim abest, ut, philosophiam ad opes colligendas comparatam esse, crederet, aut a discipulis ullam acciperet mercedem, ut potius falsæ sapientiæ hunc characterem crederet certissimum. Quam vere ac recte ita statuerit, jam non disputamus. Id saltim certum est, illum ita statuisse. Antiphonti enim, cujus verba paullo ante adduximus, id responsi dedit: (m) Apud nos, mi Antipho, existimatur, eodem modo posse aliquem & forma, & sapientia, vel honeste vel turpiter uti. Nam quum aliqua formam pecunia cuivis prostituit, scortum appellant:

(l) Vide Charpent. *l. c. cap. XVII. p. 64.*
(m) *Xenoph. l. c. p. 578.*

lant: eam vero, quæ quemcumque intellexerit rerum honestarum & præclarum amatorem esse, amicum sibi adjungit, modestam ducimus: itidem, qui sapientiam pro pecunia cuivis prostituunt, sophistas, quasi quædam scorta, vocant: quicumque vero illum, quem egregia præditum esse indole animadvertat, quicquid boni scit, docet, ut amicum eum faciat, hunc facere putamus, quod virum honestum ac probum decet. Exstant & alia a Socrate hanc in rem dicta, ex quibus satis patet, eum hanc lucri cupiditatem tanquam falsæ sapientiæ characterem notasse: sed ea brevitatis studio omittimus, id modo observantes, quod & Plato eo argumento Socratem (n) virum sapientissimum & divinitus datum esse Atheniensibus demonstraverit, quia fuerit ab omni quæstus studio alienissimus, & gratis semper docuerit, familiares, etiamsi ditescendi occasio ei fuisset commodissima.

Sed a Socrate deveniendum ad ejus discipulum PLATONEM, (o) qui eandem de characteribus falsæ sapientiæ doctrinam singulari dialogo, quem Sophistam inscripsit, prolixe admodum explicavit. Quum enim subtili hac ac præstantissima scriptione id agat Plato, ut sophistárum doctrinam non minus a vera sapientia, quam res falsas a vero ente, differre doceat: peropportune hac

(n) Charpent. *l. c.*
(o) Plat. *in Sophista p. 70. sequ.*

hac occasione simul κριτήρια sophisticæ omnisque falsæ sapientiæ recenset. Ea κριτήρια eleganti oratione explicat THEMISTIUS, (p) ubi contra obtrectatores demonstrat, sophistæ characteres Platonicos sibi minime convenire. Quod si ergo rem diligentius expendamus, primus character, quem Plato in ψευδοπαιδεία falsaque sapientia observat, est ambitus, quo juvenes nobiles inprimis & divites allicere soleant sophistæ. Inde enim est, quod sophisticam jocose dicit esse *artem quæ in conciliando comparandoque versatur, animaliumque gressibilium & terrenorum domesticorumque venationem, hominum videlicet privatam capturam, ob numorum mercedem, & juvenum divitum & nobilium opinione virtutis disciplinæque irretitionem.* Secundus ejus character est τερατολογία, & vanorum verborum aucupium. Observat enim PLATO, sophistas, licet res præclaras ac juventuti utilissimas promittant, in sermone tamen maxime hærere, in idque dare operam, ut discipulos non quidem probos, sed ranis reddant loquaciores. Unde altera sophistæ definitio non minus lepida: *Sophista est commutator, emtor & venditor, mercator videlicet, qui animi disciplinas venumdat, ad sermones institutaque virtutum præcipue pertinentes.* Tertius sophistarum character ex mente PLATONIS est *cauponatio*. Quemadmodum enim caupones vina, suspensa he-[illegible] dera,

(p) Themist. *Orat. IV.*

dera, venum offerunt, omnique fallaciarum genere alliciunt emtores, gavisi, si vappas jactatione sua delusis pro Falerno obtrudere possint: ita eadem ratione fictitiam sapientiam venditant sophistæ. Quum enim vere sapientes modeste de se semper sentiant: hi mera mysteria, & nescio quæ horrenda secreta jactant, inventa etiam nova, quæ nemini mortalium unquam in mentem venerint, magnifice crepant, ut audire te crederes illum apud HOMERUM:

Nos soli sapimus, reliqui volitant velut umbra.

Atque inde tertia PLATONI nata est sophistæ definitio: *Sophista est, qui in adquirendo versatur, commutat scilicet, emit, venditque cauponando: sive sua inventa, sive aliena, circa virtutis studium vendat.* Addit his PLATO characterem quartum, contendendi disputandique pruritum. Quum enim jam ex superioribus characteribus liquido constet, sophistas non tam suam aliorumve emendationem, quam gloriam atque opes, mercenario studiorum labore quærere: non mirum profecto est, si disputent, contendant, pugnent, & de lana, quod ajunt, caprina miro animi fervore digladientur. Pertinere enim hoc arbitrantur ad gloriam suam, si omnes disputandi altercandique arte superaverint. Unde quarta ejusmodi sophistæ, vel athletæ potius, definitio Platonica: *Sophista est artifex quæstus gratia contentiosus, contradictionibus ambigens, in pugnando certans, lucri præ cæteris studiosus.*

Se-

Sequitur character falsæ sapientiæ quintus, curiosa opinionum vulgarium irrisio. Quamvis enim vere hoc sit philosophi munus, ut populares hominum errores, tanquam detracta larva, denudet, nullamque in ea re vel auctoritatis alienæ, vel fortunæ suæ, habeat rationem: contingit tamen sophistis, quod solet stultis, qui

Dum fugiunt vitia, in contraria currunt.

Ut habeant enim, in quo exerceant ingenium, etiam evidentissimas veritates errorum popularium nomine traducunt, exsibilant, explodunt, & hoc consequuti, id sibi in primis laudi ducunt, quod discipulos suos præjudiciis atque erroribus liberarint. Hinc quinta definitio Platonica: εἰρονικῶς intelligenda: *Sophista est purgator animæ, opiniones exstirpans omnes, quæ doctrinis impedimento sunt.* Excipit quintum hunc characterem sextus, quem adfectatam πολυμαθείας laudem vocare liceat. Sollemne est sapientibus, modeste de doctrina sua sentire, & suo se pede metiri ac modulo. Hinc quanto proficiunt magis, tanto plus superesse fatentur, quod ignorent. Quin intellectus sui angustos limites adeo perspectos habent, ut plura ne sciri quidem posse, non inviti fateantur. At quid sophistæ? Sciunt omnia, &, quod lepidum dixeris, etiam, quæ nesciunt, sciunt. Lusisse in hos homines crederes PLAUTUM, (q) quum ait:

Omnia

(q) Plaut. *in Trinum Act. I. Scen. 2. v. 166.*

Omnia se simulant scire, nec quidquam sciunt:
Quod quique in animo habeant, aut habituri sint,
Sciunt: id quod Rex reginæ dixerit, sciunt: quid
Juno fabulata sit cum Jove, quæ neque futura, neque
facta sunt,
Tamen illi sciunt.

Unde sexta Platonis definitio: *Sophistæ sunt, qui in omnibus sapientes discipulis videri volunt, nec tamen sunt.* Denique agmen claudit character septimus, quem ipse PLATO suo loquendi more præstigias vocat. Quemadmodum enim præstigiatores acetabulis suis ac calculis hominum oculis illudunt, & celeri manuum motu certas actiones ita effingunt, ut vere ita fieri videantur: ita sophistæ, quum vana & stulta venditent, ea tamen celeritate ingenii & sermonis tam eleganter exornant, ut severissimæ sapientiæ speciem præ se ferre videantur. *Sic ista*, ut cum SENECA (r) loquar, *sine noxa decipiunt, quomodo præstigiatorum acetabula & calculi, in quibus fallacia ipsa delectat.* Atque hinc tandem septima Platoni subnata est definitio: *Sophista est quasi præstigiator quidam, & verarum rerum imitator.* Hæc sunt, quæ de veræ falsæque sapientiæ characteribus commentatus est Plato. Post eum vix quisquam ex instituto

(r) Seneca *Epist. XLV.*

ſtituto de illis cogitavit, præter CLEMENTEM ALEXANDRINUM, (f) qui in Stromatum libris multa hanc in rem dixit, ſed ſuo more, hoc eſt, paullo confuſius. Duo tamen exſtare videntur loca, quibus ſententiam ſuam clarius expoſuit. In libro enim ſexto Stromatum diſcrimen inter veram falſamque ſapientiam traditurus: Καὶ ἡ μὲν, ait, *αἰώνιός ἐστιν, ἡ δὲ χρόνῳ λυσιτελής. καὶ ἡ μὲν μία καὶ ἡ αὐτή, αἱ δὲ πολλαὶ καὶ ἀδιάφοροι. καὶ ἡ μὲν ἄνευ παθυματικῆς τινὸς κινήσεως, ἡ δὲ μετὰ παθητικῆς ὀρέξεως. καὶ ἡ μὲν τέλειος, ἡ δὲ ἐνδεής.* Quæ verba ita perperam ſolent reddere interpretes: *Et hæc quidem ſapientia partim æterna, partim autem tempori utilis, & partim quidem una eſt & eadem, partim autem multa & indifferentes, & partim quidem eſt abſque ullo motu patibili, partim autem cum patibili adpetitione, & partim quidem perfecta, partim vero indigens.* Sed malam hanc eſſe interpretationem, & contortam, quin nullius ſenſus, nemo non videt. Quare ita potius vertenda arbitramur verba CLEMENTIS: *Et hæc quidem* (vera ſapientia,) *æterna eſt, illa vero* (falſa) *tempori utilis: hæc una ſemper & eadem, illa multa & differentes: hæc ſine motu quodam patibili, illa cum patibili adpetitione: illa perfecta, hæc indiga.* Sane ſi ita intelligantur verba, expeditiſſimus eſt CLEMENTIS ſenſus. Quatuor videlicet tradit veræ falſæque ſapientiæ characteres. Primo enim

(f) Clem. Alex. *lib. VI. Strom. p.* 642.

enim dicit veram esse æternam, falsam tempori utilem. Recte. Quum enim fictitii sapientes omnia ad caducæ hujus vitæ commoditates referant, ii contra, qui vere hoc nomen tuentur, æterna potissimum cogitant, & sapientiæ Fructus non minus, ac ipsam sapientiam, æternos esse cogitant. Deinde veram sapientiam unam, falsam multiplicem & sibi ipsi parum constantem esse ait. Id quoque sapienter. Nec enim potest doctrina, quæ a se ipsa dissentit, sapientiæ nomen mereri. Tertio veram sapientiam sine patibili motu, falsam cum patibili adpetitione esse conjunctam, adfirmat. Nec id quidem male. Falsa enim sapientia pravos hominum adfectus ac inclinationes irritat, mentemque vel ad avaritiam, vel ad vanam ambitionem, vel ad turpes voluptates ac libidines sollicitat: quum vera perturbatam revocet ad tranquillitatem, efficiatque, ut in summi boni possessione suaviter adquiescat. Denique vera sapientia est perfecta, falsa indiga, idque quartum est ex mente CLEMENTIS sapientiæ criterium. Et profecto, si quidquam, hoc recte ac prudenter dictum. Sophistæ enim & male sapientes aureos montes promittunt: at si ad rem veniendum, vix minima præstant, quin sæpius, quæ est eorum insignis impudentia, ubi vanis promissis animos paverint, deinde media sibi deesse fatentur, & imposturam suam ridicula illa distinctione inter finem *externum* & *internum* satis inepte excusant. Quid ergo famelica hac & paupere sapientia insipientius?

tius? At vera ſapientia perfecta eſt, ſibique ſufficiens. Veritatem quis deſiderat? dabit; ſummam felicitatem? hanc quoque dabit; prudentiam? nec hanc negabit. Id quod a PHILONE, vel quiſquis eſt ſapientiæ Salomoneæ auctor, (t) tam præclare demonſtratum eſt, ut a nemine id fieri potuiſſet elegantius. Alter CLEMENTIS locus, qui huc pertinere videtur, & a JO. FR. BUDDEO, (u) viro ſapientiæ amantiſſimo, alicubi præclare expoſitus eſt, in ſeptimo Stromatum libro exſtat. In eo quatuor illis, quos hactenus recenſuimus, characteribus tres novi adduntur. Sapientis enim eſſe ait, primo *res noſſe*, *deinde efficere, quod ratio dictaverit*, *& denique qua occulta fuerant apud veritatem, prout Dei majeſtati convenit, tradere poſſe*. Res noſſe, id quidem eſt veritatem peſpectam exploratamque habere, ut de numine rebusque divinis pariter ac humanis rectas habeamus ſententias. Iſta vero cognitio ſcientiaque deinde ad virtutem pietatemque referenda, quæ profecto aliter ſibi non conſtat, quam ſi numinis voluntati nobis quacumque ratione patefactæ obtemperemus, moremque geramus lubentiſſime. Cujus obſequii ac pietatis non alius denique fructus eſſe poteſt, quam ut alios quoque ad tantæ felicitatis perducamus ſocietatem, eoſque itidem

(t) Sap. VII. & VIII. (u) Joh. Fr. Budd. *Progr. περὶ τῆς γνώσεως ψευδωνύμου p. 10.* Clem. Alex. *lib. VII. p.* 701.

dem ad veram istam sapientiam erudiamus. Ex quo postremo colligit CLEMENS, omnes, qui vel a veritatis tramite aberrent, vel ea, quæ utcumque cognoverint, non ad morum vitæque emendationem, sed ad ostentationem aut fœdas voluptates referant; vel denique alios deteriores potius, quam meliores, docendo reddant, falsæ sapientiæ præstigiis decipi, & pro Junone nubem, pro corpore umbram imprudenter amplecti.

Hæc sunt, quæ veteres de veræ falsæque sapientiæ characteribus commentati sunt. Possemus nunc, quid de eorum doctrinis sentiendum sit, quidque eruditi ætati nostræ propiores hac de re meditati sint, fusius explicare. Sed alterum in tanta brevitate minus necessarium, alterum plane supervacuum esse arbitramur. In quantum enim rem acu tetigerint veteres, ex iis, quæ paullo post dicturi sumus, facile quisque indicabit. Quid vero recentioribus hac de re visum fuerit, dicere, hic nostra parum interest, quum aliorum expilare scrinia nolimus. Hinc reliquum est, ut quid nobis de sapientiæ characteribus in mentem venerit, paucis exponamus. Plerique, qui de sapientia adhuc scripserunt, in eo videntur parum accurati, quod, quid sit sapientia, docere supersederint. Quum tamen rei, cujus obscura notio est, characteres animadverti nulla ratione possint. Sane enim complures sapientiam cum eruditione confundunt, aliis vera sapientia est doctrina Christiana, falsa gentilium philoso-

losophia, quæ posterior acceptio etiam in scriptura & patribus occurrit. (x) Quamvis autem definitiones nominales sint in arbitrio hominum positæ, & cuivis liceat sapientiæ vocabulo intelligere, quicquid voluerit: constat tamen inter omnes, priorem acceptionem falsam, posteriorem minus propriam esse. Primo enim sapientem esse posse, qui non sit eruditus, & rursus eruditum, qui non sit sapiens, satis demonstrat experientia. Deinde quamvis largiamur, veram sapientiam in Christiana doctrina perfectissime doceri, nec umquam eum sapientem posse adpellari, qui non sit Christianus: non omnes tamen, qui sibi augustum hoc nomen vindicant, ideo esse sapientes; res ipsa docet. Quare ut omnem æquivocationem evitemus, eruditum vocamus, quicunque sibi veram & solidam rerum utilium & necessariarum notitiam comparavit. At, si quis cum ista notitia conjunxerit facultatem illius directricem, ita ut, quicquid didicerit, ad verum rectum que finem referre & velit & possit, eum jure dicimus sapientem. Et hinc vera sapientia est *viva veri bonique cognitio, cum emendata & ad omnem composita virtutem voluntate conjuncta, quæ mentis facultates earumque operationes dirigit, ut objectum legitimum eligant, inanibusque dimissis utilia & ad felicitatem summam profutura consectan-*

(x) *Vid.* Budd. *Theol. Mor. P. I. cap. I. sect. 2. n. 66. p.* 98.

stentur. Hæc est vera sapientia, hæc unica illa eruditionis diretrix, hæc summum illud ac incomparabile bonum, quod plures proh dolor! quærunt, quam inveniunt. Et hinc omnibus in medio posita est ratio falsæ æque ac veræ sapientiæ characteres inveniendi, ut non temere quisquam, si ratione recte uti velit, possit offendere. Diximus primo: Sapientiam esse cognitionem vivam, i. e. talem, quæ cum interno amore, desiderio, experientia ac veluti gustu conjuncta sit. Stultus enim est, non sapiens, qui multa novit, deque rebus divinis ac humanis subtiliter differit, nec tamen ipse tantorum, quæ jactat, bonorum suavitatem umquam percepit. Quum vero ad vivam hujusmodi cognitionem nemo mortalium pervenire queat, nisi qui se ipsum prius accurate noverit: consequens est, (y) *ut ea rerum notitia, quæ cum notitia sui non conjuncta, aut illi impedimento est, sapientiæ nomen non mereatur*. Primum hunc statuo falsæ sapientiæ characterem. Ex quo facile patet, quid de plerisque philosophis paganis sentiendum sit, qui hominis nobilitatem & præstantiam ita collaudant, ut nec minimam miseriæ ejus habuisse rationem videantur. Extollunt mentis humanæ vires ac libertatem, & vix ullam ejus agnoscunt corruptionem, nisi quæ per corporis contagionem in animam derivetur. Num vero homines ejusmodi dixerimus sapientes?

(y) *Character* I.

tes? num iis vivam concedamus veri bonique cognitionem, quum sui ipsorum ignari sint? Observamus hunc characterem in plerisque philosophiæ sectis. Platonici animam sibi concipiebant integerrimam, & sua natura ad virtutem aptam, nisi a corpore impediretur. Idem visum esse Stoicis, (z) non sinunt nos eorum scripta dubitare. Quin nec Judæos ab hoc errore immunes esse, præclare docet vir doctissimus CAMPEGIUS VITRINGA. (zz) Sed unico tantum exemplo rem illustrare juvat. Quis non laudibus ornare solet purpuratum istum philosophum MARCUM ANTONINUM, (a) Imperatorem? quis non ejus sapientiam tanquam inusitatam ac prope divinam in cælum evehit? At quamvis in ejus libris *εἰς ἑαυτὸν* multa legantur, quæ pulcre & pie dicta videntur: nolim tamen ego vel minimam veræ sapientiæ laudem illi tribuere, qui non modo miseriam suam prorsus non agnoscit, sed & de perfectione hominis naturali tam magnifice gloriatur. En ejus verba: *Continenter te ipsum admone: nunc in*

(z) Vid. Marsil. Ficini *Comment. super Plat. conviv. orat. IV. cap. IV.* Just. Lips. *Physiolog. Stoicor. l. I. Diss. X. V. XV.* Io. Franc. Budd. *Diss. III. de Præcipuis Stoicorum erroribus* §. *IV.* (zz) Camp. Vitringa *Obs. S. lib. III. cap. IIX. IX.* (a) M. Anton. *lib. VIII. n. 29.* Idem *lib. VII. n. 30. lib. V. n. 14. lib. VI. n. 15.* Budd. *l. c. Diss. II.* §. 9.

in mea est potestate, ut in animo hoc nihil sit malitia, nihil cupiditatis, nihil tumultus. Talia plura extant apud Antoninum reliquosque Stoicos, indicioque sunt clarissimo, viros hos quos veluti ex compacto sapientes prædicamus, a sapientia vera longe absuisse. Sed non solum gentiles hunc falsæ sapientiæ characterem præ se ferunt, sed &, quod magis mirandum, christiani quidam philosophi. Nam ut vel unico exemplo rem declarem, notum est, quanti multis fiat JACOBI ABBADIE de notitia sui ipsius libellus, quem ipse sane, tanquam inæstimabilem sapientiæ thesaurum, a non nemine commendari memini: & nihilominus tamen auctor mea quidem sententia fuit a vera sapientia alienissimus. Eo enim redit, quidquid in hoc libello inculcat, (b) ut hominem ostendat esse creaturam nobilissimam, & quæ vel sola nobilitatis & perfectionis suæ sedula consideratione eo adduci debeat, ut virtutem rebus omnibus putet esse anteponendam. Quo ipso satis clare videtur ostendisse, miseriam humanæ mentis se nunquam cum cura expendisse. Sed ne nimis diu primo huic characteri inhæreamus, in ipsa definitione pergimus, in qua porro dicimus, sapientiam esse vivam cognitionem veri bonique. Ex quo denuo haut pauci characteres falsæ sapientiæ fluere videntur. Quum enim objectum veræ sapientiæ sit verum & bo-

(b) *L'art de se connoitre soy mesme, ou la recherche des sources de la morale.*

bonum, verba vero in se neque ad veritatum neque ad bonorum classem pertineant, consequens est, ut (bb) *eam notitiam, quæ in solis verbis hæret, aut obscuris vocabulis nugas ac ineptias occultat, nihil minus esse dicamus, quam sapientiam.* Hinc facile patet, criticam aliasque hujus generis artes ad sapientiam non pertinere, si quis per omnem vitam in hujusmodi tricis versetur, & nunquam iis ad veram eruditionem ac sapientiam consequendam utatur. Sed & hoc adparet, philosophiæ Aristotelicæ & scholasticæ haut exiguam partem nihil facere ad sapientiam. Obscuris enim vocabulis Aristoteles ejusque sectatores quam maxime delectantur, & a communi usu remotis vocibus nescio quem insignis sapientiæ strepitum edunt, quum, detracto hoc involucro brutis istis sine mente sonis nihil plerumque insit, quod vel cassa nuce emeris. Evolve totam Aristotelis dialecticam, eam loquendi potius artem esse deprehendes, quam inveniendi veritatem. (c) Eamdem circa nuda verba obscuram diligentiam in metaphysicis & physicis Aristotelicorum scriptis facile animadvertes, nisi tibi Aristotelis amor aciem mentis omnem obtuderit. Et quidni animadvertas, quum ipse P. I. NUNNESIUS, (d) at quantus Aristotelis admi-

(bb) *Charact.* 2. (c) *Vid.* Jo. Cleric. *Log. Part. I. cap. V. VIII. XI. & alibi passim.*

(d) P. Jo. Nunnes. *de Causs. obscur. Arist.*

admirator, diffiteri hoc non possit? Si caussam quæris, omnium solidissime respondebit ARN. VVESENFELDIUS *Aristotelem inani hoc verborum strepitu uti voluisse, quo plura & difficiliora scire videretur. Obtinere enim hoc apud plerosque homines, ut res eo magis admirentur, quo minus eas penetrent & ex ipsa ignorantia sua de aliorum scientia judicent.* Quum ergo præstigiæ ejusmodi cum sapientia conciliari non possint, nemo certe erit, quin Aristotelicam & scholasticam philosophandi rationem vel hoc charactere vanitatem suam prodere intelligat. Et nescio sane, an non jure etiam huc referenda sit maxima pars cabbalæ, de qua alii tam magnifice sentiunt. Quamvis enim in ea lateant nonnulla non contemnenda: pleraque tamen obscuris vocabulis data opera ita involuta sunt, ut nescio quæ inaudita mysteria continere videantur, quum, detracto cortice nihil intus nuclei adpareat. Sane si expenderis accuratius, quæ de quatuor mundis cabbalisticis, de Adam Kadmon, de spiritu Sandalphon aliisque hujus notæ doctrinis, subtiliter disputant CHRISTIANUS KNORRIUS, HENR. MORUS & alii hujus arcanioris Hebr. philosophiæ admiratores, nihil temere reperies, quam aut vulgares aut frigidas doctrinas, vocabulis sphingis ænigmate obscurioribus involutas. (e) Ut adeo aureo piscari hamo videan-

Arn. VVesenf. *de Philos. sect. & elect. Diss. II. c. I. n. 6. p. 12.* (e) *Vid.* budd. *Hist.*

deantur, qui tot bonas horas eruendæ e tot nugis uni atque alteri veritati impendunt. (f) Quare tantum abest, ut in cabbala antiquæ Hebræorum sapientiæ thesauros reconditos putem, ut ea characterem non unum falsæ sapientiæ præ se ferre videatur. Quum porro sapientiam vivam veri bonique cognitionem esse dixerimus, etiam hoc inde sequi arbitramur, (g) *ut eam notitiam, quæ vel, neglecto bono, sola cognitione veri absolvitur, vel, veritate insuper habita, sine illa bonum consistere posse statuit, sapientiæ nomine plane indignam esse judicemus.* Quamvis enim distincti sint conceptus veri & boni, re ipsa tamen tam arcto vinculo cohærent, ut, alterutro secluso, vix umbra supersit veræ sapientiæ. Bonum est vel verum, vel adparens. Tolle ergo veritatis studium, quid facilius erit, quam ut pro vero bono ejus umbram consecteris? Sic & veritates quædam sint utiles: sunt vero & aliæ inutiles & noxiæ. Tolle ergo boni cognitionem, quid facilius erit, quam ut veritatum inutilium & noxiarum studio te unice oblectans, a vero sapientiæ tramite turpiter aberres? Quæ quum ita sint, vix dignos eos existimamus glorioso sapientum nomine, qui objecta sapientiæ separant, quæ non minus arcte, quam ipse intellectus & voluntas, in-

philos. Hebr. p. 306. seq. (f) Conf. Thomasii *Caut. circ. præcogn. juris cap. VI. n. 21. p. 76.* (g) *Charact. 3.*

inter se connexa sunt. Secundum hunc characterem denuo poterit de pluribus eruditis judicari. Priorem enim errorem, (h) quo vera eruditio & sapientia in sola cognitione veri consistere creditur, errarunt permulti, etiam ii, qui se viam sapientiæ expedivisse, arbitrati sunt, nec hodienum ab isto immunes sunt viri ceteroquin maximi. Posteriori non minus multi favent, quicunque videlicet hodie, revocata Gnostomachorum stultitia, veritatis nullam, virtutis vero & emendatæ voluntatis unice habendam esse rationem existimant, & perinde habent, quid quisque credat & opinetur, dummodo mentem ad veram virtutem componat. Horum nos omnium eam esse conditionem arbitramur, ut a vera sapientia quam longissime absint, licet ab aliis tanquam oracula quædam suspiciantur. Porro in definitione sapientiæ observavimus, vivam istam veri bonique cognitionem cum (i) *emendata & composita ad omnem virtutem voluntate esse conjunctam. Hoc ergo si desit, nihil, quod vel sapientiæ umbram referat, adesse existimamus.* Sane enim quum vel ipsa ratio doceat, mentem, vitiis omnibus contaminatam, ad vivam veri bonique cognitionem frustra adspirare, & tametsi sibi ali-

quam

(h) e. g. Auctor Medicinæ *Ment. p. 9. Vid.* Thomas. *Cautel. cap. 1. n. 3. p. 1. & in Cogitat. menstr. P. I. pag.* 421. *seqq.*

(i) *Charact.* 4.

quam veritatum farraginem comparaverit, illa tamen non ea, qua par est, ratione uti: quo jure, quæso, ejusmodi homo sapientiæ sibi laudem deposceret? Hinc ipsa sacra scriptura ubique hunc sapientiæ stultitiæque characterem inculcat. Luculenter JACOBUS (k) Apostolus: *Qui in vobis*, inquit, *est sapiens, ostendat bonis moribus sua opera, cum sapientia mansuetudine*. Et paullo post: (l) *At superne oriens sapientia primum casta est, deinde pacifica, æqua, obsequiosa, pietate bonisque referta fructibus, serena & minime simulatrix*. Pari ratione & stulti infami nomine nemo in scriprura sacra notatur, nisi qui ad omne scelus simul sit profligatissimus. Quid? quod non tantum sacri, sed & profani scriptores hunc characterem agnoscunt. Jam supra diximus, quid SOCRATES (m) responderit interroganti, num eos, qui scirent, quid agi oporteat, & his contraria faciant, sapientes esse putaret? Ajebat enim philosophus, *sibi ejusmodi homines potius insipientes & stultos videri, quam sapientes*. Idem docet SENECA, (n) qui, tametsi ipse a vera sapientia alienissimus, eam tamen solam veram illam & antiquam sapientiam existimat, quæ facienda vitandaque doceret, hominesque redderet meliores. Omitto alia hujus generis quamplurima, quum vel ex his

(k) *Jac.* III, 13. (l) *Jac.* III, 17.
(m) Xenoph. *Mem. Socr. l.* III. *c. XII. p.* 614.
(n) Seneca *Epist. XLVI.*

his virtutis cum sapientia nexus satis superque pateat. Jam si proinde tantum quis abest a vera sapientia, quantum a virtute abest: quam multi quæso, qui sibi hodie mirifice placent, sapientiæ laudem amittent? Quam multi enim sunt, qui, virtute insuper habita, vitia vel defendunt, vel in se ac aliis ferunt? Quam multi, qui id sibi negotii credunt dari, ut aliorum potius errores, quam eorum suaque vitia, emendent? Quam multi, qui aliorum vitia non emendant, sed, quod turpius est, rident, identidem jactantes illud LUCRETII: (o)

Nil dulcius est, bene quam munita tenere
Edita doctrina sapientum templa serena:
Despicere unde queas alios, passimque videre
Errare, atque viam palantes quærere vitæ,
Certare ingenio, contendere nobilitate,
Noctes atque dies niti præstante labore,
Ad summas emergere opes, rerumque potiri.

Hæc sane hodiernæ eruditionis eruditorumque nostræ ætatis plurimorum facies est, quam si quis cum sapientia conjunctam dixerit, næ is vehementer, ex mea quidem sententia, fallitur. Sed & hoc ex eo, quod in definitione diximus, sequitur, (p) *ut nemo sapientiæ laudem mereatur, qui sua quam profitetur, doctrina vitia primaria, va-*

(o) Lucret. *lib. I. v. 7. seqq.*
(p) *Charact. 5.*

voluptatem, *ambitionem & avaritiam irritat*. Quod si enim sapientia cum emendatione voluntatis & virtute necessario conjuncta est, nihilque magis est emendationi morum & veræ virtuti inimicum, quam triceps istud monstrum: dubitari profecto non potest, quin mentem per sapientiam veram oporteat ab omni ambitione, voluptate & avaritia revocari. Hinc recte concludunt (q) eruditi, veram sapientiam in Caini posteris defecisse, quandoquidem omne studium industriamque ad eas artes retulerint, quibus tria vitia primaria maxime irritentur. Nec minus verum est, hodienum artes omnes, quæ vel hominibus ære emungendis, vel vanæ ambitioni, vel meræ curiositati velificantur, ad veram sapientiam non esse referendas. De prioribus non opus est, ut plura dicamus. Quis enim est, qui artem rabulisticam, aut disputatoriam scholasticam sapientiæ partem crediturus sit? At vero, qui studiis curiosis delectantur, ii excusatius peccare plerisque videntur. Et tamen, si rem æqua lance ponderaveris, generosa stultitia, ut mitissime dicamus, insaniunt, qui, ut curiositati suæ satisfaciant, verbi caussa omnem ætatem in colligendis numis antiquis, aliisque ejusmodi reculis, consumunt. Quamvis enim ea studia, si ad rectum referantur finem, in

(q) *Vide* Thomas. *Cautel. cap. VI. n.* 13. *p.* 75. Budd. *Introd. ad Hist. philos. Hebr.* §. *II. p.* 4.

in se non contemnenda sint: tamen quum curiositati suæ eorum cultores plerumque plus æquo indulgeant, curiositas vero non parum vitii a voluptate trahat: fit inde, ut homines nihilo fiant hac industria sua sapientiores, & tempus insuper sibi præripiant ad meliora tractanda, parum memores sententiæ SENECÆ: (r) *Dementia est, supervacua discere in tanta temporis egestate.* Sed ut pergamus in definitionis nostræ ἀναλύσει, diximus porro, veram sapientiam mentis facultates earumque operationes dirigere, & quidem in duobus capitibus, primo ut objectum legitimum eligant, secundo, ut missis inanibus, utilia & ad felicitatem summam profutura consectentur. Ex iis axiomatibus denuo plures sequuntur conclusiones, quæ characterum sapientiæ vicem jure præstabunt. Si enim sapientiæ munus est, mentem ejusque facultates & operationes dirigere: statim inde adparet, (s) eam *non esse sapientiam, quæ mentis operationes turbat ac pervertit.* Fieri hoc potest modo non uno. Sunt, qui, quum sapientiam polliceantur, homines reddunt insanos, quod omnes facere videntur, qui vel olim vel hodie enthusiasmos & adflatus urgent divinos, & tum suæ, tum aliorum, imaginationi persuasionibus istis turpissime illudunt. Gravissimus enim ac pæne desperatus morbus est enthusiasmus, quo

(r) Seneca *Epist. XLIX.*
(s) *Charact. VI.*

quo operationes mentis maximopere turbantur, ut accuratius exempla hujusmodi hominum passim in scriptoribus Historiæ philosophicæ obvia docent, & post MERICUM CASAUBONUM (t) & JO. LOCKIUM (u) demonstravit celeberrimus BUDEUS. Pertinere etiam huc videtur omnis scepticismus, cujus varias species recenseri solent a philosophis. Proxima enim hæc via est ad insaniam, (x) si quis omnia veritatis criteria impudenti conatu tollat, & data opera tenebras quærat. Nec refert, utrum practico an theoretico scepticismo (y) quis dementetur, quum uterque mentis operationes turbet, & in summam sensim abducat stultitiam. Denique & doctrina, quæ decorum omne proscribit, eodem charactere falsitatem suam prodit. Certum enim est, decorum niti pudore naturali, quæ virtus est veluti homini propria. Sublato igitur decoro, pudor simul tollitur, & stabilitur impudentia, qua nihil ab hominis natura magis abhorret. (z) Unde statim patet, quid de Cynicorum aliorumque stulta sapientia judicandum sit, qui, quantum in illis fuit, omnem

(t) Meric. Casaub. *Diss. de Enthus.*
(u) Jo. Lok *de Intell. hum. lib. IV. c. XIX.*
(x) Budd. *P. I. cap. I. sect. 5. num. 17. sequ. p. 243.* (y) Vide *de scepticismo practico vel morali Dissert.* Budd. *quæ in analectis ejus hist. philos. habetur.*
(z) Barbayrac *Præfat. advers. Pufend. §. 21.* le Mothe Vayer *T. V. p. 717.*

omnem verecundiam omnemque decentiam morum ex humano genere sublatam voluerunt. Præterea & hoc in definitione observatum est, veram sapientiam ita dirigere mentis facultates & operationes, ut objectum legitimum eligant: ex quo axiomate denuo aliquot characteres falsæ sapientiæ peti possent, sed sufficiat unicus. Sua enim sponte inde consequitur, (a) *ut insipientes illi judicandi sint, quicumque menti suæ omnia indulgent, eamque extra limites evagari patiuntur.* Sunt enim, qui intellectus finibus regundis parum intenti, omnia rimantur, etiam quæ extra hominis posita sunt intelligentiam. (b) Quorum insignem insaniam & stolidam curiositatem facere notatam a non nemine animadvertimus elegantissimis his versibus:

Qui curiosus postulat totum suæ
Patere menti, ferre qui non sufficit
Mediocritatis conscientiam suæ,
Judex iniquus, æstimator est malus
Suique naturæque: nam rerum parens,
Libanda tantum quæ venit mortalibus,
Nos scire pauca, multa mirari jubet.
Hic primus error auctor est pejoribus:
Nam qui fateri nil potest incognitum,
Falso necesse est placet ignorantiam,
Umbrasque inanes captet, inter nubila
Imaginosa adulter Ixion Deæ.

Ma-

(a) *Character 7.* (b) Jo. Cleric. *Dedic. Phys. Tom. III. Opp. philos.*

Magis quiescet animus, errabit minus,
Contentus eruditione parabili,
Nec quæret illam, si qua quærentem fugit.
Nescire quædam magna pars sapientiæ est.

Hinc ne particulam quidem sapientiæ scholasticis superfuisse dixeris, qui quæstionibus humanæ rationi impervestigabilibus enodandis dicam an implicandis ad insaniam usque vacarunt. Quæ quidem vulgo hæc hodie deridentur, sed vereor, ut meliora sint, quæ hodienum passim jactantur. Fictiones sane illæ Cartesianæ & Burnetianæ de rerum omnium origine, de terræ ante creationem conditione, aliæque hujus furfuris ita comparatæ videntur, ut vix hujus male sanæ curiositatis notam effugiant. Et tamen sunt, qui in his procacium ingeniorum inventis invenisse se putant, non quod pueri in faba. Quemadmodum vero intellectus suis gaudet limitibus, ita & voluntas. Optare quidem multa possumus, quæ sperare per naturæ nostræ conditionem haut licet, at ultra votum progredi, & velle, quæ adsequi non possis, stultorum esse videtur. Ex quo adparet, quam parum sapientes videantur, qui & hic naturæ limites transiliunt, & ridiculo conatu rebus, quæ fieri non possunt, inhiant. Referrem in hunc desipientium ordinem Anglum nescio quem, qui de evitanda corporis morte consilium iniit, si putarem hominem, nisi febriculosus fuerit, serio potuisse hæc somniare. Sed exstant exempla

alia. Quam enim tot Alchemistæ quærunt artem conficiendi aurum & nescio quam universalem medicinam, vereor ne prudentiores ob eandem caussam suspectam sint judicaturi. Si enim vel maxime largiamur, quibusdam hanc adire Corinthum datum fuisse: merito tamen arbitrari nobis videmur, saltim plerosque, qui in hac arte sapientiæ acropolin constituunt, viribus suis majora imprudenter moliri. Nimis enim multis, ceu H. CORN. AGRIPPA (c) lepide ait, contingit, *ut prædiis, mercibus, patrimoniis omnibus in cinerem ac fumum conversis, dum longi laboris præmia & nascituros fœtus aureos, perpetuamque cum rejuvenescentia sanitatem sibi molliter pollicentur, devoratis multo tempore sumtibus, tum primum vetuli, annosi, pannosi, esurientes, semper sulphur olentes, & inter carbones atra fuligine sordidi, adsiduaque argenti vivi contrectatione paralytici, solius nasi adfluentia divites, ceterum adeo miseri, ut pro tribus casseis etiam animam venalem habeant, quam metallis inferre conabantur, metamorphosin, in se ipsis experiantur, effecti jam ex alchemistis cachemici, ex medicis mendici.* Quocumque modo se res habeat, illud certum est, stultum esse, insectari id, quod te fugiat, & illud sequi, quod adsequi non possis. Denique ut portum aliquando respiciamus, etiam hoc in definitione monuimus, ve-

ram

(c) H. Corn. Agrippa *de Vanitate scien. cap. XC.*

ram sapientiam utilia tantum & ad felicitatem summam profutura consectari. Ex quo merito colligimus, (d) *eam quidquid potius esse, quam sapientiam, quæ de quadam veritatum inutilium farragine sollicita, parum curat, an, quæ tanto sibi molimine comparat, ad veram sapientiam aliquid conferant.* Tam arduum est veræ felicitatis negotium, ut, si per omnem vitam in eo elaboremus, semper tamen, quod agamus, superfuturum sit. Quam parum prudenter itaque tempus in rebus vanis ac inutilibus collocatur? Non inibimus hic rerum ejusmodi inutilium recensum. Id modo addere juvat, si quis hodiernæ eruditionis faciem paullo attentius consideret, ei non posse non magnam earum copiam passim occurrere. Nam si plerique, qui in academiis studiis operam dederunt, vitæ anteactæ rationes subduxerint, paucissimarum forsan horarum recordabuntur, quas veræ felicitatis curæ impenderint, at plurimarum, quas rebus inutilibus transmiserint. Ut adeo & ipsi verum esse dicturi sint, quod ait SENECA: (e) *Si volueris attendere, magna vitæ pars elabitur male agentibus, maxima nihil agentibus, tota aliud agentibus.* Hæc de veræ falsæque sapientiæ characteribus commentari decrevi, plura dicturus, nisi chartæ esset habenda ratio. Vos itaque nunc alloquor, NOBILISSIMI SUAVISSIMIQUE COMMILITONES, quibus non luxus, aut turpe otium, sed vera sa-

(d) *Charact.* 8. (e) Seneca *Epist.* 1.

sapientia, curæ cordique est. Vobis hanc meditationem dedico, vobis eam propriam sacramque esse jubeo. Nolite existimare, aliis me hæc scripsisse: mihi enim primo scripsi, deinde & vobis. Quum enim, ut initio dixi, divinis auspiciis potentissimique REGIS nostri clementissimo jussu illam sapientiæ partem, quæ philosophia jam ab antiquissimis temporibus salutatur, in posterum mihi esse docendam intelligam: cavendum profecto mihi sedulo fuit, ne ex me quidquam audiatis, quod non audivisse fuerat rectius. Cogitandum ergo putavi de veræ falsæque sapientiæ characteribus, ut & mihi docendi, & vobis judicandi norma certissima in promtu esset. Jam ergo, quod felix, faustum, fortunatum sit vobis & universæ huic academiæ, ad hanc veram sapientiam consequendam ego vobis, quantum vires meæ ferent, ducem ac comitem me profiteor. Videbitis me, vestri caussa quotidie efficientem, quæcunque potero; & ea, quæ in lectionum indice pollicebor, sedulo præstantem; vestrum est, ut studium meum alatis attentione vestra, certissimeque vobis persuadeatis, me omnibus vigiliis ac laboribus salutem vestram antepositurum, daturumque operam, ne umquam vestra vos de me opinio fefellisse videatur. P. P. Halæ Magdeb. XV. Kal. Oct. MDCCXIII.

DE

DE INCESSU ANIMI INDICE DISSERTATIO MORALIS.

EXERCITATIO XI.

CAPUT I.

De Incessu generatim, ejusque cum Moribus ac Propensionibus hominum connexione.

Σύνοψις.

I. Multa sunt latentium propensionum humanarum signa. II. In quibus haut postremum est incessus. III. IV. De quo a paucis, nec satis cum cura, actum. V. Quid per incessum hoc loco intelligatur? VI. Quale propensionum signum inde peti possit? VII. VIII. Esse incessum morum signum, probatur ex fundamentis physicis. IX. Et ex analogia adfectuum & propensionum. X. Nec non exemplis, tum integrarum gentium, quæ mores incessu produnt, XI. Tum eorum, qui ex incessu de moribus hominum feliciter judicarunt, quales fuere Pythagoras, XII. Augustus Imperator, Chrysis apud Petronium, Gregorius Nazianzenus, Ambrosius Mediol. Episcopus. XIII. Impugnant quidem talia propensionum signa Maximus Tyrius & Jo. Franc. Picus Mirandulanus. XIV. Sed eorum hypothesi paucis satisfieri potest. XV. Conclusio Capitis.

§. I.

CUm multa sunt & egregia admodum Dei immortalis, quæ in humanum genus contulit, beneficia: tum haut postremum illud videtur, quod latentes mortalium propensiones signis luculentissimis notavit, & homines frugi a malis & sceleratis accurato discrimine sejunxit. Quæ impressa divinitus signa quum pæne ex omnibus humani corporis partibus, ex sermone, motu, minimisque actionibus eluceant: mirandum profecto est, homines bene multos non solum ad hæc propensionum humanarum indicia caligare, sed & in eo errore versari, ut artem internoscendi ingenia aut vanam & futilem, aut omnino nullam esse judicent. Ita sane sensisse cum aliis videtur Medea apud EURIPIDEM, (a) quæ a Jasone, marito, turpiter delusa, in ipsos Deos furorem convertit, per quos stetisse ait, quo minus boni a malis simulata amicitia circumvenirentur, dummodo hos signis quibusdam, ac veluti stigmatibus, notare, & a bonis distinguere voluissent. Hinc ejus verba:

Ὦ Ζεῦ, τί δὴ χρυσὸν μὲν, ὃς κίβδηλος ᾖ,
Τεκμήρι' ἀνθρώποισιν ὤπασας σαφῆ,
Ἀνδρῶν δ' ὅτῳ χρὴ τὸν κακὸν διειδέναι,
Οὐδεὶς χαρακτὴρ ἐμπέφυκε σώματι;

Q Ju-

(a) Euripides *in Medea v. 516. p. 291. edit. Comelin.*

O Jupiter, quare auri quidem, quod sit adulterinum,
Clara signa hominibus dedisti:
Sed quo oporteat discerni malum virum,
Nullum signum inditum est corpori?

Parum religiose profectò insana mulier in Deum conjicit culpam, a qua abest ille longissime. Quamvis enim nemo omnino negare possit, miros esse mentis humanæ recessus, adeo, ut quo magis penetrare in illos annitimur, eo magis illa veluti refugiat, & ausibus nostris se subtrahat: tantum tamen abest, ut latentes in animo propensiones nulla sagacitate indagari possint, ut potius signa adsint clarissima, quæ non temere solertiam nostram destituunt, si ἀστοχία quædam accesserit. Ne enim longius abeam, quis quæso ignorat, quam sapienter Deus hominum facies magnitudine partium, forma item ac lineamentis distinxerit? Sane quum omnibus easdem partes concesserit, eodemque situ atque ordine dispositas: tamen eas tanta arte formavit, ut tot hominum myriades etiam vultu possint internosci, & monstri videatur simile, si bini homines ejusdem per omnia formæ reperiantur. (b) Non ita ratio comparata est reliquorum animantium. In una vulpe omnes vides: in uno leone omnium for-

(b) *Exempla hujusmodi collegit* Valer. Maxim. *lib. IX. cap. XIV. p. 322. edit. Elzevir.*

formam perspicis: at solum genus humanum tot formas ostentat, quot homines, ut *inter cetera, propter quæ mirabile divini artificis ingenium est, hoc quoque,* SENECA judice, (c) *referendum sit, quod in tanta copia rerum,* (adde & hominum) *nunquam in idem incidit, quum etiam, quæ similia videntur, quum contuleris, diversa sint.* An vero Deum frustra existimemus ora hominum tam provide distinxisse? Nonne præter alia etiam hoc eum intendisse credamus, ut tam diversa lineamenta vultuum certa essent occultarum inclinationum indicia? Ita sane visum est sapientissimo mortalium, SALOMONI, (d) ita SIRACIDI, (e) omnibusque post eum philosophis, ipsique, qui Medeam secus sentientem introduxerat, EURIPIDI, (f) qui plane φιλοσοφικῶς, id est, suo more:

Γνώμη δ' αὖ ὡς τὰ πολλὰ γ' ἀνθρώπῳ πέρι
Τὸ σχῆμ' ἰδόντα τις, εἰ πέφυκεν εὐγενής.
De homine plerumque quis judicaverit,
Figuram ejus conspicatus, an sit generosæ indolis.

Nec tantum de facie, sed & reliquarum corporis partium figura, magnitudine ac dispositione, ipsisque hominum moribus, ora-

(c) Seneca *Epist.* CXIII. (d) Prov. VI, 12. 13. XVII, 24. Ecclesiast. VIII, 1.
(e) Sirac. XIII, 31. 32. XIX, 26.
(f) Euripides *in Ione v.* 239. 240.

oratione, gestibus, & actionibus idem sentiendum est. Ex iis enim tam evidenter hominum indoles elucet, & veluti foras prominet, ut PLUTARCHUS, (g) auctor gravissimus, scribere non dubitet: οὔτε ταῖς ἐπιφανεστάταις πράξεσι πάντως ἔνεστι δήλωσις ἀρετῆς ἢ κακίας· ἀλλὰ πρᾶγμα βραχὺ πολλάκις καὶ ῥῆμα καὶ παιδιά τις ἔμφασιν ἤθους ἐποίησε μᾶλλον, ἢ μάχαι μυριόνεκροι, καὶ παρατάξεις αἱ μέγισται, καὶ πολιορκίαι πόλεων. *Neque semper clarissima quaque res virtutes & vitia repraesentant, sed exiguum subinde factum dictumque, & jocus aliquis, citius speciem edat morum, quam funestissima praelia, maxima acies, urbiumque expugnationes.* Ast vereor, ne actum agere videar, si rei, consentiente eruditorum suffragio ipsaque experientia satis stabilitae, diutius immorandum existimarem. Esse enim certa morum signa atque indicia, nemo fortassis hodie, nisi hospes in philosophia morali, negaverit.

§. II.

Quum vero plures sint ejusmodi characteres propensionum, quos ethicae characteristicae magistri (h) in *caussales* & *non caussales* distinguere solent, his iterum in *morales* & *naturales* divisis: facile adparet, uberiorem esse hanc doctrinam, quam quae brevi dissertatione pro dignitate explicari queat.

(g) Plutarch. *in Vita Alexandri M. p. 664. Tomo I. operum edit. Xylandri.*

(h) Scipio Claramont. *de conjectand. moribus lib. I. cap. II. & III. pag. 20. 29.*

queat. Quare, prætermissis tantisper characteribus reliquis, jam quidem ex signis naturalibus, quæ Physiognomones disciplina sua complecti solent, incessum solum considerabimus. Vetus opinio est, jam inde ab antiquissimis ducta temporibus, omniumque pæne gentium firmata consensu, inesse incessui nescio quid, quod latentes mores ac inclinationes hominum indicio non admodum fallace prodat. Ipse sapientissimus SALOMON (i) in hac fuit sententia, dum hominem nequam etiam ex incessu cognosci, his verbis docet: *Homo nequam, vir iniquus, graditur ore perverso, nictat oculis, terit pede, digitis indicat, pravo corde machinatur malum, & omni tempore jurgiis disceptat*. Idem visum fuit SYRACIDI, (k) qui inter signa morum refert etiam τὰ βήματα, i. e. gressus vel incessum, & CICERONI, (l) qui tantum huic signo tribuit, ut scribere non dubitet: *Cavendum est ne aut tarditatibus utamur in gressu mollioribus, ne pomparum ferculis similes esse videamur, aut in festinationibus suscipiamus nimias celeritates, quæ quum fiunt, anhelitus moventur, vultus mutantur, ora torquentur, ex quibus magna significatio fit, non esse constantiam*. Denique & ex patribus huic sententiæ accedunt AMBROSIUS, (m) cujus verba infra paragrapho XII. pro-

(i) Proverb. VI, 12. 13. 14.
(k) Syracid. XIX, 27. (l) Cic. *lib. I. de Offic. cap. XXXVI.* (m) Ambros. *lib. I. de Officiis, cap. XVIII.*

proferemus, & BERNARDUS, (n) qui utilissimas quasdam de componendo incessu regulas præscribens: *Sit*, inquit, *in ingressu tuo simplicitas, in incessu honestas, nihil dedecoris, nihil lasciviæ, nihil petulantiæ, nihil levitatis in incessu tuo adpareat. Animus enim in gestu corporis adparet, gestus signum est mentis*. Quum itaque tot clarissimi ac eruditissimi viri de hac arte ex incessu de moribus divinandi tam præclare sentiant, & nos haut præter rem vereamur, ne temere vel falsæ rei, vel non satis cognitæ, adsentiri videamur: faciendum videtur, ut diligenter etiam argumenta cum argumentis comparemus, &, quid veri insit eorum sententiæ, paullo accuratius dispiciamus. Nam cum in rebus omnibus temeritas in adsentiendo errorque turpis est, tum in eo loco maxime, in quo de hominum inclinationibus judicandum. Est enim periculum, ne aut neglectis earum characteribus imprudentia, aut iis observatis, anili credulitate obligemur.

§. III.

Quæ quum ita sint, videmur profecto nobis operæ pretium facturi, si in hac potissimum tractatione nostrum exerceamus ingenium. Præterquam enim, quod non poterit nobis deesse disserendi de rebus jucundissimis atque utilissimis occasio: certum est

(n) Bern. *de modo bene vivendi cap. IX.*

est etiam, neminem de incesu ex philosophiæ moralis principiis cum cura egisse; eosque, qui physiognomiam scriptis illustrarunt, amplissimum nobis post messem reliquisse spicilegium. Equidem, qui primus hanc disciplinam justo commentario illustravit, ARISTOTELES, (o) de incesu etiam ejusque significationibus nonnulla observavit, tum in ipso libro φυσιογνωμονικῶν, tum in illis, quos de animalium motu conscripsit, & fatendum sane est, curiosa multa & vera ejus meditationibus inesse: sed mox homo redit ad ingenium, omniaque obscuris ratiocinationibus tanquam gyris concludit. Certe primum ejus principium, ex quo omnes pæne conclusiones colligit, eo redit potissimum, quod corpora hominum cum animantium corporibus contendit. Sicubi enim similitudinem quandam inter ea deprehendere se existimat, statim concludit,

(o) Francisc. Patrit. *in Discuss. peripat. Tom. I. lib. III. p. 25. & lib. IV. p. 45. supposititia esse putat Aristotelis φυσιογνωμονικὰ, sed non alio fere argumento adductus, quam quod in auctore quodam vetere nonnulla ex Aristotele citentur, quæ in opere, quod nos legimus, non exstent. Sed quis iste vetus auctor? Unde constat, eum ex Aristotelis physiognomonicis, & non alio potius deperdito Aristotelis libro sua hausisse? Videtur ergo hic Patritius in obelo notandis Aristotelis operibus antiquum obtinere.*

dit, mores quoque hujusmodi hominum tales esse, qualium simulacra in animantibus deprehenduntur. (p) Id vero quam sit lubricum fundamentum, nemo non videt. Ut enim largiamur, observationem hanc procedere in moribus ex faciei forma dijudicandis, quam cum animantium capitibus, eorumque lineamentis curiosa industria comparavit JOANNES BAPTISTA PORTA: (q) incessus tamen hominum brutorum motui vix quidquam habet simile, quum hæc vel quatuor pedibus, vel certe prona incedunt, illi sublimes, & duobus subnixi pedibus progrediantur. Adde quod nec animalium ejusdem speciei idem semper ac similis incessus adparet. Equorum alii segnius & molestius, alii fastuosius & facilius moventur. Idem in canibus, aliisque pluribus bestiis observatur, quarum vix binas deprehendes, qui eodem per omnia incessu procedant. Ex quo consequitur, ut ex comparatione ista hominum atque brutorum animantium vix quidquam certi possit colligi. Signum enim semper obscurius erit re signata, explorandaque prius erit cujusque animantis indoles, quam ex ejus incessu de homine judicemus. Quæ quum ita sint, recte observavit FRANC. BACO

(p) *Vid. φυσιογνωμονικὰ & Analyt. priorum lib. II. cap. ultimum, ubi hoc principium phisiognomonicum in compendio proponit.* (q) Jo. Baptista Porta *in Phisiogn. humana lib. II. cap. I. seqq. p. 47.*

CO DE VERULAMIO, (r) *Aristotelem in physiognomonicis ingeniose & solerter corporis fabricam, dum quiescit, tractasse: eamdem vero in motu omisisse, qui tamen non minus artium regulis subjiciatur, & majoris sit usus.* Ex quibus satis adparet, Aristotelis regulis atque observationibus physiognomonicis hac quidem in tractatione nos parum juvari.

§. IV.

Multo minus calamo nostro ferias indicunt ADAMANTIUS & POLEMON, (s) quorum opuscula physiognomonica nitidæ Aristotelis editioni, e Wecheliana officina exeunti, inseruit FRIDRICUS SYLBURGIUS. POLEMON enim nihil admodum, ADAMANTIUS parum de incessu observavit, uterque Aristotelem in plerisque κατὰ πόδα sequutus. Successit his duumviris interjecto tempore ignobilis scholasticorum turba, qui quidem certatim & operose in ARISTOTELIS φυσιογνωμονικὰ commentati sunt, sed ita, ut aut errores Aristotelis suis augerent, aut ejus recte dicta turpiter depravarent, & præterea multa interfererent ex astrologia apotelesmatica, quibus physiognomia tota in cordatorum hominum odium adducta est. Pertinent huc satis famosæ AVERROIS (t) & AL-BER-

(r) Fr. Baco Verulam. *lib. IV. de Augm. Scient. cap. I. p.* 288. (s) *Conf. de his auctoribus* Jo. Alb. Fabricius *lib.* III. *Biblioth. Græc. cap. VI. p.* 179. (t) Averroes *Tom. VII. Operum.*

BERTI MAGNI (u) physiognomiæ, quibus & aliarum cumulum adjicere possemus, si tot scholasticorum volumina in re non maximi momenti evolvere vacaret. Sed & in his omnibus parum nobis erit præsidii, quum jurantibus in verba Aristotelis religioni fuerit, ejus principia ullatenus deserere. Denique idem sentiendum de recentioribus videtur, veluti FRANCISCO SANCHEZ, (x) CAMILLO BALDO, (y) GUILIELMO GRATAROLO, (z) & , qui reliquis jure anteferendi sunt, JO. BAPTISTA PORTA (a) & SCIPIONE CLARAMONTIO, (b) qui in libellis suis physiognomonicis & semejoticis etiam de incessu nonnulla observarunt, sed jejuna maximam partem, & ex ARISTOTELE & ADAMANTIO deprompta, adeo ut ethica characteristica & semejotica paulo accuratior adhuc sit inter res desideratas referenda. Quapropter adeo non veremur, ne nobis de

(u) Albert. M. *lib. I. de Animal. de quibus conf.* P. Bailii *Dictionaire historique & critique T. I. pag.* 414. (x) Franc. Sanchez *Comment. ad Arist. physiogn. qui cum operibus ejus prodiit Tolos.* 1636. 4to. (y) Camill. Bald. *in Opere ejusdem tituli Bonon.* 1621. *fol.* (z) Guil. Gratarol. *de prædictione morum naturarumque hominum cap. XXI. pag.* 265. *edit. Ursell.* 1603. 8vo. (a) Jo. Bapt. Porta *de physiogn. hum. libr. II. cap. LV. p.* 264. *Francof.* 1618. 8vo.
(b) Scipio Claramont. *de Conjectandis cujusque morib. lib. VIII. cap. V. p.* 492.

de incesu commentaturis quisquam novum opus nunciaturus sit, ut potius gratiam inituri videamur ab æquis lectoribus, quod fundum, a nemine occupatum, excoluerimus diligentius, & rem omnem ad certiora & probabiliora principia retulerimus.

§. V.

Ne vero ad rem illotis, quod ajunt, manibus adgrediamur: in ipso limine expediendum est, quid nobis sit *incessus*, & quale *signum*, qualemque *characterem* latentium propensionum ille nobis suppeditet. INCESSUS itaque, de quo primo loco agendum, vulgo notat motum pedum, quo corpus a loco ad locum una transfertur. Unde & infantes, simulac pedes justo ordine movere, & certos firmare gressus cœperunt, INCEDERE dicuntur. At nobis paullo latius accepta voce incessus notat statum, motum, habitumque totius corporis, qui cum ista pedum motione solet esse conjunctus, quique maxime in dijudicatione morum ac propensionum humanarum attendendus est. Non ignota sane est hæc vocis significatio optimis auctoribus, tum Græcis, tum Latinis. His enim familiares admodum sunt loquutiones: *incedere cervice obstipa, flexa, rigida, opima, corpore erecto, prono, alto,* pluresque hujus generis aliæ, in quibus & humeros, & cervicem, & totum corporis habitum ad incessum referunt. Illi vero in describendo incedentium habitu & motu felicissimi, pro ubertate linguæ suæ, propria in promtu habent vocabula, quibus singulos incedentium status de-

depingant. *Fastuosius* enim *incedentes* ἐκπομπεύοντας, *capite retrorsum adducto progredientes* σιμοσαχήλους, *cervice contracta & elatis humeris ambulantes* βυσαύχενας, *cervicem elatius attollentes* ἐριαύχενας, *cervicem incurvantes* κυρταύχενας, *manibus inter eundum gesticulantes* χειρονόμους appellitant, & quæ sunt alia hujus generis composita in auctoribus Græcis ac lexicis passim obvia, ex quibus sane liquido constat, veteres, incessum hominum considerantes, non solum ad pedum motum & positum, verum etiam ad corporis habitum, attendisse, id quod adeo & nobis videtur faciendum. Deinde & hoc de *incessu* monendum est, quod hic nonnisi naturalis in censum veniat. Ex gressibus enim, arte compositis, aut morbo vel senectute corruptis, si quis de moribus hominum judicare vellet, næ iste mea quidem sententia, Jove parum æquo judicaret, seque ipsum traduceret turpiter. Multo minus incessus adfectatus, vel ad aliorum imitationem compositus, inter propensionum characteres referendus videtur. Quum enim omnes, qui philosophiam methodo χαρακτηριστικῇ tradiderunt, suadere soleant, tum demum signa morum esse observanda, quum homines, quasi posita persona comica, rejectoque ascititio vultu & habitu, palam ingenio suo obsequantur: (c) maxime profecto hoc consilium valet

(c) Scipio Claram. *toto lib. IX. p. 536. sequ.* Petr. Petit. *lib. I. Miscell. philol. cap. XV.*

valet de incessu, quem homines, ad imitationem natura proclives, facile ad aliorum exemplum componunt. Notavit antiquitas eos, qui SOCRATIS & gibbum & PLATONIS incedentis incurvos humeros imitati sunt, (d) & de MACRINO Imperatore memoriæ proditum est, (e) quod Antiochiæ commoratus, barbam nutriverit, cujus rei causam ostensurus Herodianus: ἔζηλον δὲ ταῦτα inquit, ὡς δὴ Μάρκου ἐπιτηδεύματα, τὸν δὲ λοιπὸν βίον οὐκ ἐμιμήσατο. *Hæc enim demum sibi de Marci moribus imitanda proposuerat, quum ad illius reliquam vitam nullo pacto adspiraret.* Et quis est tandem, qui ignoret, quanta cura gressus ad Gallorum exemplum componant Germani, aliæque exteræ gentes? Jam sua ætate hoc notavit, ac false admodum derisit JO. BARCLAJUS: (f) quid nos dicamus, qui in sæculum, ad imitationem unice factum, incidimus? Quamvis autem omnis adfectatio habeat nescio quid, quod se prodit turpissime, atque ita sit natura comparatum, ut sagacioribus facile suboleat, si incessus a naturali forma quocunque modo abhorreat: fieri tamen non potest, ut de adfectatione regulæ præscribantur, quippe diligenti potius observatione detegenda. Ex quo facile liquet, eum

(d) Plutarch. *de amici & adulatoris discrimine Tom. II. opp. p.* 53.

(e) Herodian. *lib. V. Hist. cap. II. p.* 163. *edit. Londin.*

(f) Jo. Barclai. *Icon. Anim. cap.* III. *p.* 44.

eum demum corporis motum hic esse potissimum considerandum, qui cuique proprius est & naturalis.

§. VI.

Sed hæc de incessu; jam explicandum etiam, qualia propensionum humanarum signa inde petenda videantur? Duorum ea generum esse, jam observavit ex Aristotele SCIPIO CLARAMONTIUS. (g) Alia enim sunt ἀποδεικτικὰ, id est certa & evidentia, quæ indubitatam producunt *conjecturam*: alia probabilia, quæ verisimili tantum *præsumtioni* locum faciunt. Ἀποδεικτικὰ sunt ex mente SCIPIONIS CLARAMONTII, quæ in syllogismum primæ figuræ posunt resolvi: at quæ secundæ tantum aut tertiæ figuræ ratiocinationem gignunt, probabilia illi dicuntur. Sed non opus est istis amagibus, si dicamus, tum demum certam nasci ex signis conjecturam, si illa sint propria, ita ut vel unica morum caussa sint, vel certe effectus illius generis, qui non aliam, quam hos mores, caussam agnoscat: Sin hæ conditiones defecerint, tum signa tantum esse communia, probabilia, & ad solam præsumtionem producendam comparata. Sic si quis pro amico capitis periculum adire non dubitet, eum profecto signum ἀποδεικτικὸν veræ amicitiæ edidisse dicam. Fieri enim non potest, ut hic effectus ex alia caussa,

quam

(g) Aristot. *Analyt. I. libr. II. cap. penultimo*. Scipio Claramont. *Libro citato pag. 22.*

quam Pyladea amicitia, proficiscatur. At quum verbi gratia pallor timiditatis signum creditur, quis est tandem, quin videat, signum hoc esse tantummodo probabile? Quamvis enim timidi fere omnes palleant: non omnes tamen, qui pallent, timent, nec adeo signum hoc est timiditati proprium. His ergo positis, facile expedietur quæstio, sitne incessus ex eorum numero signorum, quæ certæ conjecturæ fundamentum præbeant, an præsumtio tantum probabilis ex eo nascatur? Fatemur enim non inviti, signum hoc plerumque esse tantum probabile. Quamvis enim exempli caussa incessus elatior fastum hominis certissimo indicio prodere videatur: contingere tamen potest, ut ejusmodi gressus ab alia quacunque causa, quam ex hoc naturali vitio, veluti a consuetudine, imitatione, incuria parentum, proficiscatur. Quin contingit nonnunquam, ut homines, ad fastum natura proclives, animum cum cura emendaverint, nec tamen incessum elatiorem, diuturna consuetudine firmatum, mutare possint. Unde perspicuum est, incessum fastuosum non esse signum fastus proprium & ἀποδεικτικόν. Et sic etiam se res habet in aliis. Attamen quum rariores sint hi casus, quam ut semper attendendi videantur, hoc signum, cum aliis conjunctum, ad magnum ac summum fere probabilitatis gradum accedet, clarissimumque morum faciet indicium.

§. VII.

His præmissis, ad rem ipsam accingemur,

mur, demonstraturi argumentis evidentissimis, esse inter Incessum & hominum propensiones societatem, & connexionem arctissimam, ita ut de his ex illo omnino possit judicari. Quod ut rite exsequamur, auspicabimur ab ipsa incessus natura, eamque ita comparatam esse docebimus, ut non possit non morum facere indicium. Primo itaque apud omnes in confesso est, incessum ejusque varietatem a spirituum animalium, nervorum, musculorum, ipsiusque sanguinis & ossium natura & qualitate unice pendere. Præclare ac ingeniose eo opere, quod de motu animalium inscripsit, hoc demonstravit JOANNES ALPHONSUS BORELLUS, (h) cujus hypotheses perspicue exposuit, novisque experimentis doctissimi CRONII (i) illustravit JOANNES CLERICUS. (k) Omnis scilicet motus corporis fit per musculos, ossibus adhærentes. Hi enim prout inflantur, subeuntibus per nervos spiritibus animalibus, ossa ad se trahunt, aut prout in alterum musculum, quem a contraria functione antagonistam vocant, transeunt spiritus, remittuntur, & tracta

(h) *Prodiit hoc opus cedro dignum Romæ* 1680. 1681. (i) *Exstant ejus observationes in Actis philos. Angl. anno* 1681. *n.* 2. *ex quibus ea repetuntur in Actis Erud. Lips.* 1682. *pag.* 194. *Conferatur etiam* Dan. Tauvry. *Nouvelle anatomie raisonnée ibidem* 1691. *p.* 472. (k) Jo. Cleric. *Opp. Philos. Tom.* III. *libr. IV. Phys. cap. X. p.* 158. 159.

tracta prius ossa in pristinum situm restituunt. Porro musculi tum demum inflantur, quum fibræ ejus, subeunte materia, tenduntur. Observatum enim est a viris doctissimis, singulas musculorum fibras constare veluti catena quadam vesicularum vel utriculorum, e quorum aliis in alios subtilissimi meatus pateant. Jam si ergo contingit, ut spiritus animales in vesiculas istas influant, non possunt non omnes vehementer inflari, eademque opera intendere musculum, ut veluti induretur, & non modo gravissima pondera sustineat, sed & os, cui tendine adnexus est, eam in partem adducat, in qua ipse inflatus est. Quæ quum ita sint, totum incessus negotium hoc ordine absolvi videtur. Mens, simul ac corpus moveri vult ab hoc loco in alium, ex cerebro per nervos dimittit spiritus animales. Hi per ramos, quaquaversum sparsos, influunt in musculos, huic motui destinatos, & mixti succis, jam in musculis restagnantibus, fibrarum vesiculas subeunt, quæ inflatæ & extensæ, ut paullo ante dictum, ipsos musculos simul intendunt, & per tendines os promovent, quod, simul ac motum suum absolvit, in contrariam partem per musculos antagonistas, eodem modo inflatos, movetur. Hæc omnia clara videntur ac perspicua, & quamvis non desint aliæ de motu musculorum hypotheses: (1) in eo tamen omnibus convenit, quod ad istum motum spiritus ani-ma-

(1) *Videantur* Jo. Bernoullii *Meditat. ma-*

males, (aut quocumque eos nomine appellites,) per nervos dimissi, concurrant, nec musculi sine eorum ope munere suo fungantur. Ex quibus omnibus consequitur, ut tantam incessus varietatem non aliunde, quam ex musculorum & nervorum diversa capacitate, succorumque & spirituum animalium virtute & vel copia vel penuria, derivandam esse dicamus.

§. VIII.

Deinde & hoc certum esse arbitror; quod spirituum animalium, atque adeo ipsorum nervorum pariter ac musculorum; virtus a sanguine pendeat. Ut enim jam non urgeamus, pæne omnes humani corporis partes nutrimenta a sanguine desumere: spirituum certe animalium generatio vix potest alio modo commode explicari, quam si ex sanguine eos secerni statuas. Nam sanguis, ex præstantissimorum philosophorum sententia, ubi in suo versus cerebrum adscensu paullatim vias arctiores, & potissimum glandulas illas, quibus substantia cerebri corticalis constare videtur, offendit, non potest non subtilissimas sui partes secernere, quæ ad cerebrum elevatæ, nervosas deinde fibras subeunt, & sive spi-

them. de motu musculorum in Act. Erud. Lips. 1694. *p.* 200. Jo. Godofr. Bergeri *Physiol. med. lib. I. cap. XXI.* Franc. Bayle *Instit. physic. Tom. I. diss. VII. prop.* 9. Guil. Kokburn. *Oeconom. corporis pag.* 99. *seqq.* Ge. Baglivii *de Fibra motrice libro I. cap. IV. p.* 15.

ſpirituum animalium, ſive ſucci nervoſi, ſive aliud quodcunque nomen ſortiuntur. (m) Quæ ſi ponamus, conſequens omnino erit, ut ſpirituum animalium vel minor vel uberior ſuppetat copia, prout ſanguis vel ſubtilior & fluidior, vel particulis terreſtribus & craſſioribus fœcundior eſt. Jam quum denique apud omnes in confeſſo ſit, ſanguinis naturam differre pro ratione temperamentorum, hæc autem, conſentiente omnium judicio, maximum in producendis moribus momentum habeant: ſatis profecto adparet, cur inceſsum pro morum diverſitate oporteat eſse diverſiſſimum. Ut enim eorum, quæ paullo prolixius hactenus diſſeruimus, faciamus compendium, inceſsus diverſitas pendet a diverſa virtute muſculorum, muſculorum virtus a nervis & ſpiritibus animalibus derivanda eſt. Hi varia pollent virtute & efficacia, prout ſanguis vel ſubtilior eſt, vel craſſior. Sanguinis porro qualitates variæ ſunt pro varietate temperamentorum; quæ denique cum moribus & propenſionibus humanis maximam hadent connexionem.

§. IX.

Sed & alterum argumentum, quo theſin noſtram ſtabiliamus, ipſa nobis ſufficit experientia. Quis enim ignorat, unius ejuſdemque hominis inceſsum ſtatim mutari, ſimul

(m) *Vide hic omnino, quæ ex* Malpighio *repetit* Jo. Clericus *libro citato IV. cap. VII. p. 100. ſeqq.*

ſimul ac mens vehementiore quodam adfectu perturbatur? Finge, hominem placidi admodum inceſsus iræ ſtimulis agitari: obſervabis profecto ſimul, greſsus illius uno momento concitatiores ac confuſiores adparere. Unde SENECA, (n) iratorum faciem & geſtus deſcribens: *Ut furentium*, inquit, *certa indicia ſunt, audax & minax vultus, triſtis frons, torva facies, citatus gradus, inquieta manus, color verſus, crebra & vehementius acta ſuſpiria: ita iraſcentium eadem ſigna ſunt, flagrant & micant oculi, multus ore toto rubor, exæſtuante ab imis præcordiis ſanguine, labia quatiuntur, dentes comprimuntur, horrent ac ſubriguntur capilli, ſpiritus coactus ac ſtridens, articulorum ſe ipſos torquentium ſonus, gemitus mugituſque, & parum explanatis vocibus ſermo præruptus, & comploſæ ſæpius manus, & pulſata humus pedibus, & totum concitum corpus, magnaſque minas agens.* Nec aliter comparatum eſt, ſi alii adfectus animum in tranſverſum agant. Tardius & moleſtius procedunt, quos vehementior angit triſtitia: at tanto celerius, qui ſubito pavore concutiuntur; Unde VIRGILIUS, (o) rationem celerioris fugæ redditurus, ait:

Pedibus timor addidit alas.

Idem in effuſiore lætitia contingere animadver-

(n) Seneca *Lib. I. de ira cap. I. p. 1.*
(o) Virgilius *lib. IX. Æneid. v. 441.*

vertimus, quæ in hominibus etiam gravissimis nonnunquam efficit, ut exsultantes, & decori in incessu parum observantes, videantur. Nec dubium est, quin & ambitio, desperatio, audacia, pudor, aliique adfectus paullo vehementiores incessu se prodant, quum & vulgus ex incessu de adfectibus judicet, & histriones nihil soleant agere diligentius, quam ut singulos adfectus etiam incessu & motu corporis exprimant. At vero quum inter adfectus & propensiones id tantum intersit discriminis, quod illi sint commotiones transeuntes, hæ autem sive natura, sive educationis & consuetudinis vitio, menti perpetuo insint: non male nobis videmur colligere, mores quoque posse ex incessu deprehendi. Quin tanto facilius hoc signum in propensionibus, quam in adfectibus dignoscendis, procedit, quanto probabilius est, id, quod perpetuo inest homini, magis incessum in certam formam componere, quam quod non multo post transit.

§. X.

Addimus & tertium argumentum, quod nobis ex integrarum contemplatione gentium subnascitur. Harum enim haut paucas non moribus magis, quam incessu, differre, notum est ac provocatum. Celebrantur apud antiquos SYBARITÆ, gens in excogitandis voluptatibus ingeniosissima, simulque mira superbia ac fastu turgida. Horum incessus tam claro indicio superbiam prodidisse fertur, ut inde natum sit ada-

adagium: Συβαρῖται διὰ πλατείας, (p) *Sybaritæ per plateas*, quod in illos, qui fastuosius per viam ingrediebantur, jactatum est. Sed nec hodie quidem curiosis deerit occasio de integrarum gentium moribus ex incessu judicandi. Neque enim quisquam erit tam hebes, quin viso Hispanorum ac Gallorum incessu, statim, mores eorum esse diversissimos, conjiciat. Hispanorum incessu nihil est tumidius, nihil elatius, adeo ut Hispano viso, aut præfecturam, aut fercula pomparum incedere, credas. Quare jam olim in HADRIANO Imperatore Hispanicæ originis principe, JULIANUS (q) notavit σοβαρόν τι, quem characterem, a CAROLO CONTOCLARO in versione Juliani omissum, PETRUS CUNÆUS (r) & EZECHIEL SPANHEMIUS (s) recte ad incessum insolentem & fastuosum retulerunt. Egregium certe testimonium, non degenerasse a majorum moribus Hispanos, sed eumdem retinere, qui jam olim in ipsis notabatur, incessum. Ex eo vero quid aliud colligas, quam elatiorem animum, & ut eleganter BARCLAJUS (t) loquitur, *in cothurnos adsurgentem*, qualem jam olim veteres in ista gente mirati sunt? Contra in Gallorum motu nihil est

(p) Erasm. *Adag. Chiliad. II. Centur. II. n. 67. p.* 411. (q) Julian. *in Cæsaribus p.* 311. *Opp.* (r) Petr. Cun. *in Opp. p.* 488. (s) Ezech. Spanhem. *in Versione Gall. hujus satyræ p.* 24. (t) Jo. Barclaj. *in Icone anim. cap. VII. pag.* 127.

est adfectatum, nihil molestum, aut ad ostentationem compositum, sed venusta omnia, & cum quadam naturali elegantia conjuncta. Quæ itidem cum eorum moribus egregie conspirare, nemo non animadvertit. Accedant his Hungari, quorum nobilibus BARCLAJUS (u) tribuit *incessum, ad venustam majestatem compositum*. At quis ignorat, eosdem revera esse mentis erectioris & tam generosæ, ut ad magnificentiam facti videantur? Largiuntur hanc laudem Hungaris, quicunque cum illis versati sunt, nec ipse quidem BARCLAJUS hoc diffitetur, quem ego in describendis gentium moribus principem esse arbitror. Quum ergo integras gentes indolem suam ac mores incessu prodere videamus: quid prohibet, quæso, quo minus idem de singulis hominibus statuamus, quorum inclinationes, ceu philosophiæ moralis principiis constat, multo facilius, quam integrarum gentium, hujusmodi indiciis deteguntur?

§. XI.

Denique non parum ponderis habere existimo exempla eorum, qui hanc artem exercuerunt feliciter, & ex incessu non minus, quam ex aliis signis, latentes hominum inclinationes mira sagacitate indagarunt. PYTHAGORAS, in cujus philosophia nescio quid sublime atque admirandum deprehendere mihi videor, non solebat quemquam ad disciplinam & convictum suum ad-

(u) Idem *cap. VIII. p.* 119.

admittere, nisi prius ex vultu totiusque corporis habitu & motu probam ejus indolem perspexisset. Testes hujus rei habemus A. GELLIUM (x) &, qui prolixius Pithagoræ res gestas persequutus est, JAMBLICHUM, (y), qui, quibus signis in hoc ingeniorum scrutinio Pythagoras plurimum tribuerit, multis verbis enarrat. Observat enim, eum primum inquisivisse, quo animo, quoque adfectu parentes & familiares prosequuti sint: deinde notasse eorum risus intempestivos, silentium, & sermonis abusum: tum quibus potissimum cupiditatibus indulgerent, quorum hominum consuetudine uterentur, quibus maxime rebus interdiu vacarent, quibus item gauderent dolerentque. Quibus præmissis, ita pergit JAMBLICHUS: Προσθεώρει δὲ καὶ τὸ εἶδος, καὶ τὴν πορείαν, καὶ τὴν ὅλην τοῦ σώματος κίνησιν. τοῖς δὲ τῆς φύσεως γνωρίσμασι φυσιογνωμονῶν αὐτοὺς, σημεῖα τὰ φανερὰ ἐποιεῖτο τῶν ἀφανῶν ἠθῶν ἐν τῇ ψυχῇ. *Inspiciebat & vultum, & incessum, & totius corporis motum, atque ex nativis faciei lineamentis ipsos ita noscitabat, ut manifesta indicia occultis animorum inclinationibus indagandis adhiberet.* Repetit rem statim insequente pagina, ac denuo Pythagoram signa petiisse ait ἐκ τῆς μορφῆς τε καὶ βαδίσματος, καὶ τῆς ἄλλης κινήσεώς τε καὶ καταστάσεως, *ex forma, ingressu, & totius cor-*

(x) A. Gell. *lib. I. Noct. Attic. cap. IX.*
(y) Jamblich. *in vita Pithagoræ cap. XVII. p. 58. edit. Kusteri.*

corporis motu & habitu. Quin PORPHIRIUS, (z) qui pari cura Pythagoræ vitam composuit, non solum de eodem ejus instituto verbis luculentissimis testatur, sed & exemplis quibusdam, præsagia ista haut vana fuisse, docet. Narrat enim, Pythagoram, quum Astræum servulum a Mnesarcho dono accepisset, statim ejus indolem ex corporis habitu explorasse, &, quandoquidem ex motu & quiete, frugi esse illum, comperisset, protinus doctrinæ suæ fecisse participem. At Cylonem Crotoniatam, qui clarissimæ huic interesse disciplinæ peroptabat, eodem (a) teste PORPHYRIO, constanter rejecit, *ὁποῖος εἴη, συνιδὼν ἐκ τῶν συμείων, ἃ διὰ τοῦ σώματος ἐθήρα, τῶν προσιόντων, eo, quod ex indiciis, quæ ex accidentibus corporis captabat, quali esset ingenio, satis perspexerit.* Neque fefellit profecto Pythagoram augurium. Astræus enim talis erat revera, qualem futurum, herus judicaverat. (b) Cylon vero asperitatem morum, quam e corporis motu collegerat Pythagoras, satis prodidit turpissimo facinore, dum paulo post, repulsæ contumeliam ulturus, Pythagoreos circiter XL. in Milonis ædibus congregatos, partim combussit, partim fugientes lapidibus obruit, solo

---

(z) Porphyrius *de Vita Pythagoræ sect. XIII. p. 16. edit. Kust.*

(a) Idem *l. c. sect. LIV. p. 49.*

(b) *Vid.* Thom. Stanleii *Hist. Philos. Part. VIII. cap. XXI. p. 697.*

ſolo Archippo & Lyſide felici fato elapſis. (c)

§. XII.

Ne quis autem exiſtimet, intra ſolos Pythagoricæ ſcholæ parietes artem hanc ingenia ex inceſſu explorandi delituiſſe: addi poſſunt exempla complura alia, non minus profecto admiranda. AUGUSTUS certe Imperator cum omnibus regnatricis prudentiæ artibus, tum maxime ingenia internoſcendi ſagacitate excelluit. At quo potiſſimum ſigno uſus eſt? Hoc ipſo, in quo jam verſamur. Inceſſum ſcilicet curioſe ſpectabat, ex eoque de hominum propenſionibus callidiſſime judicabat. Cujus rei grande experimentum dedit in ipſo, quem adoptaverat, Tiberio. De hujus enim moribus, SVETONIO teſte, (d) male ominabatur ideo, quod, eum *cervice rigida & obſtipa, adductoque fere vultu incedere*, animadverteret. Quam verus autem vates fuerit, eventus docuit, quo comprobatum eſt, revera Tiberio arrogantiam illam & vecordiam infuiſſe, quam in inceſſu ejus Auguſtus pater deprehenderat. Neſcio, an huc etiam referenda videatur Chryſis apud PETRONIUM, (e) quæ de ἀςοχία ſua in dignoſcendis moribus magnifice gloriatur, dum viſo juvene

(c) Porphir. *l. c.* Jamblich. *cap. XXXV.* Diog. Laert. *lib. VIII. ſegm.* 39. *p.* 520. *edit. Menag.* Stanlei. *l. c. cap. XIX. p.* 688.
(d) Sveton. *in Tiber. cap. LXVII.*
(e) Petron. *in Satyr. p.* 53. *edit. P. Lotichii.*

vene libidinoso: *Vides me? inquit, nec auguria novi, nec mathematicorum cælum curare soleo, ex vultibus tamen hominum mores colligo, &, quum spatiantem vidi, quid cogites, scio. Quo enim incessus arte compositus, & ne vestigia quidem pedum extra mensuram aberrantia, nisi quod formam prostituis, ut vendas?* Si vera narravit PETRONIUS, elegantiarum pariter ac nequitiarum arbiter, ac non potius ingenio indulsit, exemplum nobis dedit ancillæ, in hac arte excellentissimæ. Sed si maxime per fictionem hæc excogitata dixeris: oportet tamen PETRONII ætate hanc physiognomiæ partem etiam vulgo fuisse cognitam, alias τὸ πρέπον, ad quod in fictionibus vel maxime respiciendum est, omnium minime observasset. Sed ad majoris momenti exempla pergo, in quibus facile eminet illud GREGORII NAZIANZENI, viri in ecclesia celeberrimi, & non sacrarum solum, sed & humanarum litterarum, callentissimi. Hic quantum in hac arte valuerit, vel ex eo adparet, quod adhuc juvenis de Juliano Cæsare, æquali & condiscipulo suo, qualis esset futurus, cecinit ut vates. Ipse enim refert, (f) se de eo male ominatum, quum una Athenis vixissent, ejusque scelera jam tum se multis amicis prædixisse, qui hujus rei procul dubio nondum dememinerint. Si quæras, quibus ille signis conjecturam superstruxerit,

(f) Gregor. Nazianz. *Orat. IV. in Julianum Tom. I. operum p. 122.*

rit, ipse respondet: οὐδενὸς γὰρ ἐδόκει μοι σημεῖον εἶναι χρηστοῦ αὐχὴν ἀπαγὴς, ὦμοι παλλόμενοι καὶ ἀνασηκούμενοι, ὀφθαλμὸς σοβούμενος καὶ περιφερόμενος καὶ μανικὸν βλέπων, πόδες ἀσατοῦντες καὶ μετοκλάζοντες. κ. τ. λ. *Neque enim mihi boni quidquam significare videbantur cervix minime firma, humeri, quos subinde agitabat, & attollebat, oculus vagus & oberrans, ac furiosum quiddam intuens, pedes instabiles & titubantes*, &c. Idem refert, qui vitam GREGORII NAZIANZENI conscripsit, alter GREGORIUS Presbyter, (g) cujus verba, quum elegantiora sint, quam ut hic prætermittenda videantur, semel, id est Latine tantum, adscribam: *Gregorius*, inquit, *Athenis adhuc agens, cum Juliano admodum adolescente, nec dum ad imperium evecto, sed ludimagistris operam dante, congressus, qualis futurus esset, amicis tanto ante significavit, subdolum videlicet & impium, & ad omne scelus proclivem eum fore, prædicens, conjecturam hujus rei faciens ex perturbatis oris lineamentis & risu petulanti & ferino adspectu & toto corpore vago temereque subsultante, & progressibus vecordiæ plenis* &c. Hæc ille perspiciens, omnibus prædicebat, fore, ut in gravissimum scelus tandem erumperet latitans adhuc Juliani ingenium, atque in apertum aliquando prodiret. Esto, patres nonnunquam in Julianum fuisse paulo

(g) Gregor. Presbyter *in Vita Gregor. Nazianz. ante hujus opera p.* 12. *Conf.* Socrat. *libr.* III. *H. E. cap.* XXIII. *p.* 198.

lo acerbiores: hanc tamen GREGORII NAZIANZENI narrationem quo minus rejiciamus, prohibet tot testium, ad quam ipse provocavit, conscientia, a quibus facile potuisset turpis mendacii argui, nisi vera ipsisque notissima scripsisset. Quid? quod & AMMIANI MARCELLINI (h) exstet locus, ex quo, Juliano non factam fuisse injuriam, satis adparet. Gravissimus enim iste historicus, Juliani formam & habitum corporis descripturus: *Figura*, inquit, *talis utique erat membrorum, mediocris erat statura, capillis, tanquam pexisset, mollibus, hirsuta barba in acutum desinente vestitus, venustate oculorum micantium flagrans, qui mentis ejus angustias indicabant, superciliis decoris, & naso rectissimo, ore paulo majore, labro inferiore diviso, opima & incurva cervice, humeris vastis & latis, ab ipso capite usque ad unguium summitates lineamentorum recta compage*. En hic ὦ χένα ἀπαγῆ, ὤμους παλλομένους, ὀφθαλμὸν σοβούμενον, id est, eosdem, quos GREGORIUS NAZIANZENUS in Juliano notaverat, characteres, dum, ne quid dubites de GREGORII præsagio, ipse AMMIANUS fatetur, ex oculis micantibus *mentis angustias*, id est, ut ipse interpretatur, levius ingenium eluxisse. Unde patet non esse nobis rationes, quibus adducti GREGORII fidem hac quidem in re in dubium

(h) Ammian. Marcellin. *libr. XXV. c. XVI. p. 602. edit. Jan. Grut.*

bium vocemus. Quodsi itaque vere a Græcis dictum est: (i)

Bene qui conjiciet, vatem hunc perhibebo optimum;

profecto & divinum oportet fuisse GREGORIUM, qui tam mature, quid Julianus minetur, prædixit, & artem minus fallacem sequutus tam feliciter divinavit. Sed addam GREGORIO alterum ejusdem dignitatis ac instituti virum, AMBROSIUM, Mediolanensem Episcopum, qui simile quid de se ipso in eleganti, quod de officiis inscripsit, opusculo refert. (k) Ait enim, sibi fuisse amicum, qui omni officiorum genere se prosequutus esset: at, quum peroptasset sacro ordini adscribi, nunquam eum hoc impetrare a se potuisse; nec alia de caussa tulisse repulsam, quam quod incessu parum gravi ac composito uteretur. Alterum autem, quem jam ante ei ordini adscriptum invenerit, non quidem a se potuisse exauctorari, at non passum tamen se unquam esse, ut sibi in solemnioribus sacris præiret: Eluxisse enim ex utriusque incessu, *nescio quam imaginem levitatis, & speciem scurrarum præcursantium*, ex qua non potuerit non male de iis ominari. Ne vero, falsum esse hac suspicione sua AMBROSIUM, existimemus: statim addit, tristem eventum huic præsagio plus, quam voluerit, respon-

(i) Cicero *lib.* II. *de Divinat. cap. IV. p.* 196. *Tom. IV. opp. edit. Guilielm.*

(k) Ambros. *lib. I. de Officiis cap. XVIII.*

pondisse, quum uterque ad hæreticos turpiter delapsus, desultoria levitate ab ecclesia recesserit. Et hoc quidem experimento edoctus AMBROSIUS tantum tribuit incessui, ut scribere non dubitet: (l) *Habitus mentis in corporis statu cernitur: hinc homo cordis nostri absconditus aut levior, aut jactantior, aut turbidior, aut contra gravior & constantior, aut purior & maturior æstimatur. Itaque vox quædam est animi corporis motus.* Grave profecto & dignum AMBROSIO judicium, cui & nos, tot convicti argumentis, merito suffragamur.

§. XIII.

Hactenus argumento non uno, indolem hominis ex incessu elucere, demonstravimus: proximum est, ut sententiam eorum, qui in alia omnia eunt, expendamus. Non defuerunt enim, qui totam physiognomiam, atque adeo hoc etiam signum, artibus vanis ac futilibus esse adnumerandum contenderent. Jam ex antiquis huic sententiæ favit MAXIMUS TYRIUS, (m) qui, ubi obiter meminit Zopyri, physiognomonis, de SOCRATIS indole ex signis naturalibus judicantis, non obscure, totam physiognomiam sibi rem vanam atque anilem videri, docuit. In quo sane ab ipso SOCRATE longissime discedit, quippe qui, audito Zopyri de se judicio, adeo non artem ejus omnem adspernatus est, ut potius vera

(l) Ambros. *l. c.* (m) Maxim. Tyr. *Diss. XV. p.* 148. *edit. Dan. Heinsii.*

vera esse, quæ Zopyrus de se conjecisset, ingenue fassus sit. (n) Nihilominus elegantem istum philosophum sequutus est JOANNES FRANC. PICUS MIRANDULANUS, (o) qui cum omnes artes divinatrices non sine sale exagitat, tum physiognomiam quoque non minus, quam astrologiam apotelesmaticam, chiromantiam, aut quamcunque hujus generis aliam, vanam ac fallacem esse arbitratur. Quod si verum est atque æquum judicium: male profecto nobis perierunt horæ, quas in conscribenda hac dissertatione collocavimus, quum incessum ad signa φυσιογνωμονικὰ pertinere, ultro fateamur. Quamobrem e re erit, eorum dicta expendere paullo accuratius, &, quid illis ponderis insit, paucis considerare.

§. XIV.

Equidem si recte calculum posueris, unicum invenies utriusque argumentum, unicum telum, quod physiognomonibus minantur. Ponunt enim, nihil inter mentem & corpus intercedere commercii. Ex quo deinde ulterius colligunt, male ratiocinari physiognomones, qui ex corporis forma & motu de animi propensionibus judicent. Satis clare hoc σοφῶν ψεῦδος prodidit MAXIMUS TYRIUS, in laudata paullo ante dissertatione. Exposita enim nota illa de Zopyro

(n) Cicer. *de fato cap. V. p.* 313. Euseb. *lib. VI. præp. Euang. cap. IX.*

(o) Jo. Franc. Pic. Mirand. *lib. VI. de rerum prænot. p.* 602. *Tom. II. Operum.*

ro historia, statim hæc subnectit: *Μαντεία ἀσαφῆ. Τίς γὰρ ἐπιμιξία πρὸς ὁμοιότητα τῆς ψυχῆς καὶ σώματος; Incerta professa divinatio. Quid enim cum anima commune habet corpus?* Eadem est Comitis Mirandulani hypothesis, qui proinde physiognomones accusat, quod, posthabitis rectæ ratiocinationis legibus, a specie ad genus, & a genere ad certam quamdam speciem, adfirmativum ducant argumentum. En ejus verba: *Non secus*, inquit, *aberrat, qui de corporis complexione ad mores ratiocinetur, quam qui a corpore ad animal, ab animali ad hominem recte se argumentari putaret. Piaculum hoc in arte dialectica ponitur maximum, si in adfirmationibus a superiori, ut ajunt, ad inferius adfirmando adscendunt, verbi caussa, hoc est corpus, ergo hoc est animal, igitur homo.* Quid his verbis sibi velit Mirandulanus, non obscurum est. A corporis scilicet habitu ad hominis propensionem nullam esse consequentiam arbitratur, ideo, quod mentis cum corpore nullum sit commercium. Sed non ferunt nostræ rationes, ut viro doctissimo hac quidem in re adsentiamur. Experientia enim docet, arctissimum esse fœdus inter corpus & mentem, & societatem tam amicam, ut certos motus corporis certi motus mentis & vice versa hos illi semper consequantur. Corpore bene adfecto, mens incredibilem voluptatis sensum capit. Eodem morbis languente, vel ebrietate obruto, mens quoque languet & obruitur, nec ulla officii sui parte rite defungitur. Vicissim mente

la-

lætabunda, corpus una adficitur, explicatur frons, omnesque corporis partes velut reviviscere & gestire videntur. At si eadem, metu, tristitia, desperatione alioque molestióre adfectu turbetur, corpus quoque in doloris istius societatem rapitur, adeo ut istum animi mœrorem nonnunquam tabes in corpore, canities capillorum, aut ipsa mors consequatur. Notum est curiosum SANCTORII, Medici Patavini, experimentum, quo unum eumdemque hominem pro varia mentis dispositione modo graviorem, modo leviorem, deprehendit, graviorem puta & ponderosiorem, quoties vehementiore tristitia angeretur, at leviorem vicissim, si quando frons exporrecta lætitiam quandam ac hilaritatem præ se ferret. Cujus rei profecto non alia suppetit ratio, quam mutuum corporis & animi commercium, quo fit, ut mente tristitia vacua, corpus felicius perspiret, eadem autem mœrore turbata, transpiratio fit impeditior. Omitto hujus generis alia, quum integer GALENI (p) libellus, hoc de fœdere conscriptus, & tota de temperamentis doctrina rem extra omnem dubitationis aleam collocare videantur. Quare nemo non videt, injuriam fieri physiognomonibus a MIRANDULANO, tam ridicula argumentandi ratione illis tributa. Tantum enim ab-

(p) *Videatur* Galeni *Opusculum quod mores animi temperamentum corporis sequantur, Tom. V. Opp. p.* 444. *edit. Parisiens.*

abest, ut a specie ad genus, aut ab hoc ad certam speciem inepte ratiocinentur, ut potius argumentatio eorum procedat ab effectu ad caussam, ceu initio hujus capitis demonstratum est.

§. XV.

Hæc vero de incessu generatim dixisse sufficiant. Quum enim, considerata ejus natura, illum omnino esse animi indicem, argumentis ac exemplis luculentissimis demonstratum, prætereaque MAXIMI TYRII & JO. FRANC. PICI Mirandulani objectionibus pro virili satisfactum sit: reliquum est, ut ad ipsas artis regulas proferendas, atque exemplis illustrandas, progrediamur.

CAPUT II.

De Variis Incedendi Formis, & signis Propensionum Humanarum inde capiendis.

Σύνοψις.

I. Hominum, si ad mores respicias, quatuor potissimum genera sunt. II. Quadripartita ista hominum distributio a quatuor temperamentis pendet. III. Temperamenta unde nascantur; & quam connexionem habeant cum moribus. IV. Eorum mixtura & propensiones inde emergentes. V. VI. Canones generales de incessu singulis temperamentis conveniente. VII. Quid præter has regulas sun-

fundamentales in dijudicatione morum observandum sit? VIII. incessu maxime se prodit ambitio, quæ quotuplex sit? IX. Canon 1. de incessu STOLIDE AMBITIOSORUM & PEDANTARUM. *X. Canon 2. de incessu* THRASONUM. *XI. Canon 3. de incessu* PRUDENTIÆ & FORTITUDINIS *gloriam adfectantium. XII. Canon 4. de incessu hominum ambitione* PHARISAICA *turgidorum. XIII. Canon. 5. de incessu* LASCIVORUM. *XIV. Canon 6. de incessu* VOLUPTATI AMICÆ *deditorum. XV. Canon 7. de incessu* AVARORUM *&* SORDIDORUM. *XVI. Canon 8. de incessu hominum* VECORDIUM. *Canon 9. de incessu* SIMULATORUM *&* CRUDELIUM. *Canon 10. de incessu* PERFIDORUM *&* INQUIETORUM. *XVII. Qualis incessus hominum* VIRTUTE *vera praditorum. XVIII. Conclusio capitis.*

§. I.

DEfuncti jam tandem tractatione generali, ad specialem nos accingimus, in qua ita versabimur, ut, jactis solidioribus fundamentis, eas, quæ certiores nobis videntur, regulas subjiciamus, easdemque, petitis ex historia & antiquitate exemplis ac testimoniis, hinc inde illustremus. Ac primo quidem, ut hinc potissimum ordiamur, omnes, qui in hac rerum universitate vivunt, mortales, si mores ac inclinationes eorum spectes, quatuor potissimum generum esse, ipsa demonstrat experientia. In vulgus notum est, alios esse alacriores, ipsoque gestu & adspectu hilares, futuri

securos, & commoditatum hujus vitæ amantissimos: alios paulo ferociores, sui item plenos, moræ quidem & otii impatientes, sed tamen gravitatis studiosissimos, ad audaciam denique & iracundiam natura proclives: alios porro meticulosos, suspicaces, tristiores, & cum sollicitudine quadam rerum suarum satagentes. Postremo alios ignavos, tardos, somnolentos, abjectos, & non modo laborum, sed & voluptatum, ob naturale quoddam tædium, vix patientes, tales denique, qualem se esse profitetur ille apud TERENTIUM Menedemus: (q)

In me quidvis harum rerum convenit,
Quæ sunt dicta in stultum: caudex, stipes, asinus, plumbeus.

Hanc inquam quadripartitam hominum distributionem unusquisque, ad res humanas paulo attentior, facili negotio deprehendet. Quamvis enim una harum propensionum non apud omnes in excellentiore aliquo gradu reperiatur: id tamen certum est, singulos homines ad aliquam istarum speciem magis, quam ad reliquas, esse proclives. Quo factum est, ut jam inde ab antiquissimis temporibus philosophi quadruplex hoc hominum discrimen observaverint, nullaque pæne fuerit secta philoso-pho-

(q) Terent. Heautont. *Act. V. Scen. I. v. 3. sequ.*

phorum, in qua non quædam saltim occurrant doctrinæ istius vestigia. (r)

§. II.

Jam si porro disquiramus, quænam caussa sit istius propensionum differentiæ: non temere semper assensi sumus iis, qui totidem agnoscunt humani corporis temperamenta, iisque propensiones ad certas quasdam species terminari docent. Quamvis enim adeo abhorreamus ab eorum sententia, qui per solam corporis constitutionem vitiorum labem in animum derivari existimant, (ſ) ut potius proclivitatem quamdam ad peccatum summamque corruptionem humanæ menti natura inesse, certissime nobis persuadeamus: ad innatum tamen istud mortalibus malum partim corroborandum, partim modificandum, determinandumque, quadruplicem istam corporis constitutionem plurimum conferre, merito

(r) *Vide* Jo. Franc. Buddei *Differt. de temperamentis, ubi historia hujus doctrinæ secundum omnes philosopherum sectas describitur.* (ſ) *Fuit hac plurimorum philosophorum sententia. Ipsos Judæos ab hoc errore non esse immunes, docet* Campeg. Vitringa *in Obs. Sacris libr.* III. *cap. VIII. IX. de Platonicis videatur* Marcilii Ficini *Commentarius super Platonis conviv. orat. IV. cap. IV. De Stoicis* I. Lipf. *Physiolog. Stoic. lib. I. Diss. XIV. XV.* Jo. Franc. Budd. *Differt,* III. *de præcipuis Stoicorum erroribus.* §. *IV.*

rito arbitramur. Id quod vel ex eo liquido constat, quod plerumque corpus, paulo lautius enutritum, mentem magis ad voluptatem percellit, quam quod cœna Cynica contentum esse cogitur. Inde vero ita colligimus: Quod si corporis, aliquamdiu uberius pasti, ea vis est, ut ad certam quamdam propensionem animum inclinet; quanto magis oportet mentem ad eamdem propensionem incitari, si cui corpus saginatum & succi plenum natura contigerit? Et quum porro parium eadem sit ratio, quis tandem dubitet, quin mens reliquis etiam humani corporis temperaturis ad certas propensiones determinetur? Atque eatenus verum existimamus, quod inculcat PLUTARCHUS, (t) *corporis temperamenta appetitus certos & accendere & alere.*

§. III.

Sed ut consideremus tandem, quibus fundamentis tota hæc de temperamentis doctrina innitatur: missa merito facimus, quæ ab ARISTOTELE, GALENO, eorumque sectatoribus hac de re fusius disputantur, (u) & rem ipsam potius sine ambagibus adgredimur. Observatum nimirum est a viris eruditione claris, temperamentorum differentiam

(t) Plutarch. *Quæst. Natur. Tom. II. Opp. p. 928.* (u) *Vid. laudati* Jo. Franc. Buddei *Dissert. de Temperamentis n. XXIX. seqq. p. 30. sequ.* Scipion. Claramont. *lib. I. cap. VI.*

tiam tum a sanguinis & succorum in eo natura & motu, tum a vasorum totiusque corporis constitutione, esse derivandam. Nam ad sanguinem quod attinet, constat, illum e variis particulis esse compositum. Est in eo serum, sunt deinde particulæ crassiores & terrestres, sunt oleaginosæ & inflammabiles, & aliæ denique salinæ, (x) eæque omnes tam diversa ratione ac proportione inter se mixtæ, ut alii homines his, alii aliis particulis copiosioribus præditi sint. Vasa deinde si consideres, ista vel ampliora, vel contractiora deprehendes, quibus & mediocria, si visum fuerit, addi possunt. Tandem, si etiam corpus contemplemur, aliis porosum & transpirationi magis aptum, aliis strictius textum, natura contigisse, ipsa quemvis docet experientia. His ergo observatis, non difficile erit, de singulis temperamentis paullo accuratius, quam vulgo fieri solet, judicare. Sanguineis proinde sanguis est salinis abundans particulis, & ob earum puritatem nativumque calorem perquam fluidus, aut potius, quum nullis impedimentis intercipiatur, rapidissimus: vasa præterea exiliora quidem, sed patentia tamen, & facile pervia: totum denique corpus porosum, & admittendis humorum meatibus aptissimum. Ex quibus consequitur, ut illis motus sanguinis sit liber & expeditus, impulsus mediocris & suffi-

(x) *Vid.* Rob. Boyle *in Adparatu ad historiam sanguinis.*

sufficiens, & mens ipsa tam præclaro instructa domicilio, ruinamque ejus non facile metuens, secura semper hilaritati indulgeat. Atque inde patet ratio, qui fiat, ut hujus temperaturæ homines ad voluptates sint natura proclives, ut in rebus secundis spem facile concipiant, in adversis & difficilibus angantur & trepident, ut curiosa magis, quam utilia, consectentur, ut denique commoditatum & otii amantes genio indulgeant, & tædiosi non minus otii, quam laboris molestioris sint impatientissimi. Omnes enim hi mores proficiscuntur ex mente secura & hilari, quæ facilem & æqualem in corpore motum animadvertens, omnia sibi secura, prona ac facilia fingit, & nunquam fere male ominatur. In biliosis contra aliter res comparata est. Sanguine enim hi gaudent, particulis oleaginosis & inflammabilibus referto, atque hinc tenui, & volatili magis, quam fluido. Denide vasa iis sunt capaciora, quam sanguineis, licet corporis textura his, quam illis, sit strictior. Quum itaque humorum motus satis recte procedat, & meatuum qualemcumque angustiam sanguinis tenuitas, & vegetior, qui in cholericis observatur, impulsus facile superet: consequens est, ut mens, ejusmodi inhabitans domicilium, sibi placeat, seipsam veluti admiretur, & nulla re minus, quam metu, angatur. Quapropter minime mirandum, quod biliosi sint severi & honoris cupidi; quod superatis omnibus difficultatibus & periculis contra fortunam spei insi-

insistant; quod quietis impatientes pro vivida indole semper aliquid moliantur, & in ipso labore quærant requiem; quod denique omnem sui contentum vindicent, rebusque adversis ad iracundiam magis, quam desperationem, percellantur. Non alii enim mores possunt ab animo, qualem cholericis esse videmus, id est, audace & sui admiratione pleno, exspectari. Alia porro illorum est ratio, in quibus atra bilis abundat, & quos ideo melancholicorum nomine venire scimus. Totus horum sanguis particulis terrestribus refertus, atque hinc, quod consequi necesse est, crassior & spissior est, id quod tanto illis accidit molestius, quanto angustiores in strictiore corporis textura sunt meatus, quos sanguinem, spissitudine suam jam sic satis impeditum, subire oportet. Hinc nihil profecto esset ejusmodi hominibus miserius, nisi natura consultrix utilitatumque provida, tam impeditum sanguinis motum, non quidem præcipiti, (ex quo obstipatio metuenda esset,) sed forti tamen validoque impulsu, adjuvisset. Ita enim fit, ut spissus humor, in arctiores vias mediocri quodam impetu impulsus iter facilius absolvat, quam ejus crassities concedere videbatur. Verumtamen quum hæc constitutio corporis ita sit comparata, ut sanguis etiam sic satis difficulter procedat: mentem tam quasso corpori inhabitantem semper oportet esse tristiorem, suspicacem, meticulosam, suisque rebus maxime diffidentem. Atque hinc omnes melancholicorum

cha-

characteres facili negotio explicantur, in promtuque caussa est, cur raro explicent frontem, cur nec præsentibus fidant, nec futuri securi sint, cur habendi cupiditate angantur perpetuo, &, quanto plura possident, tanto plura semper concupiscant, cur porro, quoties alios successibus felicibus frui intelligunt, invidia æstuent: cur denique magna sedulitate & cura rerum suarum satagant, &, a fortuna in calamitates conjecti, despondeant animum, & a spe omni deturbentur? Vix enim aliter adfecta esse potest mens, ob ruinosi corporis commercium perpetuæ formidini atque anxietati adsueta. Reliquum est, ut de quarto etiam temperamento nonnulla addamus, quod phlegmaticum vocari solet. Abundat in ejusmodi hominibus sanguis particulis serosis, quæ totam illius massam dilutiorem reddunt, & satis fluidam. Sed & vasorum capacitas totiusque corporis textura laxior est, & non parum porosa: at impulsus tanto debilior & vitiosior. Quo fit, ut quum motus sanguinis facilis quidem sit, sed ob debilem impulsum non admodum celer, mens, tali corpore circumdata, nec metuat vehementer, nec anxie speret, sed mira ἀδιαφορίᾳ in rebus omnibus versetur, nulloque vel voluptatis, vel doloris, sensu tangatur. Et hinc facile patet, phlegmaticorum indolem neque virtutis, neque magnorum scelerum esse capacem, quamvis ob patientiam atque abstinentiam virtutis quamdam speciem præ se ferre videantur. Quin constat simul, tem-

temperamentum phlegmaticum non tam ad mores certos mentem impellere, quam ignavia ac torpore reliquas inclinationes omnes impedire.

§. IV.

Hæc sunt, quæ de temperamentis præmittenda duximus. Jam & hoc adjicimus, quod dudum ab aliis observatum est, neminem mortalium unico eoque solo temperamento gaudere, sed in singulis omnia hactenus enumerata, licet mira mixturæ & graduum diversitate, reperiri. Quum enim fieri non possit, ut ullius hominis sanguis solis particulis terrestribus, aut salinis, aut mero phlegmate constet, sed omnes sanguinem habeant, ex quadruplici ista materia, diversa ratione ac proportione compositum: consequens est, ut ipsorum etiam temperamentorum multiplex in hominibus sit mixtura, ita ut unum quidem plerumque dominetur, sed reliqua tamen etiam vel majore vel minore gradu adsint, & primarium illud vel moderetur, vel data occasione, quo minus se possit exserere, impediant. Quandoquidem vero mixtura ista tam est varia, ut pæne infinitæ hominum species inde nascantur, idemque hic pæne contingit, quod solet in coloribus, diversa ratione mixtis: (y) danda omnino videtur opera, ut multiplices istæ hominum temperaturæ ad summa quædam genera

(y) Christ. Thomas. viri celeberrimi *Praxis Ethic. cap. XII. n. 1. 2. p. 308. sequ.*

nera revocentur. Consideratis itaque rebus omnibus, quæ huc facere videntur, rationibusque subductis, hanc feci summam cogitationum mearum, sex potissimum esse temperamentorum mixturas primarias, ad quas reliquæ omnes commode referantur. Primo enim si temperamento cholerico primum, sanguineo proximum, ac postremum denique locum melancholico concedas, habebis homines amabiles & gratiosos, miraque virtutis specie fallentes, siquidem omnium pæne temperamentorum vitia ad quandam moderationem adducuntur, adeo, ut nullum pæne excedere, aut incurrere in hominum oculos videatur. Taciturni erunt ejusmodi homines, sed non inepte: dissimulatores, sed cum quadam calliditate: humani, sed non omnibus promiscue obvii: laborum patientes, existimationis & decori sine adfectatione observantes, graves, & in tempore magnifici, nec tamen profusi. Sin deinde eidem cholerico primum, melancolico secundum, ac sanguineo tertium locum concedas: homines reperies, qui non tam amore, quam reverentia quadam, digni videntur. Erunt enim circumspecti & alacres, sed simul suspicaces, simulatores ad admirationem usque maximi: adfabiles, sed cum maxima cautione: magnifici, si existimatio in eo vertitur, ceteroquin pecuniarum tanto parciores: in secunda fortuna ambitiosi, in adversa cum quadam magnanimitate comes & demissiores: nec injuriarum patientes, nec vindictæ cupiditate cum furore flagrantes

tes

tes, & ſic ad rancorem potius, quam ad excandeſcentiam, proclives: porro continentes & frugales, nec tamen μισογυναιοι aut ſordidi, laborum ſine anxia cura ac ſollicitudine patientes, denique ſui ſpe commodi erga alios officioſi. Tertio ſi temperamenta eo ordine diſpoſita ſint, ut principem locum ſanguineum, proximum cholericum, ac melancholicum denique poſtremum teneat: novum inde naſcitur genus hominum apertorum & minus ſimulantium, nec tamen omnia ſine judicio effutientium, pronorum item ad largitionem, nec tamen prodigorum: porro humanorum, & ſine exiſtimationis ſuæ periculo ſubmiſſorum: nec audacium admodum, nec meticuloſorum, ſed ſpes ſuas ambitione donantium: contemtorum injuriarum, ac omnium voluptatum cum quadam cura τȣ πρέπȣ cupidiſſimorum: humanorum denique, hilarium, & ut paucis dicam, in omni vitæ genere elegantiſſimorum. Quarto ſi ſanguineum temperamentum regnet, melancholico proximum, ac cholerico poſtremum tenente locum, homines inde naſcentur prope ridiculi. Habebis loquaculos & incautos nugatores: profuſos in omnes, eaſque turpiſſimas viliſſimaſque libidines, & tamen ſimul ad rem attentiſſimos; in ſereniore fortuna oſtentatores grandiloquos & pæne intolerabiles, in adverſa timidos ac puſillanimes: elegantiæ ſine judicio amantes, & hinc ſimul in omni vitæ genere ſpurcos & ſordidos: laborum utilium incapaces, ardeliones denique, obſcœnos, ad excande-

scentiam potius, quam ultionem, proclives, & hoc quidem tanto minus, quanto profundius temperamentum cholericum subsidit. Quinto si ponas homines, in quibus a temperamento melancholico cholericum, & ab hoc sanguineum superatur: esse illos intelliges simulatores, sed simul comes, parcos, si sibi vivunt, sin veluti foras prominent, lautos & pecuniarum contemtores, porro assentatores, iracundos, insidiosos, voluptatum parum studiosos, at tanto laborum amantiores, denique parum officiosos nisi quum commodum maximum leviore jactura redimunt. Postremo, si temperamentum melancholicum primum, sanguineum secundum, cholericum tertium locum obtineat, homines videbis ejusdem fere generis, quales paullo ante quarto loco descripsimus, si id modo observes, quod minus loquaces, at tanto mendaciores, minus jactantes, at tanto timidiores, minus lascivi, at tanto parciores, minus elegantiæ amantes, at tanto munditiei studiosiores, minus obscœni, at tanto ineptiores, minus denique otio dediti, at tanto tardiores sint, quam illi, de quibus supra diximus. Hæ sunt præcipuæ temperamentorum & efflorescentium inde propensionum mixturæ. Phlegmatici enim vel ideo nullam rationem habuimus, quod non tam singularem propensionem, quam torporem quemdam, inducit, & reliquas propensiones veluti exstinguit. Soli sanguineo si misceatur phlegma paullo copiosius, id veluti singulare habere videtur, quod proclivitatem in

voluptates non tam exstinguat, quam augeat, adeo ut ejusmodi homines impurissimis flagrent libidinibus, & veluti omnem exuisse pudorem videantur, ceu Caligulæ, Elagabali, Wenceslai, Imperatorum aliorumque exemplis constat, quorum indoli hanc temperamentorum mixturam esse convenientissimam, arbitramur.

§. V.

His ergo de temperamentis, eorumque mixtura præmissis, ad incessum redeundum, & quænam ejus ex temperamentis sequantur differentiæ, exponendum erit paullo accuratius. Quum enim hactenus, sanguinis motum in aliis temperamentis tardiorem & difficiliorem, in aliis esse expeditiorem, observatum sit: non potest non ob rationes superiore capite explicatas, ipse etiam incessus pro temperamentorum ratione vel concitatior esse, vel tardior & molestior. Quoniam itaque cholerici motu sanguinis vegeto potius, quam præcipiti, gaudent, *incessum quoque eorum oportet esse tardiorem, & ad gravitatem compositum*. Sanguineorum motus quum facilis sit, & nullatenus molestus, *incessum quoque eorum mollem, agilem, liberum, & minus, quam cholericorum, gravem esse debere*, constat. Melancholicorum contra motum molestum esse & difficilem, observavimus: quid mirum, si & *incessus eorum sit molestior, difficilior, omnisque elegantiæ expers, ob vehementem tamen impulsum non adeo lentus?* Phlegmaticos denique *repere potius, quam progredi, & summa cum difficultate incedere opor-*

tere, ex rationibus ante dictis, totaque eorum temperatura evidenter elucet. Quæ omnia clara sunt, ut arbitror, & perspicua, & non modo ipsa experientia egregie confirmantur, sed & facillime cum aliorum, qui de incessu commentati sunt, hypothesibus possunt conciliari. Ut enim rem uno atque altero exemplo ostendam: notissima est physiognomonum regula: (z) *Qui brevis & tardi gressus sunt, non perfectivi & segnitie molesti sunt.* Recte. Indicium enim hoc est temperamenti phlegmatici, ad segnitiem & torporem inducendum natura comparati. Iidem jactant canonem: *Cujus passus sunt lati & tardi, prosperabuntur in omnibus factis suis.* Nec id quidem male. Est enim hoc signum temperamenti cholerici, res maximas molientibus aptissimi. Porro & hoc eorumdem est scitum: *Qui brevis & celeris est ingressus, molestus est, & non perfectivus.* Recte & hoc. Habes enim characterem melancholicorum, qui, quum semper moveant, promovent nihil, laboriosi magis, quam in elaborando felices. Et hinc ADAMANTIUS (a) ad avaritiam hoc signum retulit, dum ait: Ὁ δὲ ταχὺ μὲν, μικρὰ δὲ βαίνων, φιλοκερδὴς, κακοῦργος, δειλίας δὲ εἰς ἄκρον ἥκων. *Qui velociter & breviter incedit, lucri cupidus, improbus, & ad sum-*

(z) Jo. Bapt. Porta *in Physiogn. p.* 266. Scipio Claramontius *lib. VIII. cap. IV. pag.* 489. (a) Adamantius *in Physiogn. cap. XXVI. p.* 217.

summam timidus est. Eodem modo & alia se habent, quæ a physiognomonibus vulgo circumferuntur. Quamvis enim illi alia sequantur principia: regulæ tamen ipsæ facile cum nostris posent conciliari, si id nunc ageremus.

§. VI.

Enimvero non modo ex principiis physicis quadruplex hæc incessus differentia sequi videtur, verum etiam ex ipsis propensionibus primariis, quas cum temperamentis ese conjunctas, philosophia moralis docet. Primaria cholericorum inclinatio est ambitio. Qui vero hac gloriæ atque honorum siti aduruntur, ii nihil faciunt reliqui, ut auctoritatis & prudentiæ laudem sibi concilient. Hinc sicuti ab omni levitate, ita & ab incesu celeri & concitato abhorrent, & gresus omnes ad gravitatem quamdam componunt. (b) Sanguinei ad voluptates animum adjiciunt. At vero voluptuosi, quum nullius rei minus, quam moræ, patientes sint, prætereaque inconstantes & hilares: incessum quoque hisce eorum moribus oportet esse convenientem, id est, mollem, celerem, inconstantem, talem denique, qualem supra descripsimus. Melancholiæ individuus comes avaritia est. Hac vero inexplebili opum accumulandarum aviditate quicunque laborant, decorum omnium minime curant, & quum in rebus om-

(b) *Vid.* Budd. *Elem. philos. moral. cap. V.* §. *XXIII. p.* 165.

omnibus mira eorum cluceat lucri cupiditas, & tamen judicio & ingenio destitutis male ipsis pleraque procedant, festinantes fere nihil agunt. Hinc denuo in medio posita est ratio, quamobrem in ipsis incessum difficilem, molestum, incompositum & præcipitem notaverimus. Phlegma torporem & somnolentiam inducit propemodum inexpugnabilem, & sic reliquis temperamentis obicem potius ponit, quam ut inclinationem singularem producat. Hinc magnus horum hominum torpor, magna socordia & somnolentia. Nec mirum profecto, & incessum eorum lentum dici, qualem in advocatis suis miratur apud PLAUTUM (c) Agorastocles adolescens, quos vocat

homines spissigradissimos,
Tardiores multo, quam corbitæ sint in tranquillo mari.

& pergens in eorum criminatione:

Nec quidquam mihi hos patronos elegi, loripedes tardissimos,
Qui si ituri hodie estis, ite, aut ite hinc in malam crucem.
Nam iste quidem gradus secretus est cribro pollinario.

Videtur quidem PLAUTUS notare homines triviali fastu turgentes: sed nescio an facetius quisquam describere posset incessum phlegmaticorum, quos repere potius, quam progredi, supra diximus.

§. VII.

(c) *Vide* Plautum *in Pœnulo Act.* III. *Scen.* I. *v.* I. *seqq.*

§. VII.

Jactis his tractationis nostræ fundamentis, regulæ speciales, vulgaribus multo certiores, facile possunt superstrui. Hujus vero antequam faciamus periculum, hoc observari velim, conjungendas esse cum his hypothesibus observationes, in vita communi obvias. Ars enim semejotica, seu aliorum mores ex certis signis, quo etiam incessus pertinet, cognoscendi, non solum ex ratiocinatione, sed & ex diuturna observatione maxime efflorescit. Quamvis enim vel sola ratiocinatione intelligere possimus tardusne, an celer, gravis, an incompositus incessus huic vel illi temperamento conveniat: tamen si de gestibus corporisque habitu, qui ad incessum gravem, incompositum, moderatum, lentum, brevem, longum & sic porro, requiritur, quæstio sit: tantum abest, ut sola sufficiat ratiocinatio, ut opus sit attenta plurium sensionum observatione, quæ regulas ratiocinatione constitutas suppleat, confirmet & clariores reddat. Et hæc attenta plurium sensionum observatio maximum quoque in dijudicando incessu, cum temperamentis mixtis conjuncto, momentum habet. Tametsi enim ex comparatione quatuor fundamentorum, quæ (§. V.) jecimus, quodammodo constare possit, qualis emergere debeat ex ista temperamentorum mixtura incedendi ratio: obscuræ tamen manebunt regulæ, nisi diligens observatio gestuum, omniumque in universo corpore motuum, accesserit. Unde hic maxime valet, quod de signis mo-

rum e facie humana petendis præcipit vir illustris, CHRIST. THOMASIUS (d) *Æque ratiocinatione, aut certe attenta observatione plurium sensionum opus est in cognoscendis facierum* (adde & incessus) *signis plerorumque hominum, in quibus non una aliqua passio pra reliquis dominatur, quia intellectus noster habet congenitas quidem notitias passionum singularium dominantium, non vero mixtarum.* Maneat ergo hoc fixum ac certum, in cognoscendis distincte incedendi formis, ratiocinationem non tantum, sed & attentam plurium sensionum observationem utramque facere paginam, atque ex hac illam hinc inde supplendam illustrandamque esse.

§. VIII.

Jam demum ad ipsos, quos reliquis certiores arbitramur, canones progredimur, &, ut ordinis nobis constet ratio, a temperamento cholerico, id est, signis ambitionis capimus primordia. Hoc vitium prout aliis temperatum est propensionibus, varias induere formas, omnes, qui mores hominum paullo attentius contemplantur, non inviti fatebuntur. Attamen si recte posueris calculum, ad tria summa genera omnes referri posse intelliges. Est enim ambitio alia *stulta* & *ridicula*, alia *bruta* & *thrasonica*, alia *speciosa*. *Stultam* & *ridiculam* vocamus, quæ prorogativam adfectat in

(d) Christ. Thomasius *in Fundamentis Jur. Nat. & Gent. lib. I. cap. I. num.* 114. *p.* 32.

in rebus nihili & futilibus: *Thrasonicam*, qua quis præferendum se aliis existimat ob actiones in se vitiosas & turpes: *speciosam* denique, qua quis ob singulares animi aut corporis dotes palmam sibi, contemtis aliis, deposcit. Luculentissimum stultæ ambitionis exemplum ab elegantissimo JANO NICIO ERYTRÆO (e) memoriæ proditum legimus in BELMONTIS CAGNOLI vita, inter cujus stulta ac ridicule gesta, qualia de eo multa narrat, non postrema sunt, quæ ERITHRÆUS his verbis refert: *Primum in heroico carmine multis partibus se Torquato Tasso*, (quis vero tanto inter Poetas nomini non adsurgit!) *superiorem fingebat*, *ac propterea multos*, *ex sua Aquileja capta soloque æquata*, *rhythmos*, *octonis inclusos versibus*, *selegerat*, *ac seorsim a ceteris una cum totidem Torquati Tassi ejusdem fere argumenti versibus edendos curaverat*, *ut fieri judicium posset*, *quantum ipse illis præstaret*. *Deinde homo*, *gloriarum plenissimus*, *sibi persuadebat*, *in toto orbe terrarum celebratum suum nomen esse*, *ac si litteratus quispiam ipsi advenienti continuo non adsurrexisset*, *elatus iracundia*, *hisce hominem verbis accipiebat*: *Itane? Abbas Cagnolus*, *eversa Aquileja*, *& tantorum carminum auctor*, *tuam potuit notitiam effugere? non fit verisimile*. *Et quo tempore Cardinalis a Balneo aula ludus erat*, *cum die quodam in Humoristarum cœtum se intulisset*, *& amatoria quædam carmina ab alio*, *ut ipse dice-*

(e) *Vid.* Pinacoth. I. *n.* 8. *p.* 28.

dicebat, confecta, qui in ejus disciplina educatus esset, senex candidissimus recitasset, omnium in se risus excitavit. Quamobrem ille, inflammatus ira: Quid ridetis, inquit, insani? Ego sum ille Abbas Cagnolus, omnium, qui sunt ex hoc numero, multo antiquissimus, quique ex diruta Aquileja poemate tantam mihi gloriam famamque collegi, ut nullus in terra vivat, cujus nomen sit apud omnes illustrius & clarius. Hæc ERYTHREUS, qui & hoc addit, hominem ridiculo sui amóre insanientem, amplissimorum honorum spe animo concepta, ex pedissequis aliisque imi subsellii viris & Gnathonibus, numerosam sibi familiam elegisse, & illum domus suæ præfectum, illum sibi cubicularium, illum pincernam, illum convivii magistrum, constituisse. Ridiculum profecto caput, & quod vix denis Anticyris deterfisses. Sed nescio an non illud insania superaverit alterum, JACOBUS puta CLAVERIUS, (f) quem idem auctor perhibet, a pueris ex schola redeuntibus, blanditiis, laudibus & juglande, melle condita, versiculos quosdam de laudibus suis scriptos extorsisse, conjunctim deinde ab ipso editos duobus voluminibus. Qui rebus ejusmodi futilibus se efferunt, quis tandem eos non ineptissime ambitiosos dixerit? Et in hoc numero esse merito dixeris totum illud genus mortalium, *qui*, ut ait TERENTIUS, *esse primos se omnium rerum volunt, nec sunt*, qui si ul-

(f) Ejusdem *Pinacoth. L. n. 3. p.*

si ultra trivium sapiunt, jucundissimo hoc imaginationis errore delusi statuas aureas & tantum non supplicationes ad omnia Deorum pulvinaria sibi deposcunt, qui denique laudes ipsi suas pleno ore ebuccinant, si nomen suum e prælo aliquando exiisse meminerint. Quin & illud ipsum vitium, quod novo pedantismi nomine (g) percrebuit, revera esse ridiculæ hujus ac desipientis ambitionis speciem, res ipsa docet, & tradita a tot viris doctissimis definitio. Quamvis enim hoc hominum genus ab omnibus ob vitæ sordes, quibus plerumque indulget, exsibiletur, & in tritarum vocum, obscurarumque distinctionum & abstractionum investigatione somnium plerumque vigiliasque reponat: tamen ineptas hasce tricas, ad sterquilinium jure damnandas, pretiosarum gemmarum instar venum exponit, & non nisi magnifice de istis loquitur, quin bidental motum esse vociferatur, si quis parum honorifice de eorum stultitia sentiat. Quis risum vero teneat, si viderit homines, tam nullius momenti rebus gloriantes? Sanos ne putemus, qui hoc morbo laborant? Minime. Hæc enim

Non sani esse hominis, non sanus juret Orestes.

Quare æquo animo ferant omnes magniloqui pedantæ, si eos ridiculæ ambitionis insimulaverimus. Ad Thrasonicam & brutam

(g) *Vid.* Huberi *Orat. de Pædantismo.*

tam ambitionem quod attinet, diximus eam ob actiones natura ſua vitioſas & turpes prærogativam adfectare. Et talium quidem hominum exempla quotidie in omni vitæ genere occurrunt. Sunt, qui non niſi palmas & adoreas narrant, & pugnas, cum aliis ob leviuſculam injuriam pugnatas, qui occiſorum a ſe aut vulneratorum tantum numerum ineunt, ut a bello Trojano eos redire crederes. Recte illis acclamares Artotrogus apud PLAUTUM: (g)

Memini: Centum in Cilicia,
Et quinquaginta centum Sicolatronidas,
Triginta Sardis, ſexaginta Macedones,
Sunt homines, quos tu occidiſti uno die.

Alii, abdomini nati, non niſi Scythica ſcyphorum certamina, validaſque in exhauriendis poculis vires loquuntur, & alios ſe propinando tantum non enecaſſe, jactant. Alii ſcorta & impuros amores recenſent & Herculeas noctes, & cum PLAUTINO illo milite, idemtidem repetunt querelam:

Nimia eſt miſeria, pulchrum eſſe hominem nimis.

Quid dicam de illis, qui fraudibus, calumniandi arte, obſcœnitateque ſibi mirifice placent, & neſcio quas prudentiæ, ingeniique laudes ſibi ob hæc ſcelera pollicentur? At mittamus tandem homines impuriſſimos, & id adhuc obſervemus, ambitionem Thraſonicam in ſtultam & ridi-

(g) Plaut. *Mil. glorioſ. Act. I. Scen. I. v. 42.*

diculam sæpius degenerare, adeo ut Thrasones persæpe non minus stulta & ridicula faciant, quam aut Cagnolus ille, aut Claverius, de quibus jam proxime diximus. Quare TERENTIUS, mirus in describendis hominum ingeniis artifex, Thrasoni suo non solum brutæ, sed & stultæ ambitionis characteres tribuit. (h) Reliqua est ambitio speciosa, quam ob singulares corporis animique dotes prærogativam adfectare diximus. Et hæc quidem, pro diversitate objectorum, est vel *aulica*, qua quis ob prudentiam, vel *erudita*, qua ob scientiam, vel *militaris*, qua ob fortitudinem, vel *pharisaica* denique, qua ob sanctitatem imaginariam se omnibus esse anteferendum, reliquos velut umbras volitare, existimat. Ubi tamen nolim existimes, hac distinctione ad statum hominum respici. Animus enim hic spectatur potissimum, qui in hominibus etiam vilissimis ita potest esse adfectus, ut ab ambitione vel aulica vel militari vel erudita vexetur.

§. IX.

Quum itaque tam varia sit ambitio, nec dubitandum videatur, quin singulæ pæne species incessu etiam se prodant: proximum est, ut demum canones huc pertinentes subjiciamus. Statuimus ergo primo: In-

(h) *Vide* Terentii *Eunuchum, ubi act. IV. Scen. VII. invenies characteres ambitionis Thrasonicæ, Act. III. Scen. I. ridicula & stulta eidem personæ tributos.*

Incessum cum adfectatione quadam & molestia tardum gressus Hispanicos, habitum corporis ad pompam compositum, cervicem obstipam & vultum adseveratum, esse signa ambitionis ridiculæ. Quum enim supra demonstratum sit, ambitiosos tardo lentoque incessu moveri, ab ambitione vero stultæ judicium omne absit quam maxime, tales denique homines pulcherrimum sibi ducant, (i)

Monstrari digito, & dicier: hic est;

non potest non eorum incessus tædiosam tarditatem, & cum adfectatione & molestia conjunctam, præ se ferre. In quo autem consistat ista adfectatio, observatione plurium sensionum constat, nimirum in gressibus Hispanicis, in corpore ad pompam ridicule composito, in cervice alta & obstipa, vultu denique inter incedendum adseverato, & quasi sublime quid meditante. Unde sane tam ridiculus istorum hominum incedendi mos est, ut vel severum os Catonis eorum adspectu in risum solveretur. Quare & multi auctores gravissimi venuste admodum & facete eorum gressus describunt, & tam vivide adumbrant, ut ejusmodi ostentatores te coram intueri credas. EPICTETUS, salse perstringens eos, qui admirationi esse cupiunt, id est, homines, scholastico supercilio seu pedantismo auctoritatem aucupantes, ita infit: (k) Τί

ἂν

(i) Pers. *Satyra I. v.* 28.

(k) *Vid.* Arrian. *Differt. Epict. lib. I. c. XXI. pag.* 139.

ἐν ἡμῖν ὀβελίσκον καταπιὼν περιπατεῖς; ἤθελον, ἵνα μὲ καὶ οἱ ἀπαντῶντες θαυμάζωσι, καὶ ἐπακολουθοῦντες ἐπικραυγάζωσιν. ὦ μεγάλου φιλοσόφου. *Quid ergo nobis tanquam obelisco devorato obambulas? Vellem, me obuiis etiam admirationi esse, & sectantes mihi adclamare: O magnum philosophum!* En hic corpus, ad fastuosam pompam compositum, quod in ipso canone notavimus. Nec minus divite vena ejusdem notæ homines his verbis, tamquam coloribus quibusdam depinxit PERSIUS: (l)

> *Obstipo capite, & figentes lumine terram,*
> *Murmura quum secum & rabiosa silentia rodunt,*
> *Atque exporrecto trutinantur verba labello.*

En hic obstipam cervicem & vultum adseveratum, quem in ejusmodi hominum incessu notavimus. Recte enim observat poeta, hos homines faciem inter ambulandum tam curiose ad quamdam severitatem componere, ut nescio quid magnum & universæ reipublicæ salutare meditari videantur. Sed principem hic locum merentur elegantissima HIERONYMI verba, (m) ex illis Persianis, ut videtur, expressa, quibus, tamquam penicillo quodam, ridicule ambi-

(l) *Vid.* Pers. *Sat.* III. *v.* 80.
(m) *Vid.* Hieronym. *Epist. IV. ad Rustic. Monachum T. I. Opp. p.* 30. *edit. Francof.*

bitiosos delineat: *Alii, sublatis in altum humeris, & intra se nescio quid cornicantes, stupentibusque in terram oculis, tumentia verba trutinant, ut, si praeconem addideris, putes incedere praefecturam.* Nihil profecto in hos homines dici poterat ἐμφατικώτερον. Vere enim tantam superciliis nubem inducunt, tamque meditabundi incedunt, ut, qui insaniam eorum ignorat, illos incedentes de capessendo orbis terrarum imperio consultare crediturus sit.

§. X.

Sed ad Thrasonicam ambitionem pergimus, quæ, quum tot pæne objecta habeat, quot sunt vitia, sufficiet in præsenti, de iis nonnulla dixisse, quibus in armorum conflictu, rixis, nocturnis vociferationibus, fenestrarum oppugnationibus, & similibus facinoribus omnis posita est gloria. Horum incessum secundo canone ita depingimus: *Incessus tardus & interruptus, cum motu corporis erecto, gesticulatione brachiorum gladiatoria, cervice exserta, vultuque truce, & ad terrorem incutiendum composito conjunctus, signum est ambitionis Thrasonitica.* Tarditas incessus secundum ea, quæ §. V. notavimus, ex ambitione proficiscitur. Quum vero hi homines nihil reliqui faciant, ut terrorem aliis injiciant: mirum profecto esset, nisi omnes gestus huc referrent. Hinc incessum eorum diximus esse interruptum. Sæpius enim in via resistunt, & quasi speculantur, an pugnandi sit occasio futura. Hinc deinde corpus eos erigere notavimus, quasi majores adparere vellent, id

quod

quod Latini vocant *alte incedere*. (n) Hinc porro est, quod brachia ita movent, quasi aut excipiendi essent ictus, aut inferendi, quodque cervicem exserunt, tamquam alios insultando provocaturi. Denique incedentes vultum minarum ferocia muniunt, ut Furiarum crederes domicilium, non alia quidem de caussa, quam ut obvii, visa tam horrenda facie, tanquam objecto Medusæ capite, obrigescant. Omnia hæc ex attenta observatione constant, nec ulla indigent probatione, nisi apud eos, qui Thrasones nunquam viderunt. Sane & veteres hoc observarunt, e quorum numero ADAMANTIUS (o) hoc signum ad ambitionem thrasonicam retulit, his usus verbis: *Εἰ δ' ἑκὼν βραδύνοι καὶ ἐφιστάμενός γε ἐν ταῖς ὁδοῖς περιβλέποι, ὑφαυχενῶν ἴσι καὶ ὑβριστὴν ὄντα καὶ ὑπερήφανον. Quod si quis tardo gradu incedit, & sponte moratur in viis, hunc tu scito esse gloriosum, injuriosum & superbum.* Quin ipse etiam CICERO, (at quantus in describendis hominum ingeniis artifex,) iisdem pæne characteribus utitur, quoties Thrasonum mores describit. In oratione pro P. Sextio (p) id agit ex instituto, ut Gabinium & Pisonem Coss. parum frugi esse, ex incessu demonstret. Hinc ait: *Quo-*

(n) *Vide de incessu alto* §. *sequentem, ubi de* ambitione speciosa. (o) Adamant. *in Physiogn. cap. XXVI. p.* 216.

(p) Cicero *Orat. pro P. Sextio cap. VII. VIII. pag.* 345.

Quorum per Deos immortales si nondum scelera vulneraque inusta reipublicæ vultis recordari, vultum atque incessum animo intueamini, facilius facta eorum occurrent mentibus vestris, si ora ipsa oculis proposueritis. Quibus præmissis, alterum describit tanquam hominem lascivia & luxu diffluentem, alterum tamquam Thrasonem, & mollitiem suam supercilio, & nescio quo terribili adspectu, obtegentem. De hoc posteriore: *Alter*, inquit, *o Dii boni, quam teter incedebat, quam truculentus? quam terribilis adspectu? Unum te aliquem ex barbatis illis, exemplum imperii veteris, imaginem antiquitatis, columen reipublicæ, diceres intueri. -- Nam quid ego de supercilio dicam? quod tum hominibus non supercilium, sed pignus reipublicæ, videbatur. Tanta erat gravitas in oculis, tanta contractio frontis, ut illo supercilio respublica, tanquam Atlante cælum, niti videretur. Erat denique hic omnium sermo: Est tamen reipublicæ magnum firmumque præsidium.* Quis tandem in his CICERONIS verbis non agnoscat Thrasonem quemdam aut gloriosum militem? Quis, vel hac sibi ob oculos posita incessus ratione, non colligat, consulem istum hoc, quem hactenus descripsimus, ambitionis ridiculæ morbo gravissime laborasse?

§. XI.

Reliqua est ambitio speciosa, cujus quum quatuor constituerimus species, observari velim, nonnisi aulicam, militarem & pharisaicam singulari sese incessu prodere, eruditam vero non æque, nisi in absurdissimum

simum pedantissimum degeneraverit, cujus characterem jam ante communicavimus. Deinde nec hoc prætermittendum est, aulicam & militarem vix incessu posse internosci, nisi quod vultus illius generis hominibus inter ambulandum placidior sit & gravior, his multo efferatior & protervior. Quibus præmissis observationibus, hunc de ambitione aulica condimus canonem: *Incessus tardus, altus, constans & gravis, cum motu corporis reciproco & motu manuum decoro conjunctus*, est signum ambitionis tum aulicæ, tum militaris, quanquam in illa vultus fere est placidior, in hac ob cervicem inflexam & elatum supercilium multo efferatior. Tribuimus itaque hujus generis ambitiosis incessum tardum, quem cum omnibus, quos vana vexat ambitio, communem habent. Addimus deinde incessum altum, quo quid intellectum voluerint Latini, jam superiore paragrapho ostendimus. Hic enim character & in ambitione ridicula, & in speciosa, conspicitur, illud modo si observaveris discrimen, quod in illa altus incessus cum turpi & incurrente in oculos adfectatione conjunctus, in hac multo gravior sit & adspectu jucundior. Unde etiam poetæ tum Diis, tum heroibus virisque excellentibus incessum altum attribuunt. Sic majestatis plenum Stiliconis sui incessum CLAUDIANUS his verbis prædicat: (q)

Spondebatque ducem celsi nitor igneus oris

Mem-

(q) Claudianus *lib. I. de laud. Stilic. v. 25.*

Membrorumque motus, qualem nec carmina fingunt
Semideis: Quacunque alte graderetis in urbe,
Cedentes spatiis adsurgentesque videres.

Et alio loco Honorii incessum hoc modo describit: (r)

Sic te testatur & offert
Celsa potestatis species, non voce feroci,
Non alto simulata gradu, non improba gestu.
Adfectant alii quicquid fingique laborant,
Hoc donat fortuna tibi.

Nec sane mirum est, si homines admirationi aliis futuri, majores quasi atque erectiores, quam sunt, videri velint, & sic alto gressu, tanquam cothurno, innixi, incedant. Adjecimus porro motum gravem & constantem, quippe qui ambitiosorum genio videtur dignissimus. Nam quemadmodum omnem levitatem cane pejus & angue fugiunt, ita & passus veluti omnes ad mensuram componunt, ut neque tardi nimis, neque celeres adpareant.

Id

(r) Id. *de nupt. Honorii v.* 236. *seq. Confer* Casp. Barthii *Adnot. ad Stat. Papinian. T. II. p.* 394. & *T. I. p.* 19. *ubi incessum amplum & altum insignem arguere virum ait, quod tamen limitandum videtur, nisi turpis adsit adfectatio, qua potius ambitionem ridiculam significat.*

Id quod & CICERO (ſ) in homine, qualem fingit, virtute prædito, id eſt, ut ego interpretor, honoris, & exiſtimationis ſuæ ſtudioſo, requirit. (t) Videri quidem hic poteramus parum accurati, dum talem ambitioni ſpecioſæ inceſsum tribuimus, qualis pæne in hominibus virtute ornatis conſpicitur. Sed in vado rem omnem eſse arbitramur. Quis enim ignorat, ambitionem aulicam & militarem, quum plerumque haut parum voluptatis ſibi admixtum habeat, miram virtutis ſpeciem præ ſe ferre? Unde nec mirandum, inceſsum eorum ad hominum virtute præditorum motum proxime

(ſ) Cicero *lib. I. de officiis cap. XXXVI.*

(t) *Dudum obſervatum eſt eruditis, Ciceronem aliosque hujus generis ſcriptores, ſicubi homines virtute præditos deſcribunt, plerumque hanc laudem tribuere ambitioſis. Revera enim ambitio pleriſque gentilium philoſophis virtutis eſſe incitamentum videbatur. Qua de re legi merentur* Ciceronis *Orat. pro Archia poeta cap. XI. p. 292. & inſignis locus* Marini *in vita Procli cap. XVI. p. 38. ubi Marinus, quum Procli ambitionem negare non poſſet, eam ita excuſat*: Verum non erat ambitio in eo, ut in pleriſque, vitium, propterea quod ad bonum tantum reſpiciebat & ad virtutem. Ac fortaſſe ne fieret quidem in hominibus quidquam præclarum, abſque hac animi concitatione,

xime accedere videri. At poterunt tamen facile internosci, si observetur, emendatæ mentis homines, minus tarde, minusque alte incedere, quam ambitiosos, & sic in hoc quoque retinere mediocritatem. Diximus quoque, ambitiosis motum corporis convenire reciprocum. Quamvis enim ceteroquin statum corporis erectum teneant: fit tamen ob motum tardiorem, & gressus paullo ampliores, ut anteriorem corporis partem modo dextræ, modo lævæ, paullulum obvertant. Denique observamus, omnem gesticulationem ineptam a motu ambitiosi longissime abesse, quum eam levitatis, & nescio cujus adfectationis notam esse, vel pueris notum sit. Equidem non dicimus, ab omni brachiorum motu abstinere ambitiosum, quippe quod experientiæ quotidianæ repugnaret: attamen ille ita comparatus est, ut decorus potius, aspectuque jucundus, quam adfectatus & celerior, adpareat, id quod & SCIPIONI CLARAMONTIO (u) observatum est. Adnotavimus quoque nonnulla de vultus forma, quæ in utraque ambitionis specie est notabilis, & eam prodere videtur certissime. Quemadmodum enim, qui aulica ambitione turgidi sunt, vultum præferunt placidiorem, & quasi serenum, ita militaris gloriæ cupidorum vultum ob supercilium & inflexam cervicem multo esse efferatiorem, diximus. Non heri demum aut nudius ter-
tius

(u) Scipio Claramontius *l. c. p. 496.*

tius nata est hæc de inflexa in sinistram cervice observatio: sed jam tum perspectam eam habuerunt antiqui, qui istam cervicis formam indicium fortitudinis certissimum judicarunt, ideo, quod hic gestus educendo gladio videretur convenientissimus. Observarunt hunc gestum in AVRELIANO AUG. milites, (x) quem inde cognomen: *Manu ad ferrum* mansit. Sed & in ALEXANDRO M. tale quid observat PLUTARCHUS, (y) quippe cui tribuit ἀνάτασιν τοῦ αὐχένος εἰς ἀριστερὸν ἥσυχῆ κεκλιμένην, *projectam cervicem, & in sinistrum humerum leviter inflexam*, additque, eum Alexandri gestum complures postea ejus successores & amicos fuisse æmulatos. Unde & in nummis Seleucidarum & Ptolemæorum a VAILLANTIO editis, hoc cervicis sinistrorsum inflexæ schema subinde adparet. Heroicam vero fortitudinem hoc gestu non obscure innui, communis eorum est sententia, qui ethicam semejoticam scriptis illustrarunt, licet ADAMANTIUS (z) istum ad superbiam Thrasonicam referre malit, forte quod Thrasones plerumque ad ambitionis militaris formam incessum suum quam maxime componunt.

§. XII.

Ad ambitionem PHARISAICAM nostra se nunc convertit oratio, quæ se omnium maxime

(x) Vopisc. *in Aureliano cap. VI. p.* 417.
(y) Plutarchus *T. I. Opp. p.* 66.
(z) Adamantius *l. c.*

xime incessu & motu corporis solet prodere. Quum enim ejus generis hominibus omnis pietatis laus in externo quodam schemate posita sit, quo sublato, nihil sanctitatis ipsis futurum esset reliquum: consequens omnino est, ut incessu etiam aliis admirationi esse velint. Esto ergo canon: *Gressus lenti, corporis habitus veluti in se contractus, caput demissum, oculi dejecti, & subinde ad cælum sublati, totus vultus torvus, suspiria altius & frequentius ducta, ceteris paribus, signum sunt ambitionis pharisaicæ.* Tarditatem cum reliquis ambitiosis *pharisæi* habent communem, id vero proprium, quod corpus contrahunt adeo, ut vix ullam in humeris & brachiis motionem reperias, quin brachia adglutinata, aut potius omni sanguine nervisque destituta, crederes. Quia enim corporis, humerorum & brachiorum motus facile vel superbiæ, vel levitatis suspicionem injicit, hi, utraque carituri, ab omni prorsus motu abstinent, ut obeliscum quemdam aut Diogenis statuam incedere credas. Sic

Stulti, dum fugiunt vitia, in contraria currunt.

Et hinc reddi poterit ratio, cur caput demittant, cur oculos dejectos humi veluti defigant, cur denique eos subinde ad cælum retorqueant, crebraque ab imo pectore ducant suspiria. Audiunt enim, hos gestus ab aliis laudari, tanquam quos veræ pietatis sensus hominibus probis nonnunquam extorqueat; quamobrem pertine-

re hoc ad laudem suam arbitrantur, ut eos a non fucatæ probitatis cultoribus mutuentur, ex re & vero judicantes, nemini se esse persuasuros, quod pietatem colant, nisi his gestibus tanquam persona quadam tragica, turpissimam fraudem tegerent. Observata hæc jam olim sunt in philosophis, virtutis laudem adfectantibus; observata deinde & in aliis pietatis fuco fallentibus. Ceterum intellectum hunc canonem volumus *ceteris paribus*. Nam veræ equidem virtutis & pietatis cultor tantum abest ab omni adfectatione in cultu atque motu corporis, ut potius accurate observet, quod graviter monuit SENECA: (a) *Illud autem te moneo, ne eorum more, qui non proficere sed conspici cupiunt, facias aliqua, quæ in habitu tuo aut genere vitæ notabilia sint*. Attamen contingere potest, ut vel ob defectum judicii, vel ob consuetudinem, vel ob alias caussas, etiam vere pii tam adfectato incessu utantur. Hinc prudentissime agent, qui hunc quidem canonem non temere adplicant cuivis, nec quemquam ob talem incessum pharisaicæ ambitionis insimulant, nisi alia fictitiæ pietatis signa simul hoc suadere videantur.

§. XIII.

Proximum jam est temperamentum sanguineum, cujus in natura & characteribus indagandis opera nostra nunc versabitur. Præcipua, quam hæc sanguinis temperatura in-

(a) Seneca *Epist. V.*

inducit, propensio est voluptas, quam æque, ac ambitionem, non unius esse generis intelligimus. In eorum tamen maxime imus sententiam, qui, eam in VENEREAM, BACCHICAM & AMICAM commodissime dispesci posse, statuunt. Priores ob manifestam semper turpitudinem in se notæ sunt. Postremam, quam amicam vocamus, eam dicimus esse voluptatis speciem, quæ arctam conjunctionem animorum, & capiendam ex illa delectationem, anhelat. Primum voluptatis genus indiciis haud obscuris cognoscitur. Unde de incessu lascivorum hunc formamus canonem: *Incessus agilis, mollis, & ad scenicam levitatem formatus, nec non oculi, inter ambulandum procaciter circumacti, voluptatis venereæ signum sunt.* Agilitatis & mollitiei jam supra (§ V.) rationem reddidimus: scenica vero levitas ex ipsa impura libidine proficiscitur. Solent enim isti molliculi omnes gestus ita efformare, ut & mares fœminarum personam induisse videantur, non alia de caussa, quam ut aliorum amores eo felicius aucupentur. Hinc gressus veluti artificiose metiuntur ac suspendunt, hinc modo hanc, modo illam vestium partem, mira manuum gesticulatione in ordinem redigunt. Denique quum oculis potissimum hoc instituatur aucupium, recteque a non nemine dictum sit: (b) ὀφθαλμὸς ὁδὸς ἐρωτικῷ τραύματι, *oculum esse viam, qua menti venerea vulnera insti-* gan-

(b) Achilles Tat. *lib.* 1. *conf.* Barth. *ad*

guntur : fit inde, ut lubricos indomitosque oculos inter ambulandum huc illuc circumagant, & fascinum veluti minari videantur. Atque eam ob causam veteres olim veluti ex compacto hæc signa ad lascivum amorem retulerunt. Sane quod ad incessum agilem, & mollem scenicamque, de qua diximus, levitatem attinet: ex iis miro consensu collegerunt voluptatem veneream. Hinc Chrysis apud PETRONIUM, (c) viso lascivo quodam juvene: *Quo incessus*, inquit, *arte compositus, & ne vestigia quidem pedum extra mensuram aberrantia, nisi quod formam prostituis, ut vendas?* Sed paullo ante idem PETRONIUS (d) impuris prostibulis tribuit

Fractos enervi corpore gressus.

adeoque cum CATULLO (e) facit, qui similem scorti impurissimi characterem his verbis describit:

Quæ sit quæritis? illa, quam videtis
Turpem incedere, mimice, ac moleste.

sed ne in sola poetarum verba jurasse videamur, addemus & philosophos, ex quorum numero JUL. FIRM. MATERNUS (ff) satis ele-

---

Claudianum p. 800. (c) Petron. *p.* 53. (d) Idem *p.* 14. (e) Catullus *p.* 22. *edit. Scalig. qui veram lectionem* Mimice *restituit, quum antea legeretur* Myrmice, *id est, formicarum more, qui character plane nihil ad rem facit.*

eleganter: *Molliter*, ait, *ambulantes & suspendentes vestigia, eo dolere ostendunt, quod viri nati sunt.* Nec multum discrepare ab hac sententia SENECÆ (f) judicium, sequentia ejus verba comprobant: *Omnia rerum omnium, si observentur, indicia sunt: & argumentum morum ex minimis quoque licet capere. Impudicum & incessus ostendit, & manus mota, & unum interdum responsum, & relatus ad caput digitus, & flexus oculorum.* Qui locus tanto nobis est gratior, quo & clariorem oculorum flexus facit mentionem. Is enim tam luculentus est amoris impudici index, ut eum & sacri scriptores observatione dignum judicaverint. Notum est, quo loco APOSTOLUS habeat ὀφθαλμοὺς μεστοὺς μοιχαλίδος, *oculos adulterinos*, & quam diserte sapientissimus SYRACIDES (g) puellam impuram & lascivientem cognosci ostendat ἐν μετεωρισμοῖς ὀφθαλμῶν, καὶ ἐν τοῖς βλεφάροις αὐτῆς, *ex vagis & emissitiis oculis, eorumque palpebris.* Quin & profani auctores idem de emissitiis lascivorum oculis sentiunt, quorum e numero OVIDIUS, (h) talium observator curiosissimus, Helenam introducit ita de Paride conquerentem:

Dummodo me spectas oculis, lascive, protervis,
Quos vix instantes lumina nostra ferunt.

Ex

(f) Seneca *Epist. LII. p. 264. Tom. I.*
(g) Syracid. *cap. XXVI. v. 11.*
(h) Ovid. *Epist. Helena ad Paridem.*

Ex quo simul intelligitur, cur Gallieno Imperatori JULIANUS (i) in laudata satyra tribuat *κίνησιν μαλακωτέραν, ὥσπερ τῶν γυναικῶν, incessum molliorem, mulierum ritu*, addatque Silenum in illum ingredientem lusisse illud poetæ:

Qui tenera auratus lascivit virginis instar.

Hic enim character optime cum ejus moribus convenit, quem *abdomini & voluptatibus natum, dies ac noctes vino & stupris perdidisse*, refert TREBELLIUS POLLIO. (k)

§. XIV.

Altera voluptatis species est BACCHICA: sed eam singulari incessu sese prodere vix arbitramur, nisi forte gulosis ejusmodi hominibus motum levem, remissum, dissolutum, ab omni decentia abhorrentem, sordidum, pedes infirmos ac instabiles, & genua succidua, adscribere velis. At tanto magis ex incessu voluptas AMICA elucet. Solent enim hi homines paullo propius accedere ad decorum, quem hominibus virtute ornatis tribuimus, incessum, eo, quod incessu, inter voluptatem veneream & ambitionem speciosam veluti medio, utantur. Unde canon: *Incessus agilis & tamen compositus, cum motu corporis decoro conjunctus, nec tamen mimicus, vultus denique serenus & hilaris indicant voluptatem amicam.* In prom-

(i) Julian. *Opp. p.* 313.
(k) Trebell. Pollio *Vit. Gallieni cap. XVI. p.* 329. *edit. Gruteri.*

promtu erit hujus incessus caussa ; si observes, multum hos homines trahere ab ambitione, quæ deinde eorum incessum ita moderatur, ut nec graves ambitiosorum, nec molles voluptuosorum gressus referat, sed ex utrisque retineat aliquid, quod miram illi conciliat venustatem. Exempli loco procul dubio adduci posset TITUS VESPASIANUS, princeps amicæ voluptati deditissimus, dummodo auctores in describendo ejus incessu majorem adhibuissent diligentiam. Sufficit tamen, quod in tota ejus forma corporisque habitu plerique observant *decorem* quemdam, & *singularem gratiam* (l) unde etiam in ejus incessu virtutes has eluxisse, merito colligimus.

§. XV.

Reliqua est tertia propensio primaria, inexplebilis illa OPUM CUPIDITAS, quæ gradu magis quam specie varia videtur. Quamvis enim multa ejus sint objecta : ea tamen avaro non aliam ob caussam sunt in deliciis, quam quia æstimationem admittunt. Hoc ergo unum est, quod sitit avarus, quodque unice concupiscit. Quare nec opus erit multis de avarorum incessu regulis. Unicus enim, qui se ultro offert, sufficiet canon : *Incessus difficilis, & cum molestia quadam velox, incompositus, interruptus, & cum anhelatione, statuque & motu corporis indecore conjunctus animum servilem deno-*

(l) Svet. *in Vita Titi cap. III. p. 758. & ibi viri docti.*

denotat, & opum ac divitiarum cupidissimum. Incessum difficilem, & cum molestia festinatum, cur avaris adsignemus, satis jam supra explicatum est. Melancholicorum enim motus ob spissiores in sanguine particulas, natura tardus, & fere testudineus est. Quum vero curarum stimulis agantur, anxieque semper metuant, ne immineant feriæ esuriales, aut ulla ipsis pereat lucrandi occasio: evenit inde, ut istis veluti calcaribus ad alacritatem quamdam incitentur. Quapropter non secus, ac si ad congiarium eundum esset, præcipiti cursu feruntur per viam. Primo enim non facile domo pedem efferunt, nisi quæstum facturi, & hinc tanto magis festinant, ut thesauro potiantur. Deinde sua haut parum referre arbitrantur, ut statim revertantur domum, ne quis e familia interim a laboribus cesset. Quin & hoc accedit, quod nullum illi hominum genus magis metuant, quam fures, & hinc nec parietibus fidant, nec pessulis & repagulis. Properant ergo homines, rebus suis anxie metuentes, ut ipsi domi possint agere excubias, identidem secum cogitantes, quod ille apud PLAUTUM (m) Euclio:

Nimis ego homines metuo male,
Ne mihi ex insidiis verba imprudenti duint,
Neu persentiscant, aurum ubi est absconditum,

Qui

(m) Plaut. *Aulular. Act. I. Scen. I.*

Qui in occipitio quoque oculos habent, pessimi.
Nunc ibo, ut visam, estne ita aurum, ut condidi:
Quod me sollicitat plurimis miserum modis.

Adeo plures sunt avaris festinandi caussæ, nec potest eorum incessus ideo non esse concitatissimus: sed talis tamen, ut statim adpareat, adfectatam hanc esse celeritatem, & eorum naturæ minus convenientem. Hinc porro in canone observavimus, gressus avarorum esse incompositos & interruptos. Quoniam enim natura ab omni decoro abhorrent: non possunt profecto a se impetrare, ut gressus ad aliorum componant sententiam, aut sibi ipsi modum incedendi, quem perpetuo sequantur, fingant. Hinc modo per plateas volant velocissime, ut pæne spiritum sibi intercludere velle videantur; modo resistunt, & in minoris momenti rerum contemplatione hærent. Rem omnem verbo eloquemur, si ἀγροικίαν, i. e. *rusticitatem* avaritiæ propriam esse dixerimus. Inter ejus enim χαρακτῆρα THEOPHRASTUS (n) recte etiam incessum interruptum refert, dum ait: Καὶ ἐπ' ἄλλῳ μὲν μήτε θαυμάζειν μήτε ἐκπλήττεσθαι ἐν ταῖς ὁδοῖς· ὅταν δ' ἴδῃ βοῦν, ἢ τράγον, ἑστηκὼς θεωρεῖν. *In via aliorum quidem nihil admiratur, neque ulla* re

(n) Theophrastus *in Characteribus morum p. 7. edit. Th. Gale.*

re percellitur. At si bovem viderit, aut asinum, aut hircum, ibi homo gradum sistere, & contemplari. Si rationem exquiris, ea in promtu est. Sunt enim hæ res ita comparatæ, ut pretio emi vendique possint. Quod quum unicum sit avaritiæ objectum: nec mirum certe est, si in illius contemplatione defixi sint avarorum oculi. Nam quod quisque maxime amat, illud spectat consideratque libentissime. Denique quum jam observatum sit, avaros ob atræ bilis abundantiam molestius moveri: oportet certe non modo anhelationem sequi, sed etiam statum corporis indecorum, qui rectius oculis observari, quam verbis describi potest. Turpis ergo est avarorum incessus, servilis, & negligentior, bajulis denique aut jumentis, quam liberis hominibus, dignior. Quare etiam veteres ab indecoro & illiberali ejusmodi incessu graviter dehortantur. ALEXIS COMICUS: (o)

Οὐ γὰρ νομίζω, τοῦτο τῶν ἀνελευθέρων
Εἶναι, τὸ βαδίζειν ἀῤῥύθμως ἐν ταῖς
ἰδοῖς.

Non ego puto liberi hominis
Esse, incessu incomposito ferri per viam.

Et PLAUTUS in Pœnulo: (p)

Li-

(o) *Vid.* Alexidis Comici *Fragmenta.*
(p) Plautus *in Pœnulo Act. III. Scen. I. vers. 9.*

Liberos homines per urbem modico par est gradu
Ire: servile esse duco, festinantem currere.

At non opus est pluribus. Nulla enim incedendi forma magis incurrit in oculos, quam avarorum, quorum in motu nihil liberale, nihil decorum aut venustum elucet.

§. XVI.

Hactenus de propensionibus hominum primariis, earumque signis dictum: jam, quod reliquum est chartæ, secundariis quibusdam destinavimus. Quarum tametsi plures ex temperamentorum mixtura nascantur, fieri tamen non potest, ut omnium exacte hic ineamus numerum, aut, quomodo incessu differant, expediamus. Hinc saltim unum atque item alterum canonem, per lancem veluti saturam, adjiciemus. Esto ergo primus: *incessus varius, & modo tardus, modo concitatus, cum vultu feroci & oculis vagis conjunctus, signum est summæ levitatis & vecordiæ.* Quodsi enim expendamus regulas, supra (§. V.) adductas, rationesque subducamus, tam versatilis & inconstans incedendi ratio mentem arguit modo avaritia, modo voluptate, modo ambitione in transversum actam, id est, ad omnem vecordiam & omne scelus profligatam. Observarunt hoc pridem JO. BAPT. PORTA, (q) SCIPIO CLARAMONTIUS, (r) & ex

(q) Jo. Bapt. Porta *lib. II. cap. LV. p. 266.*
(r) Scipio Claramont. *p. 491.*

ex antiquis ARISTOTELES, (ſ) POLEMON & ADAMANTIUS (t) qui ſimulationem pravam & ſummam improbitatem in hominibus ita incedentibus agnoſcunt. Nec falli profecto eos opinione ſua, ſatis docet exemplum L. CATILINÆ, de quo SALLUSTIUS, (u) gravis inprimis ac prudentiſſimus hiſtoricus: *Color ejus*, inquit, *exſanguis*, *fœdi oculi*, *citus modo*, *modo tardus inceſſus*; *prorſus in facie & vultu vecordia inerat*. Ecquis neſcit autem, qualis fuerit Catilina, quam dirum monſtrum, & ex omnibus ſceleribus conflatum? Sed addimus & alterum canonem: *Taciti & cum cervice rigida & obſtipa incedentes*, *& quaſi conſilia intra ſe agitantes*, *ſimulatores*, *arrogantes & crudeles ſunt*. Eſt hoc illud ipſum ſignum, ex quo Auguſtum Tiberii indolem deprehendiſſe, ſuperiore capite diximus. Qua de re SVETONIUS: (x) *Incedebat*, inquit, *cervice rigida & obſtipa*, *adducto fere vultu*, *plerumque tacitus*; *nullo etiam*, *aut rariſſimo cum proximis ſermone*, *eoque tardiſſimo*, *nec ſine molli quadam digitorum geſticulatione*. *Quæ omnia ingrata atque arrogantia plena & animadvertit Auguſtus in eo*, *& excuſare tentavit ſæpe apud ſenatum ac populum*, *profeſſus*, *naturæ vitia eſſe*, *non animi*. Denique ut portum aliquando reſpiciamus, tertius additamenti loco accedat ca-

(ſ) Ariſtoteles *lib. IX. moral. cap. IV.*
(t) Adamantius *l. c.*
(u) Salluſt. *in Bell. Catilin. cap. XV.*
(x) Svetон. *Tiber. cap. LXVIII. p. 374.*

canon; *Incessus cum violento humerorum motu, oculis stupentibus, & ore distorto conjunctus, ingenium arguit dolosum, invidum, & nulli mortalium fidum.* Observavit hos fere characteres in Juliano GREGORIUS NAZIANZENUS, cujus locum jam priore capite adscripsimus. Os vero inter ambulandum distortum, omnibus etiam antiquis animi perfidi signum visum est, adeo ut & Comici servis sceleftis, & fallaciarum architectis, hunc gestum adfingant. Sic apud TERENTIUM (y) Phædria: *oh*, inquit,

Illud vide, os ut sibi distorsit carnifex.

Longam ipse enarrare possem illorum seriem, qui tali incessu usi sunt, quorumque malam mentem, malum animum, ipse expertus sum. Sed hic verbis non opus est. Provida enim natura istiusmodi hominibus tam notabiles notas ac veluti stigmata inussit, ut, simul ac conspiciantur, statim adpareat, illos, tanquam societatis humanæ pestes, cane pejus & angue esse fugiendos.

§. XVII.

Hactenus vitiosorum hominum incessum fusius distinctiusque consideravimus: unde jam nihil esset reliquum, nisi ut eadem diligentia de motu virtute ornatorum ageremus. Sed veremur, ut virtus æque facile ex gressibus eluceat, ac vitia morbique voluntatis. Nam hæc nobiscum nasci, ac sensim

(y) *Vid.* Terent. *Eunuch. Act. IV. Scen. IV. v. 2. 3.*

sim consuetudine firmari, nemo ignorat. Quare nec mirum est, si incessum in hanc vel illam formam componant. At virtus nemini mortalium natura contingit, sed divinitus datur, maximoque studio, & quidem satis plerumque sero, adquiritur. Et hinc tantum abest, ut homines emendata voluntate incessum simul emendare soleant, ut potius plerumque hic valeat illud poetæ:

Quo semel est imbuta recens, servabit odorem
Testa diu.

Contingit ergo haud raro, ut qui natura antea ad voluptatem proclives fuerunt, voluptatem quamdam incessu adhuc prodere videantur, etiamsi mentem revera emendaverint. Et sic in reliquis etiam se res habere potest, præsertim si nemo ipsis vellicet aurem, ac de nævis istis, quos plerumque ignorant, illos admoneat. Quæ quum ita sint, temere agere merito videremur, si etiam de hominum virtute præditorum incessu certos condere canones non dubitaremus. Et hinc mutato consilio, non, quid fiat ab ejusmodi hominibus, sed quid fieri deceat, docebimus, paucisque ostendemus, qualem potissimum incessum viro honesto esse arbitremur dignissimum. Omnes, qui vitio quodam laborant, a regia mediocritatis via evagari videmus. Aut enim justo celerius moventur, aut ab uno extremo, ut loquuntur philosophi, ad alterum ruunt, & incessu inconstante animi produnt levitatem. Huc accedit, quod omnia

nia vitia cum quadam ridicula adfectatione conjuncta sint, & vel in pedum positura, vel in gestibus, quidquam habere videantur, quod a nativa elegantia abhorreat. Ex quibus omnibus consequitur, ut eum incessum esse viro bono dignissimum judicemus, *qui nec tardus nimis sit, nec justo celerior, sed mediocris, praetereaque aequalis, simplex, & ab omni levitate atque adfectatione sejunctus.* At hæc est decora ista incedendi ratio, quæ naturali quadam pulcritudine se commendat, & ab omnibus, qui de decoro præcipiunt, cum cura inculcatur. Quid CICERO (z) de illa scrispeprit ad filium, initio dissertationis diximus. Cavendum enim esse monet, *ne aut tarditatibus utamur in ingressu mollioribus, ut pomparum ferculis similes esse videamur, aut in festinationibus suspiciamus nimias celeritates, quibus anhelitus moveantur, vultus mutetur, aut os torqueatur. Ea enim omnia animi parum compositi esse significationes.* Idem docet, qui post CICERONEM de officiis commentatus est, AMBROSIUS. (a) Eo enim, quem supra laudavimus, loco *tenendam esse* monet *in ipso motu, gestu ac incessu verecundiam.* Et, paucis interjectis, paullo distinctius adumbrans viri honesti ac pii incessum, ita pergit: *Esto etiam gressus probabilis, in quo sit species auctoritatis, gravitatisque pondus, tranquillitatis vestigium,* ita

(z) Cic. *lib. I. de Offic. c. XXXVI.*
(a) Ambros. *lib. I. de offic. cap. XVIII.*

ita tamen, si studium desit, atque adfectatio, sed motus sit purus ac simplex. Nihil enim fucatum placet: motum natura informet. Si quid sane in natura vitii est, industria emendetur. Ut ars desit, non desit correctio. Nihil profecto poterat dici elegantius, aut ad mentem nostram accommodatius. Habes enim hic, quiquid antea de incessu viri honesti diximus. Sed digna tamen sunt & BERNARDI (b) verba, quæ hic legantur. Quemadmodum enim hic in multis rebus ultra sæculum sapit: ita & præclara, & plane philosophica sunt, quæ de incessu præcipit: *Sit*, inquit, *in ingressu tuo simplicitas, in incessu honestas, nihil dedecoris, nihil lasciviæ, nihil petulantiæ, nihil insolentiæ, nihil levitatis in incessu tuo adpareat. Animus enim in gestu corporis adparet, gestus signum est mentis.* Et hoc quidem præstantissimo præcepto, tanquam epiphonemate quodam, hanc dissertationem obsignamus.

§. XVIII.

Ne enim nimis diu lectoris defatigemus oculos, demum hic vela contrahenda, portusque tandem aliquando respiciendus videtur. Plura, eaque magis exquisita, dari poterant, nisi temporis pariter ac chartæ fuisset habenda ratio: at vero, quum tot nobis

(b) Bernard. *de modo bene vivendi cap. IX.*

nobis fuerint festinandi caussæ, ipsumque speciminis academici nomen nos subinde monuerit, quanto omnia transcursu dicenda essent: brevitatis studio filum hic abrumpimus, nihil quidem, quod addamus, reliquum esse rati, præterquam, ut immortali DEO gratias, quas mens potest concipere, maximas agamus, eumque precemur, ut nos, inter tot viarum anfractus incedentes, ita Spiritu suo ducat ac dirigat, ut evitatis præcipitiis ac *ψευδοπαιδείας* diverticulis, ad veram sapientiam perveniamus, in eaque unice adquiescamus.

DE

DE PHILOSOPHIS SEMICHRISTIANIS.

EXERCITATIO IV.

HISTORICA ET PHILOSOPHICA.

Σύνοψις.

I. Philosophia viam munit ad religionem Christianam. II. Sed viam hanc philosophi nonnulli adspernantur, nonnulli eam ex parte tantum probant. Et hinc PHILOSOPHI SEMICHRISTIANI, de quibus hac dissertatione agitur. III. Describuntur hi philosophi, & in suas classes dispescuntur. IV. Cur gentiles philosophiam doctrinis christianis interpolarint? V. Quomodo id fecerint? VI. Probatur hæc interpolatio testimoniis Patrum. VII. Nec non recentiorum, veluti JO. OVVENI. *VIII.* LUCÆ HOLSTENII. *IX.* HUETII, CAVEI. H. VVITSII, G. OLEARII. *X. Ipsorum denique gentilium. XI. Via, quibus philosophi gentiles ad Christianæ religionis notitiam pervenere: quales sunt lectio sacrarum litterarum. XII. Frequens cum Christianis consuetudo. XIII. Frequentatio scholarum christianarum. XIV. In primis schola Ammonii Saccæ, de cujus religione disquiritur. XV. Recensentur philosophi huc pertinentes iique vel cautius & occultius Christianorum doctrinas sectati, ut:* EPICTETUS. *XVI.* PLOTINUS, *XVII.* PORPHYRIUS, *XVIII.* HIEROCLES, *XIX.* JAMBLICHUS, *XX. vel apertius*

tius χριστιανίζοντες, *velati* SIMPLICIUS, *XX.* CHALCIDIUS, *XXI.* JO. LYDUS, *XXII.* PROCOPIUS, *XXIV.* SYNESIUS, *XXV. An etiam* SENECA, *XXVI.* PLUTARCHUS, *XXVII. &* SEV. BOETHIUS *huc referendi? XXVIII. Philosophi Christiani quidam ad gentilismum procliviores. XXIX. Caussa semichristianismi philosophici ex parte gentilium. XXX. Ex parte christianorum. XXXI. Remedia semichristianismo philosophico opponenda. Conclusio dissertationis.*

§. I.

VEtus opinio est, jam inde ab antiquissimis ducta temporibus, ipsorumque veterum theologorum, quos patres vocant, firmata consensu, philosophiam, si quis ea recte utatur, viam quodammodo munire ad religionem Christianam, ejusque veritatem argumentis validissimis stabilire. CLEMENTI (c) certe Alexandrino hoc tam certum exploratumque visum est, ut non dubitarit ita hanc in rem differere: Ἐπαιδαγώγει καὶ φιλοσοφία τὸ ἑλληνικόν, ὡς ὁ νόμος τοὺς ἑβραίους, εἰς Χριστόν· προπαρασκευάζει τοίνυν ἡ φιλοσοφία, προοδοποιοῦσα τὸν ὑπὸ Χριστοῦ τελειούμενον. *ipsa etiam philosophia Grecos, sicut lex Hebreos, deducebat ad Christum. Preparat ergo philosophia, ei viam muniens, qui a Christo perficitur.* Cum qua Clementis sententia, non uno solum loco declarata,

(c) Clemens Alex. *Stromat. I. p.* 282.

rata, sed sæpiuscule repetita, (d) judicium auctoritatemque suam conjungunt & alii, ejusdem ordinis viri, & in iis etiam GREGORIUS NYSSENUS, (e) qui luculento alterius Gregorii Neocæsariensis exemplo demonstrat, philosophiam quasi indicem esse christianæ veritatis. Quum enim retulisset, Gregorium illum, adhuc tum adolescentem, operamque philosophiæ navantem, veluti stimulum quemdam sensisse ad probandam suscipiendamque religionem Christianam: ita pergit vir eloquentissimus: Τῇ ἔξω φιλοσοφίᾳ δι᾽ ἐπιμελείας καθομιλήσας, δι᾽ ὧν ἑλληνισμὸς τοῖς πολλοῖς βεβαιοῦται διὰ τούτων ὡδηγήθη πρὸς τὴν τοῦ χριστιανισμοῦ κατανόησιν. *Quum in externa philosophiæ studio diligenter versatus esset, per quas res a plerisque errores Græcorum stabiliuntur, iis deductus fuit ad christianæ religionis cognitionem.* Hæc aliaque, quæ passim apud veteres occurrunt, quamvis magnificentius, quam verius, dici existimentur, ipsique CLEMENTI (f) sæpius hoc acciderit, ut nimia philosophiæ admiratione abreptus, paullo incautius in ejus laudes se diffundat: hactenus tamen nihil eum docuisse, quod sit a recta ratione alienum, arbitramur. Reipsa enim philosophiam veram ac rite adhibitam

(d) Idem *Strom. VII. p.* 710. (e) Greg. Nyssen. *vita Gregorii Thaumat. Tom.* III. *Oper. p.* 539.

(f) Ittigius *Præf. ad Supplem. Operum Clem. Alex. n. VII.*

tam revelationi, christianæque religioni viam sternere, tam certum exploratumque est, ut a nemine possit in dubium vocari. Simulac quis veræ se philosophiæ perpoliendum tradit; non potest non animadvertere, mentem humanam morbis gravissimis, ac incredibili ad quævis mala propensione laborare, neque vera felicitate se unquam esse potiturum, nisi mentem tot morbis vitiisque obnoxiam emendarit, & ad beatam cum Deo conjunctionem, quocumque demum medio adjutus, pervenerit. Id vero dum anxie anhelat animus, statim deprehendet; tum de mali istius origine, tum de Dei natura, conjunctionisque istius, quam adspirat, modo ac indole vix quidquam sibi e ratione constare, deplorandamque hanc esse mentis cœcitatem ac caliginem. Porro dispicienti de mediis, occurrent quidem illi præcepta philosophorum quamplurima, nec ea quidem in se mala; sed quantumlibet ista accurate observantem, ipsa mox illum edocebit experientia, mediis his omnibus parum se ad rei summam proficere. Quo magis enim philosophiæ parebit: eo longius se a vera illa summaque felicitate abesse sentiet, mirabiturque non sine dolore, actionibus ad philosophiæ præcepta accurate compositis, animum tamen se circumferre nihilo, quam antea, emendatiorem. Quin immo, si vel maximè in tantis angustiis ad Deum confugere, ejusque efflagitare auxilium statuerit: animadverteret tamen, illum summe

qui-

quidem bonum, at eumdem quoque esse justissimum. Cum vero peccata expiandi modum nullum, ratione duce, inveniat: profecto ita secum necessario cogitabit, aut nullam esse ex miseria hac eluctandi rationem, quod cum summa Dei bonitate conciliari vix potest, aut tutiorem certioremque viam divinitus esse hominibus patefactam, atque hinc dari revelationem, qua duce ad veram cum Deo conjunctionem possit perveniri. Enimvero dum revelationis in mentem veniet, eadem opera agnoscet, ita eam debere esse comparatam, ut omnes, quos in ratione deprehenderat, defectus abunde suppleat: Hoc enim nisi præstiterit revelatio, non intelliget, cur data sit, aut quid utilitatis miseris hominibus adferre queat. Oportebit ergo revelationem, si augustum hoc nomen tueri velit, docere, quænam sit innatæ illius labis origo, quæ Dei natura ac voluntas, quo pacto peccata expiare liceat, quæ sint animum vere emendandi media, & quæ sunt hujus generis alia. Denique si omnia investigaverit monimenta, quæ divinæ revelationis titulum præ se ferunt: nullum omnino reperiet, cui characteres isti omnes conveniant, præter divinas litteras, quibus Christianorum cœtus regitur. Eas itaque solas a Deo profectas statuet, eas exosculabitur unice, iis ducibus tuta certissimaque via ad CHRISTUM, & per eum ad summam sempiternamque felicitatem perveniet. Quæ quum ita sint, (est enim hic locus

a VINCENTIO PLACCIO (g) & JO. FRANCISCO BUDDEO (h) tam luculenter explicatus, ut pluribus isti immorari haud opus sit,) consequens omnino est, ut philosophiam ducem ad christianam religionem non infidam esse cum CLEMENTE fateamur.

§. II.

Enimvero, quemadmodum eorum, qui ipsa revelatione divina utuntur, non omnes ad Christum perveniunt: ita non mirandum est, nec philosophis omnibus maximam praestantissimamque istam felicitatem contigisse. Sane enim quum paucissimi philosophia duce ad Christianam veritatem perducti sint: longe plures in varia diverticula delapsi misere perierunt. Alii quippe philosophia perperam usi, in atheismum ac Spinozismum (i) inciderunt. Alii profanae superstitioni, tamquam scopulis obfirmato animo adhaeserunt. Alii denique, agnita quodammodo Christianae religionis praestantia, impetrare tamen a se haut potuerunt, ut avitae superstitioni nuncium mitterent, & divinam, quam admirabantur, religionem amplecterentur. Hi ergo ancipiti animo huc illuc fluctuantes, plura quidem, quae Christus praecipit, miri-

(g) Vincent. Placcius *de praecipuo philos. mor. fructu.*

(h) Jo. Fr. Budd. *Elem. philos. mor. P. I. 54. sequ. p. 191.*

(i) Idem *in Diss. de Spinozismo ante Spinozam.*

rifice probarunt, nec pauciora tamen fastidiose rejecerunt, similes illi AGRIPPÆ, (k) Judæorum Regi, qui, audita Apostoli oratione: ἐν ὀλίγῳ, inquit, με πείθεις χριστιανὸν γενέσθαι, *Parum abest, quin persuadeas, ut Christianus fiam*. Et de his quidem philosophis ἐν ὀλίγῳ christianis commentari nonnulla in præsenti placuit. Quum enim nihil sit isto semichristianismo perniciosius, ipseque generis humani Servator (l) ejusmodi homines ἐπαμφοτερίζοντας, ac neque calidos, neque frigidos, ex ore suo se ejecturum, minetur: existimavimus nos operæ pretium facturos, si Dei optimi maximi freti auxilio de hoc potissimum philosophantium periculo dissereremus paullo diligentius, syrtesque illas ostenderemus, ad quas tot eruditissimi viri triste fecissent naufragium. Jam dudum est a LIVIO (m) observatum, *esse hoc in rerum cognitione præcipue salubre ac frugiferum, omnis te exempli documenta, tamquam in illustri posita monimento, intueri, ut inde tibi, quod imitere, capias, inde fœdum inceptu, fœdum exitu, quod vites*. Quæ si vera sunt, ut sunt certe verissima, nec hanc utilitate carituram existimamus tractationem historicam, quæ alienis exemplis cautiores reddere poterit philosophos, ut melius ipsi suis consulant rationibus, eaque summa cautione defugiant,

(k) Act. XXVI, 28.
(l) Apoc. III, 15. 16.
(m) Livius *Præfat. Hist.* p. 3.

a VINCENTIO PLACCIO (g) & JO. FRANCISCO BUDDEO (h) tam luculenter explicatus, ut pluribus isti immorari haud opus sit,) consequens omnino est, ut philosophiam ducem ad christianam religionem non infidam esse cum CLEMENTE fateamur.

§. II.

Enimvero, quemadmodum eorum, qui ipsa revelatione divina utuntur, non omnes ad Christum perveniunt: ita non mirandum est, nec philosophis omnibus maximam præstantissimamque istam felicitatem contigisse. Sane enim quum paucissimi philosophia duce ad Christianam veritatem perducti sint: longe plures in varia diverticula delapsi misere perierunt. Alii quippe philosophia perperam usi, in atheismum ac Spinozismum (i) inciderunt. Alii profanæ superstitioni, tamquam scopulis obfirmato animo adhæserunt. Alii denique, agnita quodammodo Christianæ religionis præstantia, impetrare tamen a se haut potuerunt, ut avitæ superstitioni nuncium mitterent, & divinam, quam admirabantur, religionem amplecterentur. Hi ergo ancipiti animo huc illuc fluctuantes, plura quidem, quæ Christus præcipit, mi-

risi-

(g) Vincent. Placcius *de præcipuo philos. mor. fructu.*

(h) Jo. Fr. Budd. *Elem. philos. mor. Vl. 54. sequ. p. 191.*

(i) Idem *in Diss. de Spinozismo ante Spinozam.*

rifice probarunt, nec pauciora tamen faſtidioſe rejecerunt, ſimiles illi AGRIPPÆ, (k) Judæorum Regi, qui, audita Apoſtoli oratione: ἐν ὀλίγῳ, inquit, με πείθεις χριστιανὸν γενέσθαι, *Parum abeſt, quin perſuadeas, ut Chriſtianus fiam*. Et de his quidem philoſophis ἐν ὀλίγῳ chriſtianis commentari nonnulla in præſenti placuit. Quum enim nihil ſit iſto ſemichriſtianiſmo pernicioſius, ipſeque generis humani Servator (l) ejuſmodi homines ἐπαμφοτερίζοντας, ac neque calidos, neque frigidos, ex ore ſuo ſe ejecturum, minetur: exiſtimavimus nos operæ pretium facturos, ſi Dei optimi maximi freti auxilio de hoc potiſſimum philoſophantium periculo diſſereremus paullo diligentius, ſyrteſque illas oſtenderemus, ad quas tot eruditiſſimi viri triſte feciſſent naufragium. Jam dudum eſt a LIVIO (m) obſervatum, *eſse hoc in rerum cognitione præcipue ſalubre ac frugiferum, omnis te exempli documenta, tamquam in illuſtri poſita monimento, intueri, ut inde tibi, quod imitere, capias, inde fœdum inceptu, fœdum exitu, quod vites*. Quæ ſi vera ſunt, ut ſunt certe veriſſima, nec hanc utilitate carituram exiſtimamus tractationem hiſtoricam, quæ alienis exemplis cautiores reddere poterit philoſophos, ut melius ipſi ſuis conſulant rationibus, eaque ſumma cautione defugiant,

(k) Act. XXVI, 28.
(l) Apoc. III, 15. 16.
(m) Livius *Præfat. Hiſt. p.* 3.

giant, quæ aliis detrimento exitioque fuisse deprehenderint.

§. III.

Ut ergo ab ovo, quod ajunt, ordiamur, vel ex iis, quæ paullo ante monuimus, poterit colligi, quid philosophorum semichristianorum nomine intellectum velimus. Vocantur ita nobis philosophi, qui in ipsam religionem tantum sibi juris statuerunt, ut ex Christianis doctrinis, non plus quam commodum videretur, decerperent, illudque philosophiæ suæ miscerent, atque adeo novum sibi ipsi fingerent religionis genus, ex Christianis philosophicisque doctrinis conflatum. Horum autem philosophorum *ἐν ὀλίγῳ χριστιανῶν* quamvis duo potissimum sint genera, alterum veterum, qui ad paganam fere superstitionem erant prócliviores, eamque tantum petitis ex ipso Christianismo dogmatibus callide interpolabant; alterum eorum, qui, licet in multis cum paganis facerent, ipsi tamen Christianæ religioni plus pretii statuere viderentur: tamen in eo utrisque convenit, quod nec in solidum essent christiani, nec omni ex parte cum philosophis paganis facerent, sed ex utraque disciplina conflarent tertium nescio quid, quod sublimioris philosophiæ specie falleret, & imprudentiores raperet in admirationem.

§. IV.

De utrisque ergo quum nonnulla agere animus sit, ab antiquioribus merito ordiendum,

dum, dispiciendumque est, cur gentiles philosophiam suam doctrinis christianis, tanquam phaleris quibusdam, exornandam putaverint? Circumspectis vero rebus omnibus, quæ huc facere videntur, rationibusque subductis, hanc potissimum rei istius caussam deprehendere nobis videmur. Auctis paullatim christianorum rebus, adeo in omnium oculos incurrere cœperat paganæ superstitionis turpitudo, ut publico risu exciperentur sacra, mirifica quondam veneratione celebrata. Sane enim Christiana religio maxima subinde capiebat incrementa, per universum terrarum orbem tam subito diffusa, *ut urbes, castella, municipia, conciliabula, castra, tribus, decurias, palatium, senatum, fora denique omnia*, TERTULLIANO (n) teste, *impleret*, ecclesiæque termini brevi tempore pæne iisdem, quibus orbis terrarum, limitibus finirentur. Accedebat insignis christianorum pietas castissimique mores, & cruenta, quæ lætissimo animo subibant, supplicia, ex quibus non obscure intelligi poterat, divinam utique ac immotam esse religionem, quæ nec inter tot acerbissimos dolores, dirissimaque tormenta homines destitueret. Obstupescebant ad hæc gentiles, & quemadmodum christianorum pietatem sapientiamque, vel inviti admirabantur: ita ex raro victimarum mercatu patriæ superstitionis ruinas tristi augurio prævidebant. Quid ergo agerent

(n) Tertull. Apol. *cap. XXXVII. p.* 182.

rent inter hæc homines, rebus suis male metuentes? Quid caperent consilii? Non aliud profecto succurrebat miseris, quam ut velo honestiore palliarent prostitutam in ludibrium religionem, & subreptas e christianorum purpura lacinias ingeniose illi adsuerent, quo isto induta habitu, confestim alio, multoque honestiore schemate prodiret, hominumque judicia sustineret facilius.

§. V.

Quum vero tria gentilibus essent theologiæ genera, NATURALE, CIVILE *&* FABULOSUM, (o) quorum hoc in turpissimis Deorum facinoribus, monstrosisque natalibus enarrandis; illud in constituendis sacris publicis; istud in exponenda rerum divinarum humanarumque natura ac indole versabatur; harum quidem disciplinarum nulla fuit, quæ non christianorum caussa ornamenta quædam aliena sibi adsumserit. Poetarum fabulæ, in quibus de Diis ea, quorum vel homines puduisset, referuntur, tam callide ea tempestate explicari consueverant, ut dextras jungere sapientia stultitiaque viderentur. Quod, licet jam olim quidam tentassent, maxime Platonici, (p) qui

(o) Augustinus *de Civ. Dei VI, 5.* Lactant. *l. 12. & 17.* Coel. Rhodig. *Antiq. Lect. II, 12.*

(p) *Tales sunt* Metrodorus *Lampsacenus* & Heraclides *Ponticus, quorum meminit* Tatianus *adversus Græcos p. 160.* Chæ-

qui omnia ἀλληγορικῶς interpretari ex sectæ formula adsueverant: nunquam tamen, quam florentibus christianis, hoc studium inter ethnicos viguit vehementius. Sic LIBANIUS, sophista, teste GREGORIO NAZIANZENO, (q) nulla re magis callidissimum exercuit ingenium, quam inveniendis allegoriis, quibus christianorum tela eluderet, poetasque impietatis stultitiæque crimine absolveret. Idemque post hæc etiam alii permulti factitarunt, quemadmodum a laudatissimo THOMÆ STANLEII (r) interprete, in erudita de philosophia eclectica appendice, præclare est observatum. Nec remissiore studio sacrificuli turpissima sacra sua tum emendabant. Ea enim tam ingeniose ad Christianorum rituum similitudinem componebantur, ut speciem mysteriorum admodum insignium præ se ferrent. De qua gentilium æmulatione satis luculenter testatur antiquum marmor, in quo abominanda Taurobolii & Criobolii mysteria ita describuntur: (s)

DIS.

remon. & Cornutus *apud* Eusebium *Hist. Eccles. V.* 19.

(q) Gregor. Nazianz. *Orat. III.* contra Julianum.

(r) Appendix *ad* Stanleii *Histor. philos. cap. VI. p.* 1221.

(s) Salmasius *ad* Lamprid. *Elagab. cap. VII. p.* 180. Rigaltius *ad* Cyprian. *p.* 253.

DIS. MAGNIS.
MATRI. DEVM. ET. ATTIDI. SEXTILIVS.
AGESILAVS.
AEDISIVS. V. C. CAVSARVM NON. IGNOBILIS.
AFRICANI. TRIBVNALIS. ORATOR.
TAVROBOLIO.
CRIOBOLIOQVE. IN. AETERNVM. RENATVS.
ARAM. SACRAVIT. D. D. NN. VALENTE. V.
ET. VALENTINIANO. IVNIOR. AVGG. COSS.

Quis vero non animadvertit, profanos istos ritus ita hic exornari, ut baptismo aliquatenus comparari possent? Tam sublime enim profecto est regenerationis mysterium tamque humanæ rationi abstrusum, ut ipse NICODEMUS, (t) in sacris litteris versatissimus, cœcutiat ad illud, & audito tantum nomine, rem ἐν τοῖς ἀδυνάτοις habeat. Quomodo ergo profana sacrificulorum disciplina tantum mysterium inculcare potuisset, nisi Christianis vocabulum, eorum religioni proprium, essent suffurati? Ab his videlicet quum frequentius regenerationem quamdam nominari observassent, ipsi eamdem regenerandi virtutem, quam hi baptismo tribuebant, Taurobolio suo conabantur vindicare, ne, mysteria sua Christianorum sacris ulla in re deteriora esse, fateri cogerentur. Incredibile hoc poterat videri, nisi & aliis testimoniis res extra omnem dubitationis aleam poneretur. Exstat enim JULIANI Imperatoris insignis epistola,

(t) Jo. III, 4. 9.

la, (u) in qua, poſtquam ſacrificulis multas leges præſcripſit, non diſſimulat, iſta omnia ſe, Chriſtianorum æmulatione incenſum; imperare. *Si enim*, inquit, *ſacerdotes noſtri in elargiendis beneficiis ſegniores fuerint: præbebunt Galilæis materiam, liberalitate ſua & beneficentia factionem ſuam ſtabiliendi, & honeſtos Deorum cultores calumniandi*. Eamdem rem agit in alia ad Arſacium, Galatiæ Pontificem, epiſtola, in qua graviter hortatur hunc flaminem, ut ſacrificulos, ad cleri Chriſtiani inſtituta, mores, hoſpitalitatem ac diſciplinam inſtituat. At quo conſilio? (x) *Cur enim* inquit *hanc ſacrorum mutationem ſufficere poſſe credimus, neque ad ea reſpicimus, quibus impia Galilæorum religio creverit: id eſt, ad benignitatem in peregrinos, ad curam ab illis in mortuorum ſepultura poſitam, & ad ſanctimoniam vitæ, quam ſimulant? Quorum ſingula a nobis vere exſequenda eſſe cenſeo*. Referendum etiam huc eſt ALEXANDRI SEVERI, (y) principis ſemichriſtiani, inſtitutum, qui non modo Chriſtum in larario ſuo una cum heroibus paganorum coluit, ſed & tanti æſtimavit ſacros chriſtianorum ritus, ut eos ad ipſam rempublicam transferret, & magiſtratus ſurrogandos illorum exemplo

(u) Julian. *Fragm. Epiſt. p.* 305. *Operum*.
(x) Idem *Epiſt. XLIX. p.* 429. *ſequ. & ex ea* Sozom. *Hiſt. Eccleſ. V.* 16.
(y) Lamprid. *in vita Alexandr. cap. XLIII. & XLIX.*

plo publice proponeret, & hortaretur populum, si quis quid haberet criminis, ut manifestis rebus probaret. Quin dudum observatum est eruditis, nunquam philosophos de precibus, de hymnis Deo canendis, aliisque ejusmodi cultus divini partibus studiosius egisse, quam ex quo christiani iis exemplo suo præiverint. Ex quibus satis adparet, gentiles etiam sacrorum suorum rationem, quoad ejus fieri poterat, ad Christianorum exemplum composuisse. Ad naturalem denique theologiam quod attinet, expoliendam sibi illam sumserunt philosophi, maxime illi, qui in nullius verba magistri jurantes, eclecticum quoddam philosophandi genus sequebantur. Quemadmodum enim hi non dubitabant ex ipsis Chaldæorum, Ægyptiorum, Phœnicum monimentis nonnulla in rem suam vertere: ita & Ecclesiæ thesauris inhiarunt, plura, quæ præclare a Christianis de rebus divinis & moralibus tradebantur, impudentissimo conatu surripientes, lucemque ita miscentes tenebris, ut difficillimum subinde sit, ea, quæ rationis ductu cognoverant, a Christianorum spoliis discernere. Et hæc quidem est philosophorum ἐν ὀλίγῳ Christianorum origo, hæc occasio, qua in lucem prodire cœperunt. Ex eo enim tempore vix ullus est doctorum gentilium κατ' ἐκλογὴν philosophantium, cujus in operibus non aliqua saltim occurrant istius semichristianismi vestigia.

§. VI.

Animadverterunt hanc philosophorum rapinam

pinam jam olim viri eruditiſſimi, qui veluti condictionem rei furtivæ contra illos paſſim inſtituèrunt. EUSEBIUS, (z) in veterum philoſophorum lectione verſatiſſimus, de AMELIO refert, eum divi Joannis expilaſſe evangelium, eumque non ſine laude citaſſe. De PLUTARCHO & PLOTINO idem teſtatur THEODORITUS. (a) Et quamvis, quod ad Plutarchum attinet, ratio eum fugiat: de Plotino tamen res magis videtur dubio carere. Præterea etiam PROCLO eamdem dicam ſcribit COSMAS INDICOPLEUSTES, (b) ſexti ſæculi ſcriptor chriſtianus, qui de eo diſerte: Οὗτος, inquit, τὰ ὅμοια ἡμῖν λέγει, μεταπλάσας τὸν λόγον. *Ipſe quoque noſtris ſimilia profert, mutato ſolum in aliam formam ſermone.* Denique & de aliis ſuæ ætatis philoſophis BASILIUS (c) idem adfirmare non dubitat, dum ſcribit: *Hæc*, (quæ paullo ante ex Joannis evangelio adduxerat,) *ego novi multos, etiam extra veritatis rationem mundana ſapientia præditos, jactantes, & admirantes ſuis decretis & ſcriptis miſcere auſos eſſe.* Κλέπτης γὰρ ὁ διάβολος, καὶ τὰ ἡμέτερα ἐκφερομυθῶν πρὸς τοὺς ἑαυτοῦ ὑποφήτας. *Fur enim eſt diabolus, qui noſtra quæ ſunt, extra ad ſuos fert interpretes.* Nihil eo loco pla-

(z) Euſebius *Præp. Evang. XI,* 10.

(a) Theodoritus *Therapeut. II. p.* 33.

(b) Coſmas Indicopleuſt. *Chriſtian. Opin. de mundo XII. p.* 341. *in* Bernardi Montfaucon *Collect. nova PP. Tom. II.*

(c) Baſilius *Homil. XVI. in princ.* Joan.

planius, nihil evidentius. Non enim loquitur de λόγῳ Platonicorum, quasi ex ea doctrina falso collegerit BASILIUS, philosophos Joannem expilasse: sed de ipsis Joannis verbis, in opere eorum non uno adductis, ex iisque recte infert id, quod nos demonstrandum hic suscepimus, philosophos etiam gentiles christianae religionis praestantiam tam compertam habuisse, ut subreptas illi purpuras pannis suis adsuere non dubitarint.

§. VII.

Neque nostra aetate defuerunt viri accurate docti, qui collatis inter se veterum juniorumque scriptis, horum plagia sagaci ingenio deprehenderunt. JOANNES enim OVVENUS, (d) qui primus mihi nunc in manum incidit, in eruditissimo opere, quod Θεολογούμενα inscripsit, ultimum istum ruentis gentilismi conatum diligentissime describit, observatque, diabolum, praevisa antiquae superstitionis ruina, ne in extremo actu sibi deesset, religionem, in qua ipse unus omnia fuerat, varie instaurasse, & novas ei vires, novum splendorem addere pro virili tentasse. Quum vero duae potissimum fuerint gentilismi partes, una, quae in variis de Deo rebusque divinis opinionibus, altera, quae in profano deorum cultu versaretur, in eo elaborasse veteratorem, ut viros doctissimos excitaret, qui, salva

(d) Jo. Ovveni *Theologumena l. 9. p. 126. & III. 6. p. 211.*

salva αὐτοκρατεία sua, & opiniones de Deo sobrias magis, ac sublimiores excogitarent, & cultus superstitiosi rationes minus, quam antea, ridiculas ac ineptas præscriberent, & eas veluti fuco delinirent. In prima operis parte AMELIUM, EUMENIUM, PLOTINUM, PROCLUM, HIEROCLEM, CELSUM: in posteriore APOLLONIUM TYANEUM, PORPHYRIUM, JAMBLICHUM, & JULIANUM sedulo elaborasse. Quæ ubi fusius doctissimus auctor exposuit, ita pergit: *Hoc autem conatu illos ejus veritatis, quam odio habuerant, beneficio, qua jam sui radios in hominum mentes immiserat, usos esse, certissimum est.* Quin generatim denique pronunciat, *primis ecclesiæ temporibus totam philosophandi rationem ex christianismo esse innovatam.*

§. VIII.

Eumdem locum cum cura tractavit LUCAS HOLSTENIUS, (e) quo nemo in scriptis juniorum PLATONICORUM fuit versatior. Postquam enim de PLOTINI ac PORPHYRII doctrina atque universa philosophandi ratione prolixius disseruit, subductis rationibus omnibus, quæ huc facere videbantur, hanc facit cogitationum suarum summam: (f) *Non possum, quin præstantissimorum ingeniorum sortem miserear, quæ in ea tempora inciderunt, quum religio Christiana novam ac insue-*

(e) Lucas Holstenius *de vita & scriptis Porphyrii* cap. VI. p. 24.

(f) Idem *l. c.* p. 28.

suetam mortalium animis lucem extolleret, NUMENII, *inquam*, PLOTINI, PORPHYRII, AMELII, HIEROCLIS, *qui quum divinæ veritatis gustum ex sacris litteris & nascentis ecclesiæ doctoribus, aut christianorum doctorum ore percepissent, purissimos veritatis rivulos in Pythagoræ & Platonis derivarunt lacunas, & igniculos divinæ lucis mendaciorum fumo & tenebris obscurarunt*. Idem vir clarissimus (g) paullo post observat, *in posteriorum Platonicorum scriptis, præsertim* PLOTINI, JAMBLICHI, & PROCLI, *multa passim reperiri, quæ non ex obviis & communibus religionis nostræ dogmatibus, sed ex intimis & reconditissimis mysticæ theologiæ penetralibus videantur depromta, neque obiter tantum strictimque verbis adumbrata, sed proprio ac efficacissimo orationis genere adeo luculenter ab iis expressa, ut magnis ingeniis materiam dubitandi non levem reliquerint, alios in eum impulerint errorem, ut quæ apud vetustissimos ecclesiæ scriptores divina prorsus in hoc genere exstant, ea inverso ordine a Platonicis illis mutuata, & velut Ægyptiorum spolia in pios usus conversa, adfirmarint, atque isto etiam argumento præstantissimorum operum fidem auctoritatemque convellere voluerint*. Hæc HOLSTENIUS, qui his verbis non obscure eos notare videtur, qui DIONYSIUM AREOPAGITAM Pla-

(g) *Vid.* Petavii *Dogm. theolog.* IV. 10. *de Deo*. Thomæ Gale *adnot. ad* Jambl. de myster. Ægyptiorum *p.* 288. Jo. Albert. Fabric. *Proleg.* ad Marini *vitam Procli*.

Platonica quædam in theologiam mysticam transtulisse arbitrantur. Ipse enim contra ea existimat, Platonicos potius mysticorum scrinia expilasse. Quod etiam de Proclo testatur SVIDAS, (h) dum ait: Ἴσέον, ὥς τινες τῶ ἔξω σοφῶν, καὶ μάλιστα Πρόκλος, θεωρήμασι πολλάκις τῶ μακαρίου Διονυσίου κέχρηται, καὶ αὐταῖς ταῖς ξηραῖς λέξεσι. *Sciendum autem est, quosdam ex profanis sapientibus, præcipue vero Proclum, sæpe theorematis beati Dionysii, & interdum nudis ejus verbis, usos esse.* Sed quocumque modo se res habeat, (nolumus enim jam hac de re cum quoquam litigare) id saltim certum est, philosophos istos, de quibus HOLSTENIUS agit, multa, si non e Dionysio aliisque mysticis, at certe ex aliis doctorum christianorum operibus, in rem suam vertisse.

§. IX.

Non magis hæc philosophorum æmulatio fugit sagacitatem illustrissimi episcopi Suessionensis. P. D. HUETII, (i) qui ubi Jamblichi de mysteriis Ægyptiorum sacerrimum opus citat, in eo passim dicit micare lucidissimæ veritatis scintillas, & stricturas quasdam christianismi. Cujus rei redditurus rationem: *Ex quo enim*, inquit, *fulgere cœperat Christi philosophia, jam inde etiam ethnicam phylosophiam lucis suæ radiis late perfudit, idque cum in Procli, Porphyrii, alio-*

(h) Suidas *voce* Διονύσιος *Tom. I. edit. Lud. Kusteri.*

(i) Huetii *Demonstr. Evang. Prop. IV. p.* 23.

vix possit. Observat porro, id omne ab iis æmulatione religionis christianæ factum, ne quidquam scilicet deesse philosophiæ videretur eorum, quibus illa sese maxime hominum animis commendare deprehenderetur. Nam ab indoctissimis quoque hominibus eam in christiana religione doctrinæ morumque probitatem deprehensam esse, atque innocentiam, ut non potuerit non animos eorum ducere, atque convincere conscientias. Addit præterea, non alios facile in ornanda spoliis hujusmodi philosophia diligentiores se præstitisse, quam qui infensissimo fuerint adversus Christianos animo. JULIANUM enim, PORPHYRIUM & PROCLUM, quos peculiaribus scriptis christianismum impugnasse constat, diligentissimos fuisse in imitanda doctrina morum, institutisque christianorum. Quæ & aliis quibusdam speciminibus demonstrat, ob præmissæ brevitatis fidem hic omnino prætermittendis.

§. X.

Minimum fortasse momentum domestica hæc testimonia ad rem adferre videbuntur. Quum enim nihil contingat frequentius, quam ut adfectus migrent in calamum, & ad id credendum sit quisque proclivior, quod suæ, quam profitetur, religioni honorificum esse existimaverit: vereri quis posset, ne & hi, quos recensuimus, humani quid passi sint, istaque omnia non tam veritate, quam religionis studio adducti, scripserint? Enimvero, quo minus hæc in eos cadat suspicio, ipsi prohibent gentiles.

tiles philosophi, qui, ut sollemne est furibus, suas sociorumque rapinas turpiter prodiderunt. PROCLUS (n) enim, qui reliquis plagiariis vult videri ingeniosior, laudatis quibusdam, quæ de archangelis disseruerat PORPHYRIUS, caute admodum monet, novum hoc philosophandi genus a JAMBLICHO esse reprehensum, ideo, quod PLATO archangelorum nusquam meminerit, quibus addit PROCLUS: ὐδὲ φιλόσοφος ὁ τρόπος οὗτος τῆς θεωρίας, ἀλλὰ βαρβαρικῆς ἀλαζονείας μεστός. *Neque philosophicus hic speculandi modus, sed barbaricæ ostentationis plenus.* Quibus verbis quid innuat, non adeo obscurum est illis, qui JOANNEM Evangelistam ab AMELIO βάρβαρον, (o) ipsumque disciplinæ Christianæ institutum a PORPHYRIO (p) βάρβαρον τόλμημα, a JULIANO (q) denique βαρβαρικὴν ἀλαζονείαν frequenter adpellatum, meminerint. Sed quid opus est, inquis, ad christianos confugere: quum archangelorum jam multo ante PORPHYRIUM ZOROASTRIS oracula & ORPHEUS meminerint? An non ab his potius, quam a Christianis, mutuam hanc doctrinam acceperit PORPHYRIUS? Annon probabilius est, PROCLUM Chaldæorum potius & Orphei dogmata τῆς βαρβαρικῆς ἀλαζονείας nomine notasse, quam Christianorum? Sed sunt for-

---

(n) Proclus *in Timæum I. p.* 41.
(o) Eusebius *Præp. Ecc. XI,* 19. *p.* 540.
(p) Idem *Hist. Eccl. VI,* 19.
(q) Julianus *Epist. LXIII. p.* 454.

fortassis, quæ his reponamus. Fateor equidem, multos in ZOROASTRIS oraculis angelos quærere & archangelos. Quemadmodum & THOMAS GALE, (r) disquirens in eruditis ad JAMBLICHUM adnotationibus, unde archangelorum doctrinam Porphyrius acceperit? respondet, plures esse vias, quibus ad ejus notitiam potuerit perveniri. Præter libros enim Judæorum, Christianorum & Gnosticorum apocryphos, etiam ZOROASTRIS exstitisse oracula, e quibus de archangelis quædam haurire potuerit. Sed in iis, quæ exstant, oraculis neque archangelorum, neque angelorum ulla fit mentio. Adscribunt equidem Chaldæis hanc doctrinam PSELLUS, DAMASCIUS, & alii: (s) sed qua fide, ipsi viderint. Mihi sane omnia, quæ de ZOROASTRIS & Chaldæorum doctrinis vulgo referuntur, talia videntur, ut iis vix tuto innitaris. Quamvis enim non negem, inesse iis nonnulla vere Chaldaica, res ipsa tamen docet, adeo illa alienis Platonicorum & Judæorum doctrinis esse interpolata, ut genuina a spuriis ægre discernere liceat. Idemque sentiendum videtur de ORPHEO, (t) cujus hi versus circumferuntur:

Ζῶ δ' θρόνῳ πυρόωντι παρεστᾶσι πολύμοχθοι

Ἀγ-

(r) Thom. Gale *ad Jambl. p.* 206.

(s) Thom. Gale *l. c.* Thom. Stanleii *Hist. Philos. Chald. l.* 2. 9. (t) Orpheus *ap.* Clem. Alex. *Strom. V. p.* 608.

Ἄγγελοι, οἷσι μέμηλε, βροτοῖς ὡς πάντα τελεῖται.

Candentique tua sedi permulta laborans
Adstant Angelicus populus, queis maxima cura
Mandata est hominum.

Quis enim eos genuinos præstiterit in tanta carminum Orpheo suppositorum turba? Quare id verosimillimum videtur, quod LUCÆ HOLSTENIO (u) visum est, hanc de angelis doctrinam Porphyrium accepisse a christianis, hosque ipsos esse, quos barbarorum nomine PROCLUS traducat. Adjungimus vero PROCLO JULIANUM, τὸν παραβάτην, qui, quum ad paganorum defecisset superstitionem, nihil reliqui fecit, ut quantum in se esset, absurdissimæ religionis maculas elueret. Hinc non ipse tantum cautius sublimiusque philosophari cœpit, verum etiam reliquos paganos, in primis sacerdotes, ad emendatiorem illam & semichristianam philosophandi methodum est cohortatus. Ad sacrorum enim antistites inter alia & hæc scribit: (x) Προσεκτέον μὲν οὔτε πᾶσιν, οὔτε τοῖς πάντων δόγμασιν· ἀλλὰ ἐκείνοις μόνον καὶ ἐκείνων, ὅσα εὐσεβείας ἐπὶ ποιητικὰ, καὶ διδάσκει περὶ θεῶν, πρῶτον μὲν, ὡς εἰσίν, εἶτα ὡς προνοοῦσι τῶν τῇδε, καὶ ὡς ἐργά-ζον-

(u) Holstenius *de vita & scriptis Porphyrii cap. VI. pag. 27. sequ.*

(x) Julian. *Fragm. Epist. p. 300. seqq.*

ζονται μὲν οὐδὲ ἐν κακὸν, οὐδὲ ἄλλους φθονοῦντες καὶ βασκαίνοντες, καὶ πολεμοῦντες. *Non omnibus aut omnium dogmatibus, auscultandum, sed illis, & eorum decretis dumtaxat, quæ pietatem animis injicere possunt, deque Diis ita docent: primum aliquos esse, deinde infimarum rerum penes illos esse curam, ad hæc nihil ipsos mali, neque hominibus, neque ceteris inferre, livore, invidia aut mutuis inter se prœliis exercitos.* Quorsum autem hæc spectent, facile conjiciet, quicunque ea, quæ statim sequuntur, verba expenderit: ὁποῖα γράφοντες μὲν οἱ παρ' ἡμῖν ποιηταὶ κατεφρονίθησαν· οἱ δὲ ἰουδαίων προφῆται, διατεταγμένως συγκατασκευάζοντες ὑπὸ τῶν ἀθλίων, τῶν προσνειμάντων ἑαυτοὺς τοῖς Γαλιλαίοις θαυμάζονται. *Hujusmodi* (de deorum invidia & contentionibus) *quum Poetæ nostri scriptis prodidissent, contemtui habiti sunt, at vero Judæorum prophetæ, quum illa pro certis & constitutis adseverent, apud infelices illos, qui se ad Galilæorum cœtum adplicarunt, in admiratione versantur.* Quid aliud ergo intendit JULIANUS, quam ut gentiles christianorum æmulatione accendat, horteturque ad philosophiam illam semichristianam, majore, quam adhuc fecissent, cura excolendam? Id unum scilicet reliquum videbatur JULIANO, turpi ad gentilismum defectione omnium reprehensionem incurrenti, ut strumam, quod est in proverbio, dibapho tegeret, quo emendata quodammodo ad Christianorum exemplum philosophia, paullo minus insanire videretur.

§. XI.

§. XI.

Enimvero despiciendum porro est, quibus demum viis philosophi isti ad christianæ veritatis thesauros penetrarint. Notum enim est, jam inde a sæculo tertio Christianos mysteria sua habuisse secretissima, & ne catechumenis quidem, nedum paganis, illa facile enunciasse. (y) Quomodo factum est igitur, ut ad ipsos paganos eorum notitia pervenerit? Sed cogitanti mihi ea de re, & recentior videtur illa, quam jactant, disciplina arcani, & tres occurrunt viæ, gentilibus philosophis expeditissimæ: Alii enim ex sacrarum litterarum ecclesiæque doctorum lectione, alii ex quotidiana Christianorum consuetudine, alii in eorumdem scholis profecere. Librorum sacrorum lectioni operam dedisse juniores philosophos, ex iisque, quantum eorum rationes tulerunt, in rem suam vertisse, extra omnem dubitationis aleam positum est. Quamvis enim hæc oracula criminosissime insectarentur, eorumque θεοπνευστίαν data opera impugnarent; non puduit tamen homines impios, ea, quæ sublimiora ipsis videbantur, operibus suis intexere, hisque alienis plumis se efferre. Inter hos merito referimus NUMENIUM, quem ORIGENES (z) ait multa suis inseruisse commen-

(y) Gebh. Theod. Meyer *de recondita veter. Eccles. Theologia* §. *XVI. p.* 18. Guil. Ernest. Tenzel. *de discipl. arcani*.

(z) Origen. *adv. Cels. IV. p.* 198. *&* *I. p.* 13.

mentariis *deprompta e Mosis & Prophetarum libris, & tractata per verisimilem tropologiam*. Quæ ne quis paullo jactantius ab Origene dicta existimet: speciem hujus rei nobis suppeditant PORPHYRIUS (a) & EUSEBIUS, (b) qui verba Mosis: ἐκφέρεται ἐπάνω τοῦ ὕδατος θεοῦ πνεῦμα (c) a Numenio adducta explicataque testantur. Quin immo non solum veteris testamenti scrinia expilavit, quemadmodum ab Origene observatum est, sed & in libro tertio περὶ τἀγαθοῦ narravit quamdam historiam de JESU, non addito nomine, sed narratione in tropologiam conversa. (d) Porro NUMENIUM in isthoc instituto sequuti sunt alii, maxime AMELIUS, qui EUSEBIO (e) teste, laudato principio evangelii JOANNIS, per Jovem juravit, quod barbarus ille, (sic vocat Joannem,) recte sapienterque de λόγῳ disseruerit. Quo loco non possum non monere, Platonicos juniores, quum in magistri sui scriptis de λόγῳ quodam multa dici deprehendissent, maximopere suspexisse divinum illud evangelii Joannis principium, existimantes videlicet, illam PLATONIS περὶ τοῦ λόγου doctrinam, tanti tamque inter christianos honorati viri testimonio non leviter stabiliri. In quo quamvis valde eos fugiat ratio, quum JOANNIS evangelistæ Platonisque dissen-

(a) Porphyr. *de antro p.* 256.
(b) Euseb. *Præp. Evang.* X, 17. XI, 9. 18.
(c) Gen. I, 2. (d) Origen. *adv. Cels. IV. p.* 198. (e) Euseb. *ibid.* XI, 19. *p.* 540.

sensus a viris eruditissimis contra JO. CLERICUM (f) luculenter admodum demonstratus sit: (g) Platonicis tamen id adeo non potuit persuaderi, ut prima illa JOANNIS commata, quum cetera christianorum omnia contemtui haberent, amplissimis semper laudibus efferrent. Hinc e SIMPLICIO, Mediolanensium episcopo, sæpiuscule se audivisse ait AUGUSTINUS, (h) quemdam ex Platonicis dixisse, *aureis litteris describendum esse evangelii Joannis initium, & in conspicuis ecclesiarum omnium locis proponendum*: Omittimus jam, quæ de PLUTARCHO & PLOTINO observare sibi visus est THEODORITUS. (i) Omittimus, quæ de CELSO, PORPHYRIO, JULIANO, & CHALCIDIO dici poterant, quorum vel opera & fragmenta, quam adsidui fuerint in evolvenda sacra scriptura, legendisque christianorum libris, perspicue docent. Quis vero viros tam prudentes atque eruditos a divini verbi lectione plane inanes rediisse credat? quis dubitet, quin etiam aliud agentibus plura in eo occurrerint, quæ animos, quantumlibet a CHRISTO alienos, in admirationem raperent? Unde adeo non mirum est, philosophos hos ex scripturis sublimius philosopha-

(f) Jo. Clerici *Animadv. ad XVIII. prima commata cap. I. Joannis & Ep. Critic. IV. p.* 247. (g) Hermann. Witsii *diss. de λόγῳ in dodec. Exercit. Hist. theolog.*
(h) August. *de Civit. Dei.* X, 28.
(i) Theodorit. *Therapeut. II. p.* 32.

phari didicisse, ut mirandum potius esset, nisi vani hi sapientiæ divinioris ostentatores spoliis quibusdam, ex divino codice surreptis, φλυαρίας suas exornassent.

§. XII.

Alteram viam, qua philosophi pagani ad sublimiorem quamdam sapientiam notitiamque christianæ religionis pervenerunt, munivit illis perpetua christianorum consuetudo, quæ iis vel nihil tale cogitantibus profuit, dum tot laudandis christianorum exemplis quotidie excitabantur. Magna nimirum exemplorum etiam apud malos vis est, & quemadmodum, qui in sole *ambulant*, etiamsi id non agant ut colorentur, colorantur tamen: ita fieri vix potest, quin is, qui cum sapientibus vitæque emendatæ viris quotidie versatur, aliquam, si non sapientiam ac probitatem, at certe illarum speciem induat. Jam consideret mihi quisquam illorum temporum conditionem, secumque cogitet, annon oportuerit philosophos ad æmulationem accendi. Omnes civitates tum impleverant christiani, veram illam animique formatricem sapientiam professi. Eorum non modo doctores & antistites, sed & mulierculæ & servuli, a lacu & furno redeuntes, & sublimius reverentiusque de rebus divinis disserebant, & plus veræ sapientiæ exprimebant vivendo, quam philosophi universi integris voluminibus tradiderant. (k) At

(k) Athenagoras *Apolog. p. 39. & ibi Rechenbergi Adnotat.*

At qui eodem tempore florebant philosophi, dici non potest, quam anilem ac insipidam sectati sint philosophandi rationem, priusquam sublimioris cujusdam sapientiæ gemmas furtim christianis surriperent. Alii, ut LUCIANUS (I) ait, *ἀρετὴν τινα καὶ ἀσώματα καὶ λήρους* magno strepitu jactare: alii vulgaria quædam vivendi præcepta miro supercilio inculcare, ipsi cæteroquin ab emendata vita remotissimi: quidam disputando cum vitiis bellum gerere, & gloriosum sibi ducere, si paullo loquaciores & in vibrandis excipiendisque quæstiunculis essent exercitatiores. Denique omnes, qui tum sapientiam nomine pallioque præferebant, philosophiam in populare converterant artificium, verborum inanium fumum aere vendentes, quales *ἐπὶ μισθῷ φιλοσοφοῦντας καὶ τὴν ἀρετὴν ὤνιον ὥσπερ ἐξ ἀγορᾶς προτιθέντας*, *pro mercede philosophantes, & virtutem veluti venum in foro exponentes*, non sine sale exagitat LUCIANUS. (II) Quid agerent igitur excitatiora ingenia, quæ in tanto stultorum proventu subinde nascebantur? A Christo & vera, quam evangelium exigit, fide penitus abhorrebant. Ex christianis in quotidianis congressibus multa audiebant de Deo, ejusque natura & operibus, multa de spiritibus bonis & malis, de rerum origine, de hominis naturali corruptione,

de

(I) Lucianus *in Timone p. 97. Tom. I.*

(II) Lucian. *in Nigrino p. 39. T. I.*

de purgatione animi & vera virtute, de casto Dei cultu, aliisque hujus generis doctrinis, quæ vel inviti cogebantur admirari. Nec ferre profecto poterant æquo animo, sapientissimos quosque gentilium, a christianorum mulierculis & ancillis sapientia & pietate superari. Quid consilii itaque erat reliquum, quam ut christianorum dogmata, quantum salva religione fieri poterat, sua faceret, iisque spoliis exornarent philosophiam, publico risui adhuc expositam, ipsisque gentilibus, sine his tegumentis, dedecori futuram?

§. XIII.

Enimvero ex ipsis denique christianorum scholis lumen haut minimum philosophiæ gentilium effulsit. Eas enim & ab ipsis paganorum philosophis esse frequentatas, exemplis constat quam plurimis. Mirum quidem hoc videri poterat, vel eo nomine, quod pagani odio plus quam Vatiniano christianos prosequebantur. Unde facile quis posset colligere, quosvis potius, quam christianos doctores, ab iis esse auditos. Sed nota est curiositatis indoles, quæ reliquos adfectus haut raro supprimit, ipsumque odium aut exstinguit aut suspendit. Sane ipsorum Imperatorum & Augustarum nonnullos a christianorum institutione non prorsus abhorruisse, legimus. De Severo enim Imp. a TERTULLIANO (m) memoriæ proditum est, quod in palatio habuerit PROCU- LUM

(m) Tertull. *ad Scapulam cap. IV.*

LUM quemdam christianum, qui Torpacion sit cognominatus, quique Imperatorem aliquando oleo curaverit, ipsumque ejus filium Antonium Caracallam lacte christiano educaverit. Idem de Julia Mammæa, Alexandri Severi matre, est certissimum, (n) quippe quæ Antiochiam accivit ORIGENEM, ut ex ejus præceptis sermonibusque proficeret, & christianam perdisceret doctrinam. Hæc si ipsi Imperatores & Augustæ fecerunt, qui, quantum nobis constat, antiquæ superstitioni, tamquam scopulis adhæserunt: cur dubitassent, quæso, tenujoris conditionis homines, christianorum scholis interesse? Sed quid opus est verbis, ubi res ipsa loquitur? Nota est schola christianorum Alexandrina, ex qua tamquam ex equo Trojano lectissima semper ingenia prodierunt. Jam inde enim a prima christianorum ætate eam illuminarunt doctores celeberrimi, CLEMENS, PANTÆNUS, AMMONIUS, ORIGENES, HERACLAS, PIERIUS, SERAPION, (o) DIDYMUS, RHODON, & alii quamplurimi: quorum institutum licet ad τῶν ἱερῶν λόγων διδασκαλίαν potissimum spectarit, eoque factum sit, ut κατηχήσεων magistri vocarentur: philosophiam tamen eadem opera professi sunt, omniaque, quæ in

(n) Euseb. *Hist. Eccles. VI.* 21. *pag.* 223.
(o) Philippi Sidetæ *Catal. catechetarum Alex. apud.* Dodvvellum *ad finem dissert. Irenaic.* Jo. Andr. Schmidii *diss. de Schola Alexandr. catechet.*

in gentilium operibus reperiebantur, in suos selegerunt usus, non quod christianæ religionis his phaleris opus esse existimarent, sed quia hæc non incommoda videbatur gentiles ad se alliciendi occasio. Et sane non infeliciter ipsis cessit hoc consilium. Quamvis enim fatendum sit, quosdam Alexandrinos inquinatioris philosophiæ decreta nonnumquam esse amplexos, & dum nescio quem eruditionis fumum captarint, multos una errores in ecclesiam invexisse: (p) effecerunt tamen hac docendi ratione, ut & gentiles, his ἀκροάσεσιν invitati, eorum scholis interessent, in iisque veluti aliud agentes ad christianam religionem præpararentur. Cujus rei luculentum testem habeo EUSEBIUM, (q) qui ubi de ORIGENE, ejusque docendi dexteritate & fama agit: Τοιαῦτα δὴ, inquit, φιλοσόφου βίου τοῖς θεωμένοις παρέχων ὑποδείγματα εἰκότως ἐπὶ τὸν ὅμοιον αὐτῷ ζῆλον, πλείους παρώρμα τῶν φοιτητῶν, ὥστε ἤδη τῶν ἀπίστων ἐθνῶν τῶν τε ἀπὸ παιδείας καὶ φιλοσοφίας οὐ τοὺς τυχόντας ὑπάγεσθαι τῇ δι' αὐτοῦ διδασκαλίᾳ. *Hujusmodi igitur philosophicæ vitæ exempla omnibus spectanda præbens, plures ex discipulis ad imitationem sui merito provocavit, ita ut multi ex gentilibus, tum in omni doctrinæ genere, tum in philosophia præstantissimi, ejus se magisterio submitterent.* Cui suffragatus HIERONYMUS

(p) Thom. Ittigii *Præfat. ad operum Clement. Alex. Supplementum n. VII.*

(q) Euseb *Hist. Eccles. VI, 3. p.* 167.

NYMUS: (r) *Illud*, inquit, *de immortali Origenis ingenio non taceo, quod dialecticam quoque & geometriam, & arithmeticam, musicam, grammaticam, & rhetoricam, omniumque philosophorum sectas ita didicit, ut studiosos quoque sæcularium literarum sectatores haberet, & interpretaretur iis quotidie, concursusque ad eum miri fierent, quos ille propterea recipiebat, ut sub occasione sæcularis litteraturæ in fide Christi eos institueret.* Possem hanc in rem exemplum adducere non unum, iisque rem omnem perducere ad liquidum. Ipse enim EUSEBIUS (s) recenset Plutarchum, Serenum, Heraclidem, Heronem, alterum Serenum, Heraclam, qui omnes, gentiles quum essent, Origenis scholas frequentarant, in iisque tantum profecerant, ut non modo verbis factisque, sed & sanguine, CHRISTUM confiterentur. Sed sufficient fratres germani GREGORIUS THAUMATURGUS & ATHENODORUS, quorum uterque philosophicis studiis in Origenis scholis initiatus, abjecta veteri superstitione, inter christianos nomen professus est, ceu in ipso dissertationis limine ex GREGORIO NYSSENO docuimus.

§. XIV.

Inter omnes vero, quæ tum floruere, scholas, facile reliquis omnibus, palmam præripuit illa Ammonii Saccæ, cujus tanta tum

(r) Hieronymus *Catalog. Viror. illustr. c. LIV.*

(s) Euseb. *Histor. Eccl. VI, 3. p. 165. & 4. p. 167. sequ.*

tum erat fama, tantaque celebritas, ut etiam PLOTINUS, HERENNIUS & ORIGENES, ab Adamantio illo diversus, aliique gentiles philosophi, illi interesse non dubitarent, multaque inde procul dubio referrent, ex reconditissimis christianæ religionis dogmatibus deprompta. Sed multa hic eruditis subnata sunt dubia, quorum quædam, quæ huc faciunt, paucis discutiemus. PORPHYRIUS, (t) qui vitam PLOTINI accurate admodum perscripsit, ut & HIEROCLES, (u) de AMMONIO prodiderunt memoriæ, eum veterum philosophorum opinionibus perpurgatis, rejectisque, quæ instar lolii succreverant, nugis, puram ac genuinam philosophiam restituisse, & multos sibi undequaque acccivisse auditores, & in his maxime Plotinum, Herennium & Origenem, qui fidem sibi mutuo obstrinxerint de dogmatibus AMMONII non evulgandis. At quum PLOTINUS promissis bona fide stetisset: HERENNIUS, teste PORPHYRIO, eam primus violavit, eumdemque postea sequutus est Origenes. Hæc partim HIEROCLES, partim PORPHYRIUS referunt. Quum itaque adhuc inter omnes constiterit, AMMONIUM istam Sacca Christianorum sacris fuisse addictum, collegerunt ex Porphyrii verbis LUCAS HOLSTENIUS (x) & PHILIPPUS LABBEUS, (y) dog-

(t) Porphyr. *Vita Plotini*, *c. III.* (u) Hierocles *apud* Photium *in Biblioth. Cod. CCXIV. p.* 549. (x) Luc. Holstenius *de vita & scriptis Porphyr. p.* 281. (y) Phil. Labb. *diss.*

dogmata illa Ammonii, de quibus non evulgandis fidem sibi invicem obstrinxerit illa condiscipulorum triga, nihil fuisse aliud, quam doctrinas sublimiores, ex ipsa religione christiana depromtas, quæ a PORPHYRIO invidiæ amoliendæ caussa *δόγματα ἀνακεκαθαρισμένα*, *dogmata imprimis perpurgata* adpellentur. Sed alia omnia hic videntur doctis quibusdam viris, qui HOLSTENIUM & LABBEUM falli existimant. Celeberrimus, mihique nunquam sine laude dimittendus STANLEII interpres, (z) in eo ait utrumque errasse, quod crediderint, PORPHYRIUM in animo habuisse philosophiam, doctrinis christianis interpolatam, quum potius ejus verba ad philosophiam eclecticam, ab AMMONIO excultam, pertineant. At ulterius progrediuntur PETRUS BELIUS (a) & JO. ALB. FABRICIUS, (b) qui non hunc modo errorem in Holstenio & Labbeo notant, sed & penitus AMMONIUM tum christianum fuisse negant, quum PLOTINUS ei daret operam. Quæ si vera sunt, ne suspicandum quidem erit, AMMONIUM discipulis dogmata Christiana instillasse. Sed ut largiamur, PORPHYRIUM non de dogmatibus Christianis, sed eclecticis, esse loquutum, (quamvis tunc vix possit reddi ratio,

---

de script. Eccles. Tom. I. p. 58.

(z) *Append. ad* Stanl. *de philos. eclectica cap. III. p.* 1210. (a) Bael. *diction. Historique & Critiq. Tom. I. p.* 200.

(b) Fabric. *Bibl. Gr. IV.* 26. *p.* 151. & 159.

tio, cur hæc discipulorum trigia, ea dogmata eclectica evulganda non putaverit,) ea tamen, quæ de paganismo AMMONII suspicati sunt viri doctissimi, non videntur tam firmis niti argumentis, ut eorum caussa, virum tam illustrem, e christianorum diptychis expungendum arbitremur. Primo enim θεοδιδάκτου cognomen urget BELIUS, quod AMMONIO ab HIEROCLE (c) tribuitur, additque non esse probabile, gentilem philosophum Ammonium elogio hoc ornare voluisse, ob accuratiorem theologiæ christianæ notitiam, sed procul dubio, illud ei datum fuisse ob ἐνθουσιασμὸν, & accuratiorem philosophandi rationem, in qua tamen non Christus & evangelium, sed PLATO & ARISTOTELES, regnarint. Deinde addit, AMMONIUM discipulos habuisse, non solum christianos, sed & Deorum cultores, quos AMMONII scholas mox fuisse deserturos, credibile sit, si is vel dogmata christiana discipulis inculcasset, vel ipse fuisset christianus. Præterea etiam provocant ad auctoritatem PORPHYRII, (d) a quo observatum sit, AMMONIUM Plotini magistrum, christianis sacris initiatum ad gentiles, simulac adoleverit, defecisse, constanterque apud eos mansisse. Denique e LONGINO (e) observant, AMMONIUM Plo-

(c) Hierocles *apud* Photium *Cod. CCXIV. p.* 549. (d) Porphyrius *apud* Euseb. *Hist. Eccl. VI,* 29. (e) Longinus *ap. Porphyr. in vita Plotini cap. XX.*

Plotini præceptorem, nihil scripsisse, quum Christiani Ammonii opuscula quædam ab EUSEBIO & HIERONYMO laudentur. E quibus omnibus demum colligunt, AMMONIUM hunc Saccam eo tempore, quo Plotinum aliosque paganos auditores habuerit, non amplius fuisse Christianum, sed dudum ad gentilium castra transiisse, atque hinc non leviter erraffe EUSEBIUM, qui Ammonium hunc Saccam, alterumque christianum ab eo diversum, primus confuderit. Sed fortassis rationibus hisce nondum satis evictum est, aut EUSEBIUM tam graviter erraffe, aut ipsum AMMONIUM fuisse gentilem. Quod enim ad primam attinet, nostra non multum interest, unde θεοδιδάκτυ cognomen retulerit Ammonius. Si vel maxime enim hoc demus BÆLIO, quod illud ἐνθουσιασμῷ cuidam philosophico originem debeat: nondum tamen inde sequitur, ut Ammonium christianum fuisse negemus. Non mirum enim est, gentiles, rei ignaros, ei ἐνθουσιασμὸν tribuisse, qui quum juvenis saccis ferendis vitam ægre tolerasset, subito non modo philosophus, sed & novæ emendatissimæque philosophiæ auctor exstiterat. (f) Nec magis nos urget alterum BÆLII argumentum, a discipulis Ammonii gentilibus desumtum. Quum enim ipse fateri non dubitet, Ammonio, quem gentilem putat, christianos discipulos dedisse operam: cur adeo absurdum sit credere, gentiles

(f) Ammianus Marcell. XX. *1. ad finem.*

tiles etiam christianorum scholis interfuisse, maxime quum id superiore paragrapho exemplo non uno luculenter demonstratum sit? At procul dubio, inquit, gentiles Ammonii scholam statim deseruissent, si in illa doctrinae christianae fuissent propositae. Deseruisent utique, fateor, si audivissent mysteria & fundamenta ipsa christianae religionis, si Ammonius illis inculcasset CHRISTUM, cruci adfixum, *ἰουδαίοις μὲν σκάνδαλον ἕλλησι δὲ μωρίαν*: (g) sed hujus generis doctrinarum non adeo multam in his scholis factam esse mentionem, facile adducor, ut credam. Sunt vero & alia christianorum praecepta, ad mores componendos comparata, a quibus adeo non abhorruere gentiles, sublimioris philosophiae studiosi, ut ea admirati sint maxime. Haec vero sunt, quae inculcarunt magistri Christiani: haec sunt quae sectati sunt pagani philosophi: his purpuris pallia sua exornari posse, non praeter rem existimarunt. PORPHYRII porro testimonium de deserta ab Ammonio Christiana religione ita comparatum est, ut mirari subeat, viros doctissimos huic viro tam multum tribuisse, quo nemo fuit mentiendi in rebus christianorum studiosior. Laboravit enim homo infelicissimus eo insaniae genere, ut omnes paene viros doctos gentilibus vindicaret. Sic ORIGENEM Adamantium gentilibus sacris innutritum sero demum ad christianos delapsum, scribit eodem

(g) 1. Cor. I, 23.

dem loco, quo Ammonium ad paganos defcivisse tradidit. (h) Qui itaque de homine celeberrimo, sibique prope æquali, tam turpiter mentitur, quomodo magis vera dicere crederetur de Ammonio? Sane EUSEBIUS, (i) qui non multum ab his temporibus abfuit, virosque ecclesiasticos, si quis alius, habuit exploratissimos, hanc PORPHYRII calumniam dudum explosit, dum ait: τῷ δ' Ἀμμωνίῳ τὰ τῆς ἐνθέου φιλοσοφίας ἀκέραια καὶ ἀδιάπτωτα καὶ μέχρις ἐσχάτης τοῦ βίου διέμενε τελευτῆς. *Ammonius divinæ philosophiæ præcepta ad extremum usque terminum vitæ integra atque immota retinuit.* Quis vero credat, viri tam illustris ἀποστασίαν tam ignotam fuisse Christianis, ut ea EUSEBIUM fugere potuerit? Unde & ultimum, quod e LONGINO desumitur, argumentum cadere videtur. Quamvis enim negare videatur LONGINUS, Ammonium libris scribendis operam dedisse: ex ipsis tamen illius verbis satis adparet, eum loqui de libris tantum philosophicis, & eos recensere, qui libros scribendi operam non primam & antiquissimam, sed quasi παρεργόντι habuerint. Hinc statim addit: καὶ γὰρ εἴ τι τούτων γέγραπται τισιν, οὐχὶ ἐχέγγυα (k) πρὸς τὸ μετὰ τῶν ἐξειργασμένων τῶν λόγων αὐτοὺς ἀριθμεῖν ἂν γένοιτο, πάρεργον τῇ τοιαύτῃ χρησαμένους σπουδῇ,

(h) Euseb. *Hist. eccles. VI, 29.*

(i) Euseb. *l. c.* (k) *Sequimur hic & in sequentibus emendationes* Cornelii Tollii, *quas ipse probat & laudat* Fabricius *Bibl. Gr. IV, 26. p.* 128. *not. t.*

δὴ, καὶ μὴ προηγουμένως περὶ τοῦ γράφειν ὁρμὴν λαβόντας. *Jam vero si quid ab aliquo eorum scriptum est, . . . non illud tanti est, ut ea propter inter illos referri mereantur, qui dedita opera litteris philosophiæ dogmata explicuerunt, quum hæc ipsis opuscula veluti πάρεργα, seu fortuita fuerint, neque scribendi munus, tanquam primum ac præcipuum, in se susceperint.* Ex quibus sane perspicuum est, LONGINUM adeo non negare, Ammonium quædam theologici argumenti scripsisse, ut ne philosophica quidem opuscula ei plane abjudicet, qualia ab AMMONIO scripta esse, vel e GREGORIO NYSSENO, (l) aut, si mavis, NEMESIO non obscure colligitur. Quum igitur nulla doctissimorum virorum ratio nobis persuadeat, ut Ammonium ad gentilium superstitionem defecisse credamus: nobis contra non desunt rationes, quæ alia omnia suadeant. Primo enim omnes, qui præter Porphyrium Ammonii meminerunt, Christianum eum vocant. Deinde luculentus exstat AUGUSTINI (m) locus, quo christianismus Ammonii non obscure confirmatur. Mentionem enim faciens Plotini, ita differit: *Tunc* PLOTINI *schola Romæ floruit, habuitque condiscipulos multos acutissimos, & solertissimos viros. Sed aliqui eorum magicarum artium curiositate depravati sunt, alii Dominum* JESUM CHRISTUM *ipsius*

(l) Gregor. Nyss. *aut potius* Nemes. *de anima T. II. opp. p.* 91. & 109. (m) August. *Epist. LVI. ad Dioscorum T. II. opp. p.* 269.

fius veritatis atque sapientiæ incommutabilis, quam conabantur attingere, cognoscentes gestare personam, in ejus militiam transierunt. Ex quo loco Augustini nihil aliud colligi potest, Plotinum in ea schola adolevisse, in qua aliqui ejus condiscipuli ad veram Christi cognitionem potuerint pervenire, qualis profecto non fuisset schola Ammonii, si Belii & Fabricii (n) judicio standum esset. Excipit quidem laudatissimus Fabricius, Augustini hæc scribentis animo obversatum fortassis esse Origenem Adamantium, quem per errorem cum altero Origene, Plotini συμφοιτητῇ, confuderit. Verum res ipsa docet, nec Origenem Adamantium, nec alterum gentilem, eum in animo habuisse, quum alter nunquam gentilis, alter nunquam christianus fuerit. Plures itaque alios fuisse Ammonii discipulos oportet, qui in ejus schola ad Christum adducti sunt, nisi Augustinum plane mentitum dicere velimus. Quæ quum ita sint, adfirmare non dubito id, quod consentiente adhuc eruditorum omnium suffragio adseveratum est, Ammonium christianam fidem nunquam deseruisse. Et hinc in medio posita est ratio intelligendi, ex quo fonte sua tot philosophi arva irrigarint. Ammonium enim audiverunt Herennius, Plotinus & Origenes gentilis, Plotinum & Origenem Porphyrius & Amelius, Porphyrium Jamblichus, quem deinde Plutarchus Atheniensis, Syrianus, Proclus, Marinus, Isi-

(n) Fabric. *Bibl. Gr. IV*, 26. p. 151.

Isidorus, Damascius, continua serie exceperunt: (o) ut adeo non præter rem dicere liceat, philosophorum maximorum turbam, *Scholæ Ammonianæ* veluti coloniam quamdam fuisse.

§. XV.

His veluti fundamenti loco substratis, proximum est, ut, quinam sint illi philosophi gentiles, *οἱ ὀλίγῳ* christiani paullo accuratius dispiciamus. Ii vero denuo duorum esse generum videntur. Alii enim paullo cautius atque occultius *χριστιανίζειν*, & spolia illa aliena clam habere solent. Alii paullo perfrictioris frontis doctrinas christianis surreptas tam manifeste præ se ferunt, ut eruditis quibusdam dubitandi fecerint materiam, paganine fuerint an christiani? In priorem censum merito referimus EPICTETUM, gente Phrygem, domo Hierapolitanum, qui quum esset conditione servus, istum fortunæ errorem incredibili eruditione ac virtute emendavit, & philosophiæ ita percepta habuit præcepta, ut iis ad componendos mores, non ad ostentationem uteretur. Profecto, si quis unquam philosophorum fuit, cujus cum verbis & doctrina accurate vita moresque conspirarunt, Epictetus, BUDDEO (p) celeberrimo judice, hanc laudem prome-

(o) *Vide Append. ad* Thom. Stanleii *Hist. cap. III. p.* 1213. *sequ.*

(p) Budd. *philos. dialog. de moribus philos. pag.* 103.

meretur, prope certe ab ista gloria, quæ summa utique est atque excellens, abfuit. Exstant hujus philosophi enchiridion & disputationis ab ARRIANO collectæ, quarum hæ magnam partem tam sunt præclaræ ac sublimes, ut non modo GUIL. CAVEUS (q) eum e christianorum potius consuetudine, quam e Zenonis porticu profecisse existimet, sed & idem se justo commentario demonstraturum receperit CASPAR BARTHIUS, (r) quibus & nos adsentiri non dubitamus. Quamvis enim haut probemus audaciorem conjecturam ABR. BERKELII (s) & GUILIEL. SALDENI, (t) qui Epaphroditum, Epicteti herum, eumdem cum eo, qui a Paullo (u) aliquoties commendatur esse existimant, atque inde colligunt, EPICTETI animum ab hero tam pio matutino Christianæ religionis rore quodammodo fuisse adspersum: certum tamen est, EPICTETUM, qui ipsis nascentis ecclesiæ temporibus floruit, incredibili christianorum æmulatione incensum, decreta atque instituta eorum curiosius investigasse. Hinc subinde meminit christianorum, discipulosque eorum exemplo ad virtutem alacriores reddere conatur. Exstat in disputationibus ejus locus,

(q) Guil. Cave *Christ. Primit. I. p.* 64.
(r) Casp. Barthius *Adversf. III,* 10.
(s) Berkel. *Præfat. ad Epictet.*
(t) Salden. *Otior. theolog. p.* 43.
(u) Philipp. II, 21. Colofs. I, 7.

eus, (x) in quo egregia philosophiæ præcepta vivendo etiam esse exprimenda, hoc suadeat argumento: Τί ἐξαπατᾶς τοὺς πολλούς; τί ὑποκρίνῃ, ἰουδαῖος ὢν ἕλληνα; οὐχ ὁρᾷς, πῶς ἕκαστος λέγεται ἰουδαῖος; πῶς Σύρος; πῶς αἰγύπτιος; καὶ ὅταν τινὰ ἐπαμφοτερίζοντα ἴδωμεν, εἰώθαμεν λέγειν, οὐκ ἔστιν ἰουδαῖος, ἀλλ' ὑποκρίνεται. ὅταν δ' ἀναλάβῃ τὸ πάθος τὸ τοῦ βεβαμμένου καὶ ᾑρημένου, τότε καὶ ἔστι τῷ ὄντι καὶ καλεῖται ἰουδαῖος· οὕτω καὶ ἡμεῖς παραβαπτισταὶ λόγῳ μὲν ἰουδαῖοι, ἔργῳ δ' ἄλλο τι. *Quid populo fucum facis? Quid te quum Judæus sis, Græcum esse simulas? Nonne vides, ut quisque dicitur Judæus, aut Syrus, aut Ægyptius? Quod si quem alternantem viderimus, dicere solemus, non esse Judæum, sed simulatorem. Quum autem adfectum illa disciplina imbuti, (baptizati) sectamque professi, adhibuerit, tum revera Judæus & est & nominatur. Sic & nos adulterini, (baptismi desertores,) sumus, nomine quidem Judæi, re vero ipsa quiddam aliud.* Christianos hoc loco Judæorum nomine censeri, ex baptismi mentione patet, recteque est ab HIER. VVOLFIO (y) observatum. Sane si de Judæis vere ita dictis loqui voluisset: non videor, cur baptismum proselytorum, paucissimis gentilium procul dubio notum, commemorare maluerit, quam circumcisionem, paganis omni-

(x) Arrianus *Disp. Epict. II, 9. p.* 192.
(y) Hieron. VVolfii *Adnot. ad hunc locum. p.* 470. *sequ.*

nibus notissimam. Accedit, quod vulgo tum erat receptum, ut christiani, quorum religio ex Judæa prodierat, & quædam cum Judæis communia habere videbatur, Judæi per errorem nuncuparentur, quemadmodum multis exemplis demonstrarunt JUSTUS LYPSIUS, (z) PETRUS PITHOEUS, (a) CASP. BARTHIUS, (b) aliique viri doctissimi. Nec minus notabilis est alter ex eodem ARRIANO (c) locus, in quo clarius christianorum meminit, sed ita, ut, dum reprehendit, laudet, dum odium turpissime prodit, mores eorum suis proponat imitandos. En enim ejus verba: ποῖος ἔτι τούτῳ τύραννος φοβερός; ἢ ποῖοι δορυφόροι; ἢ ποῖαι μάχαιραι αὐτῶν; εἶτα ὑπὸ μανίας μὲν δύναταί τις οὕτω διατεθῆναι πρὸς ταῦτα καὶ ὑπὸ ἔθους, οἱ Γαλιλαῖοι, ὑπὸ λόγου δὲ καὶ ἀποδείξεως οὐδεὶς δύναται μαθεῖν, ὅτι ὁ θεὸς πάντα πεποίηκε, τὰ ἐν τῷ κόσμῳ. *Quis adhuc tyrannus isti erit formidabilis? aut qui satellites? quive eorum gladii? Ergo furore quidem sic aliquis affici potest adversus illa, & consuetudine, ut Galilæi; ratione vero & demonstratione cognoscere nemo potest, Deum ea qua in mundo sunt, universa fecisse?* Quibus verbis haud obscure prodit EPICTETUS, multa se in christianis, quos familiari convitio Galilæos vocat, laudanda obser-

(z) Lips. *ad* Taciti *Annal. XV.*
(a) Pithoei *Advers. II. 2.*
(b) Barth. *ad* Rutil. Numantin. *I. p. 359.*
(c) Arrianus *Disp. Epict. IV. 7. p. 400.*

servasse, atque inde eum cepisse fructum, ut quæ hos furore quodam aut consuetudine facere falso existimabat, ipse, ratione duce adsequi niteretur. Quum itaque philosophus tam accurate cognitos habuerit christianos, multaque eorum instituta vel invitus miratus sit: ecquis dubitet quæso, quin multas eorum doctrinas, quas, salvis stoicorum decretis, potuit adoptare, philosophiæ suæ miscuerit? Dubitat equidem doctissimus FABRICIUS, (d) cui *vanissima* videtur *de propensione ejus ad christianismum suspicio, eo, quod nihil ejus feratur, quod non a stoico philosopho proficisci potuerit, multa autem, quæ haut potuerit proficisci a christiano*. Sed quemadmodum facile in hoc ei adsentior, quod neque christianus fuerit EPICTETUS, neque christianis magnopere faverit, multaque præterea scripserit, quæ a christiano non possent proficisci: ita paullo fidentius dictum videtur, quod nihil, nisi *τὰ ἐκ τῆς στοᾶς* docuerit. Quamvis enim omnia, quæ tradit EPICTETUS, ipse ratione duce discere potuisset: satis tamen constat, multa, quæ etiam ex ratione colligi potuissent, fugisse philosophos, donec christianorum exemplis moniti, ea diligentius excoluere. Exemplo sit doctrina de celebratione Numinis. Non ea sane abhorret a ratione: sed quis, quæso, ante Epictetum philosophus, quis Stoicus ante christianæ religionis exortum tam præclare da-

(d) Fabr. *Bibl. Græc. IV, 7. p. 257.*

de ea loquutus est, ut EPICTETO paria faciat? An Christianus potuisset efficacius de ea differere, quam Epictetus apud ARIANUM (e) differuit? Loquutus enim de operibus Dei sapientissime creatis: *Num*, inquit, *oratione hæc satis aut laudari, aut illustrari possunt? Nam si sani essemus, quid nobis aliud agendum erat, & publice & privatim, quam Numen celebrandum? Nonne & interfodiendum, & arandum, & edendum, hymnus hic cantandus erat Deo*: Μέγας ὁ Θεὸς, ὅτι χεῖρας δέδωκεν, ὅτι καταποσιν, ὅτι κοιλίαν, ὅτι αὔξεσθαι λεληθότως, ὅτι καθεύδοντας ἀναπνεῖν. *Magnus est Deus, qui nobis instrumenta præbuerit hæc, quibus terram colamus: magnus est Deus, qui manus dederit, qui deglutiendi vim, qui ventrem, qui effecerit, ut latenter crescamus, ut dormientes respiremus! Hæc singulis in rebus cantanda erant, & hymnus maximus ac divinissimus resonandus, quod facultatem dederit harum rerum intelligentem, & utendi ratione instructam. Quid ergo? quum vulgo excæcati sitis, nonne oportebat esse aliquem, qui hoc munere fungeretur & loco omnium hymnum de Deo publicaret? Quid enim aliud possum senex claudus, nisi celebrare Deum? Quodsi luscinia essem, lusciniæ officio fungerer: si olor, oloris. Nunc rationis quum particeps sim, Deus mihi celebrandus est, hoc munus meum est, hoc exsequar, neque stationem hanc deseram, quoad licuerit, & vos ad* eam-

(e) Arrianus *Disput. Epict. I, 16. p. 127.*

eamdem hanc cantilenam exhortor. Si Platonicus aut Pytagoræus ita ſcripſiſſet, eſſet fortaſſis, quod paullo minus miraremur. Sed quis a ſtoico hæc exſpectaret, cujus de Deo ſententia pro ſectæ ratione non longe a Spinozæ principiis aberat? Quis ergo non videt, philoſophum imitari chriſtianos, quorum ea tunc pervulgata laus erat, *quod perpetuum Chriſto Deo carmen invicem dicerent?* (f) Adde quod hymnus ille Epicteticus ad pſalmorum ſtilum quodammodo accedere, & ex ipſis chriſtianorum hymnis expreſſus eſſe videatur. Quod ſane nemini mirum videbitur, qui ſequentia ejuſdem Epicteti verba (g) expenderit: Νῦν τρέμοντες τὸ ὀρνιθάρειον κρατοῦμεν, καὶ τὸν θεὸν ἐπικαλούμενοι, δεόμεθα αὐτοῦ ΚΥΡΙΕ ΕΛΕΗΣΟΝ, ἐπίτρεψόν μοι ἐξελθεῖν. *Nunc trementes augurium captamus, Deumque invocantes, precamur eum:* DOMINE MISERERE, *fac mihi exeundi poteſtatem*. Quæ vel ſolā, niſi fallor, perſuadent, ut Epictetum, quamvis a ſacris myſteriiſque chriſtianorum alienum, moralibus tamen eorum doctrinis philoſophiam ſuam paſſim interpolaſse credamus, licet id occultius tectiuſque eum feciſſe non negemus.

§. XVI.

Idem cenſendum videtur de PLOTINO, quem ſupra Ammonio operam dediſſe adfirmavimus. Hic quum eſſet gente Ægyptius, plu-

(f) Plinius *Epiſt. X,* 37.

(g) Arrianus *diſp. Epictet. II,* 7. *p.* 186.

pluresque philsophos juvenis audivisset, ex omnium scholis paullo tristior exierat, donec audito Ammonio, ejusque doctrina unice probata, exclamaret: *τῦτον ἐζήτυν*, *hunc ipsum quærebam*. (h) Equidem quid potissimum in Ammonio miratus sit PLOTINUS, non adeo obscurum est. Quum enim ideo abhorreret ab aliorum acroasibus, quod sectarum studio, quidquid vel Plato, vel Aristoteles, vel Zeno somniasset, miro supercilio discipulis obtruderent: non poterat non probare institutum Ammonii, qui in nullius magistri verba juraverat, eclecticamque & sublimiorem quamdam philosophiam, raro tum exemplo, colebat. Hanc ergo retinuit etiam PLOTINUS, qui quamvis vulgo Platonicis accenseatur, æquiore tamen jure inter eclecticos refertur à doctissimo STANLEII interprete. (i) Nam præterquam quod in ejus schola etiam Pythagoræorum, peripateticorum, & stoicorum commentarii legerentur: relatum legimus a PORPHYRIO, (k) Plotinum adeo prudentiorem dogmatum ἐκλογὴν probasse, ut & Persarum atque Indorum philosophiæ periculum facere constituerit, & iter ideo susceperit in Mesopotamiam. Quum ergo nullius gentis dogmata adspernatus sit Plotinus: quis quæso negaret, eum etiam ratio-

(h) Porphyr. *vita Plotini cap. III.* (i) *Appendix ad* Stanleii *de philosoph. Eclect. cap. III. pag.* 1210. *sequ.* (k) Porphyr. *vita Plotin. cap. XIV. &* III.

tionem habuisse Christianorum, in quorum scholis adoleverat? Certe ita visum est multis, iisque erudititissimis viris, THEODORICO, HOLSTENIO, OVVENO, aliisque plurimis. Et quamvis ab eorum sententia alieniorem se profiteatur ὁ πάνυ FABRICIUS: (l) crediderim tamen, eum de mysteriis tantum christianis loqui, quæ in PLOTINO non reperiri, facile concedo. Ipse enim nunquam satis laudatus FABRICIUS (m) in eruditis ad MARINUM prolegomenis diserte ait: *Quod vero Plotinus & reliqui ex christianis dogmatis quædam in suam philosophiam vel receperint, vel cum illa conciliare, aut denique expolire conati fuerint, non videtur temere esse vel negandum vel explodendum.* Rem unico exemplo illustrabimus. Constat inter omnes, creationem rerum omnium ἐκ μηδενὸς πρυποκειμένου, id est ex nihilo, doctrinam esse adeo christianis propriam ac peculiarem, ut nulla philosophorum secta eam unquam adsequuta sit. Omnes enim veluti ex compacto somniant materiam quamdam Deo coæternam, ex qua deinde hoc universum vel fortuito exstiterit, vel a Deo factum sit. Hinc omnes philosophi de rerum origine perperam senserunt, ne ipso quidem excepto PLATONE, ceu ex ALCINOO (n) constat, quem & CHALCIDIUS fate-

(l) Fabricius *Bibl. Græc. IV. 26. pag.* 257.
(m) Fabric. *in Proleg. ad* Marini vitam Procli *Sect.* II. *pag.* 12.
(n) Alcinous *doctr. Platon. cap. VIII. & XII.*

fatetur, (o) docuisse, *non Deum ex his, quæ non erant, fecisse mundum, sed ea, quæ erant, sine ordine ac modo, ordinasse.* Eoque factum est, ut PROCLUS, (p) Platonis doctrinam vindicaturus, huic dogmati Christianorum duodeviginti argumenta opposuerit, a JO. PHILOPONO totidem libris refutata. Et tamen PLOTINUS primus omnium, fatente ipso RADULPHO CUDVVORTHO, creationem universi ex nihilo docuit, quem deinde longo agmine sequuti sunt Platonici recentiores tantum non omnes, Porphyrius, Jamblichus, Syrianus, Hermias, Damascius, Priscianus Lydus, HIEROCLES aliique, quos præter laudatum CUDVVORTHUM (q) operose enumerarunt LIVIUS GALANTES (r) & JO. ALB. FABRICIUS. (s) Unde vero hanc sublimiorem doctrinam hausisse dicamus Plotinum? Non sane ex Platonis & Aristotelis operibus, neque ex Chaldæorum Persarumque oraculis, in quibus alia omnia occurrunt, sed a christianis hæc omnino didicit, maxime ab AMMONIO, cujus in schola, ut diximus, fuerat perpolitus.

§. XVII.

Conf. & Thom. Gale *ad* Jamblich. *de myster. Æg. p.* 276.

(o) Chalcid. *ad* Timæum *Plat. p.* 103.

(p) Fabric. *append. ad* Marini *vitam Procli. pag.* 95. (q) Cudvvorth. *Systema mundi intelligib. p.* 749. 751. 753. 763.

(r) Livius Galantes *Compar. Christ. & Platonicæ Theolog. p.* 273. (s) Jo. Albert. Fabr. *Bibl. Gr.* II, 12. *p.* 464.

§. XVII.

Præceptori jungimus discipulum Porphyrium, Bataneotem Tyrium, patrio nomine Malchum, quem omnes nervos ad evertendam christianam religionem intendisse constat. Hunc philosophum nihil fecisse reliqui, ut philosophiam ad christianæ religionis exemplum componeret, & passim daret emendationem, adeo non mirum est, ut, si id non fecisset, omnino miraremur. Ipse enim Christianis editus parentibus, eorum doctrinas accurate imbiberat, iisque desertis, ad paganam desciverat superstitionem. Quod licet dubium videatur Guilielmo Caveo, (t) ideo, quod præter Nicephorum, (u) nemo veterum istius ἀποστασίας diserte meminerit: rem tamen putamus certissimam, & miramur, viro doctissimo non succurrisse testimonium Socratis, (x) quod rem utique extra dubitationis ponit aleam. Hic enim gravissimus auctor ad Eusebii provocans auctoritatem: *jam vero*, inquit, *idem, ut videtur, Juliano accidit, quod* Porphyrio. *Nam iste Cæsarea Palestina, a quibusdam christianis reprehensus, quum pro gravi, qua ardebat, iracundia ferre non posset, religionem christianam deseruit.* Ejurato itaque desultoria levitate christianismo, fecit, quod solent omnes fere apostatæ. Nam non modo divinam

(t) Cave *H. Litt. part. I. Sacul.* III. *p.* 78.
(u) Niceph. *H. E. X.* 36.
(x) Socrat. *H. E.* III. 19.

nam hanc religionem ejusque fundamentum, violentissimis scriptis oppugnavit, (y) &, ut id eo operosius exsequeretur, omnes scripturæ sacræ libros diligentissime evolvit: verum etiam data opera gentilismum emollire & sublimiorem invenire philosophiam ausus est, ut esset, quod christianorum diviniori sapientiæ opponeret. Id vero tanto facilius præstitit homo, ad hanc fallaciam ingeniosissimus, quod in eos incidit præceptores, qui eodem instituto utebantur. Audivit enim Origenem, non Adamantium quidem christianum, ut Holstenius credidit, sed alterum gentilem, Longinum, Plotinum, Ammonii discipulos, eorumque in scholis ita profecit, ut omnibus magistris suis videretur superior. (z) Sed ut hujus quoque sublimiorem ac semichristianam philosophandi rationem uno atque altero exemplo demonstremus: jam non repetimus doctrinam de creatione ex nihilo, quam in Porphyrio quoque deprehendit CVDVVORTHUS, (a) nec dogma ejus de angelis & archangelis, quod supra excussimus, nec sublimiora denique illa decreta de morte philosophica, sensuum corporisque fuga, de cura animi item, mentisque cultu, & elevatione in Deum, in quibus non solum aliquid christiani, sed & ipsam scripturæ φράσιν mirantur L. HOLSTE-

(y) *Vide* Holsten. *de vita & Script. Porphyr. c.* III. *& VI.* (z) Eunapius *p.* 21. (a) Rad. Cudvvorthus *l. c. vid. supra* §. X.

STENIUS (b) & sæpe laudatus Stanleii interpres. (c) Sed unicum addo ejus testimonium, quod rem illustrabit maxime. Quid philosophi pæne omnes, ac Platonici maxime, de animæ integritate senserint, notum est & pervulgatum. Omnes enim animam tanquam in se bonam ac divinam collaudabant, & hinc peccata, ad quæ homo natura est proclivior, non animæ imputabant, sed corpori, a cujus contagione ipsam mentem labem & vitium contrahere arbitrabantur. (d) Pestilentissima hæcerat doctrina, & procul dubio a christianis primitivis sæpius explosa. Quanto sublimius itaque hic philosophatur Porphyrius? quam præclare scribit? (e) Ἀλλ' ἡ ψυχῆς φύσις οὐκ ἦν ἀγαθὸν, ἀλλ' ἀγαθοῦ μετέχειν δυνάμενον, καὶ ἀγαθοειδές· οὐ γὰρ ἂν ἐγίνετο ἐν κακῷ, τὸ εὖ ἀγαθὸν αὐτῆς ἐν τῷ συνεῖναι τῷ γεννήσαντι· κακία δὲ τὸ τοῖς ὑστέροις. *At natura anima non est bonum, sed quod particeps boni fieri potest, & boniforme, alias non incideret in malum, bonum ergo ejus consistit in eo, si auctori suo conjungantur, malum autem, si rebus inferioribus.* Quis non videt,

hæc

(b) Holsten. *l. c. cap. VI. pag.* 26.

(c) *Append. ad* Stanlei. *de philosoph. eclect. cap. VII. p.* 1222.

(d) Marsilii Ficini *Comment. super* Platon. *Conviv. Orat. IV.* Campei. Vitringa *Observat. Sacr.* III, 8. 9.

(e) Porphyr. *Sentent. cap. XXXIV. pag.* 236.

hæc semichristiana potius esse, quam aut Platonica aut Pythagorica? Talia plura addi possent, nisi chartæ habenda esset ratio, pluresque, qui nos ad se vocant, superessent philosophi.

§. XVIII.

Prodeat ergo Hierocles, non ille Bithyniæ, & post Alexandriæ ἔπαρχος, libris contra christianos scriptis notus, quem plures (f) perperam cum nostro confundunt, sed philosophus eclecticus, qui medio sæculo quinto floruit, & præter libros de fato seu providentia a Photio (g) exscriptos, aureum reliquit in aurea Pythagoræ carmina commentarium. In his libris Pythagoræ ac Platonis doctrinas tam prope ad veritatem christianam extollit, ut nemo paganorum sublimius scribere potuisse videatur. Unde non mirum, quosdam ejus auditores tam admirandis magistri dogmatibus ad Christianismum præparatos esse. Æneas certe Gazæus, qui Christo nomen dedit, Hieroclis philosophiæ se innutritum ipse subinnuit in limine dialogi de resurrectione. Ceterum omnes, qui Hieroclem legerunt paullo diligentius, sublimem ejus ac ad christianismi exemplum compositam philosophiam amplissimis laudibus extollunt. Inter quos JO. AURISPA, Siculus, qui primus Hieroclem latinitate dona-

(f) Veluti Jonsius *de Scriptoribus Hist. philos.* III. 15.

(g) Photius *in Biblioth. Cod.CCXIV. p.* 549.

donavit, (h) in luculenta ad Nicolaum V. Pontificem præfatione fatetur, *se, jam prope octogenarium, nihil aut græce aut latine legisse, quod sibi magis profuisse intelligat.* Cui suffragatur alter editor, Jo. Curterus, qui in præfatione, Francisco Rupifucaldo inscripta: (i) *Hoc quoque*, inquit, *doctorum multorum judicio, quibus ipsum* Hieroclem *videre contigit, affirmare non vereor, nullum profani nominis auctorem luci donatum adhuc, quod sciam, qui tam multa de moribus, de providentia, similibusque rebus, more nostro, id est christiano, hostis alioquin* (k) *hujus nominis acerrimus, tam bene, tamque aperte disseruerit.* Denique & Dacerius, qui Hieroclem gallice reddidit, in præfatione diserte ait: *Hieroclem dogmata quam plurima, quæ ex libris & dogmatibus Judaicis Pythagoras hauserat, nulli interpretum antea intellecta, Christianæ religionis subsidio egregie exposuisse.* Quæ quidem jactantius dicta videri poterant, (siquidem ipse dubito, an a Judæis quidquam acceperit Pythagoras,) nisi ex ipsis Hieroclis operibus constaret, eum christianorum spoliis se extulisse. Demen-

(h) *In edit. Patav.* 1474. 4to. *& Romana* 1475. *quas indicat.* Fabric. *in Bibl. Gr. c. II,* 12. *p.* 462.

(i) *Edit.* Lond. 1654. *in* 12mo.

(k) *Confundit & hic* Curterius Hieroclem, *Bithyniæ* ἔπαρχον *cum* Hierocle *philosopho, quem eodem loco falso fuisse putat stoicum.*

monstravit id exemplis haud paucis HUGO GROTIUS, qui in commentariis ad Matthæi Evangelium divinam illam Christi concionem in monte habitam, cum Hieroclis principiis moralibus passim comparavit. Sed exempli loco esse possunt vel sola illa, quæ de auxilio divino, precibus obtinendo, (l) de vitanda jurandi levitate, (m) de *μετανοία* seu pœnitentia, quam ipse *principium sapientiæ* vocat, (n) aliisque ejusmodi capitibus moralibus efficacissimo orationis genere disputat, quæ tamen quo minus hic exscribamus, ipsa prolixitate prohibemur.

§. XIX.

Denique ex aliquorum sententia huc etiam pertinet JAMBLICHUS, patria Chalcidensis, gente Syrus, Porphyrii discipulus, quartique adeo sæculi scriptor celeberrimus, cujus vitam, multis præstigiis dicam an miraculis distinctam, operose exposuit EUNAPIUS. (o) Accensetur & hic vulgo Platonicis, sed perperam profecto, quum ab omni sectarum studio alienissimus, non modo Platonem, sed & Aristotelem, Pythagoram, quin & Chaldæos ac Ægyptios, sequatur. Unde eo facilius quibusdam persuasum est, Jamblichum ne christianorum quidem dogmata esse prorsus adspernatum, sed

(l) Hierocl. *ad aur. Pythag. carm. 45. p. 233. ed.* Cutterianæ.

(m) Idem *p. 31. sequ.*

(n) Idem *p. 167.* (o) Eunap. *vit. philos. statim ab initio.*

sed iis hinc inde opera sua tanquam gemmis quibusdam distinxisse. Equidem quodnam sit illustris Huetii de hoc philosopho judicium, jam supra, ipsis adlatis ejus verbis, ostendimus. (p) Nunc THOMÆ GALE (q) addimus testimonium, qui adfirmare non dubitat, *hominem hunc minime christianum, immo hostem fidei nostræ, (ne quis studium partium invidiose criminari possit,) in libris de mysteriis ita de Deo, angelis & anima scribere, ut nonnullis, qui se christianos dici volunt, de rebus divinis sanius & castius sentiendi merito magister esse debeat.* Sed denuo intercedit ὁ πάνυ FABRICIUS, (r) fateturque, *ut theologia naturalis insignita quadam magnoque numero, ita christianismi proprie dicti vestigia se reperire nulla in illo potuisse.* Recte profecto & sapienter. Sed id modo vereor, ut Huetium recte perceperit vir doctissimus. *Strictura* enim *christianismi*, quas in Jamblichi operibus micare, ait Huetius, non sunt christianismi proprie dicti capita, qualia in nullo philosophorum hactenus recensitorum opere occurrunt, sed sublimiores quædam doctrinæ, a ratione quidem non abhorrentes, sed antiquioribus tamen philosophis fere ignotæ, a junioribus vero christianis surreptæ, ut iis commentarios suos illustrarent. Tales vero doctrinas sublimiores in Jambli-

(p) *Vid. supra* §. 9. (q) Thom. Gale *præfat. ad Jamblich. de myst. Ægypt.*
(r) Fabric. *Bibl. Græc.* IV, 28.

blichi operibus reperiri, nec ipse forsan negaverit laudatus Fabricius. Quamvis fateri non dubitem, plerasque tam esse barbaris Ægyptiorum & Chaldæorum doctrinis obfuscatas, & corruptas, ut vix sui similes videantur. Idemque etiam sentiendum de SIRIANO, PROCLO, MARINO, ISIDORO, DAMASCIO, hominibus Asiaticis, qui continua serie in Atheniensi schola Platonica docuerunt, (f) quique non contenti luxuriantis ingenii argutiis, magnam veterum opinionum farraginem suis commentis admiscuerunt, & dum crescentis longe lateque eo tempore Christianismi æmulatione Platonicam theologiam phaleris nimium ornare studuerunt, philosophiam ab Ammonio perpurgatam πολυλογίᾳ καὶ ἀλλοτρίων δογμάτων ἱστορίᾳ rursus obruerunt. Quare & de iis non est quod multa dicamus.

§. XX.

Progredimur potius ad eos, qui multo apertius christianorum dogmata jactarunt, eaque ita philosophiæ gentili miscuerunt, ut difficile interdum sit judicare, Deosne falsos, an CHRISTUM coluerint magis. Et in hunc quidem numerum primo refero Simplicium, gente Cilicem, Græcorum Aristotelis interpretum facile principem, &, quod caput rei est, nulli sectæ ita addi-

ctum,

(f) Luc. Holsten. *de vita & scriptis Porphyr. cap. VI. p. 26.*

ctum, ut non & ex aliis, quæ probasset, excerperet. Exstat præter ea, quæ in Aristotelem scripsit, luculentissimus in Epicteti Enchiridion commentarius, quem post alios cum Epicteti translatione Arabica CLAUDIUS SALMASIUS edidit. In eo tam præclare de vita instituenda, componendoque animo philosophatur apertus christiani nominis hostis, ut BONA CARDINALIS (t) eum christianis accensere non dubitet. Qua in re tametsi ratio eum fugiat, quum de ejus paganismo nullus sit addubitandi locus: negari tamen non potest, SIMPLICIUM ita doctrinis ac dictionibus christianis stilum totum imbuisse, ut & Platonicorum mysteria nonnunquam verbis, *φράσιν* christianam redolentibus, involvere soleat. Id quod satis demonstrat precatio illa, qua commentarium istum in Epictetum obsignavit, quamque observante GUIL. CAVEO (u) ita concepit, ut, nisi hominem gentilem ita precari scires, crediturus sis, Christianum hac oratione sacrosanctam Trinitatem, Patrem, Filium & Spiritum sanctum, adorare. Ita enim precatur philosophus *ἐν ὀλίγῳ* Christianus: *Ἱκετεύω σε δέσποτα, ὁ πατὴρ καὶ ἡγεμὼν τοῦ ἐν ἡμῖν λόγου, ὑπομνησθῆναι μὲν ἡμᾶς τῆς ἑαυτῶν εὐγενείας, ἧς ἠξιώθημεν παρὰ σοῦ κ. τ. λ. Tibi Domine* PATER *& auctor hu-*

(t) Card. Jo. Bona *in indice librorum, allegatorum in tractatu de rebus liturgicis.*
(u) Guil. Cave *Christianism. primit.* I, 3. *pag.* 65.

humanæ mentis supplico, ut nos memores facias ejus nobilitatis, qua nostrum genus dignatus es: utque faveas nobis pro conditione libertatis nostræ, dum a corpore nos liberare, & adfectibus brutis repurgare conamur, ut iis superiores evadamus, ipsis imperemus, eorumque ministerio utamur, prout fert natura. Quis non hic Deum Patrem invocari crederet? sed age, quid porro? Καὶ πρὸς διόρθωσιν τῆ ἐν ἡμῖν λόγυ ϗ ἕνωσιν αὐτῦ πρὸς τὰ ὄντως ὄντα, διὰ τῦ τῆς ἀληθείας φωτός. *Porro ut adsis nobis in emendatione diligenti rationis nostræ, ut eum cum rebus veris & æternis conjungamus, per illam veritatis lucem.* Quis SIMPLICIUM, ac non potius quemcumque Christianorum precantem se audire putet, & Spiritus sancti efflagitantem auxilium? Sed nondum satis christianum simulavit, en sequentia verba: Καὶ τὸ τρίτον, τὸ σωτῆρα ἱκετεύω, ἀφελεῖν τελέως τ ἀχλὺν τῶν ψυχικῶν ἡμῶν ὀμμάτων, ὄφρα γινώσκωμεν εὖ, κατὰ τ Ὅμηρον, ἠ μὲ Θεόν ἠδὲ ϗ ἄνδρα. *Denique* SERVATOREM *comprecor, ut penitus abstergere velit omnem caliginem ab oculis animarum nostrarum, ita ut clare, cen Homerus ait, & Deum & hominem cognoscamus.* Quis non hic denuo agnoscit φράσιν ipsius scripturæ? Nihil ergo huic precationi, si ad verba respicimus, deesse dixeris, præter illud AMEN, quod solas vere Christianorum preces obsignat. Ceterum hujus generis plura exstant in SIMPLICII commentariis, quæ argumento sunt, hominem infelicem tam prope abfuisse a christianorum doctrinis, quam

pro-

procul ab ipso Christo, maximo malo suo, abfuit.

§. XXI.

Idem judicandum est de Chalcidio, cujus commentarius in Platonis Timæum ejusdem commatis est. De auctore omnia incerta sunt, adeo ut ne de ipsa quidem, qua floruit, ætate, quidquam compertum habeamus. Quamvis enim Guil. Caveus (x) eum ad annum æræ CHRISTIANÆ CCCXXX referendum putaverit: non alio tamen fundamento, ceu ipse fatetur, nititur, quam quod ipse CHALCIDIUS, Hosio suadente, se ad interpretandum Platonis Timæum accessisse, innuat. Sed HOSIUS iste an fuerit notissimus ille Episcopus Cordubensium, qui sæculo quarto floruit, nondum adeo expeditum est, ut CASP. BARTHIO (y) videtur. Certe non fit credibile, virum tam gravem, & negotiis maximis districtum, qualem fuisse Hosium Cordubensem constat, homini profano & semichristiano id negotii dedisse. Æque incerta est hominis religio, quam nec ex ejus commentario dijudicare possunt eruditi. Sunt qui Christianum & Carthaginiensem Archidiaconum fuisse existimant, sed FABII PLANCIADIS FULGENTII, scriptoris christiani, & Marciani Capellæ junioris auctoritate freti, qui Chalci-

(x) Guil. Cave *Hist. litter. Part. I. Sec. IV. p.* 106.

(y) Barth. *Adverf. p.* 2257.

cidium *Levitarum sanctissimum* adpellat. (z) At alii hominem paganæ superstitioni fuisse deditum, credere malunt. Nec desunt denique, qui Hebræis eum accensent, quandoquidem & horum placitis nonnunquam favere videtur. Et revera Chalcidius non raro ad sublimiorem Christianorum sapientiam adsurgit. Exscribit subinde Mosen, ex eoque doctrinam de creatione illustrat: laudat Salomonem: in partes vocat LXX Interpretes, ut & versionem Symmachi & Aquilæ: est, ubi Origenis testimonio utitur: quin ex ipsius N. Testamenti libris nonnulla depromit, maxime illam, de stella Magis adparente, historiam, quam cum cura enarrat. Quæ omnia laudatissimo FABRICIO tam manifesta visa sunt christianismi indicia, ut de eo vix dubitandum censeat, quamvis adfirmare nolit, eum fuisse diaconum, quia forsan talis magis sibi religioni duxisset, christianismum ambiguitate verborum occultare. Sed aut fallor ego magnopere, aut CHALCIDIUS (a) nihil minus fuit, quam christianus. Quamvis enim, hyenæ instar, christianam vocem simulet, eorumque doctrinas, manifesto plagio, in scripta sua transferat: animum tamen a Christo alienum ubique prodit. Sic ubi stellæ, quæ magis illuxerat, meminit, rem refert, tamquam sibi minus credibilem, & dubitantis more illud DICI-

TUR

(z) *Vide* Fabric. *Bibl. Latin.* III. 7. *p.* 554.

(a) Chalcidius *ad Tim. p.* 219. & 226.

TUR usurpat, additque, *Hosio suo hac multo melius esse comperta, quam ceteris*: Quo innuere videtur, ad christianum se scribere, a quo se gratiam fortassis hujus commemoratione historiæ initurum, sperabat. De MOSE etiam ita disserit, ut non obscure, quanti eum habuerit, præ se ferat: (b) *Hebræorum*, inquit, *sapientissimus Moyses, non humana facundia, sed divina*, ut FERUNT, *inspiratione vegetatus, in eo libro, qui de genitura mundi censetur*: reliqua. An vero de Mose ita scriberet homo christianus? An ejus θεοπνευστίαν ad famam referret? Omitto ejus dogmata de æternitate mundi, ipsiusque humanæ mentis, quæ ita defendit CHALCIDIUS, ut & saniora Platonis dicta in sensum hunc deteriorem detorqueat. Quæ quum ita sint, rectissime statuere nobis videmur, nec christianum fuisse Chalcidium, nec gentilem, sed ἐπαμφοτερίζοντα, i. e. ut paucis dicam, philosophum semichristianum.

§. XXII.

Erant tum scilicet tempora, quibus plures ejusmodi homines oberrabant, qui misero errore huc illuc circumacti ac veluti fluctuantes, non inveniebant, ubi consisterent. Disputare hodie solent eruditi de ejusmodi hominum religione, quæ, qualis fuerit, ne ipsi quidem miseri isti fortassis sciverunt. Possem hic multa adferre exempla:

(b) Calcid. *ibid. pag.* 372.

pla: sed pauciora sufficient. PHOTIUS (c) qui multorum librorum notitiam ac fragmenta in aurea bibliotheca nobis servavit, inter alios, quos legerat, codices recenset etiam JOANNIS LAURENTII, Philadelphiensis Lydi, tractatus tres de prodigiis, de mensibus & de politicis magistratibus, de quorum argumento & dictione postquam suo more graviter judicavit, addit, hunc virum initio militasse, post caussas egisse, deinde & honoribus functum, imperantibus Anastasio, Justino & Justiniano, ac demum de religione hominis ita loquitur: *Τὴν δὲ θρησκείαν ὁ ἀνὴρ ἔοικε δεισιδαίμων εἶναι, σέβεται μὲν τὰ ἑλλήνων καὶ θειάζει· θειάζει δὲ τὰ ἡμέτερα, μὴ διδοὺς τοῖς ἀναγινώσκουσιν ἐκ τῆς φράσεως συμβαλεῖν, πότερον οὕτω νομίζων θειάζει, ἢ ὡς ἐπὶ σκηνῆς. Religione superstitiosior videtur. Gentilium enim sacra simul veneratur, & fidem nostram, ut lectori difficillimum sit judicare, utrum sic vere opinetur, an potius veluti in scena ludat.* En denuo philosophum semichristianum. Quamvis enim nomen Joannis arguat, eum christianis parentibus esse usum, tam male tamen ipse fuit christianus, ut inter paganam superstitionem veritatemque divinam veluti medius fluctuarit & in his mentis erroribus tristi perierit naufragio.

§. XXIII.

Ejusdem ætatis ac religionis merito esse dixeris PROCOPIUM, virum omni eruditione poli-

(c) Phot. *Biblioth. CLXXX. pag. 406.*

politiſſimum, diuturnoque rerum geſtarum uſu prudentiaque civili celeberrimum. Huic quamvis non vacaverit per tot negotia, philoſophiæ totum ſe tradere: in libris tamen, quos reliquit, hiſtoricis ita philoſophatur de Deo rebuſque divinis, ac ipſa demum religione, ut & de eo, gentiliſne fuerit an Chriſtianus, non levis ſit inter eruditos diſputatio. In libris, quos de ædificiis Juſtiniani conſcripſit, ſubinde deteſtatur gentilium ſacrificia (d) &, ut ipſe loquitur ἀϑείαν κ̀ πολεϑείαν, & alibi Joannem Cappadocem gentilitiæ ſuperſtitionis damnat, (e) & ſe paullo æquius de Chriſtianis ſentire paſſim profitetur. Nec dubito, quin a Juſtiniano Imperatore pro Chriſtiano vere habitus ſit, quum vix credibile videatur, eum de ſacris a ſe excitatis ædificiis hiſtoriam Procopio gentili fuiſſe commiſſurum. Quo factum eſt, ut & GUIL. CAVEUS (f) eum in ſcriptorum eccleſiaſticorum numerum referre nullus dubitaverit. Sed nec pauciora occurrunt in ejus libris, quæ a quovis potius gentilium, quam a PROCOPIO exſpectaſſes. In ea enim, quam de Gothorum bello compoſuit, hiſtoria, manifeſto exagitat Chriſtianos, eorumque de Deo & rebus divinis controverſias ridet petulantiſſime, ac demum ſuam, quam colat, religionem his verbis profitetur:

(d) Procop. *de ædific. Juſtinian. V. 7.*
(e) Idem *de bello Perſico l. 5. 25. II. 12.*
(f) Cave *Hiſtor. litt. Sæc. VI. p. 283.*

tur: (g) Τὰ δὲ ἀντιλεγόμενα ἐγὼ ἐξεπιστάμενος ὡς ἥκιστα ἐπιμνησθήσομαι· ἀπονοίας γὰρ μανιώδους τινὸς ἡγοῦμαι εἶναι διερευνᾶσθαι τὴν τοῦ θεοῦ φύσιν, ὁποία ποτέ ἐστιν. Ἀνθρώπῳ γὰρ οὐδὲ τὰ ἀνθρώπεια εἰς τὸ ἀκριβὲς οἶμαι καταληπτά, μή τί γε δὴ τὰ εἰς θεοῦ φύσιν ἥκοντα. Ἐμοὶ μὲν ταῦτα ἀκινδύνως σεσιωπείσθω, μόνῳ τῷ ἀπιστῆσαι τετιμημένα· ἐγὼ γὰρ ἂν οὐδὲν ἄλλο περὶ θεοῦ ὁτιοῦν εἴποιμι ἢ ὅτι ἀγαθός τε παντάπασιν εἴη, καὶ σύμπαντα ἐν τῇ ἐξουσίᾳ τῇ αὐτοῦ ἔχην· λεγέτω δὲ ὥς πῃ ἕκαστος γινώσκειν περὶ αὐτῶν οἴεται καὶ ἱερεὺς καὶ ἰδιώτης. *Eam controversiam etsi probe ipse teneam, minime tamen commemorabo, quod vesanam esse putem insaniam, Dei quæ sit natura, disquirere: nam humana hæc ipsa, nedum Dei naturam, perfecte adsequi mortales haudquaquam existimo. Quare tutius hæc ego silentio præteribo, sola tantum credulitate veneratus. Siquidem de Deo nihil ipse præterea adfirmaverim, quam quod bonus omni ex parte sit, resque universas sua potentia complectatur: de hisce vero controversiis ita quisque vel sacerdos, vel privatus homo, loquatur, quemadmodum ipsi sentire libuerit.* Est, ubi PROCOPIUS (h) eadem facilitate optionem facit hominibus, providentiamne credere velint, an fato, & casu, impetuque temerario, res humanas ferri. Ex quibus facile intelligitur, Procopium gentilium superstitione & christianorum tum viventium alter-

(g) Procop. *de bell. Goth. I. conf.* Eichel. *præfat. n. XVII. sequ.*
(h) Procop. *de bell. Vandal. II.*

tercationibus offensum, neutri se parti addixisse, & genus quoddam religionis tertium, ex philosophia & christianismo conflatum, sibi temere finxisse. Unde male illi quidem sentiunt, qui hominem gentilibus accensent, sed nec melius illi, qui inter Christianos ei locum concedunt. Optime vero ejus religionem perspexisse videtur doctissimus NICOLAUS ALEMANNUS, (i) qui ejus ἀνέκδοτα, seu arcanam historiam, primus in lucem edidit. Is enim de celeberrimo auctore hoc fert judicium. *Ad eos se composuisse videtur Procopius, quos* POLITICOS *adpellant, sed longe verius omnium hæresium sentinas, prorsusque atheos adpellarent, qui licet in speciem christiani videantur, nullique sectæ nominatim addicti sint, privatis tamen rationibus vel reipublicæ commodis christianam religionem pietatemque metiuntur, neque de Deo, quid sentias quidve doceas, si res ita ferat, vehementer laborant.*

§. XXIV.

Denique in eamdem semichristianorum classem non dubito referre SYNESIUM, gente Pentapolitanum, domo Cyrenensem, philosophum Platonicum, qui incredibili doctrinæ facundiæque fama, sæculo quinto ineunte, claruit. Hic, paganus quum esset, sublimiori, quod præ se tulit, philosophiæ genere tantam sui admirationem concitavit, ut ipsi christiani eum suæ religioni

(i) Nicol. Alemann. *præfat. ad Procop. ἀνέκδοτα. p. XI.*

gioni deditum crederent, & urbis Ptolemaidis constituerent episcopum, non modo nihil tale sperantem, sed & refugientem, & fatentem disertis verbis, se nec animarum προϋπαρξιν negare, nec mundi interitum, defunctorumque in vitam reditum, unquam credere posse. (k) Temerarium hoc videri poterat ignaræ plebis facinus, quod impetu magis inconsiderato, quam judicio & ratione, admiserit. Sed ratam rem habuit Theophilus, Alexandriæ antistes, qui Synesium episcopum consecrare non dubitavit, sperans fore, ut aliquando rectius sapiat, si diligentius institueretur. Memoriæ hoc prodidit EVAGRIUS, (l) cujus narrationi NICEPHORUS (m) addit, SYNESIUM, a Theophilo ad saniorem mentem adductum, sacrum baptismi lavacrum suscepisse. Sed, quod pace horum omnium dixerim, Theophilus pessimo ad omnem posteritatem exemplo paganum præfecit Ecclesiæ, ex Platonico, aut saltim Platonizante, non episcopum christianum, sed philosophum semichristianum futurum. Sane enim SYNESIUS etiam, summa ista inter christianos dignitate auctus, nonnisi religionem quamdam ἐκλεκτικὴν, ex christianismo & Platonica barbaricaque philosophia conflatam, sectatus est. Multa equidem, fateor, egit docuitque episcopus, christiano antistite digna. Legit interpreta-

(k) Synes. *Epist. CV. p.* 249. *edit. Dion. Petavii.* (l) Evagr. *H. E.* I, 15.
(m) Nicephor. *H. E. XIV.* 45.

tatusque est sacras litteras: (n) convocavit synodos: (o) externæ ecclesiarum suarum tranquillitatis fuit studiosissimus: (p) perperam docentes non ipse tantum stilo compescuit, sed & presbyteris, idem ut factitarent, auctor fuit: (q) exercuit etiam haud negligenter disciplinam Ecclesiasticam: (r) quin & de Christo pro omnium peccatis cruci adfixo ipsoque Spiritu sancto præclare nonnunquam disseruit: (s) Sed his omnibus nondum adducor, ut Synesium serio Christianum fuisse persuadear. Videtur potius vir doctus, quum ad episcopatum se compulsum intelligeret, ad prudentiæ civilis regulas se totum composuisse, eaque omnia egisse, quæ christianum episcopum decere intelligebat, salva tamen sentiendi libertate, quam tanti habebat vir callidissimus, ut ea demum lege sacerdotium subiret, si ista sibi intacta relinqueretur. (t) Sane in operibus suis ita sæpenumero disserit, ut gentilem ubique agnoscas. De Fortuna, Fama, Mercurio & stellis, tamquam de veris diis deabusque, lo-

(n) *Vid.* Synes. *Homil. in Psalm. LXXIII. quæ novissimæ editioni Paris. 1633. accessit.* (o) Idem *Epist. XIII. p.* 174.
(p) Idem *Epist. LXVI. LXVII. p.* 206. 208.
(q) Idem *Epist. V. p.* 169.
(r) Synes. *Epist. LVII. & XII. p.* 191. 173.
(s) Idem *Epist. LVII. l. c. & LXVII. p.* 208. *sequent.*
(t) Synes. *Epist. CV. pag.* 249.

loquitur: (u) ubi de peccato, de viribus humanis, de gratia, aliisque hujus generis capitibus disserit, adeo πλατωνίζει, ut nec miseriam hominis, nec œconomiam salutis, satis videatur adsequutus. In libro de insomniis, Chaldæorum teletas & oracula, Ægyptiorum mysteria & secretiores artes, mirifice extollit, nonnullasque amborum opiniones præcipuas, & a christianismo alienissimas, amplectitur. Quæ omnia quantopere non dicam ab Episcopi, sed christiani, persona abhorreant, nemini profecto obscurum esse potest. Sunt equidem, qui hunc librum non minus, ac famosa scholia & epistolam ad Dioscorum, (x) magnum Serapidis sacerdotem, a Synesio, nondum christiano, scriptum contendunt. Sed præterquam quod hoc ipsum dubium videtur, illud contra certissimum, in libris de providentia, laude calvitii & catastasi, quæ omnia ab eo jam episcopo scripta esse constat, (y) easdem nugas occurrere, paullo obscurius tamen propositas, ne, quam induerat, episcopi personam

---

(u) Idem *Epist. XLIII, XLIV*, 181. *sequ.*

(x) *Vide de his scholiis & Epistola, quæ chemiam inculcant.* Petr. Lambec. *Comment. de Bibl. Vindebonens. VI*, 2. *pag.* 168. *sequ.* Borrichii *Vindic. Hermet.* & Morhof. *Polyhist. litter.* I, 11. *pag.* 113.

(y) *Conferri etiam potest Epist. CXLI. in qua similia deprehendit oculatus in his rebus* Morhoffius.

nam incautius agere videretur. Et quid quæso verbis opus est, ubi res ipsa loquitur? Synesii jam Episcopi opus procul dubio sunt hymni, in quibus tamen ita philosophatur, ut dubium sit lectori, christianumne an Chaldæum aut Ægyptium quemdam epoptam canentem audiat. Quis christiana putet, quæ de λόγῳ scribit SYNESIUS: (z)

Λόγῳ ὃν μεγάλῳ	*Verbum quod magno*
Πατρὶ συνυμνῶ,	*Cum patre cano,*
Νόῳ ἀῤῥήτῳ	*Mens ineffabilis*
Τίκτει σε πατρός.	*Gignit te Patris.*

Omnia hæc sunt ex Ægyptiorum barbarorumque schola. Habemus enim hic patrem ἄῤῥητον, νῦν & λόγον, ex quibus deinde Valentinus tres primos æonas masculos fabricavit. Ex eadem officina sunt, quæ sequuntur: (a)

Πρῶτος πρώτας	*Primus ex prima*
Προθορὼν ῥίζας	*Prognatus radice,*
Ῥίζα δ' πάντων	*Radix autem omnium,*
Τῶν μετὰ κλεινάν,	*Quæ condita sunt*
	Post inclitum
Τὰν σὰν φύσιν.	*Tuum ortum.*

Primam scilicet Tetrada Valentiniani etiam vocabant ῥίζαν τῶν πάντων, & logum ex illa

(z) Synes. *Hymn. IV. v. 130. sequ. p. 332.*
(a) Synes. *l. c. v. 136.*

illa eductum *patrem* & *radicem omnium*, *qui post eum exstiterunt*. Quis christianus porro ita cecinerit: (b)

> Μάκαρ, ὅστις μετὰ μοίρας
> Ἐπιβὰς νόου κελεύθων
> Βυθὸν εἶδεν θεολαμπῆ

> *Beatus, qui post fata*
> *Ingressus mentis vias*
> *Bythum vidit, divina refulgentem luce.*

Ubi beatitudinem Synesius collocat in visione Bythi, quod & Chaldæi faciebant, quorum in scholis hic Bythus natus est. (c) Ita ubique aliud agit Synesius, etiam, ubi Christum hymnis celebrare videtur, λόγον illum, in Chaldæorum Platonicorumque scholis natum, celebrat, cui plus fortassis, quam λόγῳ christianorum, tribuit. Quid? quod eo prolapsus sit SYNESIUS, ut putidum istud Ægyptiorum somnium de Deo ἀῤῥενοθήλῳ vigilans somniare non dubitaverit. Audiat mihi quis egregium illum Christianum, SINESIUM, ita canentem: (d)

Μόνας εἶ μονάδων,	*Unitas es unitatum*,
ἀριθμῶν ἀριθμὸς,	*Numerorum numerus*,
ἓν ὃ πρὸ πάντων,	*& unum ante omnia.*
θῆλυ καὶ ἄῤῥεν	*Fœmina & mas*,

& alio

(b) Synes. *Hymn. I. v.* 112. *p.* 315.
(c) *Vid.* Zaroastris *Orac. v.* 39. *& ibi* Jo. Cleric. (d) Idem *Hymn.* III. *v.* 186. *p.* 320.

& alio loco (e)

> *Σὺ πατὴρ, σὺ δ' ἐσσι μάτηρ,*
> *Σὺ δ' ἄῤῥεν, σὺ δὲ θῆλυ*

> *Tu pater es, tu mater,*
> *Tu mas, tu vera fœmina.*

Nihil hic christianum, nihil, quod non Orphei, Ægyptiorum & hæreticorum, ex his scholis prodeuntium, lacunas redoleat. Ex his enim sua arva irrigasse SYNESIUM, satis adparet ex iis, quæ de Deo veterum ἀῤῥενόθηλυ commentati sunt IO. ALB. FABRICIUS, (f) IS. CASAUBONUS (g) & alii complures. Ceterum talium plenissimi sunt illi Synesii hymni. Unde ipse GUIL. CAVEUS: (h) *Hymnorum*, inquit, *prora & puppis ex iisdem oraculis*, (Chaldæorum & Ægyptiorum,) *vocabulis quoque iisdem adhibitis, conficiuntur. Quare* suspicatur vir doctissimus, *voluisse Synesium transferre ad thesauros hominis Christiani, quantum poterat, de gemmis Chaldæorum & Ægyptiorum, idque ipsum in præfatiuncula ad librum de insomniis ænigmatice insinuare.* Ego vero inde

(e) Idem *Hymno II. v. 93. sequ. p. 317.*

(f) Jo. Alb. Fabricius *Cod. N. T. p. 361.*

(g) Isaacus Casaubon. *Exercit. I. ad Baron. num. XVIII.*

(h) Cave *Hist. litt. Part. II. Sec. V. p. 85. conf. &* Jo. Pearsonii *Vindicias Ignatii II. 5. p. 362. edit. Clerici.*

inde colligere malim, Synesium, ex eo tempore, quo ad episcopatum pervenerat, nunquam, quod quidem constet, Christum serio coluisse, sed, recepto his saeculis more, philosophiae cuidam sublimiori, doctrinisque interpolate christianis, dedisse operam. An vero ante mortem receptui cecinerit, abjectaque illa stulta sapientia, totum se Christo tradiderit, is novit, ὃς ἔγνω τοὺς ὄντας αὐτοῦ. (i)

§. XXV.

Hi sunt praecipui, quos in philosophorum semichristianorum numerum referendos putamus, gentiles philosophi. Plures forsitan potuissent recenseri, si aliorum sequi voluissemus sententiam: sed vereor, ne de multis perperam ita judicetur. Sic quidam (k) inter philosophos χριστιανίζοντας locum etiam concedunt L. ANNAEO SENECAE, Cordubensi, qui doctrina non minus philosophica quam publicis negotiis gerendis, rerumque civilium usu, maximam sibi gloriam peperit. Et sane, si ejus philosophandi rationem intueamur: ea grave quid omnino & virile prae se ferre, tamque sublimis incedere videtur, ut inter stoicos, si ab EPICTETO discesseris, vix parem agnoscat. Quo factum etiam est, ut non heri demum aut nudius tertius maxima ejus inter christianos coeperit esse admiratio, sed jam olim non defuerint, qui eum vel Christia-

(i) 2. Timoth. II, 19.

(k) Guil. Cave Christ. Primit. I, 3. p. 64.

ſtianorum ſacris initiatum, cum ipſoque Paullo familiarius per litteras colloquutum, (l) vel conflatam ex Criſtianiſmo & ſtoiciſmo doctrinis philoſophiam excoluiſſe, vel certe multa, chriſtianorum principiis conſentientia, docuiſſe, (m) exiſtimarint. Sed vereor, ne iſti omnes magnopere opinione ſua fallantur. Chriſtianum enim primo non arguit vita ad omne ſcelus profligata, quam in SENECA DIO CASSIUS (n) notavit, nec diſſimulare potuit TACITUS. (o) Quamvis enim hic nihil non agat, ut hominem excuſet: videtur tamen lavare æthiopem: ſiquidem ipſe fateri cogitur, etiam, vivente illo, & in palatio fulgente, famam hanc fuiſſe vulgatiſſimam, adeo, ut vir ſummæ auctoritatis eum detulerit, *tanquam domus Germanici adulterum, & cubicula principum fœminarum corrumpentem*. Accedit, quod PLINIUS (p) verſuum ſotadicorum laſciviam Senecæ exemplo tuetur, qui & ipſe ſe luſibus ejuſmodi turpiſſimis dederit. Quæ ſpurcities quum ab hominis, ne dicam philoſophi,

(l) *Vide* Hieronymi *Catalog. Scriptor. Eccleſ. & ibi Interpretes*. Jo. Alb. Fabric. *Cod. Apocryph.* N. T.

(m) Tertullianus *de Anima cap. XX. & Apologet. cap. XII.* Auguſt. *de Civit. Dei VI*, 11. (n) Dio Caſſius *aut potius* Xiphilin. *LXI. p.* 694.

(o) Taciti *Annales XIII*, 42.

(p) Plin. *Epiſt. V*, 3.

phi, persona abesse debeat quam longissime: quis non intelligit, Senecæ flagitia, adsumto stoico supercilio, sanctitatis famam adfectasse, ipsumque philosophum a Christo fuisse alienissimum? Deinde ne id quidem dixerim, quod Seneca aut christianis quædam debuerit, aut adeo multa scripserit, quæ ad Christianam doctrinam accedant. Nihil enim in ejus operibus ocurrere videas, quod non a quovis stoico, etiam ante nascentem Christi Ecclesiam vivente, potuerit proficisci. Splendida quidem sunt, quæ nonnunquam jactat verba, de inhabitante in homine Deo, aliisque ejusmodi doctrinis sublimioribus, quæ adeo admiratus est JUSTUS LIPSIUS, (q) ut epistolis quibusdam adscripserit: *O pulchram! o altam epistolam!* ast statim cessat legentis admiratio, simulac verba ista eo, quem SENECA intendit, sensu i. e. στωϊκῶς intelligit. Unde recte a MALLEBRANCHIO (r) aliisque observatum est, nihil plerumque in tam magnificis Senecæ verbis latere, præter doctrinas quasdam stoicorum futiles ac vulgares, quæ sublato isto verborum colore in fumum veluti abeant, avidumque lectorem destituant turpiter.

§. XXVI.

(q) Lips. *ad Seneca. Epist. XLI.*

(r) Malabranche *de inquir. verit.* II, 4. *conf.* Menagiana *Tom.* II. *sub init.* Sanevremoniana *Tom.* II. *p.* 34.

§. XXVI.

Nec magis huc referre ausim illam φιλοσοφίας ἁπάσης ἀφροδίτλω ᾗ λύραν, PLUTARCHUM Chæronensem, cujus opera ita comparata sunt, ut iis ex omni antiquitate nihil omnino videatur anteferendum. In hoc viro cum alia multa, tum id præcipue mirandum est, quod nulli sectarum se dedidit, sed veritatem per omnes dispersam, tanquam Hippolyti membra, pro virili collegit. Multa in stoicis, multa in Epicureis ipsisque Platonicis reprehendit, & tamen ab omnibus quædam petit, quin neque Judæorum etiam atque Ægyptiorum mysteriis nullum statuit pretium, si quando ad rem facere videntur. An ergo probabile videatur, hominem tam curiosum & laudanda christianorum exempla quotidie contemplantem, nunquam incessisse cupiditatem, horum etiam sapientiam cognoscendi atque in usum transferendi, præsertim quum sectæ studio nullatenus prohiberetur? Certe ita pæne visum est RUALDO, (f) qui tanquam nescio quid singulare observat, PLUTARCHUM rerum christianarum nusquam in alterutram partem meminisse, cujus rei hanc rationem reddit TILLEMONTIUS (t) quod eos nec laudare ausus sit, nec traducere, æquum putaverit. Et sane monstro pæne simile est, hominem tam

(f) Rualdus *in vita Plutarchi p.* 16.

(t) Tillemont. *histoire des Empereur*, Tom. II. *p.* 477.

tam curiosum, qui nulli veterum æque, ac æqualium philosophorum, pepercit, quique suum ergo Judæos odium dissimulare non potuit, qui denique de omnium gentium sacris mira libertate judicavit, in tot operibus, christianorum in neutram partem meminisse, etiam quum commodissima esset eos commemorandi occasio. Ea utique ætate floruit PLUTARCHUS, quum christianum nomen tam esset exosum, ut philosophi majorem ab Imperatoribus gratiam inire non possent, quam si omne suum virus in christianos effunderent. Cur ergo solus ab hac intemperie abstinuisset Plutarchus, judicandi libertate nemini secundus? Cur solos christianos sine censura dimisisset, in quos tum Trajanus æque ac Hadrianus sæviebant? Cur hanc gratiam aucupandi occasionem e manibus sibi elabi passus esset? Accedit, quod THEODORITUS, (u) quem supra laudavimus, non semel innuat, Plutarchum a christianis profecisse, & sacra audivisse evangelia. Denique & ipsa, quam in PLUTARCHI operibus deprehendimus, philosophandi ratio, tam sublimis visa est multis, ut auctorem prope a Christo abfuisse crediderint. Unde JOANNES, (x) Euchetarum metropolita canere non dubitavit:

Εἴπερ τινὰς βούλοιο τῶν ἀλλοτρίων
Τῆς σῆς ἀπειλῆς ἐξελέσθαι, Χριστέ μου,

Πλά-

(u) Theodorit. *In Therapeut.* II. *p.* 33.
(x) *Apud* I. A. Fabric. *Bibl. Gr.* IV. 11. *p.* 331.

Πλάτωνα καὶ Πλούταρχον ἐξέλοιό μοι,
Ἄμφω γάρ εἰσι καὶ τὸν λόγον καὶ τὸν τρόπον
Τοῖς σοῖς νόμοις ἔγγιστα προσπεφυκότες.
Εἰ δ' ἠγνόησαν, ὡς θεὸς σὺ τῶν ὅλων,
Ἐνταῦθα τῆς σῆς χρηστότητος δεῖ μόνον,
Δι' ἣν ἅπαντας δωρεὰν σώζειν θέλεις.

Si quos averni liberare nexibus
Tibi constitutum est, Christe, non credentium
Precibus Platonem redde, ac Plutarchum, meis,
Uterque quorum moribus & sententia
Accessit ad leges tuas quam proxime.
Quod si, Deum esse te universi, pridem eos
Latuit, modo hos nunc experiri gratiam
Concede, qui gratis beare omnes cupis.

Sed ut vera fateamur, vix ullam animadvertimus rationem, quæ Plutarchum philosophis, de quibus agimus, semichristianis accenseri suadeat. Quod christianorum non meminerit, equidem mirum est, sed, ut unius rei plures possunt esse caussæ, ita nolim inde singularem quamdam ad christianismum proclivitatem colligere. Fortassis non dignos habuit homines, vulgo exosos, & suppliciis quidem extremis destinatos, quorum in cœtibus sapientiam quæreret. Ad THEODORITUM quod attinet, adfirmat ille quidem, Plutarchum sacra Christi evangelia inaudivisse, sed nec probat id ipse, nec ex operibus Plutarchi id constat, in quibus nihil occurrit, quod ex evange-

liis, ac non potius ex aliorum philosophorum commentariis, deptomptum videatur. Ex quo simul patet, quid de Joannis versiculis sentiendum sit. Non potuisset enim se auctor traducere turpius, quam dum, Platonem aeque ac Plutarchum christianis consentientia docuisse, adfirmavit.

§. XXVII.

Ceterum quemadmodum paullo faciliores sunt, qui Plutarchum gentilium numero eximere non dubitant: ita in alteram partem iniquiores videntur, qui SEVERINUM BOETHIUM, scriptorem fatis suis nobiliorem, e christianorum diptychis expungunt, & his philosophis semichristianis accensent, (y) nullo alio adducti argumento, quam quod carceris taedia philosophando superare, animique aegritudini notissimum libellum de consolatione philosophiae opponere sustinuerit. Sed si hoc argumento velis uti, multos profecto ex ecclesia ejicies viros probos ac vere christianos, qui & ea, quae ratio suppeditat, in iis calamitatibus non adspernati, & carcere pro museo usi sunt. (z) Unius positionem non esse alterius remotionem, pervulgatus est philosophorum canon, quem negligere illi mihi videntur, qui ex hoc libello colligunt, BOETHIUM e sola philosophia, neglectis

(y) Arnold. *in Hist. Eccles. & haeret. Sec. VI,* 3. *pag.* 267.

(z) Vignol. Marville *Tom. I. Miscell. litter. pag.* 365.

ctis sacris oraculis, solatium petiisse. Sed non opus est verbis, quum tot BOETHII opera theologica (a) satis declarent, eum christianæ veritatis multo fuisse studiosissimum, & præter libellum de consolatione exstet etiam alter, ad socerum de trinitate, quem non minus in carcere scripsit. Quo ipso totius argumenti, quod ARNOLDUS Boethii christianismo opposuit, nervus plane elanguescit.

§. XXVIII.

Sed dicta hæc sufficiant de philosophis semichristianis primi generis, qui ad paganam superstitionem erant paullo procliviores, eamque petitis ex ipso christianismo dogmatibus callide interpolabant. Dicendum etiam esset de iis, qui, quum Christum profiterentur, in multis fecerunt cum paganis. Sed mare tunc profecto ingrederemur, vix unquam enavigandum. Dicendum esset de quibusdam, qui tam incaute paganorum amplexi sunt sententias, ut vix pauca christianismi veri ac purioris remanerent vestigia. Recensendi essent philosophi, professione christiani, qui vix ullis christianæ religionis dogmatibus, præter moralia quædam & rationi etiam non ignota, retentis, in ceteris aut ἑλληνίζειν, aut suo indulgere ingenio visi sunt. Repetendum porro ex historia ecclesiastica esset, plerasque illas hæreses, quæ vel prima, vel

(a) Guil. Cave *Hist. liter. Sec. VI. p.* 374. I. A. Fabric. *Bibl. Latin. III,* 15. *p.* 644. *sequ.*

vel sequiore ætate ecclesiam turbarunt, ex christianismi & philosophiæ gentilis mixtura prodiisse, atque adeo hæreticos fere omnes nihil esse aliud, quam philosophos semichristianos. Sed quum & chartæ, & ejus, in qua disputamus, cathedræ sit habenda ratio: singula, quæ commemoravimus, philosophorum ejusmodi ἐν ὀλίγῳ christianorum genera, uno tantum ac item altero exemplo illustrare juvat. Ad patres quod attinet, nemo fortassis ignorat, quid ORIGENI acciderit, qui quum christianus esset, & in Ecclesia Alexandrina presbyter, tot Platonis dogmata adoptavit, (b) iisque interpolavit christianismum, ut, si ex libris judicandum esset, æstimare vix possis, Christo, an Platoni plus tribuerit. Recepit enim hujus dogmata non eâ modo, quæ aliquatenus videri possent cum religione christiana conspirare, sed & quæ hujus principia manifesto destruunt, (c) qualia sunt de tribus hypostasibus sibi subordinatis, de præexistentia animarum, de earum lapsu in corpora, de futura beatitudine speculativa, quæ omnia ab Origene non modo incaute recepta, sed & manifesto defensa sunt. Fortassis quidem hæ stipu-

(b) *Conferenda hic* Huetii *Origeniana & tot pro Origene Apologiæ, quas recenset* Fabr. *Bibl. Gr. V,* 1. *p.* 237.

(c) *Conf.* Pagan. Gaudent. *de dogmat. Origenis cum dogmatibus Platonis comparatis Florent.* 1639. 4*to*.

pulæ in igne tentationum denique conflagrarunt: sed certum tamen est, quidquid alii sentiant, Origenem tum saltim, quum ista scriberet, potiore jure semichristianis, quam aut genuinis Platonicis, aut genuinis christianis potuisse accenseri. E recentioribus, qui ad paganismum, quam christianismum, visi sunt procliviores, plures huc referri possent, sed ut brevitati studeamus, & amoliamur invidiam, paucos commemorabimus. Notum est in republica litteraria MARSILII FICINI nomen, qui sub sæculi XV. finem philosophiam Platonicam illustravit, eamque ita excoluit, ut christianæ pietatis sensum pæne omnem amisisse videretur. Sane non dogmata solum Platonis, etiam pestilentissima, defendit: sed & de immortalitate animæ subdubitavit, quod eam a PLATONE in Phœdone dubitanter admodum inculcari deprehenderet, unde notum est, quam stolide inter se pacti sint MARCILIUS FICINUS & MICH. MERCATUS, (d) ut, uter illorum decederet prior, alterum de veritate hujus dogmatis commonefaceret. Quin immo & ita vixisse ferunt MARSILIUM, ut religionis & pietatis curam philosophiæ studio plane posthabuerit, donec HIER. SAVANOROLÆ Florentiam advenientis eloquentiam admiratus, sacris ejus orationibus auditis, pietatis christianæ igniculos conceperit, ex eoque tempore ad obitum usque vixerit religiosius.

(d) Baron. *ad ann. CCCCXI. prop. finem.*

sius. (e) Nec melior Ficino fuit M. ANTONIUS DE PROSPERIS, qui superiore sæculo Romæ ita philosophatus est, ut Cynicam spurcitiem & Epicureorum ingluviem christianæ religioni longe antehabuerit. Mira sunt ac prope ridicula quæ de eo retulit JANUS NICIUS ERYTHRÆUS, (f) veluti, quod Romæ in Suburra inter fæcem & quisquilias urbis, hoc est, inter eos, quos Zingaros vocant, habitaverit, quod pro lecto culcitram humi stratam, pro bibliotheca fictile dolium, pro scriniis ligneam gravicembali thecam habuerit, & inter has sordes ita vixerit, ut tota vitæ ratione Cynicum potius referret, quam christianum. Sed nescio, an quisquam sibi hic potiore jure locum deposcat, quam JUL. POMPON. LÆTUS, qui vergente jam ad finem sæculo XV, Romæ floruit, &, ut MORERUS (g) ait, *vitam egit philosophicam, parum curans religionem pietatemque christianam*. Dici non potest, quam deplorando stultitiæ genere laborarit homo miserrimus, postea-quam veteris, ut ajebat, sapientiæ amator, hanc solam christianæ religioni aut an-

(e) Henricus Wharton *Append. ad* Cavei *Hist. litt. Tom. I. p.* 112. Dupin. *Biblioth. ecclef. p.* 111. *Tom. XII.*

(f) Jan. Nici Erythr. *Pinacothec. I. n. XXXI. pag.* 56. (g) Morer. *Diction. Tom. II. p.* 891. It. *revint depuis a Rome, ou il vivoit en philosophe, sans se soucier de la religion & du christianisme.*

antehabere, aut jungere cœpit. In domo, quam in Quirinali ſibi comparaverat, natalem urbis feſtum ſacrumque habebat, in eadem divinis honoribus colebat Romulum, urbis parentem, quin non poterat veteris Romæ paganæ meminiſse, quin lacrymas, *admonitu*, ut ipſe dicere ſolebat, *meliorum temporum*, liberaliter funderet. (h) En denuo philoſophum ſemichriſtianum, in eo tamen reliquis deteriorem, quod nec ex chriſtiana religione adeo multum retinuit, nec philoſophiam quamdam ſublimiorem ſectatus eſt, ſed omnem pæne ſapientiam in antiquis ritibus, ſacris Romanorum ſuperſtitioſis, ſtolida curioſitate quæſivit, donec vergente ætate, ut a quibuſdam traditum eſt, chriſtiana religio ei paullo magis curæ eſse cœpit. Denique, ne id quidem negari poſse arbitror, omnes pæne, quicumque olim Eccleſiam turbarunt, hæreticos, in hunc philoſophorum ſemichriſtianorum numerum eſse referendos. Valentiniana enim deliria, vel e Kabbala, ut celeberrimus BUDEUS (i) exiſtimavit, vel, ut RENATUS MASSUETUS (k) mavult, ex Ægyptio-

(h) *Vide, quæ ex* Angelo Politiano, Sabellico, Eraſmo, & Pignorio *de eo refert* G. I. Voſius *de Hiſt. Latin.* III, 8. *p.* 190. *ſequ. Tom. IV. Oper.* (i) Buddeus *diſſ. de hæreſ. Valent. juncta hiſtor. phil. Hebræor.* Jo. Alb. Fabr. *Bibl. Gr. V*, 1. *p.* 201. Steph. le Moyne *Var. S. p.* 163. *Tom. II.* (k) Ren. Maſſuetus *diſſert. I. ad* Irenæum *edit. Pariſ.*

ptiorum lacunis, in puriores christianæ religionis fontes derivatis, exstiterunt. Sic & Gnosticos christianismum & (l) Platonismum, nec non Chaldaica φιλοσοφήματα miscentes, hæresin pestilentissimam exclusisse, vel PLOTINI & PORPHYRII (m) testimonio constat. Porro & Manichæos e Persarum philosophia & religione christiana veluti unum corpus male cohærens conflasse, atque adeo semichristianos fuisse philosophos, tam notum est profecto, quam quod notissimum. (n) Sed plura hic addere nihil attinet, quum quæ dicta adhuc sunt, ad institutum nostrum abunde sufficere videantur.

§. XXIX.

Quæ fusius hactenus exposita sunt, ad existentiam atque indolem horum philosophorum explicandam maximam partem pertinent. Dispiciendum ergo nunc porro est, quænam fuerint hujus semichristianismi caussæ; & primo quidem, qui factum sit, ut, quum aliqui gentilium philosophorum tam multa dogmata Christiana imbiberint, ipsamque legerint sacram scripturam, ab ipso tamen Christo semper manserint alieniores? Et hic quidem in ipsa horum philo-

lo-

(l) Plotin. *Ennead. II. libr. IX. qui totus adversus* Gnosticos *scriptus est*.

(m) Porphyr. *de vita Plotini cap. XVI.*

(n) Thom. Hyde *de Religione veterum Pers. cap. XXI.*

losophorum mente caussam præcipue quærendam arbitror. Omnes enim, quos supra recensuimus, gentiles non tam serio veritatis studio, quam æmulatione Christianorum, tenebantur, nec tam meliores esse, quam Christianis doctiores, videri cupiebant. Qualis adfectio, ubi semel animum occupavit, sane nec ipsa salus hominem ejusmodi miserrimum servaverit: ilicet, actum est. Etenim suæ quemque infirmitatis conscientia satis edocet, ipsique aliquatenus id agnoverunt gentiles, neminem ad veram posse sapientiam adspirare, nisi DEO duce utatur. Recte apud ARRIANUM EPICTETUS: (o) οὐκ εἰκῆ ταῦτα γίνεται, οὐδ' ὡς ἔτυχεν· ἀλλὰ καὶ ἡλικίαν εἶναι δεῖ, καὶ βίον, καὶ θεὸν ἡγεμόνα. *Non temere ista fiunt*, (loquitur de studio & professione sapientiæ,) *neque forte fortuna, sed & ætate opus est, & certa vitæ ratione, & DEO duce*. Quibus præmissis statim addit philosophus: ἀπολιπόμενος μὲν οὐδεὶς ἀνάγεται, μὴ θύσας τοῖς θεοῖς, καὶ παρακαλέσας αὐτοὺς βοηθούς, οὐδὲ σπείρουσιν ἄλλως οἱ ἄνθρωποι, εἰ μὴ τὴν Δήμητραν ἐπικαλεσάμενοι, τηλικοῦτο δ' ἔργου ἀψάμενός τις ἄνευ θεῶν ἀσφαλῶς ἄψεται; *Nemo e portu solvit, nisi sacra Diis fecerit: neque aliter serunt agricolæ, nisi Cerere invocata. Tantam autem rem*, (studium sapientiæ) *qui neglecto Numine adgreditur, num tuto adgreditur?* Quæ si vera sunt, ut sunt certe verissima, quomodo fieri potuisset, ut philoso-

(o) Arrian. *disp. Epictet.* III, 21. *p.* 306.

sophi illi ad veram pervenerint sapientiam. Locum non invenit Dei auxilium, dum animus non veritatis studio, sed æmulatione, adficitur. Æmulatio enim semper cum tumore ac ambitione, quin & odio meliorum, conjuncta, omnes veluti rimulas obstruit, per quas divinæ lucis radii in animum illabi possent; atque adeo mirum non est, philosophos hos, quanto magis a christianis profecerint, tanto remotius ab ipso CHRISTO absfuisse. Secundo & præjudicia, quibus laborarunt, haud pauca maximopere eos a suscipienda veritate christiana absterruerunt. Solet enim hoc contingere, ut homines id omne reiiciant, quod cum opinionibus, semel animo conceptis, pugnare videtur. (p) Tales vero præjudicatæ opiniones haut paucæ philosophorum illorum animis insederant. Semper ipsis obversabantur ex altera parte paganismi antiquitas, consentiens in Deorum cultu plerarumque gentium opinio, philosophorum antiquorum auctoritas, tot jacta Deorum oracula ac prodigia; ex altera autem, Christi cruci adfixi ταπείνωσις, ipsorum christianorum miseria ac contemtus, mysteriorum rationi abstrusissima profunditas. Sunt hæc præcipua philosophorum adversus christianos argumenta, quæ urgent Celsus & Julianus apud Origenem & Cyrillum Alexandrinum. Nec alia tum intentione

(p) *Vide* Jo. Clerici *tract. de l'incredulité* P. I. *p.* 9. *sequ.*

ne a Porphyrio & Jamblicho Pythagoræ; a Philoſtrato Apollonii Tyanenſis; ab Eunapio juniorum philoſophorum vitæ ſcribebantur, quam ut eorum prodigia Chriſti miraculis opponerent. (q) Quæ omnia tanti eſſe videbantur miſeris hominibus, ut multo tutius exiſtimarent, antiquæ ſuperſtitioni inhærere, quam, admiſſa veritate, his præjudiciis ſemel ſimulque mittere nuncium. Multos denique fortaſſis a chriſtiana religione abſterruit meticuloſitas, veritos nimirum, ne principum in ſe concitarent indignationem, ſi religionem dudum damnatam atque proſcriptam ſuſciperent. Ita ergo factum eſt, ut multa quidem Chriſtianorum dogmata, potiſſimum moralia, in ſuam rem verterent, nec abduci tamen ſe a gentili ſuperſtitione paterentur.

§. XXX.

At alia eſt ratio chriſtianorum, qui ad paganiſmum plus æquo proclives, religionem philoſophiæ poſthabuerunt. Horum enim ſemichriſtianiſmus, ſi quid video, e triplici potiſſimum fonte promanavit. Primus ac præcipuus procul dubio fuit animus improbus, & veræ pietatis religioniſque contemtor. Solet enim hoc ſæpius contingere viris etiam eruditiſſimis, ut, dum intellectui excolendo unice vacant, aut nullam aut mi-

(q) *Vide* Fabric. *Bibl. Gr. IV*, 24. *p.* 45. & Godofr. Olear. *ad* Philoſtrati *vitam Apollon.*

minimam voluntatis habeant rationem, eamque veluti obbrutescere patiantur. Quo fit, ut religionis, si quos unquam conceperunt, igniculi sensim veluti elanguescant, & dum omnia sibi indulget animus, doctrinas etiam maxime profanas admittat, ac cum christianismo temere conjungat. Primo huic errorum fonti accedit alter, sectæ nimirum studium, quod, ubi semel radices egit in animo philosophi, facile eum in semipaganismum ipsamque idololatriam abripit. *Habet enim hoc*, ut ait ARN. VVESENFELD. (r) *humanum ingenium, ut a medio, & quasi puncto recta rationis, nimis facile in agendo desciscat, unde innumera in rem humanam mala fluxere. Id quod & hic evenit, ubi philosophi, quos primo, tanquam viros magnos, sapientia, doctrina & virtute excellentes, æstimabant, tandem tanquam numina venerari cœperunt.* Hac itaque bruta admiratione hominum, & philosophica superstitione regnante, quid facilius est, quam ut ejusmodi homines omnia sectatorum dogmata, quantumvis profana, recipiant? Legat modo quis vitam PLATONIS, a MARS. FICINO consignatam, & immodicas, quas passim in hunc philosophum effundit, laudes consideret: non mirabitur tunc profecto, hominem, tanta Platonis admiratione in transversum actum, omnia ejus dicta veluti oracula excepisse. Denique tertiam semichristianismi caussam, in temeraria limitum

(r) VVesenfeld. *Diss. 1. de philos. sect. p.* 37.

mitum rationis confusione quærendam arbitror. Sane enim quum ea demum sit recta ratio, quæ se suo metitur pede ac modulo, nec ultra peram, quod ajunt, philosophatur: consequens est, ut non possint non illi in errores pestilentissimos, ipsumque paganismum, incidere, qui de finibus rationis regundis parum solliciti, ipsa quoque mysteria ejus judicio submittunt. Quid enim aliud inde eveniet, quam, ut explosis primis fidei christianæ capitibus, solisque illis, quæ rationi probantur, retentis, alia, quantumvis profana, adoptent, ac cum christiana religione conjungant? Quæ omnia exemplo non uno posent illustrari, nisi portus demum eset respiciendus.

§. XXXI.

Hoc unum itaque reliquum esse video, ut remedia, semichristianismo philosophico opponenda, paucis commonstremus. Ea enim, quemadmodum ex ipso superiore paragrapho fluunt, ita non operose adeo erunt explicanda. Adversus improbitatem itaque & religionis pietatisque contemtum præmuniendus est animus sedula ac seria voluntatis cultura. Subinde recogitandum illud ECCLESIASTÆ (f) monitum, quod maxima quoque multarum rerum scientia non exsatiet animum, sed & ipsa sit ματαιότης ματαιοτήτων. Hoc, si quis profundius meditabitur, facile, Deo duce, secum statuet, pie-

(f) Eccles. II, 12. sequ.

pietatem, veramque cum Deo conjunctionem, omnibus eruditionis thesauris longe esse anteponendam. Hanc itaque anhelabit, ad hanc omni studio contendet, hac obtenta & in vera paupertate spiritus conservata, omnes etiam paganæ eruditionis scyllas & charybdes tutus præternavigabit. Quod ad sectæ studium attinet, contra illud tutissimus erit, quicunque non tam ad conclusiones sectariorum, quam ad eorum principia, sedulo attendet. Blandiuntur nonnunquam Stoicorum, Platonicorum, Pythagoræorum, doctrinæ: & Jovem lapidem juraret harum rerum ignarus, sapientiam in iis latere incomparabilem: at ubi corticem detraxeris, ipsaque eorum principia consideraveris attentius,

Nil intra est oleam, nil extra est in nuce duri.

Facile itaque cessabit plerorumque gentilium philosophorum bruta admiratio, si nemo ad eorum lectionem, nisi accurata historiæ philosophicæ cognitione imbutus, accesserit. Tertio denique periculo, quod limitum rationis confusio minatur, opponimus sedulam imbecillitatum humanarum meditationem, quam si quis serio ea methodo, eoque ordine, quem in ipso hujus dissertationis limite commendavimus, instituerit, luculenter animadvertet, esse præter rationis lumen aliud longe sublimius, quod solum nobis viam ad veram sapientiam, felicitatemque sempiternam pandat.

dat. Hoc ergo revelationis lumen, divinius ipsi erit & sanctius, quam ut de eo ad perversæ rationis lucernam judicandum putet. Potius ita se divina veritate convictum sentiet, ut quidquid cum ea pugnet, nullo loco habendum judicaturus sit. Plato (t) in Phædone Socratem introducit, multa de animæ immortalitate, deque earum e corpore evolantium statu & conditione, sermocinantem. At ipse statim addit, rationem in his quæstionibus cæcutire, atque in vita præsenti manifestam de his rebus veritatem, aut nullo modo, aut difficulter admodum, intelligi posse. Ex eo porro colligit Plato, alterutrum fieri oportere ab homine sapiente, *aut eum discere debere ac invenire, quemadmodum illa se habeant: aut si hoc fieri nequeat, optimam ac tutissimam humanarum rationum eligere, qua, tamquam rate vectus procellas hujus vitæ pertranseat.* Tandem ubi omnia incerta ac dubia animadvertit, non sine ἐμφάσει monet, viam hanc, quam ostendisset, utique esse ingrediendam, εἰ μή τις δύναιτο ἀσφαλέστερον καὶ ἀκινδυνότερον ἐπὶ βεβαιοτέρου ὀχήματος ἢ λόγου θείου τινὸς, διαπορευθῆναι. *Nisi liceat forte istius vitæ procellas, firmiori quodam vehiculo, vel* DIVINO QUODAM VERBO, *tutius ac minore cum periculo tranare.* Ex quibus verbis sane patet, Platonem sola infirmitatum mentis humanæ

(t) Plato *in Phædon. pag.* 604. *Tom. II. Opp.*

næ consideratione eo pervenisse, ut divinæ revelationis necessitatem agnosceret, felicior futurus, si eamdem sedulò investigasset. Nobis itaque, quibus ille θεῖος καὶ βεβαιότερος λόγος (u) divino beneficio contigit, ita philosophandum est, ut hoc veluti vehiculo usi, vitæ procellas transmittamus sine periculo, & CHRISTO, in quo omnes sapientiæ thesauri reconditi sunt, non ex parte, sed TOTI & UNICE, adhæreamus.

(u) 2. *Petr.* I, 19.

DE

ORIGINE ATQUE INDOLE
JURISDICTIONIS PATRIMONIALIS.

EXERCITATIO V.

§. I. *Jus Romanum priscis olim Germanis invisum.* §. II. *Hodie tantum est subsidiarium: & hinc semper mores patrii praeferendi.* §. III. *Id quod praecipue confirmat doctrina de* JURISDICTIONE: *& maxime* PATRIMONIALI, *de qua agendum.* §. IV. *Divisio jurisdictionis in personalem & patrimonialem, deque ea judicium.* §. V. *Quae hodie jurisdictio vocetur patrimonialis?* §. VI. *Est ea Romano jure incognita.* §. VII. *& hinc origine Germanica.* §. VIII. *Nec tamen saeculo XIII. demum nata, ut putant Hertius & Conrigius.* §. IX. *Quorum argumenta expenduntur.* §. X. *Vera ejus origo est antiqua potestas dominorum Germanorum in servos & libertos.* §. XI. *Quanam fuerit olim servorum in Germania conditio?* §. XII. *Quis status libertorum?* §. XIII. *Dominorum in utrosque potestas.* §. XIV. *Illustratur ea exemplo nobilium in Polonia & Russia.* §. XV. *Servilis conditio etiam post Tacitum in Germania nota.* §. XVI. *Nec non libertorum, quibus similes hodie rustici.* §. XVII. *An hac antiquo dominorum potestas revera fuerit jurisdictio?* §. XVIII. *Qua occasione ea formam jurisdictionis induerit?* §. XIX. *Cur ejus signum a JCtis statuatur*

pra-

præstatio gallinæ fumosa, des Rauch-Huhns? §. XX. *Unde nata jurisdictio circumsepta*, die Pfahl-oder Zaun-Gerichte? §. XXI. *An possessor hujus jurisdictionis tenentur edere possessionis titulum?* §. XXII. *Utrum cumulative an privative præsumatur concessa?* §. XXIII. *Conclusio dissertationis.*

§. I.

GErmanorum veterum mores, ipsaque reipublicæ Germanicæ indoles, adeo olim a Romanorum institutis ac statu discrepabant, ut majoribus nostris, libertatis amantissimis, intolerabilius videretur, Romanas leges admittere, quam ipsum hujus populi dominatum subire. Sane quamdiu Drusus Germanis ita præerat, ut suis illos legibus vivere pateretur: non adeo ægre ferre videbantur Romanorum imperia. Simul ac vero Quinctilius Varus in Cheruscis jus more Romano dicere cœperat: adeo perosi sunt peregrinæ jurisprudentiæ ambages, ut protinus conjurarent, cæsoque Varo, ac tribus legionibus obtritis, in caussarum præcipue patronos mira crudelitate sævirent. Rem ita memoriæ prodidit L. ANNÆUS FLORUS: (a) *Quippe Germani, victi magis, quam domiti erant, mores-que nostros magis, quam arma, sub imperatore Druso, suspiciebant. Postquam vero ille defunctus: Vari Quinctilii libidinem ac superbiam*

(a) Florus *Libro IV. cap. XII.*

biam haut secus, quam sævitiam, odisse cœperunt. Ausus ille agere conventum, & in castris jus dicebat, quasi licentiam barbarorum & lictoris virgis, & præconis voce, posset inhibere. At illi, qui jam pridem rubiginem oblitos enses inertesque mœrerent equos, ut primum TOGAS, *& severiora armis* JURA *viderunt, duce Arminio arma corripiunt.* Et paucis interjectis: *Itaque improvidum Varum, & nihil tale metuentem, improviso adorti, quum ille, (o securitas!)* ad TRIBUNAL CITARET, *undique invadunt, castra rapiunt, tres legiones opprimuntur. Nihil illa cæde per paludes perque silvas cruentius, nihil insultatione barbarorum intolerabilius, præcipue tamen in* CAUSSARUM PATRONOS. *Aliis oculos, aliis manus amputabant: unius os sutum, recisa prius lingua, quam in manu tenens barbarus: Tandem*, inquit, *vipera, sibilare desiste.* Nec injuria profecto barbari homines, & simplicitati æquitatique naturali adsueti, a juris peregrini subtilitatibus abhorrebant. Alia longe penes eos fuerat juris judiciorumque facies, simplices populi mores, leges paucissimæ, ac parum ambiguæ, judicia severa atque extemporaria, lites quippe nec vulturum togatorum malitia nec lucri cupiditate protelante. TACITO (b) teste, etiam gravissimæ inimicitiæ cito inter eos componebantur. Unde facile colligitur, non nisi raras admodum lites, composituque faciles locum apud eos

(b) Tacit. *de morib. Germ. cap. XXI.*

eos habuisse. (c) Ab hac vero Germanica simplicitate quantum discedat jus Romanum, nemo ignorat, nisi qui illud nunquam vel a limine salutaverit. Quanta, quæso, hic legum copia? quantæ judiciorum ambages? quot formularum actionumque captiones? Ab his ergo si abhorruerunt majores nostri, minime id profecto est mirandum, quandoquidem omnes civilis prudentiæ doctores leges, statui reipublicæ populique moribus repugnantes, gravissimis reipublicæ morbis, qui facile sentiuntur, accensere consueverunt.

§. II.

Et ab hac quidem majorum suorum sententia ne hodie quidem plane desciverunt Germani. Quamvis enim jus Romanum ex academiis sensim in fora penetraverit, (d) nihilque reliqui fecerint jureconsulti, Justinianeæ jurisprudentiæ innutriti, ut, profligatis antiquis patriæ juribus, peregrinas istas leges in eorum locum subrogarent: (e) vetus tamen jus Germanicum non potue-

(c) Conring. *de judiciis vet. reip. Germ.* §. *XVII. XVIII.*

(d) *Vid.* Conring. *de Orig. Jur. Germ. cap. XXXII. & XXXIII. pag.* 204. *&* 209. Illustr. Thomas. *in Delineat. hist. jur.* § *CLXIII. & sequ.*

(e) *Frustra contranitentibus Scabinis, de quorum simultatibus cum Doctoribus juris Romani legendus* Dom. Thomas. *l. c.* §. *CXXXI. seq. & in Animadvers. ad* Con-

tuerunt ita universum foro ejicere, ut non illud fere ubique primas teneat, & juri Romano proprie sic dicto plerisque in materiis præferatur. Id quod tum a priori, (f) tum a posteriori, (g) tam luculenter demonstrarunt clarissimi ætatis nostræ JCti, ut caussam hanc peroratam jam esse debere, merito dixeris. Enimvero quamvis facile fateantur cordatiores, jus Romanorum in foris nostris tantum esse subsidiarium, eoque, quidquid olim majorum moribus in-

radi Sinceri *Dissertationem Epistolicam p.* 48. *& sequ.*

(f) *Argumentis scilicet ab origine & progressu juris germanici, receptioneque Romani petitis, quod faciunt* Herm. Conringius *in Tract. de origine Juris Germ.* Conradus Sincerus *in Dissert. Epist. de Germanicarum LL. veterum ac Romani juris in nostra rep. origine auctoritate præsenti, quam cum Animadversionibus suis nuper recudi fecit* Dom. Thomasius. *Conf. hujus Delin. histor. juris: & Dissert. de rite formando statu controversiæ: An legum juris Justin. sit frequens, an exiguus usus practicus in foris Germaniæ? Halæ* 1715.

(g) *Per inductionem nimirum. Quod præstitum potissimum* a Dom. Thomasio *tum in Vindiciis corollarii de exiguo Pandectar. usu, post Nævos jurisprud. Antejustinianeæ p.* 215. *seqq. tum in Adnotationibus ad Instit. & Pandectas quæ anno* 1713. *in* 4*to prodierunt, tum in Dissertationibus qui-*

inductum, non plane aboleri, (h) maxime quum id ipsæ leges Imperii publicæ passim inculcent: (i) non est tamen dissimulandum, veteres Germaniæ mores plerosque, JCtorum incuria, partim ex memoria hominum evanuisse, partim peregrini juris mixtura ita esse obscuratos, ut Germanica instituta hodie nullis fere minus, quam ipsis Germanis, nota ac perspecta esse videantur.

§. III.

Hæc, si non aliunde constarent, vel e sola doctrina de JURISDICTIONE quam evidentissime possent demonstrari. Tantum enim inter Romanæ Germanicæque jurisdictionis indolem intercedit discrimen, ut summi juris Justinianei patroni ubique potius, quam in hac materia, viridem legum Romanarum observantiam jactent, & hodiernas de jurisdictione controversias magis ex cujusque provinciæ institutis & consuetudine, quam e jure Romanorum civili,

---

busdam, quæ adhuc de usu practico Institutionum prodierunt, quarum continuationem respublica litteraria avide exspectat. Eamdem viam ingressus est B. Beyerus *in Positionibus ad Inst. & Pandectas, quæ ideo maxime commendanda.*

(h) B. S. Stryk. *in Diss. prælim. de usu & auctoritate juris Rom. in foris Germ.* §. 27. *seqq.*

(i) *Exemplum est in Const. Crim. art.* CXL. *& in Recessu Imp.* 1654. §. 105.

li, dijudicandas esse fateantur. (k) Equidem a communi hac cordatiorum JCtorum sententia discedit GE. OBRECHT, (l) qui intempestivo in leges Romanas amore abreptus, iis omnibus succenset, *qui in materia jurisdictionis a jure Romano discedere non dubitant*. Sed hoc quam sit inconsiderate ab eo dictum, nemini obscurum est. Quantum enim decessurum esset illustrissimarum familiarum juribus? quanta sequutura rerum omnium confusio, si in frequentissimis de jurisdictione litibus, Ulpianus, Julianus, Paullus, Cajus & reliqui Romanorum JCti judices obtruderentur? Alius sane est Germaniæ status, quam ut Romanæ de jurisdictione leges ei possint adplicari. Atque hinc MEVIUS (m) merito gravissimam dicam scribit JCtis, qui de hodierna

(k) *Notum est* Andr. Knichenii *lepidum axioma; modernus de jure controversias ex solo jure Romano componere velle, absurdum aque est, quam si lanam ab asino quærere velis; oleum enim & operam ita perdes. Vid.* Ejus *epistol. dedicat. libro de Jure territoriali præmissam, & conf.* Strykii *us. mod. ff. L. II. Tit. I. p.* 172. Carpz. *prax. Crim. Quæst. CIX. n. 6.* Schilter. *Exercit. VI. ad Pand. §. I. p.* 191.

(l) Ge. Obrecht *Disp. I. de Jurisd. thesi LXX, notatus jam a* Strykio *l. c.* Ge. Engelbrecht. *in Diss. de jurisd. alta & bassa cap. I. §. I.*

(m) Mevius *Part. IV. decis.* CCXC.

dierna jurisdictionis forma ex legibus Romanis censent ac disputant, eosque vocat *perniciosissimos*. Quod MEVII judicium quamvis sit verissimum: fatendum tamen est, nec eos ipsos JCtos, qui hic patriorum morum prærogativam agnoscunt, illos mores satis accurate indagasse. Quo factum est, ut tota pæne de jurisdictione Germanica doctrina in pelago versetur, & maxime sit obscura. Exemplo esse poterit JURISDICTO PATRIMONIALIS, Romanis inaudita, sed & Germanis hodie vix satis nota. De cujus origine ac natura nonnulla commentari, vel ideo minus erit supervacuum, quod plerique hac tractatione satis obiter defunguntur. Ceterum ut auspicatus sit labor, quem tempore exclusi, uno veluti impetu profligavimus, DEUM optimum maximum ardentissimis votis precamur.

§. IV.

Ut vero, qualis sit patrimonialis illa jurisdictio, eo clarius intelligatur: non immerito ab ipsa jurisdictionis Germanicæ partitione auspicamur. Tralatitium est, jurisdictionem, qualis hodie inter Germanos viget, varie a doctoribus dividi. Quemadmodum enim aliam dicunt *ecclesiasticam*, aliam *secularem*, & hanc iterum in *superiorem* seu *altam*, & *bassam* seu *inferiorem*, in *rogatam* porro, *militarem*, *feudalem* & *forestalem*, *&c.* ac denique in *universalem* & *particularem* seu *circumseptam* distinguunt: ita & moribus Germaniæ hoc deberi ajunt, ut alia jurisdictio *personalis* sit, alia *patrimonialis*, quam & *realem* vocant.

Et

Et *personalis* quidem illis dicitur, quæ jure magistratus competit, ipsique personæ cohæret. *Patrimonialis* autem, quæ inhæret fundo, & hinc simul cum eo ad universales æque ac singulares succesſores transit. Sed hæc distinctio, quantumvis hodie recepta, multis procul dubio tricis involuta est. Primo enim multi, solidioris juris publici ignari, etiam Principum Statuumque imperii, nec non civitatum jurisdictionem pro patrimoniali venditant, (n) quum tamen hæc proprie in solos rusticos, non in homines urbicos aut nobiles, competat. Deinde quum jurisdictio magistratus academici ac urbici ad neutram harum specierum commode referri queat: recte jam ab illustri THOMASIO (o) nostro ani-

(n) *Natum hinc brocardicum*, hodie jurisdictionem esse patrimonialem. *Vid.* Myleri *de Princip. & Stat. Imp. cap. XLVIII.* §. 8. Paurmeist. *lib. II. de jurisd. cap. XX. Sed præterquam, quod hoc brocardicum, si sine limitatione adsumatur, falsum est, ut ostendit* B. Stryk *in Usu moderno ff. pag.* 188. *manifesto hi jurisdictionem Statibus imperii jure superioritatis territorialis competentem confundunt cum jurisdictione patrimoniali, quæ proprie competit in solos rusticos. Vid.* Dn. Thomasii *Nov. Additiones ad Huberi Prælect. in ff. p.* 64.

(o) *Nam jurisdictio hæc academica & urbica neque* patrimonialis *est, quia cives academici & urbici non sunt in patrimonio, ne-*

animadverſum eſt, hanc juriſdictionis Germanicæ diviſionem minus eſse adæquatam. Enimvero quum noſtra jam aut magni referat, ut hac diſtinctione rejecta, aliam commodiorem ſubſtituamus: (p) ſatis conſuluiſse lectori videbimur, ſi in anteceſsum moneamus, a nobis ſtrictiſſime hic accipi vocem, & juriſdictionem patrimonialem ex mente noſtra non niſi in ruſticos competere.

§. V.

Experientia ſcilicet conſtat, plerisque per Germaniam nobilibus mediatis, aliisque feudorum poſseſsoribus, una cum ipſo feudo concedi ſolere juriſdictionem in ruſticos. Quemadmodum vero in litteris inveſtituræ formulæ variant, & modo ſimpliciter conceduntur die Gerichte: modo *omnimoda juriſdictio*, alle und iede Gerichte: ita hæc juriſdictio in ruſticos modo ſolum jus cauſsas civiles cognoſcendi complectitur, & tum vocatur juriſdictio *inferior* vel *baſſa*. Erb-oder Nieder-Gerichte: modo ſimul poteſtatem vindicandi crimina habet conjunctam, quo caſu *superior*

quæ perſonalis, *quia cum perſona non exſpirat*, *ut obſervavit* Dn. Thomaſ. *in Annot. ad tit. ff. de juriſdict. p.* 46.

(p) *Alias forte concinnius dividi poſſet in eam, quæ jure* ſuperioritatis territorialis *competit*, in adminiſtratoriam, *&* patrimonialem *& illa iterum in* perſonalem *&* realem.

vior audit, vel *alta*, (q) (Ober-Gerichte, Hals-Gerichte, Peinliche Gerichte & in Bavaria Fraisliche Gerichte.) Nobiles ergo aliique possessores, feudis per investituram potiti, hanc in rusticos jurisdictionem eodem effectu exercent, quo senatores urbici aut constituti a Principe magistratus. Praeterea illis sunt praefecti, justitiarii, quos vocant, actuarii, loca custodiae, torturae, exsecutioni destinata, inprimis patibula: ipsum formant processum, acta transmittunt, & quaecunque judici sunt observanda, omnia expediunt. Porro hoc non tantum iis in locis contingit, ubi rustici servilis conditionis habentur, quos homines proprios, eigene Leute, vel Leibeigene appellitamus; sed & in alios rusticos, quos ce-

toro-

(q) *Recepta jam hac est distinctio jurisdictionis in* altam *&* bassam, *sive ea glossatoribus Italis originem debeat, ut putat* Simoncellus *de decret. min. Libro 1. p. 141. sive Francis & Alemannis, ut mavult* Schilter. *Exercit. VI.* §. 7. *p.* 199. *Satis antiquam certe eam esse etiam in Germania, patet e Charta* 1258. *apud* Miraeum *Liber. I. Donat. Belg. cap. CVIII. e diplomate* Henrici II. Ducis Lotharing. *A.* 1238. *apud* Eumd. *libro II. cap. LXXXV, aliisque chartis, quas recenset* Jo. Nic. Hert. *in Diss. de Consultat. Legibus & indiciis in specialibus rebusp. Imperii* §. *XXIII. Conf.* Georgii Engelbr. *Diss. de jurisd. alta & bassa Sect. I.* §. *IX. p.* 17. *sq.*

teroquin liberos ac ingenuos ferunt, similis nobilibus competit jurisdictio. Quæ quum ita sint, patrimonialis illa, de qua jam agimus, jurisdictio quam commodissime videtur describi posse, quod sit jus nobilium, & aliorum feudi possessorum, dijudicandi caussas rusticorum, & nonnunquam simul animadvertendi in facinorosos, ipsi feudo inhærens, & hinc cum ipso feudo alienabile.

§. VI.

Ex his autem jam satis est perspicuum, jurisdictionem hanc patrimonialem Romanis fuisse plane inauditam, nihilque eam commune habere cum Romanis legibus. Quamvis enim aliud sibi persuaserit MOLINÆUS, (ratus fortassis, nihil in jure universo occurrere, quod Justinianus ignoraverit;) ejus tamen errorem graviter jam profligavit DESID. HERALDUS. (r) Et quid opus est verbis, ubi res ipsa loquitur? Nihil sane eorum, quæ superiore paragrapho de jurisdictione patrimoniali commemoravimus, jurisdictioni Romanæ convenire, palam est. Primo enim jurisdictio patrimonialis sæpius hodie simul complectitur jus vindicandi crimina. Hoc vero jus secundum Romanæ jurisprudentiæ principia ad jurisdictionem plane non referebatur. Licet enim populus, quem penes, Regibus exactis, τὸ κύϱιον in republica erat, magistra-

(r) Desid. Herald. *Rer. & Quæst. jur. quotid. cap. VII.*

ſtratibus conceſſiſſet juriſdictionem: ea tamen ſolam illis tribuebat poteſtatem, jus in civilibus cauſſis dicendi. Poteſtatem autem animadvertendi in facinoroſos ſibi ſoli reſervaverat, poſtea in principes transferendam, eaque non ad juriſdictionem, ſed ad imperium, pertinebat. (ſ) Quo fit, ut in Legibus Romanis poteſtas vindicandi crimina juriſdictioni opponatur. (t) Deinde ad juriſdictionem patrimonialem hodie omnia referuntur, ad quæ expedienda apud Romanos ſpeciali lege ac conceſſione opus erat. Exemplo eſt tutoris datio, quæ jure Romano non erat ordinariæ juriſdictionis. (u) Atqui hodie unuſquiſque judex, etiam cui patrimonialis competit juriſdictio, pupillis juriſdictioni ſuæ ſubjectis tutorem dare poteſt, (x) adeo, ut & inferior juriſdictio ad id ſufficiat. (y) Tertio obſervavimus, juriſdictionem hanc ipſi feudo inhærere. Huic denuo Romana juriſprudentia nihil habet geminum. Apud Romanos enim omnis juriſdictio erat perſonalis, & quam-

(ſ) *Vid. l. 2. §. 16. & 23. ff. de Orig. Jur.*

(t) *L. 3. ff. de juriſd. l. 1. princ. ff. de offic. ejus cui mand. juriſd. conf.* Suthold *de juriſd. Aphoriſm. CXV.*

(u) *L. 6. §. 2. ff. de Tutel.*

(x) *Vid.* Reform. Polit. *de anno* 1577. *Tit.* XXXII. Lauterb. *Exercit. forenſ. V.* §. 1. Mev. *ad Jus Lub. P.* II. *Tit.* I. *part.* 15. *n.* 16.

(y) Franzk. *Libr.* I. *Reſol. XVII. n.* 7.

quamvis eatenus videretur aliquid realitatis continere, quod magis officio magistratus, quam personæ, cohæreret: attamen exspirabat cum ipsa persona, neque redintegrabatur, nisi alia persona a populo substituta. (z) Denique jurisdictionem patrimonialem diximus esse cum ipso feudo alienabilem. Revera enim est in commercio, æque ac ipsum feudum, vendique potest ac alienari, & ad heredes transire, iis legibus, quas jus feudale præscribit. Postremo & amitti potest iisdem modis, quibus ipsum feudum. Quæ omnia, quam sint a Romanæ jurisdictionis indole aliena, nemo ignorat. Unde & JCti tantum non omnes inauditam Romanis fuisse hanc jurisdictionem, veluti ex compacto fatentur. (a)

§. VII.

Quum ergo patrimonialis ista jurisdictio a Romanis minime sit repetenda: proximum est, ut dispiciamus, cui potissimum genti debeat originem? Jam de Germania quidem diximus, in ea hanc jurisdictionem hodie ubique vigere: sed extra eam & alia sunt regna, aliæque complures provinciæ, in quibus non minus usu recepta est. In Belgio non minus, quam apud nos, nobilibus prædiorumque possessoribus compete-
re:

(z) Stryk. *Us. modern. ff. l. c.* §. 18.
(a) Rosenth. *de feud. cap. VI. Concl. LXXXV. n.* 10. Reinking. *de regim. secul. & Eccl. libro* I. *class. V. cap.* I. *n.* 18.

re jurisdictionem in rusticos, notum utique est ac provocatum. Excipienda tamen Frisia occidentalis, in qua uti nulla fere feuda: sic & nulla observatur hæreditaria jurisdictio. (b) De Gallia quoque res est extra controversiam posita, ubi nobiles, quos castellanos vocant, feuda seu castellanias possident, cum jurisdictione suprema in subditos. (c) Idem de Helvetia testatur JOSIAS SIMLERUS, (d) cujus verba audire juvat: *Ceterum*, inquit, *ecclesiastici ordinis multi, & quamplurimi nobiles passim in vicis Turegæ inferiorem jurisdictionem obtinent, sic tamen, ut ipsi nihilominus præfecto totius regionis subjecti sint. Atque hi edicunt, atque mulctant libræ unius pœna: possunt deinde edicere & mulctas imponere ad decem usque libras: sed media mulctarum pars cedit præfecto, sicut hæc omnia certo jure ac ordine constituta sunt, ipsis noto. Omnes autem hi, qui jurisdictionem habent, nominantur* Gerichts-Herrn. Denique & in Italia, Dania, Suecia, Borussia, Livonia, Curlandia, Boemia, Silesia, hanc florere jurisdictionem, notum est. Sola forsan Anglia

(b) *Testibus* Hubero *in Prælect. ad ff. libro* II. *Tit.* I. *p.* 58. Tempel. *in Observat. ad remp. fœd. Belg. p.* 219.

(c) Franc. Hotomann. *Antitribonian. cap. W. p.* 111. *Conf.* Caroli du Fresne *Gloss. Lat. voce Castellanus p.* 178. *T.* I.

(d) Jos. Simler *de Republ. Helv. libro* II. *p.* 190. *seq.*

glia se hac in re a reliquis Europæ regnis, quæ quidem sunt Germanicæ originis, sejungit. Nulla enim ibi, teste TEMPELIO, (e) jurisdictio est hereditaria, sed omnis pure habetur personalis. Quum ergo in iis potissimum regnis ac provinciis jurisdictio patrimonialis vigeat, in quas olim Germanorum coloniæ pervenerunt: merito inde colligit HUBERUS, (f) eam Germanicæ esse originis.

§. VIII.

Operæ pretium itaque fuerit, ecquando & qua occasione jurisdictio hæc patrimonialis in Germania innotescere cœperit, paullo accuratius hic dispicere. Primus, quantum constat; hac in re divinare aliquid ausus est HERM. CONRINGIUS. (g) In doctissima enim *de judiciis veteris reipublicæ Germanicæ* dissertatione, ubi universam jurisdictionis Germanicæ indolem ordinemque judiciorum erudite, ut solet, exposuit, porro observat, *olim quidem singulas govas singulos habuisse comites, postea vero cœpisse multos in una eademque gova Comitis non quidem nomine, auctoritate tamen gaudere. Namque & Reges vel Cæsares, & Principes, & Du-*

(e) Tempelius *l. c. qui inde obiter colligit, Anglos Frisiis esse oriundos. De quo quid sentiendum, consule* Hert. *Notit. veteris Germ. populor. Part.* III. *cap. V.* §. 3. *p.* 123. *sequ.* (f) Huber. *l. c.*

(g) Conring. *de judiciis reip. Germ.* §. LXXXV.

& Duces, & Episcopos, & Abbates, & Comites ipsos, particulas govarum suarum aliis atque aliis urbibus, aut POPULI NOBILIORIBUS FAMILIIS, *immo & plebeiis, tradidisse, partim simpliciter venditione, partim pignore, partim feudi jure, partim dono, partim variis modis.* Auctorem vero SPECULI SAXONICI (h) has translationes accusare iniquitatis, ac de iis ita censere: *Si comes vel advocatus partem comitatus vel advocationis alteri contulerit, id contra jus censetur attentatum, nec desuper infeudatus bannum habebit regale.* Denique laudatissimus modo CONRINGIUS de tempore etiam, quo hic mos inoleverit, suam exponit sententiam: *Videntur*, inquit, *maxime omnium hæc accidisse post auctoritatem regiam collapsam, a sæculo usque tertio decimo.* CONRINGIUM presso pede hic sequitur JO. NIC. HERTIUS, (i) qui non modo jurisdictionis patrimonialis originem ad idem sæculum refert: verum etiam nonnulla colligit historicorum testimonia, quæ id confirmare videntur. Primo enim de Ottone, Bavariæ Duce ex ADLZREITERO (k) observat, eum

(h) Sachsen. Spiegel *Libro* III. *Art. LXIV.*

(i) Hertius *de Consultat. Leg. & judiciis in specialibus Romano-Germ. imperii rebuspublicis* §. XXII. *p.* 449. *Tom.* II. *Opusc.*

(k) Adlzreit. *Part.* I. *Gent. Boic. Libro XXV.* §. 26. *Sic Otto Bavariæ Dux anno* 1311. *bellum parans in Hungaros quum omnes pecuniæ conficiendæ modos circumspiceret, oc-*

cum anno MCCCXL Hungaris imminentem, & pecuniæ conficiendæ modos sollicite circumspicientem, jurisdictionem minoris imperii & jus nobiliorum oppidorum magno ære nobilitati vendidisse, atque inde nata esse jura bonorum, quæ hodienum HOFMARCHIARUM nomine veniant. Deinde & ANT. WECKII (l) allegat testimonium, qui ex decreto quodam conventus provincialis ordinum Saxoniæ probat, ante annum MCCCCXXVIII. nulli Statuum in Saxonia judicia patrimonialia competiisse. E quibus clarum esse existimat HERTIUS, jurisdictionem patrimonialem, collapsa sensim Principum auctoritate in Germania inolevisse, nec esse sæculo XIII antiquiorem.

§. IX.

Enimvero, si paullo accuratius rem expendas, neque HERTII profecto, neque CONRINGII, argumenta ita comparata sunt, ut

currit ei jurisdictio minoris imperii, & jus nobiliorum oppidorum, quæ hactenus manserant penes principatum. Hæc ergo, quæ erant in facultatibus dominatus, ad conquirenda stipendia magno ære distrahit, non sine grandi fisci detrimento, permittitque OPULENTIORIBUS E NOBILITATE. -- *Unde comparata jura locorum, quæ hodie* Hofmarchiarum *nomimine censentur.*

(l) Anton. Weckius. *Beschreibung und Vorstellung der Stadt Dresden Part. IV. Tit. VI. pag.* 438.

ut eorum conjectura illis extra omnem ponatur controversiam. Quamvis enim ex iis possit demonstrari, nobiles ex eo tempore jura sua passim egregie auxisse, in multaque oppida ac vicos jurisdictionem variis titulis adquisivisse: nondum tamen eo ipso evictum videtur, hanc esse jurisdictionis patrimonialis originem. Nobiles enim procul dubio jam multo ante hoc sæculum potestate quadam in rusticos gavisi sunt, quæ erat hodiernæ jurisdictioni patrimoniali analoga. Ea vero potestas, (quæ qualis fuerit, mox ostendemus,) non sæculo XIII, sed paullo serius jurisdictionis formam videtur induisse. Utut vero hæc se habeant, argumenta sane a CONRINGIO & HERTIO adlata rem non conficiunt. Locus e Speculo Saxonico adductus non agit de jurisdictione patrimoniali, sed de ordinaria jurisdictione comitum, quam jure non posse in privatos transferri, docetur. Jurisdictio vero illa patrimonialis, quam nobiles exercent in rusticos, non a comitibus in eos est translata, sed ipsis eorum prædiis jamdudum procul dubio inhæsit, quamvis negare nolim, etiam alios nobiles, qui erant ejusmodi jure destituti, sensim a principibus & comitibus eam titulo oneroso adquisivisse, quod & hodie nonnumquam fieri solet. Neque singulare Ottonis Bavari factum probat, jurisdictionem patrimonialem demum sæculo illo in Bavaria cœpisse. Potius ex ipso ADLZREITERI loco apparet, jam tum nobiles aliqua jurisdictione gavisos. Eam enim jurisdictio-

nem tum nobilibus venditam perhibet; *qua hactenus manserat penes principatum.* Ex quibus verbis patet, nobiles tum non primum hoc jus esse consequutos. Denique & ANT. VVECKIUS ab HERTIO frustra citatur. Agens scilicet VVeckius de comitiis Statuum Saxoniæ Dresdæ MCCCCXXVIII. habitis, conquestos tum dicit nobiles, *dass die Vogte und Amtleute sie in ihren Gerichtbarkeiten turbireten, und die Unterthanen in allen geringen Dingen fur die Furstliche Gerichte und Bann Stuhle forderten.* Hinc porro addit, principes tum nobilibus ex parte satisfecisse, siquidem iis jurisdictionem civilem reliquerint, præfectis vero suis reservarint judicia criminalia de homicidio, stupro violento, vulnerationibus, furtis, quæ etiam in Statuum prædiis voluerint exerceri. Ex his demum infert VVECKIUS: *VVoraus zu schliessen, dass damals noch keinem Landstand die Obergerichte zustundig gevvesen.* Ast aliud longe inde infert HERTIUS, nimirum, quod jurisdicto patrimonialis tum nulli Statuum in Saxonia competierit. Quum ergo VVeckius de criminali tantum loquatur, ipsam profecto jurisdictionem nobilibus non denegavit. Et quo pacto, quæso, hi conqueri potuissent in comitiis illis, *dass die Voigte und Amtleute sie in ihren Gerichtbarkeiten turbireten,* si ante hæc tempora nulla iis fuisset in suos jurisdictio? Paucis ut me expediam, controversia illa de Statuum Saxonicorum jurisdictione ostendit quidem, insignem circa ea tempora confusionem jurisdictionum in-

incidisse, de qua paullo post §. XVIII erit dicendum: minus vero, quod primum tum inoleverit ipsa patrimonialis jurisdictio.

§. X.

Quæ quum ita sint, verosimilior longe est illustris THOMASII (m) nostri conjectura, quam initio anno MDCCI in luculenta dissertatione de *hominibus propriis*: deinde vero in aliis scriptis compluribus (n) proposuit. Ea vero huc redit, quod jurisdictio patrimonialis nobilium in rusticos nihil aliud sit revera, quam antiqua illa potestas dominorum in servos & libertos, seu homines proprios, aliosque rusticos. Eam vero potestatem in servos & libertos sequiori tempore quodam jurisdictionis schemate palliatam, atque inde demum natam esse potestatem illam nobilium, quæ patrimonialis jurisdictionis nomine hodie veniat. Ast JCtos, Romanis legibus innutritos, & Germanicarum antiquitatum ignaros, variis suis quæstionibus ac responsis eam

(m) Thomas. *Dissert. de hominibus propr.* §. *LXXXVI. p. 56.*

(n) Idem *in novis addit. ad* Huber. *Prælect. in ff. p. 64. Conf.* Ejusd. *Adnot. ad ff. Tit. de jurisd. p. 46. & Diss. de usu practico distinct. hominum in liberos & servos. cap.* II. §. 68. 69. *p. 49. Sequutus est eamdem sententiam* Dn. Henr. Bodin. *in Diss. de jure circa violentiam corpori alterius inferend.* §. 19.

cam adeo reddidisse obscuram, ut hodie tota hæc doctrina in pelago veluti versetur. Quæ quum ita sint, ad genuinos antiquitatum Germanicarum fontes nobis erit eundum, ex iisque, tum quæ fuerit antiquitus servorum libertorumque Germanorum conditio, tum quæ dominis in eos competierit potestas, paullo accuratius explicandum.

§. XI.

Et ad servorum quidem in prisca Germania conditionem quod attinet: sunt quidam, (o) qui duorum eos generum fuisse statuunt, quorum alii eodem loco fuerint, quo servi Romanorum: alii paullo benignius habiti, hominibus propriis nostræ ætatis possint comparari: idque colligi posse putant ex NITHARDO, (p) qui tres Saxonum ordines recenset, *Edelingos*, *Frilingos* & *Lazz.* vel *Lassos*, seu ut ipse interpretatur, *nobiles*, *ingenuiles*, & *serviles*. Accedere ajunt diplomatum testimonia, in quibus *Lassi* a *servis* distinguantur. (q) Sed ut verum fateamur, *Lassi*, ceu vocabulum, ipsum ejusque ἔτυμον indicat, nihil aliud sunt, quam veterum Germanorum

(o) *Vid.* Exc. Ludevvig. *de colonis adscriptitiis cap.* I. §. III. *p.* 2. *in not.*

(p) Nithard *Libro IV. Hist. Franc. ad ann.* 848. *p.* 376. *edit. du Chesne.*

(q) Diploma Ottonis I. *anno* 939. *apud* D. Ludevv. *l. c. p.* 2.

rum liberti, (r) nec servi præter eos, qui hominibus propriis comparari queant, ulli in Germania umquam fuerunt. Primus enim veterum servorum in Germania conditionem descripsit CORNELIUS TACITUS, qui quum Germanos in *ingenuos* & *servos* distinxisset, & hos tum per aleæ lusum, tum per captivitatem, constitui monuisset, ita pergit: (s) *Servis non in nostrum morem, descriptis per familiam ministeriis, utuntur. Suam quisque sedem, suos penates regit. Frumenti modum dominus, aut pecoris, aut vestis ut colono, injungit, & servus hactenus paret. Cetera domus officia uxor ac liberi exsequuntur.* Sane hunc locum quisquis legit, non potest non de nobilibus ruri degentibus eorumque rusticis cogitare. Idque patebit clarius, si eum paullo reddiderimus illustriorem. In universo hoc de moribus Germanorum libello is est scopus TACITI præcipuus, ut ostendat, quantum Germanorum mores a Romanorum legibus ac institutis discreparint. (t) Quare & hic ser-

vo-

(r) *Unde & codicilli manumissionis vocantur Laß-Brieffe.* Hert. *de hom. propr. sect.* III. §. XI. *p.* 174. *Nec obstat, quod* LASSI *a* Nithardo *vocantur* SERVILES. *Libertos enim apud Germanos non multum supra servos fuisse, diserte adfirmat* Tacitus *de morib. Germ. cap.* XXV. *de quo nos infra* §. XII. (s) Tacit. *de morib. Germ. cap.* XXV. (t) *Adeo hæc observatio est necessaria, ut, seposita illa,* Taciti *lo-*

vorum utriusque gentis conditionem inter se contendit, &, quantum inter ambos intercedat discriminis, observat. Primo itaque maxima servorum Romanorum colluvies in ipsa urbe erat, in qua & nobilissimæ opulentissimæque familiæ degebant, & quamvis nonnunquam domini rusticarentur, suis tamen tantum villis ruri gaudebant, in quibus tota alebatur agrestis familia. Ast in Germania, quæ urbes ignorabat, (u) ingenui cum servis suis ruri degebant, & hinc, quidquid de servis commemorat TACITUS, de hominibus propriis nobilium est intelligendum. Eos quoque, qui hodie nobiles salutantur, INGENUOS A TACITO adpellari, accurate jam ab aliis est demonstratum. (x) Deinde idem auctor observat, *Romanos servis descriptis per familiam ministeriis usos*. Alebant scilicet servos suos domi, & singulis,

bellum ægre intellecturus sis. Vid. Dom. Thomasii *Differt. de hom. propriis* §. *6. & de usu practico distinct. homin. in liberos & servos. cap.* II. §. 5.

(u) *Testis est* Tacitus *de moribus German. cap. XI. Interim tamen errat* Cæsar, *dum libro IV. & VI. de bello Gallico Germanos quotannis habitationem mutasse tradit, quem errorem, etiam a* Phil. Cluvero *de Germ. Ant.* L. I. *cap. XIII. p.* 87. *admissum, castigat laudatus* Dn. Thomas. *in Differt. de hominib. propr.* §. *LXV.*

(x) Dn. Thomas. *l. c.* §. *LXXII.*

gulis, quæ essent agenda, injungebant. Sic alii erant janitores, alii atrienses, alii coqui, alii medici, alii ab epistolis, & quæ erant reliqua servorum officia, quæ ex instituto TITUS POPMA & LAUR. PIGNORIUS (y) descripserunt. At horum quidem nihil apud Germanos observatum. Quemadmodum enim hi satis anguste habitabant, & parum splendidum vitæ genus sectabantur: ita eorum servi vel homines proprii *suam quisque sedem, suos penates regebant*. Scilicet haut procul a nobilium seu dominorum ædibus casas sibi constituerant, in quibus suæ quisque rei familiari præerat, unde pagi enati sunt majores aut minores, prout aut plura cuique, aut pauciora erant mancipia. Ut vero vitam tolerarent servi, agrorum partem eis adsignabant domini, quorum cultura non ipsi modo sibi familiæque victum quærerent, verum etiam domino annuas præstarent pensiones. Unde tertio addit TACITUS: *Frumenti modum dominus, aut pecoris, aut vestis, ut colono, injungit*. Ex quo denuo ingens adparet inter utriusque gentis servos discrimen. Romani enim servi nihil sibi, sed dominis omnia adquirebant, ne excepto quidem servili peculio, quod non adeo magni erat momenti. At benignius servos habebant Germ. Illi enim certum frumenti mo-

(y) *Prodiit utrumque opus conjunctim Amstelod. 1672. in 12mo. Conf.* Alex. *ab* Alex. *Genial. dier. libr.* III. *cap.* XXV.

modum, aut certum pecorum numerum, e. g. gallinas, *Zinß-Hubner*, aut vestes, (z) aliaque hujus generis quotannis præstabant domino, eaque pensione soluta, operisque, quas hodie *Frohnen*, *Herren-Dienste*, *Hof-Dienste* vocant, exantlatis, quidquid præterea lucrari poterant, sibi adquirebant. Unde & Tacitus addit; *& servus hactenus pares*. Denique quum apud Romanos patres matresque familias indignum personis suis existimarent, vel ullo domus officio defungi, & hinc omnia servis atque ancillis demandarent: hac etiam in re Germanorum mores a Romanis distabant longius, siquidem *cetera domus officia*, qualia sunt culinaria, & his similia, *uxor & liberi exsequebantur*. Et quamvis auctis forsan familiis, & glifcente sensim luxu, etiam domi servos nonnullos aluerint, quos medio ævo gasindos oder *Gesinde* vocabant: (a) tamen & hi ipsi rusticæ fuisse

(z) *Natum inde forsan præcipuum quod hodienum domini ex hereditate hominum propriorum sibi vindicant, ad quod etiam referuntur* induviæ vel exuviæ, *Vid. Dipl.* Henrici II. *Imp. ap. Mager. de advoc. arm. c. VI. n.* 758. *Unde & hoc jus vocatur der Gewand-Fall, qua dicas* vestimenti capionem. *Conf.* Hert. *de hominib. propriis sect.* III. §. *IX. pag.* 172. *T. II. Opusc.*

(a) *Vid.* Bignon. *ad formul.* Sirmondic. 947. Hert. *l. c. p.* 156.

fuisse conditionis, & ex ipsis servorum familiis in ædes adsciti videntur. Et hæc sunt, quæ TACITUS de Germanorum servis memoriæ prodidit. Sequiore ævo, Slavis toties a Germanis debellatis, non parum crevit servorum numerus: atque inde in diplomatibus toties cum villis simul traduntur *mancipia utriusque sexus, Slavorum familiæ, liti, & homines juris smurdorum*, de quorum conditione licet hodie parum exploratum sit, consentiunt tamen in eo omnes, quod iis rusticis, qui hodie proprii homines vocantur, fuerint similes, atque ab iis non multum discreparint.

§. XII.

Hæc de servis: de libertis jam videamus. De iis vero idem TACITUS: (b) *Liberti non multum supra servos sunt. Raro aliquod momentum in domo, nunquam in civitate, exceptis tantum iis gentibus, quæ regnantur: ibi enim & supra ingenuos & supra nobiles adscendunt. Apud ceteros impares libertini libertatis argumentum sunt.* Hic quoque TACITUS insigne inter Romanorum Germanorumque libertos discrimen animadvertit. In eo equidem utrique genti conveniebat, quod servi possent manumitti, id quod etiam est juris gentium: sed libertorum tamen durior erat, quam apud Romanos, conditio, solos si exceperis dedititios, qui Germanorum libertis non admodum erant dissi-

(b) Tacit. *de morib. Germ. l. c.*

dissimiles. Scilicet Romanorum liberti per manumissionem initio plenam adpiscebantur libertatem, omniumque jurium, quibus plebeji ordinis cives utebantur, fiebant participes. (c) Et quamvis postea Augustus (d) & Tiberius (e) libertorum jura latis legibus coercerent, & hinc liberti alii cives, alii Latini, alii dedititii dicerentur: (f) differentia tamen hæc libertorum postea abiit in desuetudinem, nec deditiorum adeo magnus fuit numerus, quum soli, qui ob delictum vincti, cæsi, aut stigmate fuerant ob flagitium notati, manumissione fierent dedititii. Hinc Romanorum libertorum tanta plerumque erat libertas, aut si mavis, tam effrenis licentia, ut cordatioribus civibus stomachum mo-

(c) *Sub Regibus, imprimis* Servio Tullio, *unica erat ac simplex libertorum omnium libertas*. §. 3. *Inst. de ingen. & libert. Conf.* Dionys. Halic. *Libro IV. Antiqu. Rom. cap. XXVI.*

(d) *Lata lege* Ælia Sentia, *qua intempestivum manumittendi pruritum & libertorum jura coercuit. Vid.* Suet. *August. cap. XL.* Dio Cass. *Libr. LV. p.* 556.

(e) *Lege* Junia Norbana, *de qua vid.* Anton. Augustin. *de Leg. & Senatus conf. p.* 93.

(f) §. 3. *Inst. de ingen. & libert.* L. *un. C. de Lat. libert. toll. L. un. C. de dedit. lib. toll. Conf.* Thomas. *de Us. pract. dist. hominum in ingen. & libertinos. cap. I. pag.* 18. 29.

moverent, ceu in historia Romana ævi Augustei passim commemoratur. Ast aliter res comparata erat in Germania. Ibi enim *liberti non multum supra servos erant*. Quamvis enim libertatem juris gentium manumissione consequerentur: salva tamen manebat ad pensiones operasque domino præstandas obligatio, atque adeo id solum manumissione consequebantur, ut non amplius essent adscriptitii, sed locum, relicto prædio, mutare possent. Quum ergo vix mererentur hominibus liberis accenseri: *raro aliquod momentum in domo, nunquam in civitate erat*. Quia enim Germani domus officia per uxores vel liberos exsequebantur: raro omnino liberti adoptabantur in familiam, quemadmodum apud Romanos, apud quos in ædibus patronorum loco erat satis honorifico: sed potius, ut antea, agro colendo vacabant. In rep. vero, quam soli ingenui aut nobiles capessebant, nullæ unquam erant libertorum partes, *exceptis tantum iis gentibus, quæ regnantur, ibi enim liberti & supra ingenuos & supra nobiles adscendebant*. Ut solent enim principum gratia homines etiam vilissimi nonnunquam ad summos honores adspirare: ita etiam idem in Germania apud eas gentes contigisse putat TACITUS, quæ regibus paruerint. Enimvero quum servi rustici fuerint, ceu antea demonstratum: vix credibile est, tam liberalis eos fuisse indolis, ut manumissi summis honoribus fungi potuerint. Raro certe id esse factum, nullum est dubium. Unde conclu-

dit

dit demum TACITUS: *Apud ceteros* (Germaniæ populos, qui non regnantur,) *impares libertini libertatis argumentum sunt*, id est umbram potius & simulacrum quoddam libertatis, quam libertatem ipsam manumissione consequuntur. His ergo omnibus paullo accuratius expensis, apertissimum erit, inter Germanorum servos ac libertos tantumdem olim interfuisse, quantum hodie inter homines proprios & reliquos nobilium rusticos. Utrique parebant dominis, utrique pensiones atque operas præstabant. In eo tantum libertorum melior erat conditio, quod non ita essent glebæ adscripti, ut non liceret iis, invitis dominis, locum mutare: idque unicum forsan erat beneficium, quod manumissione consequebantur.

§. XIII.

Ne denique ignoremus, quænam apud Germanos dominorum in servos & libertos fuerit potestas, denuo audiendus erit TACITUS, (g) qui eodem capite: *Verberare*, inquit, *servum*, *ac vinculis aut opera coercere rarum. Occidere solent, non disciplina & severitate, sed impetu ac ira, ut inimicum, nisi quod impune est.* Hic locus dici non potest, quam crucem figat interpretibus. ALEXANDER enim ab ALEXANDRO, (h) quem satis

tis

(g) Tacit. *de morib. Germ. l. c.*

(h) Alex. ab Alex. *Genial. dier.* L. III. *cap.* XX. *p.* 175.

tis constat Tacitum ante oculos habuisse, de Germanorum jure in servos hunc in modum disserit: *Germanis verbere servum afficere, aut vinculis coercere habetur nefas, apud quos laxior servitus erat, & libertinis pane par: quippe sibi adquirunt servi, & peculium habent.* Existimavit ergo ALEXANDER ab ALEXANDRO, Germanis dominis non modo jus vitæ & necis: sed & potestatem coercendi servos plane fuisse denegatam. Quem errorem & alii TACITI interpretes errant. (i) Sed aliam longe esse historici sententiam, facile constabit, si denuo ponas, eum discrimen, quod inter Germanorum Romanorumque servos intercedit, ostendere voluisse. Romanis scilicet heris jam inde a reipublicæ incunabulis jus vitæ ac necis fuerat concessum, donec demum post TACITI ætatem Hadrianus Imperator, dominorum crudelitate offensus, hanc servos occidendi licentiam latis legibus cohiberet. (k) In tanta ergo herorum licen-

(i) *Et novissime etiam* Jo. Christoph. Vetter *in notis ad Taciti h. l. p.* 130.

(k) *Jam antea quidem sub* Nerone *dominorum sævitia coercita* lege Petronia, *de qua L.* 11. §. 2. *ff. ad L. Corn. de sicar. Postea vero* Hadrianus *jus vitæ ac necis plane ademit dominis, teste* Spartiano in Hadr. *cap.* XIIX. *& hinc severius animadvertit in Umbriciam matronam, quæ levissimas ob caussa ancillam atrocissime tractaverat. L.* 2. *ff. de his qui sui vel alieni juris sunt.*

centia quanta crudelitate in servos fuerit animadversum, facile est ad existimandum. Non sufficiebant sane truculentissimis dominis ulmi, stimuli, nervi, numellæ, bojæ, pistrina, furcæ, cruces, centupondia: sed eo progressa erat immanitas, ut exquisitissimos cruciatus in servilia corpora ingeniose excogitarent. De qua Romanorum crudelitate SENECA (l) aliique gravissimi auctores (m) passim conqueruntur. Hæc ergo domestica sævitiæ exempla etiam TACITO obversabantur, quum servorum in Germania conditionem esset expositurus. Hinc ait: *Verberare servum, & vinculis vel opera coercere rarum.* Non dicit, nefas hoc fuisse habitum, sed negat tantum, tam immanes fuisse in Germania dominos, ac Romæ. Quamvis enim liberrima iis fuerit servos coercendi potestas, raro tamen verberibus aut vinculis in eorum corpora sæviebant, partim quod servi sedibus ac penatibus suis distincti non adeo frequenter dominos offenderent, partim quod magis frugi

---

Denique sequuta est constitutio Antonini, *quam habes eadem* L. 2. *ubi conf.* §. *ult. Inst. eod. tit.*

(l) Seneca *de Clement. cap. XVIII.*

(m) *Conf.* Plin. *Libro IX. H. N. cap. XXIII.* Tertull. *de pallio in fine, & maxime* Meurs. *Auctar. philol. ad Libr. de Gloria cap. XXII, ubi ostendit, servos præter alios cruciatus cæsos nonnunquam toto die a lictoribus octo.*

frugi essent, quam Romana illa colluvies, quæ e Sardis, Syris, aliisque nebulonibus confluxerat. Genuinum hunc esse TACITI sensum, e sequentibus statim verbis patet. *Occidere* quandoque *solent*. Non secus ergo iis ac Romanis jus vitæ ac necis competebat in servos: attamen in eo insigne adparebat discrimen, quod *non disciplina & severitate* id facerent, sicuti Romani, qui animo deliberato sæviebant, nihilque habebant servili sanguine vilius; *sed impetu & ira, ut inimicos, nisi quod impune*. Tum demum ergo Germani domini ad verbera & cædes ruebant, si quando servi fræna mordere, fuga se subducere, aut dominos contumeliosius tractare sustinuerant. Ut adeo mireris, non deesse, qui dominis in Germania jus vitæ ac necis plane fuisse ademtum, existimant, (n) quum tamen in universum ex legibus eorum antiquis constet, cædem etiam liberorum hominum ante Christianæ religionis exortum in Germania non fuisse capitalem, & modico ære facile potuisse expiari. (o) Cur ergo servorum vitæ majus statuissent pretium?

§. XIV.

Atque hæc quidem erat servorum liber-torum-

(n) *Ita* Jac. Oiselius *ad* Caji *Instit. Libro I. Tit. V. p.* 49.

(o) *Ex* Lege Salica *cap. XXXVII art. ult. & aliis antiquis Germ. gentium legibus id ostendunt* Schilter. *Exerc. XLIX.* §. *CXIV. &* Dn. Thomas. *in not. ad Inst. p.* 30.

torumque apud priſcos Germanos conditio, hæc dominorum poteſtas, quam tibi vix conceperis rectius, quam ſi Polonorum Nobiles eorumque ruſticos ob oculos tibi poſueris. Mutuam enim eorum *χέσιν* ita deſcribit BER. CONNOR, (p) ut fere nulla adpareat inter ejus ac TACITI narrationem differentia. En ejus verba: *Ein Freygebohrner und ein Edelmann ſind in Polen einerley.* (Non mireris ergo, idem olim in Germania obtinuiſse.) (q) *Auf ſeinen Gutern iſt ein iedvveder Edelmann ein ſouverainer Herr, immaſſen ſeiner Unterthanen Leben und Tod in ſeinen Handen ſtehet.* (En jus vitæ & necis, quale & in antiqua Germania vidimus.) *Es haben auch dieſe armen Leute, vvelche man mit gutem Recht Sclaven nennen mochte, nicht das geringſte privilegium oder Geſetz, vvorauf ſic ſich vvider ihre Herren beruffen konten,* (En impunitatem, qualem dominis Germanis tribuit Tacitus:) *ſondern ſie müſſen ſich deren VVillen ohne VViderrede in allen Stücken untervverffen. Sie durffen bey Lebens-Straff ſich nicht von dem Ort, vvo ſie einmal ſind, hinvveg begeben, und einen andern Herrn ſuchen. Hingegen iſt ihr Herr vvohl befugt, ſie an einen ſeiner Nachbarn zu verkauffen.* (Habes hic homines ejuſdem ſortis ac conditionis, qualem hominum propriorum in Germania eſse

(p) Connor *Beſchreibung des Koniger. Polen Part. II. Epiſt. V. p. 600.*

(q) *Vide ſupra §. XI. p. 22.*

esse constat.) *VVenn ein Edelmann eines andern Edelmanns Unterthanen ums Leben bringt, so vvird er desvvegen im geringsten nicht gestrafft, sondern ist nur gehalten demselben einen andern Sclaven zu schaffen, oder so viel Geld zu geben, als einer kostet*, (Quanto magis itaque impune esse censemus, servum impetu & ira, ut inimicum, occidere?) *darneben aber auch die Familie des Entleibten zu versorgen. Ermordet einer seinen eigenem Unterthanen, so zahlt er ungefehr* 50. *Polnische Gulden, und damit hat vveiter niemand einigen Anspruch auf ihn zu machen.* Denique & huc pertinet, quod de judiciis nobilium monet CONNOR: (r) *Auf den Dorffern ist das gemeine Volck den Schoppen untervvorffen, vvelche Konigliche Bedienten sind, und hiernachst den Schultzen, oder auch desselben Orts absonderlichen Herrn*, (nobili scilicet, cujus est ipse pagus,) *von vvelchem letzten keine appellation statt findet. Allhier sprechen die Richter fast nach ihrem Gutduncken*, sine figura strepituque judicii, prout ipsis æquum videtur,) *ausgenommen in peinlichen Sachen*, (ubi paullo accuratius judiciorum ordinem observant.) Hæc omnia profecto egregie illustrant conditionem veterum servorum in Germania. Idem fere

(r) Bern. Connor *Part.* II. *Epist.* III. *p.* 544. *Conf.* Hauteville *relat. historique de la Pologne cap. VII.* Hartknoch. *de Polon. Lib. III. cap. V. p.* 616. 621. 647.

fere in Russia observatur, in qua domini tùm rusticos, qui omnes sunt servilis conditionis, tum servos domesticos verberibus, flagellis, aliisque pœnis impune afficiunt, omnesque eorum controversias sine figura strepituque judicii componunt, exceptis caussis vere criminalibus, quæ ad proximum judicem, a Principe constitutum, sunt deferendæ. Et profecto tantam inter Germanos veteres hasque gentes hac in re observari similitudinem, non est mirum. Jam olim enim eos Germanorum jura sequutos, inter omnes constat. (s) In eo tantum a nobis abit utraque gens, quod Poloni hodienum; Russi ad nostra usque tempora antiqui moris fuerunt servantissimi.

§. XV.

Ne quis vero existimet, Taciti tantum ævo eam fuisse servorum sortem, postea vero aut a Carolo M. (t) aut certe sæ-

(s) *De* Polonis *notum, quod quum antea Germanorum exemplo nullis legibus scriptis uterentur, postea imperante* Casimiro M. *Jus Saxonicum receperint. Vid.* Bern. Connor. *l. c. Part. I. Epist.* II. *p.* 70. *& Part.* II. *Epist.* III. *p.* 545. *seq.* Flor. Polon. *Libro* II. *p.* 135. Conring. *de Orig. Jur. Germ. De* Russis *idem ex ipsa legum apud eos receptarum consideratione patet, docuitque idem* Georg. Engelbrecht. *in diss. de jure Russico cap. I.*

(t) *Vid.* Gryphiand. *de VVeichbild. c. XXIV.*

fæculo XIII. omni penitus fervitute in Germania fublata aliam effe cœpiffe rerum faciem: operæ pretium fuerit, quæ poft ea tempora de fervorum conditione referant annales, paullo accuratius difpicere. (u) Ex his vero conftat, fervitutem in Germania ex eo tempore non imminutam, fed auctam fuiffe. Nam ut taceamus, totam Alemanniam (x) & Saxoniæ partem non minimam (y) a Francis duriffimo fervitutis jugo fubjectam: illud fane certum eft, debellatis Slavis, tantam ex ea gente hominum multitudinem fervitutem Germanorum fubiiffe, ut Slavorum non tam gentis quam fervitutis nomen effet. (z) Quum ergo fub Francis Saxonicifque ac fequentibus Imperatoribus major, quam Taciti ævo, effet fervorum numerus: agris tantæ fervorum multitudini non fufficientibus, diftinctio na-

---

n. 15. *cap. XXXI. n.* 4. *& feqq.*

(u) Bodinus *hoc adfirmat L. I. de Rep. cap. IX. deceptus ab* Abbate Panormitano, *ut oftendit* Thomaf. *in diff. de ufu pract. diftinct. inter fervos & liberos cap.* II. §. XX. *& XXIII. Interim ex* Bodino *hunc errorem alii hauriunt. Vid.* Stryck. *Uf. mod. Libro I. Tit. V.* §. 2. *p.* 78. Hert. *de hom. propr. fect.* 2. §. I. *p.* 164. *T.* II. *Opufc.*

(x) Joach. Vadian. *Epift. ap.* Goldaft. *Tomo II. Rer. Alem. p.* 84.

(y) *Vid.* Sagittar. *Hift. Bardevic. cap.* III §. 59. Hert. *l. c. fect. I. p.* 159.

(z) Hert. *l. c.* §. 5. *pag.* 161. *feqq.*

nasci cœpit inter *casatos* (*Cossaten*) & *non-casatos* seu *gasindos*, *Gesinde*, (a) quorum utrique ad servitia ac operas tenebantur. Manebat etiam illa antiqua servorum conditio, qualem supra e TACITO descripsimus. Obligabantur, ut antea, ad operas & pensiones, poterant vendi, permutari, donari, e fuga retrahi, vindicari atque ob delicta graviter castigari, (b) adeo ut & necare servum impune haberetur. (c) Eaque servitus adeo non cessavit sæculo XIII, ut potius ex eo tempore frequentissima fiat servorum in monimentis antiquis mentio, (d) & servitus illa hodienum manifesto supersit in hominibus.

(a) *Vid.* Capitul. Franc. *T. I. pag.* 687. *edit.* Baluz. Bignon. *ad Form.* Sirmondic. *pag.* 947.

(b) *Adparet hæc dura servorum Germ. conditio ex* L. VVisigoth. L. II. *Tit. V.* §. 62. *Tit.* VII. §. 16. L. I §. 10. Ripuar. *Tit.* XXVII. Capitul. Caroli M. L. V. 303.

(c) *Vid. infra* §. 18. *lit. a. p.* 38.

(d) *Ab anno* 1259. *adhuc manumissionis testimonium* Lovanii *exstare, observavit* Gudelin. *de jure novissimo* L. I. *cap. IV. Anno* 1314. *in Flandria adhuc exstitisse servos & servas, patet ex Miræo Donat. Belg.* L. I. *cap. CXXIX. Anno* 1340. Ludovicus Imp. *Monasterio* Schofftharn. *donat seinen aigen Manu Berchtolden. ap.* Hund. *Tom.* III. *Metrop. Salisburg. pag.* 299.

bus propriis, (e) quidquid alii de eorum libertate jactitent. (f)

§. XVI.

Ad libertos veteres quod attinet, nec eorum status post Taciti ævum aliam induit faciem. Quamvis enim manumissionibus frequentatis servorum numerus sæculo XIII. sensim decreverit, adeo ut hodie non tanta hominum propriorum, quam olim servorum sit multitudo: libertorum tamen conditio, pro veteri Germanorum more parum a servili discrepavit. Hinc hodienum rustici, quos libertorum istorum posteros merito dixeris, non multo benignius a dominis haberi solent, ac liberti priscorum Germanorum. De plerisque sane locis verum est, quod ait Jo. Bohemus: (ff) *Eorum, qui ruri pagatim villatimque habitant, quique illud colunt, & propter hoc rustici vel rurales appellantur, si credere velint, satis misera & dura conditio est. Seorsim ab aliis quisque cum familia & pecore suo humiliter vivit. Casa luto lignoque pau-*

(e) *Vid.* Husan. *de hom. propr. cap.* II. *n.* 37. Thomas. *diss. alleg. & de hominibus propriis. Et sane* servorum *adhuc fit mentio in* Instrum. Pacis Osnabr. *Art. V.* §. 36.

(f) Sichard. *ad l.* 11. *C. de Test. n.* 4. Stryk. *Us. mod. l. c.*

(ff) Jo. Bohem. *Libro* III. *de morib. Gent. cap. XII. Conf. quæ de rusticis in nova Marchia referunt* Muller *Resol. XCVII. sequ.* Schepliz *Part. IV. Tit. XIV.*

paullulum e terra edulla, & stramine contecta domus. - - - Dominis crebro per annum serviunt, rus colunt, & semine conspergunt, fructus metunt, & horreis importunt, ligna secant, domos ædificant, fossas effodiunt. Nihil est, quod servilis & misera gens ipsis debere non dicatur. Nihil etiam, quod jussa facere absque periculo recusare audeat. Delinquens graviter mulctatur. Sed nihil est genti durius, quam quod prædiorum, quæ possidet, major pars non sua sit, sed illorum, a quibus certa frugum parte quotannis redimere debet. Hæc rusticorum conditio, quam parum ab illa libertorum, quam TACITUS descripsit, distet, nemo non videt. Sed clarius hoc adparet, si inter se contendas diversas colonorum hodiernorum species, e. g. *die Landsiedel-Leihe, Lass-Guter, Curmeden.* In iis enim omnibus manifesta exstare priscæ servitutis vestigia, inter omnes constat, ac novissime etiam a JO. PETRO LUDEWIGO, (g) talium rerum peritissimo, est observatum.

§. XVII.

Enimvero, quum dominis in Germania tanta olim relicta fuerit servos seu rusticos coercendi potestas: quæstio omnino emergit, an hæc secundum antiqua Germanorum principia vera fuerit jurisdictio? Id vero procul dubio negandum. Aliud enim

(g) *Vid.* Jo. Petri Ludevv. *Dissertatio de conductione villari, & Colonis adscriptitiis, ubi conferend. cap.* I. §. I.

enim est jurisdictio, quæ a suprema in republica potestate emanat, & non nisi jure magistratus competit, aliud jus dominicum in servos, quod est patris familias. Hinc non magis hæc coercendi servos potestas in Germania dici potest jurisdictio, quam olim Romæ, ubi heri eadem potestate multo licentius utebantur. Sane in Germania antiqua, æque ac in aliis rebuspublicis, jurisdictio olim erat mere personalis, ejusque primarius scopus videbatur coercitio criminum, quum contra ea potestas caussas civiles cognoscendi pro parte veluti judiciorum accessoria haberetur. (h) Jus ergo in Germania Taciti tempore dicebatur per magistratus, non secus ac apud Romanos. Judicia enim erant penes principes & comites in comitiis electos, qui per vicos & pagos, (*in iedem Govv*) jura reddebant. Si qua gravior caussa, maxime inter ipsos principes, incidisset, res ad comitia referebatur. (i) Postquam universa Germania in Francorum imperium concessit, alia quidem esse cœpit jurisdictionis facies, sed tamen ne tunc quidem ullum adparuit jurisdictionis patrimonialis, qualem supra descripsimus, vestigium. Reges ipsi judicare poterant de omnibus caussis, sive civilibus, sive feudalibus, sive crimina-

(h) Thomas. *Diss. de jurisd. & magistr. differentia secundum mores Germ.* §. LII.

(i) Tacit. *de morib. Germ. cap. XII.* Herm. Conring. *de judiciis reip. Germ.* §. X. *seq.*

nalibus, ubicunque locorum essent. Enimvero, quum infiniti fuisset laboris, juris dicundi caussa totum peragrare imperium: jurisdictionem demandabant vel Ducibus vel Comitibus, vel Missis regiis, sibique judicia de ipsis principum caussis reservabant, quas in comitiis solebant cognoscere. (k) Denique post Francorum tempora principatus ac comitatus maximam partem cœperunt esse hereditarii: sed tamen nec iis quidem temporibus ulla erat nobilium jurisdictio patrimonialis: sed sola dominis concessa potestas coercendi servos & libertos, i. e. rusticos. Unde & in antiquissimis chartis, in quibus nobilibus donantur vici, mancipia & rustici, nulla unquam fit mentio jurisdictionis aut judiciorum. Exemplum est in binis diplomatibus OTTONIS I. & alio HENRICI II. IMP. (l) quæ a venerando Fratre e tabulariis Goslariensibus depromta, in ejus de sigillis Syntagmate recensentur. In primo enim anno DCCCCXXXVII. BIAE, *nobili cuidam matronæ, in proprium dantur omnia, quæ in* GERESLEVO *ad Cæsareum jus pertinent, in pago Suevia, in comitatu Christiani, hoc est curtile*

(k) Conring. *de jud. reipub. Germ.* §. *X. sequ. Conf.* Hert. *differt. de Consultat. legib. & judiciis in special. Rom. Germ. Imp. rebusp.* §. *XIX. p.* 441. *sequ.*

(l) D. Jo. Mich. Heineccii *Syntag. de vet. Germ. aliarumque nat. sigillis Part. I. cap. IX. p.* 90. 91 94.

tile unum in eodem campo XL. jugera agrorum, & adhuc inquirenda, nec non & VIII. MANCIPIA, *Adalvver & Hilteburg cum filiis & filiabus ipsorum*: sed nihil de jurisdictione in hæc mancipia additur, quum procul dubio plena poteſtas dominica in Biam fuerit translata. In altero diplomate anno DCCCCXLV. idem Otto I. Imper. *quibusdam vasalli sui, Fridurici, filiis, Folcmaro & Richberto quasdam res proprietatis suæ in proprium donat, nimirum inter* Sclavos *prope fluvium* FONA *vocatum, in pago* Sirmuntilande *nuncupato, in comitatu* Chriſtiani *comitis villas IV*, Reckiam, Bodblozi, Zachliandorf, Pochutikie *cum omnibus appendiciis & adjacentiis suis juste legitimeque ad illas villas pertinentibus, curtilibus, ædificiis, terris cultis & incultis, piscationibus, viis & inviis, exitibus ac reditibus, quæsitis ac inquirendis, mobilibus & immobilibus*: sed de jurisdictione ac judiciis denuo altum silentium. Idem denique in tertio quoque diplomate obſervatur, quo HENRICUS II. Imp. anno MIII. *cuidam fideli suo* Folcmaro *in proprium donat prædium sui juris, i. e. XX. regales mansos ultra* Albiam, *in territorio* Zerbiſte, *in Comitatu* Geronis, *in locis* Droganize, Lirubusiz, VVize, *cum omnibus pertinentiis legalibus, areis, mancipiis utriusque sexus, terris cultis & incultis*, & sic porro: omiſſa denuo jurisdictione, quæ salva poteſtate in ruſticos dominica ad Comites pertinebat. Ex quo quidem intelligitur, dominis, seu nobilibus olim

in rusticos liberrimam competiisse potestatem coercendi, litesque eorum sine figura strepituque judicii dirimendi: sed eos hoc jure non gavisos tanquam judices, sed tanquam patres familias; adeoque hanc potestatem magis oeconomicam vel herilem, quam judicialem fuisse.

§. XIIX.

Quum ergo isthaec dominorum in servos potestas olim non fuerit vera jurisdictio: dispiciendum nunc merito, qui factum sit, ut demum jurisdictionis pallium induerit? Nisi vero omnia me fallunt, Clero haec debetur μεταμόρφωσις, &, quae ab eo dependebant, academiis. Quum enim initio, ceu ex Tacito observavimus, nobiles in rusticos suos impune animadverterent: indignum postea hoc visum est Episcopis, qui proinde caedem ejusmodi excommunicatione & poenitentia biennii vindicabant. (m) Postea quum nec id fulmen sufficere videretur: eo res rediit, ut in dominos servum occidentes capitale statueretur supplicium. Unde jam temporibus collecti SPECULI SAXONICI ac SVEVICI receptum, ut dominus, qui etiam servum proprium occidisset, capitis damnaretur. (n) Hoc ergo quum esset legibus cautum, dominique jurium suorum essent tenaciores, quam ut

(m) *Vid. Addit. IV. ad Capitular. c. XLVIII.*

(n) Jus Prov. Sax. *libro* II. *art. XXXIII. in* Gloss. Germ. *n.* 4. Jus Prov. Suev. *cap. LXVII.*

ut ea plane dimitterent; id sensim cepere consilii, ut non amplius per iram ac impetum in rusticos animadverterent, sed, conniventibus principibus, caussas eorum paullo accuratius cognoscerent, ac demum ex prudentiorum consilio de iisdem statuerent. Inde ergo Doctores solius Romani juris rerumque Germanicarum ignari, quum primum in academiis Germanicis docere cœpissent, singularem fingere cœperunt jurisdictionis speciem, quam, ne nomen deesset, patrimonialem vocabant. (o) Ex eo ergo tempore jurisdictionis patrimonialis nomen ubique per Germaniam audiri cœpit, maxime quum Principes in litteris investiturarum nobilibus in feudum concederent *die Gerichte*, *die ober und nieder-Gerichte*, *alle unde iede Gerichte*, & quæ sunt aliæ formulæ in curiis feudalibus sequiore demum ævo receptæ. Nec dubitandum adeo, quin potestas, quæ olim ceu in Polonia & Russia, tantum dominica erat, hodie in veram abierit jurisdictionem, eamque Nobiles nunc jure feudi, id est, justo titulo teneant.

§. XIX.

Veram hanc esse jurisdictionis patrimonialis originem, jam historicorum testimoniis, mediique ac sequioris ævi annalibus ac

(o) Thom. *Diss. de homin. propr.* §. LXXXVI. *& Diss. de usu pract. dist. homin. in liberos & servos cap. II.* §. LXIII. *& sequ.*

ac monimentis esset demonstrandum: sed tempore mihi excluso ea omnia alii scriptioni reservanda sunt. Illud addere nunc licebit, pleraque, quæ de jurisdictione hac hodie veniunt in controversiam, omnium rectissime ex hac hypotesi posse explicari. Ut unum atque alterum addamus exemplum: notum est, SIGNUM jurisdictionis patrimonialis, & criminalis maxime, vulgo a JCtis statui præstationem annuam GALLINÆ FUMOSÆ, *des Rauch-Huhns*: (p) & quin recte id quidem fiat, nullus plane dubito. Sed si rationem a JCtis exigas, qui Romanis solum legibus pretium statuunt: mira audies vigilantium somnia. Contendunt enim, inde natam esse hanc gallinarum adpellationem, *quod in altum seu loca fumo exposita se elevent gallinæ, & ibi requiescant: atque hinc factum, ut earum præstatio altitudinem jurisdictionis seu merum imperium denotet.* (q) Ingeniosa profecto divinatio. Sed si hæc est genuina hujus antiquissimi moris ratio; merito mireris, cur nobiles non potius vultures, aquilas, aut certe columbas a subditis in signum altæ jurisdictionis exegerint. Vera supposita jurisdictio-

(p) *Vid.* Pruckm. *Vol.* I. *Consil.* II. *numer.* *LXXXIII.* Klock. *Tom.* II. *Consil. VII. num.* 159. Brunnem. *Cent.* III. *decis. XXIV. p.* 155. Stryk. *Us. mod. ff. Libr.* II. *Tit.* I. *p.* 176. (q) Stryk. *Diss. de jurisd. circumsepta cap.* III. *n. XXXIV. vol.* I. *Disp. & us. mod. ff. l. c.*

ctionis patrimonialis origine, plana omnia erunt ac perspicua. Ex TACITO enim supra observavimus, dominos servis seu rusticis annuas injunxisse pensiones. Inter eas vero præcipue etiam erant gallinæ, quæ vel vivas præstabant, vel veteri Germanorum ritu infumatas. Unde medio ævo plura hujus pensionis nomina enata. Dicta enim est *gallinagium*, *census gallinarum*, *gallinium*, (r) *gallina fumosa*, *das Rauch Huhn*, *Leib-Huhn*, & quia pridie diem Cinerum ut plurimum exigi soleret, *das Fastnachts-Huhn*. (s) Eaque consuetudo tam erat universalis, ut medio ævo gallina pro servo seu homine proprio acciperetur, in veteri Germanorum proverbio: *Kein Huhn fleubt uber die Mauren*. (t) Quum ergo hæc gallinarum annua præstatio signum esset servilis aut certe libertinæ conditionis, in servos vero & libertos domino potestas illa herilis competeret, quæ deinde in jurisdictionem patrimonialem abiit: recte omnino hæc gallina hodie probabile jurisdictionis signum habetur.

§. XX.

Æque facile deciditur quæstio, cur in Ger-

(r) Car. du Fresne *in Gloss. med. & inf. Lat. his vocibus p. 575. Part* II. Stamm. *Libro* III. *de hom. propr. cap. XXII. pag.* 3.

(s) Chron. Andrense *ad ann.* 1203. *p.* 53. *apud* Car. du Fresne *l. c.* (t) *Vid. de hoc proverbio* Hert. *in paræm. jur.* L. II. *paræm. X. p.* 607. *T.* III. *Opusc.*

Germania, & in Marchia potissimum, jurisdictio occurrat, ad loca specialia, certas scilicet personas vel certa prædia restricta, quæ ideo JURISDICTIO CIRCUMSEPTA *die Pfahl-oder Zaun-Gerichte* vocatur, opponiturque jurisdictioni sine restrictione loci concessæ, *den Strassen-Gerichten?* (u) Hic enim JCti vulgo confugiunt ad exemptionem, & ex Rolando a Valle (x) urgent, certum territorii locum a jurisdictione posse eximi: Sed exemtionem hanc, quia in facto consistat, esse probandam, (y) eam quoque esse stricti juris, atque hinc extra locum exemtum ubique se exserere jurisdictionem. Sed non opus erit ista exemtione, si veram supponas jurisdictionis patrimonialis originem. Quum enim ea nihil aliud sit, quam potestas veterum Germanorum dominica in servos & libertos, sequiore ævo quodam jurisdictionis schemate induta, non potuit illa jure se ulterius extendere, quam in personas casasque rusticorum. Et hinc procul dubio omnis nobilium jurisdictio initio fuit circumsepta, priusquam ampliora Nobilibus jura per investituram concederentur. Quemadmodum ergo jurisdictio univer-

(u) Stryk *Diss. sing. de jurisdict. circumsepta & Us. Modern. ff. Lib.* II. *Tit.* I. *p.* 189.

(x) Rol. a Valle *Vol.* III. *Consil.* XXXVII. *num.* 27.

(y) Erasm. a Chokier *Tract. de jurisd. ord. in Exempt. P.* I. *Quæst. VIII. num.* 1.

versalis (*die Straffen-Gerichte*) principum debetur indulgentiæ: ita circumsepta genuinam antiqui moris retinuit faciem, simulque indicio est, veteres Marchiones Brandenburgicos jurium suorum fuisse observantissimos.

§. XXI.

Ad exercitium porro & possessionem hujus jurisdictionis quod attinet, quæri etiam solet, an possessor ejus principi edere teneatur possessionis titulum? Facilis denuo, supposita vera hujus jurisdictionis origine, responsio. Quamvis enim alioquin tanta sit possessionis efficacia, ut a tituli allegatione liberet: (z) attamen merito excipitur, quidquid sine titulo possideri nequit, (a) qualia sunt omnia regalia, atque adeo etiam jurisdictio. (b) Jam vero quum jurisdictio conniventibus principibus ex potestate in rusticos dominica nata sit, atque adeo nulla pro nobilibus militet præsumtio, quod iis concessa sit jurisdictio, merito sibi princeps titulum edi postulat, nec sufficit adeo, quæ alias sufficere aliquamdiu solet, nuda possessio.

§. XXII.

Famosa etiam est quæstio, utrum jurisdictio patrimonialis cumulative an privative data in-

(z) L. *Cogi II. C. de petit. heredit.*
(a) B. Brunnemann *ad h. l.*
(b) Stryk. *Us. mod. l. c.* §. 27. Thomasius *Diss. de præscript. subdit. adv. principem.*

intelligatur? seu, ut clarius rem enunciem, dominusne regionis jurisdictionem censeatur indulsisse communicando duntaxat cum altero, an adimendo sibi? Prius procul dubio esset adfirmandum, si ad ipsam respiciendum esset hujus jurisdictionis indolem. Quum enim illa potestas, quæ nobilibus in rusticos competit, non fuerit olim vera jurisdictio, eaque hoc schema, quo hodie gaudet, sensim demum induerit: consequens est, ut princeps eam indulgendo nihil jurium suorum voluerit imminutum. Quocunque ergo titulo a domino regionis fuerit concessa, semper ea lege data censetur, ut ne ejus superioritas lædatur: quod vero omnino fieret, si promiscue in arbitrium inferiorum dijudicationem caussarum translatam diceremus. (c) Enimvero quum feudo hodie concedi soleat, sine restrictione, moribus hodie invaluit, ut non tam cumulativa sit quam subordinata, & non nisi per modum adpellationis aut querelæ de denegata aut protracta justitia ad superiorem pateat recursus.

§. XXIII.

Multa superessent dicenda de jurisdictione nobilium in uxores & liberos, inque familiam eorum conductitiam, de interpretatione porro formularum in litteris investiturarum occurrentium: sed quum charta, quam

(c) Hert. *de Consultat. legib. & judiciis in specialib. Imp. Germ. rebuspubl.* §. XXI. *p.* 450. *T. II. Opusc.*

quam festinantes huic dissertationi inaugurali destinavimus, plura nunc non capiat; plurima, quæ restant, alii occasioni reservare, qua totam hanc materiam, cujus veluti primas jam lineas duximus, luculentius ac majore adparatu tractare licebit. Interim, dum politius quid ac limatius molior, contentum te, LECTOR, hoc Catone esse jubeo.

GE. BEYERUS, IN PRÆF. POSIT. SECUNDUM PAND.

§. XXVI.

JUs Germanicum antiquius hic (in jurisprudentia enucleanda,) perquirendum esse, verissimum est, quantumcunque etiam rideant delicatuli, quos nescio quid asperum & incultum in verbis offendit, quasi phaleratum dicendi genus & contra verborum lenocinia ad imperantium voluntatem subditis aperiendam requirantur. -- Neque hodie metuendi sunt sinistri in jure patrio enucleando successus, postquam *Schilterus* satis superque ostendit, esse in Germanicis legibus plura, laborem eruditorum non admittentia modo, sed & exspectantia, & satis habere JCtos, quo hic se exerceant, si modo ultra collegia præceptorum sapere, & viæ commodiori, sed non adeo commentatorum voluminibus explanatæ, insistere, non alicujus laboris esse putarent.

DE

DE
LEVIS NOTÆ MACULA
AD LEG. XVII. COD. DE INOFF. TEST.
EXERCITATIO VI.

§. I. Legis XXVII. C. de inoff test. celebritas & tenebræ. §. II. Exercitationis partitio. §. III. Textum legis a Triboniano interpolatum esse, ex L. 1. C. Theod. de inoff. test. patet. §. IV. Longa eidem lacinia ex L. 3. C. Theod. eod. adsuta. §. V. Quo tempore lex lata? §. VI. Ejus analysis & explicatio. §. VII. An novi quid sanxerit Constantinus M. §. VIII. Summa olim testandi libertas sensim coangustata. §. IX. Hinc & QUERELA INOFFICIOSI *inventa. §. X. Ejus origo. §. XI. Ejusdem antiquitas. §. XII. Ea paullatim etiam ad alios, & maxime fratres, porrecta est. §. XIII.* JO. VAN DE VVATER *sententia expensa. § XIV. Quando olim hæc querela locum habuerit contra testamentum fraternum? §. XV. Constantinus M. non tam novum jus reperit, quam vetus in usum revocavit. §. XVI. Cur personas turpes & leviter notatas fratribus anteferri noluerit? Respicit Constantinus ad legem Papiam Poppæam. §. XVII. Ante eam legem uxores plebejas, at non libertinas, ducere licebat. §. XVIII. Postea senatoribus libertinarum: ingenuis turpium personarum nuptiis interdictum est. §. XIX. Qui contra hanc legem personas vel turpes*

vel

vel leviter notatas duxerant, nihil poterant capere. §. XX. *Quænam personæ ob turpitudinem vel levem notam capere non potuerint?* §. XXI. *per turpitudinem incapaces habebantur lenones & lenæ, a lenonibus manumissæ:* §. XXII. *Judicio publico damnatæ, & in adulterio deprehensæ.* §. XXIII. *Artem ludicram facientes.* §. XXIV. *Ob levem notam capere non poterant illorum liberi, & meretrices.* §. XXV. *Nec non libertini.* §. XXVI. *Legis nostræ occasio: & cur ad legem Papiam Poppæam respexerit Constantinus.* §. XXVII: *Eum ad hanc legem respexisse, ex interpretibus veteribus demonstratur.* §. XXVIII. *Doctrina vulgaris de levis notæ macula, ejusque natura.* §. XXIX. *De personis, quas hodie levis notæ macula adspersas putant.* §. XXX. *De aliis, quas olim hac macula dehonestarunt.* §. XXXI. *De effectibus hujus maculæ.* §. XXXII. *Errores doctorum circa naturam hujus maculæ.* §. XXXIII. *An personæ, quæ a doctoribus notantur, jure hac macula adspergantur?* §. XXXIV. *An spuriis levis notæ macula hæreat?* §. XXXV. *Quid de effectibus, quos doctores huic maculæ tribuunt, sentiendum?* §. XXXVI. *Conclusio dissertationis.*

§. I.

INter celeberrimas tritissimasque, quæ in jure nostro exstant, leges locum haut postremum sibi vindicat LEX XXVII. COD. DE INOFF. TEST. quam evolvere paullo accuratius atque enodare decrevimus. Quemadmodum enim usu venire solet, ut, qui frequentissime e pulpitis atque in foro recitantur, textus minime om-

omnium a plerisque intelliguntur: ita & hujus tam insignitæ constitutionis eadem fere fata fuisse animadvertimus. Vulgo doctores inde exsculpunt nescio quod ignominiæ genus, ab infamia juris æque ac facti secretum, quod petitis ex hac lege verbis LEVIS NOTÆ MACULAM adpellitant, eaque contumelia non modo spurios, carnifices, lictores, verum etiam quosdam opifices, qui sordidiore vitæ genere quæstum faciunt, dehonestare solent. Varios quoque comminiscuntur hujus maculæ effectus, eamque non solum fratribus & sororibus præteritis, de inofficioso fratrum testamento conquerendi occasionem suppeditare, verum etiam ab omnibus dignitatibus ipsisque opificum collegiis arcere contendunt. Quæ omnia quum a legis nostræ sensu alienissima videantur: licebit illi aliquot noctes dare, periculumque facere, possitne illi industria nostra aliquid lucis adfundi.

§. II.

Ne vero latius, quam dissertationis limites ferant, evagemur: ipsi de regundis scriptionis nostræ finibus erimus solliciti, eamque ita partiemur, ut enucleata legis nostræ & querelæ inofficiosi historia, cur CONSTANTINUS M. fratribus præteritis adversus heredes probro aliquo diffamatos succurrendum putarit, quæ sit illa LEVIS NOTÆ MACULA, quam in animo habuerit Imperator, & num denique tota illa de hac macula doctrina, quam in omnibus jurecon-

consultorum commentariis inculcari, animadvertimus, ullum in ista lege præsidium inveniat, cum cura disquiramus.

§. III.

Lex ergo ipsa, quam interpretandam delegimus, in CODICE JUSTINIANEO (a) ita se habet: *Imp.* CONSTANTINUS *A. Verino. Fratres & sorores uterini ab inofficiosi actione contra testamentum fratris vel sororis penitus arceantur. Consanguinei autem, durante agnatione, (b) vel non, contra testamentum fratris sui vel sororis de inofficioso querelam movere possunt, si scripti heredes* INFAMIÆ, *vel* TURPITUDINIS, *vel* LEVIS NOTÆ MACULA *adspergantur, vel liberti. qui perperam & non bene merentes, maximisque beneficiis patronum suum adsequuti, instituti sunt, excepto servo necessario herede instituto. Dat.* ID. APR. *Sirmii*, CONSTANTINO P. A. V, & LICINIO CÆ. COSS. 319. Talem quidem hanc constitutionem CONSTANTINI nobis obtrusit TRIBONIANUS, vel quisquis digerendæ huic codicis parti operam navavit. Sed jam a MERLINO (c) & GOTHOFREDO, (d) jureconsultis humanissimis, observatum est, hic quoque antiquum ob-

(a) *L.* 27. *C. de inoff. test.*

(b) *Ita scilicet legendum, non, ut in exemplaribus quibusdam est, agnitione.*

(c) Merlin. *de Legitim. lib. VIII. Titul.* II. *Quæst.* XIII.

(d) Jac. Gothofr. *Comment. ad Leg. I. Cod. Theod. de inoff. testam.*

obtinuisse hominem, & pro duabus, iisque diversissimis, CONSTANTINI legibus, unam nobis, sed interpolatam, & variis laciniis onustam, dedisse. Quod ut luculentius pateat, ipsam adscribemus genuinam CONSTANTINI epistolam, in CODICE THEODOSIANO (e) superstitem: *Imp.* CONSTANTINUS *A. Verino. Fratres uterini ab inofficiosis* (leg. *inofficiosi*) *actionibus arceantur: & germanis tantummodo fratribus, adversus eos duntaxat institutos heredes, quibus inustas constiterit esse* NOTAS DETESTABILIS TURPITUDINIS, *agnatione durante, sine auxilio Praetoris petitionis aditus referetur. Dat.* I D. APR. *Sirmio*, CONSTANTINO V. *&* LICINIO CÆS. coss. Ex inscriptione sane æque ac notatione diei & consulum intelligimus, eamdem hanc esse constitutionem, quam in codicem retulit Tribonianus. Et tamen eam suo arbitrio non modo auxit, verum etiam interpolavit, adeo, ut sui vix videatur similis. Constantinus de solis fratribus loquitur: Tribonianus etiam *sorores* ubique addit. Ille tum demum fratribus hanc querelam indulget, si talis institutus sit heres, cui detestabilis turpitudinis notas inustas esse constiterit: hic *infamiae* & *levis notae maculam* adjicit. Ille fratres germanos, *durante* duntaxat *agnatione*, hanc querelam monere posse statuit: hic, verbis in contrarium sensum detortis, de suo addit, *durante agnatione*, *vel*

(e) *L. I. Cod.* Theod. *de inoff. test. lib.* II. *Tit. XIX.*

vel non, adeoque perinde esse existimat agnatione testatoris sint fratres superstites, an capitis passi deminutionem. Quæ quam aliena sint ab Imperatoris mente, nemo non intelligit. Denique longi illius, quod legi nostræ adsutum videmus, syrmatis de liberto ingrato & servo hærede necessario instituto, nec vola ulla nec vestigium in genuina hac CONSTANTINI constitutione exstare, animadvertimus.

§. IV.

Ne quis tamen existimet, postremam illam laciniam ex solo Triboniani ingenio esse profectam: ex eodem CODICE THEODOSIANO (f) discimus, illam ex alia CONSTANTINI constitutione, annis undecim post edita, decerptam, & superiori ob simile argumentum intertextam esse. Eam quoque epistolam hic dare vel ideo nos oportet, ut simul, unde LEVIS NOTÆ MACULAM exsculpserit codicis Justinianei auctor, intelligatur. Rescribit ergo Imperator ad concilium Byzacenorum: *Servus necessarius heres instituendus est, quia non magis patrimonium, quam infamiam, consequi videtur. Unde claret, actionem inofficiosi fratribus relaxatam, quum* INFAMIÆ *adspergitur vitiis is, qui heres exstitit, omniaque fratribus tradi, qua per* TURPITUDINEM *aut aliquam* LEVEM NOTAM *capere non potest institutus. Ita in hac quoque parte, si quan-*

(g) Gothofred. *ad L. 3. C. Th. eod. Tom. I. pag.* 277.

quando libertis hæredibus institutis, fratres fuerint alieni inofficiosi actione proposita prævaleant in omnibus occupandis facultatibus defuncti quas ille perperam ad libertos voluerat pertinere. Ex quibus adparet, ingenio suo denuo indulsisse TRIBONIANUM, & hanc sanctionem plane in alium sensum detorsisse. CONSTANTINUS enim pro genio sæculi, libertinis inimicissimi, statuerat, ut, si libertus fuisset heres institutus, fratres germani præteriti inofficiosi querela experiri possent, ceu luculenter demonstravit GOTHOFREDUS. (g) TRIBONIANUS vero, ne quid integrum usquam relinqueret, limitatione addita, totam legem pervertit, neque contra omnes in universum libertinos, sed ingratos tantum; qui vel accepta a patrono beneficia maleficiis compensassent, vel sane egregiis facinoribus tantum beneficium haut meruissent, querelam fratrum valere voluit. Quorum omnium nihil profecto in mentem venerat CONSTANTINO. Videtur tamen & hæc lacinia ex altera hujus constitutionis parte (h) male intellecta detracta, & loco alieno adsuta esse a TRIBONIANO. Neque enim in hac altera parte epistolæ de querela inofficiosi agitur, sed de libertis ingratis in servitutem revocandis. Sed TRIBONIANUS, qui una cum collegis id sibi datum negotii arbitrabatur, ut quadrata

(g) Gothofred. *ad L. 3. C. Th. eod. Tom. I. pag. 277.*

(h) *L. 1. Cod. Theod. de libertis.*

drata misceret rotundis: (i) ingrati animi vitium etiam ad querelam inofficiosi transtulit, adeoque non nisi ingratos libertos a fratribus excludi voluit. Rectius se habent, quæ de servo necessario herede instituto in LEGE NOSTRA occurrunt, quamvis & hic non tam verba CONSTANTINI, quam sensum, expressa intelligamus. Sic ergo codicis Justinianei compilatores duas Constantini constitutiones, & quidem interpolatas, & in alienum detortas sensum, in unam conflarunt. Eam deinde adhuc magis vel emendarunt vel corruperunt Græci, qui in BASILICIS (k) totam legem ita sistunt: Οἱ ἀδελφοὶ καὶ ἀδελφαὶ κατὰ διαθήκης ἀδελφοῦ ἢ ἀδελφῆς κινείτωσαν τὴν μέμψιν, ἐὰν οἱ γεγραμμένοι κληρονόμοι ATIMOI ὦσι. ἢ ΑΙΣΧΡΟΙ καθ' οἱανδήποτε ΚΟΥΦΟΤΑΤΗΝ ATIMIAN, ἢ ἀπελεύθεροι μὴ μεγάλαις εὐεργεσίαις τὸν ἴδιον ἀμειψάμενοι πάτρωνα. Κατὰ δὲ δούλου ἀναγκαίου γεγραμμένου κληρονόμου μὴ κινείτωσαν. *Fratres & sorores, agunt de inofficioso testamento fratris vel sororis, si heredes scripti sint* INFAMES, *vel* TURPES, *etiamsi ex* LEVISSIMA INFAMIA, *vel liberti, qui maximis beneficiis suum patronum renumerati non sunt. At contra servum necessarium heredem scriptum non agunt.* Ubi sane adparet, Græcos post Justiniani tempora differentiam etiam inter uterinos & consanguineos fratres sustulisse, fratribusque & sororibus in universum omnibus hanc

que-

(i) §. 2. *Constit. de novo Cod. fac.*

(k) Basilica *Tom. V. lib. XXXIX. lege LVII.*

querelam permisisse. Unde & THALELÆUS (l) nullum amplius inter ὁμοπατρίους & ὁμομητρίους discrimen statuit: quemadmodum nec Theophilus, (m) & HARMENOPULUS (n) hujus differentiæ ullam faciunt mentionem.

§. V.

Ceterum ut ad rem ipsam veniamus, edidit hanc constitutionem Constantinus in consulatu quinto, in quo Licinium Cæsarem collegam habuit, id est, anno æræ Christianæ CCCXIX. Eo tempore totus in eo fuisse dicitur Imperator, ut mores populi Romani, qui ex anteriorum temporum perturbatione haut parum rubiginis attraxerant, in melius verteret, & ad virtutem humanitatemque traduceret. (o) Quam imperatoris curam eo ipso tempore, anno puta CCCXXI mirifice collaudat Nazarius: (p) *Exornata*, inquit, *mirandum in modum, ac prope de integro condita civitates*: NOVÆ LEGES REGENDIS MORIBUS, *&* FRANGENDIS VITIIS *constituta, veterum calumniosa ambages recisa, captanda simplicitatis laqueos perdiderunt. Pudor tutus, munita conjugia*, SECURÆ FACULTATES AMBITIONE SUI

(l) Thalel. *in Gloss. ad Synops.*
(m) Theophil. §. 1. *Inst. de inoff. testam.*
(n) Harmenop. *Promt. lib. V. Tit. VI.* §. II.
(o) Baron. *Annal. ad ann. CCCXX. n. V. seqq. p.* 274. *Tom.* II. Gothofred. *Chronol. legum Cod. Theod. ad ann. CCCXIX. p.* 17.
(p) Nazar. *Paneg. cap. XXXVI.*

SUI GAUDENT, *nec aliquis habendi quam plurimum metus, sed in tanta bonorum adfluentia magna verecundia non habendi*. Plures hic celebrantur novæ Constantini leges, ad regendos mores & frangenda vitia comparatæ, quas etiam laudibus in cælum extulit PORPHYRIUS OPTATIANUS. (q) Harum aliæ ad *recidendas veterum calumniosas ambages & captanda simplicitatis laqueos* pertinuisse dicuntur, quales sunt, quas his annis de accusatoribus, (r) delatoribus, (ſ) abolitionibus, (t) adpellatione, (u) re judicata, (x) erroribusque advocatorum (y) publicavit: Neque enim ad sublatas a Constantino M. formulas actionum respiciunt hæ NAZARII verba, ceu suspicatus est v. c. CHR. GODOFR. HOFFMANNUS, (z) siquidem a Constantino M. nullas plane formulas actionum, sed testamentorum tantum, sublatas esse, satis constat. (a) Aliæ leges *pudorem tutum* præ-

(q) Porphyr. Optatian. *Paneg. Carm. VI.*
(r) L. 2. 5. & 9. *Cod. Theod. de accusation. lib. IX. Tit.* 1. (ſ) L. 2. *Cod. Theod. de petit. & delator. lib. X. Tit. X.*
(t) L. 1. *C. Th. de abolit. lib. IX. Tit. XXXVII.*
(u) L. 10. & 11. *Cod. Theod. de adpell. lib. XI. Tit. XXX.* (x) L. *un. Cod. Theod. de re judic. lib. IV. Tit. XVI.* (y) *L.* 1. *C. Theod. error. advocat. lib.* II. *Tit. XII.*
(z) Hoffmann. *de orig. & progr. jur. Rom. Per. IV. p.* 74.
(a) *Vid.* Gothofr. *ad Cod. Theod. libr.* II. *Tit.* III. *pag.* 95. *Tom. I. de formulis*

præstabant, *conjugiaque muniebant*, quo constitutiones variæ de sponsalibus, (b) concubinis, (c) raptu virginum, (d) mulieribus, servili amore bacchantibus, (e) eodem tempore editæ, pertinent. Quæ vero NAZARIUS addit de SECURIS FACULTATIBUS & AMBITIONE SUI GAUDENTIBUS, ea ad hanc ipsam legem nostram aliasque nonnullas, quibus possessorum & hæredum securitati consuluit, (f) videntur pertinere. Sensus enim verborum NAZARII est, effectum esse CONSTANTINI legibus, ut heredes ab intestato captatorum, hereditates aucupantium, artes minus, quam antea, pertimescant, sed potius ea stultitia gaudeant, tamquam maxime sibi profutura. Id quod hac lege sibi propofuisse Imperatorem paullo post adparebit.

§. VI.

Scilicet ex ipso textu satis adparet, & infra ostendetur pluribus, voluisse Imperatorem hac lege fratribus adversus heredi-

pe-

testamentorum testis est Euseb. de vit. Constantini M. lib. IV, cap. XXVI.

(b) *L.* 1. & 2. *Cod. Theod. de sponsal. lib.* III. *Tit. V.*

(c) *L. un. Cod. de concubin.*

(d) *L.* 1. *Cod. Theod. de raptu virg. lib. IX. Tit. XXXIV.*

(e) *L.* 1. *Cod. de mul. quæ se serv. propr. lib. IX. Tit. IX.*

(f) *L.* 4. *Cod. Theod. de Inoff. donat. lib.* II. *Tit. XX.*

petas & captatores, maxime vero defunctorum conjuges, adversus legem Papiam Poppæam ductas, succurrere. Hinc iis, in testamento fratris præteritis, querelam inofficiosi indulsit, sed certis tamen observatis conditionibus, quas partim salvas reliquit, partim sustulit TRIBONIANUS. Primo enim eam actionem non fratribus uterinis concessit, sed germanis, id est, ut recte in COD. JUSTINIANEO explicatur, consanguineis, qui JANO RUTGERSIO (g) teste, κατ᾽ ἐξοχὴν *germani* tum dicebantur. Quum enim fratres uterini nulla inter se agnatione jungantur, portio vero legitima, cujus defectus querelam inofficiosi inducit, non nisi agnationis jure tum deberetur: consequens erat, ut uterinis nulla competere posset querela. Deinde ex eadem ratione, non nisi durante agnatione, hanc querelam a fratribus institui voluit. Emancipatione enim e familia dimissi, non minus, ac alius generis capitis deminutionem passi, tunc adhuc extraneis accensebantur, (h) adeoque nec legitimam exigere, nec querela inofficiosi uti poterant. Ast quum animadverteret TRIBONIANUS, jam ab ANASTASIO (i) Imperatore anno CCCCXCIV discrimen inter suos & emancipatos sublatum, & hos in agna-

(g) Rutgers. *Var.lect.lib.*I.*cap.*IX.*p.*40.*sequ.*

(h) *Patet hoc ex* L. *un. Cod. Theod. de hered. petit. lib.*II. *Tit.* XXII.

(i) L. 4. *C. de legit. tut.* §. 1. *Inst. de success. cognat.*

agnatorum numerum fuisse cooptatos: alteram hanc conditionem plane sustulit, legique addidit: DURANTE AGNATIONE, VEL NON. Recte id quidem, & suo jure: sed in eo tamen parum prudentiæ ostendit, quod non primam etiam conditionem, quæ eadem ratione nititur, eadem opera abolevit. Quod si enim agnatio non amplius attendenda visa est: quid fuit, quæso, quamobrem inter uterinos & consanguineos distingueret? Unde sane prudentiores BASILICORUM auctores, qui discrimen inter consanguineos & uterinos plane sustulerunt. Tertia quoque conditio a CONSTANTINO addita fuerat, ut scripti sint heredes, qui ob turpitudinem levemve notam capere haut possent, vel quibus inustas esse constiterit detestabilis turpitudinis notas: quæ verba quo pertineant, infra ostendemus. Enimvero contingere solet, ut de interpretatione novarum legum ambigant judices. Quare & hæc CONSTANTINI constitutio nonnullis crucem figebat. Fratres in ea præferuntur scriptis heredibus, quibus detestabilis turpitudinis notas inustas esse constiterit. Addubitabant ergo nonnulli, an id etiam de libertinis esset accipiendum. Deditii sane liberti, quippe ob admissa in servitute crimina suppliciis subditi, aut stigmatibus in facie deformati, (k) non immunes ab infamia videbantur: ast reliquorum libertinorum non

(k) Sveton. *August. cap.* XL.

non eadem erat conditio, quum Latini Juliani parum a civibus abesſent, & ex fideicommiſſis ſemper, ex teſtamentis vero tum capere poſsent, ſi intra centum dies a cretione jura Quiritium conſequerentur: (l) libertini vero vindicta, teſtamento, vel in ſacroſanctis Eccleſiis manumiſſi, etiam civitatis jura impetrarent, nullaque adeo turpitudinis nota viderentur inſigniti. Hunc ergo ſcrupulum altera conſtitutione ſua exemit Imperator, & libertos omnes, ſaltim ob LEVEM NOTAM ex ejuſmodi teſtamento capere haut poſse, adeoque eos heredes inſtitutos a fratribus præteritis merito excludi, docuit. Enimvero nec hæc convenire videbantur ſæculo JUSTINIANI, qui libertis omnibus non modo civitatem, (m) verum etiam poſtea jus aureorum annulorum, (n) adeoque omnia ingenuitatis ornamenta dederat. Quum ergo jam nulla amplius macula iis hærere videretur: abſonum exiſtimabat TRIBONIANUS, libertinos perſonis vel turpibus, vel levis notæ macula adſperſis, accenſeri, ideoque eos tantum libertos hac ignominia dignos eſse volebat, qui vel patronum ſibi beneficiis haut devinxiſsent, vel ei malam retuliſsent gratiam, adeoque ne ſummo quidem illo beneficio moveri potuiſsent ad concipiendum humanitatis ſenſum. Denique ex eo, quod liber-

(l) Ulpian. *Fragm. Tit.* XVII. §. I.
(m) L. *un. C. de Lat. lib. toll.*
(n) *L. un. C. de dedit. libert. toll.*

liberti a fratribus querela inofficiosi repelli possunt, colligere quis potuisset, multo magis id procedere, si servus heres fuisset institutus. At rescribit Imperator, servum hæredem necessarium scriptum non vereri fratrum querelam, nec invidendum ei esse vanum heredis nomen, qui ideo institutus sit, ut infamiam, quæ defuncto ejusque heredibus ob possessionem bonorum obæraratorum subeunda esset, in se derivari, & bona domini suo nomine possideri vendique pateretur. (o)

§. VII.

Hæc est legis nostræ sententia, expendenda jam paullo accuratius, & e jure æque ac antiquitatibus illustranda. Primo ergo nostra interest, scire, novine quid hac lege sanxerit Constantinus, an jus vetus ratum habuerit, & in usum revocarit? Quod ut distinctius concipiamus: operæ pretium fuerit, rem paullo altius repetere.

§. VIII.

Legibus XII. tabularum liberrima latissimaque omnibus data fuerat testandi facultas. (p) Quamvis enim & ante decemviros heredes etiam extraneos nuncupare liceret, ceu patet exemplo Tarrutii, qui jam sub Anco Marcio Laurentiam meretricem

(o) §. I. *Inst. qui ex quib. causs. manumittere non poss.*

(p) Pompon. L. 120. *D. de verb. sign.*

cem *τελευτήσας ἀπολεῖψαι κληρονόμον*, id est, *heredem reliquisse*, dicit, (q) quam phrasin hereditatem testamento delatam denotare, observavit JAC. PERIZONIUS: (r) non aliter tamen id fieri poterat, quam comitiis calatis, rogante populum magistratu, & populo jure sciscente, id est, ferente suffragia. (ſ) Quod ipsum parum libertatis hac quidem in re arguit. Ast liberrimam testandi libertatesque & legata dandi facultatem civibus dedere decemviri, in legibus XII. tabularum ita statuentes: (t) PATER FAMILIAS UTI LEGASSIT SUPER PECUNIÆ TUTELÆVE SUÆ REI, ITA JUS ESTO. Quod jus quin a Græcis, & præcipue Athenienſibus, petierint Romani, eo minus videtur dubitandum, quo certius ex PLATONE, (u) DEMOSTHENE (x) ac PLUTARCHO (y) constat, eamdem fere Athenienſibus testandi libertatem fuiſse ex legibus SOLONIS. Secundum hanc ergo legem XII. Tabularum tantum abest, ut fratribus vel sororibus quidquam deberetur, ut potius ne

(q) Plutarch. *in Romulo p.* 20.
(r) Perizon. *ad Leg. Vocon. p.* 134.
(ſ) Gell. *Noct. Att. lib. XV. cap. XXVII.* Ulpian. *Fragm. Tit.* XX. §. I. *&* §. I. *Inst. de testam. ordin.*
(t) Ulpian. *Fragm. Tit.* XI. §. XIV. L. 53. *D. de verb. ſign.*
(u) Plato *de Legib. lib.* XI. *p.* 679.
(x) Demosthen. *Orat. de Coron.* II. *p.* 983.
(y) Plutarch. *vit. Solon. p.* 90.

ne liberos quidem vel exheredes scribere, vel præterire nefas crederetur. (z) Cujus rei exempla haut pauca exstant apud veteres. (a) Negat id equidem M. AUREL. GALVANUS, (b) sed non alia ratione negat; quam quod liberi jam vetustissimo jure HEREDES sui, id est, vivo adhuc parente rerum omnium quodammodo domini fuerint. Sed præterquam quod illud dominium filiifamilias vix umbram dominii refert, ne colligi quidem inde potest, non licuisse ideo parentibus eos exheredes scribere, ceu recte ostendit V. C. JO. VANDE VVATER, (c) & LUC. VANDE POLL. (d) Sui enim dicuntur, non quod jam vivo parente fuerint rerum paternarum domini, sed quasi proprii, nativi, domestici, & quia ipsi parentes veteri jure liberos revera tanquam res mancipi in dominio habebant, ut eleganter demonstrat BYNCKERSHOEKIUS. (e) Quum vero sæpe contingeret, ut aut illecebræ muliebres & novercalia delinimenta patris moribundi vo-

(z) L. 11. *D. de lib. & posthum.* Theoph. *princ. Inst. de Inoff. testam.*

(a) Valer. Max. *lib.* VII. *cap.* VIII. §. II.

(b) Galvan. *de Usufr. cap.* VIII. *num.* XIII. *sequ.*

(c) Jo. vande Water *Observ. lib.* I. *cap.* XI. *pag.* 55.

(d) Luc. vande Poll. *de Exher. cap.* VII. *p.* 21.

(e) Bynckershoek. *de jure occidendi liberos lib.* I. *pag.* 145. *sequ.*

voluntatem a liberis nihil tale meritis abducerent, aut pater ipse, relicta post tergum humanitate, patrem nefarie exueret: illa testandi exheredandique libertas sensim, ut POMPONIUS (f) ait, *coangustata est, vel* INTERPRETATIONE LEGUM, *vel auctoritate jura constituentium*.

§. IX.

Et liberis quidem, cum præteritis tum exheredatis injuste, initio prætor succurrisse videtur. Eo enim pertinere arbitror illa ULPIANI, (g) quibus editum illustravit. *In contra tabulas bonorum possessione liberos accipere debemus sive naturales sive adoptivos, si neque instituti, neque exheredati sunt.* De liberis enim suis loqui jureconsultum, vel inde patet, quod paragrapho demum VI. de emancipatis agere incipit, & de iis ita disserit: *Et* SUI JURIS FACTOS *liberos inducit in bonorum possessionem Prætor*. Verum postea invaluit, ut liberis præteritis, testamenta ipso jure nulla viderentur: (h) ex eoque tempore non amplius suis, sed emancipatis liberis illo prætoris beneficio opus erat, (i) quamvis & illi bo-

(f) Pompon. L. 120. *D. de inoff. test.*

(g) Ulpian. *lib. XXXIX. ad Edict.* L. 1. *princ. D. bonor. possess. contra tab.*

(h) Papinian. L. 1. *D. de injust. rupt. irrit. testam.*

(i) Ulpian. L. 1. §. 6. *D. de bonor. possess. contra tab.*

bonorum possessionem nonnumquam peterent, si in prioribus tabulis exheredari; in posterioribus imperfectis perfecti fuissent præteriti. (k) Illud jus quando inductum sit, & quo primum tempore NULLIUS MOMENTI visa sint testamenta, in quibus filius, in potestate testatoris constitutus, præteritus esset, non adeo expeditum est. Dabimus tamen operam, ut ejus originem ex antiquitatis parietinis, quantum quidem fieri poterit, eruamus. Id mihi constat, CICERONIS temporibus adhuc dubitatum esse, an testamentum, filio præterito, nullum esset habendum. Ita enim speciem huc pertinentem refert TULLIUS: (l) *Quæ potuit igitur esse caussa minor, quam illius militis, de cujus morte quum domum falsus ab exercitu nuncius venisset, & pater ejus, re credita, testamentum mutasset, & quem ei visum esset, fecisset heredem, essetque ipse mortuus: res delata est ad centumviros, quum miles domum revenisset, egissetque lege in hereditatem paternam testamento exheres filius. Nempe in ea caussa quæsitum est de jure civili*, POSSETNE PATERNORUM BONORUM EXHERES ESSE FILIUS, QUEM PATER TESTAMENTO NEQUE HEREDEM, NEQUE EXHEREDEM SCRIPSISSET NOMINATIM? Ejusdem historiæ meminit VALER. MAXIMUS, (m) additque, filium præteritum *omnibus non solum con-*

(k) Cajus L. 12. §. 1. *D. eod.*
(l) Cicero *de Orat. lib.* I. *cap.* XXXVIII.
(m) Valer. Max. *lib. VII. cap. VII.* §. 1.

consiliis, (in quatuor enim consilia divisi erant centumviri, ut e PLINIO (n) discimus.) *sed etiam sententiis superiorum discessisse*. Et ex eo tempore factum fuisse videtur, ut jus illud admitteretur in forum, & moribus magis, quam certa lege testamenta, quibus filius familias praeteritus esset, nulla viderentur. Hinc paullo post M. Annaeus, licet alii in adoptionem datus, M. Corseolani patris testamentum, in quo fuerat praeteritus, apud centumviros rescidit: (o) idque deinde alii quoque fecerunt tempore Augusti. (p) Et ita quidem filiis praeteritis satis consultum videbatur. Quid vero si nominatim quidem, at injuste, exheres scriptus filius? Testamentum ejusmodi non injustum quidem erat, legibusque adversum: (quia nulla umquam lege libera illa testandi facultas restricta fuerat,) sed IMPROBUM tamen, INHUMANUM, atque INOFFICIOSUM videbatur. Ea enim vocabula ea in re conjungit CICERO. (q) De reliquis vocabulis nullum est dubium: cur vero INOFFICIOSUM adpellari consueverit ejusmodi testamentum, non adeo notum est. Rem tamen expedit SENECA, (r) dum ait: *Sunt, qui ita distinguunt, quaedam* OFFICIA *esse*,

(n) Plin. *lib. II. Epist. XIV. & lib. VI. Epistol. XXXIII.*
(o) Valer. Max. *lib. VII. cap. VII. §. II.*
(p) Idem *ibid.* §. *IV.*
(q) Cicero. *lib. I. adversf. Verrem cap. XLII.*
(r) Seneca *de Benefic. lib. III. cap. XVIII.*

esse, *quædam* BENEFICIA, *quædam* MINISTERIA. BENEFICIUM *esse*, *quod alienus det* : *alienus est*, *qui potuit sine reprehensione cessare*: OFFICIUM *esse filii*, *uxoris*, *& earum personarum*, *quas necessitudo suscitat*, *& ferre opem jubet*. MINISTERIUM *esse servi*, *quem conditio sua eo loco posuit*, *ut nihil eorum*, *quæ præstat*, *imputet superiori*. *Officium* ergo erat veteribus, quidquid cognati cognatis debebant, adeoque testamentum illud INOFFICIOSUM dicebatur, *quod frustra exheredatis liberis*, *sine* OFFICIO *naturalis pietatis*, *in extraneas personas redactum esset*, ut illud definit ISIDORUS HISPALENSIS. (s) Ex eo itaque dabatur *querela inofficiosi*, quam quum liberi injuste exheredati apud centumviros solerent instituere : eam etiam κατ᾽ ἐξοχὴν CENTUMVIRALE JUDICIUM adpellari a SCÆVOLA, (t) animadvertimus. Instituta vero hac querela, rescindebantur a centumviris testamenta inofficiosa, ipsaque etiam legata & datæ libertates corruebant, ceu diserte testantur ULPIANUS (u) & PAULLUS, (x) quamvis id postea a JUSTINIANO (y) demum mutatum sit, qui, rescisso hac querela testamento, solam heredis institutionem cadere, & reliqua omnia rata esse jussit.

§. X.

(s) Isidor. *Hispal. Orig. lib. IV. cap. XXIV.*
(t) Scævola *lib. XIII. D. de inoffic. test.*
(u) L. 8. §. 16. *D. eod.*
(x) L. 28. *D. eod.*
(y) *Novell. CXV. cap. III. extremo.*

§. X.

Origo hujus querelæ ſpiſſis antiquitatis tenebris etiamnum involvitur. Ex prætoris edicto illam arceſſit PITHOEUS, (z) quam ſententiam, licet eam non nimis multis ſeſe probaturum, auguratus ſit, adeo tamen probavit Ranchino, (a) ut is hæc edicti verba veluti legitima comminiſci non dubitarit: *Si quis teſtamentum inofficioſum dicere velit, eo, quod injuſte ſe exheredatum aut præteritum eſſe queratur, neque ei quarta pars debita portionis ab inteſtato relicta fuerit, inofficioſi teſtamenti intra quinquennium ei actionem dabo.* Sed vereor, ne utrumque hic fugiat ratio. Nam primo querela hæc non inſtituebatur ad tribunal prætoris, ad quod actiones vere prætoriæ pertinebant; ſed ad centumviros deferebatur, a quibus non actiones ex edicto prætoris deſcendentes, ſed uſucapionum, tutelarum, gentilitatum, agnationum, alluvionum, circumluvionum, nexorum, mancipiorum, parietum, luminum, ſtillicidiorum, teſtamentorum ruptorum, aliæve hujus generis cauſsæ, e jure civili profectæ, cognoſcebantur, ut luculenter docet Cicero. (b) Deinde certum eſt, querelam hanc

(z) Pithoeus *ad Collat. Leg. Moſaic. & Romanor. Tit. XVI.* §. III.

(a) Ranchin. *Edict. perpet. reſt. lib. V. Tit.* III.

(b) Cicero *de Orat. lib. I. cap.* XXXVIII. *Conf.* Dionyſ. Gothofred. *ad L.* 10. & 17. *D. de inoff. teſt.*

hanc initio biennio, (c) ac postea circumacto quinquennio, exspirasse: illudque jus etiam ante Constantinum valuisse, docent ULPIANUS (d) & MODESTINUS. (e) Remedia vero prætoria rei persequutoria, quæ ad rescissionem actus gesti tendebant, non nisi annalia erant, ceu actionis rescissoriæ, (f) Paullianæ, (g) quod metus caussa, (h) itemque restitutionum in integrum (i) exemplis demonstrat STRYKIUS. (k) Denique ipse PAULLI (l) textus, quo sententiam

(c) Plin. *lib. V. Epist. 1. Ex quo loco simul patet, biennium istud non demum constitutionibus Trajani vel Antoninorum inductum esse, ceu existimavit Siccama de judic. centumvir. libr.* II. *cap.* VI. *Rectius hoc biennium ab ordinario tempore usucapionis immobilium repetit* Jo. vande VVater. *lib.* I. *Obs. cap. XI. pag.* 60.

(d) L. 8. §. *ult. D. eod. præter quam nullam in Digestis mentionem hujus quinquennii fieri, frustra existimat* Jo. vande VVater. *lib.* I. *Obs. cap.* XI. *pag.* 61.

(e) Modestin. L. 9. *D. de querel. inoff.*

(f) *L.* 35. *pr. D. de oblig. & action.*

(g) L. 6. §. *fin. & L.* 18. §. 8. *D. quæ in fraud. cred.*

(h) L. 14. §. 1. *D. quod met. caussa.*

(i) *L. fin. C. de temp. in integr. rest.*

(k) Stryk *de Action. præscript. Sect.* III. *Membr.* III. *Ax.* II. *p.* 326.

(l) Paull. *Recept. Sent. lib. IV. Tit.* VIII. §. *V.*

tiam suam stabiliri credit PITHOEUS, rem haut conficit. Ait enim jureconsultus. *Qui sui heredes sunt, ipso jure heredes, etiam ignorantes, constituuntur, ut furiosi, aut infantes, & peregrinantes, quibus bonorum possessio propter* PRÆTORIAM ACTIONEM *non erit necessaria*. Quamvis enim hic per actionem prætoriam querelam inofficiosi intelligendam esse moneat PITHOEUS: illud tamen vel ideo admitti non potest, quod ULPIANUS, (m) Paulli æqualis, querelam inofficiosi e prætoris jurisdictione esse diserte negat, dum scribit: *Non putavit Prætor, exheredatione notatos & remotos ad contra tabulas bonorum possessionem admittendos: sicuti nec* JURE CIVILI *testamenta parentum turbant. Sane si velint* INOFFICIOSI QUERELAM *instituere, est in ipsorum arbitrio*. Quum enim hic diserte ULPIANUS hanc querelam & a remedio prætoris, & a jure civili, discernat: facile patet, illam ex edicto prætoris derivari haut posse. Existimo ergo, *actionem prætoriam* apud PAULLUM nec querelam inofficiosi denotare; nec, quod SCHULTINGIO (n) visum est, hereditatis petitionem prætoriam: sed restitutionem in integrum, quam infantibus atque absentibus contra omissionem querelæ inofficiosi dederat ALEXANDER Imperator, (o) sub quo floruisse Paullum con-

(m) Ulpian. L. 8. *pr. D. de bon. possess. contra tab.*

(n) Schulting. *Jurisp. antiq. antejustin. p.* 408.

(o) Alex. *Imp.* L. 1. *C. de in integr. rest. min.*

constat. Quum ergo nihil minus ex hoc PAULLI loco colligi possit, quam quod inde collegit PITHOEUS: certiorem hujus querelæ originem reperisse sibi visus est CUJACIUS. (p) Animadvertens enim, legem IV. DIG. de inoff. test. in qua querelæ illius caussa & ratio indicatur, e CAJI LIBRO SINGULARI AD LEGEM GLICIAM esse decerptam: acute inde conjecit jureconsultus humanissimus, querelam illam e lege quadam Glicia descendere, quam CAJUS ideo singulari commentario illustrarit. Et sane non ignota olim Romæ gens Glicia, cujus præter LILIUM FLORUM SVETONIUM etiam tabulæ Capitolinæ (q) meminerunt, in quibus ad annum V. C. IↃIIII. laudatur.

M. CLAUDIUS C. F. GLICIA QUI SCRIBA. FUERAT DICTATOR: SINE MAG. EQU.

Unde & mihi (r) aliquando tam digna CUJACII hæc conjectura visa est, ut eam ipse quoque adversus HOTOMANNUM (s) tuerer. Sed jam, re paullo accuratius expensa, ne CUJACII quidem sententia mihi omni exce-

(p) Cujac. *Observ. lib.* II. *cap.* XXI. *lib.* III *cap.* VIII. *libr.* XIV. *cap.* XIV. *& in Prælect. Papinian. ad L.* 15. §. 1. *de inoff. test.*

(q) Pigh. *Annal. Tom.* II. *p.* 50.

(r) *Vid. Præsid. antiqu. Rom. lib.* II. *Tit.* XVIII. §. *V. p.* 515. *Tom.* I. *Adsentiuntur etiam Cujacio* Ant. Augustin. *de Leg. & SC. voce Glicia*. Jo. Vinc. Gravina *de Leg. & SC. n.* LXXX. *p.* 649.

(s) Hotom. *de legitima Disp. IV. cap.* I.

exceptione major videtur. Præterquam enim, quod inscriptio illa dubia est: lex quoque ipsa, si ab hoc Dictatore vel alio ejusdem gentis lata fuisset, non CLICIA, sed CLAUDIA, vel certe GLICIANA debuisset adpellari. Antiquitati enim omnino convenit, quod observavit CAR. SIGONIUS: (t) *Neque enim leges a cognomine adpellantur, ut in* IUS *desinant, sed si id forte fiat, in* ANUS, *ut Gracchana leges, at non Grachia, & Cæsariana fortasse, non Cæsaria: a nomine vero semper, ut Sempronia, Julia.* Quibus exemplis a SIGONIO adlatis addi potest lex *Junia Norbana*. Quum enim alter consul JUNIUS SILANUS, alter L. BALBUS NORBANUS adpellaretur; ab illius nomine & hujus cognomine lex dicta est *Junia Norbana*, non *Junia Norbania*. Sunt etiam, qui cum DUARENO (u) ex constitutionibus principum hanc querelam repetunt: sed iis jam a CORN. BYNKERSHOEKIO (x) ita satisfactum est, ut quidquam addere nihil attineat. Quæ quum ita sint, circumspectis rebus omnibus, quæ huc facere videntur, subductisque rationibus, hanc feci summam cogitationum mearum, querelam istam non ex aliqua lege, neque ex prætoris edicto, sed ex interpretatione pru-

(t) Car. Sigon. *de Nomin. Rom. p.* 1426. *edit. Gothofr.*

(u) Duaren. *ad Tit. de inoff. testam. cap.* II.

(x) Bynckersh. *Obs. lib.* II. *cap.* XII.

prudentum, descendere, & ob eam etiam caussam non ACTIONEM, nec CONDICTIONEM, sed QUERELAM esse adpellatam, quæ vox, observante VOSSIO, (y) proprie amicis tantum & necessariis tribuitur. Sane *latissimam illam heredes instituendi potestatem, verbis XII. Tabularum tributam, vel* INTERPRETATIONE LEGUM, *vel* AUCTORITATE JURA CONSTITUENTIUM, *coangustatam esse*, ait POMPONIUS: (z) ubi *jura constituentes* non alii sunt, quam jureconsulti, quos & alibi in jure nostro JURIS AUCTORES (a) & JURIS CONDITORES (b) adpellari, intelligimus. Deinde satis luculenter id adparet ex ipsa hujus querelæ natura, quam institui oportebat eo colore, quasi turbatæ mentis fuissent parentes, quum testamentum ordinarent. (c) Quo colore profecto opus haut fuisset, si ex lege aliqua aut prætoris edicto descenderet hæc actio. Ast videbant jureconsulti, testamenta parentum, in quibus liberi injuste exheredes scripti, nullo jure posse infirmari. Quum tamen nihilominus liberis ejusmodi succurrendum existimarent, commode in mentem venit, quod furiosi ob tur-

(y) Voss. *Inst. Orat. Lib.* I. *Cap. VI.* §. *II. Add.* Petr. Colv. *ad* Apulei *Flocid. II. p.* 180.
(z) Pomp. *L.* 120. *D. de verb. sign.*
(a) Paull. *L.* 3. *D. si pars hered. pet.* Modestin. *L.* 39. *D. de act. empti. L.* 17. *de jur. patr.*
(b) *L.* 25. *C. de nupt. L.* 23. *C. de procurat.*
(c) *L.* 2. *D. de inoff. test.*

turbatam mentem ex lege XII. Tab. (d) in agnatorum ac gentilium curatione sint, adeoque etiam ex hac ratione testamenta condere nequeant. (e) Unde denuo colligebant, furiosorum testamenta in se nulla esse. Hæc omnia quum expediti juris esse non ignorarent: fingebant, patrem, quum faceret testamentum, non integræ mentis fuisse, idque inde præsumendum putabant, quod liberos nihil tale meritos exheredasset, quodque tam malignum de sanguine suo judicium in virum sanæ atque integræ mentis cadere haut videretur. Hoc commentum, non ad servandam defunctorum famam, ut vulgo interpretes existimant, sed ad cavillanda legis XII. tabularum verba (f) comparatum, quum iis feliciter aliquoties procederet: nova inde nascebatur INOFFICIOSI QUERELA, quæ quotidie fere occupabat centumviros. Et hæc quidem est nostra de hujus querelæ origine sententia, a qua nemo fortassis magis fuit alienus, quam GE. SCHUBARTUS, (g) qui ullam actionem a jureconsultis inventam esse, plane negat. Sed quum eam opinio-

(d) Cic. *Quæst. Tuscul. Lib. III. Cap. V.* Ulpian. *Fragm. Tit. XII. §. II. L. 3. D. de curat. furios.*

(e) *L. 1. D. qui test. fac. poss.*

(f) Huber. *Eunom. Rom. ad L. 2. D. de Inoff. test.*

(g) Ge. Schubart. *Exerc. II. de Fat. Jurispr. Rom. §. LXIII. sequ.*

nionem jam JAC. RÆVARDUS (h) solide profligarit, & vel actionum UTILIUM exemplo satis constet, jureconsultos in locupletando actionum numero solertes admodum fuisse: (i) ea de re fusius hic disserere nihil attinet.

§. XI.

Quærentibus porro, quam antiqua sit illa querela, & quo demum tempore in foro audiri cœperit, vix quidquam, quod curiositati nostræ satisfaciat, nobis suggerunt annales. Jam libera republica eam institui consuevisse, ex CICERONE (k) discimus, qui jam anno V. C. IↃLXXXIII. illius meminit; dum ita in Verrem invehitur: *Quis umquam dixit isto modo? quis umquam ejus rei fraudem aut periculum proposuit edicto, qua neque post edictum, neque ante edictum provideri potuit? Jure, legibus, auctoritate omnium, qui consulebantur, testamentum P. Annius fecerat, non* IMPROBUM, *non* INOFFICIOSUM, *non* INHUMANUM. Immo jam anno IↃXLII eam querelam Romanis haut ignotam fuisse, e VALERIO MAXIMO (l) colligo, qui de C. Calpurnio Piso-

(h) Rævard, *de Auctorit. prud. cap.* XII. *pag.* 1021. *Tom.* II.

(i) Vinc. Gravina *de ortu & pr. jur. civ.* §. XLIII. *pag.* 96.

(k) Cicero L. I. *advers. Verrem. cap.* XLII.

(l) Valer. Max. *lib.* VII. *cap.* VII. *num.* V.

Pisone ita refert: *Egregia quoque est* C. CALPURNII PISONIS, *praetoris urbis, constitutio. Quum enim ad eum Terentius, ab octo filiis, quos in adolescentium perduxerat, ab uno in adoptionem dato exheredatum se,* QUERELAM *detulisset: bonorum adolescentis possessionem ei dedit, heredesque lege agere passus non est.* Videmus ergo, jam ad C. Calpurnium Pisonem, praetorem urbanum, ejusmodi querelam a patre exheredato fuisse delatam. Atqui quum tres ejus nominis praetores in annalibus occurrant, quorum primus anno U. C. IↃXLII; (m) alter anno IↃLXVII; (n) tertius anno IↃCXLIX (o) praeturam gessit: facile patet, de primo loqui VALERIUM, siquidem alteri non praetura urbana, sed quaestiones rerum capitalium; tertio Hispania forte obvenerunt, primus autem vere praetor urbanus fuit, (p) P. Sulpicio Galba & Cn. Fabio Centumalo Coss. id est anno IↃXLII. Quae quum ita sint, jam ultra centum annos ante CICERONEM notam fuisse oportet inofficiosi querelam. Ea deinde tam frequenter centumviros fatigavit, ut nulla magis. Vix vero illustrius ejus rei exstat exemplum, quam T. TETTII VIBONIS, cujus inscriptio exstat in hoc marmore apud TOMASINUM: (q)

IOVI

(m) Steph. Vin. Pigh. *Annal. lib. IX. p.* 181.
(n) Idem *lib. X. p.* 304. (o) Idem *lib.* XIV. *pag.* 151. (p) Patin. *Famil. Rom. ex n. pag.* 56. (q) Tomasin. *de Donar. & Tab. votiv. cap.* XXXIII.

IOVI D. M.
TETTIUS BIVVO
PRO SALUTE
PETRONII MERULAE
P. PETRONII F.
V. S.

Quum enim is filium C. Tettium infantem e Petronia susceptum exheredem scripsisset: irritum id testamentum reddidit Augustus, filioque subvenit. (r) Quam historiam in commentario ad illud marmor egregie illustrat THOM. REINESIUS. (s) Unde certissimum est, satis antiquam hanc querelam, & ex ipsa libera rep. reliquam esse.

§. XII.

Quamvis vero initio non nisi liberis injuste exheredatis eo modo subveniri cœpisset: jus tamen illud, ceu fieri solet, etiam ad alios, non solum agnatos, verum etiam amicos, quos æquitas scriptis heredibus anteferendos esse suadebat, porrectum est. Notum est, filio in adoptionem dato patrem naturalem haut successisse, adeoque, defuncto patre adoptivo, liberrimam ei fuisse testandi facultatem. Idem jus emancipatis filiis competebat. Quamvis enim ita comparati essent emancipationis ritus, ut ante tertiam mancipationem fiduciam interponeret pater naturalis, eaque caveret, ut emtor fiduciarius filium sibi reman-

(r) Valer. Max. *lib. VII. cap.* VII. §. III.
(s) Reinesf. *Inscript. pag.* XXIII. 1.

remanciparet, quo facto pater jura patronatus, adeoque jus succedendi ab intestato retinebat: (t) id jus tamen tantum ad successionem ab intestato pertinebat, neque impediebatur filius adoptivus, sui juris factus, quo minus testamentum conderet, & heredes, quos vellet, institueret. Et tamen jam olim, libera adhuc republica, liberorum emancipatorum testamenta querela inofficiosi rescindebantur a patribus naturalibus, ceu exemplum supra e VAL. MAXIMO (u) ad latum ostendit. Nemo porro ignorat, ad liberos hereditatem matris jure XII. tabularum haut pertinuisse, quia nec suos heredes habere poterant feminæ, (x) adeoque anno demum U. C. IↃCCCCXXXI. Juliano Rufo & Gavio Orphito coss. (y) cautum esse SC. ORPHITIANO, ut sine in manum conventione matrum legitimæ hereditates ad filios filiasque pertinerent, exclusis consanguineis & reliquis cognatis. (z) Et tamen jam multo ante illa tempora liberis a matribus præteritis quere-

(t) Caj. *Inst. lib.* I. *Titul.* VI. §. III. §. 3. *Inst. de legit. agnat. success.*
(u) Val. Max. *lib.* VII. *cap.* VII. *num.* V.
(x) Ulpian. *Fragm. Tit.* XXVI. §. VII.
(y) *Hos coss. huic anno adsignant accuratissimi fastorum auctores Henr. Noris Epist. Consul. pag.* 462. *ap. Graev. Tom.* XI. *Antiqu. Rom.* Ant. Pagi *Crit. ad* Baron. *Annal. ad ann. Christi* CLXXVIII.
(z) Ulpian. *l. c.*

querelam inofficiosi permissam fuisse, e VALERIO MAXIMO (a) & PLINIO (b) constat. Ast præcipue etiam fratribus id datum, ut a fratribus præteriti querelam inofficiosi instituere possent, & quidem jam pridem ante latam legem nostram & CONSTANTINI M. tempora. Auctor enim est VALERIUS MAXIMUS, (c) cui soli pæne, quæ de hujus querelæ antiquitate scimus, accepta ferimus, *Pompejum Rheginum, virum transalpinæ regionis, quum testamento fratris præteritus fuisset, & ad* COARGUENDAM INIQUITATEM *ejus binas tabulas testamentorum suorum in comitio incisas, habita utriusque ordinis maxima frequentia recitasset, in quibus magna ex parte heres frater esset scriptus, prælegerenturque ei centies & sexagies sestertium, multum & diu inter adsentientes indignationi suæ amicos quæstum, quod ad* HASPÆ JUDICIUM *attinuerit, cineres fratris quietos esse passum.* Sensus est, Pompejum Rheginum, a fratre præteritum, Romam venisse, querelam inofficiosi instituturum: postea tamen, mutato consilio cineres fraternos turbare noluisse. *Coarguere* itaque *testamenti iniquitatem* idem est, ac inofficiosi querela agere. *Hasta* vero *judicium* non aliud est, quam judicium centumvirale, quemadmodum & *centumviralem* HASTAM *cogere* dicun-

(a) Valer. Max. *lib.* VII. *cap.* VII. §. IV. & *cap.* VIII. §. II.
(b) Plin. *lib.* V. *Epist.* I.
(c) Val. Max. *lib.* VII. *cap.* VIII. §. V.

cuntur prætor & decemviri institibus judicandis apud SVETONIUM. (d) Jam equidem, quo tempore vixerit Pompejus ille Rheginus, vix constat. Attamen, quum ipse VALERIUS MAXIMUS imperante Tiberio floruerit, facile patet, trecentos minimum annos ante CONSTANTINI M. ætatem fratres jam consuevisse querela inofficiosi adversus testamenta fraterna experiri, adeoque hunc Imperatorem non primum fratribus hanc querelam permisisse. Id vero etiam ex ipso jure nostro constat. Dum enim ULPIANUS (e) ait, *omnibus, tam parentibus, quam liberis, de inofficioso licere disputare, cognatos vero proprios, qui sint* ULTRA FRATREM, *melius facturos, si se sumtibus inanibus non vexarent, quum obtinendi spem non habeant*: satis superque indicat, fratribus suo ævo licuisse adversus testamenta fraterna de inofficioso disputare. Id quod etiam ex alio ULPIANI (f) textu elucet, in quo circa inofficiosi querelam plerumque evenire ait, ut in una eademque caussa diversæ sententiæ proferantur, in ejusque rei exemplum addit speciem, *si* AGENTE FRATRE, *heredes scripti diversi juris fuerint*. Immo tanto minus mirandum, fratribus permissam esse inofficiosi querelam, quanto certius constat, veteri jure etiam amicis, bene de defuncto

(d) Sveton. *Aug. cap.* XXXVI.
(e) Ulpian. *L.* 1. *D. de inoff. test.*
(f) Ulpian. *L.* 24. *D. eod.*

cto meritis, licuisse testamentum ejus, non quidem tamquam *inofficiosum*, sed tamquam *ingratum* coarguere, si personæ, nullo beneficio testatori cognitæ, heredes fuissent institutæ. VALERIUS MAXIMUS toto capite octavo agit de testamentis, *quæ rata manserunt, quum caussas haberent, propter quas* RESCINDI *possent*. (g) Atqui iisdem accenset testamenta Q. Cæcilii, qui, præterito Lucullo, bene de se merito, T. Pomponium Atticum heredem scripserat; (h) T. Marii Urbinatis, qui Augustum Imp. erga se beneficentissimum, prætererat, (i) L. Valerii Heptachordi, qui præteritis advocatis & patronis suis, togatum hostem, Cornelium Balbum, instituerat; (k) T. Barruli, qui Lentulum Spintherem, sibi familiarissimum, nulla ex parte heredem reliquerat, (l) & denique M. Popilii, qui Oppium Gallum, ab ineunte adolescentia sibi conjunctissimum, nulla hereditatis parte honoraverat. (m) Hos omnes ergo, licet extranei essent, rescindere testamenta potuisse, ait VALERIUS, si voluissent. Quod quo jure facere potuerint, nisi & amicis tum licuisset, inofficiosi querelam in-

(g) Valerian. Maxim. *Lib. VII. cap. VIII. princip.*
(h) Idem *l. c.* §. *V.*
(i) Idem §. *VI.*
(k) Idem §. *VII.*
(l) Idem *l. c.* §. VIII.
(m) Idem *ibid.* §. *IX.*

instituere, ego equidem non video. Enimvero postea, ut fit, multi ea querela abuti cœperunt, maximeque mali principes, qui non dubitarunt promiscue rescindere testamenta, in quibus ipsi nulla ex parte heredes scripti fuerant. Jam JULIUM CÆSAREM ejusmodi quid statuisse, ait NICEPHORUS CALLISTI. (n) Refert enim, illum lata lege cavisse, ut senatorius vir de bonis suis testari haut posset, nisi dimidiam eorum partem principi, qui eo tempore futurus esset, reliquisset. Sed qui in historia Romana non sunt plane hospites, id quidem sibi a NICEPHORO persuaderi haut patientur. Nondum eo tempore certa lege constitutum fuerat, ut respublica uni pareret perpetuo; nec tulisset id Cæsaris ingenium, ut actu ejusmodi tyrannico animi sententiam proderet. Procul dubio ergo NICEPHORUM Caji prænomen decepit, ut Cajum Julium Cæsarem in Caji Cæsaris locum substitueret. De eo enim SVETONIUS (o) refert, quod *testamento primipilarium, qui ab initio principatus Tiberii neque illum, neque se, heredem reliquissent, tamquam* INGRATA *rescideritt.* Idem vero deinde sollemne fuit Neroni, de quo idem SVETONIUS: (p) *Instituit*, inquit, *ut* INGRATORUM *in principem testamenta ad fiscum pertinerent: ac ne impune*

(n) Niceph. Callist. *Hist. Eccl. libr.* III. *cap.* XXXI.

(o) Sveton. *Calig. cap.* XXXVIII.

(p) Sveton. *Neron. cap.* XXXII.

tune esset studiosis juris, qui scripsissent vel dictassent ea. Denique & de Domitiano: (q) *Confiscabantur*, inquit, *alienissima hereditates, vel existente uno, qui diceret, audisse se ex defuncto, quum viveret, heredem sibi Cæsarem esse.* Quæ omnia quum iniquissima essent, meliores, qui sequuti sunt, principes, Trajanus puta, Hadrianus & Antonini querelam inofficiosi passim restrinxerunt. De Hadriano sane memoriæ prodidit SPARTIANUS, (r) eum hereditates eorum, qui liberos haberent, respuisse, tantum abest, ut testamenta aliorum, in quibus ipse fuisset præteritus, tamquam ingrata resciderit. Idem procul dubio & successores fecerunt. Quo factum est, ut Alexandri Severi temporibus ab ULPIANO (s) traditum sit, ne cognatis quidem ultra fratres, nedum amicis & familiaribus licere de inofficioso disputare.

§. XIII.

Et hæc quidem de ipsa hujus querelæ origine & progressu monere visum est. Quum vero & vir doctissimus, JOANNES VAN DE WATER, (t) ex instituto hanc rem egerit: licebit jam ea, quæ ipsi in mentem venerunt, paullo accuratius expendere, ut, an acu rem semper tetigerit, eo clarius perspici possit. Primo ergo dum hujus

(q) Sveton. *Domit. cap. XII.*
(r) Spartian. *vit. Hadr. cap.* XVIII.
(s) Ulpian. *L.* 1. *D. de inoff. test.*
(t) Jo. vande Water *Observ. lib.* I. *cap.* XI.

hujus querelæ originem ad centumviros refert, mea quidem sententia, non parum errat. Quamvis enim centumviri de hereditatibus cognoscerent, non tamen licebat iis, tamquam judicibus, novas actiones vel invenire, vel prætoris ad exemplum edictis proponere. Querela vera inofficiosi ab iis admissa est ideo, quod color, quo illam obducere solebant, efficeret, ut ex XII. tabulis fluere, aut saltim iisdem haut repugnare videretur. Addit equidem vir clarissimus, stante republica, fictum illum dementiæ colorem nondum invaluisse, excogitatum quippe a jureconsultis, quos ætas Julii Cæsaris & Augusti admirata sit. Sed hæc quidem nullum, nisi in dicentis auctoritate, inveniunt præsidium: Unde enim didicit vir eruditissimus, ea demum ætate hunc colorem invaluisse? Sive ipsam querelam stante republica ignotam fuisse existimat, sive colorem hunc demum postea accessisse credit. Utrumque falsum esse adparet. Ad illud enim quod atttinet, alia omnia jam supra ex CICERONE & VALERIO MAXIMO demonstravimus. Hoc vero si statuit VAN DE VVATER, scire velim, quo jure, salva lege XII. tabularum, hæc querela, libera adhuc republica, admitti potuerit? Accedit, quod ipse doctissimus auctor quartæ legitimæ originem cum CLAUDIO CHIFLETIO, (u) JANO A CO-

(u) Claud. Chifflet. *de legitima port.* *Cap. III.*

A COSTA, (x) & ANT. SCULTINGIO, (y) ad legem Falcidiam refert, quam Cn. Domitio Calvino & C. Asinio Pollione Coss. anno U. C. IↃCCXIV. latam esse, vel ex DIONE (z) constat. Si vero ineunte Augusti principatu hæc quarta legitima invaluit, quid opus erat colore isto fictæ dementiæ? Cur post ea demum tempora de inveniendo isto laboraverint? quum longe expeditius liberis suppeteret agendi fundamentum, quod scilicet legitimam hereditatis paternæ portionem non haberent. Quare non præstitisse arbitror virum doctissimum, quod inscriptio istius observationis, ceteroquin eruditissimæ, promittit; siquidem de origine querelæ inofficiosi ejusque ætate vix quidquam, quod sit operæ pretium, attulit, & ubique conjecturas potius, quam argumenta vendidit lectoribus.

§. XIV.

Redimus jam ad querelam inofficiosi fratribus competentem, quam jam ante CONSTANTINI M. tempora usu frequentatam esse, supra demonstravimus. Jam scire nostra interest, quibus demum conditionibus a fratribus institui potuerit, & quid novi

(x) Jan. a Costa *ad princip. instit. de inoff. test.*

(y) Ant. Schulting. *Jurispr. antejustin. pag.* 381.

(z) Dio Cass. *Lib. XLVIII. p.* 430.

novi ea in re CONSTANTINI M. constitutione invectum sit? Sunt, qui prælationem tantum turpium personarum ab hoc imperatore prohibitam existimant, quum ante hanc constitutionem contra quoscunque heredes extraneos agi a fratribus potuerit. Sed e VALERIO MAXIMO (a) constat, jam olim, libera adhuc rep. præcipue a centumviris quæsitum esse in hac caussa, an persona humilis vel turpitudine insignis propinquis fuerit prælata. Hinc ubi de Pompeio Rhegino, inofficiosi querela contra fratris tabulas acturo, loquitur, statim addit: *Et erant ab eo instituti heredes, neque sanguine patrio pares, neque proximi, sed & alieni & HUMILES, ut non solum flagitiosum silentium, sed etiam PRÆLATIO contumeliosa videri posset.* (b) At postea non tam de vilitate heredum, quam statu eorumdem quæri cœpit, si quando a fratribus de inofficioso disputaretur. Tum demum enim victoriam sibi spondere poterant fratres præteriti, si quis vel *servilis conditionis*, vel *non municeps* heres fuisset institutus. Discimus hoc ex fragmento PAULLI, (c) in quo primus JAC. GOTHOFREDUS (d) hæc antiqui juris vestigia notavit. Ait enim ibi jurecon-

sul-

(a) Valerius Max. *Lib. VII. Cap. VII. §. VI. & VII.*

(b) Idem *Lib. VII. cap. VIII. §. IV.*

(c) Paul. *L. 31. §. 1. D. de inoff. test.*

(d) Gothofr. *ad L. 1. C. Theod. de inoff. test. Tom. I. p. 173.*

fultus: *Quantum ad inofficiosi liberorum vel parentum querelam pertinet, nihil interest, quis sit heres scriptus, ex* LIBERIS, *an* EXTRANEIS, *vel* MUNICIPIBUS. Quæ verba διὰ διαςολῆ nihil indicant aliud, quam in fratrum querela permultum interfuisse, liberne, an extraneus vel municeps in tabulis heres scriptus fuerit. Fratribus ergo, ceu ex hac quantivis pretii lege adparet, anteferri non poterant SERVI, etiam cum libertate instituti, tam levis quippe existimationis, ut non hominibus, sed rebus mancipi, vel possessionibus accenserentur, (e) unde notum illud JUVENALIS: (f)

O demens, ita servus HOMO *est?*

Nec magis fratribus præferendi videbantur EXTRANEI; quo vocabulo quidem alias in jure nostro adpellantur, quicunque testatoris juris subiecti non sunt, vel certe, qui nullo ei cognationis vinculo juncti: (g) sed neutram tamen vocabuli notionem hic locum invenire arbitror. Quid enim opus erat monere, fratribus anteferri potuisse liberos suos? Aut si contra omnes, nulla propinquitate sanguinis junctos, querela hac experiri licuit fratribus, quid opus fuit, servos & non municipes separatim nominare, quum

(e) Ulpian. *Fragm. Tit. XIX.* §. *I.* Bynkersh. *de rebus mancipi & nec mancipi Cap. V. p.* 115. *opusc.*

(f) Juvenal. *Sat. VI. v.* 221.

(g) Brisson. *de verb. Signif. voce Extraneus.*

quum utrique jam extraneorum nomine continerentur. Existimaverim itaque, *extraneum* hic a Paullo opponi municipi, eumdemque adeo esse ac *non municipem*. SEXTUS enim POMPEJUS, (h) veterum verborum peritissimus, EXTRARIUM esse ait, *qui extra forum, sacramentum, jusque sit*, id est, qui nec eodem foro utatur, nec eidem municipali reip. sacramentum dixerit, nec denique particeps sit reliquorum ejusdem municipii jurium. *Extrarios* vero & *extraneos* in jure nostro promiscue usurpari, ex textibus cónstat quam plurimis. (i) Et alibi etiam in jure nostro EXTRANEI sunt homines alterius provinciæ, (k) ceu observavit Luc. VAN DE POL. (l) Ex quo satis patet, cur extraneis municipes opponat Paullus, negetque, fratres de inofficioso disputare posse, nisi vel servus vel extraneus heres fuerit institutus: quum contra ea in liberis perinde fuerit, liberne an servus, extraneus an municeps, heres fuisset scriptus. Atque inde simul insignem lucem capit fragmentum Ulpiani, (m) ubi *circa hanc que-*

(h) Sext. Pompei. *de verb. veter. p.* 1373. *edit.* Dion. Gothofr.

(i) L. 36. *D. de bon. libert.* L. 78. *pen. D. de Legat.* 2.

(k) L. 3. *D. de Offic. præsid. juncta L.* 11. *D. de custod. & exhib. reor.*

(l) Luc. vande Poll. *de Exhered. cap. LXI.* §. *VI. pag.* 441.

(m) Ulpian. *L.* 24. *D. de querel. inoff.*

querelam plerumque evenire ait, *ut in una atque eadem caussa diversa sententia proferantur*, additque exemplum, si FRATRE *agente*, *heredes scripti* DIVERSI JURIS *fuerint*, tunc enim fieri: *ut pro parte testatus*, *pro parte intestatus*, *decessisse videatur frater defunctus*. Species enim, qua hæc lex illustranda, non alia est, quam si quis, fratre præterito, heredes quosdam servos, quosdam liberos, eosque alios extraneos, alios municipes instituerit. Tunc enim rescisso testamento, pro ea parte, qua servi & extranei instituti, cadebat heredis institutio; pro altera, qua liberi homines, iique municipes, scripti, rata ac firma habebatur, adeoque testator pro parte testatus, pro parte intestatus, videbatur decessisse. Hoc est illud jus antiquum, quod proxime ante Constantinum circa querelam inofficiosi viguisse, accurate, ut solet, ostendit Gothofredus. Enimvero divortium ab hac opinione denuo facit JO. VANDE VVATER, (n) qui hæc omnia gratis a GOTHOFREDO tradi existimat. Præterquam enim, quod ex multis digestorum legibus (o) constet, fratribus nulla addita limitatione querelam hanc fuisse permissam, ante Constantinum M. nec e PAULI quidem & ULPIANI textibus, quos Gothofredus allega-

(n) Jo. vande VVater *Obs. lib.* I. *cap. XII. pag.* 70.

(o) L. 1. L. 6. *princ. L.* 8. §. 5. *D. de inoff. testam.* L. 21. *C. eod.*

legavit, colligi posse existimat, fratribus tantum adversus servos & extraneos querelam competiisse, quandoquidem in posteriore alia species, ubi scripti heredes aliud atque aliud jus sortiantur, fingi possit, ex priore vero nonnisi ἐκ διαστολῆς ratiocinetur GOTHOFREDUS, qualia argumenta in jure valde periculosa esse soleant. Sed vereor ut victas manus dare cogatur Gothofredus. Leges, quas allegat VVATERUS, fratrum tantum obiter meminerunt, limitationem vero, qua eorum querela restringenda sit, neque addunt, neque aliquam fuisse negant. In LEGE XXIV. D. DE INOFF. TEST. speciem quidem aliquam fingi posse adfirmat, sed eam audire ego, quam fingere malim. *Multa*, inquit VVATERUS, *accidere possunt, quibus heredes aliud atque aliud jus sortiri debeant. Fac, tribunalia centumvirorum divisa esse, & in illo fratrem agentem vincere, in altero succumbere. Vid.* Plin. *6. Epist. 33. uti hoc & similibus exemplis liquidum fecit* Anton. Faber. *in Rationalib. ad h. l.* Sed fingamus, quod fingi vult VVaterus, divisa esse centumvirorum consilia, in altero fratrem superiorem; in altero inferiorem discedere: an ideo heredes scripti dici possunt DIVERSI JURIS? Homines *diversi juris*, mea quidem sententia, non sunt, qui diversas sententias in judicio audiunt, sed qui non unius ejusdemque status sunt, adeoque ratione statuum illorum diversis juribus utuntur, v. c. servi ac liberi, extranei ac municipes, peregrini & cives. Quod ad

PAUL-

PAULLI textum attinet, non ignorare quidem ait his sacris initiatos, argumenta ἐκ διαστολῆς petita esse valde periculosa: sed aut non initiatus sum his mysteriis, aut argumentum ἐκ διαστολῆς, si plura membra fingi nequeant, omnium firmissimum est. Hinc si quis dixerit: *in codicillis nihil interesse, testes sollemniter rogati sint nec ne*: ego quidem non video, quid periculi subsit, si ἐκ διαστολῆς inde colligam, in testamento testes sollemniter esse rogandos. Suo ergo more & hic agit JO. VANDE VVATER, dum Gothofredum, argumentis firmissimis subnixum, solis conjecturis profligare contendit.

§. XV.

Jam facile adparebit, quid vel novi sanxerit, vel e veteri jure retinuerit Constantinus. Non enim tam novum jus invexit, quam vetus in usum revocavit. Quum enim proxime ante sua tempora solos servos & extraneos, id est, non municipes, fratribus anteferri haut posse intelligeret: maluit Imperator, ut secundum antiquam observantiam tum demum fratribus liceret defunctorum fratrum testamenta rescindere, si personae, quibus inustas esse constiterit turpitudinis notas, heredes scriptae fuissent. Denuo hic in alia omnia discedit JO. VANDE VVATER, (p) existimans, jam olim fratribus germanis hanc querelam

(p) Jo. vande VVater *Observ. lib. XII. c. 2.* pag. 67.

lam competiisse, & competere etiamnum; sive turpis, sive alia quæcumque honesta persona fuerit heres scripta, adeoque hac in specie nullum inter parentes, liberos & fratres germanos intercessisse discrimen: Constantinum vero id jus porrexisse etiam ad fratres consanguineos, sed ita, ut iis non nisi ea lege hanc querelam concesserit, si turpis persona illis fuerit prælata. Enimvero nec hac in re admittenda videtur viri eruditissimi sententia. In ipsa enim genuina Constantini M. epistola, quam supra e CODICE THEODOSIANO (q) protulimus, non consanguineorum sed *germanorum* fratrum fit mentio: *Fratres uterini*, inquit Imperator, *ab inofficiosi actionibus arceantur, &* GERMANIS *tantummodo fratribus adversus eos duntaxat institutos heredes, quibus inustas constiterit esse notas detestabilis turpitudinis, agnatione durante, sine auxilio prætoris petitionis aditus referetur.* Jam equidem in aurem nobis dicit vir laudatissimus, per germanos hic significari consanguineos, seu eodem patre saltim progenitos, eamque notionem tum juris tum litterarum auctoribus frequentissimam esse, e CUJACIO, (r) JAC. GOTOFREDO, (s) & ECKIO (t) observat: verum, quamvis id

(q) L. 1. C. Theod. *de inoff. test.*
(r) Jac. Cujac. *Observ. lib. XI. cap. XXVI.*
(s) Jac. Gothofred. *ad d. L.* 1. Cod. Theodos. *eod.* (t) Eck. *in Princip. Pandect. ad tit. de grad. & ad fin. in fin.*

id facile largiamur, nec negemus, vere consanguineos intellexisse Constantinum nemo tamen sibi æque facile persuadebit, hoc ambiguo vocabulo usurum fuisse imperatorem, si germanos a consanguineis distinguere voluisset. Germanos fratres ait de inofficioso disputare posse, si turpis persona fuerit instituta: uterinis vero id concedi posse, negat. Quis ergo ex his verbis eum sensum eliciet, germanos semper, uterinos numquam; consanguineos, turpi duntaxat persona herede scripta, agere posse? Non ergo de discrimine germanorum & consanguineorum agit Imperator, sed germanorum nomine & germanos proprie sic dictos, & consanguineos complectitur, iisque querelam inofficiosi, more majorum, concedit, si turpis persona illis prælata fuerit. Id vero novum plane est, quod turpibus personis etiam levi nota adspersas, & libertinæ conditionis homines junxit: cujus rei quas rationes habuerit, eadem nobis cura in posterum dispiciendum videtur.

§. XVI.

Ut ergo de hac etiam quæstione disseramus, ipsa hujus legis ratio non aliunde rectius, quam ex ipsis legis verbis, intelligi poterit. Genuina vero, quæ in Codice Theodosiano (u) superest, Constantini M. epistola ea omnia fratribus tradi jubet, quæ

(u) L. 3. Cod. Theod. *de inoffic. testam.*

QUÆ PER TURPITUDINEM AUT ALIQUAM LEVEM NOTAM CAPERE NON POSSIT INSTITUTUS. Ex his vero verbis manifestum est, legem quamdam extitisse, qua cautum fuerit, ut personæ turpes, vel leviter saltim notatæ, incapaces quarundam hereditatum essent, & ad hanc ipsam legem respicere Constantinum. Non enim jubet, ut personæ turpes institutæ in posterum nihil capiant, fratre defuncti adhuc superstite: sed personas quasdam fratribus anteferri vetat, & eas quidem, quæ jam tum *per turpitudinem vel aliquam levem notam capere non possint*. Ex quo consequitur, ut legem aliquam, qua personæ ejusmodi ab hæreditatibus quibusdam arcentur, in animo habuerit Constantinus. Idem ex altera quoque ejusdem epistola (x) colligitur, qua fratres de inofficioso disputare sinit adversus personas, QUIBUS INUSTAS ESSE CONSTITERIT NOTAS DETESTABILIS TURPITUDINIS. Quo loco vox *detestabilis* non aliud videtur denotare quam *intestabilis*. Hæc enim vocabula promiscue solent usurpari apud veteres. Quomodo vero constare potuit, personis quibusdam inustas esse notas detestabilis turpitudinis, nisi lex quædam hac de re exstitisset? Atqui nulla umquam lex personas quasdam ob turpitudinem capere vetuit, quam PAPPIA POPPÆA, in qua multa de solidi capacitate, maxime inter virum & uxorem, turpitudine aut levi nota insigni-

(x) L. 1. Cod. Theod. *de inoff. testam.*

gnitam cauta fuerant. Quare ex ea demum lucem fœnerabimur legi Constantini.

§. XVII.

Scilicet antiquissimis temporibus, fluctuante adhuc inter patricios & plebem republica, non erat inter utrumque ordinem matrimoniorum communio. In ipsis enim XII. Tabulis lege cautum fuerat, PATRIBUS CUM PLEBE CONNUBII JUS NE ESSET. (y) Postea, quum plebs satis animadverteret, legem illam ad stabiliendum patriciorum dominatum dissociandosque civium animos unice esse comparatam: anno ab U. C. CCCVIII. inter tribunicios C. Canuleji tumultus lex perlata est, ut promiscua in posterum essent inter patricios plebemque conjugia. (z) Quamvis vero ex eo tempore, maxime, quum plebeii honores, magistratus, sacerdotia patriciis extorsissent, satis frequenter gente sua enuberent patriciæ, nec raro patricii, & qui postea novum ordinem constituere cœperunt, senatorii viri plebejas domum ducerent: non ferebat tamen Romana gravitas, ut ingenuus sanguis servarum libertinarumque ut & turpium personarum commercio contaminaretur. Hinc ex LIVIO (a) discimus, Hispalæ Fecenniæ libertinæ sc. esse concessum, ut nubere posset ingenuo. Qualis s. c. sane

(y) Dionys. *Halic. lib. X. Ant. Rom. extremo.*
(z) Livius *lib. IV. cap. V.*
(a) Livius *lib. XXXVIII. cap. VI.*

ſane haut fuiſset opus, ſi licita tum fuiſſent inter ingenuos & libertinas connubia. Enimvero ex quo inter civiles tumultus in pejus ire cœperat vetus Romanorum diſciplina: eo ſenſim res redierat, ut & ſenatorii ordinis viri, nedum reliqui ingenui, libertinas, lenas, aliaſque ex ultima fæce mulierculas ducerent. M. ſane Antonio graviter id exprobrat CICERO, (b) quod in libertinæ hæſerit amplexibus. *Sed hoc*, inquit, *a te commemoratum puto, ut te infimo ordini commendares, quum te omnes recordarentur* LIBERTINI GENERUM, *& liberos tuos nepotes Q. Fadii libertini hominis*. Quod exemplum quin plures alii tunc ſequuti ſint, dubitare nos haut patitur temporum illorum conditio.

§. XVIII.

Ne itaque in publicum dedecus vergeret illa nuptiarum licentia: Auguſtus primo quidem anno u. c. ɔɔcccxxv. legem Juliam de maritandis ordinibus tulit, (c) quam ita deſcribit HORATIUS: (d)

Diva producas ſobolem, patrumque
Proſperes decreta ſuper jugandis
Feminis, proliſque novæ feraci
Lege marita.

Enimverò quum hanc legem iterum iterumque

(b) Cic. *Philipp. II. cap. II.*
(c) Dio Caſs. *lib.* LIV. *p.* 608.
(d) Horat. *Epod. XVIII. v.* 17.

que tulisset Augustus, eamque, Svetonio (e) teste, præ tumultu recusantium perferre non posset, nisi demta lenitave parte poenarum, & vacatione triennii data, auctisque præmiis: demum anno IↃCCLXII. lex perlata est, M. PAPIO MUTILO & Q. POPPÆO SECUNDO (f) coss, ex Kal. Jul. suffectis, ceu marmora capitolina apud STEPH. VIN. PIGHIUM (g) ostendunt, unde ea lex PAPIA POPLOEA; &, quia simul lex Julia de maritandis ordinibus in illam migraverat, JULIA & PAPIA dicta est. Ea itaque cautum est inter cetera, *ut omnibus ingenuis, præter senatores, eorumque liberos, libertinam uxorem habere liceret.* (h) Ceterum ipsa legitima hujus capitis verba partim PAULLUS (i) servavit, partim ex aliis auctoribus restituit GOTHOFREDUS, (k) ex iisque intelligimus, I. senatoribus eorumque filiis, nepotibusque ex filio, pronepotibusque ex nepotibus filio natis interdictum esse connubio cum libertinis, iisque, quæ ipse, quarumve pater materve artem ludicram faceret fecerit, ut & earum, quæ palam quæ-

(e) Sveton. *August. cap. XXXIV.*

(f) *Non* Secundo *sed* SECUNDINUS *vocatur in numis apud Hub. Golz. Fast. Conf. & triumph. p. 229. & sequ.*

(g) Pigh. *Annal. Rom. p. 19.*

(h) Dio Cass. *lib. LIV. p.* 608. Caius L. 22. *D. de nupt.*

(i) L. 44. *D. de ritu nupt.*

(k) Gothofred. *Leg. Pap. Popp. p.* 27.

quæstum corpore facerent fecerint. Deinde ex iisdem fragmentis discimus II. senatorum filias neptesque ex filio, proneptesque ex nepotibus filio natis, per hanc legem nubere haut potuisse libertinis, iisque, qui ipsi, quorumve pater materve artem ludicram facerent fecerint. Denique III. eadem lex reliquis ingenuis libertinas quidem uxores permittebat, (id quod DIONE (l) teste ideo tum e republica visum est, ὅτι πλεῖον τὸ ἄρρεν τοῦ θήλεως τοῦ εὐγενοῦς ἦν: *quoniam masculi ingenui numerum ingenuarum feminarum multo anteibant*,) iisdem tamen interdicebat nuptiis cum lenis, a lenone lenave manumissis, judicio publico damnatis, in adulterio deprehensis, & si quæ artem ludicram facerent fecerint. (m) Licebat ergo ex eo tempore ingenuo etiam minori libertinam uxorem ducere, quin & matrimonii caussa ancillam manumittere. Quod jus non e lege Ælia Sentia, ceu ex male intellecto INSTITUTIONUM loco (n) vulgo colligunt, sed ex sc. quodam, ad legem Papiam Poppæam confecto, (o) profectum est. Hinc ex eo tempore non pauca ex-

---

(l) Dio Caſſ. *lib. LIV. pag.* 604.

(m) L. 43. *de ritu nupt.*

(n) §. 5. *Inſt. qui & ex quib. cauſſ. manum. non licet.*

(o) *Tempore Legis Æliæ Sentiæ latæ nondum libera erant inter ingenuos & libertinas matrimonia. Ex SC. quodam id jus esse, patet ex* L. 13. *fin.* D. *de manum. vind.*

exstant vetusta marmora, in quibus hæc & similia legimus : (p) SALVIÆ NYMPHIDIÆ LIBERTÆ SUÆ ET CONJUGI OPTIMÆ B. M. DE SE & L. item : SEPTIMUS JULIANUS CONJUGI & LIBERTÆ KARISSIMÆ. item L. ÆBUTIUS FELIX FECIT SIBI ET HELPIDI LIB. CONJUGI KARISSIMÆ. Enimvero non omnibus promiscue libertinis jungi ingenuos volebant Romani. Hinc tametsi patronus honeste duceret libertam : tantum tamen abest, ut liberto licuerit patronæ, patronive uxoris vel filiæ adfectare nuptias, ut potius, si id conatus esset, pro dignitate personæ metalli pœna, vel operis publici, PAULLO (q) teste, coerceretur, nisi forte ipsa personæ vilitas hanc severitatem videretur dissuadere. (r) Multo minus ingenuis viris ducere licebat *lenas*, ipsa quæstus turpitudine infames, *a lenone lenave manumissas*, quippe quæ quæstum corpore fecisse & publicæ patuisse libidini præsumebantur, *publico judicio damnatas, vel in adulterio deprehensas*, quibus ne mica quidem existimationis supererat, & *qua* denique *artem ludicram vel facerent* in præsente, *vel* olim *fecissent* : nam & hunc quæstum tanquam turpem & honestis feminis indignum adspernatos esse Romanos, vel e CORNELIO NEPOTE (rr) discimus.

§. XVIIII.

(p) Reines. *Inscript. pag.* IↃCCLIX. *n.* 131. *p.* IↃCCLX. *&* IↃCCLXXIII.
(q) Paull. *Recept. Sent. lib.* II. *Tit.* XIX. §. IX.
(r) Papinian. *L.* 13. *D. de ritu nupt.*
(rr) Corn. Nep. *præfat.* §. IV. V.

§. XVIII.

Quum vero lex, sanctione pœnali haut munita, imperfecta sit, (s) pœnas haut leves illis minatus lex PAPIA POPPÆA, qui se ejusmodi personarum connubio commercioque polluissent. Præterquam enim, quod liberi, ex ejusmodi matrimonio quæsiti, native sui heredes non essent, (t) nec parentibus prodessent ad consequenda fecunditatis præmia: (u) ipsi etiam conjuges *neque hereditatem, qua eis lege obvenisset, neque legatum, neque inter se quidquam capiebant*. Qua de re præclarus exstat ULPIANI (x) locus, quem, quia ad interpretandam legem nostram egregie facit, integrum adscribere juvat: *Aliquando nihil inter se* CAPIUNT *conjuges: id est, si contra legem Juliam Papiamque Poppæam contraxerint matrimonium, verbi gratia, si* FAMOSAM *quis uxorem duxerit, aut* LIBERTINAM *senator*. Nec inter se tantum nihil capiebant conjuges ejusmodi impares, ceu ex ULPIANO quis posset colligere, sed ne hereditates quidem legitimas, & legata, ab aliis sibi reli-

(s) Ulpian. *Fragm. Tit. I.* §. I.
(t) Paull. *Recept. Sentent. libr.* IV. *Tit.* VIII. §. IV.
(u) *Lib. XXXVII.* §. VII. *Dig. de oper. libert.*
(x) Ulpian. *Fragm. Tit. XVI.* §. II.

relicta, accipiebant, ut ex fragmentis quibusdam veterum jureconsultorum (y) acute colligit JAC. GOTHOFREDUS. (z)

§. XX.

His ergo præmissis, jam non adeo difficile explicatu videbitur, quales in lege nostra sint personæ, quæ per TURPITUDINEM, QUÆ ALIQUAM LEVEM NOTAM CAPERE NON POSSUNT? Non aliæ videlicet, quam quas lex PAPIA POPPÆA notaverat. Per *turpitudinem* capere non poterant personæ, quarum a nuptiis quosvis ingenuos abstinere oportebat: unde ab ULPIANO etiam FAMOSÆ adpellantur. Propter *aliquam vero levem notam* omnes illi, quibus senatores senatorumque filii & filiæ honeste jungi non poterant. Jam pridem enim inter infamiam vel turpitudinem, & levem notam, discrimen statuerant Romani. Accurate illud observat NEPOS, (a) dum ait: *quæ omnia apud nos partim* INFAMIA, *partim* HUMILIA *atque ab honestate remota ponuntur:* ubi humile nihil aliud quam levem notam significare, ex antecedentibus verbis ubi de mulieribus, artem ludicram facientibus, loquitur, clarissime adparet. Eodem modo distinguit ULPIANUS: (b) *Si persona honesta sit, remitti-*

(y) *Lib.* 130. *D. de verb. signif.* L. 79. *D. de adqu. hered.* L. 38. *D. de mort. causs. don.*

(z) Jac. Gothofr. *Leg. Pap. Popp. cap.* IV. *pag.* 276.

(a) Nep. *Præf.* §. *V.*

(b) L. 5. §. 1. *D. de legit. tutor.*

ritur ei satisdatio, & maxime si substantia modica sit: si autem patroni persona VULGARIS *vel* MINUS HONESTA, *sit, ibi dicendum est, satisdationem locum habere*. Hic quoque personæ *minus honestæ* sunt infames; *vulgares* leviter notæ. Alia exempla addere nihil attinet. Provide ergo Augustus ingenuos infamibus; senatores & senatorum posteros humilibus, vulgaribus vel leviter notatis jungi prohibuit. Et hi ipsi sunt, quos *per turpitudinem vel levem notam capere non posse* ait CONSTANTINUS, quosque ideo & fratribus anteferri vetat.

§. XXI.

Per turpitudinem ergo capere haut poterant LENÆ, ac, quod par ratio exigit, LENONES, qui mulieres quæstuarias prostituebant, (c) sive per se, sive alterius nomine id vitæ genus exercerent, (d) sive principaliter hunc quæstum facerent, sive cauponam exercentes corpora quæstuaria in tabernis haberent. (e) Hos enim omnes infamiâ jam prætor notaverat. (f) Et quid quæso eo hominum genere turpius? quid ad omne scelus proclivius? quibus fraudes, perjuria, pestilentissimæque libidines ludus & locus erant? Omnes sane, quibus aliquis honestatis sensus erat, ab hac exsecranda civitatis sentina abhorrebant; ceu

vel

(c) L. 42. §. 7. *D. de rit. nupt.*
(d) L. 42. §. 8. *D. eod.*
(e) L. 43. §. 9. *D. eod.*
(f) L. 1. *D. de his qui not. infam.*

vel ex illis parasiti verbis apud PLAUTUM (g) adparet:

Idem genus est lenonum inter homines, meo quidem animo,
Ut muscæ, culices pedesque pulicesque, cimices.
Odio & malo & molestiæ; bono usui estis nulli.
Nec vobiscum quisquam in foro frugi consistere audet,
Qui consistit, culpant eum, consputatur, vituperatur.
Eum rem fidemque perdere, tametsi nihil fecit, ajunt.

Eodem loco habebantur a LENONE vel LENA MANUMISSÆ, quum & has non modo servilis conditio dehonestare, sed & publicæ libidini prostitutas fuisse, verosimillimum videretur. Quin tanto magis intererat reipublicæ, mulieres, e lupanari prodeuntes, infamia notari, quo sollemnius erat adolescentibus, amicas vel vi, vel pretio, a lenonibus abducere, easque, tamquam ingenuas uxores, sibi deligere. Hæ enim fraudes tam erant Romæ frequentes, ut vix fabulam excogitarent comici, in qua non fallacia ejusmodi poneretur ob oculos. Unde PLAUTUS: (h)

Spe-

(g) Plaut. *Curcul. Act. IV. Scen.* II. *v.* 12.
(h) *Captiv. Act. V. Scen. IV. v.* 1.

Spectatores, ad pudicos mores facta hac fabula est.
Neque in hac subagitationes sunt, ullave amatio,
Nec pueri suppositio, nec argenti circumductio.
Neque ubi amans adolescens SCORTUM LIBERAT, *clam suum patrem.*
Hujusmodi PAUCAS *reperiunt poetæ* COMOEDIAS.

Quamvis enim comici Græcorum potius, quam Romanorum, res in fabulis ob oculos posuerint; soliti tamen sunt ejusmodi præcipue vitia producere in scenam, quæ Romæ erant frequentissima, & oblique notare mores Romanorum, in pejus ruentes, adeo ut sæpe ad antiquæ comœdiæ licentiam adsurgerent, ceu vel e BACCHIDE PLAUTI (i) constat, & jam a JUL. CÆS. SCALIGERO (k) praclare est observatum.

§. XXII.

Porro & JUDICIO PUBLICO DAMNATAS, & IN ADULTERIO DEPREHENSAS, infamia notat lex Papia Poppæa. Et de prioribus quidem jam Prætor (l) ita edixerat: *Qui in* JUDICIO PUBLICO *calumniæ, prævaricationisve caussa quid fecisse judicatus erit, infamia notatur*. Enimvero longius progressus Augustus, etiam adulterii aliorumque crimi-

(i) Idem *Bacchid. Act. IV. Scen.* III.
(k) Scalig. *Poet. lib.* I. *cap.* VIII. *p.* 32.
(l) L. 1. *D. de his qui not. infam.*

minum publicis judiciis damnatas infames esse jussit, & non solum, qui ipsas uxores scientes duxerint, lege Julia de adulteriis teneri voluit, (m) verum etiam ingenuo copulatas quidquam capere vetuit lege Papia Poppæa: id quod deinde sc. etiam ad alias mulieres, a senatu damnatas porrectum est. (n) Quin tanta severitate adulteras persequutus est Imperator, ut & in adulterio deprehensas, quamvis nondum sententiam passas, immo quamvis absolutas, infames haberi, nuptiarumque & hereditatum incapaces esse jusserit. (o)

§. XXIII.

Præterea his accensentur, QUÆ ARTEM LUDICRAM FACIUNT, FECERUNT. Artem vero ludicram facere dicebantur, quotquot operas in scenam saltandi gesticulandique caussa locaverant, vel etiam extra scenam fuerant gesticulati, (p) quales erant mimi, histriones, pantomimi, ὀρχησαὶ, arenarii, de quibus jam ab aliis (q) tam copiose actum, ut actum agere non vacet. Neque tamen in eumdem censum referebantur, qui privatos ludos agebant, (r) nec athletæ, thy-

(m) Brisson. *ad Leg. Jul. de adult. p.* 114.
(n) Ulpian. *Fragm. Tit.* XIII. §. 11.
(o) L. 43. §. 12. *D. de rit. nupt.*
(p) L. 2. *ult. D. de his qui not. inf.* L. 10. §. *ult. D. ad L. Jul. de adult.* (q) *Vid.* Torrent. *ad* Svet. *Aug. cap.* XLIV. Brisson. *de jure connub. p.* 250. *sequ.* (r) Petr. Fab. *Semest. lib.* I. *cap.* XX. *p.* 115.

thymelici, xystici, agitatores, & qui aquam equis refocillandorum eorum caussa, spargebant, ceterique omnes, qui ludis sacris in deorum honorem inserviebant, itemque designatores, quos βραβευτὰς adpellabant, quippe quos omnes jam prætor infamia exemerat. (s) Sed & Atellanarum actores artem ludicram facere haud videbantur, siquidem oscum illud ludorum genus jam inde ab antiquissimis temporibus juventus Romana tenuerat, nec passa erat illud ab histrionibus pollui. De quo ludorum genere a Brissonio, (t) Scaligero, (u) Turnebo (x) aliisque accuratius actum est. Reliqui omnes, in scenam prodeuntes, tamquam infames tribu movebantur, ceu ex Cornelio nepote, (y) Tertulliano, (z) Arnobio, (a) Augustino (b) aliisque discimus. Ad mulieres in primis quod attinet, eas, ubi mercede conductæ in scenam prodierant, infamia notari cœpisse, eo minus mirum est, quo certius constat, ejusmodi mulierculas præter artem ludicram etiam quæstum corpore facere consue-

(s) L. 2. *de his qui not. inf.*
(t) Brisson. *de jure connub. p.* 251.
(u) Scalig. *Art. Poet. lib.* I. *cap.* VIII. *p.* 33.
(x) Turneb. *Adverf. lib.* III. *cap. XVII. &* *lib. X. cap. XXVII.*
(y) Nep. *præf.* §. 5.
(z) Tertull. *de Spectac. cap. X.*
(a) Arnob. *adv. gent. lib. VII.*
(b) Augustin. *de Civit. Dei lib.* II. *cap.* XIII.

fuevisse, idque tam impudenter, ut, quod a LIPSIO (c) primum observatum est, transactis fabulis promiscue viris succumberent. Quo pertinent illa PLAUTI: (d)

Ea invenietur & pudica, & libera,
Ingenua Atheniensis, neque quidquam stupri
Faciet profecto, in hac quidem comœdia.
Mox hercle vero post, TRANSACTA FABULA,
Argentum si quis dederit, ut ego suspicor,
Ultro IBIT NUPTUM, *non manebit auspices.*

§. XXIV.

Et hæ quidem personæ *famosa* dicuntur ULPIANO. *Leviter notata videbantur*, quarumcumque connubium indignum senatoria dignitate *videbatur*. Sic quum ipsi mimi, pantomimi, ὀρχησαὶ, histriones, infames essent: levi nota insigniti videbantur eorum liberi, quorum a nuptiis non quidem plebejis, sed senatoribus abstinendum erat ex lege Papia Poppæa, sive suæ essent hæ personæ, sive emancipatæ, sive naturales sive adoptivæ. (e) Deinde ejusdem commatis habebantur, QUÆ PALAM QUÆSTUM CORPORE FACIUNT FECERUNT, id est, meretrices, sive se in lupanari pro-

(c) Lips. *Elect. lib.* I. *cap.* XI.
(d) Palut. *Casin. Prolog. v.* 31.
(e) *L.* 44. §. 2. 3. 4. *D. de ritu nupt.*

prostituissent, sive in taberna cauponaria. (f) Et quamvis earum tantum lex faciat mentionem, quæ quæstum ea turpitudine fecerint: parum tamen interesse videbatur jureconsultis, quæstumne ea libidine revera fecissent, an gratis succubuissent viris. (g) Quin tametsi aliqua paupertatis obtentu in eam turpitudinem incidisset, (h) posteaque rediisset ad frugem: (i) tamen ne sic quidem aboleri videbatur pristinæ turpitudinis nota. Nemo vero, cui res Romanæ non plane ignotæ sunt, mirabitur, gentem profano cultui deditam, tantam meretricibus notam inussisse. Romæ scilicet extra pœnas legum civilium erat, publice prostituere corpus, dummodo mulierculæ impudicæ quæstus illius fœditatem profiterentur apud Ædiles, quorum curæ etiam fornices, popinæ, cauponæ, aliæque Bacchi Venerisque palæstræ erant demandatæ, ceu luculenter ostendit LIPSIUS. (k) Facta hac professione, impune se prostituebant feminæ, neque opus ulla acriore pœna videbatur, quum pœnas omnes ipsa ignominiosa illa flagitii professio superaret. Hinc eleganter TACITUS: (l) *Vistilia*, inquit, *pretoria fami-*

(f) L. 43. *pr. D. de rit. nupt.*
(g) *L. ead.* §. 3. *D. eod.*
(h) L. *ead.* §. 4. *eod.*
(i) L. 43. §. 4. *D. de rit. nupt.*
(k) Lipf. *Excess. ad* Tacit. *Annal. lib.* II. *cap.* LXXXV.
(l) Tacit. *Annal. lib.* II. *cap.* LXXXV.

familia genita licentiam stupri apud Ædiles vulgaverat, MORE INTER VETERES RECEPTO, *qui satis pœnarum adversus impudicas in ipsa professione flagitii credebant.* Quam ignominiosa enim visa sit hæc quæstus meretricii professio, vel inde patet, quod, antequam ea fieret, nomina mutare solerent: ad quem morem respicit PLAUTUS: (m)

-- *Quum huc advenisti in ipso tempore*
Namque hodie earum MUTARENTUR NOMINA,
Facerentque indignum genere quæstum corpore.

Quem locum præclare illustrarunt ALCIATUS, (n) DONANTIUS, (o) TAUBMANNUS. (p) Si qua vero mulier Romæ corpus venale haberet, cujus nomen in illo albo haut exstaret, eam Ædiles deferebant ad populum, ejusque suffragiis vel mulcta vel exsilio plectebant, ceu exempla docent apud LIVIUM. (q) At gliscente malo, & feminis etiam illustribus ad evitandas adulterii pœnas licentiam stupri profitentibus, primus Tiberius, teste TACITO, (r) Senatus consultum fieri jussit, *ne quæstum corpore facere t*

(m) Plaut. *Pœnul. Act. V. Scen.* III. *v.* 19.
(n) Alciat. *Parerg. cap.* X.
(o) Donant. *Variar. lib.* I. *cap.* II.
(p) Taubmann. *ad* Plauti *loc. alleg.*
(q) Liv. *lib.* X. *& lib.* XXV.
(r) Tacit. *loc. cit.*

ceret, cui avus, aut pater aut maritus eques Romanus fuisset. Idem imperator feminas famosas, quæ, ut ad evitandas pœnas jure ac dignitate matronali solverentur, lenocinium profiteri cœperant, ne quod refugium in tali fraude cuiquam esset, exsilio mulctavit, ut memoriæ a SVETONIO (f) proditum est. Ex quo loco insignem lucem capit textus PAPINIANI, (t) in quo ad sc. illud respicitur. Postea quum sub malis principibus denuo invaluisset lenonum, meretricum atque exoletorum vectigal: Alexander Severus id sacro ærario inferri vetuit. (u) Tacitus vero Imp. prisca severitate usus, teste VOPISCO, (x) *meritoria intra urbem stare plane prohibuit*. Tanta ignominia Romæ manebat mulieres, quæ quæstum facere non dubitarent. Accedebat & aliud dedecus. Quum enim, facta hca professione, JURE AC DIGNITATE MATRONALI, ut SVETONIUS (y) loquitur, EXSOLVERENTUR mulieres: oportebat eas & cultum matronalem cum habitu meretricio mutare, quo facilius eas ipse externus habitus ab honestis feminis sejungeret. Hinc *meretriciæ vestis* meminit ULPIANUS, (z) eamque *ma-*

tro-

(f) Sveton. *Tiber. cap. XXXV.*

(t) Papinian. L. 10. §. 2. *D. ad Leg. Jul. de adult.*

(u) Lamprid. *Alex. Sev. cap. XXIV.*

(x) Vopisc. *Tacit. cap. XI.*

(y) Sveton. *loc. cit.*

(z) Ulpian. L. 15. §. 15. *de injur.*

tronali pariter ac *ancillari* opponit: & TERTULLIANUS (a) conqueritur de inclinata temporum suorum disciplina, quibus nulla lex amplius istas publicarum libidinum victimas a matronis & matronalibus decoramentis coerceat. Habitus vero ille meretricius, ceu a LIPSIO, (b) BRISSONIO (c) aliisque observatum, in eo consistit, quod probrosæ feminæ, posita instita ac stola, togam meretriciam sumere cogerentur. Huc enim pertinent illa JUVENALIS: (d)

---- Carsinia talem
Non sumet damnata TOGAM.

Nec non illa HORATII: (e)

--- Quid inter-
Est in matrona, ancilla, peccesve TOGATA.

Ubi *togatam* pro meretrice poni, jam ab ACRONE scholiasta notatum est. Denique & MARTIALIS (f) in hanc togam ita ludit:

Coccina famosæ donas & tantina mœchæ
Vis dare, quæ meruit, munera? mitte TOGAM.

Quum ergo tam ignominiose Romæ habitæ sint mulieres, quotquot venalem habere pudi-

(a) Tertullian. *de cultu mulier. cap.* XII.
(b) Lipſ. *Exc. ad Tacit. p.* 1176.
(c) Brisson. *Antiq. Rom. Select. lib.* I. *cap.* IV.
(d) Juvenal. *Satyra* II. *v.* 69. 70.
(e) Horat. *Serm. lib.* I. *Satyr.* II. *v.* 63. & 82.
(f) Martial. *lib.* II. *Epigr.* XXXIX.

pudicitiam non dubitabant, quum tamen ſtuprum extra legum civilium pœnas eſſet: facile patet, cur iis levem ſaltim notam iuſſerit lex PAPIA POPPÆA.

§. XXV.

Eadem levis notæ macula hærere videbatur LIBERTINIS, ſiquidem & cum his Senatoribus nulla erat communio. Quamvis enim poſt leges Æliam Sentiam & Juniam Norbanam non eſſet una omnium libertinorum conditio, ſiquidem alii Quiritium, alii latinorum in colonias deductorum (g) jura manumiſſione adſpirabant, ſoliſque dedititiis ex ſtigmatibus & ſuppliciis in ſervitute inflictis aliquid maculæ hærere videretur: exiſtimabant tamen Romani, libertinos in univerſum omnes ex priſtina ſervitute vitii & maculæ quidquam trahere, quod exiſtimationem eorum integram eſſe haut pateretur. Hinc PLINIUS (h) Pallantem, quamvis ſummis honoribus in palatio, ipſiſque prætoriis ornamentis condecoratum a Senatu, *faſtidioſiſſimum mancipium* adpellat, eique *honeſto loco natos* opponit. Eadem de cauſſa nec in Senatum legi, (i) nec

(g) Ulpian. *XIX.* 4. *Fragm. Reg. ex vetere jure conſulto n.* VIII. *p.* 805. *edit.* Schultingii. *Conf.* Ez. Spanh. *Orb. Rom. Exerc.* I. §. *IX.* & *Antiqu. Rom. Præſidis. lib.* I. *Tit.* IV. & V. §. *XIV. pag.* 120. & Adpend. *lib.* I. §. *CXXII. p.* 391. *Tom. I.* (h) Plin. *lib.* VIII. *Epiſt. VI.* (i) *Vid.* Gothofr. *ad* L. 3. Cod. Theod. *de libert. Tom. I. p.* 372.

nec ad honóres & militiam palatinam admitti poterant libertini. (k) Quin opus iis erat, *restitutione natalium*, vel, ut JUSTINIANUS (l) vocat, τῷ τῆς παλιγγενεσίας δικαίῳ, quod beneficium consequuti, *perinde habebantur, ac si ingenui facti, medio tempore* MACULAM SERVITUTIS *non substinuissent*, ceu loquitur MODESTINUS. (m) Ex quo simul patet, non ad liberationem tantum ab operis atque obsequiis patrono exhibendis, uti vulgo existimant, sed ad maculæ illius, quæ ipsis ex pristina servitute hærere videbatur, abolitionem pertinuisse hoc beneficium, adeoque libertinæ conditionis hominum non integram fuisse existimationem, qua soli ingenii Romæ gaudebant.

§. XXVI.

Jam satis ex his constare arbitror, quænam sint illæ personæ, quas PER TURPITUDINEM vel LEVEM NOTAM CAPERE non posse, ait CONSTANTINUS. Sed quid, inquis, legi nostræ cum Papia Poppæa commercii? Finge conjuges, qui contra hanc legem inierant matrimonium, nec inter se quidquam nec ex testamento extraneorum capere potuisse: quid hoc ad querelam inofficiosi, fra-

(k) Lips. *ad* Tacit. *Annal. lib. XI. p.* 183. Spanh. *Orb. Rom. Exerc.* §. IX. *p.* 21. L. 3. C. Th. *de libert.*

(l) Nov. *LXXVIII. cap. I.*

(m) Modestin. *L. 5. D. de natal. restit.*

fratribus a CONSTANTINO permissam? Sed salva res est. Lex Papia Poppæa, ad locupletandum ærarium, ut TACITUS (n) ait, comparata, mirum in modum semper placuit principibus Romanis, adeo ut nulla temere lex pluribus sc. & constitutionibus principum firmata sit, quam illa de maritandis ordinibus. Sed paullo ante CONSTANTINI ætatem a veteri illa disciplina fuerat descitum, eoque sensim processerat non civium tantum plebejorum, sed & illustrium, impudentia, ut vilissimis se matrimoniis polluere haud dubitarent. Hinc summi etiam viri uxores ducebant lenas, meretrices, mulieres scenicas, libertinas, de furno & lacu redeuntes; & vicissim mulieres summo loco natæ in libertorum servorumque amplexus ruebant, ceu e binis CONSTANTINI constitutionibus constat, quarum altera anno CCCXX. mulieres servili amore bacchantes coercet: (o) altera, XVI. annis post edita (p) legem Papiam Poppæam revocat in usum, & non solum Senatoribus, verum etiam viris perfectissimis, ipsisque duumviris & Phœniciarchis ac Syriarchis, nuptiis ejusmodi indecoris mira severitate interdicit: quibus legibus profecto

(n) Tacit. *Annal. lib.* III. *cap. XXVIII.*

(o) L. *un. C. de mul. quæ se propr. servo junx. edita non anno CCCXXVI. ut in Codic. Justinianeo est, sed anno CCCXX. Vid.* Gothofr. *Chronolog. Leg.* C. Theod. *præmissâ ad h. ann.* (p) L. 1. *C. de natur. lib.*

fecto haut fuiffet opus, nisi tum frequentissimæ esse cœpissent indecore ejusmodi nuptiæ. Hos ergo famosos conjuges susceptosque ex illis liberos heredes deinde instituebant ex asse, ceu ex constitutione paullo ante laudata (q) patet. Jam quidem adversus has fraudes satis præsidii erat liberis legitimis & parentibus, quibus jam ab antiquissimis usque temporibus licuerat querela inofficiosi adversus quoscumque experiri, si portio illis legitima deesset. Verum fratribus nullum erat jus rescindendi ejusmodi tabulas, nisi vel servus, vel non municeps, seu extraneus, fuisset heres institutus. Hæc ergo animadvertens CONSTANTINUS, fratribus hac lege consulere decrevit, iisque concessit inofficiosi querelam, si heredes fuissent scripti, qui ex lege Papia Poppæa PER TURPITUDINEM vel LEVEM NOTAM CAPERE haut possent, id est, lenones, lenæ, a lenone vel lena manumissæ, judicio publico damnati in adulterio deprehensi, qui quorumve parentes artem ludicram fecerint, quæ quæstum corpore fecerint, ac denique libertini ac libertinæ. Quod vero non speciatim conjugum; sed in universum turpium personarum meminit Imperator, illud ideo factum est, quod non temere videretur contingere posse casus, quo quis personam infamem, & nulla sibi consuetudine venerea cognitam, prætermissis fratribus, heredem scriberet.

§. XXVII.

(q) L. *un. de mul. quæ se propriis serv. junx.*

§. XXVII.

Hæc est nostra de sensu legis CONSTANTINIANÆ sententia, cui profecto inde etiam haut parum ponderis videtur accedere, quod antiquissimi interpretes easdem pæne personas, quæ ex lege Poppæa capere per turpitudinem non poterant, in hac lege intelligi docuerunt. THEOPHILUS (r) sane, explicaturus, quales sint illæ personæ turpes levisque notæ macula adspersæ: Ἀδελφὴ δὲ, inquit, καὶ ἀδελφὸς ἀνατρέπουσι τηνικαῦτα τὴν τοῦ τελευτήσαντος διαθήκην, τῶν σκαιοτέρων προτιμώμενοι, ἡνίκα αἰσχρὸν ἐπέχουσιν οἱ γεγραμμένοι πρόσωπον, οἷον ἡνίοχοι, μίμοι, κυνηγοὶ, καὶ οἱ ἀπὸ αἰσχρῆς μίξεως ἐγνωσμένοι, τοῦτο γὰρ ταῖς θείαις περιέχεται διατάξεσι. *Porro soror & frater tum demum testamentum defuncti subvertunt, quasi scriptis heredibus a jure prælati, quum heredes instituti turpes personas sustinent, ut* AURIGÆ, MIMI, ARENARII, *& hi*, QUORUM FAMILIARITAS EX TURPI CONSUETUDINE CONFLATA EST. *Sic enim id sacris constitutionibus expressum est*. Eodem modo legem nostram interpretatur CONST. HARMENOPULUS: (s) Οἱ δὲ ἐκ πλαγίου, ἡνίκα μόνον αἰσχρὸν ἐπέχωσιν οἱ γεγραμμένοι κληρονόμοι πρόσωπον, ἡνίοχοι τυχὸν ὄντες, ἢ μίμοι, ἢ κυνηγοὶ, ἢ ἀπὸ αἰσχρῆς μίξεως ἐγνωσμένοι. *At qui ex transverso sunt, tum demum, quum turpem scripti heredes personam sustinent, quod forsan* AURIGE, MIMI aut ARE-

(r) Theoph. *ad princ. Inst. de inoff. test.*

(s) Harmenop. *Promptuar. lib. V. Tit. V.* §. 11.

ARENARII, GLADIATORESVE *sint*, *aut ex* TURPI CONSUETUDINE *contracta familiaritas*. Omisit uterque libertinos, de quibus tamen, quum eorum in lege ipsa diserte fiat mentio, non multum laborabimus. Habemus vero hic eos, *qui artem ludicram faciunt*, id est, mimos, aurigas, arenarios, quos CONSTANTINUS quoque in constitutione, qua legem Papiam confirmat, (t) eodem fere modo conjunxit. Habemus *lenones*, *lenas*, *a lenonibus manumissas*, vel, uti CONSTANTINO in eadem lege vocantur, *tabernarias*, & *quæ quæstum corpore fecerint*. Has enim ones probrosas feminas hic τὰς ἀπὸ αἰσχρῆς μίξεως ἐγνωρισμένας vocari facile patet. Quin ex eadem phrasi non obscure patet, ad turpes cum ejusmodi personis conjunctiones, quas ipsas lex Papia Poppæa cercuerat, hic respici. Non multum ab his Græcis interpretibus abit vetus Latinus, (u) qui CODICEM THEODOSIANUM illustrare studuit, &, GOTHOFREDO (x) observante, nonnumquam rem acu tetigit felicissime. Hic enim legi nostræ hoc quantivis pretii scholion adjecit: *Germanis fratribus prætermissis*, *id est*, *uno patre natis*, *si turpibus personis*, *id est*, *infamibus*, *fuerit hereditas derelicta*, *hoc est*, *aut pro libidine* MERETRICIBUS, *aut pro inhonesto affectu* NATURA-

RA-

(t) L. *un.* C. *de mul. quæ se propr. serv.*

(u) Interpret. *vetus* L. 1. C. Theod. *de inoff. test.*

(x) Gothofr. *Proleg.* C. Th. *cap. VI. p. CXCV.*

BALIBUS, *aut certe* THYMELICIS *vel de* LIBERTIS *suis*, *agendi contra testamentum licentia reservatur*. Sunt & hic *meretrices*, id est, legis Papiæ Poppeæ stilo, quæstum corpore facientes, sunt *thymelici*, id est, artem ludicram facientes. Hos enim licet infamia exemisset prætor: facile tamen condonandum auctori, quod vetus thymelicorum & reliquorum ludionum discrimen non adeo accurate compertum habuerit. Adsunt denique *liberti*, quos ipsos etiam *infamibus* accenset interpres, forte quod ejus sæculum ignoraret personarum infamium & leviter notatarum differentiam. Spurios vel *naturales* liberos quo jure huc referat, infra patebit. Quum vero hæc tantum exempli caussa attulerit, facile patet, eum, dum meretricum meminit, nec lenas, a lenonibus vel lenis manumissas, judicio publico damnatas, in adulterioque deprehensas exclusas voluisse. Hæc ergo satis demonstrant interpretes vetustissimos non alias personas, quam quæ ex lege Papia Poppæa per turpitudinem vel levis notæ maculam capere non poterant, hic intellexisse. Qua in re quum ii procul dubio auctores antiquiores sequuti sunt: non parum profecto interpretationi nostræ inde accedere videtur verosimilitudinis.

§. XXVIII.

His ergo de sensu legis præmissis, facile patebit, quid de vulgari illa doctrina, quam ex hac lege eliciunt jureconsulti, sit exi-

existimandum. Quam ut brevi exhibeamus; quidam statuunt, esse aliquam levis notæ maculam, alii illam nullum, nisi in fingentium audacia, præsidium invenire contendunt. (y) Deinde nec, qui istam levis notæ maculam admittunt, in eamdem omnes ingrediuntur sententiam. Alii enim illam ab infamia facti, quam adpellant, vix discrepare ajunt: (z) alii, qui reliquis accuratiores videri volunt, ab infamia plane sejungunt; (a) maxime, quia in lege nostra infamia & hæc macula jungatur particula VEL, quam doctores sua natura in diversa cadere observant. (b) Addunt iidem, tantum non in oculos incurrere utriusque ignominiæ differentiam. Infamiam enim facti nasci ex turpi facinore, adversus leges admisso, eoque proprio: levis notæ maculam etiam ob sordidum vitæ genus, & parentum vitium, adspergi, nec non ob alias caussas, nescio, quas, quas exemplis potius, quam

(y) Vasqu. *lib.* I. *de testat. potent.* §. X. *num.* LXVIII. Bocer. *Class. V. Def. XXIV. num. XXVII.*

(z) Hartm. Pist. *Quæst. jur. lib.* I. *Quæst. XXX. n.* II. Petr. Heig. *Quæst. XXI. num. XVIII.* Peck. *de regul. jur. Canon. Reg. LXXXVII.* Ludvvell. *ad* §. 2. *Instit. de inoff. test.*

(a) Lauterb. *Colleg. theor. pract. libr.* III. *Tit.* II. *n. XXXI.* Frommann. *Diss. de levis not. mac.* §. *VI.* Struv. *Exerc.*VII. 20.

(b) Strauch. *Lex Particul. voce* VEL *p.*268.

quam definitione aliqua, exprimi posse existimant. (c) Deinde illam ajunt perpetuo hærere, adeo, ut si vel principis beneficio aboleatur, litura tamen maneat, ut argute ea de re dixit Claudius apud SVETONIUM: (d) hanc vel restitutione natalium, vel deserto turpi vitæ genere exstingui facilius. (e) Et inde quidem hanc formant hujus maculæ definitionem, quam tamen nec sic quidem omnes admittunt: eam esse *maculam, quæ opinione honestorum virorum ob defectum legitimorum natalium aut sordidum vel abjectum vitæ genus aut mores & actiones, non dolosas quidem, ab honestate tamen recedentes, inuritur, facile exstinguendam.* (f)

§. XXIX.

Hac semel admissa definitione, dici non potest, quam magnam, ut ita dicam, proscriptionis tabulam suspendant doctores, & quot homines, numquam vel a prætore vel moribus notatos, hac macula adspergant. Sic honestorum hominum tribu movent, ac tantum non e societate hominum proscribunt CARNIFICES & LICTORES, eo, quod non justitiæ studio, sed innata quadam truculentia in reos sævire soleant, (g) nihilque turpius excogitari possit, quam tam hor-

(c) *Vide* Muller. *ad* Struv. *Tom.* I. *p.*369.
(d) Sueton. *Claud. cap. XVI.* (e) Frommann. *Diss. de levis notæ mac.* §. *LVIII. seq.*
(f) Lauterb. *l. c.* Frommann. *l. c.* §. VII.
(g) Damhoud. *Pract. Crim. cap. CXLII. n.*VI. Carpz. *Prax. Crim. Part.* III. *Quæst.* *CXXXVII. n.* 58.

horrendi muneris professione facere quæstum, aliorumque sordibus & sanguine vivere. (h) Hinc non modo ipsis his hominibus hanc notam inurunt, verum etiam eorum liberis; quid quod eam, non secus ac contagiosam luem, etiam illos inficere existiment, qui eorum hominum consuetudine frequentius utuntur: (i) quasi vero ipse spiritus carnificum & lictorum pollueret obvios, & aerem, qui nos ambit, pestilenti quodam sidere adflaret. Quod quamvis cordatiorum jureconsultorum judicio iniquissimum, & ab omni ratione alienum sit: (k) tam facile tamen a jureconsultis persuasum est principibus & imperii ordinibus, ut res digna videretur, quam publicis legibus firmarent. Cautum enim illis esse non ignoramus, (l) ne carnifices & lictores eodem, quo reliqui cives, habitu uterentur: quali habitu discolori eos etiamnum in civitatibus quibusdam celebrioribus incedere, animadvertimus. Hisce plerique jungunt, EXCORIATORES PECORUM, (m) eosque, qui latrinis pur-

(h) Muller. *ad* Strun. *Exerc.* VII. *Thes.* XX

(i) Carpz. *loc. cit. n. LIX.* Freher. *de Infam. lib.* III. *cap. XXIV.*

(k) Richt. *Part.* II. *Decis.* LXXX. *n.* II. Stryk. *us. modern. Dig. lib.* III. *Tit.* II. *n.* IV.

(l) Reform. *Polit. anni* cIↃ IↃxxx. *rubr. von. Nachrichtern.* (m) Richt. *Part.* II. *Dec.* LXXX. *n.* XX. Harpr. *ad* §. 2. *Inst. de inoff. test.* Hahn *ad* VVes. *tit. de his qui not. inf. n.* 12.

purgandis adhibentur, (n) quos ipſum ſordidiſſimum vitæ genus indignos honeſtorum virorum conſortio reddat. Nec melioris conditionis eſse jubent CASTRATORES SUUM, (o) & CIRCUMFORANEOS, ipſis quippe imperii legibus notatos, (p) deſperatos porro LUSORES, (q) PRODIGOS (r) EBRIOSOS, (ſ) MERETRICES, quæ priſtinæ vitæ turpitudini nuncium miſerunt, (t) LYRISTAS & CITHARÆDOS, vicatim oberrantes, (u) ipſosque VESPILLONES SYNDAPILARIOS, eo quod cadavera tractent, eorumque vota eadem ſint, ac orci. (x) Denique & SPURIOS huc referunt, & quidem non ſolum vulgo quæſitos, ſed & liberos naturales, quos alii infames, (y) alii leviter ſaltim notatos exiſtimant. (z) Paullo

(n) Fromm. *diſſ. alleg.* §. *XXI.*
(o) Stryk *Uſ. mod. D. loc. cit.* Hahn. *l. c.*
(p) Receſs. *imp. anni* CIↃ IↃXXX. *tit. XXXVIII.*
(q) Maſcard. *de probat. Conc.* IↃCCCCXCVII. *num.* 3.
(r) Speidel. *voce verſchwender.*
(ſ) Schneidevv. *ad* §. 1. *Inſt. de inoff. teſt.*
(t) Lauterb. *Diſſ. de ſing. Fratr. jurib. pag.* 83. *num. IX.*
(u) Pet. Friz. *de nobilit. theſ. XXX.*
(x) Bud. *ad L.* 5. §. 8. *D. de inſtit. act.*
(y) Valaſc. *conſ. XVII.* Farinac. *de Delict. Part. I. Quæſt.* XIII. *n.* LII. Tuſch. *tract. Concl. T. VII. concl.* CCCCXV. *n.* 1. *&* XXI.
(z) Ant. Fab. *in Cod. lib. IX. Tit. XXVIII.*

lo benignius quidam agunt cum liberis præcocibus, (a) quos tamen antiquo jure germanico notatos novimus, (b) & expositítiis, (c) quorum dubia origo suadet, ut in benigniorem sententiam ingressi, eos e justo potius matrimonio, quam e furtivis amplexibus, natos existimemus.

§. XXX.

Tam late itaque, e doctorum sententia hodienum, patet levis notæ macula: Olim vero multo latius patuit. Eo enim impudentiæ quidam doctorum progressi sunt, ut vix ullum opificium aut vitæ genus macula vacuum esse paterentur, tametsi illud nec sordidum esset, nec abjectum. Scilicet non omnes statim artes, non omnia opificia, in Germaniæ urbibus in certas tribus vel corpora coaluerant. Multa erant vitæ genera, quæ ab omnibus e fæce etiam plebis promiscue poterant exerceri. Quum ergo sola, quæ in corpora coaluerant, opificia honesta dicerentur, (*ehliche und Zunfftige Handvvercke*;) facile in eam sententiam ingressi sunt doctores, omnia reliqua levi quadam nota insignita esse. Atque inde est, quod doctores vete-

n. XX. Bacchop. *ad* Treutl. *Vol. I. D. VIII. ad fin.*

(a) Frommann. *Diss. alleg.* §. *XVIII.*

(b) *Jus prov. Saxon. lib. I. art. XXXVI.*

(c) Frommann. *loc. cit.* §. *XIX.*

veteres & PICTORIBUS (d) NUMULARIIS, (e) COQUIS, (f) LANIONIBUS, (g) PISTORIBUS, (h) FABRIS, (i) CARPENTARIIS, (k) LIBRARIIS, (l) SARTORIBUS, (m) NAUTIS, (n) FULLONIBUS, (o) MULIONIBUS, EQUISONIBUS, AURIGIS, (p) BAJULIS, (q) OPILIONIBUS, (r) & aliis levem hanc maculam adspergere non dubitarint. Inprimis vero reliqui opifices status controversiam non semel moverunt *textoribus*, *tonsoribus*, *balneatoribus*, *molitoribus*, *buccinatoribus*, *publicanis*, quorum ne liberos quidem in tribus suas & corpora admittere voluerunt, donec his aliisque, nullo suo merito notatis, publicis imperii legibus consultum est anno imprimis CIↃ IↃXLVIII. (s) Ex his vero satis patet, jureconsultos, nullis certis principiis hac quidem in re innixos, suo arbitrio, quoscumque liberet, levi macula adspersisse, pessimo profecto ad posteritatem exemplo.

§. XXXI.

(d) Nold. *de Statu nobilit. civ. cap. XVII. th. CLXII.* Friz. *de nobil. th. XXX.*
(e) Friz. *l. c.* (f) Nolden. *l. c.*
(g) Nolden. *l. c.* Sinib. Ubald. *de Nobilit. Axioma LVI.*
(h) Nold. Friz. *l. c.* (i) Iid. *l. c.*
(k) Iid. *l. c.* (l) Iid. *l. c.* (m) Nold. Ubald. Friz. *l. c.* (n) Iid. *l. c.* (o) Iid. *l. c.*
(p) Barbos. *ad L. 27. C. de inoff. test.*
(q) Gomez *Tom. I. cap. XI. n* XXVIII.
(r) Friz. *l. c.* (s) Reform. *Polit. anni* CIↃ IↃXLVIII. *Tit. von Handwercks Sohnen.*

§. XXXI.

Denique quod ad effectus hujus maculæ attinet, eos & multos & satis tristes fingunt doctores. Præterquam enim, quod ex hac ipsa lege nostra arguunt, fratres consanguineos, testamento præteritos, querelam inofficiosi instituere posse: idem etiam procedere ajunt in querela inofficiosæ donationis & dotis: siquidem tanta inter has atque illam intercedit similitudo, ut ab altera ad alteram ducere liceat argumentum. (t) Unde si frater, fratribus vel sororibus posthabitis, vel universa bona in personam turpem transtulerit, vel marito, levis notæ macula insignito, eadem in dotem dederit: utrumque actum ex hac ipsa lege rescindi posse ajunt PREZ, (u) DONELLUS, (x) RITTERSHUSIUS, (y) & BRUNNEMANNUS. (z) Deinde ex eadem lege nonnulli exsculpunt actionem novam, ad supplendam portionem legitimam comparatam fratribus etiam & sororibus, competentem si frater instituta turpi persona, minus illa portione iis titulo quocumque reliquisset. (a) Præterea ab omni dignitate arcent personas hac macula notatas,

(t) Trentacinqu. *Resolut.* III. *n.* XIV.

(u) Perez. *ad L. fin. C. de inoff. donat. n.* II.

(x) Donell. *Comment. lib.* XIX. *cap.* XI.

(y) Rittershus. *ad* Novell. *Part.* V. *c.* XIII. *num.* XIV. (z) Brunnem. *ad L. un. C. de inoff. dot.*

(a) Paull. a Castro *ad l.* 30. *C. de inoff. test.*

tas; (b) adeoque nec sacros ordines ab iis suscipi, (c) nec rempublicam geri posse, statuunt. (d) Porro eadem severitate ex opificum corporibus exsulare eos jubent, eaque in re quam religiosi sint opifices, & quantum sæpe negotii hac superstitione sua non modo tribunalibus, sed & ipsis imperii comitiis, facessere soleant, neminem latet, cui non plane ignota est tristissima per Germaniam parœmia: *Die Aemter und Zunffte in den Stadten mussen so rein seyn, als ob sie von Tauben gelesen vvaren*. (e) Denique & testimonio harum personarum non multum tribuunt, (f) & parum abest, quin spurios aliosque quos macula illa notandos existimant, nec ad suppletorium, quod vocant, nec purgatorium jusjurandum admitti posse, contendant. (g) Quod tamen ab aliis merito in dubium vocatur.

§. XXXII.

Ita in nucleo exhibuisse videmur, quæ in-

---

n. III. Bardili *Diss. de condict. ad suppl. legit. th.* XVIII. Fromm. *diss. alleg. n.* LIV.
(b) Ob. *L.* 2. *C. de dign.*
(c) Ob. *c.* 23. *X. qui fil. sunt legit.*
(d) Froman. *l. c.* §. *LXVII.*
(e) Hert. *Parœm. Jur. lib.* I. *Parœm.* XIV. *pag.* 417.
(f) Ob. *L.* 3. *D. de testib.* Struv. *Exerc.* VII. 20. Hahn. *ad* VVesemb. *Tit. de his qui not. infam. num.* VIII.

integris commentariis de LEVIS NOTÆ MACULA disputant doctores. Quo fundamento vero hæc omnia nitantur, ex iis, quæ supra de legis nostræ occasione & sensu disseruimus, facile intelliges. Primo ergo, quod ad hujus maculæ naturam attinet, non falluntur profecto, qui ab infamia discernunt. Præterquam enim quod TURPITUDO & LEVIS NOTA in textu nostro manifesto distinguuntur, & exemplum liberti, de quo loquitur Constantinus, non patitur nos de infamia vel juris vel facti cogitare: illud ex antiquitatibus certissimum est, Romæ plebem ultimam, quam libera adhuc rep. in tribus urbanas conjectam novimus, quales erant turba forensis, (h) libertini, (i) apparitores magistratuum & servi publici, (k) ultimum plebis constituisse ordinem, &, tamquam *sordem & fæcem urbis*, ut CICERO (l) vocat, nullo loco habitam fuisse. Sane enim nec dignitate hi gaudebant, nec censu, & plerumque sordido vitæ genere miserum spiritum trahebant. Infames hos fuisse, nemo dixerit: erant tamen sordidi, humiles, & tales, quorum a consuetudine vir honestus merito abhorrebat. Et hos ipsos olim levi nota adspersos fuisse arbitramur, antequam Augustus lata lege Papia Poppæa, certas tan-

(g) Heig. *Part. I. Qu.* XXI. *n.* XI. XII.
(h) *Vid.* Sigon. *de Jure civ. Rom. lib. I. c.* XIII.
(i) Id. *lib.* I. *c.* XIV. (k) Idem *lib.* I. *c.* XV.
(l) Cicero *ad Att. lib.* I. *Epist.* XIII.

tantum ex hac turba personas ingenuorum nuptiis & hereditatibus indignas existimaret. Multi ergo Romæ erant infames, qui ad fæcem illam ac sentinam civitatis non pertinebant: multi etiam leviter notati, quos nulla infamia sequebatur. Ex quo profecto consequitur, ut discrimen aliquod inter infames & leviter notatos statuendum sit. Deinde quod ad caussas hujus maculæ attinet: vereor, ut eas satis intelligant doctores. Parentum vitium levi nota adspersisse liberos, nemo rerum Romanarum paullo peritior dixerit. Equidem si serviles natales intelligerent doctores, id omninò concedendum videretur. Sed quum non servis natos, sed spurios, in animo habeant, magnopere falluntur. Liberi nec naturales nec spurii Romæ vel tribu movebantur, vel excludebantur a dignitatibus: (m) adeoque nec infames erant nec levi nota insigniti, ut recte contra Gothofredum (n) ostendit illustris Thomasius. (o) Equidem in alia omnia discedit jureconsultus humanissimus, ZACH. HUBERUS, (p) qui levem illis notam etiam Romæ hæsisse partim PLUTARCHI, partim CICERONIS testimoniis evincere conatur. Sed rem mihi ne is quidem confecisse videtur. Ait

(m) *L. 3. §. 2. D. de Decur. L. 6. pr. D. eod.*
(n) Gothofr. *ad* L. 3. C. Theod. *de inoff. test.*
(o) Thom. *Diss. de usu pract. doctr. inst. de liberorum legitimat. cap.* I. §. III. (p) Zach. Huber. *de Casib. enucl. Qu. III. VIII. pag.* 60.

Ait quidem Plutarchus (q) *spurium comitari perpetuum probrum* (ὄνειδον) *per omnem vitam, quod ansam præbeat illis, qui libenter mordent & lædunt*. Refert idem (r) locum Ciceronis, qui Metello Nepoti sæpiuscule interroganti: *Qui pater tuus est?* responderit: Σοὶ ταύτην τὴν ἀπόκρισιν ἡ μήτηρ χαλεπωτέραν ἐποίησεν: *Tibi hanc responsionem mater tua reddidit admodum difficilem*. Denique & alter CICERONIS (ſ) locus non ignotus est, quo in Erucium, accusatorem S. Roscii, lusit: *Quæso, Eruci, ut hoc in bonam partem accipias: non enim exprobrandi caussa, sed commonendi gratia dicam. Tibi fortuna non dedit ut patre certo nascerere, ex quo intelligere possis, qui animus patrius in liberos esset*. Sed ecquid inde colliget HUBERUS? Turpes esse spuriorum natales, nec hodie quisquam dubitat, nec Roma forsan dubitavit, adeoque facile largimur, probrum miseros illos perpetuo sequutum esse, idque occasionem dedisse dicacibus, hanc labem exprobrandi hominibus, nulla sua culpa miseris. Verum nos non agimus de hominum opinione & populi convicio, sed de ejusmodi levis notæ macula, de qua lex nostra loquitur; id est, quæ hereditatis incapaces reddat. Non enim de omnibus personis humilibus loquitur Constan-

(q) Plutarch. *de prolis amore init. p.* 493.
(r) Idem *vit.* Ciceron. *p.* 874.
(ſ) Cic. *pro S. Rosc. Amerin. cap. XVI.*

ſtantinus, ſed de iis, *quæ ob levem notam* CAPERE NON POSSINT. Eam vero maculam fruſtra adſpergunt ſpuriis, ut præter THOMASIUM oſtendit PALÆOTUS. (t) Nec ſolum ſordidum vitæ genus hanc maculam gignere videtur, quum alias nulla poſſit reddi ratio, cur Romæ non omnes opifices hereditatum incapaces viſi ſint, quippe quos omnes in ſordido vitæ genere verſari exiſtimabant Romani, ceu DIONYSIUS HALICARNASSEUS (u) & CICERO (x) teſtantur. Quare non alia hujus levis notæ origo eſt, quam interdictio nuptiarum cum ſenatoribus eorumque liberis. Levis enim nota hærere videbatur iis, quos ſenatoriis nuptiis indignos judicaverat lex Papia Poppæa. Denique dum levem notam facilius, quam infamiam, tolli poſſe exiſtimant, ne in hac quidem re conſentientem me habent doctores. Si enim id de effectu civili intellectum velint: æque facile famam, quam natales, reſtituet princeps. Sin de opinione hominum; non facilius leviter notatorum, quam infamium, macula tolletur. Quæ quum ita ſint, facile patet, immutandam eſſe levis notæ definitionem, eamque nihil aliud eſſe, quam *ignominiam, ab infamia ſecretam, ob quam perſona quædam nec ſenatoriis nuptiis, nec hereditate digna*

(t) Palæot. *de Spur. cap.* LV.
(u) Dionyſ. Halicarn. *Ant. Rom. lib.* II. *pag.* 98.
(x) Cic. *de Offic. lib.* I. *cap.* XLII.

qua judicantur; si fratres consanguinei in tabulis fraternis fuerint præteriti.

§. XXXIII.

Ex quibus simul patebit, quo jure quave injuria tot personis levem notam inurant jureconsulti? Carnifices Romæ, ut a SIGONIO (y) observatum est, erant, qui in crucem sontes agebant. Supplicia enim reliqua sumebant lictores, quin promiscue omnia milites, ceu ex SALVATORIS passione patet, ipsique centuriones, quos ad tristissimum hoc ministerium sub Imperatoribus plerumque adhibitos fuisse, egregie docuit PETRUS FABER. (z) Ex quo simul patet, nullam hominibus ignominiam ob lugubre istud ministerium hæsisse. At hæsit tamen carnificibus? Fateor, idque me docet CICERO, (a) qui *carnificem non modo foro, sed etiam cælo urbis ac spiritu ac urbis domicilio legibus censoriis arceri tradit.* Unde non dubito, quin herede illo instituto fratres querela inofficiosi testamentum evertere potuissent. Sed id quidem non propter ministerium, quod præstabat, sed propter statum cum sordido munere conjunctum. Non enim civis erat carnifex, ut SIGONIUS (b) vult, sed peregrinus. Peregrinum vero hominem, mactan-

(y) Car. Sigon. *de jure civ. Rom. lib.* I. *c.* XV.
(z) Pet. Fab. *Semestr. lib. II. cap. IX.*
(a) Cic. *pro Rabir. cap. V.*
(b) Sigon. *loc. cit.*

ctandis carnificandisque servis locantem operas, abominatos esse Romanos, minime mirandum est. Lictorum muneri Romæ in se nihil turpitudinis inesse videbatur. Potius eo, tamquam dignitate aliqua, sibi placebant lictores, idque officium non sine ambitione adscribebant titulis, ceu ex marmoribus quam plurimis patet. (c) Quum tamen plerumque libertinæ essent conditionis: (d) non munus, sed status efficiebat, ut leviter notati viderentur. Unde non dubito, quin & contra hos locum habuerit inofficiosi querela, si fratribus præteritis heredes fuissent scripti. Ast hæc omnia principiis juris Germanicis vix congruunt. Carnifices hodie non peregrini sunt, sed cives, quemadmodum & lictores non libertini semper, sed ingenui constituuntur. Immo si vel maxime, vel peregrini, vel libertinæ conditionis essent: neutrum horum eorum existimationem læderet. Nam peregrinos, quod ad successionem, civibus æquiparat constitutio Friderici. (e) Libertini vero in Germania non alii sunt, quam rustici nostri, glebæ non amplius adscripti. Quis vero his maculam aliquam adspergere ausit in Germania? Ergo non alia supererit ratio, cur levis nota inu-

(c) Smet. *Inscript. pag. XCVII. 5. XLV. 7. CIII. 8. Onuphr. Panvin. de Rep. Rom. p. 297.*
(d) Lypf. *Elect. lib. I. cap.* XXIII. Sigon. *l. c.*
(e) Authent. *Omnes peregrini C. comm. de success.*

quitia sua disperdere, nisi aliæ accedant circumstantiæ. Meretrices, sive quæstum corpore fecerint, sive juvenum illecebris pudicitiam sibi extorqueri passæ sint, hodie non levi nota, sed infamia laborant, quum castitas nostrorum temporum non ferat, ut Romanorum exemplo stuprum extra legum civilium pœnam esse patiamur. Vespillones & sandapilarii apud nos, nec lege nec hominum opinione notantur, nisi in oppidulis minoribus, ubi simul vinciendis hominibus operas locare solent: nec video, qui sordidius haberi possit exanime cadaver humare, quam illud abluere, vestimentis ornare, eviscerare, & cultro anatomico subjicere. Nec eorum statim vota eadem, quæ orci esse videntur, quibus aliquid lucelli ex frequente hominum morte accedit. De reliquis opificiis non est, quod quidquam addamus, quum iis ipsæ imperii leges omnem maculam jam pridem deterserint.

§. XXXIV.

Si recte ergo ponas calculum, omnes, quos levi hac nota maculant doctores, vel infamia laborant, vel absque ulla ratione tanta injuria adficiuntur. De solis spuriis dubitare liceret, qui, tametsi Romæ infames haut fuerint, in Germania tamen semper levi nota adspersi fuisse videntur. Non ulla enim temere gens plus pretii castitati & pudicitiæ statuit, quam Germani. Jam TACITUS (g) iis hanc laudem tri-

(g) Tacit. *de Morib. Germ. cap. XIX.*

tribuit, quod *septa pudicitia agant mulieres Germanorum, nullis spectaculorum illecebris, nullis conviviorum irritationibus corrupta: Litterarum secreta apud Germanos viros pariter ignorare* ait, *ac mulieres*; *paucissima* ergo *in tam numerosa gente esse adulteria, eorumque pœnam præsentem & maritis permissam. Accisis enim crinibus, nudatam adulteram, præsentibus propinquis, expelli domo, ac per omnem vicum verbere agi: Publicatæ etiam pudicitiæ nullam veniam esse: non forma, non ætate, non opibus maritum invenire meretrices.* Talia etiam de Vandalis, Gothis & Francis Salvianus, (h) de Saxonibus Bonifacius (i) refert. Unde & Quinctilianus, (k) insectatus Romanorum incontinentiam, & fœdam, qua in eumdem sexum ruebant, libidinem: *Nihil*, inquit, *tale novere Germani, & sanctius vivitur ad oceanum.* Quum vero tantopere majoribus nostris cordi fuerit pudicitia, apud eosque tum hac quoque in re plus valuerint boni mores, quam hodie bonæ leges: facile est ad intelligendum, eos nullo loco habuisse spurios & vulgo quæsitos, testes quippe maternæ libidi-

(h) Salvian. *de Gubern. Dei lib. VII.*
(i) Bonif. *apud* Guil. Malmesb. *lib.* II. *cap.* LXIV. *&* Baron. *ad ann.* IↃ CCXLVII. *Adde* Salvian. *l. c.*
(k) Quinctilian. *declam.* III.

bidinis ac turpitudinis perpetuos. Hinc LUDOVICUS PIUS, (l) *ex commixtione meretricum degeneres populos, & IGNOBILES & furentes libidine procreari*, ait. Et in JURE PROVINCIALI SAXONICO (m) legimus: *VVer eines Mannes ehrlich VVeib offentlich behuret, oder sonst ein VVeib oder Magd notzoget, nimmt er sie darnach zur Ehe, chelich Kinder gevvinnet er nimmermehr bey ihr: Kmpffer und ihre Kinder, Spielleut, und alle die unehelich gebohren sint, -- die seynd alle Rechtloss.* Id quod etiam ad liberos præcoces extenditur alibi, ubi statuitur: (n) *VVann ein VVeib einen Mann nimmbt, gevvinnt sie Kinder, ehe die rechte Zeit kommt, da das Kind gebohren vverden mochte, man mag es beschelten an seinen Rechten, vvann es zu fruh gebohren ist.* Sed si dicendum quod res est, spurii etiam veteri Germanico jure non levis notæ macula adspersi, sed infamia notati fuisse videntur. *Rechtlose Leute* enim iidem sunt ac infames, *ehrlose und ohne recht, an denen niemandt nichts verbrechen kan, untuchtige, dass sie nicht gezeugen seyn moegen.* (o) Si ergo hodienum, spu-

(l) Lucou. Pius. *Addit. capitul. IV.* 102.

(m) *Jus provinc. Saxon. Libr. I. Artic. XXXVII.*

(n) Ibid. *cap. XXXVI.*

(o) Vocabular. *speculo Saxon. addit. a* VVolffg. Lossio *voce Rechtloss.*

ſpuriis inſtitutis heredibus, querela inofficioſi locum haberet: illi ſane ex principiis juris Germanici magis ob infamiam, quam levem aliquam notam, excluderentur hereditate. Enimvero, quum hodie plerique jureconſulti a veteribus illis Germanici juris principiis divortium faciant, adeoque ſpurios infamia notandos eſſe negent, levis vero nota e juris Romani principiis ſpuriis non hæreat, ceu jam ſupra eſt a nobis demonſtratum: merito dubites, an hodie adverſus ſpurios inſtitutos hac querela cum effectu experiri liceat. Plerique ſane jureconſulti ejuſmodi hic inveniunt limitationes, quibus regula illa tantum non perimitur. Ajunt enim, adverſus ſpurios eſſe querelæ locum, niſi vitæ honeſtate & meritis hanc maculam eluerint. (p) Hinc ſi ſpurius honeſte vivat, aut ſi ſpuria honeſto viro nupſerit, nullum querelæ locum eſſe contendunt. (q) Nec deſunt exempla, quod ita judicatum ſit in tribunalibus illuſtrioribus. (r) Quæ ſi ita ſunt: licebit tantum hodie de inofficioſo diſputare adverſus ſpurios, quos non ſceleſta minus & turpis vita, quam ſors natalium, dehoneſtat. Atqui infamia facti laborant ejuſmodi homines, adeoque non tam ob levem no-

(p) Stryk *ad* Lauterb. *titul. de inoff. teſt. pag.* 201.

(q) *Per can. numquam* 4. *Diſtinct. LVI.*

(r) Alv. Valaſc. *Conſult. XVII. n.* 3. Ant. Teſſaur. *Deciſ. Pedemont. CXXVII. n. VI.*

notam, quam infamiam, indigni habentur, qui fratribus defuncti præferantur.

§. XXXV.

Ex his ergo facile patet, quæcunque de levis notæ macula tradunt jureconsulti, ea omnia in Germania vix ullius usus esse, dum de inofficioso testamento disputatur. Superest itaque, ut, an reliqui, quos comminiscuntur, illius maculæ effectus foris nostris concinni sint, paullo accuratius expendamus. Primo ergo eadem, ex ipsorum sententia, est inofficiosi testamenti & inofficiosæ donationis & dotis ratio. Quum vero jam demonstratum sit, hodie non illos, qui levi nota adspergi dicuntur, sed infames, querela fratrum ab hereditate arceri: consequens est, ut idem quoque de inofficiosa donatione & dote statuendum sit, adeoque & in hac re nullus sit doctrinæ de levis notæ macula usus. Deinde dum ex hac lege etiam novam actionem, ad supplementum portionis legitimæ fraternæ comparatam exsculpunt, eamque adversus heredes, levis notæ macula adspersos, competere contendunt, ne hac quidem in re me habent consentientem. Nam & hæc actio ex iisdem rationibus non adversus eos, qui levis notæ macula, sed qui infamia laborent, valebit. Quæ de dignitatibus & opificiis differunt jureconsulti, ea ita comparata sunt, ut usum hujus doctrinæ inde frustra exsculpas. Jam multo ante receptum jus Romanum opifices certos homines tribu movendos putarunt, non vero ob levis notæ maculam, de qua ne fando

qui-

quidem quidquam inaudiverant, sed ob alias rationes, de quibus jam supra nonnulla diximus, & alibi uberius disserendi erit locus. Nec sane ex lege nostra, in qua sola levis notæ maculæ fit mentio, ullis fidiculis elicies argumento, quo demonstrari possit, homines, quos levis notæ macula adspergunt doctores, collegiis aut dignitatibus esse movendos. Fingamus enim eos omnes, fratribus præteritis, heredes testamento scribi non posse: an inde quæso consequitur, ut nec ad dignitates & opificia illis pateat aditus? An quæ in fratrum consanguineorum favorem constituta sunt, etiam ad opifices pertinent? Sunt equidem leges patriæ, quæ spurios & aliis natalium vitiis laborantes dignitatibus excludunt: (s) Moribus etiam ad opificum collegia non admitti spurios, ut & carnificum & lictorum filios, nemo ignorat. (t) Sed ex his legibus & moribus usus doctrinæ de levis notæ macula non magis, quam ex lege nostra demon-

(s) *Cammer-Gerichts-Ordnung. Part. I. Tit. III. §. I. & Titul. XXX. §. I. Aliarum rerumpublicarum, civitatum & academiarum statuta, quibus spurii & viles personæ a dignitatibus arcentur, collegit* Fromman. *diss. de levis notæ macula* §. XLVII.

(t) Hadr. Beyer *de jurib. opificum cap. V. & VI.* Ge Beyer. *Spec. jur. Germ. lib. I. cap. XV.* §. *XII. XIII.*

monstratur. Non enim ideo Germani spurios & naturales ad dignitates & opificia adspirare non patiuntur, quia eos ex testamento, fratribus superstitibus, aliquid capere vetuit CONSTANTINUS, (dummodo id vetuit,) sed partim, quia Germanis veteribus, quibus præter nobiles nulli ingenui erant, indignum videbatur, libertinæ & servilis originis, ut & vulgo quæsitis, vel rempublicam, vel illius partem demandare: partim, quia civitatibus instituris dabant operam, ne facile rustici adscriptitii, eorumque filii, pfalburgeri, aliæque personæ humiles civitatis jure donarentur: partim quia doctrina de matrimonii sacramento spuriorum odium haut parum augeret. Non ergo principiis juris Romani, sed moribus patriis originem debent hæ leges Germanicæ & privilegia opificum, quibus a dignitatibus & collegiis arcentur spurii & humili loco nati: quamvis hodie, quum alia sit ingenuitatis & civitatum facies, aliaque etiam multis sedeat de matrimonio sententia, passim consilia capiant imperantes de consuetudinibus ejusmodi magis magisque abolendis. Quæ quum ita sint, ipsa jureconsultorum collegia hodie benignius agendum putant cum hominibus levis notæ macula adspersis. Unde memini, quum nuper vici cujusdam incolæ virum cetera honestum ob natalium vitium a scabini munere exclusum vellent, eaque de re consulerent illustre Jureconsultorum hac in

aca-

academia collegium, ab eo hunc in modum esse responsum:

Hat das Konigliche Amt VV. I. S. euren Mit-Nachbar zum Schoppen bey eurer Gemeine verordnet, und denselben darauf gevvonlicher massen verpflichtet, dagegen ihr aber aus dem Fundament, *daß dieser I. S. ausser der Ehe erzeuget, und mithin zu Bekleidung dieses Schoppen-Amts gantz* inhabil *sey, so fort* protestation *eingevvandt, unde auf dessen* remotion *gedrungen. Ist es daruber zvvischen euch und ihm zum rechtlichen Verfahren kommen, und sind endlich die* Acta, *nach dem beyde Theile zum Urtheil beschlossen, zu ausvvartigen Spruch Rechtens verschicket vvorden, und ihr vvollet dannenhero belehert seyn,*

Ob ihr bey eurer protestation *in Rechten gegrundet, und dannenhero euch eines beyfalligen Urthels zu versehen habet?*

Ob nun vvohl 1) *sehr viele Rechts-Lehrer in den Gedancken stehen, daß alle unehlich gebohrne denenienigen Personen, vvelche nach der*

in L. 27. C. de inoff. testam.

befindlichen Redens-Art levis notæ macula laborirem, *beyzuzehlen seyn, indem, obschon die Schuld und Ursach ihres Gebrechens nicht ihnen, sondern den Eltern beyzumessen*

can. nasci 5. dist. 56.,

und

und die Kinder ihrer Eltern Schuld zu tragen nicht verbunden sind.

L. 3. §. 2. L. 6. pr. ff. de Decur.

dennoch alle honnete *Volcker von solchen unehlich gebohrnen nichts halten*, adeo, ut vix sine dedecore tam patres quam liberi ejusmodi, expressam veluti turpitudini notam in fronte circumferentes, adspiciantur.

Petr. Heigius *P. 1. qu. 21. n. 38.*

Welches Recht dann 2) in Teutschland um so vielmehr in viridi observantia *seyn muss, da auch nach den alten Teutschen Rechten unehlich gebohrne nicht nur* pro levis notæ macula adspersis, *sondern gar fur rechtloss und mithin* pro infamibus *gehalten werden.*

Sachs. Land-R. L. 1. art. 37.

Hiernechst auch 3) unter die effectus levis notæ maculæ *auch dieser mit gerechnet wird, dass sie zu keinen Ehren-Stellen*

arg. *L. 2. C. de dignit.* Struv. *exerc. ad ff. 7. th. 2.* Fromm. *diss. de lev. not. mac. th. 47.*

am wenigsten aber ad scabinatum vel judicialem dignitatem *zugelassen werden*, quum indignum videatur, tribunali adsidere eos, qui sanguinis labem in fronte gerunt:

Heig. *d. qu. 21. n. 14. & 32.* Schiferdegh *h. l. 3. tract. 25. qu. 9.*

daher

daher solches auch im gegenvvartigen Fall um so vielmehr statt zu finden scheinet, da der Schoppe eurer Gemeine nichet nur die vom Ambt einlaufende Befehle exequiren, notificiren und Auflagen verricthen, sondern auch, vvas hier und dar vorgehet, obseruiren und beym Amte anzeigen, auch vven daselbst inquisitiones vorfallen, die Gerichts-Banck mit besetzen muss, und folglich solches Schoppen-Amt nicht als ein blosses munus, zu vvelchem auch spurii, in Ermangelung anderer, zugelassen vverden, sondern als ein honos und dignitaet anzusehen. Aus vvelchen Grunden es fast das Ansehen gevvinnen mochte, als ob ihr in eurer protestation genugsam gegrundet, und mithin an einem beyfalligen Urtheil nicht zu zuvveiffeln hattet.

Dennoch aber und dievveil 1) so vvenig das naturliche, als das Romische Recht, die unehlich gebohrne ihrer Ehren beraubet, oder dieselben mit einer so genantem levis notæ macula heschmutzet. immassen ienes nach den Regeln der gesunden Vernunfft nicht zulasset, dass das Kind die Schande seiner Eltern tragen musse, dieses aber von unehlich gebohrnen mehr nicht verordnet, als dass dieselben die effectus patriæ potestatis nicht zu geniessen haben, im ubrigen aber dieselben vveder von dem Burger-Recht, noch a testamenti factione, ja nicht einmahl a dignitatibus ausschliesset,

Hotoman. de spur. & legit. c. 3. Strauch. exerc. IV. th. 3. Thomas. diss. de usu pract. tit. de ligit. cap. 1. §. 3.

Vvie

VVie denn die Gesetze denselben ad decurionatum, *vvelcher doch kein blosses* munus, *sondern eine ansehnliche* dignitaet *vvar*, *den Zugang ausdrucklich eroffnen.*

> *L. 6. pr. ff. de decur verbis: Non impedienda enim est DIGNITAS ejus, qui nihil admisit.*

Hiernechst auch 2) vvenn schon einige Gesetze in Teutschland die spurios *von Dignitaeten ausschliessen, dasselbe doch auf ein Schoppen-Amt bey einer Dorff Gemeine nicht zu appliciren, da dasselbe* revera, *der bevvertheften Rechts-Lehrer Meynung nach, merh ein* munus, *als eine* dignitaet *ist, und daher ein* spurius *davon nicht ausgeschlossen vverden kan,*

> Hartung. *de scultet.* & Scabin. *pagan. c. 3. num.* 11. Modestin. Pist. 1. *c.* 46. *qu.* 1. Berlich. *Decis.* 299. *n.* 10.

Anbey 3) dieienigen Rechts-Lehrer selbst, vvelche sonst den uneblich gebohrnen eine levis notæ maculam *zuschreiben, dennoch dieselben offentlicher Aemter vvurdig erkennen,* si hanc maculam natalium virtutibus & honestiore vita eluerint.

> Tessaur. *Dec. Pedem.* 126. *n.* 6. Valasc. *Consul. Lus.* 17. *n.* 2. Carpz. 3. *Const.* 10. *D.* 10. *n. f.*

VVelches den I. S. da derselbe nicht nur uberhaupt ein gutes Zeugniss vor sic hat, sondern auch bey seinen vorhin obhabenden Bauermeister-Amt, und den dabey gefuhrten Rechnungen sich ehrlich und redlich verhalten, und daher um die Gemeinde, dass ihm dieselbe in

ihren

ihren Schrifften so schimpfflich tractiret, keine sweges verdienet hat, allerdings zu statten kommen muss. Endlich auch 4) die gegenseitigen rationes dubitandi *aus obigen Grunden gar leicht zu beantworten, immassen, was die erste anbetrifft, in dem angefuhrten*

L. 27. *C. de inoff. testam.*

zwar gewisser Personen; quæ levis notæ macula adspersæ sunt, *gedacht, keineswegs aber, dass sie von Ehren-Aemter auszuschliessen, noch vielweniger aber, dass unehlich gebohrne dadurch zu verstehen seyn, angezeiget wird. Wie denn vielmehr aus der genuinen* Constitution *des* Constantini M, *welche in dem* Cod. Justinianeo *ziemlich verandert, in dem* Cod. Theodosiano *aber*

L. 3. C. Theod. *de inoff. testam.*

noch aufrichtig zu befinden, gnugsam erhellet, dass in der selben nicht de spuriis, *sondern von den freygelassenen,* qui restitutionem natalium nondum impetraverint, *die Rede sey. Daher auch die* interpretation, *dass die ausser der Ehe gebohrne* levis notæ macula laborirem, *mehr unter die ungegrundeten Meinungen der* Glossatorum, *als die auf zulangliche* principia *gegrundete* doctrina juris *zu zehlen ist.*

Thomas. *d. diss.* §. 3. *not. d.*

Welche Bewandtnis es auch 5) *mit den alten teutschen Rechten hat, immassen dieselbe nicht* ex principiis antiquissimi juris Germanici,

nici, *nach welchen unehlich gebohrne auch so gar zur Wurde gelanger konten*,

> *Ut de* Francis *testatur* Hertius *Notit. regni* Franc. *c.* 5. *num.* 9. *de Danis* Ad. Bremens. *l.* 2 *hist. eccles. c.* 54. *de Norwegis* Sturleson. *Chron.* Noru. *pag.* 67.

sondern ex principiis papatus, *nach welchen die Ehe als ein Sacrament, und daher alle* ex conjunctione extra matrimonium *erzeugte* tamquam homines inhonesti & infames *angesehen wurden, geflossen, und mithin zu unsern Zeiten, da man solchen Irrthum vorlangst zu erkbennen angefangen, billig nicht mehr in einige Betrachtung kommen. Wie denn auch die Rechts-Lehrer durchgehends die* spurios ab infamia *freysprechen, und folglich* a jure Germanico *in diesem Stück abweichen*.

> Frantzk. *ed tit. ff. de his qui not. infam. n.* 21. Freh. *de existimat. l.* 3. *c.* 23. *n.* 23. Bocer. *in com. L. un. C. de famos. c.* 1. *n.* 11. *sequ.* Fromm. *diss. de lev. not. mac. th.* 14.

Endlich 6) *was das Schoppen-Amt auf einem Dorffe betrifft, dasselbe* pro dignitate *keinesweges zu achten, angesehen es eigentlich nur* in executione *desienigen, was das Amt angeordnet, bestehet, die Zuziehung aber der Dorff-Schoppen bey* inquisitionibus *von keiner solchen Wichtigkeit, ist, dass deshalb denen* scabinis *eine besondere Wurde zuzuschreiben, immassen dabey billig mehr auf die Aufrichtigkeit und honeteté eines solchen* Scabini, *als*

auf

auf dessen Herkommen und Geburt reflectiret wird.

Als sind wir der Meynung, dass ihr ein beyfalliges Urtheil schwerlich zu erwarten habet, und dannenhero besser gethan hattet, wenn ihr euch der protestation *aus diesem* fundament *enthalten. V. R. W.*

§. XXXVI.

Plura addi poterant de ea re, in qua multis modis aberratum est a doctoribus: Sed quum plura non capiant chartæ, dissertationi academicæ destinatæ, hic quidem filum abrumpimus, maxime quod satis videmur demonstrasse, quod demonstrandum suscepimus, a paucissimis satis intellectam esse *legem XXVI. C. de inoff. testam.* & doctrinam de levis notæ macula, quam vulgo inde eliciunt, nec juri Romano consentaneam, nec ullius hodie in Germania nostra usus esse.

DE NAVIBUS OB VECTURAM VETITARUM MERCIUM COMMISSIS.

EXERCITATIO VII.

CAPUT I.

De Mercibus Vetitis & commissis generatim.

§. *I. Varia doctorum concertationes de dominio maris.* §. *II. Vera ea de lite sententia.* §. *III. Ejus effectus & hic est, ut imperantes quarumdam mercium importationem & adpulsum ad littora prohibere.* §. *IV. Ut & eumdem certis legibus concedere possint.* §. *V. Ea prohibitio & ratione subditorum rata est; & ratione exterorum.* §. *VI. An & exterorum cum exteris hostibus commercia prohiberi possint?* §. *VII. Varia inter gentes ea de re concertationes.* §. *VIII. Sententia Grotii & Ziegleri.* §. *IX. Prohiberi ejusmodi commercia posse demonstratur.* §. *X. Merces ejusmodi vetita vocantur* CONTRABANDO *& cur?* §. *XI. Qualium mercium negotiatio vetita fuerit jure Romano ratione exterorum?* §. *XII. Quarum negotiatio inter ipsos cives prohibita?* §. *XIII. Quid jus canonicum circa merces vetitas statuerit?* §. *XIV. Quid hodie* CONTRA-

BANDO *jure & consuetudine gentium ratione exterorum?* §. *XV. Quasnam merces a privatis venire prohibeat jus Germanicum?* §. *XVI. Quemadmodum prohibere, ita & concedere Princeps commercia cum exteris potest certis legibus.* §. *XVII. Inter has etiam est solutio vectigalium.* §. *XVIII. Si vel merces vetita inveniantur, vel vectigal non solvatur, merces a fisco vindicantur.* §. *XIX. Et tunc vocantur* COMMISSÆ. §. *XX. Sæpe & naves simul capiuntur & a fisco occupantur, quod vocant:* Vor gute Priesen erklahren. §. *XXI. Transitio ad caput secundum.*

§. I.

ACriter jam inde ab antiquissimis usque temporibus de imperio libertateque maris disceptatum esse, vel Minois, (a) nec non Atheniensium & Lacedæmoniorum, (b) Romanorum item & Carthaginiensium, (c) aliaque innumerabilia gentium aliarum bella satis demonstrant. Sæpe profecto maris undas cruore effusissimo contaminavit impotens illa etiam mari dominandi libido. Sæpe quæsitum istud imperium non minore sanguinis profusione evertit libertatis cupiditas, neque post tot turbas ita de hac lite transactum est, ut non subinde ideo æmulæ classes aperto Marte concurrant. Nec minore cura interea, dum gen-

(a) Boecl. *Differt. de Minoe maris domino Tom. II. differt. academ. pag.* 1073.

(b) Isocrat. *Orat. de pace.* (c) Flor. *lib.* 2. *cap. XI.* Appian. *de bellis punicis p.* 1.

gentes arma strinxerunt, calamos expediverunt eruditi. Veteres equidem Romanorum JCti, Stoicorum innutriti sapientiæ, & nescio quam totius humani generis rempublicam somniantes, (d) naturali jure non solum mare, verum etiam littora maris communia esse omnium contendebant. (e) Sed ab his principiis, mutata paullo post republica, ipsos Romanos fecisse divortium, vel inde patet, quod Imperatores ipsi sibi maris dominium vindicare non dubitarint: id quod ex APPIANO, (f) ARISTIDE Rhetore, (g) OPPIANO, (h) PHILOSTRATO, (i) ipsaque celeberrima *lege* ἀξίωσις *IX. digest. ad L. Rhod. de jactu* magno apparatu demonstravit JAC. GOTHOFREDUS. (k) Multo acrius ea de re certamen natum est, postquam Europææ gentes maria extera tentarunt, sed ita, ut plerique scriptores patriæ

(d) Gerh. Nood. *probabil. lib.* I. *cap.* VIII. *sequ. p.* 21.

(e) §. 1. *Inst. de rer. divis. L.* 13. §. 7. *de injur. L.* 13. *pr. D. commun. rust. & urban. præd.*

(f) Appian. *præfat. hist. p.* 3. *edit.* Stephan.

(g) Aristid. *Orat. ad* M. Antonin. *pag.* 119. *conf. & p.* 354. 360. 382. *seq. Tom.* I.

(h) Oppian. *Halieut. v.* 3.

(i) Philostrat. Vit. Apollon. Tyan. *libr.* VII. *c.* II.

(k) Jac. Gothofredi *dissert. de imperio maris ad L.* ἀξίωσις 9. *D. ad L. Rhod.* Genev. cIcIcLIV.

patriæ commodis manciparent calamum, & hoc partium studio, ut fit, in diversas sententias abriperentur. Libertatem maris summo studio adserere adlaboravit HUGO GROTIUS, (l) sed lucro navigationum ad Indos, quod tum Hispani pariter ac Lusitani intercipere studebant, ad scribendum pellectus. (m) Eamdem Belgarum caussam non modo contra Hispanos, verum etiam Anglos, halecum piscaturam Batavis invidentes, egerunt THEODORUS GRASVVINCKELIUS, (n) ULR. HUBERUS, (o) CORN. VAN BYNCKERSHOEK, (p) aliique, quamvis non omnes GROTII principiis insisterent. Verum tanto acrius pro maris imperio contenderunt earum gentium scriptores, quæ sibi antiquitus isto potitæ videbantur: quales

(l) Grotius *de mari libero, qui libellus prodiit anno* cIↃIcCVII. *Conf. ejusdem. jus belli & pacis lib.* II. *cap.* II. §. 3. *seqq.* & *cap.* III. §. 8. *sequ.*

(m) Dominic. Band. *lib.* II. *de induciis billi Belgici.*

(n) Grasvvinckel. *Vindiciæ maris liberi, quæ tamen ordinibus oblata, suppressa sun. vid.* Huber. *hist. civil. Part.* III. *lib.* I. *sect.* VI. *cap.* I.

(o) Huber. *digress. Part.* I. *libr.* IV. *cap.* XIV. *sequ.* & *de jure civit. lib.* II. *Sect.* IV. *cap.* II.

(p) Corn. Bynkershoek *diss. de dominio maris. Hag.* cIↃIↃCCIII.

quales sunt JOANNES SELDENUS, (q) JO. BAPTISTA BURGUS, (r) THOM. RIVIUS, (s) MARISOTTUS, (t) STRAUCHIUS (u) aliique quam plurimi. Fuerunt etiam, qui cum JO. ISACCO PONTANO, (x) SAM. PUFFENDORFIO (y) aliisque mediam quamdam ingressi viam, totam hanc litem variis distinctionibus sine pulveris jactu componi facillime posse, sibi persuaderent. Ut adeo, si in ulla, in hac certe quaestione, quam maxime in partes eant eruditi, patriae plerumque commodorum, quam veritatis, hac in re quidem, studiosiores.

§. II.

Quamvis vero is ego non sim, qui sibi in re tanta judicium arrogare sustineat, quod jam IS. PONTANO, (z) *onus Ætnæ gravius* visum est: id tamen certum exploratumque videtur, eruditos tantum non omnes, quos non immoderatum patriae studium in transversum egit, secundum SELDENUM litem

(q) Seld. *mare clausum edit.* CIↃIↃCXXXV.

(r) Jo. Bapt. Burg. *de dominio maris Ligustici.*

(s) Rivius *Histor. navig. Ind. lib.* III. *cap.* XXXVII. *sequ.*

(t) Marisott. *orb. marit. lib.* II. *cap.* X. *&* XX. *sequ.*

(u) Strauch. *dissert. de imperio maris.*

(x) Jo. Is. Pontan. *discuss. histor.*

(y) Puffendorf. *de jure nat. & gent. lib.* IV. *cap.* V. *sequ.*

(z) Pontan. *praefat. discuss. hist.*

litem dedisse. (a) Id quidem apud omnes æque in confesso est, Deum, qui, ut existerent homines, voluit, non posse non & velle, ut iis rebus creatis, quibus ad sustinendam commodeque transigendam vitam opus videretur, libere uterentur. Hinc non quidem dominium proprietatemque introduxit, ceu vulgo ex oraculo illo divino apud MOSEN (b) colligunt, sed facultatem rebus in medio positis utendi. Ex eo consequitur, ut communio antiquior fuerit dominio. *Omne* enim *dominium*, ut recte a NERVA, (c) Jureconsulto, animadversum est, *ex naturali possessione incipit*. Possessio vero facti est, adeoque, nisi in infinitum progredi cogitando velis, necesse est, ut originarius acquirendi modus, vel ab occupatione vel a divisione inceperit, quarum neutra sine communione intelligi potest. (d) Quum vero communio illa in tanta hominum aviditate diutius subsistere nequeat, quam quoad res illæ communes inexhausti usus fuerint, consequens est, ut relicta illa, dominium introducere maluerint homines, posteaquam gli-

(a) Ziegl. *de jure majest. lib.* II. *cap.* VII. §. IX. *sequ.* Hertius *de servitute naturali sect.* I. §. XI. Thomas. *ad* Huber. *de jure civit. lib.* II. *sect.* IV. *cap.* II. §. XLIII.

(b) *Genes. I*, 28. *sequ.*

(c) *L.* 1. §. I. *D. de acquir. rer. domin.*

(d) Thomas. *fundam. jur. nat. & gent. Lib. II. cap. X.* §. *VII.*

gliscente avaritia & luxu, auctoque humano genere, animadverterunt, res communes & in medio positas non sufficere singulis, innumerisque litibus dare occasionem. Hinc factum vero est, ut, quæ ob communionem, quam vocant privativam, antea nullius essent, cederent deinde occupanti. Hoc modo integri terrarum tractus sive per universitatem, sive per fundos occupari cœperunt, quumque priore casu tractus illi toti ad populum pertinerent: consequens erat, ut & singulæ illius partes in ejusdem essent dominio, adeoque & illa, quæ privatorum dominio non essent adscripta, & quibus singuli commode uti frui non possent, imperantes sibi vindicarent. (e) Eo jure ergo sensim in mare etiam tractibus suis proximum usi sunt imperantes, sibique jura quædam, quæ non inexhausti videbantur usus, ita vindicarunt, ut alios eorum usu excluderent. Adeoque hoc modo per occupationem mare in dominio vel imperio gentium esse cœpit, idque non magis ratione alienum est, quam quod & alia *ἀδέσποτα*, veluti feras, flumina, pisces, insulas, mineras & metalla, aliaque hujus generis occupando sua fecerunt.

§. III.

Porro quemadmodum dominium semel occupatione quæsitum, animo deinde etiam retinetur, quamvis actu non semper acce-

---

(e) Boehmer. *jus publ. univers. Libr. II. c. X. §. 5. sequ.*

accedat possessio: ita idem de mari statuendum, quidquid nobis obvertat CORN. BYNCKERSHOEK, (f) cujus hypothesin accurate suo more destruxit illustris THOMASIUS (g). Dominium vero istiusmodi non momentaneum, sed permanens, non potest non varios, eosque satis illustres, producere effectus. Inter quos haut postremus est, quod in arbitrio principis tanquam maris domini sit, an concedere velit peregre advenientibus vel adpulsum ad littora, vel transitum per mare a se occupatum. Quamvis enim id graviter negent Belgæ apud GROTIUM, (h) *legesque divinas ac humanas navigandi mercandique jus ita ut cælum & solum omnibus ex æquo addicere*, contendant, nec desint etiam, qui hujus ad littora adpulsus transitusque maris concessionem servitutibus naturaliter inter liberos populos constitutis accensent: (i) neutris tamen nostram adjungere sententiam possumus. Est hæc natura dominii, ut alios vel usu rei nostræ arcere, vel eumdem certis legibus iis concedere liceat. *Qui alienum fundum ingreditur*, inquit CAJUS, (k) *venandi occupandique gratia, potest a domino, si is praviderit,*

(f) Corn. Bynkersh. *de domin mar. p.* 12. *sequ.*

(g) Thomas. *ad* Huber. *de jure civil. l. c.*

(h) Grot. *Hist. Belg. libr. XVI.* *ad annum* CIↃIↃCVIII.

(i) Hertii *dissert. de servit. natural. const. sect. I. §. X. sequ.*

(k) *L. 3. §. I. D. de acquir. rerum domin.*

vit, probiberi, ne ingrediatur. Et aucupibus rescripsit D. PIUS: (l) Οὐκ ἔστιν εὔλογον, ἀκόντων τῶν δεσποτῶν ὑμᾶς ἐν ἀλλοτρίοις χωρίαις ἰξεύειν. *Non est consentaneum, ut per aliena prædia invitis dominis aucupium faciatis.* Cur vero non liceat domino maris, quod in prædio suo cuivis licet? Sæpe sane fit hodienum, quod Carthaginiensium regina Trojanis, littorum portumque hospitium sibi barbaro more negare querentibus, respondit apud VIRGILIUM: (m)

Res dura & regni novitas, me talia cogunt
Moliri, & late fines custode tueri.

Quis ergo hoc jure privare ausit summos imperantes, ut populi salutem supremam sibi legem dicant? Hinc profecto nihil frequentius est, quam ut pactis inter gentes caveatur, quousque jus adpellendi transeundique sit concedendum. Quemadmodum induciis Hispanorum & Belgarum, anno CIↃIↃCIX. factis, cautum legimus: (n) *non esse jus adpellandi ad portus, plagas, promontoria alterutrius partis cum tali numero navium aut armatorum, ut justi timoris suspicio generari possit, vim parari nisi ex permissu ejus, sub cujus ditione loca illa sita*

(l) *L. 16. D. de servit. præd. rustic.*
(m) Virgil. *Aeneid. lib.* I. *v.* 563.
(n) Induc. *Belgar. anno* 1608. *articul.* XII. *apud* Eman. Meteran. *hist. Bel. lib.* XXVIII. *pag.* 88.

T 5

sita sunt, aut nisi tempestatibus aliaque necessitate delati illuc fuerint ad majorem vim aut naufragii periculum effugiendum. Qualibus pactis non opus esset profecto, si omnibus persuasum esset, eos, qui alios suis portubus arcent, *παρὰ τὰ κοινὰ δίκαια, adversus jura communia facere*, ceu Megarensibus olim persuasum fuisse, memoriæ prodidit PLUTARCUS. (o)

§. IV.

Ex eo vero porro consequitur, ut si, quibus maris sui usum ad commercia maritima indulgeat princeps, etiam leges iis dicere possit. Hinc ejus est, statuere, quas merces vel per mare suum vehi, vel provinciis suis inferri, vel denique iisdem exportari velit. Quemadmodum enim cuilibet rei suæ legem dicere licet: ita & maris sui usui commerciisque maritimis dum modum ponit princeps, suo jure utitur. Interest sane Reipublicæ, ne promiscue omnibus negotiandi licentia detur. Interest, ut jam ARISTOTELES (p) monuit, *legibus definire, quibuscum communicare cives oporteat, cum quibus non oporteat*. Interest, ne exteri commerciorum obtentu quæstui insistant, cives divitiis spolient, luxu aliisque vitiis ac probris inficiant rempublicam, seque vel ipsos vel hostes rebus nostris potentiores opulentioresque efficiant. Quibus omnibus pro-

(o) Plutarch. *in Pericle. p.* 168.
(p) Aristot. *lib. VII. polit. cap.* 6.

prospicere, imperantis sine dubio est officium.

§. V.

Justam hæc rationem habere in civibus, iisque, qui cum nostris negotiantur, nemo temere negaverit. Quod enim ad illos attinet, recte ait ZIEGLERUS: (q) *Uti totum regimen ad principem spectat, ita etiam ab ejus judicio dependet, ea, quæ necessaria aut utilia reipublicæ fuerint, definire, & in effectum deducere, neque subditis ulla tum competit potestas, scrupuloso examine eadem perstringere aut impedire.* Quum ergo nemini dubium sit, quin ad necessitatem utilitatemque reipublicæ quam maxime pertineat, ut legibus certis ac perspicuis, quæ vel exportanda e regione sint, vel admittenda ab exteris, definiatur, siquidem alias vel civium indigentia vel luxus impediri vix potest: facile patet, hanc quoque potestatem imperantibus, salva republica, non posse denegari. Sic jam olim Lycurgum, Spartanorum legislatorem, non solum cives suos peregrinari, sed & peregrinos in urbe negotiari prohibuisse, auctor est PLUTARCHUS. (r) Majores nostri nihil, quod ad luxum & mollitiem irritare cives posset, ad se deferri passi sunt. De Nerviis, cisrhenano po-

(q) Ziegler. *de jur. majest. lib. I. cap. IV.* §. 18.

(r) Plutarch. *in Lycurgo p.* 25.

populo, CÆSAR: (s) *Nullum aditum esse ad eos mercatoribus: nihil pati vini reliquarumque rerum ad luxuriam pertinentium inferri, quod his rebus relanguescere animos, eorumque virtutem remitti existimarint*, IDEM de Suevis: (t) *mercatoribus est ad eos aditus, magis eo, ut quæ bello ceperint, quibus vendant, habeant, quam quod ullam rem ad se importari desiderent*. De reliquis in universum Germanis TACITUS (u) observat, *proximos tantum ripæ & vinum mercari*, reliquis quippe Germanis plane ignotum. Contra ea de Solone refert PLUTARCHUS, (x) ex fructibus solum eum oleum dedisse peregrinis distrahendi facultatem, aliorum exportatione interdixisse, maxime ficuum, constitutis delatoribus, qui eorum exportationem indicarent, ideo sycophantarum nomen adeptis. Alia hujus generis exempla collegit JO. MICHAEL PICCARTUS. (y) Eadem exemplo nuper admodum Galliæ Rex & postea augustissimus Imperator adamantes ad se inferri venumque exponi vetuerunt, quemadmodum & Gallos sericum; Anglos lanam & stannum inelaboratum & in-

(s) Cæsar *de bello Gall. lib.* II.
(t) Idem *de bello Gall. lib. IV. cap.* I.
(u) Tacit. *de moribus Germanic. cap.* XXIII.
(x) Plutarch. *in Solone p.* 91. *Athen. lib.* III. *cap.* III. *pag.* 74.
(y) Piccart. *Observ. histor. polit. decad.* II. *observat.* III.

infectum exportari regnis suis non pati, nemini ignotum est. Quæ omnia quis eos jure facere neget? Negare id quidem audent GROTIUS & (z) SIGISM. SCACCIA, (a) qui exteris non hostibus commercia denegare cum civibus nostris, inhumanum credunt, partim ob commerciorum libertatem, quæ quum a gentibus semper magni æstimata fuerit, citra injuriam impediri a nemine possit, partim quod commercia necessaria sint ad conservandam societatem humanam, adeoque nec hoc nomine possint ab ullo mortalium prohiberi. Ex quibus fundamentis Angli apud THUANUM (b) graviter conqueruntur de Hispanis, quod libertas commerciorum sibi ab ipsis contra jus gentium denegetur. Enimvero neutra ratio ita videtur comparata, ut ideo nobis deserendum sit vadimonium. Libertas commerciorum in statu pacis salva esset debet. Eadem libertas vero etiam prohibet, quo minus quisquam cogi possit ad merces ab exteris admittendas. Nec periculum est, ne ideo totius societatis humanæ salus in discrimen adducatur, si cum hac vel illa gente, cujus merces nobis parum necessariæ videntur, commerciorum abrumpatur libertas. Multum enim,

(z) Grotius *de jure belli & pacis lib.* II. & *cap.* II. *num.* XIII. XVIII. XXII.

(a) Scaccia *de commerc.* §. I. *quæst.* I. *num.* XLVII.

(b) Thuan. *lib.* LXXI. *ad an.* CIϽ IϽLXXX.

enim, ut recte vidit Zieglerus, (c) interest, utrum in universum prohibeantur commercia, an cum hac vel illa gente prohibeantur, necessitate reipublicæ id exigente. Quemadmodum enim medicus ægrotantibus, salvo officio, interdicere nequit medicamentis, quum tamen pro morbi ratione hujus vel illius medicinæ usu interdicere jure possit: ita dubium non est, quin salva commerciorum libertate princeps hanc vel illam gentem portubus suis arcere, aut certarum mercium vecturam legibus inhibere possit, nisi pactis fœderibusque aliud fuerit conventum. Cujus rei exempla non experientia modo, verum etiam ipsum jus nostrum (d) quam plurima suggerit.

§. VI.

Sed quemadmodum hæc omnia sua luce radiare videntur: ita paullo obscurius potest existimari, an eo usque progrediatur principis imperium, ut & exterorum cum exteris commercia, per mare provinciis suis proximum instituta, vel legibus vel classibus armisque turbare ei liceat? Quid enim principi in exteros imperii? Cur mercatores exteros ad exteros excurrere prohibeat, quum isti jure suo utantur, adeoque nemini faciant injuriam? Quum ergo hæc res non adeo ad liquidum perducta videatur: licebit

(c) Ziegler *ad* Grotium *l. c. de jure majest. lib.* I. *cap.* XLI. §. 21.

(d) L. 4. C. *de commerc. & mercat.*

bit & nobis hanc quæstionem tot eruditissimorum hominum calamis æque ac potentissimarum gentium armis diutissime disceptatam, paullo accuratius expendere.

§. VII.

Certe quam sæpe potentissimi Reges ac respublicæ florentissimæ sibi hanc moverint controversiam, quam sæpe ea non dicam in litem, sed in bellum ferocissimum evaserit, exempla fere innumera docent, quorum vel pauca hic retulisse sufficerit. Lubecensibus sæculo XVI. eam ob caussam multum negotii facessebant Dani. Quum enim illi Svecis res necessarias adveherent, Danique id prohibere non dubitarent: Maximilianus I. Imperator ea de re acriter contendit cum Joanne, Danorum rege, eique, teste MEURSIO (e) per litteras denunciavit, ne commercia Lubecensium in mari Baltico ullo modo turbaret. Quin & Germaniæ principes edicto monuit, ut ad Lubecensium tutelam contra Danum excubarent, neque ullos milites in regis stipendia per provincias suas ire paterentur. Ast iidem tamen Dani, qui Lubecensibus eam ad hostes suos navigandi libertatem dubiam reddere non dubitaverant, anno CIↃ IↃXCVII. missa ad Anglos & Batavos legatione libertatem commerciorum cum Hispanis graviter urgebant. (f) Eadem de re haut paul-lo

(e) Meurs. *histor. Dan. lib. V. pag.* 49.
(f) Meteran. *hist. Belg. lib.* XVIII. *p.* 775. *seq.*

lo majore impetu circa annum CIↃ IↃLXXXIX. inter se litigarunt Angli & Poloni, (g) nec non paullo post Angli & civitates Hanseaticæ, quibus illi, fervente adhuc bello, jure cum Hispanis negotiandi interdicebant: (h) quum tamen paullo ante ipsa Elisabetha Regina missis ad Batavos Guil. VVintero & Rob. Beale, professa esset; ferre Anglos non posse, ut Batavi in ipso belli æstu naves eorum ad portus Hispanicos detentent. (i) Quid ea de re inter Svecos & Batavos Anglosque in Livoniam navigantes nostra ætate actum, quantoque animorum motu hæc quæstio inter gentes illas potentissimas agitata sit, nemo ignorat. Sic utilitati suæ numquam non serviunt gentes, idque sæpe juri gentium consentaneum judicant, quod præsenti rerum suarum statui expedire animadvertunt, modo commerciorum libertatem tuituræ, si ita visum fuerit, modo eamdem, si consultius id arbitrentur, impedituræ.

§. VIII.

(g) Cambden. *hist. Elisab. ad ann.* CIↃ IↃ LXXXIX. CIↃ IↃXCV. *&* CIↃ IↃXCVII. Meteran. *hist. Belg. pag. 766. seq.* Grot. *lib. I. hist. Belg. ad ann.* CIↃ IↃLXXIX.

(h) Tesmar. *ad* Grot. *de jure belli & pacis lib. III. cap. I.* §. V. *p. 737.*

(i) Rhedan. *hist. Batav. ad an.* CIↃ IↃLXXV. Cambden *hist. Elisab. ad an.* CIↃ IↃLXXVI. Meteran. *hist. Belg. lib. V. pag. 192.*

§. VIII.

Ad quæstionem ipsam demum ut redeamus, eam, ut solent, erudite tractarunt GROTIUS, (k) &, qui ejus vestigia legit, MARQUARDUS. (l) Uterque rem omnem distinctionibus quibusdam quam accuratissime explicari posse existimat. Primum ergo distinguunt res ipsas, quarum aliæ in bello tantum usum habeant, ut arma: aliæ voluptati tantum inserviant: aliæ & in bello & extra bellum utilitatem adferant, ut pecuniæ, commeatus, naves, & quæ navibus adsunt. De primo genere extra omnem dubitationem positum esse, ejusmodi mercium vecturam ad hostes posse prohiberi, quum in hostium partibus esse videantur, qui iis ad bellum necessaria subministrant. Secundum genus querelam non habere, quia ejusmodi res neque majores vires addant hosti, &, si quod superfit ejus robur, infringant. Unde & SENECA (m) non negandum tyranno putat beneficium, *quod illi neque vires majores daturum sit in exitium commune, nec confirmaturum, quas habet*. In tertio genere distinguendum esse belli statum, dispiciendumque, princepsne tueri se non possit, nisi, quæ hosti submittantur, interceperit, (tunc enim ... non ... ne-

(k) Grot. *de jure belli & pacis lib.* III. *cap.* I. §. 5.

(l) Marquard. *de jure mercat. lib.* I. *cap.* *XVI. num.* 34.

(m) Seneca *de benefic. lib.* VII. *cap.* XX.

necessitatem jus dare,) an hosti pæne a nobis jam perdomito ejusmodi res subvehantur, quibus vires ejus pæne jam infractæ possent restitui: (tunc enim exteros cum hoste negotiantes nobis de damno culpa dato teneri,) an porro damnum nondum dederint, sed dare tamen voluerint (tunc enim jus esse rerum retentione eos cogere, ut de futuro obsidibus, pignoribus aliisve modis caveant,) an denique evidentissima fit hostis injustitia: (tunc enim illos, qui illum quocumque modo confirment, jam non civiliter amplius de damno sed & criminaliter ad supplicium obligari.) Hæc GROTIUS & MARQUARDUS. Paullo aliter rationes iniit ZIEGLERUS. (n) Quamvis enim de primi ac secundi generis mercibus cum GROTIO sentiat: ad tertium vero quod attinet, concedat, prohibitionem fieri non posse per modum imperii, eo, quod imperio nostro negotiatores isti non pareant: fieri tamen posse existimat denunciationem, quam si insuper habuerint exteri, magis excusatam fore manus injectionem. Interesse tamen adhuc putat, utrum suo nomine mercatores hostibus ejusmodi res submiristrent, an publico principis aut civitatis. Illo casu, quia non animus hostilis, sed solum lucri studium mercatores agat, non statim idem in eos, quod in hostes, decernendum esse. Hoc vero, quia publica caussa jam satis

(n) Ziegler. *de jur. majest. lib. I. cap.* XLI. §. 27.

tis ostendat, hostilem esse illum subvectionis actum, etiam negotiatoris deteriorem fore conditionem, nec aliam, quam ipsius hostis. Multa etiam obvertit thesi isti, qua GROTIUS ea, quæ hosti submittuntur, tum demum intercipi posse statuit, si nos aliter tueri nequeamus. Eam enim ex principio illo GROTII (o) de communione primigenia, in casibus extremæ necessitatis reviviscente, ab ipso ZIEGLERO, (p) PUFFENDORFIO (q), & OBRECTO (r) satis jam profligato, falso derivari observat, quum longe commodius ex hostili ejusmodi negotiatorum animo deduci possit. Tanta hac quidem in re sunt eruditorum divortia.

§. IX.

Enimvero, rem paullo accuratius, adhibita in consilium ratione, expendentibus facile adparebit, rem omnem facile ex sanis juris universalis principiis componi posse. De mercibus ad voluptatem unice comparatis inter omnes constat, liberam esse oportere earum vecturam. Tantum abest, ut hosti inde quidquam accedat roboris, ut potius idem illi detrimentum adferant, quod Hannibali *Capua* deliciæ, *quas ipsi*

Can-

(o) Grot. *de jure belli & pacis lib. II. cap. II.* §. VI.
(p) Ziegler. *ad* Grot. *l. c.*
(q) Pufendorff. *jus nat. & gentium lib. II. cap. VI.* §. VI.
(r) Obrecht. *Observ. ad* Grot. *l. c. p.* 1083.

Cannas fuisse veteres (s) observant. Quare vix subest ratio, cur earum vectura neutrarum partium gentibus interdici debeat. Nec de primi generis mercibus, quæ ad belli usum primario comparatæ sunt, quisquam temere dubitaverit, quin earum vectura impediri quovis modo possit. Perinde enim esse videtur, sive quis arma nobis intentet, sive hostibus eadem subministret, nobis inferenda, & recte apud PROCOPIUM (t) Amalasuntha, *in exercitu hostium eum censeri*, ait, *qui*, *quæ ad bellum usui sint*, *hostili exercitui subministrat*. Unde notum ex LIVIO (u) est, hostium loco a Romanis habitos esse Epirotas & Teios, quod Antiochum hostem pecunia & commeatu juvissent. Ast dum GROTIUS reliquas merces, quæ & in bello & extra bellum usum habent, non nisi quibusdam casibus certaque ratione prohiberi posse, arbitratur, in eo procul dubio eum fugit ratio. Nimirum uti recte vidit illustris COCCEJUS, (x) omne illud jus occidendi, vastandi, eripiendi, quod extra bellum injuriæ instar esset futurum, sola necessitate juris nostri tuendi recuperandique defenditur, illamque libertatem utraque pars belligerantium pro se solet allegare. Quisque illa HORATII (y) ingeminat:

Neq

(s) Liv. *lib. XXIII. cap. VI.* (t) Procop. Gothic. *lib.* I. *c.* II. (u) Liv. *lib.* XXXVI. & *lib.* XXXVII. (x) Coccei. *differt. de commissis* §. *XXIV. seq.* (y) Hor. *lib.* II. *sat.* I.

Nec quisquam noceat cupido mihi pacis.
Ait ille,
Qui me commorit, (melius non tangere clamo,)
Flebit.

Quod si vero in defensione illa quævis honesta ratio est expediendæ salutis: consequens est, ut princeps omnia facere possit, sine quibus jus suum tueri nequit, omniaque, quæ huic defensioni objiciuntur, impedimenta removere. Ergo eo jam casu non quæritur, an alteri jus sit, hosti nostro advehendi commeatum, aliaque, quæ ei necessaria sint, subministrandi: sed sufficit, & nobis jus esse, contra quemcumque, qui defensionem nostram vel anticipitem magis vel difficiliorem reddit, arma expediendi. Sic eos, qui hosti nostro ex fœdere obligati auxilia submittunt, jure suo agere, nemo negaverit. Sed nec magis negari potest, nobis licere armis eorum arma opponere. Eadem vero ratione pars belligerantium jus commerciorum impedire jure potest, si quocumque modo hostium viribus inde accedat cumulus, aut defensio illi reddatur difficilior. Quis vero neget, commeatu, pecunia, navibus, apparatuque nautico non minus augeri hostium vires, quam armis ipsis suppeditatis? Quare nihil æquius est, quam ut hæc quoque hostibus advecta intercipi possint, ceu jam a RICH. ZOUCHÆO, (z) SELDENO,

(z) Zouch. *jur. facial. sect. VIII. qu. 7. sequ.*

NO, (a) HERTIO (b) aliisque est observatum. Nihilominus tamen excipiendus esset casus, si inter gentes convenisset, ut neutra alterius commercia turbaret, tametsi hostibus necessaria subveherentur. Quales conventiones tametsi rarissimæ, non tamen plane ignotæ sunt, ceu vel exemplo pactionis Gustavi I. Sueciæ & Francisci I. Galliæ Regis patet, inter quos convenit, *ut omnibus Sueciæ subditis liberum esset, cum navibus suis, mercibus & commerciis proficisci ad Galliæ hostes & inimicos, eorumque portus, regiones & terras, ubicumque eis commodum videretur, subsistere & commercari, abire & redire quandocumque vellent, ita ut ea de caussa non dicerentur violasse pacem, aut mali quid iis inferretur a Francia.* Ipsam pactionis formulam servavit LOCCENIUS, (c) quam hic exscribere non vacat.

§. X.

Ceterum merces ejusmodi, quarum vectura hoc modo prohibetur, Athenis ἀπόῤῥητα dicebantur, in eamque classem a SCHOLIASTA ARISTOPHANIS (d) referuntur lina, ûtres, lignum, cera, pix, aliaque conficien-

(a) Selden. *de mari clauso lib. II. cap. XX.*

(b) Hert. *ad* Pufend. *de jur. nat. & gent. lib. VIII. cap. VI. §. VII.*

(c) Loccen. *histor. Sueciæ lib. V. ad annum* cIↄ IↄLIX.

(d) Aristophan. Scholiast. *ad nubes & equites.*

ciendis instruendisque navibus idonea. Romæ quoque notæ erant *res, quæ venire non possent*, ut & *quæ exportari non debeant*, quarum bis in rubricis pandectarum (e) & codicis (f) fit mentio. Ast medio ævo vocari cœperunt CONTRABANDO *vel contrabande VVahren*, a vocabulo *bando*, quod idem est ac *bannum*. Quamvis vero hujus vocabuli frequentissimus medio ævo usus, & multiplex sit significatio, ceu copiose docuit CAR. DU FRESNE: (g) præcipue tamen huc notio pertinet, quam e tabulario Casauriensi & *vocabulario della Crusca* protraxit, quod scilicet *bannum* vel *bandum* sit *leggo o decreto del principe o de magistrati, notificato col suono di tromba del ministro publico*, id est, lex vel decretum principis vel magistratus sonante tuba ministri publici promulgatum. (h) Unde consequitur, ut CONTRABANDO nihil aliud sit, quam quidquid contra publicam legem vel interdictum principis fit, adeoque *contrabande VVahren* sunt merces, quarum vecturam summi imperantes vel publica lege, vel denunciatione saltim exteris facta, prohibuerunt.

§. XI.

(e) Rubr. *lib. XVIII. D. Tit. I.*

(f) Rubr. *lib. IV. Cod. Tit. XL. & XLI.*

(g) Car. du Fresne *in Glossar. med. & inf. Latin. Part. I. pag.* 454.

(h) *Conf.* Castell Ditionario *de Viaggianti Italiano tedesco sub voce* banno.

§ XI.

Quamvis vero medio demum ævo natum sit isthoc vocabulum: tantum tamen abest, ut res ipsa tum demum innotuerit, ut potius jam jure Attico & Romano multarum rerum commercium vel inter cives ipsos, vel cum gentibus exteris prohibitum esse, animadvertamus. Ab his ut capiamus primordia, plura sunt, quæ barbaris advehi vetant Imperatores. Ut vero, quales hi sint, eo rectius intelligamus, observandum est, invaluisse initio apud Romanos distinctionem inter cives & peregrinos, quos hostes etiam vocabat antiquitas. Et his quidem omnes accensebantur etiam in orbe Romano, qui civitatis jura non impetraverant, veluti socii & Latini nominis & Italici juris, ipsique provinciales, quos solos dum CHRIST. GOTTL. SCHVVARZIUS V. C. (i) peregrinos adpellatos existimat, procul dubio errat. Postea ubi Antoninus Caracalla civitatem cum omnibus in orbe Romano viventibus communicaverat, (k) soli libertini Latini & dediticiæ conditionis *peregrini* habiti sunt: (l) ceteri omnes, qui Romanis parebant, AUGUSTINO (m) teste, Ro-

(i) Schvvarz. *dissert. de jure Italic. c. 1. §. 1.*

(k) L. 17 *D. de statu hom.*

(l) Ulpian. *fragm. Tit. XX. §. XIV.*

(m) Augustin. *in Ps. LVIII. Part. I. sub fin. Conf.* Casaub. *ad* Lamprid. Alex. Sev. *cap. V.* Justell. *ad can. eccles. univ. IV. p. 95. T. I.* Ez. Spanh. *orb. Rom. ex. II. §. 10. p. 89.*

Romani; reliqui extra orbem Romanum *barbari* dicti sunt. (n) Unde *eos solos in totius mundi civitate peregrinari*, ait SIDONIUS. (o) Cum his ergo non omnium rerum erat commercium, multæque adeo in legibus nostris recensentur res, quas ad eos advehere nefas habebatur. Sic VALENTIS & GRATIANI Augustorum lege (p) cautum est, *ut ad barbaricum transferendi vini, olei & liquaminis nullam quisquam habeat facultatem, ne gustus quidem caussa, aut usus commerciorum*. Oleum & vinum quid sit, & quibus usibus inserviat, nemo omnino nescit. *Liquamen* vero, quod & *γάρον* vel garum adpellatur, (q) erat condimentum ex pisce soluto confectum, quod in deliciis habebant veteres. (r) Hæc vero omnia barbaris invidebant Imperatores, ne degustatis ejusmodi deliciis pellecti, sese provinciis Romanorum infunderent. Hoc enim modo LIVIUS (s) Gallos, & PAULLUS DIACONUS (t) Langobardos in Italiam pellectos fuisse referunt. Unde non mirum, quod *ne gustus quidem caussa, aut usus commerciorum*, id est, ne quidem ad usum ipso-

(n) Brisson. *de verb. signif. voce barbarus*.
(o) Sidon. *Apollin. lib. I. Epist. VI.*
(p) L. 1. *C. quæ res exportari non deb.*
(q) L. 3. §. 1. *D. de penu legat.*
(r) Cujac. *lib. IX. obs. IX.*
(s) Livius *lib. V. cap. XXXV.*
(t) Paul. Diac. *hist. Langob. lib. I. cap. ult.*

ipsorum mercatorum, cum barbaris negotiantium, eas res in solum barbaricum deferri voluerint principes Romani. Eadem severitate GRATIANUS, VALENTINIANUS & THEODOSIUS Augusti (u) *purpuram vel in serico, vel in lana, quæ blatta vel oxyblatta, vel janthina dicebatur, nec non muricis vellus distrahi vendique vetuerunt*, addicta sanctione, ut is, qui postremum vendere ausus fuerit, capitis subiret discrimen. Omnia hæc sibi reservaverant principes Romani, tamquam majestatis suæ insignia, unde sua interesse existimabant, ne hæc inter barbaros vulgarentur. (x) Iidem Augusti (y) etiam *serici comparandi a barbaris facultatem omnibus, præterquam comiti commerciorum, adimendam* existimarunt. Quamvis vero hac lege non tam exportatio quam importatio rei prohibeatur: revera tamen ea principum fuit intentio, ut ne aurum ad barbaros migraret. Pretiosa res habebatur sericum, adeo, ut, VOPISCO (z) teste, libra auri libra serici æstimaretur. Intererat ergo reipublicæ, ne tam vana merce aurum permutarent Romani, & barbaros stultitia sua redderent opulentiores. Genuinam hanc fuisse legis nostræ rationem vel ex eo patet, quod & alio

(u) L. 1. *Cod. quæ res venire non possunt.*

(x) L. *fin. C. de vestitu holoser.*

(y) L. 2. *C. quæ res ven. non poss.*

(z) Vopisc. *in Aurelian.*

alio loco (a) iidem principes ſanxerunt, *ut barbaris aurum non ſolum minime præberetur, ſed etiam, ſi apud eos inventum fuerit, ſubtili auferretur ingenio: utque ſi ulterius aurum pro mancipiis vel quibuſcumque ſpeciebus ad barbaricum fuerit tranſlatum a mercatoribus, non jam hi damnis, ſed ſuppliciis ſubjugarentur, judice etiam tamquam conſcio criminis punito, ſi repertum non vindicaverit.* Quid? quod non ſolum ad barbaros nihil harum rerum exportari volebant Imperatores, verum etiam ipſos barbaros ad portus & emporia ſua omnino non admittendos exiſtimabant. Unde HONORIUS & THEODOSIUS Augusti (b) mercatores tam imperio ſuo, quam Perſarum regi ſubjectos ultra ea loca, in quibus fœderis tempore cum memorata natione convenerat, nundinas exercere prohibuerunt, addita elegante ratione, *ne alieni regni*, (*quod non convenit*,) *ſcrutarentur arcana.* Quum ergo ſua intereſſe crederent Romani, ut barbarorum luminibus officerent, neque eos vel prudentiores, vel ditiores potentioreſque fieri paterentur: nemo dubitabit, quin multo magis armorum exportationem inhibuerint. Quo pertinet lex MARCIANI Imperatoris, (c) qua ſanxit, *ut nemo alienigenis barbaris cujuſcumque gentis, vel ſub legationis ſpecie vel ſub*

(a) L. 2. *C. de commerc. & mercat.*
(b) L. 4. *C. de commert. & mercat.*
(c) L. 2. *C. quæ exportari non deb.*

sub quocumque alio colore Constantinopolin venientibus, aut in diversis aliis civitatibus vel locis loricas, scuta & arcus, sagittas & spathas & gladios, vel alterius cujuscumque generis arma, vel ferrum, sive factum sive infectum, auderet venundare, comminatus iis bonorum universorum publicationem, & capitale supplicium, qui huic legi non paruerint. Elegans & hic additur ratio, *perniciosum esse Romano imperio, & proditioni proximum, barbaros, quos indigere conveniat, telis, ut validiores reddantur, instrui*. Ea scilicet tum erat orbis Romani conditio, ut cum barbaris aut bellum esset, aut belli præparatio, aut pax quam maxime infida. Hinc nec pacis tempore iis subministrari volebant ea, quæ jam veteres Romani hostibus advehere prohibuerant. Qua de re præclarus exstat locus JULII PAULLI: (d) *Cotem ferro subigendo necessariam hostibus quoque venundari, ut ferrum & frumentum & sales, non sine periculo capitis licet*. Ex quibus locis simul discimus, Romanos non ad GROTII mentem suas attemperasse leges, sed ea quoque, quæ tum extra, tum intra bellum usum habent, quin & ad voluptatem comparata ad hostes deferri vetuisse, eoque frequentius ejusmodi condidisse leges, quo magis reipublicæ interesse animadvertebant, ne ea-

rum

(d) Paull. *Recept. sentent. lib. V. Tit. XII. & L. II. pr. Digest. de public. & vectigal.*

rum violatione hostes suos ditiores ferocioresque redderent.

§. XII.

Quemadmodum vero hæc omnia ad commercia cum barbaris inita pertinebant: ita negotiationes nonnullæ inter ipsos cives Romanos erant prohibitæ. Talis erat ille christianorum mancipiorum mercatus, quo fiebat, ut plurima in Judæorum potestatem non sine summo religionis suæ discrimine pervenirent. Hoc enim hominum genus, proselytos faciendi studiosissimum, miseros illos servulos durissime tractabat, ut pertæsi illius miseriæ & spe melioris conditionis pellecti, religioni suæ mitterent repudium seque synagogæ adjungerent. Hinc HONORIUS & THEODOSIUS Augusti (e) anno æræ christianæ CCCCXVII. sanxere, *ut ne Judæus servum christianum compararet, aut quocumque titulo consequi posset. Si quis vero ullum ejusmodi mancipium possederit, aut circumciderit, is capitali sententia puniretur, ipso servo pro præmio libertate donato*. Quamvis vero ea lex de solis Judæis loquatur: in rubrica tamen ipsa prohibetur, *ne christianum mancipium* HÆRETICUS *vel* JUDÆUS *vel* PAGANUS *habeat, vel possideat, vel circumcidat*. Et in BASILICIS (f) re ipsa ea lex porrigitur etiam ad *Græcos*, id est, deorum cultores, *Samaritanos & alios*

(e) L. *un. C. de Christian. mancip. hæret. vel Judæus*.

(f) Basilic. *lib. LX.*

alios hæreticos, id est, non existentes orthodoxos, quamquam capitali illi supplicio alia paullo mitior pœna xxx librarum surrogatur. Quemadmodum vero hæc lex instar antidoti adversus corruptionem animi erat: ita aliis sanctionibus jam olim corpori consulere studuerant, vetito quippe veneni mali commercio, ex quo facile detrimentum capere poterat respublica. Sane ad edictum provinciale notavit CAJUS, (g) *putare quosdam*, VENENI MALI *non contrahi emtionem, quia nec societas aut mandatum flagitiosæ rei ullas vires habeat*. Quod quamvis ipse non ita in universum admittere velit, eo quod hoc tum demum justam rationem habeat, si res nullo modo adjectione alterius materiæ usui nobis esse possit: ex lege tamen Cornelia de sicariis (h) capitale erat, venenum malum necandi hominis caussa conficere, habere, vendere. Quod deinde variis senatus consultis & principum constitutionibus ad eos porrectum est, qui vel *conceptionis*, (i) *vel libidinis*, (k) *vel abortionis*, (l) *vel alienandæ mentis* (m) caussa vene-

(g) L. 35. §. 2. *Dig. de contrah. emt.*
(h) L. 1. §. 1. L. 3. *princ. D. ad* L. *Corn. de sicar.*
(i) L. 2. §. 2. *Dig. ad* L. *Corn. de siccariis.*
(k) L. 4. *C. de malef.*
(l) L. 38. §. 5. *D de pœn.*
(m) Novell. *CXV. cap. IV.* §. 5.

venena vendiderint. Eodem modo in commercio non erat frumentum tum publici canonis, (n) tum quod exercitui mittebatur. (o) Illud si quis vel emeret vel venderet, capitali uterque supplicio plectebatur. Hujus emptio in vilioribus personis capitali supplicio; in honestioribus proscriptione & publicatione bonorum coercebatur. Erat vero frumentum publici canonis, quod & *canon*, (p) *commeatus*, (q) *canon urbicarius*, (r) *& entheca populi Romani* (s) dicitur, pensio annonæ, quæ a provincialibus possessoribus populi usibus annis singulis submittebatur, ut ex eo populo Romano panis ministraretur a pistoribus. (t) Quum vero annona Romana externis potius quam domesticis præsidiis niteretur, & nulla re facilius vulgus ad seditionem consternari soleat, quam metu feriarum esurialium: tanta animi contentione annonæ publicæ curam susceperunt principes Romani, (u) ut ANNONA AUGUSTA inter solemnia, quibus eorum laudes in nummis consecrabantur, elogia, in primis emi-

(n) L. 3. C. *quæ res venire non poss.*
(o) L. 4. *C. eod.* (p) L. 30. *C. Th. de annona.*
(q) L. 32. C. *Theod. de navicular.*
(r) *L.* 3. *C. Theod. de can. frum.*
(s) L. 13. *C. Theod. de oper. publ.*
(t) Jac. Godofr. Parat. *ad* Cod. Theodos. *lib. XIV. tit. XIV. pag.* 225. *Tom. V.*
(u) Boecleri *Exerc. de anona sub Imperat. Rom. Tom. II. Exerc. XVI. pag.* 512.

emineat. (x) Quare ne quidquam hujus frumenti a privatis vel exteris interciperetur: tam severa lege ejus mercatum prohibere placuit. Eademque ratio suasit, ut & commeatus ad exercitum destinati emtionem privatis inhiberent, haut ignari, & illum fame non modo rebus gerendis inidoneum reddi, verum etiam ad seditiones facile incitari. Metus iste seditionum etiam jam olim subegerat Romanos, ut devictis gentibus & male obsequiosis arma adimerent, cujus rei exempla haut pauca exstant apud JUL. CÆSAREM (y) & TACITUM. (z) Id vero ad omnes porrexit JUSTINIANUS, (a) a quo lege publica cautum legimus, ne quisquam privatorum arma conficere auderet, nisi sit ex numero fabricensium, neve privati arma emerent gestarentque, præter cultellos minores, quibus nemo in præliis utatur. Privatorum ergo non solum commercio, sed & fabricationi Imperator exemit arma, eamque operam solis demandavit fabricensibus, qui jam olim fabricandis armis locare operas consueverant, & sub primiceriis fabricæ huic labori insudaverant, (b) a curiali-bus

(x) Oeco *Numism. p.* 122. 189.
(y) Cæsar. *de bello Gall. lib. II.*
(z) Tacit. *Annal. lib. XII. cap. XXXI. & Hist. lib. II. cap. LXIV. & LXVI.*
(a) Novell. *LXXXV. cap. I. & sequ.*
(b) L. 4. 5. 6. *C. Th. de fabricensib. lib. X. tit.* 22.

bus ideo muneribus immunes, (c) sed adeo tamen huic vitæ generi adstricti, ut illud deserere non possent, & in fuga deprehensi stigmate urerentur. (d)

§. XIII.

Sunt etiam commercia quædam jure canonico vetita a Pontificibus, de quibus ipsi quoque facere non possumus, quin aliquid moneamus. Maxime hanc eorum sollicitudinem incitarunt expeditiones illæ sacræ, quæ ad recuperanda ex infidelium potestate loca sacra suscipiebantur. Ut ergo tanto auspicatius sacrum istud bellum gereretur: variis bullis vetuerunt, ne quis Saracenis arma vel commeatum subveheret. Sic ALEXANDER PAPA III. (e) Romæ in concilio Lateranensi anno CIƆCLXXIX iis omnibus non modo diras sed & servitutem & rerum vetitarum amissionem minatur, *quorum animos ita occupasset sæva cupiditas, ut Saracenis arma, ferrum, & ligamina galearum subministrarent, vel in galeis & piraticis Saracenorum navibus regimen & curam gubernationis exercerent.* CLEMENS PAPA III. (f) CIƆCX. ne eos quidem, qui Alexandriam redimendorum captivorum caussa erant navigaturi, portu solvere passus est, nisi jurejurando adactos *se nihil in mercibus suis*

(c) L. 37. & 81. C. *Theod. de decurion.*
(d) L. 4. *Cod. Theod. de fabricensib.*
(e) *cap. 6. X. de Jud.*
(f) *cap. 11. X. de Judæis.*

suis vel alio modo secum illuc deferre, unde possit Saracenis, excepto redemtionis articulo, aliquod commodum aut subsidium provenire. Sed & iis diras minatus est, qui induciarum tempore merces prohibitas, lucrandi animo, eo detulerint: eodemque anno (g) decrevit, *ut qui jam amplius cum Saracenis mercimonia habuerint, sive per se, sive per alios, navibus vel quocumque alio ingenio, eis aliqua rerum subsidia seu consilia, bello fervente, impendenda duxerint, omnes abstenti essent, & a sacrorum usu exclusi*. Pressit antecessorum vestigia INNOCENTIUS III, (h) qui ALEXANDRI III decretum firmavit, addiditque, iis, qui Saracenis quidquam advexissent, *gremium ecclesiæ non esse aperiendum, nisi totum, quod ex commercio tam damnato perceperint, & tantumdem de suo in subsidium terræ sanctæ transmiserint, ut æquo judicio, in quo deliquerint, punirentur*. Nec minus denuo hanc legem firmarunt anno CIƆCCCX CLEMENS V, (i) & anno CIƆCCCXVI JOANNES XXII, (k) quorum verba hic legere parum refert. Tanta fuit Pontificum Roman. in vindicando hoc crimine sollicitudo.

§. XIV.

Sed quum hæc omnia non sint sufficiens controversias inter gentes sopiendi fundamen-

(g) *cap. 12. X. eod.*
(h) *cap. 17. X. eod.*
(i) Extrav. *comm. multa 1. de Jud.*
(k) Extrav. *copiosius 1. de Jud. & Sarrac.*

mentum: nostrum erit, paullo adcuratius inquirere, quaenam hodie merces inter gentes contrabando habeantur. Paucis dicimus, quod jam supra demonstratum est, imperantium esse, dispicere, quas merces admittere, quas cum exteris communicare velint, ut adeo hic longam earum rerum texere seriem supervacuum videatur. Ad hostes vero quas merces deferre nefas habeatur, pluribus inter gentes conventionibus est explanatum. Exstant eam in rem TRACTATUS HISPANIAE REGIS cum Belgis, (l) REGIS GALLIAE cum civitatibus Hanseaticis, (m) ejusdem cum Batavis, (n) ANGLORUM cum Polonis (o) & Svecis (p) aliique hujus generis complures, in quibus mercibus vetitis accenseri animadvertimus omnia arma ignivoma, eorumque adparatus, qualia sunt tormenta, bombardae, mortaria, petardae, bombi granatae, circuli picei, tormentorum sustentacula, furcae, balthei, pulvis nitratus, restes igni capiendo idoneae, sal nitrum, globi, item hastae, gladii, galeae, cassides, loricae, bipennes, spicula, equi, ephippia, aliaque instrumenta bellica. Quin & triticum, hordeum, avena, legumina, sal, vinum, oleum, vela, restes,

(l) Leon. ab Aizm. *hist. pac. Belg. p.* 710.
(m) Diar. *Europ. contin. VI. in adpend.*
(n) Diar. *Europ. contin. VII. art. XXVII.* §. 368.
(o) Meteran. *hist. Belg. loc. cit.*
(p) Diar. *Europ. contin. VII. Art. XI. p.* 364.

restes, & si qua alia ad adparatum nauticum pertinent. Quamvis enim alter populus forsan suo jure utatur, dum talia hosti alterius subministrat: nec minus tamen jure suo utitur, qui se adversus illos defendit, qui hostem reddere potentiorem non dubitant. Ceterum sunt quædam, de quibus inter gentes aliquando disceptatum est, an mercibus vetitis sint accensenda. Sic de vaginis aliquando dubitatum, refert REINOLDUS KURIKE, (q) an una cum armis deferri prohibitis censeantur prohibitæ? Sed quemadmodum ipse auctor prudentissimus quæstionem adfirmandam existimat: ita præclare observat, in instrumento fœderis REGIS GALLORUM cum Belgis (r) vaginarum negotiationem reliquis commerciis vetitis diserte fuisse accensitam. Et sane cur accenseri eas non oporteat, nulla videtur esse idonea ratio. Vaginis non minus opus est hosti, quam gladiis: & quamvis vaginis non vulneret aut stragem edat: inutiles tamen essent ipsi gladii futuri, nisi vaginæ eos a pluvia & rubigine tuerentur. Eadem ergo ratio, quæ vela, restes nauticas, frumenta, prohiberi suasit, ipsis etiam vaginis facile po-

(q) Kurike *jur. marit. hanseat. in annexis Quæst. illustr. Quæst. XVIII. pag.* 75.

(r) *Tract. Regis Gall. cum Belgis Art.* 170. *in Diar. Europ. cont. VII. Art. XXVII.*

poterit accomodari. Multo acrius inter Hispanos & Anglos disputatum est de herba Nicotiana, (f) utrum illam hostibus subministrare liceat? Negabant Hispani, qui illam rebus ad victum comparatis accensebant, adeoque non minus intercipi posse judicabant, quam salem. Ast in alia omnia ibant Angli, quod herbam istam non nutrire ullo modo putarent. Hinc quum in tribunali maritimo Hispanico herba ista Nicotiana jure intercepta judicaretur: Angli litteras repressaliarum ad sarcienda damna decreverunt. Sed ut dicamus, quod res est, non tam hic quæri videtur, an aliquid nutriat, quam an hostis eo commode carere nequeat, adeoque eo impetrato adversus nos procedat instructior? Talem esse Herbam Nicotianam, extra omnem dubitationis aleam positum est. Exercitus enim sub humido aere varioque cælo pro salute reipublicæ excubans, deficiente hac herba, non magis se beatum aut instructum putabit, quam si ferias ageret esuriales. Quo magis ergo interest gentis, ne adversus hostem probe instructum arma ferat, eo minus illi vitio vertendum, si hæc exercitui destinata intercipiat.

§. XV.

Ne quis vero jure nos reprehendere videatur, quod diutius terra marique peregrinati,

(f) Zouch. *jur. & judic. fecial.* *Part. II. Sect. VIII. n. XII.*

nati, quid domi nostræ pravi rectique geratur, nondum expenderimus, proximum erit, ut & in merces Germanico jure vetitas inquiramus. Antiquissimis temporibus ab omnium rerum exterarum commercio abhorruisse majores nostros, jam supra ex JULIO CÆSARE & TACITO demonstravimus. Postea etiam res exteras admittere cœperunt: sed tamen, ut recte a CONRINGIO (t) observatum est, rarus per Germaniam, & non nisi viliorum fuit commerciorum usus, usque ad annum a nato servatore fere millesimum centesimum. Hactenus quidem paucæ peregrinæ merces, & vix aliunde quam ex Italia adlatæ, oceano omni Normannorum piratica infesto, & Germanicis navibus pæne ignoto. Primi septemtrionales populi mare Germanicum tentarunt, & proximi eidem mari Venedi, quorum nobile ad oceanum emporium Rerich, jam a Godofredo Danorum rege destructum, commemorant veteres FRANCORUM ANNALES. (u) Nec minus Julinum, Venedorum emporium, jam sæculo undecimo florentissimum, celebrant ADAMUS BREMENSIS (x) & HELMOLDUS. (y) Paullo post & Hanseaticum illud fœdus, CONRINGIO (z) teste, invaluit, ex eoque tem-

(t) Conring. *de urbib. Germ.* §. *LXXXV.*
(u) Annal. Franc. *ad ann.* IↃCCCVIII.
(x) Ad Brem. *hist. eccles. cap.* LXVI.
(y) Helmold. *Chron. Slav. libr.* I. *cap.* II.
(z) Conring. *loc. cit.* §. XLV.

tempore ita ubique effloruerunt commercia, ut Germania rerum & ad necessitatem & ad commodiorem vitæ usum pertinentium adfluentia, nulli terræ cederet. Quemadmodum vero tunc fieri solet, ut multa, quibus vix carere potest respublica, exportentur, multa, quæ cives ad luxuriam aliaque vitia publice noxia incitant, aliunde advehantur: ita dandam sibi operam existimarunt imperii proceres, ut, quarum rerum commercia vetanda sint, legibus publicis definirent. Sic CONSTITUTIONE CRIMINALI (a) cautum est, ne venena publici fiant commercii, jus jurandumque a pharmacopœis exigatur, se inscio magistratu nemini illa tradituros. Quum enim facile his rebus ad veneficia, mortemque voluntariam abuti soleat malitia hominum, nec raro imprudente earum tractatione ingens detrimentum capere possint integræ familiæ: e republica profecto fuit, venenorum omnium commercium cohibere. Eam vero legem deinde mirifice passim perpoliverunt leges provinciales, majoris cautionis ergo statuentes, ne venenorum thecæ reliquis thecis misceantur, ut in vendendis illis singularis libra adhibeatur, ne provisores, quos vocant, illa cuiquam tradant, ut nemini vendantur, nisi ipsis patribus familias integræ famæ, vel illis, qui litteras ab iis scriptas obtulerint, usum simul eorum indicaturas, & quæ sunt hujus generis

(a) Const. Crim. Car. *art. XXXVII. §. fin.*

ris alia. (b) Prudenter etiam legibus Germaniæ publicis prohibitum legimus, (c) ne quis christianus cum Judæo aliter quam in foro domicilii christiani ineat contractum, nec quisquam actiones obligationesque adversus christianum a Judæo emat, addita poena amittendi crediti, si quis jus Judæi in se transtulerit. Immo & magistratui leges minantur infamiam & remotionem ab officio, qui super hujusmodi prohibita venditione instrumentum conficere ausus fuerit. (d) Unde frustra a tali prohibitione eximunt emtionem, ejusmodi actis insinuatam, quum vitiosus actus alio æque vitioso sustineri non possit. (e) Nec melius componunt rationes, qui cum CARPZOVIO, (f) RICHTERO (g) aliisque jureconsultis Saxonicis hanc prohibitionem ad debita tantum usuraria, & a judice non confirmata, restringendam existimant. Nam harum actionum cessionem pro-

(b) Apothecker Ordnung der Stadth Lubeck *de anno 1606. cap. IV. art.* I.

(c) *Rec. imp. de anno* CIↃ IↃLI. §. *diesem zu begegnens ver. Es soll auch kein Christ. Ordin. Polit. de anno* CIↃ IↃLXXVII. *Tit.* 20. §. *Es soll auch kein Christ.*

(d) *Recessus imp.* CIↃ IↃLV. §. *zu demwollen.*

(e) Richt. *Dec. XXXVI. n. XII. sequ.* Lenz. *de nomin. cession. cap. XXVI. memb. I. n. XI.*

(f) Carpz. *lib. V. Resp. XXXVIII. & part.* II. *const. XXXV. defin. XLV.*

(g) Richter. *loc. cit.*

prohibere, supervacuum erat, quum jam tum usurarii ejusmodi contractus ipso jure nulli haberentur. (h) In Saxonia tamen & aliis provinciis sententiam CARPZOVII alteri præferri satis notum est, & pluribus exemplis a PHILIPPI, (i) SCHILTERO (k) & MENCKENIO (l) demonstratur. Unde non mirum est, & ZIEGLERUM, (m) STRYKIUM (n) aliosque accuratissimos jureconsultos pedibus discedere in CARPZOVII sententiam. Ejusdem generis in Germania nostra sunt leges, quibus certa pannorum genera prohibentur. Sic quum animadversum esset, mercatores pannos laneos nimis extendere solere, (*daß die Tucher an den Rahmen allzuviel gestrecket vverden, und demnach dem Kauffer ein merckliches davon im VVasser abgehe, auch zu Zeiten die Tucher blatterícht vverden,*) primum anno CIↃ IↃXLVIII. (o) cautum est, ne ejus-

(h) *Vid. ipse recess. Imp.* CIↃIↃLV. §. *diesem zu begegnen, ib. nichtig und unbündig seyen. conf.* Lauterb. *Colleg. pract. lib. XVIII. Tit. IV.* §. *XXIII.*

(i) Philippi *ad Decis. Elect. XXVIII. observ.* VI.

(k) Schilterr. *ad Pandect. Exerc. XXX.* §. LXXVII. (l) Mencken. *diss. jur. comm. & Saxon. ad Hub. p. m.* 49.

(m) Ziegler. *de jurib Judaor. cap. V. n.* XXIII.

(n) Stryk. *de jur. & act. non cessibil. cap.* I. §. III. *pag.* 6. (o) *Reform. Pol. anni* CIↃ IↃXLVIII. *Tit. von Verkauffung der vvollenen Tucher* §. *Dievveil auch befunden.*

ejusmodi panni extendantur, nec, nisi antea humefacti & detonsi, venirent, aut ita venditi a fisco vindicarentur. Postea anno cIcIↃLI. (p) hoc ad pannos Londinenses aliosque exteros restrictum, de Germanicis vero dispositum est, *das beruhrte gemeine Tucher, die in der teutschen* Nation *gevvebet vverden, damit der gemeine Mann sich deren auch zu gebrauchen hab, und dieselben zu Nutz gebracht vverden, dergestalt an die Rahmen angeschlagen, und das nachmalbis dieienigen, so solche Tucher im H. Reich teutscher* Nation *mit der Ellen ausschneiden vvollen, dasselbige vermoge der Policey Ordnung thun, und die Tucher genetzt unde geschoren verkauffen.* Ast anno cIc IↃLXXVII. (q) denuo prior illa lex firmata, simulque ut omnes panni expansi, & qui nec humefacti nec detonsi venduntur, fisco cedant, mandatum est. In iisdem comitiis (r) cautum, ne panni cerulæi tincti colore corrodente, qui in recessu vocatur, *die neulich erfundene, schadliche und betrugliche fressende oder* corrosiv-*Farb, so man die Teufels-Farbe nennet*, vendantur, addita præter confiscationem pannorum infamiæ pœna gravique mulcta,

(p) *Recess. Imp.* cIↃ IↃLI. §. 73. *& sequ.*

(q) *Ord. Polit.* cIↃ IↃLXXVII. *Tit. XXI.* §. *dievveil auch befunden.*

(r) Ibid. §. 3. *verb. Gleichfalls ist uns glaublich furgebracht.*

cta, si quis vel hoc colore pannos tingere, vel hoc modo tinctos distrahere ausus fuerit. Nec minore severitate aromatum fraudulenter corruptorum, veluti zingiberis, colore tincti, nec non piperis, sacchari & croci adulterini negotiationem recessibus compluribus vetitam animadvertimus. (f) Prudenter porro in Germania commercio exemptæ sunt fruges herbescentes & immaturæ, ut & uvæ nondum ad vindemiam maturæ. In eadem enim ORDINATIONE POLITICA, (t) quam vocant cautum est, ut liceat quidem fruges & vindemiam futuram oppignerare, sed ita ut justi pretii illius temporis ratio habeatur, aliæque, quæ ibi leguntur, cautiones observentur, venditio vero frugum herbescentium & vinorum in uvis plane prohibeatur. Quæ ratio imperatorem & imperii proceres induxerit, ut id vetuerint, facile patet. Solebant enim lucricupidi homines a colonis & vinitoribus, aeris indigis, totam spem messis vel vindemiæ, nondum maturam, pretio minimo emere, eamque deinde collectam eo carius vendere. Injustum vero est, avidos ejusmodi homines alie-

(f) *Recess. Imp.* cIↃ IↃLI. §. 85. & *sequ. Ord. Polit.* cIↃ IↃLXXVII. *Tit.* 24. *Von Verkauffung des Ingvvers, Pfeffers, Saffrich, und andern Gevvurz und Specereyen.*

(t) *Ord. Polit.* cIↃ IↃLXXVII. *Tit.* 19. §. *Hierauf setzen und ordnen.*

alieno sudore & sanguine vivere, & pauperes his fraudibus redigere ad incitas. Hinc non mirum, quod saluberrima ista lex ab ordinibus imperii non solum servata, verum etiam ad similes casus porrecta sit. Sic vetere civium Hanseaticarum decreto statutum est: (u) *Nemo emet & vendet haleces, antequam captura sit perfecta, nec frumentum ante messem, pannum aut alia artificialia manufactionis, priusquam fuerint confecta & absoluta. Si quis contra hoc quid tentet, tunc emtor perdet bona cuncta: venditor autem decem marcas argenti pro multa solvet. Qui talem contractum nullitatis arguet, ille sextam partem ex bonis his confiscandis pro præmio accipiet.* Denique multæ hinc inde exstant leges de vino diluto & corrupto, exempli gratia, ne quis vina medicamentis inficiat, nec vasa, nisi sulphure, idque semel & modice fumiget, (x) ut extera tantum vina helenio, salvia, absinthio herbisque aliis innoxiis condita & confecta vendere fas sit, (y) ut procurator fisci imperii, vini adulteratores, magistratu prius officii fru-

(u) Jo. Aug. VVerdenhagen. *de rebuspublic. Hanseat. Part.* IV. *cap. XI.* Marquard. *Jur. Mercat. libr.* III. *cap.* V. §. 13.

(x) *Recess. Imp.* cIↃ CCCCXCVII. §. 1. *sequ.*

(y) *Recess. imp. eod. anno* §. *Item es sollen auc Aland &c.*

frustra admonito, pœnam poscat, (z) ut denique vinum diluentes, vel calce aliisque mixturis corrumpentes infamia, suppliciis, bonorum publicatione mulctentur, (a) & quæ sunt hujus generis alia. Sed mirum est, in tanta optimarum legum copia, omnes etiamnum de mercium ejusmodi vetitarum adfluentia conqueri. Ast fuere eheu tempora, quibus, TACITO (b) teste, *plus apud Germanos valebant boni mores, quam alibi bonæ leges*.

§. XVI.

Hæ sunt merces, quas in commercio esse tum leges publicæ, tum mores ac consuetudines gentium prohibent. Latissimus hic se aperiret campus, in quo excurrere nobis liceret, & quas merces aliæ etiam gentes vel ad se importari, vel exportari ex provinciis suis nolint, paullo adcuratius edisserere. Sed otium nobis ea in re fecit MARQUARDUS, (c) qui integro capite *de restrictione & coarctatione commerciorum, itemque jure prohibendæ transvectionis mercium singulari* egit, variaque Gallorum, Scotorum, Italorum, Belgarum aliarumque gentium, quæ huc faciunt statuta collegit. Quare omissa in præsenti hac tractatione, potius id observamus, im-

(z) *Recess. Imp.* CIↃ IC. *Tit. vom gemacht der VVein.* §. *Gemacht halben.* (a) *Reform. Polit.* CIↃ IↃXLVIII. *Tit.* 16. *von den Schiff- und Fuhr-Leuten* §. *nachdem auch zu Zeiten.* (b) Tacit. *de moribus Germ. c. XIX.* (c) Marquard. *de jur. merc. lib.* I. *cap.* XVI.

imperantem ex principiis supra explicatis etiam eo jure uti, ut commercia exteris quoque certis legibus concedere possit. Quum enim ea jure quodam suo certis casibus plane prohibeat: non video, quid eum impediat, quo minus & concessis certas leges dicere, adeoque, quibus conditionibus illa libera esse debeant, edicere queat. Sic in commerciis maritimis observari solet, ut naves mare vel portum peregrinum subeuntes, reverentiam suam signo aliquo testentur, id quod jam olim apud Romanos fieri consuevisse, praeclare docet LIPSIUS. (d) Et sane luculentum ejus rei exemplum apud APPIANUM (e) est, apud quem quum Domitii Anhenobarbi & Antonii naves praetoriae casu sibi obviam factae essent, primarius Antonii lictor, stans in prora, ut mos erat, Anhenobarbi nautis imperabat, *ut detraherent insignia*. Hodie naves hanc reverentiam testantur demisso velo, non uno tamen semper modo. Ait enim STYPMANNUS: (f) *Entvveder es vvird im Mittel-Mast die oberste Flagge ein vvenig herunter gelassen, und bald vvieder aufgezogen, oder es vvird das Toppsegel hernieder gelassen, und nicht ehr als man einen Canonen-Shuss vveit in die* See

(d) Lips. *Elect. lib. I. cap.* XXIII.

(e) Appian. *de bello civil. lib. V.*

(f) Stypman. *de jur. marit. Part. V. cap.* I. *n.* 21.

See ist, vvieder aufgezogen. Et de hoc reverentiæ signo quemadmodum sæpe inter gentes potentissimas disceptatum, ita & sæpe pactis & fœderibus cautum est, quo modo illud a singulis esset exhibendum. (g) Ad easdem leges, quæ commerciis dici solent, pertinet, quod imperantes civitatibus quibusdam concedere solent privilegium, sistendi & ab instituto cursu retrahendi merces exoticas, quas negotiator importat, ut nimirum eo loco ad certum tempus conquiescant, & includantur stabulo publico, quo venum exponantur, quavis condictione, nisi vector domum redire malit. Vocant id jus *stapulae, die Stapel-oder Staffel Gerectigkeit, die Niederlage*, quale privilegium Atrebato in vinis Francicis; Middelburgo in vinis iisdem ut & Hispanicis & Lusitanicis; Dordraco in vinis Rhenanis, frugibus, lignis & carbonibus; Spiræ Nemetum in salibus aliisque mercibus, aliis denique civitatibus in aliis rebus competere, satis con-

(g) *Vid. tractatus inter Svecia & Daniæ reges anno* CIↃ IↃXLV. *Art.* 5. 14. & 15. *apud* Loccen. *de jure marit. lib.* I. *cap.* IV. *num.* X. *Tractatus Londinens. inter Anglos & Belgas* CIↃ IↃCLXXIV. *Art.* IV. *See. Tractat. inter Ludovicum* XIV. *& civit. Hansaat. art.* VII. *apud* Marquard. *de jur. mercat. Tom.* II. *pag.* 31. Puffendorff. *Rer. Brandeburg. lib.* IX. §. LXVIII.

constat. (h) Accensendum porro his legibus *jus geranii*, *das Krahnen-Recht*, quo imperantes jubent, ut merces certis locis machina ad id comparata navibus extrahantur, & explorato eorum pondere, denuo immittantur. (i) Omitto alias hujus generis leges, quibus imperantes passim circumscribere solent exterorum negotiationes.

§. XVII.

Principem vero locum inter has leges & conditiones jure quodam suo sibi deposcunt vectigalia, quæ fere ubique mercibus extrinsecus adlatis imponuntur. Jam olim apud Romanos quam plurima fuisse vectigalia, vel e jure nostro constat, eorumque rationes post SIGONIUM (k) luculenter excussit v. c. PETRUS BURMANNUS. (l) Quorum morem quum hodie gentes tantum non omnes sequantur, non temere quærere quis possit, an id jure fiat? Equidem jure exigi vectigalia & portoria, ubi in vias muniendas, resi-

(h) *Vid.* Leuber. *disquis. Stap. n.* CCXCVII. *sequ.* VVehner. *voce Staffel-Recht*. Marquard. *de jur. mercat. lib.* II. *cap. VI.* §. *XII. sequ.*

(i) *Vid.* Loccen. *l. c. lib.* I. *cap. cap.* X. §. 11. Stypmann. *contin. de jure marit. Part. V. cap.* II. *num.* XI. *sequ.*

(k) Sigon. *de antiquo jure civ. Rom. lib.* I. *cap.* XVI.

(l) Petr. Burmann. *de vectigal. pop. Rom.*

reficiendasque, canales ducendos, pontes struendos, purgandos portus, aliaeque hujusmodi impensae fiant, nemo negat. Sed an in libero mari vectigalia jure exigi & imperantium arbitrio libere intendi possint, id vero est, quod haut pauci negant. Maxime hanc litem Danis haut semel intentarunt Sveci. Jam anno CIↃIↃCXL. PUFFENDORFIO (m) teste, acriter querebantur, Danos in freto Oresundico vectigalia nimis intendere, idque vel eo nomine iniquissimum esse judicabant, quod id jus tamquam partem summi imperii sibi vindicarent. *Equidem Hafniae aut Bergis vectigal, quantum velit, exigere licere Dano, & ibi contradicturum neminem. Sed in freto id capere, ubi nec littore nautae utantur, non plus rationis habere, quam si aut Anglus in freto Britannico, aut Hispanus in Gaditano idem exigere instituat.* Hinc non mirum, Svecos bello, quod paullo post inter eas gentes exarsit, composito, in pace anno CIↃIↃCXLV. articulo III. sibi summam libertatem a vectigalibus istis Oresundicis esse stipulatos. Eadem lis recruduit anno CIↃIↃCLVIII. & paullo post denuo sopita: (n) Sed ut sunt fata rerum humanarum, Dani, qui tam diu Svecis hanc libertatem concedere fuerant coacti, jus suum exigendi a Svecis vectigalia etiam in freto

(m) Puffendorf. *rer. Brandenburg. lib. XII.* §. LXXXVI. (o) Puffendorf. *vita Caroli Gustavi Regis Svec. lib. V.* §. LXVI.

to Oresundico recuperarunt ultima pace Holmiensi, ut adeo jam eam litem sopitam oporteat. Enimvero ne in fretis quidem solvenda vectigalia, (quorum æquitatem tueri difficillimum putat HERTIUS,) (o) juri refragari, illi facile largientur, qui mare imperio subesse posse, non inficiantur. Quæsito vero tali imperio, quis neget, vectigal a transeuntibus pro mercium vectura peti posse? Ea sane exiguntur non solum ob impensas in vias & pontes faciendas, ceu HERTIUS existimasse videtur, verum partim in signum & recognitionem imperii, quod in certum maris tractum sibi adseruerunt imperantes, ut ZIEGLERUS (p) vidit, partim ob securitatem, quam princeps navibus suis & classibus præstat transeuntibus, quam cum ZIEGLERI ratione conjungendam recte monet illustris BOHMERUS. (q) Unde ne ipse quidem PUFFENDORFIUS (r) id jus plane iniquum dicere ausus est, quamvis moderate eo utendum esse, frustra monuerit, quum id de omnibus vectigalibus ipsa æquitas & ratio prudentiæ civilis suadere videatur.

§. XVIII.

(o) Hert. *de servit. natur. constit. sect.* I. §. XV. *p.* 129.

(p) Ziegler. *de jur. majest. lib. II. cap. VII.* §. XIII.

(q) Boehm. *jus pub. univers. lib. II. cap. IX.* §. XIX. *&* XX. *& ibi not.* I. *pag.* 555.

(r) Puffendorf. *de jur. nat. & gent. lib.* III. *cap.* III. §. VII.

§. XVIII.

Quum vero legibus a subjectis obsequium debeatur, subjectorum vero numero non solum cives, verum & exteri, dum in terris nostris vel maribus hærent, habendi sunt, siquidem in aliena republica versari, & imperanti parere nolle, hostile esset futurum: (f) consequens est, ut a civibus non modo, verum etiam peregrinis, qui vel merces vetitas venum exponunt, vel vectigalia defraudant, vel aliis legibus ab imperante circa commercia conditis refragantur, principes pœnas jure possint exigere. Pœnæ vero non semper & ubique eædem sunt. Sæpe fieri solet, ut, qui hosti maxime obsidione cincto & deditioni proximo necessaria sufficiunt, extremo supplicio adficiantur. Sic jam olim Demetrius, quum Atticam teneret exercitu; jamque vicina oppida Eleusina & Rhamnuntem cepisset, Athenis finem facturus, navis frumentum inferre parantis & magistrum & gubernatorem suspendit, eoque modo deterritis ceteris, urbe potitus est. (t) Eadem severitate Pompejus, teste PLUTARCHO, (u) custodes imposuit Bosphoro, observaturos, si qui mercatorum eo navigarent, & deprehensos capitali supplicio affecturos. Talia etiam exempla haut pau-

(f) Boehm. *jus publ. univ. lib. III. cap. I.* §. XIII. *seq. pag.* 574. *seq.*

(t) Plutarchus *in Demetrio.*

(u) Idem *in Pompejo.*

pauca novissima suppeditat historia, (x) quæ ne GROTIUS (y) quidem iniquitatis arguere in universum potuit. Non mitiorem pœnam leges comminantur illis, qui cum gente hostili negotiantur, (z) aut rem vetitam dolose vendunt. (a) Sæpe enim infamiam, (b) vel animadversionem, (c) vel excommunicationem, (d) vel mulctam denique (e) ejusmodi negotiatoribus vel merces vetitas advehentibus, vel omittentibus professionem, vel alias leges contemnentibus propositam esse animadvertimus. Præcipue tamen locum tunc habet pœna confiscationis. Quamvis enim olim paullo mitius nonnumquam actum sit cum negotiatoribus, ceu docent variæ Græciæ & Alamanniæ imperatorum, ut & Regum Franciæ, Hispaniæ, Syriæ, Cypri, Balearium, Venetorum, Genuensium, constitutiones, in CONSULATUM MARIS (f) relatæ: plerumque tamen merces, quæ vel contra leges vehuntur, (g) vel

(x) Gregorii Leti *Vit. Philippi* II. *Part.* I. *lib.* III. Thuan. *hist. lib. XV. pag.* 305.
(y) Grot. *de jure belli & pacis lib.* III. *cap.* I. §. 5. (z) L. 11. *pr. ff. de public. & vectigal.* (a) L. 1. *C. ne Christ. mancipium.*
(b) Reform. *Polit.* CIↃ IↃLVIII. *Tit.* XVI.
(c) Reform. *Polit. l. c.*
(d) *C.* 6. 11. 12. 17. *X. de Judæis.*
(e) *L. ult.* §. 5. *&* 10. *ff. de public. & vectigal.*
(f) Consulat. maris *cap.* CCLXXIV.
(g) L. 11. §. 2. *ff. de publ. & vectigal. L.* 1.

vel de quibus non solvuntur vectigalia, (h) & a Romanis & gentibus hodiernis in fiscum redigi solent. Nec id quidem injustum esse, quilibet intelligit. Leges eam pœnam comminantur: indicari etiam solet variis signis, quo loco mercium professionem fieri velit imperans, eoque comparatæ sunt statuæ mercuriales, *die Zoll-Stangen*. Quod & ad merces prohibitos attinet, civibus æque ac exteris antea fieri solet denunciatio vel significatio publica, ut cavere sibi a damno possint, qualium significationum publicarum exemplum haut unum apud CAMBDENUM (i) aliosque (k) extare animadvertimus. Quod si ergo istas minas despicatui habent mercatores, & contra leges sibi dictas negotiantur: consensisse in pœnam illam videntur, neque adeo ipsis, tamquam volentibus, fit injuria.

§. XIX.

Romano jure quidquid ob hanc caussam in fis-

D. de his quæ ut indign. L. 3. *C. de naut. fœn. Ord. Polit.* CIↃ IↃLXXVII. *Tit. XVI. Tit. XIX.* §. 3. *Tit. XX.* §. 4. *Tit. XXI.* §. II. III. XVI. *Tit.* XXII. §. *ult.*

(h) *L. ult. D. de publ. vectigal. & commiss. Quinctil. Declam.* CCCXLII.

(i) Cambden. *hist. Elisabethæ Reginæ ad an.* CIↃ IↃXCI. & CIↃ IↃXCVIII.

(k) *Vid.* Grot. *in not. ad jus belli & pacis lib. III. cap. I.* §. V.

fiscum redigitur, COMMISSUM vocatur, ceu ex toto titulo digestorum *de publicanis, vectigalibus & commissis* adparet. Proprie equidem & ex usu Latinæ linguæ COMMISSUM non res est, quæ a fisco vindicatur, sed factum, ob quod vindicatur. Quicumque enim contra legem aliquid susceperant, COMMISISSE in *legem* dicebantur, (l) vel etiam COMMITTERE *edictum*. (m) Unde & apud SVETONIUM (n) & ULPIANUM (o) commissum non pro re a fisco crepta, sed pro facto adversus leges commisso, accipitur. Ait enim ille, *vectigalibus indictis, neque propositis, quum per ignorantiam scripturæ multa* COMMISSA *fierent*, id est, quum per ignorantiam sæpe adversus legem ageretur. Hic vero dum *commissa* etiam *ad heredes transmitti* monet, non profecto res, quæ in commissum cadunt, sed factum illicitum, & natam inde obligationem, intelligit. Quum vero, qui legi non paret, etiam ad pœnam sit obligatus, etiam hæc committi dicebatur. Sic sæpe in legibus nostris est: *committere in pœnam*, (p) sæpe & *pœna ipsa* com-

(l) *L. 39. D. ad L. Jul. de adult. L. ult. D. de lege commissor.*

(m) *L. 8. §. ult. L. 10. §. 14. D. de conjung. cum emancip. L. 126. D. de legat. I.*

(n) Sveton. Caligul. *cap. XLI.*

(o) Ulpian. *L. 14. D. de public. vectigal. & commiss.*

(p) *L. 23. §. 1. D. de recept. qui arbitr. L. ult. in fin. D. quod quisque juris in alt.*

committi dicitur. (q) Denique & ad ipsam rem, quæ pœnæ loco eripitur, dictionem hanc adplicarunt JCti, adeo ut & fundus, (r) homo (s) & merces (t) *committi*, vel in *caussam commissi cadere* dicantur. Quamquam, qui purioris Latinitatis sunt paullo studiosiores, HUBERO (u) observante, dicere malint: *res pro commisso tenetur*, qua locutione etiam QUINCTILIANUM (x) usum novimus.

§. XX.

Nec merces tantum pro commisso tenentur, verum sæpe etiam naves simul capiuntur, si vel hostium sint, vel hosti quidquam, quod ejus vires augeat, subvehere audeant. Exempla jam in jure nostro exstant luculentissima. (y) Hodie vero nihil hoc jure inter gentes est frequentius, adeo, ut, fervente bello, vix hebdomas abeat, quin captarum ob merces vetitas navium mentionem faciant novellæ publicæ. Vocant ejusmodi navem *eine Prise*, & si lis ea de re oritur, & sententia contra magistrum navis fertur, phrasis adhiberi solet: *Das*

(q) Cicero *pro Cluent.* (r) *L.* 17. §. *ult. D. ad SCtum* Vellej. *L.* 37. *D. de neg. gest.*
(s) *L.* 2. *C. si servus export.* (t) *L.* II. §. 2. *D. de publ. vectig. & commissis.*
(u) Huber. *Prælect. ad D. lib.* XXXIX. *Tit.* V. §. VI. I. (x) Quinct. *Declam.* CCCXLII.
(y) *L.* 11. §. 2. *D. de publ. vectigal. & commissis L.* 3. *C. de naut. fœn.*

Das Schiff ist furgute Prise erklaret. Quod ex lingua Italica esse, facile unusquisque animadvertit.

§. XXI.

Et hæc quidem de ipsis mercibus vetitis & commissis generatim præmittere visum est. Proximum est, ut ad specialiorem thematis nostri expositionem provehamur, acturi, quod & titulus jam pollicetur, *de navibus ob mercium vectitarum vecturam commissis*. Ea enim de re tot inter gentes agitantur controversiæ, ut iis vel enumerandis pauciores plagellæ sufficere non videantur. Dabimus tamen operam, ut si non alia re, at certe brevitate nos lectori commendemus.

C A P. II.

De Navibus ob Mercium vetitarum vecturam commissis.

§. I. Naves & nautæ jure Romano pluribus privilegiis fruuntur. §. II. Talia & jus novissimum illis concedit. §. III. Sæpe tamen capiuntur, & pro commisso tenentur, maxime ob merces illicitas. §. IV. Nisi merces vetitæ non ab exercitore, sed a magistro navis impositæ sint, tunc enim solæ merces fisco cedunt. §. V. Id cognoscitur ex instrumentis, quæ vocantur, passeports, certificats, certepartien, cognoscementen. §. VI. Sæpe etiam pacta intercedunt inter gentes, ne hoc casu naves una cum mercibus fisco vindicentur. §. VII. An capta nave etiam mer-

merces licita cum illicitis in commissum cadant? §. VIII. *Quid si vel naves hostium merces amicorum, vel naves amica merces hostium contineant?* §. IX. *Varii casus hic accurate distincti.* §. X. *Unde cognoscatur, res navi impositas hostibus esse destinatas?* §. XI. *Unde pateat, easdem hostium esse proprias?* §. XII. *Unde constet, naves ipsas esse hostium?* §. XIII. *Cui prada cedat, si naves capta a navibus imperantium bellicis?* §. XIV. *Cui, si privata naves auctoritate publica naves ceperint?* §. XV. *Quid si naves consociata* (eine Admiralſchafft?) §. XVI. *Naves capta in commissum cadunt post sententiam a judicio caussarum maritimarum latam.* §. XVII. *Quod ex ipsis gentium maritimarum legibus demonstratur.* §. XVIII. *Lata sententia, prada statim fit eorum, qui sub hasta emunt.* §. XIX. *Navium ita pro commisso occupatarum pretium an ab adsecuratoribus restituendum sit, in adsecuratione pura?* §. XX. *An si adsecuratio sit conditionata?* §. XXI. *Si sententia nondum lata, quamdiu exspectandum sit adsecurato, antequam restitutionem exigat?* §. XXII. *Navibus injuste captis, legati mittuntur illas repetituri, vel decernuntur repressalia.* §. XXIII. *Conclusio dissertationis.*

§. I.

Sumtuosissima est navium structura, majoresque impensas & instructio earum, & adparatus nauticus exigunt. Unde non mirum, quod & navibus ipsis, & nautis haut pauca privilegia indulserint summi impe-

rantes, quo & securitati eorum prospiceretur, & homines ad rem nauticam redderentur alacriores. Sic jam olim Claudius imperator Latinis navem mercaturæ caussa fabricantibus jus Quiritium dedit, dummodo nave illa decem millium modiorum Romam sex annos frumentum portassent. (b) Eodem jure Romano etiam vacatio a publicis muneribus dabatur nautis, (c) & gravioribus pœnis coercebantur, qui aliquid ex naufragio vel expugnata nave rapuerant, receperant, damnumve dederant. (d) Si quis alterum hominibus armatis de navi sua dejecerat, concusserat, expugnaverat, lege Julia de vi publica tenebatur. (e) Sunt etiam, qui legem illam, quod nemo domo sua extrahi atque inde in jus rapi posset, (f) cum ALBERICO DE ROSATE, (g) BALDO, (h) NEGUZANTIO, (i) JASONE (k) BENEV. STRACCHA (l) etiam ad navem porrigunt. Quam sententiam justam apud Romanos habuisse rationem eo minus dubitamus, quo cer-

---

(b) Sveton. Claud. *c. XIX.* Ulpian. *Fragm. Tit. III. §. 6.* (c) *L. 3. D. de vacat. mun.*

(d) *L. 2. D. de incend. ruin. rate nave expugn.*

(e) *L. 3. D. ad leg. Jul. de vi publ.*

(f) *L. 18. D. de in jus voc.* (g) Alberic. *de Ros. ad L. pen. D. de his qui dejec.*

(h) Baldus *ad L. 2. C. locat.*

(i) Neguzant. *de pignor. memb. IV. part. II. num. 169.*

(k) Jason. *ad L. 18. D. de in jus voc.*

(l) Stracch. *de navib. Part. I. n. 7.*

certius constat, totam illam ædium religionem a Larium & Penatium cultu esse repetendam. Atqui etiam LARES PERMARINI erant, quibus navali prælio adversus Antiochi præfectos ædem vovit L. Æmilius. (m) Porro & id singulare est, quod si quis navem communem refectionis indigam communi nomine refecerit, alterque socius sumtus erogatos cum usuris centesimis intra mensem non restituerit, is, qui refecit, totius navis dominium in solidum obtineat, (n) quum alias dominio rei suæ non temere quisquam sit privandus. Nec minus is, qui ad navem construendam, reficiendam, instruendam pecuniam credidit, prælationis jure ante reliquos creditores gaudet, (o) immo, ut RAUCHBARO (p) & KURIKIO (q) visum, etiam jure tacitæ hypothecæ, cujus diserte mentio fit in legibus, (r) quid-

quid

(m) Liv. *lib. XL. cap. VII. Conf. de Laribus marinis* Desid. Herald. *ad* Tertull. *Apol. l. 26. ejusd. Advers. lib. I. cap. VII. Meurs. Actuar. philol. ad libr. de gloria cap. II.*

(n) *L. 52. §. 10. D. pro socio. L. 4. C. de ædific. privat.*

(o) *L. 5. & L. 6. D. qui prior. in pign. L. 25. D. reb. cred. L. 26. & 34. D. de rebus auctorit. jud. poss.*

(p) Rauchb. *Part. I. qu. V. n. XVI.*

(q) Kurike *Resol. Quæst. illustr. qu.* XIII. *pag. 65.*

(r) Novell. *XCVII. cap.* III.

X 6

quid a VINNIO, (s) LOCCENIO (t) & STYPMANNO (u) in contrarium adlegetur. Hæc & alia navium nautarumque jura passim prodit jus Justinianeum, quæ fusius hic exponere nostra jam parum interest.

§. II.

Nec parciores hodie gentes sunt in privilegiis circa rem nauticam concedendis. In plerisque sane legibus nauticis cautum est, ut nemo nautam itineri accinctum arrestare, navique exire jubeat propter personale debitum, si vel bona in navi habeat, vel nauclerus pro eo fidejubeat. Ita JURE DANICO (x) sancitur. *Liegt ein Schiff segelfertig, und wartet auf wind, so mag niemand dessen Steur-oder Bosmann um Schuld willen aufhalten, sondern sein Gut, so er im Schiffe hat, ausbenommen seine Kleider, darinn er geht, und sein Koy-Bette soll von dem Schiffer und Schiffleuten bey eydlicher Aussage gelieffert werden, der andere aber soll seine Reise der Abrede nach fortsetzen.* Eadem statuerunt Philippus II. Rex Hispaniæ (y) ut & juris WISBYENSIS (z) & LUBECENSIS.

(s) Vinn. *ad L. non autem D. de exercit. act. pag.* 100.
(t) Loccen *jur. marit. lib.* III. *cap.* II. *p.* 213.
(u) Stypman. *jur. naut. Part.* IV. *cap.* IV. *num.* XX.
(x) Jus Danic. *lib.* IV *cap.* I. *art.* XXXVII.
(y) Ord. marit. *Tit. de naut. art.* XXVI.
(z) Jus Wisbyens. *art.* VI.

sis (a) auctores. Unde & in JURE PRUTENICO (b) legimus: *VVann ein Schiff von Konigsberg nach der Pillau kommt, so soll niemand sein geheurtes Schiff-Volck aus des Schiffers Bort nehmen, Schuld-Sachen halber, vvofern der Schiffer vor ihn* caviren *oder burgen vvolte*. Iisdem juribus etiam iis, qui pecuniam ad reficiendas naves crediderunt, jus prælationis non modo præ aliis creditoribus, verum etiam præ illis, *vvelche Geld auf Bodmerey gegeben*, indulgetur, dummodo instrumentum super eo contractu fuerit confectum, quod vocant *einen Byl-Brief*. (c) Qua de re denuo JUS DANICUM: (d) *VVer einen andern Geld, ein neu Schiff zu bauen, oder mittler vveil das Schiff zu unterhalten, furstrecket., soll einen schrifftlichen* contract, *der von guten Mannern zur Kundligkeit unterschrieben sey, aufrichten, vvelcher* contract *Byl-Brief genandt vvird. Selbiges Geld soll bezahlet, und das Schiff von solcher Schuld frey gemachet vverden, ehe bevor es sic auf die Reise begiebt. Mittler vveil bleibet das Schiff zur Versicherung, und dafern der Byl-Briefe viele solcher gestalte ausgegeben vvaren, sollen die altesten den jungern vorgehen, und alsdann vvird solche Schuld-Forderung allen* an-

(a) Jus Lubec. *lib. VI. Tit. I. art. VI.*

(b) Jus Pruten. *lib. IV. Tit. XIX. art. II. §. VI.*

(c) Vinn. *l. c. p. 95.*

(d) Jus Danic. *lib. IV. Tit. V. §. IX.*

andern Schulden, die auf dem Schiffe hafften konnen, vorgezogen. Singularia ejusmodi jura & privilegia rei nauticæ bono a summis imperantibus condita passim exstant, & ab aliis ex instituto explicantur uberius.

§. III.

Quamvis autem tantus sit nautarum naviumque favor, ut nihil reliqui fecerint legislatores, ut illos, quantum salva republica fieri posset, in tuto collocarent: sæpenumero tamen contingit, ut captæ pro commisso teneantur. Non modo enim ab hostibus & prædonibus maritimis capiuntur, qui sibi in hostium naves omnia licere existimant, verum etiam ab amicis, si merces vetitæ vel ad hostes vel ad cives ipsos advehuntur. Hoc enim casu non solum merces ipsæ, verum etiam navis cum universo adparatu nautico commissæ judicantur. Quamvis enim res secus se habeat, si ob neglectam professionem mercium, defraudationemque vectigalis fiscus res occupet, siquidem tunc non navis, sed onus illius, pro commisso tollitur: (e) hoc tamen ad commissum propter merces illas illicitas non videtur adplicandum. Vectigal enim non de navibus, sed de mercibus illis impositis, exigitur. Ast si certæ merces illicitæ declarantur, lex commissi est, ne merces eo vehantur, adeoque ea lex & merces ipsas, & navem, qua vehuntur, com-

(e) *L. ult. §. ult. D. locat. conduct.*

complectitur. (f) Æquum id Romanis jam visum est. Ait enim PAULLUS Jureconsultus: (g) *Dominus navis, si* ILLICITE *aliquid in nave, vel ipse, vel vectores imposuerint,* NAVIS *quoque fisco vindicatur.* Et hoc jure hodienum utuntur gentes, quoties cum aliis bellum gerunt. Tunc enim omnes naves, mercibus illicitis onustæ, una cum mercibus a fisco occupantur. Sic, exempli caussa, præpotentes ordines fœderati Belgii, cum Anglis bellum gerentes, anno CIↃIↃCXLVIII. prid. Non. Febr. (h) publice & civibus & neutrarum partium gentibus denunciarunt, in commissum casuras omnes naves, Anglis quidquam illicitarum mercium advecturas. *VVir vvollen,* inquiunt, *alle unsere* alliirten, *Freunde und* Neutral*en, und* generaliter *alle Volcker und* nation*en hiermit* advertir*et, und ernstlich ersuchet und ermahnet haben, dass sie nicht befordern, noch bey vvahrenden diesen* differenti*en verfuhren oder* transportir*en vvollen aus einigen Landen, Konigreichen, Platzen oder Stadten* directe *oder* indirecte, *noch einigen Stadten, Hafen und Platzen in England &c. einige Kriegs*ammunition, *oder einige Materialien, so zu An frustung der Schiffe dienen, vvie die auch genant vverden mogen, auch von vvas* sorte, qua-

(f) *L.* 11. §. 2. *D. de publ. vectigal. & commissis.*

(g) Coccei. *dissert. de commiss.* §. XXXV.

(h) Placat *der Hochmogenden Herren Staaten General der vereinigten Niederlanden.*

qualitaet *und* condition *oder Natur die auch seyn mogen? keine ausbescheiden. Sintemahl vvir vor gute Prisen und verbrochen halten vvollen alle die Orlogs-und Schiffs-behufen, so dieser unser* advertentz *und* ordonanz *zuvvieder vvurden befunden vverden.* Et ne qui existimet, de solis mercibus confiscandis loqui ordines Belgicos, statim addunt: (i) *Massen vvir fur verbrochen halten vvollen, und von nun an fur gute Prisen erklaren alle die Schiffe, so vvohl auch die eingeladene Guther, VVahren und Kauffmanschafften, von vvelchen mehr, als ein See-Brief,* (ad occultandas scilicet merces illicitas,) *gefunden vverden.* Idem jus gentibus exteris cum Suecis negotiantibus anno cIↃIↃCLIX. denunciavit Fridericus Rex Daniæ, (k) nec hodie fere bellum ullum geritur, quin naves una cum mercibus contrabando soleant a belligerantibus occupari. (l) An autem nave publicata etiam scapham hoc fatum maneat, disquiritur, plerisque id negantibus,

vvies es bey gegenvvartigem See-Krieg mit der Navigation und Commercio auf England gehalten vverden solle. §. 2. *ap.* Marquard. *de jure mercat. in append. p.* 643.

(i) Ibid. §. 5. *pag.* 644.

(k) Marquard. *de jure mercat. in append. pag.* 656.

(l) See-Tractat *inter Lud. XIV. Reg. Gall. & civitates Hanseat. art.* III. *apud* Marquard. *in append. pag.* 30.

bus, (m) quia nec emta navi ſcapha ſimul emta videatur. (n) Sed raro ea de re ſuborietur controverſia, cum exercitor, amiſſa navi, de ſcapha non admodum ſit laboraturus.

§. IV.

Quum vero jus iſtud ſatis rigidum ſit: mirum non eſt, quod illud valere non ſoleat, ſi merces illicitæ non a domino, ſed magiſtro navis, gubernatore, proreta alio-ve e nautis navi illatæ ſint. Tunc enim non navis, ſed merces tantum in commiſſum merito cadunt, quia dominus navis delictum ferre non tenetur, quod ab alio in re ſua commiſſum eſt. Qua de re denuo PAULLUS: (o) *Quod ſi abſente domino illicitum quid a magiſtro vel gubernatore aut proreta, nautave aliquo impoſitum, ipſi quidem capite puniuntur commiſſis mercibus,* NAVIS *autem domino reſtituitur.* Elegans hujus rei exemplum exſtat in lege DIOCLETIANI & MAXIMIANI Imperatorum, ubi quum Junius quidam propoſuiſset, ſe nauticum fœnus ea conditione dediſse, ut poſt navigium, quod in Africam dirigi debitor adſeveraſset, in Salonitanorum portum nave delata, fœnebris pecunia ſibi redderetur, ita ut navigii duntaxat, quod in Africam de-

(m) Bald. *ad L.3. Cod. de naut. fœn.* Stracch. *de navib. Part.* II. *n.* XII.

(n) *L. fin. D. de inſtr. vel inſtr. leg. L.* 44. *D. de evict.*

(o) *L.* 11. §. 2. *D. de public. & vectigal. & commiſſ.*

destinatum fuerit, periculum susceperit, sed vitio debitoris, nec locum quidem navigii servantis, illicitasque merces comparantis, omnia, quæ navis continuerit, fiscum occupasse: rescripserunt Imperatores, *amissarum mercium detrimentum, quod non ex marinæ tempestatis discrimine, sed ex præcipiti avaritia, & incivili debitoris audacia accidisse constet, adscribi Juniæ, juris publici rationem non permittere.* Nihil hic de nave a fisco occupata, sed de mercibus tantum. Illa enim non ideo non ceciderat in commissum, quia navis vel Juniæ, vel alterius fuerat, sed quia, eo inscio ac absente, debitor, illius navis magister, merces illicitas navi imposuerat. Quum ergo re sua excidere non debeat dominus, si in ea ab alio quidquam contra leges fuerit admissum, & recte in simili casu rescripserit ANTONINUS: (p) *Si colonus vel servi domini prædii ferrum illicite in prædio fecerint, ignorante domino, nulla pœna dominum teneri:* æquitas sane suadet, ut & navis a fisco non occupetur, cujus non dominus, sed magister deliquit.

§. V.

Ut vero eo rectius pateat, dominine id delictum sit, an magistri navis: leges nauticæ exigere solent litteras, in quibus jure jurando confirmare debet dominus navis, merces suas esse, non hostis, simulque in-di-

(p) *L. 16. §. 11. D. de publ. & vectigal. & commiss.*

dicare, unde merces veniant, quo destinatæ & cujus naturæ sint. Has litteras, quas CERTIFICAS vocant, una cum PASSEPORTIS ostendere tenentur magistri navium, quo animadverti eo facilius possit, utrum domini navis, vel qui ei merces imposuerunt. *die aursrehder*, bona fide agant, an ipsi merces illicitas navi imposuerint. Hunc in finem in fœdere maritimo LUDOVICI XIV. & civitatum Hanseaticarum anno CIƆIƆCLV (q) cautum est: *Et afinque l'on ne puisse douter de la qualité des marchandises, chargées dans les dits vaisseaux, seront les Capitains & Maistres d'iceux trouvez en mer, tenus de montrer aux Capitains de navires de guerre de sa Majesté un* PASSEPORT, *ou lettre de mer, & un* CERTIFICAT, *ou pollice de chargement, par le quel passeport apparoitra, comme le navire apartient aux habitans des dites villes Hanseatiques, ce qui sera attesté sur leur serment par le magistrat de lieu, d'où il sera, & seellé de son cachet: & dans le certificat sera contenu la charge du navire, le lieu, d'où il part, & où il part, & où il va, & qu'il n'y a pas des marchandises de contrebande.* Formula ejusmodi passeporti hæc exstat apud MARQUARDUM, (r) a fœderatorum Belgarum ordinibus præscripta: *Denen Allerdurchlauchtigsten: Durch-*

(q) See. Tractat. Ludovici XIV. *reg. Gall. & civit. Hanseat. art. VI. apud* Marquard. *de jure mercat. in adpend. pag.* 30.

(r) Marquard. *Adpend. libri de jure mercat. pag.* 652.

Durchlauchtigsten, Durchlauchtigen, Grossmaechtigen, Maechtigen, Hoch-Edlen, Edlen, Erbaren und Veisen Herrn, Keysern, Koenigen, Republiquen, Printzen, Hertzogen, Grafen, Baronen, Herren, Burgemeistern, Schœpffen, Raethen, Richtern, Officiren und Regenten, in allen guten Staedten und Plaetzen, so vvohl geist-als vveltlichen, vvelche dieses unser Patent sehen oder lesen hoeren, thun vvir Burgemeister und Regierer der Stadt N. zu vvissen, dass N. N. Schiffer des Schiffes N. vor uns erschienen, und bey seinem solennen Eyd declariret hat, dass das Schiff N. gross ohngefehr N. Lasten, auf vvelchem er ietzo Schiffer ist, zugehœre den Invvohnern der unirten Provintzen, so vvahr ihm Gott helffe. Und vvie vvir gerne sehen, dass ermeldter Schiffer in seinen rechtmæssigen Sachen befoerdert vverden moege, so ersuchen vvir euch alle insgemein, und in particulir, vvo besagter Schiffer mit seinem Schiff und Guetern arriviren vvird. dass euch beliebe denselben gutvvillig auf und anzunehmen, und nach Gebuhr zu tractiren, und vvann er den rechten gevvoehnlichen Zoll und Ungeld erleget, in, durch, und vorbey euren Hafen, Stroehmen und Gebiethen, se egel, passiren, frequentiren und negotiiren zu lassen, vvo es ihm beliebt. VVelches vvir gern vviederum verschulden vvollen. Zu vvelches Zougniss vvir unser Stadt-Siegel hierunter setzen lassen. Quum vero præter publicum hoc magistratus testimonium etiam CERTIFICAT, id est, litteræ ipsius domini navis, vel eorum, qui mer-

merces imponunt, exigantur, eæque sint duorum generum, & vel ad naves, vel ad merces navibus impositas pertineant: utriusque formulas addere juvat, quales Fridericus rex Daniæ, die XXIII. Septem. cIↃIↃCLIX. publica lege præscripsit: (ſ) *VVir N. N. und N. N. ſaembtliche Schiffer und Rehder des Schiffs N. groſſ N. Laſten, ſo ietziger Zeit gefuhret vvird von Schiffer N. N. certificiren hiermit, daſſ ietzet benanntes Schiff niemand anders, als uns allein, propre und eigenthuemlich zugehœre, und daſſ auch keine feindliche Perſon, noch andere, als vvir obgemeldte, darinnen einigen Theil oder Part haben, auch duſſ mit unſerem vveder des einen noch des andern Vorvviſſen und VVillen darinnen keine feindliche Guether geladen vverden ſollen, als helffe uns Gott und ſein heilig VVort.* Hæc certificatio ad navem ipsam pertinet: de mercibus navi impositis testari eos oportet, (t) *daſſ alle ſolche Gueter, ſo in das Schiff, N. N. darauf Schiffer iſt N. N. gedeſtiniret nacher N. N. zu gehen, eingeladen und in dieſer certification ſpecificiret und nahmhafftig gemacht, unde gemercket vverden ſollen, niemanden in der VVelt, als ihnen einig und allein zugehœrig, und vor ihr eigene Mitten erhandelt ſeyn, alſo daſſ dieſelben allein gehen vor ihre eigne Rechnung und riſico, und ſolches nicht zum Schein, daſſ ſie ſolche Gue-*

(ſ) Marquard. *Append. pag. 655.*
(t) Ibid. *pag. 656.*

Guether durch etvvanheimlichen accord mit feindlichen Personem durch diese certification, als vor ihre eigene Rechnung und risico so lange solten beneficiren, biss sie in salvum gebracht und dann vor Feindes Rechnung seyn und verkauffet vverden solten, sondern zu guter Treve ihnen allein zukhommen, ohne faute so vvarh ihnen helffe Gott und sein heiliges VVort. Tales sunt litteræ illæ, quas *passeports & certificat* vocant: de quibus illud addere juvat, jam Romanis illas non ignotas fuisse. HONORIUS enim & THEODOSIUS AUGG. ad Eustachium rescribunt: (u) *naucleros, antequam e portu dimittantur, deponere debere, in quam provinciam ituri sint, eoque manifestato, nullam postea contra eos indignationem seu concussionem procedere.* Præter has litteras Belgii foederati ordines (x) etiam exigunt alias, veluti *Certepartien*, id est, contractus nauticos, *Fracht-Brieffe*, id est, inventarium vel indicem mercium omnium navi impositarum, rite confectum, *cognoscementen*, id est, testimonia iis, qui navi aliquid imposuere, data, *Avis- und Convoy-Brieffe.* Et quum magistri navium sæpe bina ejusmodi litterarum exempla asservare soleant, ut alteras requirentibus ostendere, alteras in portu, in quo adpellere cupiunt, in usum suum

(u) *L. un. C. de littor. & itin. custod. libr.* XII. *Tit.* XLV.

(x) Placat *der Hochmœgenden Herren Staaten, vvie es bey gegenvvaertigem See-Kriege mit der navigation &c. Art.V. pag.* 644.

suum convertere possint: eadem lege denunciarunt Belgarum ordines, naves eas una cum mercibus pro commisso occupatum iri, in quibus diversa ejusmodi litterarum exempla reperiantur.

§. VI.

Quamvis vero hoc jus merces illicitas una cum navibus capiendi & antiquum satis & hodienum inter gentes frequentissimum sit: in promtu tamen sunt exempla, quod inter gentes aliud convenit. Sic in congressu publico legatorum Monasteriensi, inter se pacti sunt Hispani & Belgæ, ut si alterutra gens bellum gereret, & ex altera natione quisquam merces illicitas hosti advehere ausus fuisset, merces quidem illæ fisco cederent, naves vero captæ remitterentur domum. Verba in separato articulo, instrumento pacis inter Hispanos & Belgas factæ adjecto, ita se habent: (y) *Und auf den Fall, daß in ermeldten der unirten Niederlanden Schiffen, solche Guter, VVahren und andere Sachen, so fur verbothen declariret seyn, oder Ihro Majestaet zum Schaden gebrauchet vverden koennten, befunden vverden solten, so sollen allein dieselben Guter und VVahren verbrochen seyn und confisciret vverden, und soll nicht das Schiff molestiret oder confisciret vverden einigermassen, und hinvviederum und reciproce sollen auch hoechst ermeldten-*

(y) Marquard. l. c. p. 648.

ten Koenigs in Hispanien Unterthanen eben dieselbe Freyheit und Sicherheit in der segelation und commercio haben und geniessen. Quum vero paullo post bello inter Hispanos & Gallos coorto de articulo isto lites quædam agitari cœpissent: novo tractatu Gagæ comitum cIↃIↃCL. die XVII. Sept. inter Hispanos & Belgas concluso, (z) articulus iste ulterius explicatus, & ea libertas navium denuo stabilita est, simulque conventum, ut hordeum aliaque frumenta & legumina, itemque vinum, oleum, sal, ceteraque ad victum hominis comparata, mercibus illicitis non accenserentur. Eodem modo inter se pacti sunt Galli & civitates Hanseaticæ (a) anno cIↃIↃCLIV. *S' il se trouvoit des dites contrebandes sur des vaisseaux des dits habitans, chargès à tueullere en un ou plusieurs lieux, elles seront consisqueet purement & simplement, sans que les autres marchandises ni le vaisseau le puissent etre.* Quin exstat exemplum rarissimum conventionis, inter Lusitanos & Belgas anno cIↃ IↃCLXI. initæ, qua his omnium mercium, etiam illicitarum, vectura ad hostes libera permittitur, adeo ut nec naves, nec merces ideo capi aut fisco addici possint. (b) Sed quem-

(z) Marquard. *in append. p. 649.*
(a) See-Tractat *inter Ludov. XIV. reg. Gall. & civit. Hanseat. art.* 11. 16. *pag.* 28.
(b) Tractat *ende Alliantie tusschen Portug. ende de Staaten General der vereinigde Nederlanden art.* 12. *ibid. p.* 363.

quemadmodum ejusmodi pacta ad exceptionem pertinent: ita facile patet, regulam istis non tolli, adeoque certi juris esse, ob merces illicitas naves etiam in commissum cadere.

§. VII.

Quum ergo naves, ceu hactenus dictum, hoc casu una cum mercibus pro commisso teneantur: Facile decidi poterit quæstio, an tum licitæ etiam merces, navi impositæ, una cum illicitis fisco cedant, si domino consentiente utræque fuerint impositæ? Ipsis juris Romani principiis id haut repugnare, ex verbis PAULLI, (c) supra allegatis, colligit ANTONIUS MATTHÆI, (d) siquidem capta nave merces etiam procul dubio captæ videantur. Et ita etiam ratiocinati sunt FRANCISCUS I. (e) CAROLUS IX. (f) & HENRICUS III. (g) qui legibus nauticis sanxere, ut occupata ob illicitarum mercium vecturam nave, etiam merces licitæ cum illicitis pro commisso teneantur. Unde tritissima inter Gallos est paræmia juris, *que la robbe de l'ennemi confisque celle de l'ami*, (h) quam magno adparatu tuentur scriptores Galli. Enimvero quam-

(c) *L.* 11. §. 2. *D. de publ. & vect. & commiss.*
(d) Ant. Matth. *de crimin. lib. XLVIII. Tit. II. c. V. num. XVIII.*
(e) Edit. *anno* CIↃIↃXLIII. *art.* XLII.
(f) Edict. *anno* CIↃIↃLXIX.
(g) Edict. *anno* CIↃIↃLXXXIV.
(h) Mornac. *in L. pen.* §. *ult. D. loc. cond.*

quamvis in se injustum non videatur, ejusmodi commissi poenam denunciare iis, qui merces illicitas advehere non dubitaverint, maxime quum eo major plerumque dolus subsit, si merces licitæ illicitis misceantur: tamen id neque ex allegato PAULLI textu fluit, qui tantum de illicitis loquitur, & æquitati magis consentaneum est, eas tantum merces, quæ adversus legem vehuntur, in commissum cadere una cum nave. Certi enim juris est, utile per inutile non vitiari, nec pœnam esse, nisi ubi delictum fuit, quum, ut eleganter ait PAPINIANUS, (i) *non debeat alteri per alterum iniqua conditio inferri.* Et hanc æquitatem passim hodie sequuntur gentes. Sic Hispani & Belgæ inter se pacti sunt in congressu Monasteriensi, (k) *das allein die VVahren, so fur verboten declariret seyn, verbrocben und confisciret seyn, und das Schiff oder die anderen Guter und VVahren, und vvas sonsten in dem Schiff seyn moechte, desvvegen nicht molestiret und confisciret vverden solle einiger massen.* Quin ipsi Galli sensim a rigore istius legis remittunt, siquidem LUDOVICUS XIV. (l) civitatibus Hanseaticis concessit, ut non obstantibus illis edictis FRANCISCI I. & HENRICI III. mercibus illicitis in navibus hanseaticarum civitatum repertis, licitæ non simul fisco vindicentur,

(i) *L. 74. D. de diversf. reg. Juris.* (k) *Articulo separato, de quo supra.* (l) *Traité sur le fait de la marine anno 1635. art. III.*

tur, *en forte, que la robe de l'ennemy ne confisque point celle de l'amy.* Quam in rem & sententias quasdam latas in tribunalibus Gallicis allegat MARQUARDUS. (m) Quod si tamen separari nequeant merces licitæ ab illicitis, omnes in commissum cadere merito tradunt MATTH. DE AFFLICTIS, (n) SIXTINUS, (o) &, qui edicta ordinum Belgii hanc in rem allegat, VVISSENBACHIUS. (p) Immo & tunc merces licitæ & amicorum simul cum hostilibus pro commisso tenentur, si dominus simul ex navi hostili adversus capientes pugnarit. Id quod non solum fœdere inter LUDOVICUM XIV. & civitates hanseaticas (q) inito cautum, verum etiam a Batavis, teste METERANO, (r) observatum est. Quum enim, capta navi Lusitanica, Franciscus Carletti, Florentinus, merces suas navi isti impositas, quasque ipse 90000. florenis æstimabat, repeteret: objectum illi est a capientibus, quamvis ipse sit neutrarum partium, eum tamen e navi hostili pugnasse. Unde sententia lata a judicibus rerum maritimarum, *dass man seine befundene Guter ad utilitatem jus habentis mit verkauffen solte.*

§. VIII.

(m) Marquard. *de jure mercat. lib. II. cap. 4. num. 36. sequ.*
(n) Matth. *de Afflictis de Vectigal. n.* LXV.
(o) Sixtin. *de Regalibus cap. VI. n.* CXCI.
(p) Wissenbach. *in digesta Part. II. Disp. XV. §. XXV.* (q) *See-Tractat. Art. III.*
(r) Meteran. *Annal. Belg. lib.* XXIII. *p.* 164.

§. VIII.

Idem pæne juris est, si hostium res in navibus reperiantur: quamvis hic varios casus distinguere soleant doctores. In CONSULATU MARIS, (s) ubi ex instituto hujus generis controversiæ tractantur, ita definitur hæc quæstio, ut, si & navis & merces hostium sint, utræque fiant capientium: sin navis sit pacem colentium, merces autem hostium, navis cogatur merces eas in aliquem portum nostrarum partium deferre, & vecturæ pretium nautæ solvatur: si porro navis hostilis sit, merces vero aliorum, de nave transigatur, aut si transigere nolint vectores, cogantur in portum aliquem nostrarum partium intrare, & capienti mercedem pro navis usu solvere. Sed non semper tam humanæ sunt gentium leges, belli tempore propositæ. Sæpe allegato FRANCISCI I. edicto cautum animadvertimus, ut tum naves neutrarum partium, rebus hostium onustæ, tum naves hostium una cum mercibus amicorum impositis fisco vindicentur. Idem etiam sancitum esse constat a Lusitanorum regibus, quorum LEGEM (t) citat GROTIUS. (u) Aliud placuit Hollandis, qui anno cIↃIↃcccXXXVIII. bello cum civitatibus Hanseaticis impliciti, fre-

(s) Consulat. mar. *cap. CCLXXIV.*

(t) Lex Portugall. *lib. Tit. XVIII.*

(u) Grotius *de Jur. bell. & pacis libr.* III. *cap.* VI. §. VI.

frequenti senatu, GROTIO (x) teste, judicarunt, merces amicorum etiam in hostium navibus repertas in prædam non cedere una cum nave. Sed quamvis id deinde pro lege habitum esse referat GROTIUS: sæpe tamen alia omnia ab ipsis Batavis sancita sunt. In tractatu enim maritimo inter Hispanos & Belgas anno CIƆIƆL. Hagæ comitum facto, (y) conventum est, *daß alle dasienige, so durch die Invvohner und Unterthanen der unirten Provintzien in ihrer Majestaet Feinden Schiffen geladen seyn vvird, ob es gleich keine verbothene Kauffmannschafft ist, geconfisciret vverden soll, mit allem demienigen, das im vorbeschriebenen Schiffe gefunden vvird, nichts davon ausbescheiden noch gereserviret, dahingegen aber solle alle dasienige, vvelches in denen hochgemeldten Herren Staaten General Unterthanen zugehoerigen Schiffen ist, und befunden vvird, liber und frey seyn, ob gleich die Ladung, oder in Theil davon, Ihre Majestaet Feinden zugehoerete.* Quale jus etiam sibi tum stipulati sunt Hispani. (z) Eamdem legem etiam Daniæ Rex anno CIƆIƆCLIX. mense Septembri (a) dixit om-

(x) Grotius *de Jur. bell. & pacis l. c. & not. ad lib.* III. *cap.* 11. §. *V.*

(y) Tractat van de Marine *Art.* XIII. & XIV. *apud* Marquard. *in Adpend. p.* 651.

(z) Ibid. *Art. XV.*

(a) *Verordnung vvie es bey vvaehrendem Kriege mit den certificationen zu halten Art.* 4. *ibid. p.* 655.

omnibus in Sveciam negotiantibus. Quamvis enim liberum esse concedat earum mercium, quæ ad belli usum non sunt comparatæ, vecturam; statim tamen addit; *Alle das freye Gut aber, so in unfreyen Schiffen gefunden oder betreten vvird, soll und muss endlich ohne einige exception der confiscation zur guten Prise untervvorffen seyn.* Paullo severior tamen est ejusdem regis declaratio, mense anteriore edita (b), ubi & neutrarum partium naves confiscationi obnoxias pronunciaverat, si rebus hostium onustæ reperirentur. Ait enim Rex: *VVorunter doch nicht gemeinet, dass daher unserer Freunde, benachbarten und anderer neutral-Staende und Staedte Guter und Schiffe, so aufgebracht, zu confisciren, und preiss zu machen, es vvaere dann, dass dieselbe attrapiret vvurden --- mit Zu-oder Abfuhr der Schvvedischen Guter.* Ex quibus satis adparet, vere omnino dixisse GROTIUM, (c) non certam ea de re esse juris gentium legem.

§. IX.

Enimvero, si dicendum, quod res est, facile decidi hanc quæstionem posse arbitror, si varii casus recte distinguantur. Si & naves & merces hostium sint: nullum est dubium, quin utræque impune capi possint. Hosti enim in hostem extra civitatem

(b) Declaration *fur die handthierende zu See* CIↃIↃCLXIX. *art.* 1. Ib. *p.* 656.

(c) Grot. *lib.* III. *cap. VI.* §. *VI.*

tatem in infinitum omnia licere, rationi consentaneum est, recteque philosophatur AESCHYLUS: (d)

> - - - πάσχειν δὲ κακῶς
> Ἐχθρὸν ὑπ' ἐχθρῶν οὐδὲν ἀεικές.
> - - - *Male ab hoste pati*
> *Hostem, minime dissidet aequo.*

Quod si tamen naves hostiles, mercesque ipsis impositae, vel virtute nautarum capientibus eripiantur, vel fuga se illis subtrahant, vel a capientibus redimantur, postliminio ad priorem statum & caussam redeunt. (e) Quid vero, si captae naves hostiles, & mercibus hostilibus onustae, ob tempestatis periculum portum gentis utrique parti amicae subire cogantur, an & tunc postliminii jus admitti potest, ita ut praeda a communi amico capienti eripi, alterique, cui erepta est, restitui debeat? Adfirmare id haud dubitat ALBERICUS GENTILIS, (f) sed cujus argumenta, quum ea lis inter Venetos & Genuenses agitaretur, accuratissime profligavit PETRUS CUNAEUS. (g) Et sane quum, qui medii sunt animo, & cum

---

(d) Aeschyl. *in Prometh. vincto.*

(e) *L. 12. pr. L. 26. D. de capt. & postlim. L. 2. L. 5. L. 12. C. cod.*

(f) Alberic. Gentil. *in Advoc. Hisp. lib.* I. *cap.* I. II. VI. VII. (g) Petri Cunaei *respons. in caussa Postlim. anno 1631. recus. post ejus orationes pag.* 521.

cum utraque parte colunt amicitiam, factum pro jure accipiant, adeoque an ab alterutro amico jure vel injuria præda ista facta sit, judicium sibi arrogare non possint: consequens est, ut, nec jus postliminii hic locum invenire debeat. Paullo aliter rationes componendæ nobis videntur, si merces amicorum hostium navibus impositæ reperiantur. Hic enim vix ullam excogitari posse rationem, existimamus, quæ merces illas una cum ipsa navi capientibus adquiri persuadeat. Nec ob conditionem dominorum id fieri potest, qui hostium loco non habentur: nec ob delictum aliquod: cur enim nefas sit, merces quasdam navi gentis alteri inimicæ imponere? nec ob ipsam mercium conditionem, quippe quas licitas esse, nullaque lege vel denunciatione prohibitas, ponimus. Unde merito paullo inhumanior judicatur illarum gentium consuetudo, qua, navi hostili capta, res hostium & amicorum juxta in prædam cedere capientibus judicantur. (h) Idem statuendum arbitramur, si res hostiles in navibus amicorum reperiantur. Illas capi posse, nemo dubitat, quia hosti in res hostis omnia licent, eatenus, ut eas ubicunque repertas sibi possit vindicare. Sed naves amicorum ideo capi posse, juris rationes non ferunt. Vel amici enim nomen eos ab

hac

(h) Alberic. Gentil. *adv. Hisp. lib.* I. *c.* XX. Roder. Zuar. *consil.* II. *de navib. transveh. & mercib. exportand, n.* VI. Marquard. *de jure mercat. lib. II. cap. IV.* §. 31. *sequ.*

hac injuria tueri debebat, maxime quum suo jure usi sint, dum alterius gentis sibi amicæ res in naves suas negotiandi caussa bona fide receperunt. Quemadmodum ergo jure suo utuntur, qui res hostium ex istis navibus auferunt: ita & injuste non faciunt, qui amicorum res navibus suis vehunt. Quum vero par sit ea in re utriusque conditio: quo jure sibi alter amici navem, quæ nihil contra leges admisit, in prædam deposceret?

§. X.

Quandoquidem vero multa hic incidunt dubia, veluti an merces vetitæ hosti destinatæ sint? utrum res navi impositæ hostium sint propriæ, an amicorum? utrum denique naves ipsæ hostiles sint, nec ne? sæpe fit, ut, quid tunc sit præsumendum, quæratur. Et ad primam quidem quod attinet quæstionem, non facile potest res obscura esse, si adsint passeporti & certificationes, quales supra descripsimus. Sed sæpe solent mala fide agere nautæ, & instrumenra falsa proferre, e quibus colligi possit, merces alio esse destinatas, quum tamen hosti sint advehendæ. Sæpe etiam, ubi animadvertunt, imminere naves, quarum magistris de mercium conditione sit reddenda ratio, instrumenta in mare projiciunt, ac deinde sibi nulla fuisse, negant, vel illa casu periisse fingunt. Quum ergo tunc vix liquido constet, hostibusne an alii neutrarum partium genti merces mittantur: merito ad præsumptionem recurritur. Ea vero tunc contra nautas, instrumenta suspecta proferentes, quam maxime militat, si in littoribus hosticis deprehendantur.

tur. Unde denuo Belgii ordines: (i) *vierdtens ordiniren vvir ferner allen unseren Ingesessenen und Unterthanen, advertiren und ermahnen auch alle unsere Alliirte, Freunde unde neutralen, und generaliter alle Voelcker und Nationen, so naeber Franckreich, Spanien, oder einigen andern benachbahrten oder alliirten Reichen, Landen, Staedten und Plaetzen. Ost-VVest-oder Nord-vverts von diesem Staat belegen. oder von dannen hieher gedencken, das sie die raume See kiensen und halten sollen, massen vvir Krafft dieses verstehen und declariren, dass alle die Schiffe, so auf den Kusten von Engelland, Schottland und Irrland, oder anderen Landes, Eylanden, und plaetzen, so unter dem Gebieth gegenvvaertiger Regierung in Engelland seyn, und insonderheit binnen laengst denselben Husten belegenen Bancken und Untieffen gefunden vverden, und also nicht ausser Verdacht seyn, dass sie vvider diese unsere Ordonantz und Advertentz etvvas vorhaben, so fern dieselben entvveder gantz oder zumtheil mit einiger Ammunition von Orlogs oder Schiffs Behuffen beladen seyn, von den Capitainen und andern Orlogs-Officiren und commissien-Fahrern dieser Landen aufgeholet und aufgeschicket vverden sollen, damit von der Admiralitaet daruber sententiiret vverde.* Equidem & ad littora hostilia adpulsum impunem sibi fore ab Hispanis stipulati sunt

Belgæ:

(i) Placat *der Hochmoegenden Herren Staten.* cIↃIↃCLVII. *Art. IV.*

Belgæ: (k) sed id hac tantum lege obtinuerunt, *wann die auf der Rehde gefundene Schiffe nicht einlauffen wollen, oder auch wann sie in einen Hafen lauffen, da sie nicht lossen, oder die Last brechen wollen.* Attamen ab hoc rigore merito remittunt, si quando adversis ventis & tempestatibus vel a piratis ad ista littora fuerint compulsi. Tunc enim ipsa imperiosa illa necessitas præsumtionem istam, quod merces hostibus destinatæ sint, elidit. *Hinc si propter necessitatem adversæ tempestatis onus expositum sit, non debere hoc commissò vindicari*, jam divi fratres, MARCIANO (l) teste, rescripserunt. Et CONSTANTINUS AUG. (m) *Si quando*, inquit, *naufragio navis expulsa fuerit ad littus, vel si quando aliquam terram attigerit, ad dominos pertineat, fiscus meus se non interponat. Quod enim jus habet fiscus in aliena calamitate, ut de re tam luctuosa compendium sectetur?* Quamvis vero priorem legem ad vectigalia, posteriorem ad res naufragorum, a fisco non vindicandas pertinere non ignorem: eadem tamen ratio etiam suadet, ne naves tempestate vel piratarum metu ad littora hostilia compulsæ in commissum ob nudam præsumptionem cadant. Quod & Batavorum ordinibus visum est æquissimum, unde statim addunt: *Es wære dann, dass dieselbe*

(k) Tractat *van de marine* cIɔIɔCL. *art. X. pag.* 650.

(l) *L. ult.* §. 8. *D. de public. & vectigal. & commiss.* (m) *L.* 1. *C. de naufrag.*

be Schiffe durch den Sturm oder andere Noth dahin getrieben und gerathen seyn moechten, und solches von dem Rath der Admiralitaet, aus dessvuegen aufgenommenen Circumstantien, koenne abgenommen und geurtheilet vverden. Nec minus deinde contra nautas militat præsumtio, si vel diversa & contraria in nave instrumenta reperiantur, vel magister navis eadem plane in mare projecerit. Tunc enim dolum latere, eo minus est dubitandum, quo major in his instrumentis fides curaque exigitur. De contrariis instrumentis præpotentes Belgii ordines caverunt: (n) *Massen vvir fur verbrochen halten vvollen, und von nun an fur gute Prisen erklaeh-alle die Schiffe, so vvohl auch die eingeladene Guter, VVahren und Kauffmannschafften, von vvelchen mehr als ein Sce Brif, certepartie, doppelte Fracht-Briefe, cognoscementen oder andere Bescheiden gefunden vverden.* De instrumentis vero in mare projectis ibidem disponitur: *VVie dann auch alle Schiffe und Guter, die mit erxvvehnten Bescheiden und documenten nicht nach Gebuhr versehen seyn, vor verbrochen gehalten vverden sollen.* Et clarius LUDOVICUS XIV. (o) Rex Francorum, in privilegio, civitatibus Hanseaticis concesso, navibus istarum civitatum indulget, ut pro commisso teneri non possint, si vel maxime res hostium in iis

(n) Placat *der Hochmoegenden Herren Staaten art. V.* (o) See-Tractat *zvvischen Ludov. XIV. Koenig in Franckreich und den Hansee-Staedten. Art.* III.

fis reperiantur, *si ce n' est, qu' il s' y en trouvast de contrebande, ou que les maistres des dits vaisseaux eussent jetté leurs papiers cy apres specifiees à la mer*. Et hæ quidem sunt præsumptiones illæ, quæ persuadent, merces navi impositas hosti destinatas esse, nisi probationibus evidentioribus elidantur.

§. XI.

Quum vero non minus sæpe obscurum sit, utrum res navi impositæ hostium sint, an amicorum, maxime si certificationes, quas vocant, vel suspectæ sint, vel plane desiderentur: & hic etiam fortissima præsumtio ex ipsa navi nascitur. Si enim hanc hostilem esse constiterit, dubitandum non est, quin & res illi impositæ tamdiu hostium esse præsumantur, donec aliud liquido fuerit probatum. Agnoscunt id GROTIUS, (p) MARQUARDUS, (q) & reliqui, qui his in rebus industriam suam exercuerunt, scriptores. Et sane juris certissimi est res in ædibus vel prædio repertas tamdiu domini prædii præsumi, donec aliud probetur ab eo, cujus interest, res pro alienis haberi. Quemadmodum enim possessio ab onere probandi titulum ordinarie liberat: (r) ita merito etiam contra possidentem militat præsumtio, donec elidatur, ceu:

(p) Grot. *de jure belli & pacis lib. III. c. VI. §. VI.* (q) Marquard. *de jur. mercat. lib. II. cap. IV. n. XXXI.*

(r) *L. II. C. de petit. hered. L. fin. C. de rei vindicat.*

ceu exemplo furti apud alium concepti patet. (s) Quod jus ut in navibus etiam observetur, æquissimum arbitramur. Accedunt tamen & aliæ præsumtiones, in quibus nescio an primum sibi locum merito vindicent SIGNA MERCATORUM, quæ & MARCAS adpellitant. Hæc enim cistis & involucris mercium impressa præsumtionem de domino inducere, ALBERICUS GENTILIS, (t) STRACCHA, (u) MENOCHIUS, (x) aliique (y) agnoscunt. Id quod & Romani juris principiis videtur consentaneum, quæ ex signis præsumi jubent, rem venditam traditamque esse, (z) præterquam in vinis, quibus ante degustationem signatis, periculum adhuc venditoris esse censetur, nisi aliud convenerit. (a) Quod si itaque in nave res reperiantur vel hostilis reipublicæ vel mercatoris cujusdam e gente illa signo notatæ, nihil æquius est, quam ut hostium esse tamdiu præsumantur, donec aliud demonstretur.

§. XII.

(s) §. 4. *inst. de obligat. quæ ex delictis. Paull. recept. sent. II.* 31. 3. & 5.
(t) Alberic. Gentil. *advoc. Hisp. lib.* II. *cap.* X.
(u) Stracch. *de mercat. part.* II. *n.* LXXVIII.
(x) Menoch. *de præsumt.* III. *præs.* LXIV.
(y) Nic. Boer. *Decis. CV. n.* IX.
(z) L. I. *prin. D. de peric. & comm. rei vendit.* (a) *L.* 14. §. 1. *D. eod.*

§. XII.

Eadem denique præsumtio locum habet in dijudicandis navibus, utrum illæ sint hostiles, nec ne. Ex signis enim navi impositis (*der Flache*) merito judicatur, quæ gens illam mari immiserit, maxime quum legibus publicis ubique cautum sit, ne quis alienis insignibus in navi utatur, pœnaque vel confiscationis vel mulctæ pecuniariæ proposita sit iis, qui ea in re dolo malo utuntur. Sic jam Anconitanos sanxisse refert BENEVENTUS STRACCHA, (b) ne magistri navium insignibus aliarum civitatum uterentur. Idem & HAMBURGENSIBUS (c) placuit, quorum hæc est lex nautica: *Ein ieglicher unser Burger soll fuhren einem rothen Fluger, und wer das nicht thut, der soll es beßern mit 3. Marck Silbers.* Quin jam jure Romano simile quid statutum esse constat. Nota enim est lex ARCADII & HONORII: (d) *Multi naves suas diversorum nominibus & titulis tuentur: cui fraudi obviantes præcipimus, ut si quis ad evitationem publicæ necessitatis titulum crediderit opponendum, sciat, navem fisco esse sociandam.* Si fingamus ergo, insigne hostis in nave amica reperiri, procul dubio jure præsumetur, navem illam hostis esse, adeoque fisco vindicabitur, nisi ostendere liquido possit magister

(b) Stracch. *de naut. navib. & navigat. part.* III. *n.* XXIV.

(c) Statut. Hamb. *part. II. Tit. XIV.*

(d) *L. 1. C. de nav. non excus.*

gister navis, se justa de caussa, veluti metu piratarum, hoc insigni usum. Hoc uno ergo probationis genere contraria præsumtio eliditur. Nam si dolus ea in re adpareat, nihil justius est, quam ut navis fisco vindicetur: quamvis, si solus naucleri ea in re dolus versetur, naves ac merces dominis jure restituantur, ceu Anconæ aliquando judicatum testatur BENEVENTUS STRACCHA. (e)

§. XIII.

Actum hactenus est de navibus ipsis, quæ ob merces illicitas pro commisso tenentur: proximum est, ut, quibus lucrum inde debeatur, eadem cura expediamus. Videntur vero & hic tres casus curatius secernendi. Aut enim naves bellicæ ipsius principis; aut naves privatorum, auctoritate principis prædatum excurrentes, (*die Capers, Commiss-Fahrer, Armateurs*) aut denique naves mercatorum, securitatis caussa in classem consociatæ, (*eine gantze Admiralschafft,*) naves amicas ceperunt. Si istud factum, nemini videbitur dubium, quin navis cum universa præda fisco vindicetur. Quum enim princeps sit, cujus auspiciis bellum geritur, idemque & sumtus & onera belli ferat: consequens est, ut & præda ab ejus navibus & nautico milite occupata, non huic, sed ipsi princi-

ci-

(e) Straccha *l. c.*

cipi cedat. (f) Solent tamen principes, eorum virtutem excitaturi, etiam his partem aliquam loco præmii concedere. Unde ordines Belgarum in sæpe laudato edicto: (g) *VVas aber die Schiffe und Guter betrifft, so von einigen dieses Staats Orlogs-Schiffen in der See betreten, und von dannen vvegen contravention vvider diese unsere Ordonantz und Advertentz aufgebracht und folgends durch gemeldte Raethe der Admiralitaet fur verbrochen und gute Prisen erklaeret vverden, von denselben soll die Theilung geschehen, nach denen desvvegen hiebevor gemachten oder nochzumachenden Instructien, Placaten und Ordonantzen.* Atqui distributione non erat opus, nisi & militi nautico vel ejus præfecto pars prædæ esset attribuenda.

§. XIV.

Paullo aliter se res habet, si privati auctoritate publica prædatum excurrant, qui vocantur *Capers*, *Commiss-Fahrer*, *Armateurs*, *Octroyrte Freybeuter*, adeoque tum a prædonibus maritimis vel piratis, tum ab aliis, qui damni sibi illati sarciendi caussa vela pandunt, *von den Retorsien-Fahrern*, probe sunt distinguendi. Quemadmodum enim privati suo arbitrio, nullaque principis vel reipublicæ auctoritate muniti, præ-

(f) Puffend. *jur. nat. & gent. lib. VIII. c. VI. num. XXI.*

(g) Placat *der Hochmoegenden art. XL.*

prædatum excurrunt, & hostes amicosque juxta habent, ideoque extremo supplicio deprehensi mactantur: (h) ita qui damni resarciendi caussa vela pandunt, (*die Retorsien-Fahrer*) privato quidem arbitrio, sed principe tamen generatim concedente, naves hostiles sibi infestas persequuntur. Ab his diversi *die Commiss-Fahrer* vel Capers, accepta a summo imperante potestate, prædatum excurrunt, non hostiles modo, verum etiam amicas capturi naves, si illis merces illicitas hostibus advehere conentur. Quum ergo hi suo sumtu instruant naves militesque colligant, publicis tamen auspiciis navigent: dubium non est, quin maximam prædæ partem lucrentur, certa tantum parte fisco relicta. (i) Sic apud Italos captæ navis pars tertia cedit domino navis victricis, tantumdem ferunt, quorum merces in navi victrice sunt, & reliqua pars militibus relinquitur. (k) Apud Hispanos pars prædæ Regi; pars maris præfecto attribuitur: reliqua itidem victores capiunt. (l) Galliæ quoque moribus regi non modo præcipuum, verum etiam præfecto maris decima pars prædæ debetur. (m) Denique & apud Batavos quinta parte

te

(h) Loccen. *de jur. marit. lib. II. cap. III.* Stypman. *de jur. marit. & naut. Part. IV. cap. XVIII. n. LXX. seq.* (i) Grotius *lib. III. cap. VI. §. XXV. n. VIII.* (k) Consul. Mar. *cap. CCLXXXV.* (l) Grotius *l. c.* (m) Constit. Gall. *lib. XX. Tit. XIV. art. I.*

te a fisco deducta, & relicta præfecto matris portione, reliqua partim delatores, partim victores manent. (n) In bello tamen cum Anglicana republica anno cIↄ Iↄ LII. gesto ita sanxerunt Batavorum ordines (o) *Es soll alle dasselbe Geld, vvelches von der confiscation oder sonsten aus dieser unser ordonantz vvird resultiren, und herkommen, appliciret vverden, vvie gevvoehnlich alle paenen, mulcten und confiscationen der placaten appliciret und vertheilet vverden, nehmlich ein Drittheil zu profite des Betreters, oder Angebers, es sey derselbe in Eyd und Diensten dieser Lande oder nicht, ein Drittheil zu profite des Officirers, der die calangie und executie gethan, und das restirende Drittheil zu profite des gemeinen Gutes.* Non ergo eædem ubique hac de re vigent leges nauticæ, adeoque principum & rerumpublicarum est, statuere, quam quisque partem prædæ capere debeat.

§. XV.

Quod denique ad naves mutuæ defensionis caussa consociatas attinet, eæ adpellantur *Admiralschafften*. Ex quo enim Saraceni principes suos vocare cœperunt *Emirs*, vel *Amiras*, *dominos*, eaque adpellatio deinde ad præsides provinciarum ac postremo ad ipsos maris præfectos produci consue-

(n) Ordinat. *Belg. instruct. rei marit. cap. XXII.*

(o) Placat *der Hochmœgenden Herren Art. X.*

suevit: Christiani etiam miro consensu classium prætores nuncuparunt *Amiralios* vel *Admiralios*, ceu præclare docuit CAR. DU FRESNE, (p) qui etiam observavit, allucinari omnes, qui huic voci vel ex Anglo-Saxonica vel ex Græca lingua arcessunt originem. Ab his ergo navium præfectis nomen accepit coitio quædam navium sub communi præfecto adversus piratas, aut alios sive invasores, sive hostes, privata auctoritate facta. Græci ejusmodi consociationem vocabant σύμπλοιαν vel ὁμόπλοιαν: Germani dicunt: *Es ist Admiralschafft gemachet vuorden.* Sic JUS MARITIMUM HANSEATICUM: (q) *vvan Admiralschafft gemacht, und nicht gehalten, und daruber iemand genommen vvird, so soll derjenige, vvelcher die Admiralschafft gebrochen, den Schaden von dem seinen zu bezahlen schuldig seyn.* Et LEGES DANIÆ: (r) *Sind in einem Hafen in oder ausser dem Reiche einige den Koenigl. Unterthanen gehoerige Schiffe, die zu einer Zeit seegelfertig seyn, und aus Furcht vor Caper oder andern unglukliehen Zufaellen fur rathsam erachten, dass sie zusammen bleiben, und Admiralschafft aufrichten, so sollen sie gevvisse Articuln schrifftlich mit einander eingehen.* Quamvis vero ejusmodi σύμπλοιαν privata auctoritate ineant magistri navium: navis tamen omnium munitissima reliquis præest, ac ideo pu-

(p) Car. du Fresne *Gloss. lat. voce Amir.*
(q) Jus marit. Hanseat. *Tit. VII. Art. unic.*
(r) Jus Dan. *lib. IV. cap. VII.* §. *I.*

publicum principis vel reipublicæ suæ insigne præfert, *es fuhrt die Admirals Flache.* Qua de re denuo JUS DANICUM: (s) *Ist alsdann ein vvehrbares Schiff darunter, so soll selbiges eine Flache fuhren, und die andern vertheidigen.* Et JUS AMIRALITATIS HAMBURGENSE: (t) *Es soll auch einer ieden Flotte durch die Deputirten ein gevvisser Admiral und Vice-Admiral vorgesetzet vverden. Da aber zu einem mahl eine gar grosse Flotte abseegeln vvolte soll zvvar eine iede Compagnie, so auf einen Ort mit einander zu seegeln hat, ihren Admiral und Vice-Admiral haben, nichts destovveniger soll ihnen noch ein Ober-Admiral durch die Deputirte zugeordnet vverden, der den andern so lange commandiren moege, biss sie kommen auf die Hoehe, da ein ieder seinem Cours veraendern muss.* Ceterum si classis ejusmodi navem aliquam vel hostilem vel mercibus illicitis onustam capiat, distinguendum est, utrum juncta opera viribusque consociatis hanc prædam fecerint, an una vel altera navis seorsum illam ceperit. Priore casu præda vendita inter singulos συμπλόϊας istius participes; posteriore inter magistros navium victricium eorumque nautas habita ratione stipendii eorum distribuitur. Qua de re denuo JUS DANICUM: (u) *Zutruge es sich, dass*

(s) Jus Dan. *lib. IV. cap. VII.* §. 11. *conf.* Styp. *jus naut. Part. IV. cap. XI. n.* 48. *seq.* Loccen. *de jur. marit. lib. II. cap. II.*

(t) *Der Stadt Hamburg Admiralschafft-Ordnung Art. XII.* (u) Jus Dan. *ibid. art. VI.*

dass eine dergelstalt geschlossene Flotte sich eines feindlichen Schiffes bemaechtigen vvurde, soll selbiges alsbald in eines von des Koenigs oder seiner Alliirten Hafen gebracht, und alda nach rechtmaessigem Verfahren Preiss gemachet vverden. VVas daraus gemachet vvird, soll unter alle, die unter der Admiralschafft gevvesen, get eilet vverden. VVurde es aber von einen der andern abgesonderten Schiffe aufgebracht vverden, so hat derienige, der es gefuhret, solches allein zu genieissen, und theilet die Beuthe unter sich und sein Schiffs-Volck nach Gleichmaessigkeit eines ieden Lohns und Monaths-Gelder. Non multo aliter statuunt Batavi, (x) apud quos si navis hostilis adimitur, navis cedit occupantibus, & hi præterea capiunt bimestre stipendium tot personarum, quot in nave captæ sunt. Justissimum hoc est vel eo nomine, quod istius coitionis socii non modo sumtus omnes ferre, verum etiam damnum per hostes aut piratas uni vel alteri extra nautarum culpam illatum omnes, ut fit in magna havaria, rependere tenentur. (y) Eumdem vero fructum ferre, cui & damnum ferendum est, (z) ipsi æquitati naturali consentaneum esse nemo non intelligit. Attamen nec id ubi-

(x) Hollandisch See-Recht, *tit. von Admiralschff t pag. 92. & 95.*

(y) Grot. *de jure belli & pacis lib.* II. *c.*XII. *n.* XXV. Stypman. *de jure maris. & naut. part.* IV. *cap.* XI. *n.* 52. *seq.*

(z) *L. secundum naturam 10. D. de reg. jur.*

ubique observatur. Quum enim mercatores quidam Selandini anno cIↃ IↃcII. navem Lusitanicam opulentissimam cepissent: quintam partem sibi fiscus vindicabat: sextam partem petebant nautæ, qui & gemmas aliaque pretiosa, e mari extracta, sibi vindicabant. Pauperibus 10000. floreni dabantur. Reliqua exercitoribus relinquebantur. (a)

§. XVI.

Sed cum ex his satis constet, cui cedant naves ac merces, quæ captæ pro commisso tenentur: paullo incertius videtur, an ipso jure committantur? Vulgo id adfirmant doctores, eumque in finem allegant ULPIANUM, (b) qui, quod commissum est, statim ait desinere ejus esse, qui crimen contraxit, ob eamque caussam dominium rei vectigali adquiri, & commissi persequutionem sicut adversus quemlibet possessorem, sic adversus heredem competere docet. Sed præterquam, quod hæc lex tantum de iis, quæ ob professionem neglectam in commissum cadunt, loquitur: ne in his quidem ita intelligenda est, ac si fiscus propria auctoritate possessionem adprehendere possit, sed & hoc casu opus esse sententia declaratoria, agnoscunt GAILIUS, (c) COLERUS,

(a) Meteran. *Annal. Belg. lib.* XXIII. *pag.* 164. *seq.*
(b) *L.* 14. *D. de publ. vect. & commiss.*
(c) Gail. *lib.* II. *observ.* LI.

RUS, (d) MODESTINUS PISTORIS, (e) STRUVIUS, (f) aliique jure consulti præstantissimi. Et sane quemadmodum ipso jure dominium rei pure legatæ transit ad legatarium, (g) nec tamen ideo sequitur, ut hic sua auctoritate possessionem prehendere possit: (h) ita non minus hoc procedit in rebus ipso licet jure commissis. Quum enim non parum inde detrimenti capiant domini, & magna sæpe sit publicanorum iniquitas: æquissimum est, ut non nisi caussa cognita, lataque sententia, fiscus in rerum pro commisso occupatarum possessionem mittatur. Quidquid vero sit de rebus ob defraudatum vectigal commissis: illud certum est, in naves ob rerum illicitarum vecturam captas dominium non prius vel fisco vel capientibus adquiri, donec ea de re sententia sit lata ab harum rerum moderatoribus. Pretiosa enim res est navis, & merces illi impositæ plerumque maximam patrimonii aliquot privatorum partem exhauriunt. Iniquissime ergo ageretur cum dominis, si naves captæ statim retinerentur. Quin quum & nautica turba sit genus hominum legibus indomitum pariter ac ra-

(d) Colerus *de processu exsecut. lib.* I. *cap.* III. *num.* 84.

(e) Modestinus Pist. *part. II. consf. LXXXIV. num. XVIII.*

(f) Struv. *exerc.* XXXIX. §. LI.

(g) *L.* 80. *D. de legat.* 2.

(h) *L.* 1. §. 2. *D. quod legator.*

rapaciſſimum, de quo jam apud EURIPIDEM HECUBA (i) recte queritur:

Ἀκόλαστος ὄχλος ναυτική τ' ἀναρχία
Κρείσσων πυρός, κακὸς δ' ὁ μήτι δρῶν κακόν.
Indomita plebs & nauta frænari ſolens
Minus igne: malus eſt, qui nihil fecit mali.

facile fieri poſſet, ut navem amicam non tam jure quam ſpecioſo prætextu capiant, atque ita multos privatos nihil tale meritos ad ſummam redigant mendacitatem niſi magiſtratui reddenda eſſet ratio.

§. XVII.

Hinc legibus nauticis & ſummorum imperantium edictis ſæpiſſime cautum legimus, ut captæ ob merces illicitas naves in portus abducantur, & a proximo collegio admiralitatis, quod vocant, cauſſa cognoſcatur adcuratiſſime, ut lata demum ſententia adpareat, dimittendane ſit navis, an commiſſa judicanda, an denique vel merces commiſſa navi, vel navis vindicatis mercibus, dominis ſint reſtituendæ. Inter Ludovicum XIV. & civitates Hanſeaticas (k) convenit, ut capta ob merces veti-

(i) Euripid. *in Hecuba*.
(k) See. Tractat. *inter Ludov. XIV. & civit. Anſeat. Art. III. & IV.*

vetitas nave Hanseatica, præfecti navis victricis non aperiant cistas, nec involucra mercium solvant, nec quidquam rerum in nave repertarum amoveant, & præsentibus judicibus rerum nauticarum, (*en la presence des juges de l'admirautè,*) inventarium rerum omnium conficiendum curent. Eoque facto, ne sic quidem cuiquam liceat aliquid, in nave ista repertum, emere vel permutationis donationisve titulo adquirere, *avant que les prises n'ayent estè declarès bonnes par les juges de sa majestè*. Idem inter se pacti sunt Hispani & Batavi anno cIcIɔcLI. (l) *Und im Fall in gemeldten der uniirten Provintzien Unterthanen Schiffen durch vorbeschriebenes Mittel einige sothane Kauffmannschafften befunden vvurden, so hierobcn fur contrahande und verbothen erklaehret seyn: so sollen dieselbe von denen von der Admiralitaet, oder andern competenten Richtern allein entladen, gecalangiret und geconfisciret vverden*. Ipsi etiam Belgæ anno cIɔIɔcL. in denunciatione sæpe allegata (m) hac de re ita disponunt: *Und soll die judicatur uber die transgression dieser unserer Ordonantz zukommen den Raethen der Admiralitaet, in vvelcher district die contraventien entdecket vverden, oder vvo die Capitains, so die Schiffe aus der See aufgebracht,*

(l) Tractat van de marine cIɔIɔCL. *art.* XII.
(m) Placat *Ihro Hochmoegenden* cIɔIɔCLII. *art.* IX.

eht, ausgefahren seyn. Denique in edicto Friderici Regis Daniæ cIↃ IↃCLIX. (n) itidem cautum: *Jedoch alle solche Guter nicht zu ruhren, oder derselben etvvas zu eroeffnen, ehe dann daruber ein Urtheil gefaellet, vvelches dann die Admiralitaet ohne einige dilation rehctmaessig und endlich absprechen soll, vvie sie selbige vor uns und unsern geliebten Reichs-Raethen verantvvorten und im Gericht gestaendig seyn vvollen*. Ceterum in hoc judicio caussarum maritimarum summarie admodum procedi, non est dubitandum. In tribunalibus admiralitatis Hollandicis ne duplicam quidem litigantibus esse permissam tradit MARQUARDUS. (o) Et in ordinatione processus maritimi Lubecensi cIↃ IↃLV. (p) cavetur, ut processus sit summarius, ut non admittantur deductiones scriptæ, ut peracta probatione non admittantur disputationes *die schrifftlichen dispurir-Gesetze*, ut ex istis curiis exsulent advocati & caussarum patroni, ut lata sententia statim exsecutio decernatur, nec locus sit adpellationi, supplicationi, reductioni, nisi summa, de qua litigatur, superet mille marcas Lubecenses. Fisci tamen

(n) Declaration *fur die handthierende zur See 1659. art.Ap.*Marquard.*in Adp.p.656.*

(o) Marquard. *de jure mercat. libr.*III. *cap.*VII. §. VI.

(p) *Ordnung des summarischen See-Gerichts-Process E.E. Raths zu Lubeck. ap.*Marq. *in Adp. p.*704.

tamen caussam agit advocatus fisci, ceu exemplum paullo ante ex METERANO (q) adlegatum demonstrat. Unde lites ejusmodi de commissis brevi finiri satis constat.

§. XVIII.

Illud quoque observandum, quod lata sententia, & navi fisco addicta, res omnes sub hasta vendi, navis vero, si bellicis usibus inservire queat, summo imperanti cedere, sin sit mercatoria, (*ein Kauffarthey Shiff*) itidem sub hasta venum exponi soleat. Quicumque rem ejusmodi emit, statim securus est, non modo quod a fisco emit, verum etiam quod rerum per mare adlatarum, & bona fide comparatarum statim adquiritur dominium. Id sane certum est de jure Hamburgensi, in quo cautum legimus: (r) *Bringet iemand Gut uber See und Sand, und dasselbe als gestohlen oder geraubt Gut angesprochen vvird, so ist derienige, vvelcher das Gut gebracht, noch dasselbe zu behalten, als iemand ihm dasselbe abzugevvinnen, iedoch so er ervveisen kan mit 2 ehrlichen Leuten, oder mit seinem VVirth, oder auch durch schrifftliche Urkunde der Stadt, darrinnen er das Gut gekaufft, dass er dasselbe redlich an sich gebracht habe.* Quod jus Hamburgense singulari dissertatione

(q) Meteran. *lib. XXIII. p.* 163.

(r) Stat. Hamb. *lib. II. Tit. XIX. Art. II.*

tione exposuit B. JO. SAM. STRYCHIUS. (f) Nec tamen dubium est, quin & alibi res ejusmodi statim adquirantur bona fide eas ementibus. In Gallia id præterea singulare est, quod jus protimiseos competat iis, qui navem ceperunt. Qua de re in tractatu inter Ludovicum XIV. Regem Galliæ & civitates Hanseaticas cautum est: (t) *au quel cas* (si scilicet sententia lata sit a caussarum nauticarum judicibus,) *les capitaines des vaisseaux, sur lesquels les dites marchandises auroient estè prises, les pourront racchetter, s'ils veulent, pour le prix de leur adjudication, & seront preferez a tous autres.* Sed sua forsan cuivis genti ea in re consuetudo est, nec quidquam, quod ubique observetur, hic poterit definiri.

§. XIX.

Quum vero mercatores non facile belli tempore naves peregre mittere soleant, nisi contractu adsecurationis, quem vocant, sibi de damno resarciendo prospexerint, nova hic incidit quæstio, an & mercium hoc modo a fisco vindicatarum ipsiusque navis, si & illius periculum in se susceperint adsecurantes, pretium sit restituendum? Ubi facile quisque animadvertit, aliud de *pura*, aliud de *conditionali* adsecuratione esse respondendum. In illa quum simpliciter, sine conditione aliqua tem-

(f) Jo. Sam Stryk *de præscript. rer. per mare allatarum.*

(t) See. Tractat *zwischen Lud. XIV. art. V.*

temporis vel loci, periculum suscipiatur; dubium non est, quin & pretium navis ob merces illicitas ereptæ sit restituendum, dummodo non ipso tempore adsecurationis factæ in periculo versatæ sint naves. Adsecurationem enim non ad præteritum, sed futurum & imminens periculum extendendam esse, legibus omnibus cautum est. Sic in ORDINATIONE PHILIPPI II. Regis Hispaniæ (u) præcipitur: *So soll man auch keine Vertrage von Versicherung machen von die Gevarde einiger Kauffmanschafften oder Schiffe, oder sonsten von enigen andern Dingen, vvelche zu dem Tage, vvan die Vertrage gemacht seyn sollen, mogen verlohren oder vertruncken seyn.* Quod si tamen adsecuratus expresse sibi caveri curaverit in eventum boni vel mali nuncii, nec, qui periculum in se suscepit, probare possit, ei, cui cautum est, ante cautionem constitisse de damno, vel hic ab ea suspicione se jurejurando liberare queat: procul dubio & tum tenebitur adsecurator. Et ita non solum in ROTA GENUENSI (x) judicatum est, verum etiam judicari jubent leges de adsecurationibus receptissimæ. Ita enim in ORDINATIONE AMSTELODAMENSI (y) cautum est: *Men vermach ock*

(u) *Ordnung von Assecurantz der Schiffe* cIↃ IↃLXX. *art. XI.*

(x) Rot. Genu. *Decis. CII. n. IV. & V.*

(y) *Assecurantz Ordnung der Stadt Amsterdam art. XXI.*

ock Schepen, Goeden, VVaeren en Koopmanschappen, die verdronken, geroofte of bedorven zyn doen asseureren, ock na dat se verdroncken, geroofte ende verdorven syn gevvest, zo vvanner het ter kennisse van der persoon, dietselbe doet asseureren, niet gekomen en iss, van de vertreckinge, rovinge, ende verderfenisse, van den vorschreven Schepen ende goeden. Sed hæc omnia locum tantum habent, si ii, qui periculum in se susceperunt, merces ejusmodi vetitas navi fuisse impositas noverint. Nam nemo in se suscipit periculum, nisi navis cursum, merciumque quantitatem, qualitatem, numerum, mensuram, & quidem facta prius bona fide æstimatione, & instrumento ea de re sollemniter confecto, exacte compertam habeat. (z) Quod si itaque dolose vetitæ merces pro licitis fuerint indicatæ: dubium non est, quin damni restitutio non possit ab adsecuratoribus peti. (a)

§. XX.

Sin non pure, sed addita conditione, periculum in se quisquam susceperit: ex instrumento, quod Pollizzam vocant, dijudicandum, quos in se casus susceperint adsecuratores. Non enim pactum generale perti-

(z) Marquard. *de jure mercat. lib. II. cap. XIII. num. XXIV.*

(a) Santern. *part.* III. *num.* XIII. *sequ.* & XLIII. *sequ.*

pertinet ad casus istos fortuitos, de quibus non cogitatum videri potest. (b) Hinc si navis cursum mutet, vel si princeps eam sub colore, quod merces vetitas contineat, capiat detineatve: non tenentur adsecuratores, nisi hoc diserte in diplomate, uti plerumque fieri solet, cautum legatur. (c) Hinc si vulgaris formula adhibita legatur: (d) *VVy Asseureedeurs dragen alle peryckel deer See, van vuer, van VVinden, van vrienden ende vianden, van Briefen, van Marcke, oder repressalien, van arreste ende detentie, van Konigen, Princen ende Heren, vvie sie sien, ende generalicken van allen andern peryckeln ende fortuynen, die souden mogen overkoomen, in eeniger manieren, oft de man soude mogen verdencken, gevvonlick oder ongevvonlick*: nullum est dubium, quin damna omnia etiam navis pro commisso occupatæ resarcienda sint ab adsecuratoribus, qui merces ejusmodi impositas, & ad hostes alterius amicæ nationis destinatas esse, non ignorarunt.

§. XXI.

(b) L. 5. & L. 9. D. *de transact.* L. 1. D. *de pign. act.*

(c) *Assecurations-Ordn. der Stadt Amsterdam art. VIII.*

(d) Marquard. *de jur. mercat. loc. cit. n. LXVIII.* VVerlhoff. *de Polizza in adpend.*

§. XXI.

Quum autem supra dictum sit, naves ob mercium illicitarum vecturam, sententia demum a caussarum maritimarum judicibus lata, fisco cedere: quaeritur, an restitutio suscepti damni statim peti possit ab adsecuratoribus, priusquam lis ista finita sit? Id vero procul dubio negandum. Tunc enim dubium adhuc est, libertatemne recuperatura navis, an fisco cessura sit. Et hinc si in exteris locis detineatur, pro situ istorum propiore aut remotiore vel sex mensium, vel anni vel biennii spatium exspectandum est adsecurato, priusquam ab adsecuratoribus damni suscepti restitutionem exigere possit. (e) Ita cautum est non solum ORDINATIONE AMSTELODAMENSI (f) verum etiam JURE DANICO, (g) quo etiam additur, hoc casu, spatio illo elapso, intra tres menses restitutionem damni fieri debere ab adsecuratoribus: *Nach solchem Tage hat der Assecurant drey Monathe Frist, die Gelder zu bezahlen. Erfolgt die Bezahlung binnen solcher Zeit nicht, so soll er, wie obgemeldet, (monatlich einen halben* pro cento) *die Zinsen erlegen, und durch rechtlichen Mittel zur Zahlung angehalten werden.*

§. XXII.

(e) Marquard. *loc. cit. n. LXV.* Kurikc *diatr. de Adsec. pag.* 17.

(f) *Adsec.Ordn. der Stadt Amsterd. art.VIII.*

(g) Jus Danic. *lib. IV. cap. VI.* §. 10.

§. XXII.

Quid vero si sententia quidem lata, navis ob mercium vetitarum vecturam fisco addicatur, gens tamen, cui illa ademta est, injuriam sibi fieri conqueratur: an ullum supereſt remedium? Non temere hic statim arma expedienda esse suadet prudentia. Solent ergo mitti legati, qui naves injuste captas repetant, id quod vocant *die aufgebrachten Schiffe reclamiren*. Quale exemplum nostra ætate in Svecia occurrit, a qua Britanni pariter ac Batavi naves quam plurimas, quas injuria sibi ereptas conquerebantur, reposcebant. Sin nec hoc quidem leniore remedio malo mederi liceat: decerni solent repressaliæ. Exemplum jam supra retulimus ex ZOUCHÆO, (h) qui Anglos litteras repressaliarum decrevisse memoriæ prodidit, quum Hispani herbam Nicotianam pro merce vetita declarassent, navesque Anglicanas ideo addixissent fisco. Nec nostra omnino ætas ejusmodi repressaliarum usum plane ignorat. Plura de repressaliis & pignorationibus navium tradunt LOCENIUS (i) & STYPMANNUS, (k) quæ ne justo latius evagari videamur, merito omittimus, illud modo ob-

(h) Zouch *Jus facial. Part. II. Sect. VIII. num. XII.*

(i) Loccen. *Jus marit. libr.* III. *cap. IV.* §. *IX.*

(k) Stypmann. *contin. jus marit. Part. V. cap. I. n. XXII.*

observantes, jus istud pignorationis non penes privatos esse, quantumvis injusta navium detentione læsos, sed penes summos imperantes, quorum in arbitrio est, an pro indemnitate subditorum eas decernere velint? Tametsi enim aliud videatur GROTIO, (l) & BODINO, (m) qui illud jus etiam privatis hoc modo læsis, jure competere, & frustra juribus majestatis accenseri contendunt: rationem tamen hoc fugere satis demonstravit ZIEGLERUS. (n) Sunt enim repressalliæ veluti præparatio belli, vel potius bellum quoddam particulare, quo non minus sæpe universa respublica in discrimen adducitur, ac bello justo indicto. Non magis ergo a majestate jus repressaliarum sejungi potest, quam ipsum jus bellum inferendi, nisi privato cuivis jus esse putes, rempublicam in extremum conjiciendi periculum. Unde a JULIO FERRETO (o) observatum est, in regno Siciliæ illum semisse bonorum omnium etiam feudalium mulctari, qui repressalias privata auctoritate facere fuerit ausus.

§. XXIII.

Sed hæc quidem de navibus, ob mercium

(l) Grot. *lib. III. de jure belli & pacis cap II. §. VII. n. III.*

(m) Bodin. *de Republ. lib. I. cap. X.*

(n) Ziegl. *ad* Grot. *loc. cit. de Jur. Majest. lib. I. cap. XXXIV. §. VIII.*

(o) Jul. Ferret. *de re novall. lib. V. num. XXIV.*

cium illicitarum vecturam commissis, ex ipsis gentium mari potentissimarum legibus fœderibusque differere placuit. Brevitatem dissertationis academicæ rationes, nævos, si qui lucubrationi huic hæreant, juventus; conatum denique ipsa rei, cujus tractationem suscepimus, dignitas utilitasque excusabunt. Nostrum est, Deo, studiorum moderatori, votivam suspendere tabulam, eique totius, si qua futura est, vitæ nostræ studiorumque rationes votis incitatissimis commendare.

DE

DE COLLEGIIS ET CORPORIBUS OPIFICUM.

EXERCITATIO VIII.

CAPUT I.

De Origine & jure collegiorum & corporum apud Romanos.

§. I. *Instituti ratio & partitio dissertationis.* §. II. *Romulus in nova urbe civibus opificia non permisit.* §. III. *Quia ea non conveniebant fini reipublicæ Romanæ, qui erat potentia bellica.* §. IV. *Mutavit id* NUMA, *qui & opificiis adsuefecit cives, & collegia instituit.* §. V. *Collegia ab eo instituta qualia? Tibicines quinam fuerint? Quinam aurifices? Quinam fabri ærarii, ut & fabri tignarii, dendrophori, centonarii, dolabrarii, scalarii, tinctores, sutores & reliqui opifices.* §. VI. *Collegiorum a Numa institutorum conventus & sacra.* §. VII. *Cur ea collegia Numa contra Romuli institutum invenerit?* §. VIII. *Collegia illa abolevit* TULLUS HOSTILLIUS, *restituit*, SERVIUS TULLIUS *ac denuo suppressit* TARQUINIUS SUPERBUS. §. IX. *Primis reipublicæ liberæ temporibus nulla fuerunt collegia.* §. X. *Postea in usum revocata sunt a decemviris.* §. XI. *Parum honorifica tamen semper Romæ fuit opificum conditio.* §. XII. *Et tamen tunc veteribus illis collegiis nova*

nova addita. §. XIII. *Inde nata sunt turbæ reipublicæ perniciosissimæ*. §. XIV. *Quare SCto sublata sunt præter paucissima*. §. XV. *Postea ea restituit novaque addidit P. Clodius*. §. XVI. *Ac denuo eadem suppresserunt Cæsar & Augustus*. §. XVII. *Digressio de collegiis sacrorum caussa coeuntibus*. §. XVIII. *In primis de conventibus Christianorum*. §. XIX. *Collegiis inimicissimi fuerunt Claudius, Trajanus, & sequentes Imperatores*. §. XX. *Quædam tamen Collegia semper coeundi potestatem retinuere*. §. XXI. *Quin & nova subinde instituta sunt indulgentia principum*. §. XXII. *Collegia ergo vel licita vel illicita. Illicitorum pœna*. §. XXIII. *In licita quinam recipi potuerint?* §. XXIV. *Quinam illis exclusi?* §. XXV. *An licuerit pluribus collegiis interesse?* §. XXVI. *Collegia universitates & quasi respublicas constituebant, & hinc juribus minorum utebantur*. §. XXVII. *An jure antiquo heredes institui, fideicommissa & legata capere potuerint?* §. XXVIII. *Quid ea in re legibus novis sensim immutatum sit?* §. XXIX. *Varia collegiorum immunitates*. §. XXX. *Earumque caussa*.

§. I.

Consilium est, de COLLEGIIS & CORPORIBUS OPIFICUM, eorumque origine & juribus, paullo uberius agere, & ea maxime, quæ vel prætermissa ab aliis, vel perfunctorie exposita sunt, edisserere curatius. Ne vero, quod vulgo fieri solet, peregri-

næ patriaque jura imprudenter misceamus: ipsi diligentiæ nostræ eos ponemus limites, ut priore capite Romanorum; posteriore Germanorum mores atque instituta circa opificum collegia & corpora expendamus. Quo labore si ita defungemur, ut per Romanas patriasque antiquitates excurramus paullo liberius, & frequentius præstantissimis omnis ævi scriptoribus, quam BARTOLO & BALDO, (quos honoris caussa nominamus,) denunciemus testimonium: facile, spero, id nobis condonabunt, quicumque sæculi nostri intelligunt bona, nec compendiorum ambitu universam eruditionem juridicam circumscribendam existimant.

§. II.

Ut ergo ab ovo, quod ajunt, ordiamur: illud initio observamus, condita Roma, nullo loco in nova ac nascente civitate fuisse opifices, adeo, ut quæstum facere in officina, indignum civium Romanorum personis visum sit. Quamvis enim hodie opificiorum artiumque manuariarum culturam rebuspublicis omnibus commendent civilis prudentiæ auctores, aliter tamen rationes suas composuit ROMULUS., qui Quirites ab artibus mechanicis, tamquam illiberali quæstu, penitus abstinere jussit. Testis est DIONYSIUS HALICARNASSÆUS, (a) qui Romuli persequutus instituta: Ἐπιδιφίως μ., inquit, καὶ βαναύσυς, καὶ προσαγαγὺς ὄντ-
θῦν

(a) Dionys. Halic. *Ant. Rom. lib.* II. *p.* 98.

θυμιῶν, αἰσχρῶν τέχνας, ὡς ἀφανίζουσας καὶ λυμαινομένας τάτε σώματα καὶ τὰς ψυχὰς τῶν μεταχειριζομένων, δούλοις καὶ ξένοις ἐπέδωκε μεθοδεύειν. *Propterea sellularias quidem & sordidas, & turpium cupiditatum incitatrices artes, ut corporibus & animis tractantium noxias & pestiferas, servis & exteris exercendas tradidit*. Quo loco quidem interpres τέχνην βάναυσον *sordidam artem* transtulit: sed Græcis omnes artes mechanicas & manuarias, & maxime fabriles, βαναύσους adpellari, satis constat, ut merito mireris, etiam doctissimum SCHEFFERUM (b) inter mechanicas & sordidas vel sellularias artes distinguere, & his tantum βαναύσων nomen concedere, quum tamen & mechanicæ artes sæpissime audiant βάναυσοι, & ipsi opifices vel ὑποχειροβίωτοι Græcis vocentur mechanici. (c) Ex quibus, patet, non sordidis tantum & sellulariis, sed omnibus in universum artibus manuariis Romanis interdixisse Romulum, solisque servis & peregrinis quæstum illum mercenarium reliquisse.

§. III.

Rationes hujus instituti non adeo obscuræ videntur. Quum enim ex fine omnia me-

(b) Scheffer *in indice Græc. ad* Ælian. *voce βάναυσος τέχνη*.
(c) Kuhn *in Addit. ad* Scheffer. *indicem loc. cit.*

metienda sint; ad eum etiam in constituenda republica unice respexit Romulus. Non alium vero sibi finem proposuerat, quam potentiam bellicam & latam quaquaversum dominationem. Facile prævidebat vir sagacissimus, novam, quam condiderat, urbem neque commerciis, neque opificiis, neque agricultura vel re pecuaria, eam, quam animo conceperat, felicitatem consequuturam. Commerciis obstabant urbis situs, Tiberini amnis angustia, onerariis navibus eo quidem tempore vix pervia, (d) & maxime tot florentissimarum urbium portuumque vicinia, quorum luminibus officere, omnino videbatur difficillimum. Neque ex artibus opificiisque in tanta sæculi frugalitate multum splendoris sperari poterat novæ civitati, maxime quum adventitia illa turba, quæ Romam confluxerat, rei potius pecuariæ & latrociniis, quam artibus & opificiis, adsuevisset. Denique & agriculturam ipsa agri Ro-

(d) *Vid.* Marliani *Topogr. Rom. libr.* VII. *cap.* I. *pag.* 271. *Posterioribus tamen temporibus operam dederunt Romani, ut fluvium hunc redderent navigabilem: quamvis non nisi actuariæ naves Romam usque pergerent, majores Ostiæ anchoris alligarentur. Et de his temporibus intelligendus* Dionys. Halicarn. *libr.* III. *pag.* 183. *qui de hujus fluminis commoditate satis magnifice sentit.*

Romani angustia parum quæstuosam promittere videbatur. Is enim, SIGONIO (e) teste, principio fuit parum spatiosus, adeo, ut ultra Tiberim in Hetruria nullus esset, Latium vero versum haut multum pateret. Quamobrem populo egeno, rudi, & novarum rerum cupido, nihil magis convenire videbatur, quam studium rei militaris, quod unice sibi proposuisse Romulum, jamdudum observarunt auctores gravissimi, & in his HERM. CONRINGIUS. (f) Ipsum sane Romulum DIONYSIUS HALICARNASSÆUS (g) nobis sistit, de instituenda republica hunc in modum concionantem: Ἕτερα εἶναι τὰ σώζοντα καὶ ποιοῦντα μεγάλας ἐκ μικρῶν τὰς πόλεις· ἐν μὲν τοῖς ἀθνείοις τὸ διὰ τῶν ὅπλων κράτος. *Aliud esse, quod servet civitates, & e parvis magnas faciat; nimirum in externis bellis armorum potentiam.* Quem reipublicæ scopum etiam paullo post commendat Romulus, dum libere profitetur, μαχητάς τε καὶ δικαίους ἄνδρας, καὶ τὰς ἄλλας ἀρετὰς ἐπιτηδεύοντας τὸ τῆς πολιτείας σχῆμα ποιεῖν φρονίμως αὐτὸ κατασκευασμένοις, *bellicosos viros, qui justitiam ceterasque virtutes colant, prudentibus hominibus, qui respublicas constituerunt, earum constituendarum formam præbuisse.* Quum ergo

semel

(e) Sigon. *de jure civ. Rom. lib.* I. *cap.* II. *pag.* 22.

(f) Conring. *ad* Machiav. *Princ. cap.* XII. *pag.* 227.

(g) Dionys. Halicarn. *Antiq. Rom. lib.* II. *p.* 79.

semel placuisset, Martis aleæ committere civitatis fortunam: non solum id operam dedit Romulus, ut civitatem haberet frequentissimam, verum etiam, ut ipsi cives ad arma sumenda essent expeditissimi. Jam satis intelligebat vir sagatæ non minus, quam togatæ prudentiæ præsidiis instructissimus, mercatoribus atque opificibus non satis cum militia convenire: neque ignorabat, artes manuarias parum robustos & agiles milites dare, qui multo rectius ruri adolescerent. Hinc & eum potissimum quæstum, qui ex agricultura provenit, permittebat civibus, iisdemque, ut ait DIONYSIUS, (h) τὸν τε πολεμικὸν καὶ τὸν γεωργικὸν ἔταξε βίον, *tam bellica, quam rustica injungebat munia*. Et hæc demum est genuina ratio, ob quam cives artes manuarias facere vetuit Romulus, quæ etiam alias gentes bellicosas permovit, ut vel e rebuspublicis suis proscriberent opificia, vel certe arma iis numquam traderent. Ægyptiis sane ignobiliores habitos esse opifices, nec passos illos esse, militem his artibus contaminari, auctor est HERODOTUS. (i) Idem de Lacedemoniis testantur PLUTARCHUS, (k) ÆLIANUS, (l) & maxime XENO-

PHON,

(h) Dionys. Halicarn. *libr.* II. *pagin.* 98.

(i) Herodot. *lib.* II. *cap.* XLII.

(k) Plutarch. *in compar. Lycurgi & Numæ. pag.* 76.

(l) Ælian. *Var. Hist. lib.* VI. *cap.* VI.

PHON, (m) qui Spartanorum aliarumque Græcarum civitatum instituta inter se contendens : Ἐν μὲν γὰρ δήπου, inquit, ταῖς ἄλλαις πόλεσι πάντες χρηματίζονται, ὅσον δύνανται· ὁ μὲν γεωργεῖ, ὁ δὲ ναυκληρεῖ, ὁ δ' ἐμπορεύεται, οἱ δὲ ἀπὸ τεχνῶν τρέφονται· ἐν δὲ τῇ Σπάρτῃ ὁ Λυκοῦργος τοῖς μὲν ἐλευθέροις τῶν μὲν ἀμφὶ χρηματισμὸν ἀπεῖπε μηδενὸς ἅπτεσθαι. *Nam aliis in urbibus omnes, quocumque modo possunt, rem faciunt. Hic agrum colit, ille naviculatoriæ deditus est: hic mercatura, ille opificio exercendo se alit. Sparta vero Lycurgus ingenuis interdixit, quo minus ea, quibus rem facere possent, attingerent.* Quum ergo Romulus, non minus ac Lycurgus, ad potentiam bellicam omnia retulerit: non mirum profecto videbitur, eum etiam artes manuarias omnes, tamquam fini & scopo suo parum concinnas, e republica sua proscripsisse.

§. IV.

Satis diu istud Romuli institutum viguisse, credit DIONYSIUS HALICARNASSÆUS, (n) dum ait: Καὶ διέμεινεν ἕως πολλοῦ χρόνου δι' αἰσχύνης ὄντα Ῥωμαίοις τὰ τοιαῦτα ἔργα, καὶ ὑπ' οὐδενὸς τῶν αὐθιγενῶν ἐπιτηδευόμενα: *longoque tempore pudori fuerunt Romanis opera talia, ita, ut nemo ex indigenis*

(m) Xenoph. *de Lacedem. Republ. cap. VII. 1. & 2. pag. 79. Tomo V. Oper. edit. Oxon.*

(n) Dionys. Halicarn. *lib. II. pag. 98.*

genis animum ad ea adplicaret. Sed constat tamen aliunde, non diutius illud mansisse, quam ipsum Romuli imperium. Numa enim, qui Romulo successit, nihil fecit reliqui, ut cives feroces opificiorum artiumque redderet studiosiores. Hinc non solum civibus eum quæstum permisit, verum etiam ipsos opifices in certa collegia vel corpora primus descripsit. Rem memoriæ prodidere PLINIUS (o) & PLUTARCHUS, (p) cujus verba audire juvat: Τῶν δὲ ἄλλων αὐτοῦ πολιτευμάτων ἡ κατὰ τέχνας διανομὴ τοῦ πλήθους μάλιστα θαυμάζεται - - Ἦν δὲ ἡ διανομὴ κατὰ τὰς τέχνας ΑΥΛΗΤΩΝ, ΧΡΥΣΟΧΟΩΝ, ΤΕΚΤΟΝΩΝ, ΒΑΦΕΩΝ, ΣΚΥΤΟΤΟΜΩΝ, ΣΚΥΤΟΔΕΨΩΝ, ΧΑΛΚΕΩΝ, ΚΕΡΑΜΕΩΝ, τὰς δὲ λοιπὰς τέχνας εἰς ταυτὸ συναγαγὼν ἓν αὐτὸ ἐκ πασῶν ἐπέδειξε σύστημα; κοινωνίας δὲ καὶ συνόδους καὶ Θεῶν τιμὰς ἀποδοὺς ἑκάστῳ γένει πρεπούσας τότε πρῶτον ἐκ τῆς πόλεως ἀνεῖλε τὸ λέγεσθαι καὶ νομίζεσθαι τοὺς μὲν Σαβείνους, τοὺς δὲ Ῥωμαίους, καὶ τοὺς μὲν Τατίου, τοὺς δὲ Ῥωμύλου πολίτας. *Præ ceteris ejus institutis commendatur populi per artificia centuriatio*. - - *Divisit autem civitatem per artes* TIBICINUM, AURIFICUM, FABRUM, TINCTORUM, SUTORUM, CORIARIORUM, ÆRARIORUM, FIGULORUM. *Reliquas artes in unum collegit, fecitque ex omnibus corpus unum*,

(o) Plin. *Hist. nat. lib.* XXXIV. *cap.* I. & *lib.* XXXV. *cap.* XII.

(p) Plutarch. *in Numa pag.* 71.

unum, collegiaque & concilia atque sacra, cuique secta decentia attribuit. Ita primum sustulit ex urbe factiones, ne hi Sabini, illi Romani, hi Tatii, illi Romuli cives haberentur vocarenturque. Hæc PLUTARCHUS, cujus verba illustraturi, tum de ipsis his collegiis a Numa inventis, tum de eorum institutis, tum de rationibus denique, quibus permotus Numa opifices in collegia & corpora descripsit, agemus paullo accuratius.

§. V.

Novem hic recensentur artificum collegia, quæ Numa instituisse dicitur. Horum primum est TIBICINUM, quibus sequiore ævo etiam FIDICINES sese adjunxerunt, teste marmore apud SMETIUM, (q) dedicato quippe

COLLEGIO TIBICINUM
ET FIDICINUM ROMANORUM
Q. S. P. P. S.

id est, ut in alio marmore (r) hæ litteræ ac notæ exponuntur, QUI SACRIS PUBLICIS PRÆSTO SUNT. Ex quibus simul intelligimus, cur primus inter collegia locus tibicinibus attributus sit. Non enim ad privatorum usum, sed ad sacra petinebat hoc tibiis canendi artificium, siquidem, VALERIO MAXIMO (s) teste; *inter publicas privatasque ferias,*

(q) Smet. *Inscript. p.* XXXIV. 9. Gruter. *inscr. p.* CCLXIX, 2. (r) Smet. *Inscr. p.* LXVII. I.
(s) Valer. Max. *lib.* II. *cap.* V. *n.* 4.

rias, actiones, personis tecto capite variaque veste velatis, concentusque edebant. Unde & fas illis erat in æde Jovis epulari. Quod jus quum illis a censoribus eriperetur, uno agmine Tibur secesserunt, nonnisi dolo inde reducendi, vino quippe sub honoris specie inebriati, & in plaustris Romam revecti, uti ab eodem VALERIO (t) & LIVIO (u) refertur. Secundum collegium AURIFICUM fuit, cujus itidem mentio fit in marmore apud SMETIUM, (x) in quo MAGISTER QUINQUENNALIS COLLEGII AURIFICUM nominatur. Huic vero collegio procul dubio ideo tam honorificus datus est locus, quia Veturii Mamurii aurificis opera percommode usus fuerat Numa in effingendis scutis ancili cælitus delapso similibus. (y) Ejus enim solertiam tanti fecit Numa, ut & in carminibus Saliorum, FESTO (z) auctore, frequentissime ejus nomen audiretur. Tertium collegium non FABRUM fuit, ut PLUTARCHI fert ordo, sed ÆRARIORUM FABRUM, ut observavit PLINIUS, (a) qui de re æraria agens: *Docuimus*, inquit, *quam-*

(t) Valer. Max. *loc. cit.*

(u) Liv. *lib.* IX. *cap.* XXX.

(x) Smet. *Inscript. pag.* XCVI, 4.

(y) Plutarch. *in Numa p.* 69.

(z) Festus *voce Mamurius, & ibi* Dacer. *pag.* 219.

(a) Plin. *Histor. Nat. libr.* XXXIV. *caput* I.

quamdiu populus Romanus are tantum signato usus esset, & alia, qua vetustas tradidit, quum aqualem urbi auctoritatem ejus declararet, a Rege Numa tertio collegio arariorum fabrum instituto. Non dubito, quin hi antiquissimis temporibus etiam cudendis numis operam locarint: siquidem antiquissimi Romanorum numi ænei tantum fuerunt. (b) Postea eam operam in se susceperunt FLATURARII AURI ET ARGENTI MONETARII, (c) quibus modo triumviri, modo quatuorviri auro argento æri flando feriundo, (d) nec non triumviri, mensarii, (e) & EXACTORES ARGENTI ET ÆRIS (f) præerant, quorum isti cudendis numis, illi iisdem expendendis, hi materiæ vel metallo colligendis præfecti fuisse videntur. Proximi his fabris ærariis procul dubio fuerunt FABRI, quibus posteriore ævo etiam CENTONARII, ac denique ex constitutione CONSTANTINI M. (g) etiam DENDROPHORI juncti sunt. Hinc sæpe

(b) Plin. *loc. cit.*

(c) Smet. *Inscript. pag.* CXLIX. 5.

(d) Hotom. *de Magistrat. Rom. pag.* 436. Alex. ab Alex. *gen. dier. libr.* III. *cap.* XVI.

(e) Liv. *lib.* XXIII. *cap.* XXI. L. XXIV. *cap.* XVIII. L. XXVI. *cap.* XXXVI.

(f) Gruter. *inscript. pagina* XXXVI, 8.

(g) L. I. *Cod.* Theod. *de Centon. & dendroph.* L. XIV. *Tit.* VIII.

sæpe in vetustis marmoribus occurrit COLL. FABR. TIGNAR. (h) COLL. FABROR. ET CENTONAR. (i) COLL. DENDROPHOR. FABRUM CENTONARIORUM. (k) CENTUR. CENTONARIORUM, DOLABRARIORUM, SCALARIORUM, (l) e quibus sese vix expedire adhuc potuerunt eruditi. Fabri tignarii qui sint, nemo ignorat. Hi autem quum simul coercendis restinguendisque incendiis darent operam, (m) eoque fine, duce præfecto vigilum, cum dolabris juncis aliisque machinis urbem noctu obirent: (n) facile patet, cur fabris jungantur *centuria scalariorum & dolabrariorum*. Eadem de caussa fabris etiam accensentur *centonarii*, non a numero id nomen adepti, sed a *centonibus*. Centones vero, ut e JULIO CÆSARE, (o) VEGETIO (p) ipsoque Jure nostro (q) constat, erant machinæ, ad restinguenda incendia comparatæ. De dendrophoris quam maxime dubitant eruditi. HADRIANO TURNEBO (r) enim materiam ad machinas bellicas castrenses & poliorceticas advexisse videntur. PIERIUS VA-

(h) Smet. *Inscript. p.* LVII, 3.
(i) Smet. *Inscr p.* LXXV, 6. *p.* CLX, 1. 2. 3.
(k) Smet. *Inscript. p.* XLVI, 4.
(l) Smet. *Inscript. p.* CLIX, 13.
(m) Plin. *lib.* X. *Epist.* XLII.
(n) L. 3. §. 3. *D. de offic. præf. vigil.*
(o) Jul. Cæs. *de bello civili lib.* II. *cap.* X.
(p) Veget. *de re milit. lib.* IV. *cap.* XV.
(q) L. 12. §. 18. *de instruct. vel instrum. leg.*
(r) Turneb. *Adversar. lib.* XIX. *cap.* XVI.

VALERIANUS (ſ) eoſdem ratiarios fuiſſe mavult. Ab utroque ſententiam ſuam ſejungit CLAUD. SALMASIUS, (t) qui dendrophororum collegium non ad artem aliquam fabrilem, ſed deorum cultum pertinuiſſe contendit. Denique acutiſſimus humaniſſimuſque JAC. GOTHOFREDUS, (u) eumque ſequutus THOM. REINESIUS, (x) duorum generum dendrophoros ſibi reperiſſe viſi ſunt, quorum alterum in re fabrili, alterum in cultu Deorum fuerit occupatum. Sed omnino fabrili arti operam dederunt omnes dendrophori, in findendis quippe ſilvis, cædendis arboribus, carbonibus faciendis, advehendis lignis aliiſque hujuſmodi operis occupati; (y) ideoque & fabris eos jungi præcipit CONSTANTINUS M. Iidem tamen & ſacris operabantur, ut paullo poſt paragrapho proximo oſtendemus. Ut adeo nec SALMASIO cauſſa fuerit ſugillandi TURNEBUM, nec GOTHOFREDO, ex uno dendrophororum collegio duo diverſa fingendi. TINCTORUM & SUTORUM collegia, quæ ſuperioribus ſubjungit PLUTARCHUS, non magis veteribus memorantur, ac collegium FIGULORUM, niſi quod PLINIUS (z) hoc ſeptimum te-

(ſ) Pier. Valer. *Serm. I.*
(t) Salmaſ. ad Spartian. *Caracall. cap. IX.*
(u) Jac. Goth. *ad L. 20. C.* Theod. *de pagan. & L.* I. *C.* Theod. *de centon. & dendroph.*
(x) Thom. Reineſ. *Inſcript. Claſſ.* I. 40. *p.* 75. (y) Alciat. *ad L.* 167. *D. de verb. ſign.*
(z) Plin. *hiſt. nat. lib.* XXXV. *cap.* XII.

tenuisse locum refert. CORPUS CORIARIORUM MAGNARIORUM SOLALARIORUM, nec non CORIAARUM in marmoribus Romanis (a) occurrit, & fortassis pars quædam fuit illius collegii coriariorum, quod instituerat Numa. Reliquos opifices quum in unum collegium conjecisse dicatur Numa: illud mea quidem sententia non aliud fuerit, quam illud, ex quo postea natum est COLLEGIUM MAGNUM, quod sequiore ævo ad sacra magis quam opificia pertinuit. Ejus aliquot vetusta marmora (b) meminerunt, veluti illud Romanum:

D. M.
TI. CLAVDIO.
ONESIMO.
VIATORI
COLLEGI MAGNI.
EL. ZMYRNA CONI.

Et hæc quidem sunt novem illa collegia, quæ a Numa Pompilio instituta fuisse, e PLUTARCHO discimus.

§. VI.

Ex eodem vero etiam adparet, collegiis his

(a) Smet. *Inscript. p.* LVIII, 1. Lazius *de republ. Roman. lib.* XII. *cap* IV. *p.* 900.
(b) Smet. *Inscript. pag.* XXVII, 6. *pag.* XLVII, 10.

his Numam non solum sodalitates suas, vel conventus, verum etiam sacra cuilibet convenientia dedisse. Sodalitates eo pertinebant, quod liceret collegiis statis diebus coire, & de rebus ad opificium & collegii utilitatem pertinentibus consulere in medium, & sumtibus corrogatis epulari: (c) id quod apud Græcos ἑταιρία adpellabatur. Eo fine singulis collegiis *præerant*, qui collegium ipsum dirigerent, alii, qui fisci rationes conficerent, alii denique, qui collegis ministrarent. Quo in marmoribus pertinent MAGISTRI QUINQUENNALES COLL. FABR. TIGNARIOR. (d) MAGISTRI QUINQUENNAL. COLL. AURIFICUM, (e) PROCURATOR TIBICINUM ROMANOR. (f) QUÆSTOR COLL. CENTONARIOR. (g) HONORATI ET SCRIBÆ COLL. FABR. TIGNAR. (h) COLLEGI MAGNI VIATOR. (i) Quin quum invisa paullatim esse cœpissent collegia: cœperunt singula sibi e patriciis & nobilibus adsciscere patronos, quorum præsidio apud Senatum populumque uterentur. Hinc passim in vetustis marmoribus laudantur PATRONI COLL. CENTONARIORUM

(c) *L.* 20 C. Theod. *de pagan.*
(d) Smet. *Inscript.* p. XCVI, 4.
(e) Idem *Inscr.* p. XCVI, 2.
(f) Smet. *Inscr.* p. CXLIX, 24.
(g) Smet. *Inscr.* p. CLIX, 15.
(h) Smet. *Inscr.* p. LVII, 3.
(i) Smet. *Inscript.* p. XCVII, 10.

RUM (k) DENDROPHORORUM, (l) FABRORUM (m) & hujus generis alii, quorum de origine atque officio jam alio loco (n) fusius actum est. Erat præterea collegiis singulis fiscus, qui ARKA adpellatur in jure nostro (o) & in marmore Romano, (p) in quo statuitur, ut ANNVI. X̅. DC. DIE VIIII. KAL. OCTOBR. NATALI DIVI AUGUSTI EROGENTVR EX ARK. Idem Numa etiam sacra quædam cuivis collegio propria esse voluit, de quibus quamvis hodie non adeo exacta nobis suppetat notitia; ea tamen, quæ commune naufragium evaserunt, tamquam fractas tabulas colligere juvabit. Singulis ergo collegiis erant certi dii, qui iisdem praeesse dicebantur, & in vetustis marmoribus sæpe vocabantur *genii*. Sic GENIUS COLLEG. CENT. est apud REINESIUM: (q) GENIUS COLLEGI TIBICINUM ROMANORUM Q. S. P. P. apud RAPH. VOLATERANUM (r) & eumdem. (s) Singulis quoque collegiis festi erant dies, quibus præcipue sacris operabantur. De tibicinibus notum est, eos

---

(k) Reines. *Inscript. Class.* I, 302.

(l) Idem *Classe* I, 283.

(m) Idem *Classe* II, 17.

(n) Meum *Syntagm. Antiqu. Rom. lib.* I. *Tit.* II. *num.* XXIX. (o) L. 1. §. 1. *ff. quod cujuscumque univers. nomine.*

(p) Smet. *Inscript. p.* XXXIV, 10.

(q) Reines. *Class.* I. *n.* 302.

(r) Raph. Volaterr. *Comm. urb. lib.* XXX.

(s) Reines. *Class.* I. *n.* 167.

eos Idibus Juniis celebrasse quinquatrus minusculas, quibus feriati per urbem vagabantur, & ad ædem Minervæ conveniebant. (t) Eidem Deæ etiam fullones & cerdones vel tinctores sacra fecisse quinquatribus majoribus XIV. Kal. Aprilis, auctor est OVIDIUS, (u) qui postquam docuit, festis illis diebus philosophos, medicos, magistros litterarios, pictoresque, & lanam tractantes sacra fecisse Minervæ, etiam fullonum & cerdonum ita meminit:

Hanc cole, qui maculas læsis de vestibus aufers:
Hanc cole velleribus, quisquis ahena paras.

Præcipue fabris sacra fuisse propria ac veluti domestica, vel inde constat, quod alicubi etiam singularia templa erant, in quibus sacra facerent. Sic enim TEMPLUM CENTONARIORUM ET FABRORUM, Regii celebre, occurrit in marmore apud GRUTERUM. (x) Præcipue tamen fabri Silvanum coluisse, & in ejus honorem frondes & ramos pinuum e luco sacro excisarum per urbem tulisse videntur, quod etiam alibi in Bacchi, Apollinis, Hecates & Cereris sacris fieri consuevisse, ex STRABONE, (y) & AR-

(t) Liv. *lib.* IX. *cap.* XXX.
(u) Ovid. Fastor. *lib. III. v.* 821.
(x) Gruter. *Inscript. p.* CI, 1.
(y) Strabo *lib.* X.

ARTEMIDORO (z) discimus. Et ideo non ipsi modo hi fabri; sed & Silvanus, quem hoc ritu colebant, DENDROPHORUS audit in hoc marmore: (a)

SILVANO. DENDROPHORO. SACRVM.
M. POBLICIUS. HILARVS. MARGAR Q. Q.
P. P. CVM. LIBERIS. MAGNO. ET.
HERMONIANO. DENDROPHORIS.
M. D. M. DE. SVO. FECIT.

Quo etiam adludens VIRGILIUS: (b)

Et teneram, inquit, *ab radice ferens*,
Silvane, *cupressum*.

Et ex eo simul reddi poterit ratio, cur Honorius Augustus (c) dendrophororum collegium, tamquam ad profanum deorum cultum & superstitionem comparatum, sacra & epulas facere vetuerit. Inde enim non sequitur, ut dendrophori hi ab aliis, qui rei fabrili operam dederunt, fuerint diversi, aut ut Imperator iste dendrophororum plane collegium sustulerit, sed ut sacra tantum, a Numa fabris tradita, & constante usu servata, tamquam superstitiosa, primus aboleverit.

§. VII.

Reliquum est, ut quas rationes habuerit Numa collegia ista instituendi, tantumque ho-

(z) Artemid. *lib. II. ca.* XLII.
(a) Smet *Inscript. p.* XXVII, 10.
(b) Virgil. *Æneid. lib.* IX. *v.* 81.
(c) L. 20. C. Theod. *de pagan.*

honorem deferendi opificibus, paullo adcuratius disquiramus. Scilicet uti Romulus istas artes indignas Quiritibus existimaverat, quia ad potentiam bellicam omnia referebat: ita Numa eas artes iisdem quam maxime commendabat, quia acrem, qua flagrabant, bellandi cupiditatem exstinguere quam maxime annitebatur. Ipse erat gente Sabinus. Sabinorum vero minime omnium intererat, Romanos armis valere, quippe a quibus jam imperante Romulo tantum non ad incitas fuerant redacti. Ne ergo reliquias Sabinorum exscinderent, omnino iis suadebat prudentia, ut, quoad fieri posset, Romanorum ferociam supprimerent. Hinc a Plutarcho (d) memoriæ proditum est, vacillante Numa, & regnum oblatum respuente, patrem ejus Pomponium, & Ancum Marcium, generum, multis verbis eum cohortatos esse ad fasces suspiciendas. Præcipuum vero, quo utebantur, hoc erat argumentum: Εἰ δὲ δὴ καὶ παντάπασιν ἀκρατῶς ἔχουσι καὶ μανικῶς πρὸς πόλεμον, ἆρ' οὐχὶ βέλτιον ἀλλαχόσε τὴν ὁρμὴν αὐτῶν τρέπειν, διὰ χειρὸς ἔχοντας τὰς ἡνίας· τῇ δὲ πατρίδι καὶ παντὶ τῷ Σαβίνων ἔθνει σύνδεσμον εὐνοίας καὶ φιλίας πρὸς πόλιν ἀκμάζουσαν καὶ δυνατὴν γενέσθαι. *Quod si etiam populus Romanus immodico & insano bellandi ardeat studio, nonne satius sit, habenas tenentem* ALIO DIVERTERE *fervorem ejus, patriæque atque universæ Sabinorum genti*

(d) Plutarch. *in Numa p. 63.*

genti florentem civitatem & opulentam necessitudine & amicitia copulare? Sabinorum ergo studio, ad extinguendam Romanorum ferociam omnem operam omniaque consilia contulit Numa: neque minus ea in re ipsorum patriciorum Romanorum, a quibus ad regnum fuerat evectus, desiderio satisfecit. Nam & hi, perosi Romuli instituta, ipsi auctores fuerunt novo regi, ut civitatem bellicosam ad pacis consilia traduceret. Hinc cum denuo præ se ferret Numa, se ab oblato regno abhorrere, causamque interfereret, quod ferox populus & dominandi libidine incensus, ardentem vividumque regem desideret: patres a senatu missi, teste eodem PLUTARCHO, (e) responderunt: Τίς δ' οἶδεν, εἰ καὶ νικῶντι δήμῳ πολέμου κόρος ἔσται, καὶ μεστοὶ θριάμβων καὶ λαφύρων γεγονότες, ἡγεμόνα πρᾷον καὶ δίκης ἑταῖρον ἐπ' εὐνομίᾳ καὶ εἰρήνῃ ποθοῦσιν; *Quia si victorem populum jam satietas ceperit belli, triumphisque expletus & manubiis fadatus principem & justitiæ cultorem ad civitatem legibus & pace temperandam exoptet?* Quum ergo semel consilium hoc cepisset Numa, se sibi alium ac diversum regnandi finem ob oculos positurum, quam ad quem omnia retulerat Romulus: fieri non poterat, quin & leges daret, Romuli institutis plane contrarias, & non ad excitandam fortitudinem, sed reprimendos ferocis populi spiritus unice comparatas. Id quod etiam LIVIUS

(e) Plutarch. *in Numa pag.* 63.

vius (f) observat, dum de latis a Numa legibus ita scribit: *Urbem novam, conditam vi & armis, jure, legibus ac moribus de integro condere paravit, quibus cum inter bella adsuescere videret non posse, (quippe efferatis militia animis,) mitigandum ferocem populum armorum desuetudine ratus est.* Et nonnullis interjectis: (g) *Ita duo deinceps reges, alius alia via, ille bello, hic pace civitatem auxerunt.* Quæ quum ita sint, nemini profecto mirum videbitur, Numam etiam artibus manuariis & sellulariis adsuefacere plebem decrevisse, eoque fine ipsos opifices in certa collegia & corpora primum descripsisse, ut tanto honestius huic quæstui in posterum vacarent.

§. VIII.

Enimvero quemadmodum Numa Romuli: ita Tullus Hostilius Numæ instituta tantum non omnia sustulit. Tantum enim abest, ut tertius ille Rex Romanorum quiete ac otio marcescere civitatem passus sit, ut nihil nisi arma & bella spirarit, eaque in re ipsum Romulum superarit. Qua de re LIVIUS: (h) *Senescere*, inquit, *civitatem otio ratus, undique materiam excitandi belli quæsivit*; cui & EXCERPTA PEI-

RE-

(f) Liv. *lib.* I. *cap.* XIX.
(g) Liv. *lib.* I. *cap.* XXI.
(h) Liv. *lib.* I. *cap.* XXI.

RESCIANA (i) respondent, quorum verba semel, id est, Latine hoc loco producere erit volupe: *Tullus Hostilius in bello adversus hostem fortissimus habebatur, sed deos idem magnopere contemnebat.* Quæ ultima verba eo procul dubio pertinent, quod vir fortissimus a superstitione, cui nimium indulserat Numa, alienissimus fuerit. Omnia ergo exemplo Romuli ad potentiam virtutemque bellicam referebat, egregius, ut a FLORO (k) adpellatur, *militiæ artifex*, quin *ipso Romulo*, LIVIO (l) judice, *acrior*. Ex quo regnandi fine facile colligere licebit, Tullo Hostilio nec cives opificiis vacantes, nec eorum collegia magnopere placere potuisse. Veterum enim Romanorum militia selecta erat, non mercenaria. Atqui ad primam præconis vocem nomen dare regi, delectum habenti, arma sumere pro republica, colligere sarcinulas, in castris excubare pro securitate reipublicæ, & sub ipsis denique pellibus hibernare, minime omnium integrum est iis, qui in officinis delitescunt, & artibus manuariis victitant. Ergo satis verosimile est, Tullum Hostilium Numæ Pompilii institutum de collegiis opificum sustulisse. Quod ne gratis videantur adfirmare, colligere id nobis licebit ex FLORO, (m) qui collegiorum ori-

(i) Excerpta Peirefciana, *cap.* XXII. *p.* 568.
(k) Flor. *lib.* I. *cap.* VIII.
(l) Liv. *lib.* I. *cap.* XXIII.
(m) Flor. *lib.* I. *cap.* VI.

originem ad Servium Tullium regem refert, his verbis: *Ab hoc populus Romanus relatus in censum, digestus in classes, curiis atque* COLLEGIIS *distributus, summaque regis solertia ita est ordinata respublica, ut omnia patrimonii, dignitatis, ætatis,* ARTIUM, *officiorumque discrimina in tabulas referrentur*. Scilicet ea non ita intelligenda videntur, ac si primus hæc collegia invenerit Servius, sed quod a Numa inventa revocaverit in usum, descriptaque in classes civitate etiam centurias quasdam ex fabris, reliquisque opificibus confecerit, ceu ex DIONYSIO HALIC. (n) constat. Enimvero ne sic quidem mansere collegia. Tarquinius enim superbus ea non secus, ac alia Numæ instituta, proposito edicto sustulit. Qua de re DIONYSIUS HALIC.: (o) Συνόδους δὲ συμπάσας, ὅσαι πρότερον ἐγίνοιτο κωμητῶν, ἢ φρατριαστῶν, ἢ γειτόνων, ἐν τε πόλει καὶ ἐπὶ τῶν ἀγρῶν, ἐφ' ἱερὰ καὶ θυσίας πάσαις κοινῇ προεῖπε, μηκέτι συντελεῖν, ἵνα μὴ συνιόντες εἰς τὸ αὐτὸ πολλοὶ βουλὰς ἀπορρήτους μετ' ἀλλήλων ποιῶνται περὶ καταλύσεως τῆς ἀρχῆς. *Praterea cœtus omnes paganorum, curialium, vicinorum, vel in agris, vel in urbe, antea sacrorum caussa fieri solitos, uno edicto in posterum vetuit: ne multis in unum locum convenientibus, arcana de convellenda tyrannide inirentur consilia*. Et hac in re tyranni mores expressit Tarquinius, ad quos, ARISTOTELE (p) teste, etiam hæc

(n) Dion. Hal. *lib.* IV. *p.* 281. (o) Idem *lib.* IV. *p.* 246. (p) Arist. *Polit. lib.* V. *c.* XI.

hæc pertinent: *neque concœnationes permittere, neque sodalitatem, neque disciplinam, neque aliud quidpiam hujuscemodi: sed omnia cavere, unde solent exoriri duo, animositas scilicet & fides.* Ex quibus simul facile est ad intelligendum, non tam ipsa opificia, quam opificum collegia & corpora, suppressisse Tarquinium. In officinis enim desidere cives, & perpetuo sudore miseram vitam tolerare, non incommodum regi, sed rebus ejus mirifice proficuum videbatur.

§. IX.

Ejectis Tarquiniis, id sibi negotium datum credebant patres, ut ad se raperent rempublicam, & aristocratiam, plebe suppressa, instituerent. Inde innumeræ natæ sunt concertationes inter optimates & plebejos, quæ tum demum paullatim exstinctæ sunt, quum, communicatis cum plebe magistratibus & sacerdotiis, æqua utriusque factionis jura esse cœpissent. Non dissimulat isthoc patriciorum consilium Appius Claudius apud DIONYSIUM HALIC. (q) Incusatus enim a Valerio impotentis adversus plebem odii, respondit: *Quod me Valerius difficilem adpellavit, & malorum hominum antesignanum, infensumque plebi, &* PAUCORUM POTENTIÆ *studiosum*, ὅτι ἀριστοκρατίας ἀντέχομαι, *quod optimatum regimen tuear: communia mibi* VOBISCUM *sunt crimina quotquot* » *quum*

(q) Dionys. Halic. *lib.* VI. *p.* 386.

quum sitis ipsi meliores, detrectatis deteriorum imperium, & quam a majoribus accepistis, rempublicam non sinitis degenerare in deterrimam omnium speciem popularis regiminis. Plebs ergo quum spe libertatis & popularis imperii reges pepulisset: patres aristocratiam meditabantur; & hinc non poterat non summa rerum confusio nasci ex tam male temperato civitatis statu. Atqui aristocratico regimini nihil minus convenit, quam collegia & sodalitates, quibus factiones & seditiones aluntur. Hinc eas ex ejusmodi rebus publicis proscribendas esse monent civilium rerum scriptores. (r) Quæ quum ita sint, facile conjicere licebit, de restitutione collegiorum & corporum a Tarquinio superbo proscriptorum non multum laborasse patricios. Quin tantum abest, ut tum collegia & corpora opificum in urbe esse passi sint, ut potius ne opificia quidem exerceri a civibus voluerint, bellis quippe perpetuis a Tarquinio ejusque sociis fatigati. Multa sunt, quibus id demonstrare licet, argumenta. Primo enim Menenius Agrippa, quum plebs in montem sacrum secessisset, & varia essent patrum ea de secessione consilia, ita censebat: (s) Καὶ τοῦ προστίθημι ἐνταῦθα, ὅτι πολεμικῶν ἐπιτηδείων σωμάτων ἡμῖν ἐν τῷ

πα-

(r) *Vid.* Hert. *Elem. Polit. lib.* II. *Sect.* VI. §. V. & XX. *pag.* 383. & 387. Conr. *Hist. rerump. ubi de Ultrai.* §. XX.

(s) Dionys. Halic. *lib.* VI. *p.* 382.

παρόντι δεῖ, οὐ γεωργῶν, οὐδὲ θητῶν ἐμπόρων, οὐδὲ τῶν παρὰ τὰς βαναύσους τέχνας ἀσχολουμένων. *Taceo, quod bello aptatis corporibus nunc opus habemus, non agricolis, nec mercenariis, nec negotiatoribus, nec opificibus sellulariis.* Deinde quum A. Virginio Tricosto Rutilo & Sp. Servilio Structo Coss. A. U. C. CCLXXVII. magna esset annonæ gravitas, id malum tanto molestius civitati fuisse ait DIONYSIUS HALICARNASS. (t) quod proximo lustro censa fuerint robustæ ætatis civium plus centum & decem millia, mulierum autem & puerorum, servitiorum item, negotiatorum & opificum, inquilinorum, triplo plures. Ne cui autem mirum videretur, negotiatores & opifices seorsum numerari, statim addit auctor πολιτικώτατος: Οὐδενὶ γὰρ ἐξῆν Ῥωμαίων, οὔτε κάπηλον, οὔτε χειροτέχνην βίον ἔχειν. *Neque enim civi Romano aut cauponari, aut arte manuaria victum quærere licebat.* In quæ verba quidem incidens SIGONIUS, (u) vix sese expedire potest, quippe cui certum videtur, jam inde a Numæ ætate cives opificiis vacare cœpisse. Unde etiam ita intelligendum putat DIONYSIUM, quod e civibus quidem multi artibus manuariis vixerint, sed ideo tamen contemtim habiti, & a reliquis germanisque civibus secreti, quippe nec ad militiam vocati propter ignaviam.

(t) Dionys. Halic. *lib.* IX. *p.* 583.

(u) Sigon. *de antiqu. jure civ. Rom.* L. II. C. II. *p.* 340.

viam, nec ullis tributis, ob tenues opes, obnoxii. Enim vero rationem hic fugere SIGONIUM facile patet. Cives enim DIONYSIUS hic opponit inquilinis, iisque opifices & negotiatores ideo adnumerat, quia probro fuerit civi Romano, hujusmodi quæstum facere. Unde certissimum videtur, nec opificia hoc tempore permissa civibus, nec collegia & corpora opificum a Tarquinio abolita tunc adhuc restituta fuisse.

§. X.

Ast paullatim ea collegia in usum revocata videntur, ex quo plebs primum tribunos plebis, ac deinde jus honorum ac sacerdotiorum extorquere senatui cœperat. Paullo post enim illa tempora collegia illa stabilita animadvertimus in LEGIBUS DUODECIM TABULARUM. Colligi sane id potest ex CAJO, jureconsulto, (x) cujus hæc ea de re verba sunt: *Sodales sunt, qui ejusdem collegii sunt, quam Græci* ἑταιρίαν *vocant. His autem potestatem facit lex,* PACTIONEM QUAM VELINT, SIBI FACERE, DUM NE QUID EX PUBLICA LEGE CORRUMPANT. *Sed hæc lex videtur ex lege Solonis translata esse.* Non solum ergo collegia esse passi sunt decemviri, verum etiam facultatem iisdem fecerunt, pactiones sibi pro collegarum arbitrio faciendi, dummodo illæ legibus publicis non adversarentur. Dum vero id e Solonis legibus in tabulas decemvirales migrasse ait CAJUS: id non de ipsis collegiis in-

(x) *L. ult. D. colleg. & corp.*

intelligendum est, quæ jam dudum ante decemvirorum tempora Romæ fuerunt, sed de jure pactiones vel statuta faciendi. De eo enim eadem fere sanxisse SOLONEM, cum a SALMASIO (y) ostensuin est, tum ex ipsis legitimis SOLONIS verbis, apud eumdem CAJUM, (z) adparet: Ἐὰν δὲ δῆμος, ἢ φράτορες, ἢ ἱερῶν ὀργίων, ἢ ναῦται, ἢ σύσσιτοι, ἢ ὁμόταφοι, (Salm. ὁμόγαλοι,) ἢ θιασῶται, ἢ ἐπὶ λίαν, (Salmas. καπηλίαν, *) οἰχόμενοι, ἢ εἰς ἐμπορίαν, ὅτι ἂν τούτων διαθῶνται πρὸς ἀλλήλους; κύριον εἶναι, ἐὰν μὴ ἀπαγορεύσῃ δημόσια γράμματα. *Si autem tribus vel fratres, vel sacrorum sacramentales, vel nautæ, vel synsiti, vel qui ejusdem sepulcri jus habent, vel thiasotæ, vel socii ad prædam coitionis* (cauponationis) *vel negotiationis, quid inter se statuant, firmum id ratumque sit, nisi publicæ hoc leges prohibeant.* Nullum ergo relinquitur dubium, quin collegia & corpora decemvirali hac lege sint confirmata. Subdubitare quidem ea de re videtur

JAC.

(y) Salmas. *Observ. ad jus Attic. cap. IV.*
(z) *L. ead. D. eod.* *) *ita refingendum hunc locum ideo putat SALMASIUS, quod credibile haut sit, olim Athenis licita habita fuisse prædonum collegia. Quod procul dubio etiam* Petitum *ad Leg. Attic. p. 418. movit, ut legi juberet* ἐπὶ λείαν, *ad frumentum. Sed antiquissimis temporibus cuivis licuisse prædatum in mare exire, satis adparet ex* Thucydide, *libr. I. init. &* Homero, *Odyss. lib.* III.

JAC. GOTHOFREDUS (a) qui eam legem non ad universa collegia opificum; sed ad fratrum arvalium collegium pertinuisse judicat, ideo, quod idem CAJUS (b) etiam mentionem faciat legis decemviralis, de incerta ratione finium, sodales vero arvales, teste PHILOXENO, (c) fuerint *οἱ περὶ ὅρων διαγινώσκοντες δικασαὶ*, *judices de finibus cognoscentes*. Enimvero cur sodalibus arvalibus pactiones, quas vellent, sibi faciendi potestatem fecissent decemviri? An vero vicinorum lites & jurgia, si hoc jure fuissent destituti, componere non potuissent? Accedit, quod an unquam de finibus regundis cognoverint fratres arvales, merito dubites. PHILOXENI non tanta est auctoritas, ut ei in re tam antiqua fides tuto habeatur. Reliqui vero scriptores, tamquam ex compacto, taceat, & hoc sacerdotum collegium sacra tantum publica ob arvorum fertilitatem fecisse referunt. (d) Et quid fiet alteri legi decemvirali: *Si jurgant ad fines, finibus regundis prætor arbitros tres addicito*, quam ipse restituit GO-

(a) Jac. Gothofred. *Not. ad* XII. *Tabb.* VIII. *p.* 224.

(b) *L. ult. D. fin. regund.*

(c) *Glossa* Philoxeni *ex libro de offic. Procoss.*

(d) Varro *de ling. lat.* L. IV. C. XV. *p.* 26. Fulgent. *de prisco Serm. pag.* 802. *edit.* Dionys. Gothofr.

GOTHOFREDUS, (e) si penes fratres arvales fuit de finibus regundis judicium? Nihil ergo certius est, quam quod lex XII. tabularum de omnibus, adeoque & opificum collegiis sit intelligenda, adeoque ea jam illo tempore denuo coire & ex Numæ instituto sodalitia celebrare sacraque facere cœperint.

§. XI.

Reperio igitur, ex eo tempore etiam cives operam dedisse negotiationi & opificiis, sed ita, ut parum honorifica manserit eorum conditio. CICERO (f) sane, ubi ex instituto ea de re agit: *Illiberales*, inquit, *& sordidi quæstus mercenariorum omnium, quorum opera, non quorum artes, emuntur. Est enim illis ipsa merces auctoramentum servitutis. Sordidi etiam putandi, qui mercantur a mercatoribus, quod statim vendant. Nihil enim proficiunt, nisi admodum mentiantur. Nec vero quidquam est turpius vanitate. Opificesque omnes in sordida arte versantur. Nec vero quidquam ingenuum potest habere officina.* Et SENECA: (g) *Quatuor ait Posidonius esse artium genera: Sunt vulgares & sordidæ, sunt ludicræ, sunt pueriles, sunt liberales. Vulgares opificum, quæ manu constant, & ad instruendam vitam occupatæ sunt:*

(e) Jac. Gothofr. *ead. tabul.* VIII. *pag.* 133.

(f) Cic. *de offic. lib.* I. *cap.* XLII.

(g) Seneca *Epist.* LXXXIIX.

sunt: in quibus nulla decoris, nulla honesti simulatio est. Hinc quamvis opifices tribubus essent adscripti, adeoque jure suffragii gauderent, ceu luculenter demonstravit SIGONIUS: (h) vix tamen iis in militia erat locus, nisi vel trepidis rebus, vel a seditiosis civibus concitati ad arma aliquando concurrerent. Hinc tamquam singulare quid atque inusitatum observat LIVIUS, (i) *opificum quoque vulgus, & sellularios, minime idoneum militiæ genus, excitos, Veiosque ingentem exercitum contractum, ut inde obviam Gallis iretur*. Et de C. Mario refert SALLUSTIUS, (k) *plebem sic accensam esse, ut opifices omnes agrestesque, quorum res fidesque in manibus sitæ sint, relictis operibus, frequentarint Marium*. Ut adeo parum Romæ interfuisse videatur, inter turbam illam forensem, fæcemque urbis & opifices, qui nec censu, nec virtute dignos se Quiritium nomine exhibebant.

§. XII.

Interim libera adhuc republica non solum prisca illa & a Numa instituta collegia florebant, sed & nova subinde instituebantur. Sic A. U. C. CCLIX. Claudio Ser-

(h) Sigon. *de antiquo jure civ. Rom.* L. II. C. II. *p.* 342.
(i) Liv. *lib.* VIII. *cap.* XX.
(k) Sallustius *de bello Jugurth. cap.* LXXXVI.

Servilioque Coss. collegium mercatorum institutum, quod ab æde Mercurii, in qua sacra faciebant, MERCURIALE dictum est. (l) Eodem exemplo aliud mercatorum collegium cojit, quod a Capitolio adpellatum est CAPITOLINUM, A. U. C. CCCXVI. institutum a M. Furio Camillo Dictatore. (m) Utrumque tam celebre fuit, ut non solum cives e plebe, verum etiam equites Romani illi nomina darent. Id quod vel ex CICERONE (n) discimus, qui ad Quintum fratrem: *M. Furium Flaccum*, inquit, EQUITEM ROMANUM, *hominem nequam, mercuriales & Capitolini de collegio ejecerunt*. Passim etiam ex eo tempore aliorum collegiorum & corporum fit mentio in lapidibus atque annalibus, veluti aurigatorum, (o) balistariorum, (p) fabrum ferrariorum, (q) naupegiariorum, (r) particariorum, (s) pellionariorum, (t) sagario-

(l) Liv. *lib.* II. *cap.* XXI. & XXVII. Ovid. Fast. *lib.* V. 672.

(m) Liv. *lib.* V. *cap.* L.

(u) Ciceron. ad Quint. Fratr. *libr.* I. *Epist.* V.

(o) Reinef. *Inscript. Class.* X, 12.

(p) *Nov.* L X X X V. Reinef. *Class.* X, 6.

(q) Smet. *pag.* XCVIII. 5. Renef. *Class.* X. 6. L. 2. C. Theod. *de excus. artif.*

(r) Reinef. *Class.* X, 7. & *class.* I, 261.

(ſ) *L.* 7. *C. de excus. mun.*

(t) Reinef. *Class.* X, 8.

gariorum, (u) ſiliginariorum, (x) tabulariorum, (y) vaſculariorum, (z) argentariorum, (a) aurariorum, (b) hortulanorum, (c) olitorum, (d) utriclariorum, (e) lenunculariorum, (f) æneatorum (g) ſtructorum (h) ſuariorum vel porcinariorum populi Romani, (i) caudicariorum, (k) cuſtodiariorum, (l) lecticariorum, (m) menſorum, (n) nautarum, (o) piſtorum, (p) confectuariorum, (q) vinariorum, (r) alia-

(u) Reineſ. *Claſſ.* X, 9.
(x) Id. *Claſſ.* I. 254. Grut. *p.* LXXXI. 10.
(y) Reineſ. *Claſſ.* I. 275.
(z) Id. *Claſſ.* X, 10. Grut. *p.* IↃCXIII. 3.
(a) Reineſ. *Claſſ.* I, 139.
(b) Id. *ibidem*. (c) Id. *Claſſ.* XI, 79.
(d) Id. *ibidem*. Smet. *p.* C, 4.
(e) Reineſ. *Claſſ.* XI, 64. *Conferri meretur* Schvvarzii *Schediaſm. antiquitat. de utriclariis*.
(f) Reineſ. *Claſſ.* X, 1.
(g) Smet. *pagin.* LVI, 9.
(h) Smet. *pagin.* XXXIV, 5.
(i) Smet. *pag.* XXIX, 5.
(k) Smet. *pag.* LXX. 6.
(l) Id. *pag.* XXIII. 13.
(m) Id. *pag.* CVI. 1.
(n) Id. *pag.* LXX. 6.
(o) Idem *pagina* C, 4. *pag.* CLVII. 15.
(p) Idem *pagina* I. V. 3. *pag.* LXXIX, 1. *pagina* XXXI, 2.
(q) Idem *pagina* LXIX. 9.
(r) Idem *pagina* C, 4.

aliaque plura, quorum passim in inscriptionibus vetustis fit mentio. Nec Romæ tantum, sed & in municipiis & colonis eadem fere collegia & corpora instituta sunt. Idque tanto æquiore animo tulere Romani, quanto magis eorum intererat, sociorum & provincialium animos, omisso armorum studio, artium opificiorumque tractatione veluti effeminari & imbelles reddi. Hinc ut per omnes ubique provincias tot florebant rhetorum & grammaticorum scholæ: ita ubique fervebat artium opificiorumque studium, quod facilius tolerabant Romani, quam si in armis se exercuissent populi victi. Facile ergo patet ratio, cur in Italia non modo, verum etiam in provinciis opifices atque artifices in varia collegia ac corpora cojerint: Sic quum Romæ celeberrimum esset collegium dendrophororum, centonariorum, fabrorum; in lapidibus passim etiam celebrantur DENDROPHORI COMENSES, (s) PARMENSES, (t) BRIXIENSES: (u) FABRI CENTON. DENDR. FELTRIÆ, (x) COLON. ARIMINI, (y) COLONIÆ PISAURI, (z) MUNICIPI BERGOMI, (a) & extra Italia COLL. CENTONAR. EXTRA TARRACO-

(s) Grut. *pag.* CCCL, 6.
(t) Grut. *pag.* CCCCXCV, 5.
(u) Grut. *pag.* CLXXV, 7.
(x) Grut. *pag.* CCCCIX, 8.
(y) Gruter. *inscr.* *p.* CCCCLXXXI, 9.
(z) Gruter. *ibidem*.
(a) Idem *p.* CCCCXXXVI, 5.

CONEM. (b) In aliis lapidibus, apud ONUPHR. PANVINIUM, (c) & apud LAZIUM, (d) legimus de NEGOTIATORIBUS VINARIIS ET OMNIBUS CORPORIBUS LUGDUNI LICIIE COEUNTIBUS. Ut adeo frequentissima passim fuerint, per universum Romanum orbem, opificum collegia.

§. XIII.

Enimvero paullo post deprehensum est, collegia ista & corpora opificum cum magno reip. detrimento esse conjuncta. Vix enim ulla arte poterat prohiberi, quo minus illa collegia in factiones & hetærias abirent. Quotiescunque enim seditiosus aliquis tribunus adversus senatum concionabatur, aut novas leges ad turbandam rempublicam comparatas parturiebat; frequentissimi ad rostra confluere solebant opifices, qui, clausis tabernis, de republica consultabant, operamque & suffragia promittebant tribunis turbulentissimis. Id quod facile poterant, quum Lepidus & Nobilior Censores, teste LIVIO, (e) *mutassent suffragia, regionatimque, generibus hominum, caussis & quæstibus tribus descripsissent.* Ubi per quæstus, recte notante SIGONIO,

(b) Grut. *pag.* CLXXV, 3.
(c) Onuphr. Panvin. *Antiqu. Veron.*
(d) VVolfg. L z. *de Rep. Rom. libr.* XII. *cap.* IV. *p.* 90
(e) Liv. *lib.* XL. *cap.* LI.

NIO, (f) intelligenda sunt collegia opificum. Quum ergo hæc ex illo tempore per tribus fuissent divisa: permultum sane conferre poterant ad tribunicios tumultus, quibuscum tum conflictabatur respublica. Quin permultum intererat maximorum civium, ut collegia sibi conciliarent. Hinc CICERO (g) fatetur, etiam collegiorum opera se in civitatem revocatum: *Nullum est,* inquit, *in hac urbe collegium, nulli pagani aut montani, (quoniam plebi quoque urbanæ majores nostri conventicula & quasi consilia quadam esse voluerunt,) qui non amplissime non modo de salute mea, sed etiam de dignitate decreverint.* Et QUINTUS, FRATER CICERONIS, (h) etiam inde spem haut levem consulatus fratri auguratur adfulgere, *quod habeat equestrem ordinem, multa municipia, multos ab eo defensos, cujusque ordinis homines, aliquot* COLLEGIA. Quæ omnia intelligi haut possent, nisi collegiis etiam jus suffragandi in tribubus fuisse poneremus. Enimvero eo collegiorum jure nefarie abutebantur cives seditiosi, qui sæpe ad rostra evocabant opifices, atque ideo tabernas claudi jubebant, vere *tabernariorum concitatores,* uti L. Sergium vo-

(f) Sigon. *de jure antiquo civ. Rom.* L. II. C. XII. *pag.* 342.

(g) Cic. pro domo, *cap.* XXVIII.

(h) Quint. Cicero *de petit. consul. cap.* I.

vocat CICERO. (i) Sane idem (k) auctor est, *seditiosos tribunos claudi tabernas solitos esse jubere.* Et alio loco ad Clodium: (l) *An tu populum Rom. esse illum putas, qui constat ex iis, qui mercede conducuntur, qui impelluntur, ut vim adferant magistratibus, ut obsideant senatum, optent quotidie cædem, incendia, rapinas? Quem tu tamen populum, nisi* TABERNIS CLAUSIS, *frequentare non poteras.* Idem alibi quærit: (m) *Opifices & tabernarios quid esse negotii concitare?* Exemplum ejus rei præbet Lentulus, Catilinæ satelles, cujus leno concursabat per tabernas, pretio sperans sollicitari posse animos egentium atque imperitorum. (n) Et de Munacio Planco, tribuno plebis, refert ASCONIUS PÆDIANUS, (o) *eum pro concione cohortatum esse populum, ut postero die,* CLAUSIS TABERNIS, *ad judicium frequens adesset, nec pateretur elabi Milonem.* Ut adeo nulla temere pars civium facilius se quovis tribunicio vento huc illuc agitari passa sit, quam descripti in collegia opifices. Quod quanto cum reip. periculo fuerit conjunctum, facile est ad intelligendum. Accedebant epulationes & comessationes, tam im-

(i) Cicero pro domo, *cap. XXXIII.*
(k) Cicer. Quæst. *Acad. libr.* IV. *cap.* XLVII.
(l) Cic. pro domo, *cap.* XXXIII.
(m) Cic. pro Flacco, *cap. VIII.*
(n) Cic. Catilin. IV. *cap.* VIII.
(o) Ascon. Pæd. *ad* Cicer. *pro* Milone, *pag.* 1319.

immodicæ, ut in publicum dedecus vergerent, id quod ad tollenda collegia præcipue movisse Imperatores, existimat CUJACIUS. (p) Jam suo ævo conquestus est VARRO, *immutabiles collegiorum cœnas intendere annonam*. Et apud PHILONEM (q) in edicto exprimit Augustus, collegia & coitiones Judæorum se ideo permittere, quod non sint crapulæ primum & vinolentiæ, deinde quod non seditionum nutriculæ, sed scholæ temperantiæ & justitiæ, hominum, summo ardore animi omne virtutis genus amplectentium. Denique & Claudius apud DIONEM collegia dissolvens, nominatim comessationum etiam meminit, easque fieri vetat, eaque de caussa, ne sint popinæ, neve caro elixa assave, ne esculenta in cauponis publice veneant, edicit. Ex quibus omnibus quidem patet, hanc intemperantiam quoque collegia & corpora opificum reddidisse odiosissima.

§. XIV.

Pertæsum itaque postremo est collegiorum istorum, nihilque reliqui fecerunt Romani, ut ea tollerent, vel certe ad antiquum numerum reducerent. Primum ea de re cogitatum est anno V. C. DCLXXXV. L. Cæcilio Metello, & Q. Marcio Rege Coss. qui quum frequentes a collegiis cœtus fieri, consilia conferri, & ludos compita-

(p) Cujac. *lib. VII. Observ.* XXX.
(q) Philo adv. Flaccum, *ab init. p.* 965.

pitalitios celebrari animadverterent, de abolendis illis ad senatum retulerunt, obtinueruntque, ut condito SCto, collegia omnia, præter antiqua & reip. necessaria tollerentur. Rem memoriæ prodidit ASCONIUS PÆDIANUS: (r) *L. Cæcilio & Q. Marcio Coss. quos & ipse Cicero supra memoravit, SC. sublata sunt collegia, quæ adversum rempublicam videbantur esse.* Et alio loco: (s) *Frequenter tum etiam cœtus factiosorum hominum sine publica auctoritate, malo publico, fiebant, propter quod postea collegia SC. & pluribus legibus sunt sublata, præter pauca atque certa, quæ utilitas civitatis desiderasset, ut fabrorum, tinctorumque.* Primum ergo tum sublata sunt collegia & corpora, quamvis quæ res huic SC. occasionem dederit, non adeo videatur expeditum.

§. XV.

Enimvero non adeo diuturnum fuit hoc consulum institutum. Novennio enim post flabellum illud urbanorum tumultuum, P. Clodius non solum collegia restituit, verum etiam nova haut pauca antiquis addidit, ut eorum suffragiis atque auxilio facilius tanto Ciceronem ejusque amicos opprimeret. Qua de re DIO CASSIUS: (t) Ὁ δ' οὖν Κλώδιος ἐλπίσας, αὐτὸν, διὰ ταῦτα ἂν τήν τε βουλὴν καὶ τοὺς ἱππέας, τόν τε ὅμιλον προπαρασκευάζηται, ταχὺ κατεργάσασθαι, τόν τε σῖτον προῖκα αὐ-

(r) Ascon. Pædian. ad Cic. in Pison. *p.* 206.
(s) Id. ad Cic. pro Corn. *majest. reo*, *p.* 1312.
(t) Dio Cass. *lib.* XXXVIII. *p.* 66.

αὖθις διένειμε, καὶ τὰ ἑταιρικὰ κολλήγια ἐπιχωρίως καλούμενα, ὄντα μὲν ἐκ τοῦ ἀρχαίου, καταλυθέντα δὲ χρόνον τινὰ ἀνενεώσατο. *Sperans itaque Clodius, se eum facile posse opprimere; si senatum prius, equitesque & plebem sibi conciliasset, frumentum ipsis gratuito distribuit, sodalitates, quæ patria lingua* COLLEGIA *vocantur, antiquitus quidem instituta, sed aliquamdiu suppressa, restituit.* Et CICERO: (u) *Ergo his fundamentis positis consulatus tui, triduo post, inspectante ac tacente te, a P. Clodio, fatali portento prodigioque reip. lex Ælia & Fusia eversa est, propugnacula murique tranquillitatis atque otii: collegia non ea solum, quæ senatus sustulerat, sed innumerabilia quædam nova ex omni fæce urbis ac servitio concitata.* Denique ASCON. PÆDIANUS: (x) *Post novem demum annos, quam sublata erant collegia, P. Clodius, tribunus plebis, non solum ea restituit, sed etiam alia nova adjecit ex omni fæce urbis & servitio.* Et sane fructum ejus rei haut levem tulit Clodius. Nihil enim ex eo tempore egit frequentius, quam ut vel ipse vel per satellites suos tabernas opificum sollicitaret, si quando furere, & contra cives bonos debacchari liberet, ceu ex CICERONIS quibusdam locis (y) jam supra ostendimus. Quod vero etiam nova collegia, ex ipsis servis ac fæce urbis, concitasse dicitur Clodius, illud eo minus mirandum, quo certius

(u) Cic. in Pisonem *cap.* IV.
(x) Ascon. Pædian. ad Cic. Pisonem. *p.* 263.
(y) Cic. pro domo, *cap.* V. *&* XXXIII.

tius constat, ipsos peregrinos, Romæ æque ac in municipiis, aliquando in collegia coiisse. Huc enim pertinet vetus inscriptio apud REINESIUM: (z)

IN. H. D. D.
GENIO COLLE-
GI PEREGR.
VLP. DECEM-
BER. ET VERE-
CVND. COR-
NVTVS. D. D.

Unde simul patet, cur & servorum in legibus nostris fiat mentio, ubi de collegiis & corporibus agitur. Ait enim MARCIANUS: (a) *Servos quoque licet in collegio tenuiorum recipi, volentibus dominis, ut curatores horum corporum sciant, ne, invito aut ignorante domino, in collegium tenuiorum reciperent: & in futurum pœna teneantur, in singulos homines aureorum centum.* Ut vero ad P. Clodium revertamur, quum ille, etiam revocato ab exsilio Cicerone, tabernariis suis adversus remp. uti non desineret, A. U. C. IↃCXCVI. P. Cornelio Lentulo Spinthere, & Q. Cæcilio Metello Nepote Coss. die IV. Id. Febr. SC. factum est, UT SODALITATES DECURIATIQUE DISCEDERENT, lexque de iis ferretur, UT QUI NON DI-

(z) Reines. *inscript. Class. I. pagina* 160.

(a) *L.* 3. §. 2. *ff. de colleg. & corp.*

DISCESSISSENT, EA POENA, QUAE EST DE VI, TENERENTUR. (b) An ea lex tum perlata sit, nondum liquet. Illud certum est, poenam, quam tum interminatus est senatus, postea ad poenam criminis majestatis usque auctam, ceu ex ULPIANI (c) fragmento constat.

§. XVI.

Enimvero mutata republica, & principatu a Cæsaribus firmato, nihil odiosius videri cœpit collegiis & corporibus. Nondum enim adsuetis unius imperio civibus, ipsa suadebat prudentia civilis, non permittere concœnationes & sodalitates, e quibus factiones seditionesque nasci oportebat. Hinc ipse C. Julius Cæsar, ex quo, dictatoris perpetui adsumto nomine, rerum potiri cœperat, nihil antiquius habuit, quam ut restituta a Clodio suo collegia tantum non omnia supprimeret. Testis SVETONIUS, (d) qui de Cæsaris differens institutis: *Cuncta*, inquit, *collegia, præter antiquitus instituta, detraxit*. Ubi antiquitus constituta, quæ excepit, non alia procul dubio sunt, quam illa a Numa instituta, veteraque mercatorum, quæ senatus auspiciis coiisse diximus. Patris vestigia pressit Augustus, de quo idem SVETONIUS:

(b) Cic. *ad* Quint. Fratr. *lib.*III. *Ep.* III.
(c) *L.* 2. *D. de coll. & corpor.*
(d) Sveton. Jul. *cap.* XLII.

NIUS: (e) *Plurima factiones, titulo collegia, præter* ANTIQUA & LEGITIMA, *dissolvit*. Scilicet quum lex Cæsaris in maximis reip. turbis, & civilibus, quibus adhuc jactata fuerat, fluctibus ad nihilum recidisset: operam sibi dandam existimavit Augustus, ut eam revocaret in usum, collegiaque nova in universum aboleret, relictis tantum legitimis & antiquis, id est, senatus populique auspicio institutis, & quibus carere vix posse respublica videbatur.

§. XVII.

Sed non temere de ullis collegiis magis disceptatum est, quam de iis, quæ ad religionem pertinere videbantur. Ad ea quum & Judæorum & Christianorum religiosæ *συνάξεις* referrentur: licebit nobis, brevi digressione, de iis nonnulla, ab aliis fere prætermissa, consectari. Et de patria quidem religione non multum dubitatum est ab imperatoribus, saltim secundo tertioque sæculo viventibus, an ejus caussa coire in collegium liceat. Diserte enim MARCIANUS: (f) *Sed religionis caussa coire non prohibentur, dum tamen per hoc non fiat contra senatus consultum, quo illicita collegia arceantur*. Hinc ea ætate frequenter satis commemorantur COLLEGIA DENDRO-

(e) Id. Aug. *cap. XXXII.*
(f) *L. I. ff. de Colleg. & corp.*

DROPHORORUM, FREDIANORUM, CHILIARCHARUM (g) HECATONTARCHARUM, (h) FRATRUM ARVALIUM, (i) VII. VIR. EPULONUM, (k) quæ omnia demum a Christianis imperatoribus sublata esse, satis constat. Ast difficilius Romani permiserunt collegia, sacrorum peregrinorum caussa instituta, quum ipsa sacra peregrina nimium quantum detestarentur, ceu luculenta diatriba de sacris peregrinis demonstravit ὁ πάνυ CORNEL. BYNKERSHOEKIUS. Sæpe tamen vel superstitio, vel auri sacra fames impulit principes, ut & exterorum sacrorum caussa collegia fieri paterentur. Sic sane COLLEGII SERAPIS ut & COLLEGII YSID. mentio fit in marmore apud REINESIUM. (l) Postquam enim peregrina ista sacra clam Romani migraverant, & privati viis illis Ægyptiis fana dedicaverant, ea primum senatus demoliri jussit. (m) Eadem paullo post restituta per auspices, sed iterum dejecta, (n) ac demum sub Augusto denuo decreta sunt. (o) Ex quo tempore non solum illa sacra viguerunt diutissime, verum etiam collegia eorum caussa instituta sunt. Judæorum eadem fuisse fata, ex vetustis monimentis certissimum est. Jam

(g) *L.* 20. *C. Theod. de pagan.*
(h) *Synod. VI. in* Trullo *cap. LXI.*
(i) Reines. *Inscript. Class. I,* 157.
(k) Idem *Class. II,* 2. (l) Reines. *Inscr. Classe XIV.* 171. (m) Dio Cass. *lib. XL. pag.* 142. (n) Idem *lib. XLII. p.* 196.
(o) Idem *lib. XLVII. pag.* 336.

Jam libera adhuc republica Judæos quam plurimos Romæ vixisse & synagogas suas collegiumque habuisse, ex CICERONE (p) satis acute collegit GROTIUS, (q) eosque in actibus apostolicis *ἐπιδημοῦντας Ῥωμαίους, Ἰουδαίους τε καὶ προσηλύτους* vocari, existimat. Multos sane Judæos Romam captivos transtulerat Pompejus, qui deinde manumissi singularem synagogam, quæ libertinorum dicta fuit, Romæ constituerunt. Ultra quatuor mille libertinorum Judæorum Romæ habitasse, tradit TACITUS, (r) nec alia esse synagogam libertinorum, cujus antistites Hierosolymis adversus Stephanum conspirarunt, (s) ostendit BASNAGIUS, (t) qui etiam Romæ in Vaticano & insula Tiberina Judæos habitasse, accurate demonstrat. (u) Ast quum Julius Cæsar, ceu paullo ante diximus, omnia collegia nova sustulisset; dubium non est, quin & Judæis per istud SC. integrum non amplius fuerit, religionis caussa coire. Sed facile tamen pecunia obtinuerunt tunc homines versuti, ut collegium Judæorum ea lege exciperetur. Hinc JOSEPHUS: (x) *Καὶ γὰρ Γάϊος Καῖσαρ ἐν τῷ διατάγματι κωλύων θιάσους συνάγεσθαι κατὰ πόλιν, μόνους Ἰουδαίους οὐκ ἐκώ-*

(p) Cic. pro Flacco *cap. XXVIII.*
(q) Grot. *ad acta II,* 10. (r) Tacit. *Annal. lib. II. cap. LXXXV.* (s) *Act.* VI. 9.
(t) Basnage *dans l'histoire des Juifs liv.* VII. *chap.* VIII. §. 11. *seqq.* (u) Id. *ibid.* §. XI. *seqq.* (x) Joseph. *lib. XIV. Antiqu. Jud. cap. XVII.*

ἐκώλυσεν οὔτε χρήματα συνεισφέρειν, οὔτε σύνδειπνα ποιεῖν. *Etenim C. Cæsar, SCto vetans collegia coire in urbe, solis Judais neque stipem conferre, neque convivia agitare prohibuit.* Senatusconsultum quoque ea de re fieri jusserat Cæsar, brevi antequam interimeretur. Quum vero id in ærarium nondum fuisset delatum, SC. vero, antequam a quæstoribus in ærario collocata essent, vim sibi ullam, TACITO (y) teste, non vindicarent: nihil reliqui fecerunt Judæi, homines ardenti fervidoque ingenio, & incredibili in commodis præsertim suis diligentia, ut interemto proximo statim mense Cæsare, novo condito SC. illud a Cæsare conditum ratum esse atque in ærarium deferri juberetur a P. Dolabella & M. Antonio Coss. Excidit ex JOSEPHI textu hoc quantivis pretii SC. quod in codice MSto bibliothecæ Leidensis inventum primus restituit JAC. GRONOVIUS, (z) idque tale est: Τῇ πρὸ τριῶν εἰδῶν Ἀπριλλίων ἐν τῷ ναῷ τῆς Ὁμονοίας γραφομένῳ παρῆσαν Λούκιος Καλπούρνιος κ. τ. λ. Πόπλιος Δολαβέλλας, Μάρκος Ἀντώνιος, ὕπατοι, λόγους ἐποιήσαντο· περὶ ὧν δόγματι συγκλήτου Γάϊος Καῖσαρ ὑπὲρ Ἰουδαίων ἔκρινε, καὶ εἰς τὸ ταμεῖον οὐκ ἔφθασεν, ἀνενεχθῆναι περὶ τούτων ἀρέσκει ἡμῖν γε-

(y) Tacit. *lib.* III. *Annal. cap.* LI.
(z) Jac. Gronov. *Decret. Rom. & Asiat. pro Judais ab Josepho collecta in libro XIV. Archaol. sed male interversa & expuncta, in publicam lucem utilitatemque restituta p.* 2

γενέσθαι, ὡς καὶ ποπλίῳ Δολαβέλλα καὶ Μάρκῳ Ἀντονίῳ τοῖς ὑπάτοις ἔδοξεν, ἀνενεγκεῖν τε ταῦτα εἰς δέλτους καὶ πρὸς τοὺς κατὰ πόλιν ταμίας, ὅπως φροντίσωσι καὶ αὐτοὶ ἐν δέλτοις ἀναθεῖναι διπτύχοις. *Ante diem III. Id. Apr. in æde Concordiæ scribendo adfuerunt L. Calpurnius &c. P. Dolabella, M. Antonius Coss. verba fecerunt. In quibus rebus SC. C. Cæsar de Judæis decrevit, neque ante curavit in ærarium deferri, de his placet nobis fieri, sicut etiam P. Dolabellæ & M. Antonio Coss. visum fuit, & deferre ista in tabulas, & ad quæstores urbanos, ut & ipsi curent ea in tabulis duplicibus reponere.* Adscriptum est eidem SC. factum id esse ante quintum Idus Febr. in templo Concordiæ, ut adeo denuo decem circumacti sint menses, antequam istud SC. ad ærarium deferretur, quo scilicet eo diutius occasio esset consulibus rapacissimis, ære emungendi Judæos. Obtinuerunt ergo auri imbre Judæi, Romæ viventes, ut sacrorum caussa iis liceret coire, conferre stipem, communibus epulis interesse, quæ ipsa erat collegiorum conditio, ceu docet MARCIANUS. (a) Ut vero eodem jure etiam in provinciis uterentur, nova opus erat largitione. Hinc quum paullo post Dolabella Asiam occupasset, missis legatis Hyrcanus, Sacerdos Maximus Judæorum, obtinuit, ut epistola Ephesinis denunciaret Dolabella, se Judæis indulsisse vacationem a mi-

(a) *L. 1. D. de colleg. & corp.*

militia, iisdemque concessisse χρῆσθαι τοῖς πατρίοις ἐθισμοῖς ἱερῶν ἕνεκα καὶ ἁγίων συναγομένοις, καθὼς αὐτοῖς νόμιμον· *uti moribus patriis, cum propter sacra & res divinas congregentur, prout eorum legitima sollemnitas poscat.* (b) Alia ejusmodi decreta pro Judæis haut pauca collegit ex eodem codice GRONOVIUS, ex quibus satis constat, non defuisse Judæis aurum, quo eam sibi libertatem mercarentur, quæ ne ipsis quidem Romanis per ea quidem tempora dabatur. Sub Augusto privilegia illa concessa Judæis eviluisse sensim videntur: saltim in provinciis, ubi conventus eorum passim cohibebantur a præsidibus, donec iis denuo religionis caussa coire permisit Augustus, non solum libertinis Judæis Romæ impense favens, ceu demonstrat BASNAGIUS, (c) verum etiam epistola ad Norbanum Flaccum, Asiæ procos. præsidesque provinciarum missa, eorum sacra permittens, uti refert PHILO ALEXANDRINUS. (d) Eam libertatem Judæis ademit Tiberius, qui quatuor millia libertini generis Ægyptiaca & Judaica superstitione infecta, Roma expulit, & quibus idonea ætas, in Insulam Sardiniam deportavit, coercendis ibi latrociniis &, si sibi ob gravitatem cæli periissent, vile damnum, ut loquitur TA-

(b) Gronov. *l. c. p. 6.*
(c) Basnage *Hist. des Juifs liv.* VII. *c.* VIII. §. VI. *&* VIII. *p.* 203. *&* 209. *Tom.* VII.
(d) Philo *adv.* Flaccum.

TACITUS. (e) Non minus Judæis infeſtus Cajus Caligula, a quo non impetraverat Philo, uti collegium Judæorum Alexandriæ eſſe pateretur. (f) Sed paullo poſt ea etiam Romæ diſſolvit Claudius. Et DIO (g) quidem, eum majoris periculi metu, conventus illorum prohibuiſſe, & ſynagogas tantum occluſiſſe refert: aſt aliud docent ACTUS APOSTOLICI, (h) qui Judæos tum Roma pulſos docent. Quod etiam confirmat SVETONIUS, (i) qui de Claudio; *Judæos, impulſore Chreſto adſidue tumultuantes Roma expulit.* Ubi quidem aliqui intelligunt Chriſtianos, quos cum Judæis tum ſæpe numero confuſos eſſe, jam a LIPSIO, (k) PITHOEO, (l) BARTHIO (m) aliiſque eſt obſervatum. Sed nihil prohibet, quo minus Judæos ob Chriſtianorum novam religionem adſidue tumultuantes in mente habuerit Svetonius: partim quod id DIONIS narrationi egregie convenit, partim quia Chriſtianos a Claudio non eſſe expulſos, vel ex iis, quæ poſtea ſub Nerone contigerunt, ſatis conſtat. Sub extrema Nero-

nis

(e) Tacit. *Annal. lib.* II. *cap. LXXV.* Joſeph. *Antiq. Jud. lib. XVIII. cap. V.*
(f) Philo *de legat. ad* Cajum *init.*
(g) Dio Caſſius *lib. LX. pag. 669.*
(h) *Act. XVIII,* 2.
(i) Sveton. Claud. *cap. XXV.*
(k) Lipſ. *ad* Tacit. *Annal. lib. XV.*
(l) Pith. *Adverſ. lib.* II. *c.* II. (m) Barth. *ad* Rutil. *Numant. itiner. lib.* I. *v.* 159.

nis tempora, quamvis hostes judicarentur Judæi, adeoque illis procul dubio non permitteretur Romæ esse, nedum ad sacra more patrio coire: prioribus tamen annis tam crudelis imperii plures Judæos Romæ vixisse, & libere religioni suæ vacasse, non solum ex ACTIBUS APOSTOLICIS, (n) verum etiam ex PERSIO (o) patet, qui Judæos natalem Herodis Romæ mira sollemnitate celebrasse ait:

Herodis venere dies unctaque fenestra
Disposita pinguem nebulam vomuere lucerna.

Postea tristiora successere tempora: sed tantum tamen abest, ut diuturnum fuerit Judæorum exsilium, ut postea ubique per imperium Romanum impune synagogas condiderint, & religionis caussa convenerint. Quod & sub Christianis imperatoribus iis permissum, adeo, ut THEODOSIUS, ARCADIUS & HONORIUS (p) scribant anno CCCXCIII. *Judæorum sectam nulla lege prohibitam, satis constat. Unde graviter commovemur, interdictos quibusdam locis fuisse conventus eorum*. Qualia etiam in aliis CODICIS THEODOSIANI legibus (q) passim leguntur.

§. XVIII.

(n) *Act.* XXVIII, 19.
(o) Pers. *Satyr. V. v.* 180.
(p) *L.* 9. *C.* Theod. *de Jud. cælic. & Sam.*
(q) L. 12. L. 20. 21. *seqq. eod.*

§. XVIII.

Quamvis vero licita crederentur Judæorum collegia: durior tamen ea in re fuit Christianorum conditio, quorum sacri conventus religionis caussa indicti, collegiis illicitis atque ἑταιρίαις accensiti sunt, ideoque graviter inhibiti. Testis est Plinius, (r) qui de Christianorum agapis ad Trajanum referens: *Quibus peractis*, inquit, *morem sibi discedendi fuisse adfirmabant Christiani, rursusque coeundi ad capiendum cibum, promiscuum tamen & innoxium, quod ipsum facere desiisse post edictum meum, quo secundum mandata tua hetærias esse vetueram*. Ἑταιρίαι scilicet apud Græcos vocabantur epulæ a collegiis & corporibus religionis caussa institutæ, quales apud Cretenses erant ἀνδρεῖα, apud Lacedæmonios συσσίτια, Neapoli φρατρίαι, Athenis κοινὰ ἐρανιστῶν & alia hujus generis coepulonum collegia, quæ severe prohibuerunt imperatores, ne forte seditionibus occasionem darent illa tot hominum conventicula. (ſ) Quum ergo Christiani singulis diebus solis coirent ad peragenda sacra, agapasque, id est convivia sobria & pia instituenda: facile in eam suspicionem inciderunt, ac si hetærias facerent, iique conventus & concænationes ad rempublicam conturbandam pertinerent. Quod crimen quam-

(r) Plin. *lib.* X. *Epist. XCVII.*
(ſ) Plin. *lib.* X. *Epist. XCIII.*

quamvis accurate diluant TERTULLIANUS (t) & ORIGENES: (u) dici tamen non potest, quantam illud lanienam concitarit adversus Christianos, & quot Ecclesiæ ob hetærias illas mira crudelitate fuerint dissipatæ.

§. XVIIII.

Jam ut ad collegia opificum tamquam e diverticulo redeamus: dubium non est, quin ea insequentibus temporibus non temere reviviscere passi sint imperatores. Claudium enim denuo collegia a Cajo instituta dissolvisse, auctor est DIO CASSIUS. (x) Et de Trajano satis constat, eum severissime vetuisse hetærias, neque passum umquam, ut nova collegia vel Romæ vel in provinciis instituerentur. Nam ejus non solum mandato, proposito edicto, hetærias esse vetuerat PLINIUS, proprætor provinciæ Ponticæ, consulari potestate: (y) verum etiam quum ipse PLINIUS (z) Nicomediæ collegium fabrum ad incendia coercenda instituere vellet, eamque rem magnopere commendaret imperatori: hic respondit: (a) *Tibi quidem secundum exempla complurium, in mentem venit, posse col-*

(t) Tertullian. *Apol. cap. XXXVIII. pag.* 30. *& cap. XXXIX. p.* 32.
(u) Origen. *adv.* Cels. *lib.* I. *pag.* 5.
(x) Dio Cass. *IX. pag. 669.*
(y) Plin. *lib.* X. *Epist. XCVII.*
(z) Idem *ibid. Epist. XLII.*
(a) Trajan. *ibid. Epist. XLIII.*

collegium fabrorum apud Nicomedienses constitui: sed meminerimus, provinciam istam & præcipue eas civitates ab ejusmodi factionibus esse vexatas. Quodcumque nomen ex quacumque caussa dederimus iis, qui in idem contracti fuerint, hetæriæ, quamvis breves, fient. Ægre ergo Trajanus permisit opificibus in collegium vel corpus coire, multo ægrius hetærias facere. Quem morem etiam tenuisse videntur sequentes imperatores. Sane & divi fratres collegiorum licentiam inhibuerunt, (b) & postea Severus Imperator. (c) Ut adeo magis magisque videantur ex eo tempore exspiraffe.

§. XX.

Neque tamen omnia collegia ex urbe, Italia & provinciis proscripsere Romani principes, sed quædam diserte exceperunt, quibusdam singularibus sc. coeundi dederunt facultatem. Hinc MARCIANUS: (d) *In summa autem nisi ex* SC. *auctoritate, vel Cæsaris, collegium vel quodcumque tale corpus coierit, contra* SC. *& mandata & constitutiones collegium celebrat.* Et CAJUS: (e) *Paucis admodum in caussis concessa sunt hujusmodi corpora, ut nec vectigalium publicorum sociis permissum est corpus habere, vel aurifodinarum, vel argentifodinarum & salina-*

(b) *L. §. 2. D. de colleg. & corp.*
(c) *L. 1. pr. D. eod.*
(d) *L. 3. §. 1. D. eod.* (e) *L. 1. pr. D. quod cuiuscumque univ. nomine.*

linarum. Item collegia Romæ certa sunt, quorum corpus sc. atque constitutionibus principalibus confirmatum est, veluti pistorum, & quorumdam aliorum, & naviculariorum, qui & in provinciis sunt. Et hinc sæpe in marmoribus vetustis gloriantur collegia & corpora, permissam sibi sc. esse coeundi facultatem. Sic apud GRUTERUM (f) occurrit:

COLLEGIVM DENDROPHORVM ROMAN.
QXIBVS EX S. C. COIRE LICET.

Alibi legimus: (g)

MENSORIBVS MACH. QVIBVS EX. S. C. COIRE LICET. Et jam supra ex LATIO (h) vidimus lapidem, in quo occurrunt NEGOTIATORES VINARII ET OMNIA CORPORA LVGDVNI LICITE COEUNTIA. Ex quibus satis patet, numquam in Romano orbe collegia in universum omnia legibus principum fuisse sublata.

§. XXI.

Quin tantum abest, ut umquam penitus sint abolita, ut potius nova subinde Principum posteriorum indulgentia Romæ æque ac in provinciis surrexerint. De Alexandro enim Severo auctor est ÆL. LAMPRIDIUS: (i) *eum corpora constituisse omnium vinariorum, lupinariorum, caligariorum & omnino omnium artium, hisque ex se defensores*

(f) Gruter. *Inscript. p. CLXXV*, 8.
(g) Idem *ibid.* (h) Laz. *de Rep. Rom. lib.* XII. *cap.* IV. *p.* 900.
(i) Æl. Lamprid. Alex. Sever. *cap.* XXXIII.

sores dedisse. Nec dubium est, quin insequentes Imperatores Alexandrum sectati sint, & modo his, modo illis artificibus coeundi concesserint libertatem. Sub Alexandri tempora jam XXXII. opificum corpora recenset TARUNTENUS PATERNUS, (k) qui JO. BERTRANDI (l) & GU. GROTII (m) judicio sub Commodi imperio floruit. Insequente sæculo XXX. nominat CONSTANTINUS, (n) & ea quidem ab illis PATERNI diversa. Iu hoc enim numero sunt *architecti*, *mulomedici*, *pictores*, *statuarii*, *marmorarii*, *lecticarii*, *clavicarii*, *quadratarii*, id est, λιθοβῆκται, qui marmora quadrabant, *structores*, *sculptores ligni*, *musarii*, qui musiva vel opera vermiculata efficiebant, de quibus singulari opere JO. CIAMPINUS: (o) *deauratores*, *albini*, qui parietes incrustabant, *argentarii*, *barbaricarii*, qui opera phrygionata efficiebant, *diatratarii*, vasa aurea argenteaque cælantes, *ærarii fusores*, *signarii*, sigilla facientes, *ferrarii*, *fabri tignarii*, *bracarii*, forsan *blattiarii*, sericum purpura tingentes, *aquæ libratores*, *figuli*, *aurifices*, *vitriarii*, *plumarii*, *sartores* certarum vestium, *specularii*, *eborarii*, *pelliones*,

(k) L. 6. *D. de jure immunit.*
(l) Bertrand. *de jurisper. lib.* I. *cap.* XXXII. *pag.* 166.
(m) Gu. Grot. *Vit. jurecons.* L. II. C. XI. §. IV. *pag.* 166.
(n) L. 2. C. Theod. *de excus. artif.*
(o) Jo. Ciampin. *de oper. musiv.*

nes, *fullones*, *carpentarii*, *sculptores marmoris*, *dealbatores*, *cursores linarii*, *bractearii*, *aurum in lamellas attenuantes*, *intestinarii*, qui ornamenta ædium, quæ intestina vocabant veteres, fabricabant, *tessellarii* aliique plures, de quibus omnibus accurate suo more GUIDO PANCIROLLUS. (p) Quum ergo præter hæc tot alia artificum opificumque collegia ex marmoribus jam supra collegerim: facile est ad intelligendum, quanta eorum ubique fuerit copia. Ea vero ad extrema imperii tempora durasse, satis docent SYMMACHI epistolæ, (q) CODEX uterque, THEODOSIANUS & JUSTINIANEUS, quin hodiernæ Romæ municipiorumque Italiæ consuetudines, uti jam ab aliis est ostensum.

§. XXII.

Jam ex his, quæ diximus, satis adparet, Romæ collegia alia licita, alia illicita fuisse. Licita habebantur, quibus ex sc. vel concessione principis coire licebat. Reliqua illicita credebantur. Quicumque illicitum collegium usurpabant, ULPIANO teste, (r) *ea pœna tenebantur, qua teneri constat eos, qui hominibus armatis loca publica vel templa occupasse judicati sunt.* Hæc vero pœna non alia est, quam legis

(p) Guido Pancirol. *Adpend. ad Notit. imp. occid. pag.* 21. *seqq.*

(q) Symmach. *lib. X. Epist. XXVII. & XLII.*

(r) *L. 2. D. de colleg. & corp.*

legis Juliæ de majestate, siquidem eodem auctore ULPIANO, (s) majestatis crimine tenetur etiam is, *cujus opera, dolo malo, consilium initum est, quo armati homines conveniant adversus rempublicam, locave occupentur, vel templa, quove cœtus conventusque fiat, hominesve ad seditionem convocentur.* Hujus vero criminis pœna olim erat aquæ & ignis interdictio, postea vero humiliores bestiis objiciebantur, vel vivi exurebantur, honestiores capite puniebantur, uti de suis temporibus testatur PAULLUS JCtus. (t) Quum vero hoc animadvertendi jus intra urbem & centesimum ab urbe lapidem, penes præfectum urbi esset: (u) etiam ii, qui illicitum collegium coiisse dicebantur, apud præfectum urbi accusandi erant, ex constitutione SEVERI. (x) Ut adeo satis dura fuerit hujus extraordinarii criminis pœna.

§. XXIII.

Quod ad licita attinet collegia, in ea recipi poterant omnes, qui illi professioni vel artificio dabant operam. Quin & alii admittebantur religionis caussa, & de his intelligendus ULPIANUS: (y) *Religionis caussa coire*

(s) L. 1. §. 1. *D. ad L. Jul. de majest.*

(t) Paull. *recept. sent. lib. V. Tit. XXIX.* §. 1.

(u) Ulp. *L.* 1. §. 4. *D. de offic. præf. urb.*

(x) Idem *L.* 1. §. 14. *D. eod.*

(y) Idem L. 1. §. 1. *D. de colleg. & corp.*

coire non prohibentur, dum tamen per hoc non fiat contra SC. quo illicita collegia arcentur. Nec servi excludebantur collegiis tenuiorum, dum sciente ac volente domino nomina dederint. Si quos enim curatores, imprudente aut invito domino, recepissent, in singulos homines pœna centum aureorum tenebantur. (z) Exemplum sane hujus rei non unum in vetustis marmoribus exstat. Notum est CAPULATORUM COLLEGIUM in urbe æque ac provinciis celeberrimum. Romæ enim, regione urbis III. recensetur SCOLA CAPULATORUM. (a) Et in aliis monimentis occurrunt CAPLATORES TIBURTES, (b) & CAPLATORES MUNICIPII ASCULI. (c) Capulatores vero vocatos, qui torcularibus vitro oleoque exprimendo, & in fictilia labra doliaque defundendo præerant, ex CATONE, (d) COLUMELLA (e) & PLINIO, (f) satis constat. Et tamen huic capulatorum vel caplatorum collegio etiam servos interfuisse, vel ex Romana inscriptione, (g) in qua SERVUS DOLIARIUS laudatur, & habitu

(z) L. 3. §. 2. *D. de coll. & corp.*
(a) Guid. Panciroll. *Notit. imp. occid. pag.* 3. *&* 165.
(b) Gruter. *Inscript. p.* cIↃLVIII, 7.
(c) Idem *p.* CCCXLIV, 1.
(d) Cato *de re rust. cap.* LXVI. *seq.*
(e) Colum. *de re rust. lib.* XII. *cap.* L.
(f) Plinii *Hist. Nat. lib.* XV. *cap.* VI.
(g) Grut. *Inscript. p.* IↃLXXXIII, 1.

bitu servili ejusmodi hominum apud REINESIUM (h) & ARINGHIUM (i) constat.

§. XXIV.

Neque tamen deerant, quos collegiis & corporibus etiam licitis arcendos existimabant Romani. Ecce enim milites nec in castris collegia vel corpora constituere, nec in urbibus & municipiis iisdem nomina dare poterant. Prius MARCIANUS (k) docet, dum scribit: *Mandatis principalibus præcipitur præsidibus provinciarum, ne patiantur esse sodalitia, neve milites collegia in castris habeant*. De posteriore nos ULPIANUS (l) monet, qui *sub prætextu religionis, vel sub specie solvendi voti, cœtus illicitos ne a veteranis quidem tentari oportere*, ait. Caussa non solum ea fuisse videtur, quæ ab aliis muneribus negotiisque civilibus milites removet, ne scilicet a militia & signis abstrahantur, vel, (m) ut PAULLUS APOSTOLUS (n) rem eloquitur, ἵνα τῷ στρατολογήσαντι ἀρέσῃ: sed ne hoc prætextu fierent coitiones castrenses, & seditiones militares, quibus nihil excogitari potest reipublicæ perniciosius. Licebat tamen militibus,

(h) Reines. *Inscr. Class.* XI, 62.
(i) Aringh. *Rom. subterr. lib.* III. *c.* XXXVII. *pag.* 317.
(k) L. 1. *pr. D. de colleg. & corp.*
(l) L. 2. *D. de extraord. crim.*
(m) L. 4. *C. Qui dare tut. vel curat.*
(n) 2. *Tim.* II, 4.

bus, ut idem MARCIANUS (o) ait, tenujoribus collegiis *stipem menstruam conferre, dum tamen semel in mense coirent, ne sub praetextu hujusmodi collegium illicitum coiret*. Inter collegiorum scilicet privilegia, ceu ex JOSEPHO (p) patet, erat etiam τὸ χρήματα συνεισφέρειν, *collatio stipis*, quae epularum publicarum caussa fiebat. Quamvis ergo secundum regulam non permissum esset militibus, collegiis accedere: paullo post tamen accessit huic regulae exceptio, permissum hoc illis iri, si collegio tenujorum accederent, stipemque conferrent, nec saepius, quam semel singulis mensibus, epularentur. Sed quaenam illa *collegia tenujorum*, quorum bis meminit MARCIANUS? (q) Utrum forsan viliorum artium & opificiorum? an minus opulentorum? Neutrum arbitror. Faecem enim urbium, & ultimam illam colluviem omnium maxime ad seditiones proclivem esse, nemo ignorat. Cur igitur Imperatores militibus permittere maluissent, ut vilissimorum, quam lautiorum hominum, sodalitiis accederent? Existimo ita-

(o) L. 1. *pr. Digest. de colleg. & corpor.*

(p) Joseph. *Antiqu. Jud. lib.* XIV. *cap.* XVII.

(q) L. 1. *pr. &* §. 2. *Dig. de coll. & corp.*

itaque, *collegia tenujorum* esse minus frequentia, in quibus pauci tantum coirent, quemadmodum & corpus, mole parvum, tenue dicitur. His sane etiam servi ac milites nomina dare, ac stipem conferre sine periculo reipubl. poterant, siquidem, orto tumultu, pauci turbulenti homines facile coerceri cogique in ordinem poterant.

§. XXV.

Deinde id quoque observandum erat jure Romano, ne quis pluribus, quam uni collegio accederet. Ita enim divos fratres rescripsisse, ait MARCIANUS. (r) Ratio hujus legis eadem fuisse videtur, quae ipsa collegia reddebat odiosa. Homines enim, qui plura collegia habebant, non poterant non sempiterna propemodum crapula torpere, quum singula singulis saltim mensibus coirent. Fieri non poterat, quin inhiarent alienis, qui sua prodegissent. Quare quum suspectam hanc collegiorum ambitionem haberent principes: lata lege, unum pluribus collegiis interesse vetuerunt. Si quis vero in duobus esset, rescripserunt, *eligere eum oportere, in quo magis esse vellet, accepturum ex eo collegio, a quo recessisset, id, quod ei competeret ex ratione, quae communis fuit*. Eo magis vero justum videbatur eum, qui e justo & licito collegio

gio

(r) L. 1. §. 2. *De eod.*

gio discederet, pecunias recipere, quia & illis, qui collegiis illicitis interfuerant, iis dissolutis, *permittebatur*, *pecunias communes, si quas habebant, dividere*, *pecuniamque partiri*, ut denuo scribit MARCIANUS; (s) quem ita intelligo, hanc discessionem licuisse statim, postquam istiusmodi collegium, principum decreto, fuerit abolitum. Si enim postea quis collegium illicitum usurpasset: non amplius locum habebat discessio hæc, & pecuniæ collatitiæ partitio, sed tunc collegæ criminis majestatis tenebantur, pœnaque adficiebantur, quam paullo ante ex ULPIANO descripsimus.

§. XXVI.

Cæterum collegia licita, & ab imperatoribus firmata, gaudebant juribus & privilegiis, quæ una fasce complecti juvabit. Sic primo iis licebat ex ipsis XII. tabulis, pactionem quam vellent, sibi ferre, dum ne quid ex publica lege corrumperent. (t) Poterant ergo condere statuta, dum ne illa legibus repugnarent. Licebat etiam coire, & de rebus communibus consulere in medium, & deinde decreta condere, quæ fere cum SCtis conveniebant, quod ad formam attinet. Ætatem enim tulit marmor vetustum, apud GRUTERUM (u) & PAN-

CIROL-

(s) L. 3. *p.* *D. eod.*
(t) L. 4. *D. eod.*
(u) Gruter. *Inscr. p.* CL, 1.

CIROLLUM, (x) in quo hoc collegii decretum legimus:

IMP. CÆS. M. AVRELIO ANTONINO AUG. PIO
FELICE VIM PETRONIO PEPTIMIANO COS.
K. KAL. APRIL. IN TEMPLO COLLEGI
FABRVM ET CENTONARIORVM REGIENSIVM.
QVOD REFERENTIBVS P. SAENIO MARCELLINO
ET C. AVFIDIO DIALOGO QVAESTORIBVS
V. F. (y)

IVSSILIVM IVLIANVM VIRVM ET VITA ET MODESTIA ET INGENITA VERECVNDIA ORNATVM ET LIBERALEM CPORTERE COLLEGI NOSTRI PATRONVM COOPTARI VT SIT CETERIS EXEMPLO IVDICI NOSTRI TESTIMONIVM.

Q. F. P. D. E. R. I. C. (z)

SALVBRI CONSILIO TAM HONESTA RELATIONE A QVÆSTORIB. ET MAGISTRIS COLLEGI NOSTRI FACTAM ET SINGVLI ET VNIVERSI SENTIMVS ET IDEO EXCVSANDVM POTIVS HONESTO VIRO IVLIANO HVIVS TARDAE COGITATIONIS NOSTRAE NECESSITAT. PETENDVMQVE AB EO LIBENTER SVSCIPIAT COLLEGI N. PATRONAL. HONOREM TABVLAMQVE AEREAM CVM INSCRIPTIONE HVIVS DECRE. N. DOMO EIVS PONI CENSVERVNT.

Ex hoc quantivis pretii monimento satis elucet, veluti reip. speciem quamdam præ se tulisse isthæc collegia. Ad exemplum sane reip., teste CAJO (a) *habebant res com-*

(x) Guid. Pancirol. *Adpend. ad Notit. Imp. occident. p.* 23.

(y) *Id est: verba fecerunt.*

(z) *Legendum: Quid fieri placeret, de ea re ita censuerunt.*

(a) L. 1. *D. quod cujuscumque univ. nomine.*

communes, *arcamque communem*, habebant quæstores, magistros quinquennales, procuratores, qui veluti magistratuum loco erant. Hi referebant ad collegium, non secus ac consules ad senatum. Singuli porro collegæ dicebant sententiam, & quod plurimorum suffragiis fuerat comprobatum, decreti nomine veniebat. Quin & æneis tabulis decreta sua incidebant, & publice legenda proponebant, sicuti olim SC. Quemadmodum porro universitates, municipia, oppida per syndicos litigabant: ita & collegia singula, teste CAJO, (b) *habebant syndicum vel actorem, per quem, tamquam in republica, quod communiter agi fierique oporteat, ageretur, fieret.* Quemadmodum ergo non est dubium, quin universitates fuerint collegia & corpora: ita eadem, universitatum instar, jure minorum usa esse, adeoque in integrum restitui potuisse, verosimile est. (c) Unde nec dubitari potest, quin si pecuniam mutuam acceperint administratores, speciali mandato haut instructi: versio in rem collegii probanda fuerit a creditoribus. (d) Ratio enim, ob quam civitatibus ac rebuspublicis hæc minorum jura indulserunt, etiam reliquis universitatibus ac collegiis quadrat, quippe quæ, non secus ac civita-

(b) L. *ead.* D. *eodem.*
(c) L. 3. C. *de jure reip.* L. 4. C. *ex quib. causs. maj. rest.*
(d) L. 27. D. *de reb. credit.*

vitates, perpetuæ subsunt aliorum administrationi.

§. XXVII.

Ex eodem principio leges veteres collegia ad hereditates non admittebant, quia erant personæ incertæ. *Incerta autem persona heres institui non poterat, quoniam certum consilium esse debet testantis,* uti loquitur ULPIANUS, (e) qui etiam statim addit: *Nec municipia heredes institui possunt, quoniam incertum corpus est, ut neque cernere universi, neque pro libito pro herede gerere possint, ut heredes fiant.* Ratio ergo hujus antiqui juris repetenda est a sollemnitate cretionis. Hæc tamquam actus legitimus non admittebat procuratorem. (f) Civitates autem & municipia non potuissent cernere, nisi per syndicum. Quod sane non magis civitatibus licebat, quam pupillis, pro quibus ne quidem tutores hereditatem cernere & adire poterant. (g) Quæ omnia ita sunt comparata, ut non minus ad collegia quam civitates & municipia possint adplicari. Ceterum hoc jus sub Trajano adhuc inconcussum fuit, sub quo scribit PLINIUS: (h) *Nec heredem institui, nec præcipere posse rempublicam, constat.* Unde simul liquet, rempublicam nec le-

(e) Ulpian. *Fragm. Tit.* XXII. §. *V. sequ.*
(f) L. 90. *pr. D. de adquir. hered.*
(g) L. 4. & 5. *C. de jure delib.*
(h) Plin. *lib. V. Epist.* VII.

legata fideicommissa capere potuisse, quum tamen hic nulla obstaret cretionis sollemnitas, quod & observavit ULPIANUS. (i)

§. XXVIII.

Sed paullatim aliquid remissum a pristina illa subtilitate. Nam primo aliquot sc. prodierunt, quibus concessum, ut municipia a libertis institui possent. (k) Deinde de fideicommissis, municipiis relinquendis, prodiit senatusconsultum Apronianum sub Hadriano, anno æræ vulgaris vel CXVII. vel CXXIII. Uterque enim in fastis præfert Apronianum Cos. Quamvis enim CUJACIUS (l) id sc. sub Marco demum conditum malit: rem tamen conficit testimonium ex *L. 27. pr. D. ad sc. Trebell*, ubi jam Julianus hujus juris meminit, qu sub Hadriano scripsit. Ex eo ergo tempore non desunt exempla integrorum prædiorum, urbibus legatorum. (m) Quum vero ea sc. de solis civitatibus loquerentur: ad alias quoque universitates illa protulit Marcus Imp. qui & vicis suis hoc jus legata capiendi rescripto dedit, (n) & postea illud etiam ad collegia protulit. Qua de re PAULLUS: (o) *Quum senatus, temporibus*

(i) Ulpian. *ibid.*
(k) Idem *ibid.* L. 1. *D. libert. municip.*
(l) Cujac. *ad* Ulpian. *Fragm. loc. cit.*
(m) L. 101. *D. de legat.* III.
(n) L. 73. §. 1. *D. de legat.* I.
(o) L. 20. *D. de reb. dub.*

ribus divi Marci, permiserit collegiis legare, nulla dubitatio est, quod, si corpori, cui licet coire, legatum sit, debeatur. Plura eam in rem dixere MERILLIUS, (p) SCHULTINGIUS (q) & GUNDLINGIUS. (r) Quemadmodum porro certi juris erat, eis mortis caussa recte donari, qui legata capere possint: (s) ita nemo dubitabat, quin & collegiis mortis caussa donari possit. Denique omnem subtilitatem aboliturus Leo Imp. (t) omni genere ultimæ voluntatis bona etiam in collegia transferri permisit. Ad exceptiones pertinet, quod Judæorum collegio, licito tamen ante ea tempora, istud privilegium ademit Antoninus Caracalla, qui ad A. Claudium Thryphoninum rescripsit: (u) *Quod Cornelia Salvia universitati Judæorum, qui in Antiochensium civitate constituti sunt, legavit, peti non potest.*

§. XXIX.

Denique & immunitatibus quibusdam gaudebant collegia, verum non tam jure suo, quam privilegio principum. Plura enim,

(p) Merill. Variant. ex Cujac. *lib.* II. *cap.* XIV.

(q) Schulting. *Jurispr. antiqu. Antejustin. p.* 659.

(r) Gundling. *diss. de principe herede. cap.* II. §. IV.

(s) L. 9. *D. de mort. causs. don.*

(t) L. 12. *C. de hered. inst.*

(u) L. 1. *C. de Jud.*

enim, quæ a necessitate, munera subeundi, libera erant recenset TARRUNTENUS PATERNUS, (x) aliaque addit CONSTANTINUS. (y) Sic corpori inprimis mensorum frumenti juxta annonam urbis, id privilegium tributum ait PAULLUS, (z) ut ab oneribus etiam patrimonialibus vacationem haberent, quo tamen in provinciis non gaudebant mensores, Sed & *porcinarios urbis æternæ, quum pervigilem laborem P. R. commodis exhiberent, sordidis muneribus liberatos legimus* privilegio VALENTINIANI, Theodosii & Arcadii augustorum. (a) Ceterum privilegia hæc erant varia, veluti, ne quid novum, id est, novam collationem sustinerent, (b) nec ad militiam cogerentur, nisi ad murorum & portarum custodiam, (c) nec famis tempore urbe expellerentur. (d) Sed quum hæc jura non omnibus indulta fuisse, satis adpareat, iis jam haut immorabimur.

§. XXX.

Magis ad rem faciet, si in caussas, cur posteriores Imperatores tam multa collegiis permiserint, inquiramus, maxime quum supra animadversum sit, anteriores

(x) L. 6. *de jur. immun.*
(y) L. 2. C. Theod. *de excus. artif.*
(z) L. 10. §. 1. *D. de vacat. & excus. mun.*
(a) L. 1. *C. de suariis.*
(b) L. 1. *C. de privil. corp.* (c) *Novel.* XLIII.
(d) Gothofr. *ad* L. 2. C. Theod. *de priv. corp.* L. XIV. *Titulo* II.

res imperatores eorum caussa male cupivisse. Scilicet quum parum honorata esset opificum conditio, multi aufugiebant Roma, & in provincias se conferebant, ubi benignius habebantur. Hinc tot privilegiis alliciendi erant, ut Romam redirent. Quin quum privilegia atque immunitates non sufficerent sistendæ huic fugæ, cogi opifices jusserunt imperatores, ut Romam reverterentur. Quo pertinet constitutio Honorii & Theodosii augustorum, (e) ex tribus aliis conflata, (f) qua cautum legimus, *ut cura rectorum proviniarum corporati urbis Romæ, qui in peregrina transgressi sint, redire cogerentur, ut servire possint functionibus, quas imposuerit antiqua sollemnitas*. Qua lege in primis tunc opus erat, quum ob Gothicam, sub Alarico & Ataulpho, urbis vastationem plures in orientem, Ægyptum & Africam fugissent, ceu erudite demonstravit GOTHOFREDUS. (g) Sed quum jam ad hæc extrema reipubl. tempora perventum sit, hic quidem merito, signo receptui dato, ad collegiorum in Germania originem & jura progredimur.

C A-

(e) L. 1. *Cod. de privil. corp. lib. XI. Tit. XIV.*

(f) L. 2. 3. 4. Cod. Theod. *eod. lib.* XIV. *Tit. II.*

(g) Gothofr. *ad* L. 4. Cod. Theod. *eod. pag.* 194. *Tom. V.*

CAPUT II.

De Collegiorum in Germania Origine & juribus.

§. *I. Germani in constituendis collegiis Romanos imitati.* §. *II. Antiqui Germani sine urbibus & oppidis degere.* §. *III. Hinc nec commercia & opificia inter eos floruerunt.* §. *IV. Conficiendis rebus necessariis soli tum vacabant servi.* §. *V. Quod & Francorum sequentiumque Imperatorum German. aevo factum.* §. *VI. Etiam in ipsis urbibus.* §. *VII. Mutatio a seculo XI. facta.* §. *VIII. Urbes pleraque consules & senatum, exemplo Italorum, sibi constituerunt.* §. *IX. Inde nata sunt tribus vel collegia.* §. *X. Imperatores & principes his collegiis maxime adversabantur.* §. *XI. Effectus harum tribuum fuere varia turba in civitatibus.* §. *XII. Origo litterarum natalitiarum.* §. *XIII. Cur spurii non admittantur?* §. *XIV. Cur quorumdam opificum filiis nefas fuit opificia addiscere?* §. *XV. Ex quo jure definienda collegiorum controversia.* §. *XVI. Collegia apud nos vel licita, vel illicita.* §. *XVII. Eorum administratio & res communes.* §. *XVIII. Ea gaudent juribus universitatum.* §. *XIX. Contractus & delicta illorum.* §. *XX. Eorumdem dissolutio & separatio.* §. *XXI. Conclusio exercitationis.*

§. I.

SI ulla in re Germani vetera Romanorum instituta adoptarunt: factum id certe in collegiis & corporibus opificum instituendis. Romana enim hic esse omnia, is demum deprehendet, qui & originem eorum apud Germanos expenderit paullo accuratius, & leges atque instituta cum Romanis contenderit. Quod quum a nemine satis diligenter factum esse animadvertam, licebit nobis in vacuam venire possessionem, & per veterum annalium monimenta liberius exspaciari.

§. II.

Taciti aevo nullas in Germania magnas urbes, nulla munitiora fuisse oppida, comperio. Diserte enim hic auctor rerum Germanicarum peritissimus: (h) *Nullas*, inquit, *Germanorum populis urbes habitari, satis notum est: ne pati quidem inter se iunctas sedes*. Et sane maiores nostri nulla opum cupidine, nullo luxu, rudi tecti vellere, & cibo simpliciore, lacte, caseo, agrestibus pomis, recente fera contenti, vitam omnem in studio rei militaris transigebant. Eoque commodius tum fuit discretis ac seiunctis penatibus habitare, ut fons aliquis, ut campus, ut nemus maxime delectabat, quo minus ita quidquam pos-

(h) Tacit. *de morib. Germ. cap. XVI.*

possent suæ desiderare beatitati. Hinc quamvis PTOLEMÆUS (i) nonaginta quatuor urbes recenseat in Germania, in quibus quædam, hodierno more, in *burgum* finiunt, veluti *Laciburgum*, *Asciburgum*: facile tamen patet; *πόλεις* illas non nisi vicos fuisse. Nam & CÆSAR (k) Svevis & Ubiis tribuit *oppida*, quæ Græcus metaphrastes *τὰς πόλεις* vocare non dubitat. Et HERODIANUS, (l) ubi Germanorum vicos a Maximino direptos exustosque refert, statim addit: *εὐμαρέστατα γὰρ τὸ πῦρ ἐπινέμεται τάς τε πόλεις αὐτῶν, ἃς ἔχουσι, καὶ τὰς οἰκήσεις ἁπάσας*. *Sunt autem urbes eorum ædificiaque omnia maxime incendiis obnoxia*. Ubi manifesto *πόλεις* vocat, quas antecedente periodo vocarat *κώμας*, dum scripserat: *τὰς δὲ κώμας ἐμπιπρὰς διαρπάζειν ἐδίδου τῷ στρατῷ*. *Vicos incendendos diripiendosque militibus tradidit*. Tantum ergo abest, ut urbes condiderint Germani, ut quarto adhuc sæculo *oppida*, *tamquam circumdata retibus lustra*, *declinarint*, teste locupletissimo AMMIANO MARCELLINO. (m)

§. III.

Inde vero facile patet, nullum tunc mer-

(i) Ptolem. *Geogr. lib. II.*
(k) Cæsar *de bell. Gall. lib. IV. cap.* XIX. *& lib.* VI. *cap. X.*
(l) Herodian. *Histor. lib.* VII. *cap.* II.
(m) Ammian. Marcell. *libr.* XVI. *cap.* III.

mercaturæ peregrinæ in Germania fuisse locum, vilia tantum & obvia petentibus majoribus nostris. Multo magis ergo exsulasse opificia, credibile est, luxuriæ, aut vitæ certe mollioris instrumenta. Quatuor scilicet erant hominum ordines, nobilium, ingenuorum, libertinorum, servorum. (n) Nobiles reipublicæ domi forisque præerant. Ingenui bellis & venationibus vacabant, (o) negotiis domesticis feminarum turbæ & infirmissimo cuique delegatis. Libertini non multum supra servos erant, adeoque cum illis agriculturæ reique pecuariæ dabant operam, hominibus propriis, rusticisque hodiernis simillimi. Quintum hominum genus, oppidanorum puta, quod mercatura opificiisque atque artibus manuariis vivit, vetus illa liberaque Germania, non minus ac ipsas urbes, ignorabat.

§. IV.

Quum tamen opificiis quibusdam omnino carere non possit respublica, nec majores nostri in plaustris, sed in ædibus vixerint, nec nudi, sed armati & vestiti incesserint, instrumentisque usi rusticis, atque utensilibus variis: nemo dubitaverit, quin in Germania quoque fuerint, qui tractarent fabrilia, vestes consuerent, aratra, arma, ollas, reliquamque supellectilem conficerent. Sed cave eos opifices in urbibus,

(n) Tacit. *de morib. Germ. cap.* XXV.
(o) Idem *cap.* XV.

bus, collegiisque quæras, aut tales tibi concipias, qui transactis tirocinii annis, & edito artis specimine, in corpus aliquod fuerint cooptati. Ut cuique servo vel rustico erat artis fiducia, ita ejusmodi negotiis vacabat horis subcesivis. Auctor sane est TACITUS, (p) *servos præter modum frumenti & pecoris, etiam* VESTES *dominis præstitisse*. Has ergo a rusticis ipsis consutas esse, facile est ad intelligendum.

§. V.

Et ita se res habuit etiam insequentibus sæculis. Quamvis enim sub Francorum regibus hinc inde exsurgerent urbes ampliores, maxime ubi reges, duces, Episcopi, sedes collocaverant: quamvis etiam in tanta hominum adfluentia quibusdam locis florerent emporia, qualia sunt *Bardenvvich*, *Schesla*, *Magadoburg*, *Episfurt*, *Forhheim*, *Breemberg*, *Raginisburg*, *Lauriacum*, quarum in CAPITULARIBUS CAROLINIS (q) fit mentio; urbes tamen illæ, si a paucis discesseris, non aliis, quam servilis ac libertinæ conditionis hominibus, habitabantur. Sic Erfurtum, quam emporiis adnumerat CAROLUS, BONIFACIUS (r) in litteris ad Zachariam Papam, vocat *locum, qui dicitur Erphes-*

(p) Tacit. *ibid. cap.* XXV.
(q) Capitul. *ann.* IƆCCCV. *num.* VII. *pag.* 425.
(r) Othilo *Vit.* Bonifac. *lib.* II. *cap.* II.

phesfurt, *qui fuit jam olim urbs* PAGANORUM RUSTICORUM. Nec ignota sunt diplomata, quibus integris civitatibus *jus mortuarii* remissum; (s) vel quibus manumissæ sunt integræ civitatum universitates. (t) Quæ sane indicio sunt, etiam in urbes tunc maxime confluxisse servorum libertinorumque colluviem.

§. VI.

Quamvis ergo non dubitem, quin ab eo tempore in urbibus quoque maxime floruerint opificia: ea tamen non nisi a servis culta existimo. Sane inter Francorum ministeriales, id est, servos, in variis monimentis occurrunt *argentarii*, (u) *aurifices*, (x) *carpentarii*, (y) *fabri*, (z) *sartores*, (a) *sutores*, (b) aliique opifices. Et quamvis sub Henrico I. urbium per Saxoniam conditore, alia esse cœperit oppidanorum conditio, conventibus, nundinis, conviviis plerisque in urbes & oppida translatis, (c) fuere ta-

(s) Lehm. *Chron. Spir. lib.* IV. *cap.* XXII.
(t) Meibom. *Script. rer. German. Tom.* III. *p.* 205.
(u) *Lex* Burg. *Tit.* XXI. §. 11.
(x) *Lex* Burg. *ibid.*
(y) *Lex* Salica *Tit. XI.* §. *V.*
(z) *Lex* Burg. *Tit. XXI.* §. II.
(a) *Ibidem.*
(b) *Ibidem.*
(c) VVitichind. *Annal. lib.* I. *p.* 693.

tamen & mercatores & opifices adhuc glebæ adscripti, obnoxiique dominis. Sic in diplomatibus Ottonis M. apud HUNDIUM (d) mentio fit *aureariorum*, *buneariorum*, *clidelariorum*, *mercatorum*, qui omnes erant servilis conditionis. Et in vita Gebhardi, Episcopi Constantiensis (e) legimus, *eum servos optimos quosque elegisse, & ex eis coquos, pistores, caupones, fullones, sutores, hortulanos, carpentarios, &* SINGULARUM ARTIUM MAGISTROS *constituisse, eisque concessisse privilegia, ut quum quis præsentium, vel eorum successorum, qui de progenie illorum esset, moreretur, exuvia de iis non sumerentur, sed heredes relictam hereditatem possiderent. Si vero de alia progenie aliquis successisset, ab hoc donativo alienus esset*. Ita diutissime opificia in servorum casis delituerunt, quamvis variis privilegiis subinde ornarentur a principibus. Et inde reddi poterit ratio, cur ex antiquissimorum opificiorum instituto boeti non vocentur *Gesellen*, sed *Knechte*. Noti enim sunt *Schuh Knechte*, *Becker-Knechte*, *Fleischer-Knechte*, *Muhl-Knappen*, ceteri.

§. VII.

Enimvero a sæculo XI. alia cœpit esse rerum facies. Nam quum ab eo tempore plu-

(d) Hund *Metrop. Salisb. Tom. I. p.* 227. *& Tom.* II. *p.* 372. *seq.*

(e) Pistor. *Script. rer. German. Tom.* II. *pag.* 655.

plures urbes opibus commerciisque florerent, & comitum, sculteтorum, advocatorumque, quibus ab initio suberant, imperium sensim excuterent, cœperunt primo collegia senatoria, consules, magistratusque, Italorum exemplo, constituere: deinde opificum celebriorum collegia, eorumdem æmulatione, erigere, ac denique plerisque locis ingenuos, seu patricios, senatu ejicere, plebique vindicare urbanas respublicas. Omnia hæc ex annalibus demonstrare operæ fuerit pretium.

§. VIII.

Et primo quidem consulum & senatorum, non nisi a sæculo X. fieri mentionem, certissimum est. Auctor quidem est ALCUINUS apud CANISIUM, Carolum M. Aquisgranum Romæ ad exemplum instituisse, *foroque*, SENATU, *arce, theatro, atriis & æterni regis templo, thermis insuper vel balneis ornasse*. Sed id quidem singulare, nec in exemplum tractum fuit. Idem dicendum de Salsa, vel Seltia, Alsatiæ oppido, ubi ODILO CLUNIACENSIS (f) ab Adelheide Ottonis M. vidua, *urbem factam*, ait, *sub* LIBERTATE ROMANA. Nam in quonam constiterit illa Romana libertas, parum constat. Ast a sæculo XI frequentissima consulum & senatorum occurrunt vestigia. Bremenses jam sæculo XII ineun-

(f) Odillo *Vit.* Adelheidis *lib. I. cap. VII. p. 265. apud* Leibnit. *Tom. I.*

eunte, paruisse proconsulibus & consulibus, didici ex diplomate Herici V. Imp., (g) quamvis id non ubique genuinum videatur, maxime quum in illo & statuæ Rolandi fiat mentio. Certioris fidei est diploma Philippi Regis, Spirensibus concessum, (h) ex quo patet, jam tempore Henrici V. Imp., cujus ille diploma confirmat, Spiræ floruisse collegium senatorium, vel, uti tum loquebantur, *ordinem proconsulum & consulum*. Ceterum hoc institutum sensim imitatæ sunt urbes aliæ, post alias. Bernatensibus Fridericus II. Imp. potestatem fecisse dicitur, senatum, suo arbitrio, constituendi. (i) Erfurti anno CIↃCCLII senatum coire cœpisse, ex monimentis tradis GUDENUS. (k) Eodem circiter tempore a Conrado, ultimo Svevorum duce, cives Augustanos se suaque in libertate vindicasse, ex eoque tempore ipsos sibi ex suis municipibus ingenuis proprium senatum elegisse, perhibent. (l) Quin anno demum CIↃCCCXLVI. Ulmenses consules sibi ac tribunos plebis constituere cœpisse, relatum legimus. (m) Quum ergo sæculo X. Italicas

(g) *Adsertio libertat. Bremens. p. 357.*
(h) Lehm. *Chron. Spir. libr. IV. cap. XI. pag. 302.*
(i) Cruf. *Ann. Part. III. lib. I. p. 12.*
(k) Guden. *Hist. Erfurt. lib.* I. *p. 12.*
(l) Cruf. *Annal. Svev. Part.* III. *libr. II. cap. XVII.*
(m) ad *h. ann.*

licas civitates primum collegia senatoria instituere, iisque, veterum Romanorum exemplo, consules præficere cœperint, uti recte animadvertit CAROLUS SIGONIUS: (n) non abs re inde collegit BEATUS RHENANUS, (o) hoc institutum sensim etiam Germanicas civitates esse imitatas. Unde hodie vix est Germaniæ oppidum, in quo non consules & senatores, vel, ut medio ævo vocabantur, *proconsules & consules* olim e nobilioribus civitatum familiis, hodie plerumque ex promiscua plebe lecti, senatum vel consilium publicum constituant.

§. IX.

Quum semel Italos imitari cœpissent Germani: nihil erat facilius, quam ut & collegia opificum, eorumdem exemplo, in urbibus passim erigerent. Idque eo facilius fieri poterat, postquam pleræque urbes opibus auctæ, cives non nisi liberos & a servitutis nexu solutos adoptarent. Nam quum antea, uti supra observavimus, non nisi servilis & libertinæ conditionis homines in urbibus artibus opificiisque vacarent: posteriore ævo suppetunt exempla, quod integræ civitates manu-

(n) Sigon. *de regno Ital. lib. XVII. ad ann.* IↃCCCCLXXIII.

(o) B. Rhenan. *libr.* III. *rer. German. pag.* 101. Lehm. *Chron. Spir. lib. IV. cap. III. & XL.*

numiſsæ & libertate plena frui juſsæ ſunt, ceu docet exemplum Brunſvicenſum, ab Ottone Duce manumiſsorum, apud MEIBOMIUM. (p) Ex eo ergo tempore invaluit parœmia: *Keine Henne fliegt uber die Mauer*, id eſt, ſervilis conditionis hominibus non patet acceſsus in civitates, adeoque nec ad opificia admittuntur. De quo veteri ſcito pluribus egit HERTIUS. (q) Ut vero ſervilis & obnoxiæ conditionis homines eo facilius excluderentur urbibus: non ſolum codicillos, ingenuitatis teſtes, (*Geburths-Brieffe*,) exigere a civibus novis cœperunt, verum etiam ipſi opifices ſenſim in collegia & corpora coaluerunt, ut, qui artem facerent in urbe, an ſervi etiam eo jure abuterentur, eo facilius cognoſcerent. Dicta ſunt ea collegia medio ævo: *gildae*, *uniones*, *Einungen*, *Innungen*, *Zunffte*, *Aemter*, &, ſi annalibus credendum, illa jam a ſæculo XII. in Germania fuerunt frequentiſſima. In chronico Magdeburgico apud MEIBOBIUM, (r) ad annum circiter CIƆCLIII. relatum legimus, *VVichmannum Archiepiſcopum feciſſe primo* UNIONES *inſtitorum pannicidarum*. Sed plura eum Archiepiſcopum inſtituiſse collegia, vel ex codice diplomatum Vindebonenſi, ab illuſtri hujus academiæ cancellario edi-

(p) Meibom. *Script. rer. Germ. Tom.*III. *pag.* 205.

(q) Hertius *Parem. jur. libr.*II. *cap.*XI.

(r) Meibom. *Script. rer. Germ. Tom.*II. *p.* 329.

edito, (s) adparet, ubi collegio sutorum privilegium impertitur. VVichmanni exemplo Ludolphus Archiepiscopus anno cIↄcxcv, teste CHRONICO MAGDEBURGICO, (t) *fecit in eadem civitate* UNIONEM CLYPEATORUM, *qui dicitur*, *die Shilder-Inunge*. Circa eadem tempora etiam Goslariæ, (u) Herbipoli, (x) Audomaropoli, (y) Brunsvigæ, (z) alibi quippe passim variæ commemorantur tribus, varia artificum opificumque collegia. Ut adeo ea, hoc potissimum tempore, Germanis innotuisse, admodum fiat verosimile; quum contra in Italiæ civitatibus multo ante in viridi fuerint observantia.

§. X.

Et hujus novæ originis inde quoque argumentum petere licebit, quod principes, ipsique Imperatores circa hæc tempora nihil reliqui fecerint, ut nova ista collegia, tamquam hetærias, monarchico statui perquam inimicas, supprimerent. Sic anno cIↄ cc Fridericus II. Imp. tribus istas suppressas voluit Goslariæ, sanxitque, *ut nulla esset* CONJURATIO, nec promissio, *vel societas*,

(s) Ill. a Ludevvig. *Reliq. MSC. Tom.* II. *p.* 389.
(t) Meibom. *Script. rer. Germ. Tom.* II. *p.* 329.
(u) B. Heineccii *Antiqu. Gosl. lib.* II.
(x) Fris. *Chron. VVurzb. p.* 537. 570. 585. *seq.*
(y) Car. du Fresne *Glossar. Lat. voce*: *GILDA Tom.* II. *pag.* 622.
(z) Gobelin. Person. *Cosmod. æt.* VI. *cap.* LXVII. *p.* 282. Leibnit. *Script. rer. Brunsv. Tom.* II. *pag.* 61.

cietas, quæ Teutonice dicatur: Eyninghe, vel ghilde, nisi solum monetariorum, ea de caussa, ut caverent de falsis monetis. (a) Paullo post anno cIↃ ccxxxi. Henricus VII. rex in comitiis Wormatiensibus tot principum querelis de collegiorum istorum insolentia, fatigatum se vidit, ut singulari diplomate omnia ubique collegia & corpora opificum aboleret. (b) Sed dici non potest, quot inde turbæ enatæ sint, maxime postquam fatale istud interregnum paullo post civitatibus potentioribus omnem laxaverat licentiam. Quantum enim laborabant principes & senatores, ut ne in urbibus essent collegia, tantum obnitebantur plebeji, manibusque pedibusque obnixe omnia faciebant, ut illa restituerent. Sic Herbipoli, non nisi multo sanguine fuso, res transacta est. Episcopus jussu Henrici VII. ea collegia suppresserat: cives, invito Episcopo, illa restituerant: (c) nato inde bello civili Bertholdus II. Episcopus illa quidem rata habuit anno cIↃ cclxxix: (d) sed paullo post denuo edicto sustulit. (e) Inde recruduere tumultus civiles, finiendi demum anno cIↃ cclxxxiv, quo Mangoldus Episcopus illas tribus plane egit in exsilium; (f) interjecto tempore de-

(a) B. Heinecc. *Antiq. Germ. lib.* II.
(b) Fris. *Chron. VVurzb. p.* 557.
(c) *Ibid. p.* 570.
(d) Idem *p.* 585.
(e) Idem *p.* 586.
(f) Idem *p.* 596.

denuo renaturas. Eadem fabula pæne in universa Germania acta. Sane & Goslariæ, durante interregno, ea res senatum populumque in mutua odia adegit, illo, ex Friderici edicto, collegiis obnitente, hoc illa urgente tanto importunius. Et vicit demum plebs circa annum CIƆ CCXC, quo Rudolphus I. Rex Germ. ea sollemni diplomate rata habuit, quod Frater Præsidis eruditissimus, ὁ νῦν ἐν ἁγίοις, integrum e scriniis publicis extulit. (g) Ita factum est, ut plebs urbana collegia passim tueretur, idque exemplum deinde sequerentur aliæ civitates, donec demum oppida etiam tantum non omnia tribus hujusmodi, principum indulgentia, impetrarent.

§. XI.

Non potuit non inde sequi magna malorum ilias. Quum enim ad hæc usque tempora soli ingenui, qui se postea patricios vocare cœperunt, civitatibus patriis præfuissent, plebs, quæ in collegia coaluerat, jam summa ope nitebatur, ut senatum opprimeret, sibique viam in curiam vi ac ferro expediret. Hinc tribus quavis occasione dabant turbas, modo rationes sibi reddi jubentes, modo senatores primarios repetundarum postulantes. Inter hos fluctus civiles modo tribuum antesignanos, modo senatores honestissimos capitis damnatos, vel ejectos civitatibus legi-

(g) B. Heinecc. *Antiq. Gosl. lib.* III.

legimus, prout aut senatus aut plebeii potentia antecellerent. Prioris tragœdiæ exemplum Brunsvicum vidit circa annum cIↃ CCXX, de quo SCHIFFOVERUS (h) & GOBELINUS PERSONA: (i) *In Brunsvvick decem* MAGISTRI GILDONUM *a consulibus suspensi sunt & undecimus decollatus, sed duodecimus in peregrinatione exsistens evasit, & hoc fuit initium multorum malorum ibidem.* Simile, quod Magdeburgi contigit, ita relatum in chronico veteri apud MEIBOMIUM: (k) *Usque ad ista tempora*, (sæculi puta XIII. exitum,) *scabini fuerunt in consilio civitatis, a quo ex tunc fuere exclusi, & orta sunt multa dissensiones inter consules &* MAGISTROS UNIONUM *& scabinos*. Et paucis interjectis: (l) *Circa idem tempus*, (annum cIↃ CCCI.) *in civitate Magdeburg cremati fuerunt* MAGISTRI UNIONUM *in foro, propter proditionem iis impositam*. Posterioris vero generis exemplum Lubeca experta est, quod fuse, versibus tamen parum politis, descripsit HENRICUS AQUILONIPOLENSIS. (m) Ita ergo factum est, ut in plerisque Germaniæ urbibus populare re-

(h) Schiphov. *Chron. Schaumb. p.* 514.
(i) Gobelin. *Cosmodr. Æt.* VI. *cap.* LXVII. *p.* 282.
(k) *Chron. Macdeb. apud* Meibom. *Tom.* II. *pag.* 333.
(l) *Ibid. p.* 334.
(m) Henr. Aquilonip. *de primord. urb. Lubec. lib.* II. *cap. XV. pag.* 617. *apud* Meibom.

regimen invalesceret, & plebs, oppressis vel in ordinem coactis patriciis, in ordinem senatorium passim irrueret. Quo ordine, quibusque de caussis id Spiræ, Tiguri, Moguntiæ contigerit, luculenter memoriæ prodidit LEHMANNUS. (n) Coloniæ & Aquisgrani anno cIↃ CCCLXVIII; & anno cIↃ CCCLXXII; nec non Tremoniæ anno cIↃcccc eumdem in modum scenam instruxere plebeii, ceu e CHRONICO COLONIENSI & POTGIESERO (o) discimus. Ita ubique fere primas in civitatibus tenuere plebeii, postquam semel in vulgus manavit arcanum, posse etiam e collegiis plebem ad senatoriam dignitatem adspirare. Et ita factum, ut in plerisque civitatibus plebs in senatu dominetur, nullumque prodeat SC. nisi illud ratum esse jusserint tribuni plebis, *die Gilden, Gemeinheits-Meistere, Viertheils-Meistere, Freunde von Gilden und Gemeinen.*

§. XII.

Nec potuere non inde nasci variæ consuetudines, quæ etiamnum tantum non ubique obtinent. Sic quum opificia hoc modo oppidanis fierent propria, homines vero servituti obnoxii in oppida & civitates non admitterentur, uti supra §. IX. demonstra-

(n) *Chron. Colon. ad ann.* cIↃcccLXVIII. & cIↃcccLXXII.

(o) Potgiesser. *de statu & cond. hom. pro pr. pag. 59.*

ſtratum: factum inde, ut nemo ad addiſcendum opificium adpellere poſſet animum, niſi qui ingenuos natales, teſtimonio a magiſtratu loci impetrato, demonſtraſſet: (p) nemini vero in collegia pateret aditus, niſi qui offerre poſſet teſtimonium, artem vel opificium ſe rite addidiciſſe, *den Lehr-Brieff*. (q) Et hoc jure etiamnum utimur tanto magis, quo minus jura Germaniæ permittunt, ut ſervilis conditionis homines in civitates admiſſi dominis ſubtrahantur. Unde & nata parœmia: *Die Aemter und Zunffte muſſen ſo reine ſeyn, als vvenn ſie eine Taube geleſen hatte*. (r)

§. XIII.

Quum porro collegia ac tribus plerisque locis eo jure gauderent, uti ex iis ſenatores ipſique conſules cooptarentur: non abs re viſum, ut & ſpurios, qui vetere jure Germanico infames habebantur, (ſ) omneſque, quibus ſalva non eſſet exiſtimatio, excluderentur. Unde frequentiſſima in Codicillis ingenuitatis formula: *daſſ ſie echt und recht gebohren*, item, *daſſ die Eltern mit fliegenden Haaren zu Kirchen und Straſſen gegangen*. Neque tamen ubique id ob-

(p) VVehner. *Obſ. Pract. Voce: Zunfft*.

(q) Ruland. *de Commiſſ. Part.* I. *lib.* IV. *cap.* VI.

(r) Hert. *Parœm. jur. lib.* I. *par.* XIV. *pag.* 417.

(ſ) *Jus Prov. Sax. lib.* I. *art.* XXXVII.

obtinuit, & quemadmodum jam olim sæculo XIII. LEGIBUS MUNICIPALIBUS BRUNSVICENSIBUS (t) cautum est: *Ein unecht Sone, de seck vvol handelt, mach vvol Ghilde vvinen*: ita dubium non est, quin princeps, a quo hodie collegiorum dependet constitutio, hanc consuetudinem abolere possit. Quia vero id est difficillimum propter exteros, qui ejusmodi tironem manumissum non admittere, neque cum eo collaborantes tolerare solent: cautius agunt, qui per rescriptum principis, vel comitis palatini, vel utriusque tollendam hanc natalium maculam curant.

§. XIV.

Ex eadem ratione tam ambitiose labem omnem a collegiis suis abesse voluerunt contribules, ut & quorumdam opificum filios adspernarentur, neque eos jurium suorum redderent participes. Præcipue hæc invidia exclusit liberos textorum, tonsorum, opilionum, molitorum, publicanorum, tibicinum, buccinatorum, balneatorum, donec, sublata hac absona consuetudine, iis legibus imperii publicis (u) prospiceretur. Caussam tanti contemtus alii aliam

(t) *Leg. Brunsv. Part. II. art.* XXVII. *apud* Leibnit. *Script. rer. Brunsv. Tom. III. p.* 438.

(u) *Recess. imp. Aug. anni* CIↃIↃXLVIII. *Tit. von Handvvercks-Sohnen* §. 1. *Reform. Polit. anni* CIↃ IↃLXXVII. *Tit.* XXXVIII. §. 1.

aliam comminiſcuntur : ſed plerumque parum ſufficientem. Non omnes hi opifices in re vili ac abjecta verſantur, non omnes fundunt ſanguinem, non omnes furti aliuſque criminis ſuſpecti ſunt. Genuinam ergo rationem eam fuiſſe ſuſpicor, quod hæc opificia olim ſuis collegiis non gauderent, ſed unuſquiſque, cui eſſet artis fiducia, ea licite exerceret. Ergo & in pagis quilibet tale ſibi vitæ genus eligere ſuo arbitrio, ſeque ad ejus, qui in ea profeſſione exercitatus erat, diſciplinam adplicare jure poterat. Quum ergo inde ſequeretur, ut, qui hæc opificia exercerent, non omnes eſſent ingenui; merito eorum filios adſpernari ſibi viſi ſunt tribules in urbibus. Quin ſi NOLDIO, (x) UBALDO, (y) FRIZIO, (z) credimus, eamdem olim ſtatus controverſiam moverunt pictoribus, numulariis, coquis, lanionibus, piſtoribus, fabris, carpentariis, librariis, ſartoribus, nautis, fullonibus, aurigis, bajulis: cujus rei non alia excogitari poterit ratio, quam quod ſynonyma Germanis haberentur *ehrliche Handvvercke*, & *zunfftige Handvverck*, filiique eorum opificum, qui in collegia, vel corpora non coaluerant, ob originem ſuſpecti viderentur.

§. XV.

(x) Nold. *de ſtatu nobilit. civ. cap. XVII. theſ.* LXII.
(y) Ubald. *de nobilit. axiom. LVI.*
(z) Friz. *de nobil. theſ.* 30.

§. XV.

Ex hac ergo collegiorum apud Germanos origine facile patet, quomodo de jure eorum sit pronunciandum. Si quæras, ex quo jure eorum controversiæ sint definiendæ? respondebo, esse unicuique collegio sua privilegia, esse sua statuta, quæ ipsi contribules sibi condere possunt de rebus, quæ ad utilitatem collegii pertinent, (a) *Innungs-Artickel*, quæ valent tamquam pactiones, nec, jure communi, indigent confirmatione principum, (b) quum princeps probans collegium, eo ipso illi concessisse facultatem statuta condendi censeatur. (c) Moribus tamen confirmatio principis vel magistratus tantum non ubique exigitur, (d) quum alias facile possit contingere, ut collegia vel jus publicum pactionibus suis imminuere conentur, vel jurisdictionem sibi adrogent, vel consuetudines varias absonas, & reipublicæ detrimento futuras invehant. Ex his ergo pactionibus, a principe vel magistratu confirmatis, primo omnium dijudicandum, si quid

(a) *L. ult. D. de colleg. & corp.*

(b) Hilliger *ad* Donell. *Lib.* XVII. *Cap.* IX. *not. o.* (c) Besold. *Polit. Lib.* II. *Cap.* XII. *thes.* XXVI.

(d) Carpzov. *Resp. lib. I. resp.* XLVIII. *n.* XII. VVehneri *Observ. Pract. voce: Zunfft* Mev. *ad jus Lubecense Lib. IV. Tit.* XIII. *art.* III. *n.* XXXVII.

quid vel inter contribules, vel inter diversa collegia inciderit controversiæ. His deficientibus, merito statuta urbium, leges provinciales & recessus imperii adhibentur in consilium. Denique, ubi nec hæ leges rem conficiunt, jus Romanum hic in subsidium consuli posse, haut abnuimus. Nam quum ex iis, quæ sub initium hujus capitis explicavimus, pateat, collegia Germanos accepisse ab Italis, & hos a Romanis: statim etiam jura pleraque & consuetudines simul recepisse videntur, veluti quod suos sibi constituant primicerios, *Ober-Meistere*, *Ober-Aeltesten*, *Innungs-Meistere*, quod in commune conferant pecuniam, quod communi arca gaudeant, quod olim statis temporibus certa sacra obierint, templa sibi propria condiderint, (quale etiamnum Helmstadii superstes, sutoribus quondam proprium,) quod nonnumquam epularentur, & quæ sunt hujus generis alia. Quum ergo tanta sit collegiorum Germanicorum & Romanorum similitudo; nihil sane prohibet, quo minus jus Romanum hic adhibeatur in subsidium, ex eoque definiantur quæstiones, statutis collegiorum, vel legibus Germaniæ nondum decisæ.

§. XVI.

Quo præmisso fundamento, facile de juribus circa collegia respondere licebit. Apud nos quoque non secus, ac apud Romanos, collegia in licita & illicita dividuntur. Et illa quidem censentur licita,

quæ a summo imperante conceduntur firmanturque privilegiis; hæc, quæ his destituuntur. Regalibus majoribus hanc potestatem accensent plerique, (e) nemini que eam facultatem competere ajunt, nisi qui superioritate gaudeat territoriali. (f) Non desunt tamen exempla, quod & Landsassiis, ipsisque magistratibus municipalibus hæc cura demandata est, tamquam pars ejus administrationis, quæ ad decus & utilitatem urbium pertinet, & vulgo vocatur: *die Policey*. (g)

§. XVII.

Ex eodem jure receptum est, ut apud nos quoque collegia gaudeant jure, sibi eligendi primicerios; *Ober-Meistere*, *Ober-Aeltesten*, *Innungs-Meistere*. Item, quod collegiis esse possint bona & res communes. Hinc singulis trimestribus aliquid conferunt, (h) hinc arcam communem, ædes communes, utensilia communia, sigilla, aliaque hujus generis habere & possunt & solent. (i) Possunt heredes in-

(e) Besold. *diss. de regal. cap. VII. thes.* 1.

(f) Hert. *de superior. terr.* §. *XVII.* Limn. *Jur. Publ. lib. IV. cap. VIII. n. CCXCVIII.*

(g) Mev. *ad Jus Lubec. lib. IV. Tit.* XIII. *art.* III. *num. 6.*

(h) L. 1. §. 1. *D. quod cujuscumque univ. nomine.*

(i) L. 1. *pr.* & L. 3. *pr. D. de colleg. & corp.*

instituî, (k) posteaquam vetus illud jus, cujus ULPIANUS (l) meminit, jam pridem apud ipsos Romanos obsoleverat. Non vero omnibus in universum collegiis tributum censetur jus succedendi ab intestato, (m) quin puto nullis, quia dispositio illa (n) privilegium continet, Romanis quibusdam collegiis, ob singularem reipublicæ utilitatem, concessum. Hæc bona juste adquisita suo arbitrio administrant collegæ, nec magis princeps, uti recte a STRAUCHIO observatum, (o) ordinarie a collegiis exigere potest accepti expensique rationes, quam a quolibet privato. Quia tamen interest reipublicæ, ne quis male re sua utatur, (p) & sæpe in re communi minus frugales esse solent administratores, quam in propria: plerumque fieri solet, ut a magistratu quidam delegentur, qui conventibus intersint, rationes inspiciant, easque dispungant, (q) si quid ea de re incidat controversiæ.

§. XVIII.

(k) L. 8. *C. de hered. instit.*

(l) Ulpian. *Fragm. Tit. XXII.* §. *V. & ibi* Schulting.

(m) Hillig. *ad* Donell. *lib.* IX. *cap.* I. *Tit.* I. Brunnemann. *ad tit. C. de hered. decurion.*

(n) L. 1. *C. de hered. decur.*

(o) Strauch. *de colleg. opif.* §. XXXII.

(p) §. 2. *Instit. de his, qui sunt sui vel al. jur.*

(q) Knipschild. *de jure & privil. civ. imper. lib. V. cap.* II. *n.* LXXX.

§. XIIX.

Ex eodem jure Romano receptum, quod collegia gaudent jure universitatum. Hinc non censentur mori, si vel omnes sint mutati collegæ, vel pars remaneat, (r) immo si vel unus vivit superstes, in illum omne jus collegii recidit. (ſ) Hinc etiam litigant per actores vel syndicos, vel a lege constitutos, veluti quum major natu, ex statutis, lites collegii peragere aut suscipere tenetur, (t) vel mandato universi collegii ejusve majoris partis. (u) Habent porro collegia suos scribas, ministros, nuncios, libros communes, veluti matriculas, rationes, statuta, qui libri pro publicis instrumentis haberi solent, testibus BESOLDO, (x) VVEHNERO, (y) RUTG. RULANDO, (z) STRAUCHIO, (a) adeoque plene probare dicuntur. Ex eadem ratione consequitur, ut & statuta condere possint per

(r) L. 7. §. 2. *D. quod cujusque univ. nom.*

(ſ) Carpz. *Part. II. Constit. VI. Def. XVII. num. IV.*

(t) VVesemb. *parat. D. tit. quod cujusque univ. nomine* §. *IV.*

(u) L. 3. *D. quod cujusque univ. nomine.*

(x) Besold. *lib. I. Polit. cap.* XII. §. XXVIII.

(y) VVehner. *in observ. pract. voce : Bucher*, *n.* XIV.

(z) Ruland. *de Commiss. Part. II. lib. V. cap. X.*

(a) Strauchius *ibid.*

per modum pactionum, de rebus ad artem & collegium pertinentibus, dummodo nihil minuant de jure civili, & rata habeantur a superiore, quod jure Romano, quia hoc pactiones hujusmodi lege generali confirmabat, (b) non erat necessarium. Statuta ista obligant eos, qui sunt jurium collegii participes, nec tertio possunt opponi. (c) Quin & judex iis tenetur stare, (d) nisi consuetudines vel rectæ rationi adversas, vel publicis imperii nostri legibus proscriptas adprobent, quales sunt: exclusio filiorum textorum, tonsorum, opilionum, molitorum, publicanorum, tibicinum, tubicinum, balneatorum, (e) epulæ advenis dari solitæ, (f) exclusio eorum, qui cum carnifice biberunt, (g) vel ab alio adfecti sunt injuriis, (h) baptismus boetorum, (i) de certo victu quotidia-

(b) L. *ult. D. de coll. & corp. L.* 2. §. *ult. C. de const. pec.*

(c) Carpz. *P. II. Constit. VI. Defin. IX. n. IV.*

(d) Knipsch. *de jure & privil. civ. imperial. lib. V. cap.* II. §. XXIV.

(e) *Ordin. Polit. anni* cIↃ IↃLXXVII. *Tit.* *XXXIIX.* §. 1.

(f) *Rec. imp. anni* cIↃ IↃXXX. *Tit.* XXXIX. §. 1. & *Reform. Polit. anni* cIↃ IↃLXXVII. *Tit.* XXXIIX. §. 11.

(g) Richt. *P.* II. *Decis.* IIX. *n.* XXIIX. Halm. *ad* VVesemb. *tit. de his, qui not. infam.*

(h) *Ordin. Polit. anni* cIↃ IↃLXXVII. *Tit.* XXXIIX §. *IV.* (i) Strauch. *ibid.* §. LIIX.

tidiano, boetis præbendo, conventio, (k) pactiones, ad monopolium in republica stabiliendum comparatæ, (l) prohibitio, ne quis opificum id, quod unus cœpit, perficiat, (m) ne quis rem minoris vendat, (n) ne exteri opifices nundinis publicis res suas venum exponant, (o) de mutilandis eorum membris, qui extra collegium opificium exercent, (p) & quæ sunt hujus generis alia. Quum porro universitas sine aliqua coercitione, saltim conventionali, consistere vix possit, hæc etiam collegiis aliquatenus conceditur, dummodo in jurisdictionem non evadat, (q) vel in alios, extra collegium, veluti uxores liberosque collegarum, non exerceatur. (r)

§. XIX.

Quum vero universitates & contrahere pos-

(k) *Ord. Polit. anni* CIↃ IↃLXXVII. *Tit.* XXXIIX. §. *VI.*

(l) *L. un. C. de monop.*

(m) Moller. *Semestr. lib.* II. *cap. XV.*

(n) *Reform. Polit. Aug. de an.* CIↃIↃXLVIII. *Tit.* XXXVI. & *Francof.* CIↃ IↃLXXII. *Tit. XXXVII.*

(o) Strauch. *de colleg. opif.* §. *LXVII.*

(p) Beier. *Posit. jur. Germ. lib. I. cap. XV.* §. *LXVI.*

(q) Carpzov. *Part. II. Constit. VI. Defin. IX. num. VI.*

(r) *Reform. Polit. anni* CIↃ IↃXLVIII. *Tit. XXXVII.* §. *IV.*

possint & delinquere, quippe quæ moraliter unam repræsentant personam: facile patet, quidquid de universitatum contractibus & delictis jura nostra sanciunt, id ad collegiorum conventiones & maleficia jure posse adplicari. Collegia ergo contrahendo & alios sibi obligant, & aliis obligantur. Possunt ergo pecuniæ collegii aliis recte collocari, sed non nisi sub pignoribus & hypothecis idoneis; (s) possunt etiam conveniri ex mutuo, nec ipsis prodest exceptio, pecuniam in rem collegii versam haut esse, si omnes collegæ convocati sese obligarunt, vel mandatum speciale, mutuum sumendi, dedere administratoribus. (t) Alia, si soli administratores, vel generali exhibito mandato, vel imprudentibus reliquis mutuam accepere pecuniam, exceptio hæc collegiis omnino prodest. (u) Ex eodem fundamento restituuntur in integrum, quia universitates minorum jure utuntur, semper quippe sub administratorum cura constitutæ atque permanentes. (x) Tenentur quoque collegia, tamquam universitates, ex delictis, (y) non tamen a singulis collegis, sed ab omnibus; communicato con-

(s) *L.* 33. §. 1. *D. de usuc.*
(t) Hartm. Pist. *lib.* I. *qu.* XXXVIII. *n.* IV.
(u) L. 27. *D. de reb. cred.*
(x) *L.* 3. *C. de jur. reip.* Berlich. *Decis.* CCCX. *num.* 11.
(y) L. 9. §. 1. *D. quod met. causs.*

consilio, & veluti ex compacto commissis. (z) Hinc modo mulcta illis irrogatur, modo bona publicantur, modo quædam ipsis adimuntur privilegia, modo ipsa collegia dissolvuntur, opificii exercitio promiscue permisso. (a) Si pœnam capitalem vel extremum supplicium mereatur maleficium, non omnes, sed sceleris auctores ac participes puniuntur, nisi illud per conspirationem commissum esse adpareat. (b)

§. XX.

Denique expediti juris est, collegia, ut alias universitates, dissolvi posse. Id vero fit vel morte omnium collegarum, vel renunciatione, vel revocatione superioris ob delictum, vel urgentem reipublicæ utilitatem. (c) De renunciatione dubitatum memini. Quum enim certi opifices tria collegia in territorio constituissent, eisque se plures extra territorium adjunxissent, ex his vero quidam, crescente opificum numero, domini consensu, singulare molirentur collegium instituere, putarunt se collegæ jure prohibendi gaudere, maxime quum in-

(z) *Cap. Dilectus X, 30. de Simon.*
(a) Strauch. *ibid.* §. *CXIIX.*
(b) *Arg. const. criminal. art.* CXLVIII.
(c) Bejer. *de colleg. opif. cap. XII.* §. *XVI.* Strauchius §. *CXXXIIX.*

inter se jam pridem pactionem iniissent tria ista collegia, nullum alterius collegas admissurum, sed ex quibus urbibus opifices se jam antiquitus ad unum ex his collegiis adplicuissent, ex iis reliqua nullum reciperent in collegium. Sed consultus ea de re illustris JCtorum Hallensium ordo collegii partem, invitis ceteris, collegio renunciare, & vel ad aliud transire, vel in novum coire posse, respondit, partim, quia inter collegas sit quædam veluti societas, cui renunciare unusquisque queat, (d) partim, quod in collegio profiteri nomen, sit res meræ facultatis, ex qua præscriptio nulla nascatur, nisi hæc initium capiat ab actu prohibitionis, & alter per tempus legitimum adquieverit. (e) Quod ad pactum inter collegia ista tria initum attinet, illi vel ideo nullum inesse pondus videbatur, quod illud ad res inter alios actas pertineret, neque adeo, præter ipsos paciscentes, quemquam obligare posset. (f)

§. XXI.

Sed quum ad singula progredi, eaque accuratius omnia expendere, nec temporis ratio, nec chartæ, huic exercitatio-ni-

(d) *L. 65. §. 3. D. pro soc.*
(e) *L. 3. C. in quibus caussis cess. long. temp. præscr.*
(f) *L. 3. pr. D. de transact.*

ni destinatæ modus permittere videatur; tanto libentius hic subsistimus, quanto minus nobis propositum fuit, minima quævis consectari, & a STRAVCHIO, FRITSCHIO, BEJERO, aliisque occupata repetere. Sufficit enim, nos hæc jura revocasse ad fundamenta sua, e quibus unusquisque de iis ipse respondere facile queat. Ceterum in portum delati, votivam Deo tabulam suspendimus, eique gratias, quas mens concipit, maximas jure meritoque agimus.

DE

DE JURISPRUDENTIA VETERUM ROM. FORMULARIA,

Ritibusque, quibus Negotia Civilia explicabant, solemnibus,

ORATIO SEU *EXERCITATIO IX.*

§. I.

QUonam vero legum Romanorum fato fieri dicam, HONORATISSIMI AUDITORES, ut, quo magis earum caussas atque origines condit, notitiæque mortalium subducit vetustas, eo majorum illæ sæculi nostri reprehensionem incurrant, & non a pinguioribus tantum ingeniis atque imperita multitudine, sed viris etiam doctissimis, alto supercilio despiciantur? Alioquin sane in rebus antiquis tam fere præcipiti ac perverso judicio utuntur homines, ut, nescio quo innato plerisque malignitatis vitio, vetera illis semper in laude; præsentia in fastidio sint: & quemadmodum olim vino Opimiano ipsa magis centum annorum ætas & sestæ fuligo, quam eximia quædam saporis præstantia, conciliabant pretium, ita

ita permulti vetusta gentium instituta, etiam sibi parum perspecta, vel ideo, quia vetusta sunt, incredibili veneratione prosequantur. Ast veteres illæ Romanorum leges, quibus nihil umquam scriptum est sapientius, quas olim cordatiores omnibus omnium philosophorum bibliothecis anteponebant, ad quas instituti Quirites reliquas gentes non dicam armis, sed gravitate, constantia, magnitudine animi, fide, omnique genere virtutum superarunt: illæ, inquam, leges Romanorum veteres, perinde ac si platonicis essent frigidiores, multis novaturiente hoc sæculo in tantum sordent, ut parum absit, quin omnem, quæ in illis interpretandis collocatur, industriam inanem atque infructuosam esse reipublicæ, existiment.

§. II.

Quotusquisque hodie est, AUDITORES, quin sibi ipsi videatur hebes ac stupidus, nisi quid reprehenderet in sapientissima illa Romanorum legislatione? Quotusquisque non famæ ac celebritati suæ metuit, nisi jurisprudentiæ Romanæ laudibus, quas pæne universus terrarum orbis agnovit, declamatiunculis levissimis detraheret? Ita ubique vapulant Quirites, & invicti olim armis, hodie procaci lingua ac stilo tam impune lacessuntur, ut, qui eorum instituta paullo petulantius exagitant, non se malignitatis vitio obstringere, sed obsequi sæculo, & sermonem publici saporis habere videantur.

§. III.

§. III.

Equidem necesse non est, a me commemorari sigillatim, quid delicatiores isti in ipsis duodecim tabulis, quid in jure, quod ex prudentum interpretatione descendit, civili, quid denique in amplissima illa & Justiniani auspiciis adornata juris universi digestione fastidiant. Longa enim ea injuria est, & cui propulsandae capaciores mihi clepsydras deposcerem. Compendii potius faciam orationem, AUDITORES HONORATISSIMI, & ne vobis, divinarum rerum, cultissima oratione explicatarum, dulcedine jam exsatiatis, nauseam excitare velle videar: solius JURISPRUDENTIAE veterum Romanorum FORMULARIAE, RITUUMque, quibus negotia civilia explicabant, SOLLEMNIUM defensionem in praesenti suspiciam, & quantum in me est, efficere conabor, ut quas verborum conceptiones & sollemnitates permulti, tamquam nundinationem tabularum, & quoddam verborum aucupium, ad evertendas plebejorum fortunas comparatum, exsibilant, eas vos a viris prudentissimis, sapiente consilio, magnoque reipublicae bono, inventas atque excogitatas esse intelligatis. Tametsi enim is ego non sim, qui vetusta omnia saeculi bonis anteponenda, ac consecranda veluti existimet, neque mihi unquam adeo consenuisse videatur natura, ut in fingendis perpoliendisque veterum ingeniis vires omnes detriverit, nihilque amplius eximium, & suis absolutum numeris producat: neque tamen justas Romanorum laudes ita ego cum saeculi nostri

infa-

infamia conjunctas esse arbitror, ut nefas sit, ejus caussæ suscipere patrocinium, de qua genti prudentissimæ diem calumniose dicit iniqua virtutum æstimatrix, posteritas.

§. IV.

Quamobrem quin vos, ornandis litteris provehendæque jurisprudentiæ nati, REIPUBLICÆ atque ACADEMIÆ PROCERES, mihi, de juris Romani antiquioris præstantia dicturo, non aures modo, sed & mentes attentas benevole sitis commodaturi, eo minus dubito, quo æquius Romanæ virtuti statuistis pretium, dum sincero, nullisque laciniis deformato Romanorum juri receptum in provincia atque illustri hac academia vestra dedistis tutissimum. Quod ut faciatis, non, quod de prolixa voluntate, ac benevolentia vestra dubitem, sed quia mos est ita rogandi, vehementer etiam atque etiam rogo.

§. V.

Neminem ego, AUDITORES HONORATISSIMI, tam hospitem arbitror in jurisprudentia atque historiarum monimentis, ut non animadverterit idemtidem, gentem, a qua jura veluti per manus tradita accepimus, togatam non modo justitiæ atque æquitatis, sed rituum ac formularum sollemnium fuisse studiosissimam. Nullum enim erat negotiorum genus, neque publicis, neque privatis, neque forensibus, neque domesticis in rebus, neque si secum agerent quid, neque si cum aliis contraherent, quod non

ritu

ritu sollemni, adhibitisque verbis conceptissimis, explicandum arbitrarentur. Primum in ipsa administranda republica, cujus ratione jus publicum complectebatur, quid, quæso, a Romanis, nisi more majorum, iisque verbis ac ritibus, ex quibus statim eluceret reipublicæ majestas, peractum est? Sane quod prudentiæ artibusque regnatricibus Muciani attribuit Cornelius Tacitus, OMNIUM, QUÆ DICERET ATQUE AGERET, ARTE QUADAM OSTENTATOREM eum fuisse: id ille cum priscis, qui rempublicam constituerant, Romanis commune habuisse videtur, qui majestatem arte quadam ostentantes, nihil publicæ rei, nisi rite ac cum adparatu suscipi atque explicari voluerant. Habendus erat senatus: habebatur sollemniter rogandæ sententiæ: rogabantur sollemniter: senatusconsultum scribendum: scribebatur sollemniter. Nihil horum ratum erat aut firmum, nisi rite capta fuissent auspicia, nisi consul in senaculo, diis dicato, præmissa sollemni precatione: QUOD BONUM, FAUSTUM, FELIX, FORTUNATUM, AC SALUTARE SIT, ad frequentem senatum de republica retulisset: nisi idem rogatis, dictis, pronunciatis patrum & conscriptorum sententiis, ante solis occasum proloquutus esset formulam: QUI HÆC SENTITIS, IN HANC PARTEM, QUI ALIA OMNIA, IN ILLAM PARTEM ITE, QUA SENTITIS: nisi denique dinumeratis sententiis, dimissoque e formula senatu, in eam sententiam, cui pars major visa erat adsentiri, factum esset senatusconsultum, eique scribendo deferendoque in

ærarium principes aliquot in republica viri adfuissent.

§. VI.

Quum itaque, quando in senatu verba de republica fiebant, tot ritibus esset defungendum: quantæ molis fuisse existimatis, AUDITORES HONORATISSIMI, habere comitia, illumque arbitrum fortunarum, auctorem legum, omniumque honorum ac dignitatum dispensatorem populum in suffragia mittere? Tunc vero communis non solum magistratuum, verum etiam sacerdotum, pontificum, augurum, hæc erat sollicitudo, ne quid contra morem majorum, contra decus ac majestatem reipublicæ, contra auspicia denique atque avitam religionem susciperetur. Quamobrem hinc alii servabant de cœlo, si forte sinistrum Jovis fulmen consilia publica turbaret: illinc alii adstabant sitellæ, & centuriarum vel tribuum sortitionem præsentes moderabantur, ne qua earum dolo malo potius, quam fortuna judice, prærogativa exiret: ilthinc magistratus, cui patres eam provinciam decreverant, sollemne illud carmen: VELITIS, JUBEATIS QUIRITES; e sublimi recitabat, adjiciebatque formulam: ITE IN SUFFRAGIA, BENE JUVANTIBUS DIS, ET QUÆ PATRES CENSUERUNT, VOS JUBETE. Nihil jam dicam de discessione in centurias vel tribus, nihil de more transeundi per pontes, & vindices libertatis tabellas in cistam conjiciendi, nihil de diremtione suffragiorum, & missione populi, quæ omnia magno cum cærimoniarum adparatu, atque

ex formula fieri oportebat. Fingite jam, AUDITORES, exsonuisse tonitru, vel augurem dirum omen obnunciasse, vel denique aut fato quodam, aut magistratuum incuria quidquam ex majorum institutis fuisse praetermissum: vidissetis profecto illico diffluere populum, comitiaque, tanquam inauspicata, ac perniciosa reipublicae, re infecta dirimi. Nam si, comitiis etiam pridem habitis, percrebesceret fama, eo tempore, quo cum populo agebatur, quemdam e populo correptum morbo Herculeo concidisse, vel quidquam actum esse contra auspicia: adeo nihil actum videbatur Romanis, ut saepenumero consules praeclari ac exempli recti domi militiaeque, tantum quod vitio creati dicerentur, sese magistratu vel ultro vel inviti abdicarent. Dies me deficeret, HON. AUDITORES, si, quanta Romanis in sacris publicis ac privatis fuerit caerimoniarum ac verborum religio, copiosius explicare instituerem. Sed quid opus est verbis de re nemini vestrum incomperta? Quis Romanos, qui omnia ad rempublicam referebant, in imbuenda religionibus civitate caerimoniarum adparatum, qui maxime descendere ad animos, & ad rudem multitudinem Deorum metu continendam efficacissimus esse solet, praetermisisse crediderit? Quis sibi persuaserit, eos in sacris faciundis a ritibus formulisque abstinuisse, a quibus ne sagati quidem, & dum sub pellibus excubabant pro republica, abstinuerunt? Profecto non visi sibi essent Romani arma pia justaque sumsisse,

nisi

nisi pater patratus, sacerdotio ac verbenis sacrosanctus, ad hostium fines res repetitum ivisset, speque frustratus, sollemni facta exsecratione, hastaque ferrata vel sanguinea præusta in fines infestos emissa, bellum in hostes cum horrore effudisset. Nec visa sibi esset Romana pubes bonis militare auspiciis, nisi, habito sollemniter delectu, in consulis verba rite ac religiose jurasset. In ipso porro bello administrando, non sine decoro ritu conceptisque verbis vel aquilæ convelli efferrique, vel conclamari vasa, vel signa excubandi dari, vel denique milites aut oratione inflammari ad virtutem, aut redeuntes e prælio collaudari, ornari donis, increpari, ignominiaque notari solebant. Omitto hostes in deditionem acceptos & sub jugum missos, icta cum sociis fœdera, eos, qui vel hostem per fas & fidem deceperant, a patre patrato deditos, decretas ob bene gestam rempublicam supplicationes, ovationes, triumphos, quorum nihil apud Romanos sine anxia quadam rituum verborumque observatione poterat explicari. Quare aut magnopere fallor, aut expressissimam Romæ imaginem urbe extulerunt Pyrrhi Epirotæ caduceatores, qui interrogati a rege, quid de hostium sede sentirent? urbem sibi TEMPLUM visam esse profitebantur, vel ideo, opinor, quod in isto imperii domicilio non minus, quam in celeberrimo aliquo Deorum delubro, omnia ex formula rituque ac adparatu splendidissimo peragi animadvertissent.

§. VII.

§. VII.

Quam late in rebus privatis ac domesticis patuerit illa sollemnitatum verborumque religio, vel ex eo intelligimus, AUDITORES, quod ipse CICERO, cui ceteroquin & fumus Romæ igne alieno luculentior videbatur, exagitare non dubitet jureconsultos, utpote qui IN OMNI JURE CIVILI, RELICTA ÆQUITATE, VERBA TANTUM RETINUISSENT. Et sane, quid æquius existimes, quam servo ad consequendam libertatem solam domini sufficere benevolentiam? Ast non sufficere videbatur Romanis. Quando, impacto colapho, vindicta contigerat caput, quando, circumacto in gyrum homine, dominus recitaverat formulam: HUNC EGO HOMINEM LIBERUM ESSE VOLO: quando denique magistratus, apud quem erat legis actio, liberum addixerat hominem, tum vero illico, ipsoque istius turbinis momento, exibat Marcus, qui Dama paullo ante fuerat, mendax, vappa, lippus, non tressis agaso. Quid æquius credideris, quam licere patrifamilias sine verborum sollemnitatumque ambagibus liberos vel e sacris potestatemque sua dimittere, vel in alterius transcribere familiam? Nec licuit tamen apud Romanos. Nisi enim quinque cives interfuissent spectaculo, nisi antestatus præsentium auriculas traxisset, nisi, qui emtoris personam induerat, libram æneam numo aliquoties percussisset, addidissetque formulam: HUNC EGO HOMINEM EX JURE QUIRITIUM MEUM ESSE AIO,

ISQUE MIHI EMTUS EST HOC ÆRE HAC ÆNEAQUE LIBRA: postremo nisi ludicræ aliquot intercessissent manumissiones, tamtumdem actum videbatur, ac si actum esset nihil. Tanta scilicet Romæ erat vis vindictæ, tanta conceptorum verborum efficientia, ut, quemadmodum Circe virgula verbisque Thessalis homines convertisse fingitur, sed fingitur tantum: ita Romani vindicta formulisque suis servos in homines liberos, liberos in patresfamilias, hos in liberos atque heredes suos repente atque e vestigio commutarent.

§. VIII.

Æquissimum porro dixeris, pro jure legitimo haberi ratumque esse oportere supremum sani hominis judicium. Quæ enim sanctior potest excogitari benefaciendi voluntas, quam vel cogitantium de morte, vel exigua in spe trahentium animam? Quodnam dignius obsequio nostro judicium est, quam quum, remotis utilitatibus, solum animo honestum obversatur, quum mors omnem spem recipiendi beneficii intercludit, & incorruptum judicem mittit ad ferendam sententiam? Et tamen in alia omnia ibant Romani, qui tot sollemnitatibus ac formulis ultimum istum vitæ humanæ actum implicaverant, ut data opera, si non plausum, at risum in re seria excitare voluisse viderentur. Denuo ad hunc mimum evocandi erant quinque cives Romani, libripens, antestatus & fictitius familiæ emptor. Deinde, prolatis ceris:

quæ ſupremum teſtatoris judicium complectebantur, opus videbatur ſollemni illo carmine: HÆC UTI IN HIS CERIS SCRIPTA SUNT, ITA DO, ITA LEGO, ITA TESTOR, ITAQUE VOS, QUIRITES, TESTIMONIUM PRÆBITOTE. Si quid horum teſtator, aut pertæſus miſeræ ac ſuperſtitioſæ diligentiæ, aut ſenectutis morbive vitio obliviosus omiſiſſet: non videbatur voluiſſe, quod voluerat enixe, tantaque contentione animi, qua velle ſolent, qui velle in poſterum nequeunt. Jam adituro hereditatem quanta ſollicitudine regenda erat lingua, ne præcurreret mentem, aut formula caderet in recitandis verbis cretionis? Quanta verborum rituumque religio obſervanda, quoties nova nupta conveniebat in manum, & deducta domum, aqua & igne accipiebatur? Quot cæremoniis defungendum, ſi quis eamdem, ubi jam amor refrixerat, a ſe vellet ſegregatam? Quamvis pæne quotidiana Romæ eſſent matrimoniorum diſſidia, feminæque etiam illuſtres annos non tam conſulum, quam maritorum, numero computarent: nemo tamen priſcis temporibus jure repudiatam crediaiſſet uxorem, niſi vel triſtiſſimum illud diffarreationis ſacrificium interceſſiſſet, vel remancipatio facta fuiſset ſollemniter, vel denique dicta cauſſa, ademptis clavibus, teſtibuſque advocatis, libertus miſeræ mulieri occentaſſet illætabile iſtud carmen: RES TUAS TIBI HABETO. Quid dicam de reliquis negotiis privatis? quid de contractibus? quid de ſanctiſſimo illo,

quod proxime legum ac pœnarum metum civitates regit, jurejurando? quibus omnibus Romani, perinde ac si nuda fides parum religionis mortalibus incuteret, formam ac sollemnitatem aliquam, tamquam splendidiorem vestem, circumdederant? Hinc nunciaturi novum opus, lapillum jactabant: interrupturi usucapionem, surculum defringebant ex arbore: vadimonium promittentes manus tollebant: daturi vel suscepturi mandatum, porrigebant dextram: pignus constituturi, eamdem in pugnum comprimebant. Denique in jure cessionum, venditionum sub hasta, stipulationum, cautionum, acceptilationum tam scrupulose concipiendæ erant formulæ, ut is labor & eminentissima Mucii Scævolæ, Aquilii Galli, aliorumque summorum virorum ingenia fatigaret, nullaque re magis obnoxiam sibi plebem haberent principes civitatis, quam quod confluenti ad se ac limina summo mane obsidenti clientium turbæ formulas istas, e solio domestico, tamquam oraculo e tripode redderent.

§. IX.

Novus jam ac potentissimus campus, in quo se explicaret oratio, mihi in forum prodeunti aperiretur, AUDITORES, nisi promissæ brevitatis fides, quanto omnia transcursu dicenda sint, identidem admoneret. Quid enim in forensi illo strepitu actum, nisi sollemniter? quid vel a litigantibus, vel a Prætore dictum, nisi ex formula? Pri-

mo

omnium, quia ne temporum quidem oratio olim pervulgata erat: dies, quibus lege ageres fas esset, a pontificibus, tamquam a Chaldæis, petendi erant. Deinde adeundus aliquis ex iis, qui urbanam illam militiam respondendi, scribendi, cavendi, plenam sollicitudinis, ac stomachi sequebantur, ut, qua potissimum actione pulsare adversarium, qua exceptione alterius ictum declinare, qua sponsione alterum provocare expediat, ediceret. Denique ubi intra teli jactum ventum danda quam maxime erat opera, ut ministratum a jureconsultis telum non modo maxima vi, sed etiam ex artis formula, in jugulum adversarii defigeretur. Nam sive actor in jus vocaret reum, sive in jure ederet actionem, sive is, unde petebatur, exceptione se defenderet, sive uterque contestaretur litem: id omne fieri oportebat sollemniter, verbisque, quæ vel album prætoris, vel fori disciplina sufficiebat; conceptissimis, & cum tanta recitandis circumspectione, ut, qui formula ceciderat, ipsa caussa cecidisse videretur. Quanta cura, ut alia omittam, vindiciæ postulabantur? Intenderat actor: FUNDUS, QUI EST IN AGRO, QUI SABINUS VOCATUR, EUM EGO EX JURE QUIRITIUM MEUM ESSE AJO, INDE EGO TE EX JURE MANUS CONSERTUM VOCO. Is profecto, unde petebatur, nihil egisset, nisi tam loquaciter litigioso, uti eleganter CICERO vocat, reddidisset carmen sollemne: UNDE TU ME EX JURE MANUS CONSERTUM VOCASTI, INDE IBI EGO TE REVOCO. Quid

interea Prætor? Ne pulcrum se ac beatum putaret, atque aliquid ipse sua sponte loqueretur: ei quoque carmen compositum fuerat, cum ceteris rebus lepidum, tum vero in illo: SUIS UTRISQUE SUPERSTITIBUS, PRÆSENTIBUS, ISTAM VIAM DICO. INITE VIAM. Hinc litigantes, sapiente, qui præsto erat, duce, ludicrum iter faciebant per forum, quasi ituri in rem præsentem, & paullo post, audita e tribunali voce: REDITE VIAM, eodem duce redibant. Hoc vero confecto itinere, consertisque in speciem manibus, tum demum prætor, (ab utro litigantium rem possideri æquius videretur, pro tribunali non sine formula decernebat. Tantæ molis erat, AUDITORES HONORATISSIMI, vindicias dare: tam operosum, possidenti servare possessionem, & exsequi edictum: QUI NEC VI, NEC CLAM, NEC PRECARIO POSSIDET, EI VINDICIAS DABO. Ut paucis me expediam, Romani magistratus, sive darent, dicerent, addicerent: sive lictorem lege agere, manus injicere, expedire secures, & supplicium more majorum sumere juberent, sive judices vel recuperatores caussam cogntituros darent, semper erant sui similes, id est, rituum, quos a majoribus traditos acceperant, studiosissimi, verbisque sollemnibus ac compositis, tamquam glebæ, adscripti.

§. X.

Animadvertisse vos arbitor, AUDITORES, veterem illam Romanorum jurisprudentiam pu-

publicam æque ac privatam, totam propemodum fuisse formulariam, atque innumeris illigatam atque implicatam solemnitatibus. Id vero gentis prudentissimæ institutum dici non potest, quam plerisque hoc tempore videatur ridiculum, quam nugatorium, atque indignum incredibili illa atque omnium laudibus concelebrata Romanorum gravitate. Quare ut tota res eo melius dijudicetur, operæ pretium est, quænam sit istorum vetustatis contemtorum oratio, cognoscere. Qui, quoniam hodie sine hoc rituum ac formularum adparatu & rempublicam rite administrari, consilia salutaria capi, & bella cum hostium internecione confici, & negotia quælibet in foro æque ac intra privatorum penates commode explicari vident, facile in eam opinionem prolabuntur, ut universum istud rituum mysterium, verborumque, quod vocant, aucupium ridiculum ac supervacuum fuisse arbitrentur. Quid autem reipublicæ interfuit, inquiunt, & patres conscriptos, sententiam dicturos, & magistratus, acturos cum populo, & ipsos, quibus maximam rerum molem permiserant, belli duces, certis ritibus ac formulis adstringi? Nam quibus artibus illa salutis publicæ tutela, auctoritas puta imperantium, vere comparetur, facile est ad intelligendum. Severitate moderata ita vitia, coercere, ut pæna ad paucos: metus ad omnes perveniat: constanter servare reipublicæ formam: magnitudinem imperii fide, justitia, opibus, armisque victricibus tueri: furores tribuni-

tios & plebis procellas voce ac viribus sustinere: ex arena denique capere consilium, & in minima quævis rerum momenta, quæ animos in spem aut metum impellunt, intentum esse: id vero est, quod & civibus, & sociis, & ipsis denique hostibus venerabilem reddit reipublicæ majestatem. Quibus omnibus quantum adversetur formularia illa superstitio, illi facile animadvertunt, qui, quam facile inter tædiosissimas sollemnitatum ac verborum moras sese subducat rei bene gerendæ occasio, non ignorant. Quamobrem quemadmodum ipsi Romani, non eum quidem, qui sexcentis ritibus & compositis ab Evandri matre carminibus deos evocarat, sed qui, quid in fatis esset, sine ambagibus vere conjecerat, vatem judicabant optimum: ita & nobis, non qui ex formula, & quasi ex magistri præscripto, administrant rempublicam, sed qui utrique civitatum fortunæ consilia prudenter attemperant, bene videntur de universo humano genere mereri. Quam ridiculum porro ac nugatorium videtur, contractus, aliaque quotidiana negotia, quin ipsam urbanam illam ac forensem militiam certis ritibus ac formulis adstringere? Quasi non sit boni viri officium, & sine istis liberare fidem, &, quæ vel nutu pollicitus sit, religiose præstare. Quasi non satis in se molesta esset disceptatio forensis, nisi illis verborum sollemnitatumque ineptiis fieret molestior, & litigantes in foro, tamquam in scena, nimium agere juberentur. An vero minus ridiculum videtur, rem seriam

agen-

agentes anteſtato opponere auriculam, vel duce ſapiente, ludicrum iter per forum facere, quam ſciſſorem in cœna Trimalcionis ita ad ſymphoniam lacerare obſonium, ac ſi Darius hydraule cantante pugnaret? Siccine tam vanum Romani judicarunt votum Catonis, forum murice ſterni optantis, ut tot ritibus ac inanibus verborum conceptionibus lites traherent, occaſionemque ſuppeditarent cauſſidicis, illo conceſſo ſibi latrocinio, uti veterum non nemo vocat, imperitam multitudinem tanto diutius opprimendi? Quæ enim alia patribus fuit omnia iſta excogitandi ratio, quam ut patricii, qui, teſte POMPONIO noſtro, in latenti retinebant horribile iſtud formularum ſecretum, univerſam plebem ſibi haberent obnoxiam, eorumque domus, ab omnibus, qui lege agere, vel contrahere, vel teſtamentum condere, vel paullo argutius litigare vellent, tamquam communia civitatis oracula, adirentur? Hinc ſane tam gravis principum civitatis virorum ira exarſit, quum Cn. Flavius cornicum oculos configere, & ſingulis diebus ediſcendos faſtos cum toto illo formularum adparatu proponere non dubitaſset. Hinc non minor invidiæ tempeſtas in Sex. Ælium Catum detonuit, nova jureconſultorum myſteria, poſt Flavianum iſtud ſacrilegium reperta, & occultis exſignata notis iterum enunciantem. Nihil enim patres, penes quos tam diu lucroſa iſtius inanis ſcientiæ poſſeſſio fuerat, magis in furorem ac ra-

biem egit, quam quod illorum duumvirorum opera effectum esset, ne ipsi, uti olim, rebus omnibus civium interessent. Id vero tunc momordit homines: id illis bilem in ipsas nares excivit, quod evulgato illo secreto, non amplius turba consultantium limina sua insideret, ne cives tam frequentes, ut antea, confluerent ad penates suos, formulas inde, tamquam fortes e Phœbi cortina, petituri. Verum quid opus est verbis, quum fraus pelluceat, eamque ex ipsis Romanis viri maximi ac prudentissimi jam pridem deprehenderint? Cui enim magis credendum, quam ipsi TULLIO, qui totum illud formularum peculium rem parvam esse dicit, prope in singulis litteris & verborum interpunctionibus occupatam, fucatam ineptiis, prudentiæ omnis inanem, fraudis autem & stultitiæ plenissimam. Quibus magis adsentiendum, quam Constantino Magno, Theodosio, & JUSTINIANO, qui antiquas fabulas, & scrupulosam verborum observationem, aucupatione verborum insidiantem, gravi oratione insectantur, quin legibus prudenter scriptis ex republica, ex foro, ex privatorum domibus, ipsaque hominum memoria proscripserunt? Eat jam aliquis, perfricet frontem, & verbosam illam prudentiæ simulationem non dicemus laude, sed patrocinio dignam judicet, quam & viri prudentissimi florente republica riserunt, & meliore sæculo maximi principes exploserunt, perpetuisque, quibus digna erat, tenebris damnarunt.

§. XI.

§. XI.

Talis fere eſt, AUDITORES HONORATISSIMI, eorum, qui formulariam illam Romanorum juriſprudentiam rident atque exagitant, oratio. Quibus profecto nimium ſplenis oportet ſupereſse, dum ſtatim ſolvuntur in riſum, ubi quid ea ſollemnitate, cujus ipſi rationes ſciunt cum ignariſſimis, vident explicari. Qui, ſi cogitarent, quemadmodum Alcibiadis Sileni clauſi ridiculam & monſtroſam præ ſe tuliſse ſpeciem; aperti ſtatim ſacrum ac divinum quid oſtendiſse dicantur: ita pleraque veterum inſtituta primo adſpectu ridicula atque inania adparere; conſiderata paullo accuratius, ac veluti recluſa prudentiam admirabilem demonſtrare, magis fortaſse riſui in re ſeria temperarent. Quam difficile vero illi cohibebunt riſum, ſi ipſos Hebræos, divinitus inſtitutos, vel ſervorum, qui ſe in perpetuum dominis addixerant, auriculas clavo poſti adfixiſſe, vel ejus, qui adfinis nuptias adſpernabatur, calceum pede detractum retro projeciſse, vel denique in libellis repudii ſcribendis, omnibuſque pæne non dicam ſacris, ſed civilibus negotiis, certas verborum formulas religioſiſſime ſervaſſe audiverint? Quam ægre tenebunt riſum, quando ipſos Germanos, ferocem ac bellicoſum populum, reges ac duces, concuſſis frameis electos impoſitoſque ſcuto circumtuliſse, uxores coemtione imaginaria quæſiviſse, adoptaſse per capillorum inciſionem, res per feſtucam manu

emiſsam e ſuo in aliorum dominium tranſſcripſiſſe, judiciaque cum magno formularum adparatu auſpicatos eſse, intellexerint? Quicumque enim iſtud Romanorum inſtitutum, tamquam ridiculum traducunt, facere nullo modo poſſunt, quin de divina & ſpectata rebus in omnibus Hebræorum ac majorum noſtrorum gravitate ac ſapientia non nihil eadem temeritate detrahant. Quantum autem in eo fallantur, & quam admirabilis veterum prudentia in illa rituum ac verborum religione, tamquam in extersiſſimo quodam ſpeculo, reluceat, ex iis, quæ dicturus ſum, facile intelligetis.

§. XII.

Nam primum omnium, ſi hoc illis concederemus, poſſe rempublicam & ſine adſcititio iſto formularum ſplendore cum laude adminiſtrari: non ex eo tamen efficeretur, quod iſti volunt, inane ac ludicrum fuiſse totum illud ſollemnitatis ſtudium, neque alio, quam ad decipiendam plebem, pertinuiſſe. Neque enim, quod hodie, hominibus magis principatui & ſtrictiori, quæ ubique fere terrarum invaluit, imperandi rationi adſuetis fieri poteſt, id & olim potuit, quum turbæ illi humili, quæ novarum rerum avida ad Romuli aſylum perfugerat, reges & magiſtratus precario fere imperarent. Ita profecto natura comparatum eſt, AUDITORES, ut homines, qui coaluerunt in civitatem, animo tamen plerumque ſint a republica alieniſſimo. Nam

quum

quum bonum civem ita præcultum atque institutum esse oporteat, ut jussis imperantium pareat promte, ut ad utilitatem publicam omnes actiones omniaque consilia sua referat, ut denique nihil sibi bonum atque utile esse statuat, nisi idem bonum ac salutare sit universæ reipublicæ: natura contra effræni homines plerique adeo ad omnem licentiam feruntur, ut, si omnia agere suo arbitrio, si fræna impune mordere, suisque velificari commodis possint, tum demum sibi veræ libertatis dulcedinem percipere videantur. Ita vero natura formatum vulgus, cui, ut CORNELIUS TACITUS ait, privata tantum stimulatio, & vile decus publicum est, quomodo æquo animo ferret jugum, nisi quædam adversus rempublicam pietas ac veneratio arte in iis excitaretur? Et id quidem Romanorum erat consilium, quum domi ac foris omnia negotia publica decoro ritu verbisque ad majestatem compositis, explicanda judicarent, ut multitudo, quæ non delectu aut sapientia, sed impetu & temeritate ducitur, hac oculis offusa cæremoniarum religione ad concipiendam animo reipublicæ majestatem adduceretur. Quod quam feliciter sint consequuti, res ipsa deinde docuit. Sæpe enim plebem, tribuniciis furiis agitatam, sæpe maximos exercitus, quos nec pudor, nec metus suppliciorum, nec dicendi vis ac copia in officio continuerat, postea vel fascium aut aquilarum conspectus, vel supremum istud in re trepida senatusconsultum: DARENT

OPERAM COSS. NE QUID RESPUBLICA DETRIMENTI CAPERET, vel sollemne carmen: I LICTOR, COLLIGA MANUS, tamquam fulmen aliquod perterruit. Quare tantum abest, ut ad inanem quamdam jactationem comparatum fuerit illud rituum ac formularum inventum, ut prudentiæ in eo eluceat artificium, quod dictis factisque in gerenda republica, splendorem ac decus quoddam conciliat. Cujus rei exemplum ipsa natura præbet, quæ suas dotes suaque opera partim nude, & quantum opus est, explicat, partim splendore quodam circumdata eleganter, & prout decet, ostentat. Perinde regia ista ac sublimis, quæ in republica administranda versatur, prudentia quasdam actiones suas ritibus ac verborum conceptionibus augustiores reddere conatur, & tanto id quidem magis, quia naturæ opera ultro & sua sponte vel ipsum naturæ nomen commendat; prudentia quadam arte ac disciplina, ut actiones suas civibus probet, & a vulgi malignitate vindicet, videtur indigere. Quamvis itaque, qui hæc omnia rident, dum severitatem, prudentiam, justitiam, eloquentiam, consilii promtitudinem viam ad veram auctoritatem ac majestatem imperii emunire contendunt, libentibus id nobis atque adprobantibus faciant, neque nos cuiquam concedamus, ut illa imperandi præsidia pluris quam nos fecisse, aut ea laude majore digna existimasse videatur: nescio tamen, cur his omnibus adversari putent formularum ac rituum observationem, & cur illa rei bene gerendæ

occa-

occasionem intercipi, sibi persuadeant. Quasi nulla harum virtutum eminuerint Romani veteres, aut formularum & sollemnitatum studium istis, ad hanc laudem contendentibus impedimento fuerit. Quasi, dum sollemnes quaedam formulae in senatu, aut comitiis recitabantur, interea processisset annus, & Hannibali occasio data fuisset, epulandi in Capitolio.

§. XIII.

Sed id nimirum illis quam maxime videtur ridiculum, quod contractus, aliaque negotia civilia, tot formulis ac sollemnitatibus adstricta fuerint a Romanis. Enimvero quod illis perridiculum est ac nugatorium: id nobis sapiente consilio instituisse videntur mortalium cordatissimi. Eo enim prudenter consequebantur, ut nec sempiternis litibus tam necessaria civitatibus animorum ac voluntatum conjunctio distraheretur, nec multitudine legum, tamquam mole, obrueretur respublica.

§. XIV.

Quantum civitatum intersit, ut litibus fomenta, quoad ejus fieri possit, omnia subtrahantur, nemo, civili illa sapientia vel mediocriter imbutus, negabit. Lites enim, ubi ita sensim glifcunt in republica, ut nec tribunalia illis componendis sufficiant, primo domos, hinc gentes & familias, ac postremo ipsos ordines dissociare, ac in factiones reip. perniciosissimas distrahere solent.

lent. Jam vero cogitate vobiscum, AUDITORES HONORATISSIMI, an non uberrimus litium proventus iis ex negotiis, quæ vel ex unius vel duorum voluntate ac consensione capiunt substantiam, succrescat? Quum enim animi consilium neque oculis, neque ullo alio sensu percipiatur: facile ii, quibus plus vafritici, quam fidei, est, perplexantur, & ingeniosa improbitate, quod gestum est, pervertunt. Quid pactorum & contractuum religione sanctius? Et tamen alteruter paciscentium sæpenumero negat, sibi umquam negotium tam sollemne explicandi fuisse consilium. Siccine, inquit, alter fructum dolo suo capiet? An a me jure petet, quod ego per jocum & animi caussa, ut fieri solet, spopondi? Ergone homini liberali in posterum non licebit jocari, quin jocus in contractum transeat? Itaque maleferiatis hominibus, ut conqueritur apud comicum senex, pactum non pactum est, non pactum autem pactum, quod alteri lubet. Quid supremis hominum judiciis venerabilius? quidque æquius, quam ut exitum habeat eorum voluntas, qui velle amplius non possunt? Et tamen eodem obtentu, quod vel ob dementiam testari non potuerint, vel ex animi sententia noluerint, multorum olim testamenta impugnata ac perversa esse, nemo ignorat. Idemque in donationibus, sponsalibus, aliisque pactionibus contigit sæpissime. Nullum enim est tam grave sanctumque inter homines negotium, quod non convellere consueverit

innata

innata illa generi humano perfidia. Quid hic Romani? Sollemniter illi hæc omnia explicari volebant, ne quis ea ferio atque ex animi sententia acta esse negaret, eaque exceptione frivola Prætori facesseret negotium. Non itaque Romani, qui fidem in negotiorum contractibus sanxerant, non putabant impium, si quis datam fidem non servasset, aut rem fidei suæ a moriente commissam non præstitisset: neque tamen actionem dabant, si quid sollemnitatum in hujusmodi negotiis fuisset prætermissum. At si conditurus testamentum, testes, libripendem, antestatum adhibuerat, & per omnia mancipationis ac nuncupationis ritum ac formulam observaverat: si in stipulationibus, cautionibus, acceptilationibus, novationibus alter alteri interroganti congrue atque ex formula responderat: nihil profecto caussæ esse videbatur; cur quis serio vel testamentum conditum, vel contractum initum fuisse negaret, aut cur prætor eum litem ex lite serere, & fora ac basilicas inani clamore implere pateretur.

§. XV.

Accedit & altera non minus gravis atque idonea ratio; quæ Romanis ad excogitandos tot ritus ac formulas, quibus negotia civilia a civibus explicarentur, incitamento fuisse videtur. Existimabant enim, id quod res est, respublicas non eas quidem, in quibus quotidie gliscat legum multitudo, sed quæ quam paucissimis & sapienter inventis majorum institutis regantur,

dici

dici posse beatissimas. Præclare jam a PLATONE observatum est, quanto pluribus legum præceptis cives adstringantur, tanto uberiorem esse solere vitiorum proventum: sicuti latissime ibi evagari soleat vis morbi, ubi medicis justo pluribus facultas detur artem salutarem faciendi. Et quid, quæso, aliud innumerabili aliarum super aliis cumulatarum legum multitudine efficitur, quam ut cives jus, quo reguntur, ex pœnis, pretiosissima certe disciplina, addiscant? Quid aliud ea efficitur, quam ut & innocentissimus quisque incidat in leges, tamquam in laqueos, & ipsa jurisprudentia universa sibi fiat dissimilis, captiosa, incerta, ambigua? Quid ergo Romani? Ejurato regum nomine, quum leges, id est animam, deesse reipublicæ animadverterent: brevi illo duodecim tabularum ambitu universum jus ita complectebantur, ut carmen illud patrium ipsi pueri in scholis facile infigerent memoriæ, & idem tamen fons esset universi publici privatique juris. Ne autem pro cultissimo illo jurisprudentiæ hortulo horrida legum silva paullatim succresceret: non statim, si quando novum incideret negotium, distribuebant tabellas, & centurias tribusve in suffragia mittebant, novasque leges ferebant ad populum, sed ex ipsis decemviralibus tabulis modum rationemque illud explicandi prudenter comminiscebantur. Hinc quum nihil a decemviris de adoptione atque emancipatione liberorum cautum esset: an ideo statim edixerunt comitia, in quibus, quid ea de re vellent juberentque

Qui-

Quirites, dinumeratis suffragiis, explorarent? Minime vero. Quum enim intelligerent, licere patri per duodecim tabulas ter venumdare filios, eaque, quæ in mancipio essent, nexu vel sollemni mancipationis ritu in alterius dominium transcribi posse: callide profecto statuebant, filium ter in speciem venditum, datumque mancipio, & rite in adoptionem alteri dari, &, si tertium accessisset manumissio, e sacris paternis exire posse. Paterfamilias uti legasset de re sua, ita jus fore, edixerant decemviri: neque tamen iidem rationem ac modum conficiendi testamenta ostenderant. Quid ergo Romani? An ideo statim tribuum colligebant suffragia? Minime vero. Quum enim leges de intestatorum successione privatorum voluntate non refigi, neque adeo supremis singulorum judiciis infringi mutarique posse viderentur: callide fingere maluerunt, familiam, tamquam rem mancipi, inter vivos per æs & libram transferri in familiæ emtorem, sub lege tamen secreta, quam in ceris obsignatis expressam esse, testator præsentes sollemni nuncupationis carmine monebat. Quid dicam de nuptiis? Quum de earum ritu nihil in duodecim tabulis cautum legerent, & uxorem tamen, tamquam filiamfamilias & heredem suam, secundum jus patrium in maritorum manu & mancipio futuram esse, haut ignorarent: non absurde sibi colligere videbantur, præter confarreationis ritum, qui ad sacra gentilia ac domestica pertinebat, feminam & coemtione, & usucapione annua fieri ma-
trem-

tremfamilias, eamque conjunctionem cum remancipatione tum usurpatione recte dissolvi ac distrahi posse. Ita fere omnes actiones legis atque actus legitimi e sagaci veterum jureconsultorum ingenio promanarunt. Quemadmodum enim sollertes atque elegantiæ studiosi patresfamilias hortos bene cultos, & directis in quincuncem arborum ordinibus amœnos, quam arbustorum squallore opacos, habere malunt: ita illi viri prudentissimi magis e republica fore judicabant, unicuique duodecim tabularum legi plura interpretamenta ac formulas sollemnes, quasi per insitionem, adjici, quam in immensum excrescere legum civilium multitudinem.

§. XVI.

Denique ne in foro quidem ac intra tribunalia inanis ac supervacua erat illa rituum ac verborum religio, quam profecto non ideo admiserant Romani, ut traherent lites, aut in re seria magno conatu maximas nugas agerent: sed partim ut lites inter cives eo citius terminarentur, partim ne quid vetusti moris temere viderentur abolere. Sæpe hodie ita instituuntur actiones, ut judex e longa, quam libelli loco accipit, fabula, quale negotium inter litigantes intercesserit, quid ab actore intendatur, quidque ab eo potissimum probandum sit, vix perspiciat. Hinc nihil frequentius exceptionibus, quibus ab inepto, obscuro, aut incerto libello nomen inditum est. Hinc tot opus est judicis de-

cretis

cretis atque interloquutionibus, antequam ad ipsam litis conteſtationem, id eſt, intra teli jactum perveniatur. At enim his omnibus æquo animo ſuperſedebant Romani. Quid enim facilius, quam audire breviſſimam actionis formulam: AJO, TE MIHI MUTUI NOMINE CENTUM DARE OPORTERE? Quid facilius, quam audire excipientem reum: ET EGO NEGO, NISI QUOD JAM SOLUTI SUNT. Quid facilius, quam operam dare actori, breviter replicandi: EGO VERO TE SOLVISSE NEGO, NISI QUOD IN ALIAM CAUSSAM SOLVISTI? Quid proclivius denique, quam & reo ſe dare, hac ſe tuenti duplicatione: ET EGO ME IN EAMDEM CAUSSAM SOLVISSE AJO. Unius horæ labor erat, ſtatum totius cauſſæ pervidere, & judicem dare cum formula: SI PARET, L. TITIUM L. SEJO CENTUM DARE OPORTERE, NISI IN EAMDEM CAUSSAM SOLUTUM ERIT, TU ILLUM IN CENTUM CONDEMNA. Jam vero ad probationem res redierat, qua intra paucos dies peracta, lis ſententia finiebatur, exiguo temporis, multoque minore facultatum diſpendio. Non itaque rituum ac formularum hoc vitium fuit, quod homines inter lites conſeneſcerent, & dum jus ſuum in foro perſequebantur, arbores, alteri ſæculo profuturas, ſerere viderentur. Neque illa ſunt fomenta litium, ob quæ Cato forum murice ſtratum voluit. Tum demum infinitæ fieri cœperunt lites, quum innumeris principum conſtitutionibus juris antiqui fundamenta ſubverterentur, quum pro vetere juriſprudentia horrida quædam legum novarum ſilva

ſup-

succresceret, quum denique ipsi Romani Pontifices, quorum ex legibus hodierna litigandi ratio ac disciplina forensis pæne tota profluxit, adscititia specie sanctitatis ac justitiæ illudere generi humano, atque oracula sua orbi pro legibus obtrudere coepissent. Eos autem, qui jurisprudentiæ formulariæ hanc famam per orbem litterarium differunt, magnopere sua opinione falli, vel id unum argumento est, quod nusquam disceptationes forenses minus diuturnæ fuerunt, quam ubi omnia in judiciis sollemniter atque ex formula & dici & fieri oportuit.

§. XVII.

At enim, fluctuante inter patres & plebem republica, optimates isto formularum adparatu ad opprimendos cives abusi sunt. Quid tum vero? Utrum, si id factum esse fateamur, formularum id vitium fuisse, fatendum erit, an ipsorum hominum? Semper ea fabula acta est inter mortales, ut qui forensem illam militiam sequerentur, jurisque, quo cives regantur & ad agendum, & ad respondendum & ad cavendum aliis essent peritiores, imperitam multitudinem hac arte ad auctoritatem suam traducerent. Neque nostris temporibus, quamvis illa verborum religio jam pridem evilüerit, in mundo esse desiit tabularum natio, cui jurisperitia pro hamo est, quo miseræ plebis opes ac fortunas intercipiat. Quis vero tam iniquus est rerum æstimator, ut arti tribuat, quod hominum vitium

est,

eſt, & ideo jurisprudentiam, quanta quanta eſt, ad evertendas civium fortunas comparatam eſſe contendat? Fuerint patres adverſus plebem iniqui, fuerint dominandi cupidi, & hoc formularum inventum ad ſubjiciendam ſibi multitudinem adhibuerint, at non diutius illis iſthoc conſilium proceſſit, quam donec Cn. Flavius & Sex. Ælius, plebicolæ, & omnis auræ popularis captatores, totum iſtud myſterium enunciaſſent. Et quid prohibuit, quo minus vel ſaltim ex eo tempore proſcriberetur iſta formularum ac ſollemnitatum religio, ſi cives, divulgato ſecreto, non niſi inanem ſtrepitum, aut quoddam verborum aucupium in ea deprehenderint? Qui ipſi decemvirorum legiſlationi, ne quid indignum Romanorum gravitate ac foro occurreret, lege Æbutia in quibuſdam capitibus derogare non dubitarunt; cur in civitate eſſe paſſi ſint formulas & ſollemnitates, numquam populi ſuffragiis juſſas, numquam firmatas jurejurando, &, quod caput rei eſt, in ſe inanes, ludicras, & ad decipiendam plebem unice comparatas?

§. XVIII.

An tales, inquiunt, Ciceroni viſæ ſunt, viro in tantum laudando, in quantum divina propemodum eloquentia cum ſumma prudentia ac judicii acie conjuncta poteſt intelligi. Quaſi vero a more ac conſuetudine ſummi illius viri alienum ſit, rem unamquamque, de qua dicendum erat, mo-

do

do evehendo in cælum, modo ejusdem laudes, si res postularet, conterendo, sibi eloquentiæ famam eblandiri. Idem profecto ille CICERO, qui in oratione pro Muræna Serv. Sulpitii merita, ipsamque jurisprudentiam non sine bile deprimit, alio loco & illum togatæ militiæ antesignanum, & artem, qua enituit, tam magnifica oratione collaudat, ut ea in re, ingenium efficere quid possit, experiri voluisse videatur. Denique nec Constantini Theodosii & Justiniani judicia multum reformidamus. Formularum superstitionem illi insectantur; fateor: easdem insidiarum plenas ac aucupia veluti esse judicant; nec id nego. Quin ut eo sim liberalior, etiam hoc adjungo, nec imprudenter eos, nec injuste egisse, dum illam verborum rituumque observationem novis legibus ac constitutionibus sustulerunt. Neque tamen inde consequi arbitramur, ut inventum illud absurdum aut ridiculum fuerit. Quam multa veterum instituta sustulit jurisprudentia illa media, quam edictum perpetuum invexit? Quam multa legibus, plebiscitis, SCtis, ipsoque illo edicto perpetuo stabilita, imperatores, qui Antoninos sequuti sunt, constitutionibus suis mutarunt? Nonne isti, ut TERTULLIANUS ait, illam veterem & squalentem legum silvam, quæ a temporibus L. Cornelii Sullæ potissimum succreverat, novis rescriptorum & edictorum securibus quotidie cædebant? Et tamen nemo tam iniquus est rerum æstimator, ut illa omnia, quæ principes constitutionibus suis vel novarunt vel

plane ſuſtulerunt, abſurda, nugatoria, ridicula fuiſſe arbitretur. Quemadmodum videlicet non eadem veſtimenta, quamvis pulcherrima in ſe, & auro purpuraque fulgentia, omnem ætatem ornant: ita nec omnia inſtituta omneſque leges omnibus reipubl. temporibus aut cuique ſtatui conveniunt.

§. XIX.

Quod recte & ſapienter proviſum libera republica, non ideo utilitatem adferre potuit, poſtquam Auguſtus omnia diſcordia civili feſſa nomine principis ſub imperium accepit. In primis illa, quæ juſtam & conſultiſſimam rationem habere videbantur, quum intra pomœria fere ſtaret civitatis Romanæ honor, tum quoque pulchra ac decora erant, quum civitas iiſdem fere terminis, quibus terrarum orbis, poſt illam Antonini Caracallæ conſtitutionem finiretur. Eſt ea popularis imperii natura, ut in minimis quoque rebus antiquæ conſuetudinis momenta ſervanda videantur: nec abs re Alcibiades apud THUCYDIDEM judicat, tutiſſime agere cives, qui præſentibus contenti legibus. ac moribus, quantumvis deterioribus, nihil temere in inſtiſtitutis patriis reipublicæ adminiſtratione mutare ſuſtineant. Hinc tot fictionibus opus erat libera republica, totque formulis ac ritibus, quibus nova jura e vetuſtioribus, veluti rivulos ex fonte ſuo, derivarent. Iis autem opus non erat amplius, quum pacis intereſſet, omnem poteſtatem in principem conferri, neque diſcordantis reipublicæ aliud videretur eſſe remedium, quam ſi ab uno regeretur.

Tunc vero facilius & minore cum periculo figuntur & refiguntur leges: tunc non opus est comitiis, in quibus leges populi submittantur suffragiis: tunc nihil est, quamobrem fictionibus, formulis, ritibus indulgeatur, quum pro consultissima ratione legis sit non iniqua principis voluntas. Æquo ergo animo hac jurisprudentia formularia carebant tempora Constantini, Theodosii, Justiniani, qua non facile caruissent Romuli nepotes, qui liberam viderant rempublicam. Neque ideo ridiculum ac Romanorum gravitate indignum judicandum est, quod extremis temporibus, quum jam pæne consenuisset respublica, non amplius videbatur necessarium.

§. XX.

Multa dicenda supererant, AUDITORES HONORATISSIMI, nisi vestra abuti patientia, piaculum videretur. Quare jam id ago, quod vel maxime a me exigit hujus diei sollemnitas, cujusque potissimum caussa in hunc ambonem adscendi. Enimvero, dum me huic orationis parti accingo, nescio qui fiat, ut, quæ singula mei ordinis hominibus, novum auspicaturis munus, sollicitudinem quamdam injicere solent, ea se mihi hodierno die objiciant universa. Sive enim celeberrimam, ex qua discessi, academiam, sive hanc illustrem, in quam me contuli, honestioris doctrinæ officinam intueor: fieri profecto non potest, quin commoveat aliquantulum, & veluti conturbari mihi fateat consiliorum rationes. Hala discessi,

AUDI-

AUDITORES, quæ inde jam ab academiæ suæ incunabulis orbem litterarium universum & splendore nominis, & admiratione complevit: quam tot doctrinæ lumina docendo scribendoque adsidue illustrant, quo denique, tamquam ad celeberrimum sapientiæ mercatum frequentes undique confluunt erectioris indolis juvenes, petituri inde melioris atque incorruptioris doctrinæ exemplum. Hujus ego almæ matris an umquam sine desiderio quodam reminiscar? An non subinde eo subtristis reflectam oculos, ubi & fortunarum sedem primum reperi, & publicis privatisque beneficiis dignitatem meam sæpius memini amplificatam? Fuerunt mihi ibi collegæ, qui meam industriam, & bene de re litteraria & jurisprudentia merendi studium mirifice probarunt: fuere amici, qui mea caussa voluerunt omnia, meque non sine doloris ac desiderii significatione ex amplexibus suis dimiserunt: fuerunt auditores seduli, meique amantissimi, qui frequentes domum meam confluebant, tamque honorifice me prosequebantur abeuntem, ut viderer mihi eo die fructum anteactæ vitæ capere uberrimum. Quapropter si Athenas istas Halenses mihi non minus dixero jucundas fuisse, quam illas Atticas T. Pomponio, quem præ Athenarum suavitate ipsius Romæ oblivio quodammodo ceperat: neminem quidem vestrum id miraturum arbitror, AUDITORES. Auget sollicitudinem celeberrimæ hujus academiæ conspectus, quamvis in se multo jucundissimus. Demandatum mihi hic

 esse

esse intelligo Antecessoris munus: habeo rationem, quid præpotentium Ordinum decreto acceperim: video, & in me conversos esse omnium oculos, idque a me jure exigi, ut jurisprudentiam non vulgari via, sed accuratissima ratione tradam, nihilque faciam reliqui, quod ad tuendam amplificandamque hujus illustris academiæ dignitatem quoquo modo pertinere videatur. Quæ omnia quantæ molis sint, quamque modicas vires ad id efficiendum mihi suffecerit natura, nemo me ipso intelligit accuratius. Quare quemadmodum Themistocli, capessenti rempublicam, Miltiadis trophæa somnum excussisse dicuntur: ita mihi ab eo tempore, quo mihi hanc dignitatem decretam esse intellexi, dies noctesque obversantur VVISSNBACHIORUM, HUBERORUM, NOODIORUM, ECKIORUM, SCHULTINGIORUM, VVESTEMBERGIORUM merita. Hæc me excitant adsidue: hæc, quid a me exspectetur, identidem admonent: hæc & aliquando exterrent, satis animadvertentem, in hoc stadio tot illustria ingenia non dicam exæquare passibus, sed vel pone subsequi, & eorum vestigia legere, multo esse difficillimum. Quæ quum ita sint, paullo commotior quidem suscipio hoc munus, quod mihi vestra, patriæ atque academiæ Patres, auctoritas imposuit: sed suscipio tamen, illudque cum tanto majore fiducia subeo, quo luculentius ex hoc rerum eventu plane inexpectato auguror, Dei immortalis id esse consilium, qui & olim semper rebus meis adfuit, & me

nihil

nihil tale cogitantem, jamque accinctum itineri Francofurtano, quo me potentissimus Prussiæ Rex, honestissima proposita conditione, ad docendam jurisprudentiam evocaverat, in hanc provinciam pertraxit. Unde & certissimam spem concipio, ejus benignitatem nec hic sincero meo publicæ utilitatis studio umquam defuturam.

§. XXI.

Vobis autem, patriæ atque academiæ Patres, qui me huc amplissima & splendidiore, quam ulli a multo tempore oblatam ferunt, conditione proposita, huc tam benigne evocastis, tantum me debere profiteor, ut si me totum vobis manciparem, viderer tamen mihi vix minimam officii mei partem adsequutus. Vos enim me, nulli vestrum cognitum, clementer & consentiente suffragio excivistis: vos me advenientem mirifica ac pæne inusitata excepistis humanitate: vos nihil, quod ad me ornandum recreandumque ex itinere molestissimo pertinere videbatur, prætermisistis. Quæ omnia tanti mihi sunt, viri illustres atque amplissimi, ut id unum mihi dolendum videatur, effecisse vos hac beneficentia vestra, ut ingrato mihi vivendum moriendumque videatur. Interea hæc summa benignitas vestra incitamento mihi erit perpetuo, nullum ut defugiam laborem, nullas ut mihi vigilias molestas existimem, quibus celeberrimo atque illustri huic Frisiæ Lyceo utilitatem aliquam adferri posse intelligam. Adlaturum autem me aliquam confido, si vos,

exoptatissimi Collegæ, quibuscum divinum numen me jam arctius conjunxit, vestro me sublevabitis consilio, vestro incitabitis exemplo, vestro denique amore, cujus jam tot experimenta dedistis, me porro recreabitis. Vos itaque rogo & per communis academiæ salutem obtestor, ut me lubentes in collegium vestrum recipiatis, eoque complectamini amore, quo vos ego complector universos. Numquam in me vel fidem, vel, quæ ab amico proficisci possunt, officia, vel, qui a collega, amorem desiderabitis. Quemadmodum enim te, vir magnifice, qui jam ad academiæ nostræ clavum sedes, jam pridem absens absentem ob diffusissimam eruditionem ita admiratus sum, ut nihil jucundius mihi per omnem vitam futurum sit, quam si, ut olim Junium, juris & historiarum peritissimum, a Caji Gracchi amicitia, Gracchianum adpellatum esse, Plinius observat, sic mihi a tui amore HEMSTERHUYSIANI cognomen obtingeret: ita & vos omnes, conjunctissimi collegæ, quos mihi jampridem doctrina ac celebritas vestra venerabiles reddidit, maximi faciam, & feram in oculis, quavis re facilius me a vobis superari passurus, quam amore atque observantia. Decem illos, quos Halæ exegi, annos, nunquam me cum ullo collegarum in gratiam redire memini: ita colui omnes atque observavi, ut plerique me non sine desiderio quodam ex amplexibus suis dimiserint. Talem me hic quoque futurum, porrecta hac dextra, & candore

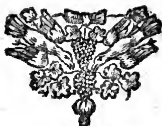
vere

vere Germanico, vobis polliceor, spondeoque, uti formula veteri utar, UTI INTER BONOS BENE AGIER OPORTET, numquam me commissurum, ut inter nos ulla sit, nisi honesta atque utilis huic academiæ æmulatio.

§. XXII.

Denique ad te mea se oratio convertit, spes futuræ ætatis, flos litteratissimæ lectissimæque inventutis, cujus ego conspectu jucundissimo mirifice me recreari sentio: Vestra res agitur, o mei: vobis & seritur, ut ille ait, & metitur: vobis hoc atque omne militabitur bellum, cujus caussa hodie veluti sacramentum dixi. Videbitis me quotidie & ducis & commilitonis munere fungi, nullosque vestri caussa labores ac lucubrationes defugere, quibus & viam vobis ad civilem illam sapientiam emuniam, & exemplo meo ad intensiorem diligentiam excitem. Vos mihi hanc vicem reddite, ut ametis vestri amantissimum, studioque & attentione vestra me vicissim reddatis alacriorem. Cogitate quæso, paucos esse, quos in academiis transigitis, annos, & ab illis tamen omnem vobis spem suspensam esse futuræ felicitatis. Ponite vobis ob oculos messem, quæ imminet, uberrimam, eamque sudore vestro dignissimam esse credite. Rationem inite, quam præclara illa sint, quibus vos destinarunt lacrymosa parentum vota, quidque a vobis patria, cui nati estis, jure quodam suo exspectet. Sic enimvero speramus,

numquam vos e scholis nostris exituros, nisi doctiores, & solidiore jurisprudentiæ cognitione bona fide imbutos. Sic confidimus fore, ut e nostra vestraque diligentia utilitas ad hanc rempublicam redundet uberrima. Sic denique certo nobis pollicemur, illustrem hanc Franequeranam, tot celeberrimorum doctorum meritis, meaque qualicumque opera, pristinum servaturam splendorem, novisque amplificatam auctibus perennaturam, palladium Frisiæ, decus Belgii, orbis litterarii ornamentum.

DE

DE VITIIS NEGOTIATIONIS COLLIBYSTICÆ VEL CAMBIALIS.

EXERCITATIO X.

CAPUT I.

De Natura & Indole Negotiationis Collybisticæ vel cambialis.

SUMMARIA.

§. *I. Instituti ratio*. §. *II. Romani Argentarii & mensarii non fuere similes collybistis hodiernis*. §. *III. Nec tamen permutatio pecuniæ localis veteribus fuit ignota*. §. *IV. Ea an fuerit cambium locale*. §. *V. Vera cambiorum origo*. §. *VI. Quid cambiare & cambium*. §. *VII. Huc non pertinet cambium minutum, sed locale*. §. *VIII. In eo quatuor personæ concurrunt*. §. *IX. Possunt tamen & plures esse*. §. *X. Et pauciores*. §. *XI. Unde differentia inter cambia propria & trassatum*. §. *XII. Qualem contractum cambiantes ineant*. §. *XIII. Cambia nec pacta nuda sunt nec legitima*. §. *XIV. Nec contractus innominati*. §. *XV. Nec emptio venditio, locatio conductio, stipulatio, mandatum*. §. *XVI. Multi contractus ad conventiones juris civilis referri nequeunt*. §. *XVII. Cambia proxime accedunt ad obligationem literalem*.

§. XVIII. Refelluntur argumenta contraria, Primum. §. XIX. Secundum. §. XX. Tertium & quartum. §. XXI. Quintum. Negotium cambiale proprie inter duas personas vertitur, reliqua vi mandati accedunt. §. XXII. Litterarum cambialium forma. §. XXIII. An & valuta facienda sit mentio. §. XXIV. Cambii definitio.

§. I.

Cum omnem, quæ de re aliqua suscipitur, disputationem a definitione potissimum proficisci oportet: tum nobis imprimis, quibus de negotiationis collybisticæ, vel cambialis vitiis differere animus est, id negotii datum credimus, ut quædam de ipsa hujus negotiationis natura atque indole præmittamus. Quemadmodum enim curva est linea, quæ a recta deviat: ita in nogotiis moralibus ac civilibus id vitiosum habetur, quod ab eorum natura atque indole discedit. Et quemadmodum curvitas non intelligitur, nisi ab iis, qui veram recti ideam animo conceperunt: ita nec vitia negotiationis cambialis vel collybisticæ quisquam percipiet, nisi ejus naturam, &, ut ita dicam, rectitudinem probe perspexerit. Nec vereor admodum, ne Iliada post tot Homeros scribere videar. Quamvis enim hoc negotium quotidie fatiget judices, & tot exstent de cambiis JCtorum volumina, tot libelli & dissertationes, ut id argumentum jam pridem novitatis gratiam videatur exuisse: tamen, quum nec uberri-

mum

mum post hanc messem defuturum videatur spicilegium, non abs re erit, & nostram de tota re audire sententiam. Ea si forte ab aliorum sensu in quibusdam discrepet, vel eo nomine merebitur veniam, quod si usquam, certe in rebus, jure communi haud definitis, verum atque æquissimum esse debeat illud Labeonis nostri: *Suum quemque judicium habere*. SVET. *August.* *Cap.* LIV.

§. II.

Non autem jam vacat operosius inquirere in hujus negotiationis originem. Quamvis enim alii Belgis; alii Judæis; alii Longobardis ejus inventæ gloriam vindicent: nescio tamen, an ullum exstet certum earum sententiarum argumentum. Dicam tamen paucis, quod sentio. Jam Romanis non ignotos fuisse *argentarios* & *trapezitas*, vel ex jure nostro satis adparet. *L.* 4. *L.* 5. *L.* 6. *L.* 8. *L.* 9. *L.* 10. *ff. de edendo*. De eorum autem negotiatione quum erudite egerint Cujacius *Observ. lib.* X. *cap.* 14. & CLAUD. SALMAS. *de Usur. cap.* XVII. *p.* 499. tantum tamen abest, ut simile quid inter veterem illam & hodiernam negotiationem collybisticam reperiamus, ut potius ex Ciceronis *Orar. pro Flacco cap.* XIX. *L.* 24. §. 2. *ff. de reb. aut. jud. poss. L.* 18. *ff. de hered. pet. & l.* 88. *ff. de solut.* adpareat, argentariorum officium potissimum in pecunia sua & aliena fœnori locanda, rationibus conficiendis, pecunia trajectitia suo periculo credenda, item

in auctionibus, constituendo, similibusque constitisse. Equidem sæpe permutabant pecuniam, & inde fit, ut & κόλλυβος frequenter occurrat apud veteres & ἀργυρία ἀλλαγὴ apud JUL. POLL. *in Onomast.* VII. 30. sed eam vere veteres intelligunt pecuniæ permutationem, quæ fit apud mensam in continenti per varias numorum species, quamque hodie Doctores *cambium reale* seu *manuale* vocare solent. Unde est, quod vocentur ἀργυροπράται *Nov.* CXXXVI. ἀργυρόμοιβοι a SUIDA in hac voce, *argenti* distractores L. 27. *C. de pign. L. pen. fin. C. de const. pec.* argenti venditores *L.* 12. *C. de cohor. tal.* Ex quo facile patet, ea veterum loca non pertinere ad cambia *localia*, *mercantilia*, seu *trajectitia*, quibus pecuniam uno loco numeratam alio loco & ab alio soluturos nos promittimus: quæ tamen sola cambiorum nomen proprie ferunt, adeoque etiam præcipue sunt dissertationis nostræ argumentum.

§. III.

Nihil itaque illam veterum artem collybisticam ad hodiernam negotiationem cambialem facere, inter omnes constat, idque etiam, qua fuit ingenii perspicacia, probe animadvertit maximum olim hujus Academiæ decus atque ornamentum, ULR. HUBER. *Præl. ad Pandect. lib.* XVII. *tit.* 1. §. 12. Enimvero is & locale vel trajectitium cambium non ignotum Romanis fuisse inter primos observavit. Et sane CICERO *ad Atticum lib.* XII. *ep.* 24. de filio Athenis studiorum caussa com-

commorante: *De Cicerone*, inquit, *tempus esse jam videtur. Sed quaero, quid illi opus erit Athenis, permutarine possit, an ipsi ferendum sit?* Quaerit itaque ex Attico Cicero, filiusne pecuniam ipse secum Athenas ferre debeat, an occasio sit permutandi videlicet, ut quam ipse Romae solverit, ab alio filio Athenis reddatur? Similis est locus *Lib. XV. Ep.* 15. *Cicero scripsit ad Tironem, sibi post Kal. Aprilis (sic enim annuum tempus confici) nihil datum esse. Quare velim cures, ut* PERMUTETUR *Athenis, quod sit in annuum sumtum: ei scilicet Eros numerabit. Ejus rei caussa Tironem misi. Curabis igitur, & ad me, si quid tibi de eo videbitur, scribes.* Volebat nimirum Cicero Pater Romae solvere, quod filio per permutationem Athenis redderetur. Adeoque nihil verius est, quam quod laudatissimo viro visum, esse hoc ipsum praesentis instituti cambium, quod dicitur, adeoque jam Romanis illud non ignotum fuisse.

§. IV.

Sed quamvis id extra omnem dubitationis aleam positum videatur, Romanos jam hoc modo permutasse pecuniam, adeoque manifesto allucinetur SCHILTERUS *Exercitat.* XXXII. §. 9. qui Romanis minus cognitum fuisse putat hoc permutationis genus, quia monetae Romanorum per universum orbem Romanum aeque valuerint, & major, quam apud nos, fuerit viarum publicarum securitas: pleraque tamen, quae hodie ingrediuntur negotiationis collybisticae essentiam, iis incomperta fuisse, satis adparet.

Ho-

Hodie enim is contractus litteris, quas cambiales vocant, perficitur, ex quibus rite & ex formula præscriptis nascitur non solum obligatio strictissima, verum etiam actio reliquis omnibus rigidior & tam promta cum exsequutione conjuncta, ut litteris agnitis, vel, ut loquuntur Pragmatici, recognitis nec exceptioni non numeratæ pecuniæ locus sit, nec alii altioris indaginis subterfugio, sed reus statim in custodiam mittatur, donec solverit. In his potissimum hodie cambialis negotiationis commodum consistit, & in his contractus ille abit a reliquis. Quum vero nihil tale, quod sciam, Romanis fuerit notum: permutasse quidem illos pecuniam & eo sensu locale cambium iniisse non inficior, sed ita tamen, ut illa permutatio cum cambiis hodiernis vix sit comparanda. Id quod jam vidit illustris Judicii Aulici Cæsarei Consiliarius BERGER *Supplem. Elect. process. Execut. th. 1. posit. 7. p. 3.*

§. V.

Quæ quum ita sint, vero simillimum est, Romanos, Græcos & postea Venetos aliosque populos maritimos hoc compendio jam olim usos in trajiciendis transcribendisque pecuniis: sed paullatim tamen Longobardos, qui tum in primis in exteris provinciis negotiabantur, formam huic negotiationi dedisse, quæ paullatim inter mercatores usu recepta publicis legibus demum probari, & ut fit, ubique fere terrarum ob insignem utilitatem in usum recipi cœpit. Saltim Longobardicum hoc esse inventum

tum

tum vel ipsa vocabula in hoc negotio sollemnia ac veluti legitima satis evincunt, qualia sunt *trassa*, *valuta*, *indossamentum*, *adviso*, *conto*, *scontro*, *rescontro*, *giro*, *disconto*, *a lettera vista*, *a usu doppio uso*, *per honore di lettera*, *largetta*, *strettezza* & similia, quæ omnia transalpinam originem redolere, nemo non intelligit. Et inde est, quod, quum ne Carolus quidem du Fresne in diffuso illo *mediæ Latinitatis Glossario* ex nullo Europæo scriptore de litteris cambialibus testimonium protulerit: earum tamen exempla jam sæculo XIV in Lombardia exstent. SCtum enim Venetum ejus ævi de cambiis servavit NIC. de PASSERIBUS *de scriptur. primat. lib. III. de litt. Camb. §. XVI.* & ipsarum litterarum hujusmodi exemplum eo sæculo habet BALDUS. *Consil. Volum. I. Cons. 348.*

§. VI.

Sed de his pauca quam incerta dicere malui. Potius de investiganda cambii definitione sollicitos nos esse oportebit, ex qua deinde eo facilius de ejus natura judicium facere licebit. *Cambire*, *Cambiare* & *Campsare* jam veteribus fuit permutare. In mundo nobis sunt Ennii, Columellæ, Siculi Flacci, Apuleji Prisciani, Charisii aliorumque testimonia, quibus id demonstrare liceret, nisi jam GER. JO. VOSSIUS *de Vitiis Serm. lib. I. cap. 18.* ALCIAT. *Parerg. lib. I. cap. 45.* CAR. DU FRESNE *in Gloss. Med. & inf. Lat. Tom. I. p. 693. seq.* aliique otium nobis fecissent. Inde medio ævo nata vocabula *precambiare*, *cambiator*, *scambiator*, *cambitio*,

cam-

camptio, *cambitor*, *cambitus*, *cambium*, *camium*, *scamium*, *escambium*, *escambiator*, *scambiaria vel scampsaria charta*, *concambium*, & alia complura, de quibus prolixe laudatus Car. du Fresne. Quemadmodum verò omnis agrorum rerumque permutatio tunc cambii nomine veniebat, eoque sensu & in consuetudinibus feudalibus. 1. *F*. 4. §. 2. 1. *F*. 22. § 5. *F*. 1. nec non in Jure Canonico *C*. 6. *X. d. except*. hoc vocabulum usurpatur: ita præcipue permutatio pecuniæ dici cœpit *cambium*, adeo, ut, si a Germanis & Belgis discesseris, ea denominatio pæne ad omnes gentes transierit. Sane a *Cambium* est Hispanorum & Italorum *Cambio*, Gallorum *change*, Anglorum *exchange*, adeoque non minus hæc vocabula innuunt, permutationem pecuniæ fieri, quam Germanorum *Wechsel* vel Belgarum *Wissel*.

§. VII.

Permutatio autem pecuniæ, ut §. II. diximus, dupliciter potest fieri. Aut enim diversæ numorum species permutantur, e. g. numi aurei & argentei, aut permutatio ita fit, ut pro accepta pecunia idem in genere alio loco solvatur. Prioris permutationem vel ἀργυρίου ἀλλαγὴν jam a veteribus mensariis, trapezitis, numulariis frequentissime factam fuisse vidimus? Et sane artem hujus generis collybisticam exercuisse videntur οἱ κολλυβισταὶ καὶ κερματισταὶ, quos eversis mensis Templo Hierosolymitano ejecit Servator *Matth*. XXI, 12. *Marc*. XI, 15. *Jo*. II, 14. quippe siclos sanctuarii numis usualibus permutantes. Posterius autem cambium

bium veteribus quidem non plane ignotum; sed hodierno tamen dissimile fuisse diximus. Illud *minutum* seu *manuale*, hoc *locale* vocari observavimus. Vid. HEIDIG. *cap.* 1. *p.* 2. GRYPHIANDER *Oecon. Leg. lib.* 1. *cap.* 26. *n.* 37. Sed quum de illo agere jam non sit animus: in hujus tantum naturam erit inquirendum.

§. VIII.

Verum cambium locale negotium est, quod inter quatuor personas geritur. Est enim, qui pecuniam in loco contractus alteri numerat, ea lege, ut idem in genere alteri certo loco solvatur, isque *numerans*, & inter mercatores *der Herr des VVechsels Stat. Hamb. art.* 11. *der Geber des Geldes Ordin. camb. Pruss. art.* 3. *der Ausgeber des VVechsels &c.* Quemadmodum autem nihil interest, an remittens pecuniam vere numerarit, an alio modo satisfecerit, vel hic ejus fidem sequutus sit, itaque observandum, id, quo ipsi satisfactum, ratione finis vocari *remissam* vel *remessa*, quia in alium locum remittendum, RAPH. de TURRI. *de Camb. Disp.* 1. *q.* 1. *n.* 35. 3. 6. &, quia simul ea summa alteri satisfactum, *valutam*. Unde formulæ cambiales: valuta *von ihm empfangen*, valuta *oder den VVerth verstanden*, *den VVerth allhier vergnugt &c.* SAVARY *Mercat. perf. Part.* 1. *cap.* 20. *p.* 152. STIPMAN. *Jur. Maritim. & naut. Part.* IV. *cap.* 8. §. 58. *sequent.* Est deinde in hac negotiatione, qui pecuniam a remittente numeratam ea lege accipit, ut data tessera collybistica se illam alio loco, & ab alio

alio soluturum, recipiat. Is inter collybistas TRASSANS dicitur, item *trahens*, *der Trassirer*, *oder VVechsler* & in *Ordinat. camb. nov. Hamb. art.* x. & xi. *der Geber des VVechsel-Briefes*. Quemadmodum vero ratione remittentis pecunia numerata *remissa* vel *valuta* nomine venit, ita ratione trassantis, adpellatur *Trassa* vel *Tratta*. SAM. STRYK. *de camb. litt. accept. cap.* 11. §. 3. Quum vero *trassans* litteras cambiales dare soleat: is, qui illas accipit, alio loco offerendas, vocatur PRÆSENTANS, item, *exactor*, *der procurant*, *Ordre-Haber*, *Inhaber des VVechsels*. Vid. *Ordinat. nova Hamb. art.* XIV. Denique is, qui mandato trassantis alibi solvit, eoque fine tesseram cambialem sibi oblatam acceptat, ideo vocatur ACCEPTANS *der Bezogene*, *der Betrockene*, *der* Trassat, vel, ut in *Ord. nov. camb. Hamb.* est, *der Bezahler*.

§. IX.

Has quatuor personas natura hujus negotii requirit. Posse tamen & plures & pauciores esse, res ipsa docet. Quum enim sæpe *præsentans* cambium alii cedat, vel saltim alium substituat, qui suo nomine exigat pecuniam, jam accedet quinta persona. Ea cessio vel mandatum vocatur *indossamentum*, veluti *opisthographum*, quia dorso tesseræ collybisticæ inscribi solet. Unde jam in medii ævi monimentis verba *indossare* & *redorsare* hoc sensu occurrere observat CAR. du FRESNE *Gloss. med. & inf. lat.* T. II. *p.* 54. ac vocabuli vim parum ad-

adsequuntur, qui illud latine vertunt *induⸯ ctionem*. Indossatarius ille fit dominus cambialis schedulæ, si indossamentum fiat formula: *fur mich* an Scaptium, valuta *von demselben*: procurator autem, si ita fuerit scriptum: *fur mich* an Scaptium, *soll mir validiren*. Priore casu si *indossatus* iterum indosset, id est, sibi cessas litteras alii iterum cedat, facile fieri potest, ut sexta, imo & plures personæ interveniant, adeoque per multorum manus ambulet cambium, id quod proprie vocant *giro*, quamvis aliquando omne indossamentum ita adpelletur. Koenigk *ad Ord. camb. Lips.* §. XI. PET. MULLER. ad STRUV. *Synt. Jur. Civil. Exerc.* XXV. *th.* 43. *not.* 8. *n.* 10. Aliquando præter quatuor illas personas, & aliæ subscribunt cambio alieno, quæ tunc fidejussisse intelliguntur pro trassante, & æque ac trassans obligantur ad carceres, *capit. camb. Bonon. cap.* XV. *Vesunt. cap.* XVII. *Jus camp. Guelpherb. art.* 11. Id quod collybistæ vocant *avallum*. SAVARY *Negot. perf. Part.* 1. *Lib.* 3. *cap.* 8.

§. X.

Uti vero plures intervenire possunt personæ: ita & ad pauciores rem redire posse, eo minus dubitandum, quo magis constat, frequenter unum hominem duas personas sustinere. *L.* 12. *ff. de legat.* 1. Sane si fingas, me Amstelodamo Hamburgum profecturum mercatori Amstelodamensi solvere trecentos, ab eoque accipere tesseram collybisticam, Hamburgensi mercatori

offe-

offerendam: tunc ego & remittentis & præsentantis personam sustinebo, adeoque inter tres homines geretur negotium. Si fingas porro, mercatorem Amstelodamensem & Hamburgi tabernam habere, mihique eo proficiscenti dare litteras cambiales, institori suo offerendas: jam inter duos vere geritur negotium, quum mercator Amstelodamensis & trasset & a se ipso solvat, ego & remittentis & præsentantis personam sustineam. Vid. STIPMANN. *Jur. Marit. & naut. Part.* IV. *cap.* 8. §. 25. *seq.* DU PUY *de Art. litt. camb. cap.* IV. §. 19. 20.

§. XI.

Et ex eo est, quod præter *trassata* cambia & alia inventa sunt, quæ vocant *propria*, *eigene VVechsel*, non quasi *κυρίως* & in sensu proprio cambiorum nomen mereantur, sed quod hic inter duas personas geratur negotium, & debitor ipse trassare & acceptare fingatur, adeoque ad *propriam personam*, ut loquuntur, litteras dirigat. Unde non errant, qui hæc cambia alio sensu *impropria* vocanda arbitrantur. Boenigke *Dig. in Ord. nat. redact. Lib.* IV. *tit.* 29. *n.* 9. Ratione enim materiæ non sunt cambia, quum pecunia alio loco ab alia persona non reddatur, sed vera chirographa, forma ac specie cambiorum palliata. Unde & in *Jur. camb. Austr. art.* 47. & 54. *cambia formalia formige VVechsel* & ab aliis palliata adpellantur. Et videntur sane hæc cambia sensim nata ex *cambiis siccis*. Quum enim omne usurarium lucrum a Pontifice damnaretur: reperti sunt ingeniosi ad fulmen illud aver-

averruncandum homines, qui a debitore exigerent tesseras collybisticas, ita in speciem conceptas, ac si alio loco solvenda esset pecunia, quum tamen vere redderetur in loco contractus, & usuræ tunc more cambiali accenserentur sorti, vel *provisionis*, *lagio*, aliudque honestum nomen induerent. RAPH. de TURRI *de camb. Disp.* I. *q.* 29. *n.* 13. 14. MVRQUARD. *de Jure Mercat. Lib.* II. *cap.* 12. *n.* 27. Quum autem sensim illius de pravitate usurariæ sententiæ obliviscerentur mercatores: non amplius præ se ferebant contrahentes, pecuniam alio loco solutum iri, sed debitor ingenue confitebatur, se soluturum certo die, quia valutam rite acceperit. Et sic nata sunt cambia propria, de quibus jam agimus. Non otiosa videtur hæc observatio, ex qua jam facile reddideris rationem, cur hodienum in his cambiis usuræ sorti adgregentur, nec scribi soleat: *Auf diesen meinen* sola *Wechselbrief zahle ich die summa von* 100. *Thaler nebst landublichen zinsen*: sed: *Auf diesen Wechsel-Brief zahle ich die summa von Thaler* 105. Nec minus ex eadem cambiorum origine manifestum est, cur ea non admittantur ubique, sed quibusdam legibus publicis proscribantur, quippe cambiis illis siccis succenturiata. *Jus camb. Austr. art.* 54. *Ordinat. Mercat. Ludovici* XIV. *Reg. Franc. tit.* V. *art.* 27. *Codex Leg. Dan. Lib.* V. *cap.* 14. §. 19. *Jus camb. Pruss. art.* 34. Sicubi tamen hujusmodi sanctiones non exstant: ibi iisdem privilegiis frui cambia propria & trassata, ipsa docet experientia.

§. XII.

§. XII.

Hactenus de personis, quae in negotiatione collybistica occurrunt. Proximum est, ut quale sit hoc negotium, quod inter eas intercedit, paullo accuratius investigemus. Qui omnia, etiam nova & Romanis incognita, ad juris civilis normam exigunt, acriter disputant, ad quod conventionis genus referenda sit pactio illa collybistica? Et sane quum in jure civili non habeat proprium explicationis locum, vix ullum est conventionis genus, ad quod non a quibusdam referatur. Aliis pactum nudum est, aliis legitimum; aliis contractus innominatus do ut des, vel do ut facias; aliis mutuum, aliis stipulatio, aliis mandatum habetur. Quorum omnium ita comparata sententia est, ut iis adstipulari vereantur, quicumque eam negotiationem adhibita in consilium ratione paullo accuratius expendunt. Vid. SCHILTER. *Exerc.* XXXII. §. 10. Excellent. D. BOHEMER *Introd. ad Jus Pandect. Lib.* XIX. *tit.* XIV. §. 7.

§. XIII.

Primo sane non video, quid caussae sit, ut vel pactis nudis vel legitimis accenseantur conventiones cambiales. Id discrimen jam pridem otiosum fuit in foris Europae universae, nec umquam accepimus Romani juris principium, pacta nuda non producere actionem, sed legitima & adjecta in continenti contractibus bonae fidei. Romana haec sunt, nec ad gentes originis Germanicae pertinent, quibus semper in deliciis fuit paroemia juris: *ein Wort, ein*

Wort;

Wort, ein Mann, ein Mann, HERT. *Parœm. Jur. Lib.* I. *par.* 8. quæque jam olim vere gloriabantur, *nullos mortalium armis aut fide ante Germanos esse*. TACIT. *Annal. Lib.* XIII. *cap.* 54. Cur itaque pactum *nudum* vocemus cambium, quum nulla nobis sint *legitima*? Et cur *legitimum*, quum *nuda* non habeamus, quæ effectu a legitimis differant? Accedit, quod in negotio cambiali plus sit quam nuda promissio. Quis enim nescit, manus mercatorum hic plerumque esse oculatas? Quis ignorat, non temere ad trasſandum quemquam induci, nisi vel numerata sibi pecunia, vel alio modo satisfactum fuerit. (§. VIII.) Pactum autem esse conventionem sine nomine & caussa, & hinc in nudis placiti vel conventionis finibus consistere, nec dupondii ignorant. *L.* 7. §. 1. 2. 4. *ff. de pact. L.* 27. *C. de locat.*

§. XIV.

Non minus rationem fugere existimo illos, qui ad contractum quemdam innominatum accedere existimant cambia. Quamvis enim eam sententiam tueantur MARQUARD. *de Jur. Mercat. Lib.* III. *cap.* II. *n.* 48. SAM. STRYK *de caut. contr. Sect.* III. *cap.* 5. §. 7. aliique viri eruditissimi: non ausim tamen ego conventionem cambialem vel ad contractum *do ut des*, vel ad contractum *do ut facias* referre: Non ad illum, quia permutatio proprie est specierum, *L.* 5. §. 1. 2. *ff. de præscr. verb.* in hoc autem negotio utrimque pecunia vertitur. ULR. HUBER. *Prælect. ad Pand. Lib.* XVII. *tit.* 1. §. 12. Nec ad hunc, quia qui se promittit effecturum, ut solvatur,

plus

plus promittit, quam quod obligatio faciendi complectitur. FRANK. *Instit. Jur. camb. Lib.* 1. *Sect.* 1. *tit.* 4. §. 11. Accedit, quod, quum contractuum innominatorum ea sit indoles, ut eum, qui ex sua parte contractui satisfecit, pœnitere possit, adeoque ei a contractu resilire liceat, quamdiu alter non præstitit, quod promiserat: *L.* 3. §. 1. 2. & 3. *L.* 5. *pr. ff. de condict. caus. dat. caus. non seq.* id secus se habeat in cambiis. Quamvis enim remittentem ante solutionem ab acceptante factam pœniteat, & hinc is per litteras acceptantem solvere prohibeat: nihilominus tamen solutionem jure exigit præsentans, nisi tantum procuratoris vice fungatur. *Ordinat. camb. Pruss. art.* XXVI. *Ord. camb. Hamb. art.* XI. *Ord, camb. Dantisc. art.* XXV. HEYDIGER. *Introd. ad Jus camb. cab.* XIV. *p.* 136.

§. XV.

Denique nec ex contractibus nominatis quisquam est, qui cambiali conventioni per omnia similis videatur. Non emtionem venditionem hic deprehendimus, quia pecunia non emimus pecuniam, nisi ea quodammodo rei fungibilis naturam exuerit, quale quid in numismatibus vetustis observamus. Nec magis locationem adpellare licebit conventionem, ubi non de usu rei vel operis præstandis, sed de pecunia alibi solvenda agitur. Stipulationem qui sibi reperisse videntur, eos ostendere oportebit, ubi terrarum istud jus vigeat, ut nullum sit cambium sine interrogatione & responsione congrua, quibus stipulatio vere absol-

abſolvitur. *L.* 5. §. 1. *ff. pr. Inſt de V. O. L.* 1. §. 7. *de O. & A.* Et qui fit quæſo, ut cambia in emporiis contrahantur interventu proxenetarum, cum verborum obligatio non niſi inter præſentes & loquentes contrahantur? *L.* 1. §. 1. 2. *ff. de V. O.* Speciofiſſima veroque ſimillima quidem eſt eorum ſententia, qui mandatum merum in cambio ſibi perſuadent reperiſſe. Sane enim Titius mandat Mævio, ut Javoleno alio loco ſolvi jubeat 500. Mævius porro mandat Sempronio, ut Javoleno ſolvat. Titius mandat Javoleno, ut ſolutionem hanc exigat. Adeoque mandatum hic ubique pellucere videtur. HEYDIGER. *cap.* 11. *pag.* 12. LUBBEN. *de camb. theſ.* 12. 13. Sed quod adfine & ſimile videtur, id non ſtatim idem eſt. Sane quum mandatum ſolo conſenſu contrahentium capiat ſubſtantiam, hic exigitur valuta, adeoque pecuniæ numeratio; exiguntur litteræ cambiales, quas ad naturam hujus negotiationis pertinere, paullo poſt demonſtrabimus. Accedit, quod, quum mandatum contrahentium morte exſpiret: *L.* 27. §. 3. *L.* 57. *ff. mand.* id in cambiis aliter ſeſe habeat, & heres traſſantis promiſſum nihilominus præſtare debeat. HEYDIG. *cap.* VIII. *p.* 81. SAM. STRYCK. *Diſſ. de Accept. Litter. camb. cap.* IV. *n.* 40. 41. Nec minus hic conſiderandum, quod, quum ex mandato una actio directa, altera contraria ad indemnitatem naſcatur: *L.* 3. §. 1. *L.* 12. §. 7. 9. *l.* 19. *eod.* ex cambiali tamen negotio meras actiones directas oriri, jam ab aliis ſit obſervatum, niſi quod contrariam mandati

concedere soleant acceptanti, qui jam solvit, adversus trassantem, ad repetendum id, quod vi mandati expenderit. STRYCH. *de Action. caute investig. Sect.* 1. *memb.* 7. §. 18. 19. 20. *p.* 148.

§. XVI.

Non jam in alias inquiram sententias, ita quippe comparatas, ut veluti sua mole ruant. Potius dicam paucis, quid sentiam. Oleum & operam perdere illos existimo, qui omnia negotia hodie in vita civili obvia ad Juris Romani principia exigunt. Multa quælibet gens a majoribus velut per manus tradita accepit: multa usu & necessitatibus exigentibus a posteris inventa sunt, de quibus Romani ne per somnium quidem cogitarunt. Tales sunt contractus *feudales*, *censuales*, *adsecurationum*, *vitalitii*, *socida*, *lotaria*, & sexcenti alii, de quibus consulto Papiniano, si reviviscerer, fatendum foret, sibi jam de novo jus esse addiscendum. Otiose itaque quærunt, ad quod contractuum Romanorum genus hujusmodi negotia referenda sint, quum & Romanis ignota fuerint, nec ad juris civilis principia sint attemperata. GER. GOTTL. TIT. *Jur. Priv. lib.* IV. *cap.* 14. §. 1. 16. *p.* 522. 526. Talis itaque contractus & cambialis est, quem SHILTHERUS *l. c.* & STYPMANNUS *Jur. Marit. Part.* IV. *cap.* 8. §. 42. ad nullum contractuum Juris Civilis genus referri posse fatentur.

§. XVII.

Si tamen quis scire cupiat, cui contractui

ctui ille accedat quam proxime : adfirmare non dubito, eum esse litteralem, non quidem illum Romanum, a Justiniano inventum, sed singularem, & qui moribus præter jus civile invaluit. Id paucis demonstrare juvabit. Quemadmodum contractus veri & nominati re iniri dicuntur, qui rei traditione; verbis, qui verborum sollemnitate; consensu, qui solo in idem placitum consensu substantiam capiunt: ita litteralis dicitur contractus, qui litteris perficitur, ita ut nec obligatio prius, nec actio vel condictio ex chirographo nascatur, quam datis litteris. Iis enim conscriptis & alteri traditis statim alteri actio competit, non ob numeratam pecuniam, sed ob datas litteras. Unde nec quæritur, an, qui scripsit litteras, debeat, sed an scripserit litteras. §. *unic. Instit. h. t.* Potest quidem reus intra biennium uti exceptione non numeratæ pecuniæ, ejusque tunc id privilegium est, ut onus probandi in actorem devolvat: *L. 3. C. de non num. pec.* sed ipso tamen jure ex solis litteris obligatus est reus. Alioquin enim non opus esset exceptione, jure civili tum demum opponenda, quando actio summo jure competit. *L. 10. C. pr. Instit. de except.* Jam hæc omnia cambio quadrare, nemo non intelligit. Non prius cambium dicitur contractum, quam datis litteris cambialibus. Iis acceptis, statim nascitur obligatio ad promissam pecuniam a tertio solvendam. Si solutio facta non fuerit, actio instituitur, & quidem non ex eo fundamento, quod trassan-

ti numerata sit pecunia, adeoque vere debeat, sed quod cambium dederit. Hinc etiam in processu vel lite cambiali non operose quæritur, an debeat reus, sed an cambium scripserit dederitque? Quin adeo in his litteris omne agendi fundamentum consistit, ut nec exceptio N. N. P. nec ulla alia admittatur, nisi in continenti demonstretur. LUDOV. *Proceſſ. Camb. cap.* IV. Quis itaque negaverit, ex solis litteris nasci obligationem, adeoque cambium vere esse contractum litteralem? quamvis non omnia hic observentur ad amussim, quæ Justinianum de contractu litterali anxisse novimus, quippe ad naturalia magis quam ad essentiam hujus contractus pertinentia. Sunt & alia, quæ hanc sententiam nostram mirifice confirmant, ex quibus vel unum videbimus. Notum est, tessera cambiali per indossamentum in alium translata, licet indossanti jam solutum sit, & trassatus ab illo acceperit instrumentum, quod vocant *einem Mortifications-Schein*: indossatus tamen indossatario nihilo minus solvere teneatur. Dominus de BERGER *Elect. proceſſ. exſequut.* §. LIII. Hæc sane obligatio non aliunde quam ex litteris oritur. Quod probe observans TITIUS *Jur. Privat. lib.* X. *cap.* 5. §. 53. *Ratio*, inquit, *harum assertionum ex eo repetenda videtur, quod jus cambiale ex litteris dependeat*. Cui & celeberrimus JCtus, Dominus BOHMERUS, *Expoſ. de Action. Sect.* II. *cap.* IX. §. 16. *In scriptis*, inquit, *necessario hic contractus est ineundus*, & EX SCRIPTURA *vis obligandi nascitur, adeoque, si ve-*

si verum fateri liceat, *ad* CONTRACTUS LITTERALES *hoc negotium referri posset*.

§. XVIII.

Sunt equidem, qui scriptura hic contrahi negant; sed argumentis, si quid video, non admodum firmis subnixi, & fluctus fere moventes in simpulo. Primo enim ajunt scripturam magis ad naturalia, quam ad essentiam cambii, pertinere, & si aliunde probari possit, partes consensisse, nihil esse caussæ, quare obligatio non contrahatur, & detur actio. SCAC. §. 1. *qu.* 5. *n.* 10. RHETIUS *de Versur. cap.* 1. *Thes.* 10. BOENIGK. *Digest. lib.* IV. *cap.* 29. *n.* 9. & alii. Enimvero, quamvis fateamur, & sine litteris hoc modo contrahi posse, nec negemus, ex solo hujusmodi promisso, *bey Kaufmanns-Parole*, nasci obligationem: illa tamen obligatio non est cambialis, sed ejus generis, quod ex omnibus conventionibus & pactis oritur. Actio autem cambialis, *die Wechsel-Klage*, tum demum competit, si litteræ cambiales vel tesseræ collybisticæ producantur in foro. Tunc demum parata est exsequutio illa promtissima, & arrestum, quod vocant personale, quibus cambiales lites a reliquis sejunguntur. WILLENBERG. *de Except. dol. mal. in camb. cessant.* §. XVI.

§. XIX.

Deinde ajunt, si vel maxime litteræ interveniant, non tamen abscisse requiri schedulam

collybisticam, *ein Wechsel-Brief*, sed sufficere etiam simplex chirographum, vel nudam adsignationem. FRANCK. *Instit. Camb. lib.* 1. *Sect.* 1. *tit.* 3. §. 14. *p.* 59. Sed nec id evincit, cambialem obligationem non litteris iniri. Præterquam enim quod & chirographum in litteris existat: ipse quoque vir doctus agnoscit, non promtiorem ex chirographo vel adsignatione nasci exactionem, quam ex aliis instrumentis, quæ guarentigiata vocant pragmatici. Atqui si hæc vera sunt, uti sunt verissima: quam clarissime sane patet, ex quocumque chirographo vel adsignatione actionem quidem dari, sed non cambialem, adeoque hanc ex solis litteris cambialibus nasci, & hinc rectissime hunc contractum dici litteralem.

§. XX.

FRANC. STYPMANNUS *in Jure Marit. Part.* IV. *cap.* 8. §. 40. *sequ.* ideo scriptura cambia contrahi negat, *quod non solvat, qui scripsit, & quia scriptum, sed alius, ad quem scriptum, & quod pecunia numerata sit*. Sed neutrum horum verum arbitror. Non solvit equidem, qui scripsit cambium, actu physico: sed quum, quod quis per alium facit, id ipse fecisse videatur, nemo negaverit, eum in sensu juridico vere solvisse, qui ab alio solvit L. 56. L. 87. *ff. de solut.* Solvit sane per procuratorem, id est, per trassatum, cui solutionem mandavit. Et si hic non acceptat vel non solvit, interposita protestatione ipse trassans, qui cambium scripsit, ex

cam-

cambio convenitur & solvere cogitur: Nec magis deinde verum est: *ideo solvi, quod pecunia numerata sit*. Id enim si verum esset, nulla esset ratio, cur in cambiali processu non admittatur exceptio non numeratæ pecuniæ. Cur enim solvere cogar, quod me accepisse nego, si ideo ad solutionem obligor, quia accepi? Enimvero ita non ratiocinantur judices. Solve, inquiunt, quia scripsisti, te solvere velle, solve, quia agnovisti, has litteras a te scriptas esse, solve, quia in istis fassus es, te debere. Tuam stoliditatem accusa, si pecunia non numerata tesseram cambialem dedisti. Omnia itaque redeunt ad litteras. Ex his solis omnis obligatio cambialis, ex his solis actio illa tam rigida nascitur: illæ solæ exceptiones omnes paullo altioris indaginis ipsamque exceptionem non numeratæ pecuniæ excludunt; manifesto indicio, totum contractum litteralem esse, & unico hoc niti obligationis fundamento.

§. XXI.

Neque nobis adversantur quatuor illæ personæ, inter quas cambiale negotium versari supra diximus. Quamvis enim alioquin contractus litteralis inter duas personas subsistat: quo minus tamen in cambio quatuor occurrant, nihil prohibet. In tota enim hac negotiatione contractus principalis a minus principali accurate est separandus. Ille inter remittentem & trassantem initur, eumque litteralem esse, jam satis demonstravimus. Reliquæ personæ acce-

dunt tamquam priorum mandatarii. Inter priores contractus perficitur: posteriores accedunt ad ejusdem consummationem, uti recte observavit vir doctissimus A. A. PAGENSTECHERUS *Admonit. ad Pand. Part.* III. §. 133. *p.* 366. Trassans mandat acceptanti, ut solvat. Remittens mandat præsentanti, ut pecuniam pro se accipiat. Et hinc inter remittentem & acceptantem nihil intercedit negotii; acceptans non obligatur nisi ex acceptatione, qua se mandatum & veluti trassantis personam suscipere declaret. Ergo vi mandati tunc tenetur ad solutionem; aliquando & tamquam negotiorum gestor, si cambium ad se non directum *per honore di lettera* acceptarit. Ita & præsentans remittentis procurator est, sive in rem suam, si ipsi summa cessa sit, sive in rem alienam, si in remittentis gratiam exigere jussus sit. Quum itaque hæ personæ sint accessoriæ negotii, inter remittentem & trassantem contracti, id vero ex solis litteris cambialibus oriatur: non sane videtur dubitandum, quin tota illa negotiatio ad contractus litterales quam commodissime referatur.

§. XXII.

Quemadmodum autem litteris substantiam capit hic contractus: ita eas etiam verbis semel usu receptis conscriptas esse decet. Formulæ ubique occurrunt, unde iis immorari nolumus. Id vero observare visum est, quædam in iis esse supervacua, vel

veluti invocationem nominis divini, *Adio*, *Laus Deo*, repetitionem promissi in cambiis propriis, *leiste gute Zahlung nach VVechsel Styl*, *und nehme Gott zu hulfe*, valedictionem, *Gott zu Gnaden empfohlen*; quædam necessaria, ita ut omitti non possint nec debeant. Sic e. g. omnino mentio facienda cambii, sive explicite: *ich zahle auf diesen meinen VVechselbrief*, sive implicite: *ich zahle auf diesen meinen sola*, *prima*, *secunda*. Omnino exprimendum, quæ prima, secunda, tertia sit tessera, si priores datæ: *der Herr zahle auf diesen meinen* secunda *VVechselbeief*, *vvann* prima *noch nicht bezahlt*: Memoranda est necessario summa solvenda, dies solutionis, genus pecuniæ. Denique res ipsa docet, nec subscriptionem nominis, nec notationem diei & consulem abesse debere. FRANCK. *Instit. Jur. camb. Lib.* 1. *sect.* 1. *tit.* 8. *Ordinat. camb. Elect. March. art.* 1.

§. XXIII.

Sed quæritur, an & *valuta* facienda sit mentio? Nos ita censemus. Acceptatis jam litteris nihil interest, valutæ meminerit trassans nec ne. Solvere enim tenetur trassatus, non quia trassanti numerata est pecunia, sed quia acceptavit cambium, (§. XX.) adeoque hæc exceptio futura esset de jure tertii. ZANGER *de except. cap.* XIV. *n.* 54. FRANC. *Inst. Jur. camb. cap.* 8. §. 9. LUDOVIC. *Process. camb. cap.* 11. §. 6. At nondum acceptatis litteris omnino dispiciendum, quid singulorum locorum legibus

cautum. Sunt, quæ valutam exprimi jubent, eamque tam necessario requirunt, ut alias inde non dent actionem illam rigidam cambialem. *Capit. Vesunt. cap.* XIV. *Ordinat. Mercat. Ludovici* XIV. *Reg. Francor. tit.* V. *art.* I. *Cod. Leg. Dan. Lib.* V. *cap.* 14. *art.* 8. & 19. *Ordin. camb. March. Magdeb. Guelpherb. Halberst. art.* 1. *Jus camb. Austr. art.* 11. Aliis locis non adeo necessaria judicatur, veluti *in Ord. camb. Lips.* §. 3. & *Brunsv. art.* 28. Tutius tamen est, & iis locis facere mentionem *valutæ*, ubi illam non necessariam judicant leges publicæ, quia alias opposita non numeratæ pecuniæ exceptione reus omnino audiendus esset, modo probationem in se suscipere vellet. Ludov. *Process. camb. cap.* XI. §. 29. Unde eam semper utiliter exprimi, recte monuit Illustris Judicii Aulici Cæsarei Consiliarius de BERGER *Suppl. Elect. Process. Exsec. th.* 1. *pos.* 28. *p.* 11.

§. XXIV.

Quæ quum ita sint, definitionem cambii localis & vere talis facili negotio reperiemus. Est enim cambium, uti hactenus demonstratum, contractus litteralis, quo is, qui litteras cambiales dedit, certam pecuniæ summam, a remittente acceptam, & in litteris expressam, præsentanti alio loco & ab alio solvere obligatur. Multa addi hic possent de variis cambiorum generibus, de eorumdem præsentatione & acceptatione, denique de effectu cambiorum & rigido il-

lo

lo agendi modo, qui in cambiis obtinet. Verum quum hic non institutiones juris cambialis meditemur, sed tantum quædam de negotiationis collybisticæ natura præmittere decreverimus: potius ad posterius dissertationis nostræ caput progredimur, daturi operam, ut, quæ vitia in hac negotiatione vitanda sint, breviter, at solide tamen, commonstremus.

CAPUT II.

De Cambiorum Vitiis.

SUMMARIA.

§. *I. Vitium quid sit?* §. *II. Est vel gravius vel levius.* §. *III. Vel proprium vel commune.* §. *IV. Alia cambia ipso jure tolluntur, alia per modum exceptionis.* §. *V. Unde hæc vitia?* §. *VI. Vitia ex personæ conditione orta.* §. *VII. An minorennes cambiare possint?* §. *VIII. An femina?* §. *IX. An filii familias?* §. *X. Vitia litterarum cambialium, si falsata.* §. *XI. Si & cambium & subscriptio falsa.* §. *XII. Si cambium subpositititium, subscriptio autem recte se habeat.* §. *XIII. An tunc locus sit juratæ diffessioni?* §. *XIV. Quid si in substantialibus aliquid mutatum?* §. *XV. Quid si falsum arguatur in die solutionis?* §. *XVI. Quid si in accidentalibus?* §. *XVII. Quis damnum ex falso cambio ferat?* §. *XVIII. Vitium cam-*

bii ob correalem obligationem. §. *XIX. Vitium ex forma litterarum cambialium.* §. *XX. An indossari adsignatio & inde actio cambialis institui possit?* §. *XXI. Vitiosum cambium, in quo cambii non fit mentio.* §. *XXII. An & illud in quo valuta mentio non facta?* §. *XXIII. Quo casu inutile fiat tessera amissa cambium?* §. *XXIV. Item omissa protestatione.* §. *XXV. Quid si protestatio culpa mandatarii vel notarii omissa?* §. *XXVI. An omne cambium possit indossari?* §. *XXVII. Vitiosum indossamentum in bianco.* §. *XXVIII. An Judaus Christiano cedere possit indossamentum?* §. *XXIX. Quoties indossare liceat?* §. *XXX. Indossamentum a decoctore factum vitiosum.* §. *XXXI. An Hamburgi vitiosum indossamentum inscio debitore factum?* §. *XXXII. Vitia cambiorum extrinsecus orta, veluti ex moratorio.* §. *XXXIII. Ex cessione bonorum & concursu. In qua classe creditores cambiales?* §. *XXXIV. Quadam leges creditores cambiales chirographariis praferunt.* §. *XXXV. Prascriptio quomodo vitiet cambium?* §. *XXXVI. Conclusio dissertationis nostra.*

§. I.

PErſpecta cambiorum natura, non erit difficile, & vitia negotiationis collybiſticæ intelligere. Quo vocabulo hic denotamus, quicquid negotiationem hanc infirmat, iiſque efficientiam ſuam detrahit. Quamvis enim proprie vitium ſit pravus animi habitus, qui veræ virtuti & perpetuâ illi ac conſtanti bene agendi voluntati oppo-

opponitur: non tamen novum est in jure nostro, ut id vocabulum & ad *corpus* & ad *negotia civilia* referatur. Sane in Edicto Ædilitio vitium accipitur pro morbo *L.* 1. §. 7. *ff. de Edict. Ædilit.* quamvis ab accuratioribus ita discernatur a morbo, ut hic sit temporalis corporis imbecillitas; vitium autem perpetuum corporis impedimentum. *L.* 101. §. 2. *ff. de V. S.* & ibi JO. GOED. in *Commentario* luculentissimo *p.* 775. GELL. *Noct. Att. Lib.* IV. *cap.* 2. Quemadmodum vero personis vel animi vel corporis vitia tribuuntur: ita & rebus, tum physicis, tum moralibus. Sic res furtivæ & vi possessæ, quia usucapione adquiri nequeunt, *vitiosa* dicuntur. *L.* 4. §. 6. *L.* 33. *pr.* §. 2. *Instit. de usucap.* Regulæ juris dicuntur *vitiari*, quum perdunt officium suum. *L.* 1. *ff. de R. J.* Scripturæ quoque certis casibus feruntur *vitiari L.* 94. *ff. eod.* itemque actus legitimi, quibus & *vitium adferri* legimus. *L.* 77. *ff. eod.* Quin omnia, quæ nullius momenti sunt, *vitiosa* vocantur in *L.* 29. *L.* 201. *ff. eod.* quæ & inutilia adpellantur, *L.* 201. *eod. rubr. Inst. de inutil. stipul.* & alibi passim. Et hoc quidem postremo sensu & nos hic vocabulo utimur, ut vitium cambii nobis sit, quidquid negotium collybisticum reddit inutile, eique vim atque efficientiam penitus, vel ex parte detrahit.

§. II.

Ex qua definitione simul patet, duorum ge-

generum esse hæc cambiorum vitia. Aut enim sunt *graviora*, & veluti morbi sontici, quia ita perimunt omnem obligationem, ut nulla inde actio, nulla exsequutio supersit, veluti si præscriptione plane exspirent. Aut non quidem per omnia obligationem, sed tamen cambialem actionem exstinguunt. Quæ vitia merito *leviora* adpellamus. Luculentum ejus rei exemplum suppeditant *Leges cambiales Marchicæ art.* 18. & *Magdeburgicæ art.* 24. quibus cautum, ut cambia propria anno a die solutionis (*von dem Verfall-Tag*) circumacto, non retineant vim cambii, sed chirographi vulgaris: elapso septennio plane omni obligatione & virtute priventur (*solche veraltete Wechsel-briefe sollen alsdann nicht weiter exigibel seyn.*) Ex iis itaque juribus septennis præscriptio gravis adfert vitium, annalis levius & quodammodo sanabile, quia saltim non omnis ex ejusmodi cambio actio exstinguitur. Non incommode etiam vitia quædam ex *jure*, quædam ex *facto* oriri dixeris. Nam vel ideo reus non solvit, quia nullius momenti est cambium, e. gr. si præscriptione elanguit, vel, quia cogi ad solutionem nequit, quantumvis cambium sit perfectissimum, e. gr. si bonis lapsus fuga sibi consulat. Priori casu jus actorem destituit; posteriore impedimentum ex facto oritur.

§. III.

Deinde quum cambialis negotiatio multa cum aliis contractibus communia, quædam

dam etiam propria habeat: fieri sane non potest, quin & cambiorum vitia in *communia* & *propria* dividantur; quorum illa præter cambium omnes conventiones, hæc solum contractum collybisticum adficiunt. Sic sane nullum est dubium, quin cambia ab infante, furioso, mente capto data nullius momenti sint. At idem aliis quoque pactis & contractibus omnibus accidit. *L.* 40. *ff. de R. J. L.* 70. §. 4. *ff. de fidejuss. L.* 18. C. *de jure delib.* Unde facile patet, *commune* hoc esse vitium contractibus omnibus. At quando leges quædam cambiales virtutem cambialem detrahunt tesseris collybisticis mulierum, quæ mercaturam non exercent: LUDOV. *Proc. Camb. cap.* 1. §. 8. *sequ. & Dissert.* singul. *de muliere cambiante*, vel ministrorum Ecclesiæ, *Mandat. Reg. Polon. anno* 1711. *apud Koenigkium*, vel denique rusticorum & civium ex plebe ultima: *Rescript. Friderici Duc. Saxo Goth. anno* 1687. *apud eundem Koenigk. p.* 2. 48. vitia hæc sunt negotiationi collybisticæ *propria*, quum alias obligare se possint hæ personæ omnes, seque obligare soleant quotidie. *L.* 6. *C. de revoc. don.*

§. IV.

Quemadmodum porro aliæ etiam obligationes vel *ipso jure tolluntur*, vel *per modum exceptionis*: VINN. *ad tit. Instit. Quib. mod. toll. oblig.* ita idem contingit cambiis. Sunt vitia, quæ *ipso jure* omnem eorum obligationem perimunt, v. g. si summa in cam-

cambio non sit expressa, si subscriptio desit, si trassantem eo tempore impuberem, furiosum vel mente captum fuisse constet. Contra si recte se habeant omnia, & tamen dolus malus trassantis, solutio, compensatio in continenti possint demonstrari: exceptionibus his cambium vitiabitur. Quo & restitutionem minorum referes. Eam enim nec in negotio collybistico denegare solent jura minoribus, si læsio probetur. MEV. *ad Jus Lubic. lib.* III. *tit. 6. art.* 21. *n.* 26. REMER. *de ver. obligat. valore. Sect.* II. *cap.*13. §. 14. nisi mercaturam exerceant. His enim solis omnem spem restitutionis intercludunt jura cambialia pleraque, modo vel annum ætatis vigesimum superarint. *Ord. Merc. Ludovici* XIV. *Reg. Franc. Tit.* I. *articu. 6. Jus Camb. Halberst. & Magdeburg. art.* 5. vel vigesimum primum, secundum. *Guelpherb. art.* 5. *Brandeb. art.* 5. Quamvis aliæ leges nullum plane annum definiant. *Jus Camb. Lips.* §. 2. *Dantiscan. art.* 39.

§. V.

Denique ut aliæ aliorum morborum caussæ sunt: ita & vitiorum cambialis negotiationis non omnium eadem origo est. Commodissime tamen ea vitia vel ex *personis* contrahentibus, vel ex *litteris* cambialibus, vel ex earum *præsentatione* & *cessione* seu *indossamento*, vel denique *extrinsecus* ex aliis caussis emergentibus derivantur. De quibus singulis pauca monere juvabit.

§. VI.

Quod ad *personas* attinet, earum conditio

tio non raro hanc negotiationem vitiare videtur. Quum enim cambium ſit contra-ctus, & quidem talis, qui ad litteralem proxime accedit, nullum quidem dubium eſt, quin eadem hic valeant, quæ de reliquis conventionibus jura ſanciunt, adeoque, quiſquis poteſt acquirere, is & cambio ſibi alium jure obſtringat, & quicunque ſe valide obligat, is & cambium dare, eoque ſe aliis obſtringere poſſit. FRANCK. *Inſtit. Jur. Camb. L. 1. Sect. II. tit. 9. §. 3. 4.* Attamen præter illas perſonas, quas paciſci poſſe vel non poſſe ex jure notum eſt, veluti furioſos, mente captos, infantes, prodigos, infantiæ & pubertati proximos, aliæ quoque ſunt, quas leges vel patiuntur cambiare vel prohibent, quarumque cambia vel graviore vel leviore vitio laborare novimus.

§. VII.

Primo enim nullum eſt dubium, quin minorennes, qui ſine curatore contrahunt, ſaltim ſecundum mores ubique receptos civiliter hodie haud obligentur, quamvis obligari omnino videantur jure Romano. *L. 101. ff. 43. ff. de V. O.* HUBER. *Prælect. ad Inſt. de inutil. ſtip.* §. 11. *ſequent.* Quid vero de cambiis? an & illa vitioſa ſunt, ſi a minore vel tranſſantur vel acceptantur? Non hic per omnia conſpirant diverſarum provinciarum leges. Irrita hujuſmodi cambia eſſe jubet *Jus Cambiale Guelpherb. art. 5*, & *Ordin. Camb. Hamburg. art. 49.* Id quod ideo procul dubio ita proviſum in patria hac mea ſuaviſſima, quia

ibi anno decimo octavo elapso majorennes censentur adolescentes, *Stat. Hamb. Par.* 1. *tit.* 8. *art.* 1. & *tit.* 9. *art.* 1. ante quod tempus non temere mercaturam quis suis auspiciis exercere solet. Alibi fere distinguitur, mercaturam exerceant minores, nec ne. Priore casu alibi perinde esse censetur, cujuscumque ætatis sint, qui negotiantur. Omnes enim promiscue rigori legum cambialium subjicit *Jus Cam. Lips.* §. 2. *Dantiscanum art.* 39. *Pruss. art.* 35. *VVratislav. nov. art.* 1. *Austriac. art.* 7. At aliis locis paullo benignius agitur cum minoribus etiam negotiantibus. Sane in Marchia Brandenburgica & Ducatu Magdeburgensi jus commune & in cambiis servatur, adeoque illis sine curatorum consensu se valide non obligant minores. Id unum singulare est, quod ibi paullo citius majorennes censeantur mercatores cambiantes, in Marchia nimirum anno XXI. in Ducatu Magdeburgico anno XX. elapso. *Jus camb. March. art.* 6. *Magdeb. art.* 5. Ubi nihil simile cautum: procul dubio servandum erit jus commune, quod minoribus, quocumque modo læsis, dat in integrum restitutionem, adeoque cambia minorum infirmat ac rescindit.

§. VIII.

Idem fere de feminis dicendum, quarum cambia facile vitiosa redduntur, & magnum detrimentum adferunt, si promiscue ab illis accipiantur. Distinguendum nimirum est, utrum se primario obliget fe-

femina, an pro alio intercedat, v. g. cambium ab alio trassatum acceptando, mariti cambio subscribendo. Utroque casu denuo interest, mercatrix sit femina, an alterius conditionis. Si mercatrix sit, nullum est dubium, quin rigor is cambialis locum habeat, sive se primario obligaverit, sive intercesserit pro alio. Nam quod ad prius attinet, omnia jura cambialia mercatricem cambiare permittunt. *Jus Camb. Lipſ.* §. *v. Jus camb. Auſtr. articul. 7. VVratislav. art. 2.* adeo, ut nonnullis locis sufficere credatur, si uxor mariti negotiationi præsit, quamvis suis auspiciis mercaturam non exerceat. *Ordin. camb. Numburg. Pruſſ.* §. 35. *Dantiſc.* §. 38. Nec de posteriore potest dubitari, quum ubique vigeat ea consuetudo, ut mulieres mercatrices uti non possint beneficio SC. Vellejani, in rebus ad mercaturam spectantibus, HERING. *de fidejuſſ. cap.* VII. *num.* 406. MEV. *ad jus Lub. lib.* I. *tit.* X. *art.* I. *num.* 76. STRYK. *Vſ. Mod. Digeſt. lib.* XVI. *tit.* I. §. 6. GROENEVV. *ad pr. C. de SC. Vell.* quamvis in Frisia, ubi purum jus Romanum in foro regnat, aliter se rem habere doceat JCtus celeberrimus ULR. HUBER. *Præl. ad Pand. tit. de SC. Vellej.* §. 13. At si mercaturam non exerceat femina: dupliciter contingere potest, ut ejus cambium fit vitiosum & inutile. Primum, si femina intercedat pro aliis, cambium acceptet, mariti cambio subscribat. LUDOV. *Diſſ. de mul. camb.* §. 14. RIVIN. *Enunc. tit.* I. *Enunc.* 16. *pag.* 149. 150. deinde si leges provinciales vel statutariæ mulieres.

lieres perpetuæ curatelæ subjiciant, & cambium sine curatorum subscriptione & consensu datum sit. Quemadmodum enim priore casu in promtu feminæ erit exceptio SC. Vellejani & *Authentica si qua mulier C. de SC. Vellej.* nisi his juribus ea, qua par est, sollemnitate renunciarit: KOENIGK. *ad Ord. Camb. Lips.* §. 2. *not.* 2. ita posteriore cambium nullius erit momenti. LUDOV. *dicta dissert.* §. 16. & 24. *Jus camb. Numb. apud Koenigk. p.* 243. Paucæ enim sunt leges cambiales, quæ promiscue omnes mulieres rigori juris Cambialis subjiciunt, veluti *Brunsuicenses artic.* 16. olim etiam *Marchica & Magdeburgica*, quas tamen novis rescriptis mutatas esse docet B. LUDOV. *Proc. camb. cap.* 1. §. 10. 11.

§. IX.

Præterea etiam cambium a filiofamilias trassatum vel acceptatum vitiosum habetur: si siccum adpareat, id est, si re ipsa sit cambium proprium, & tantum trassati speciem præ se ferat. Adeoque multo magis vitiosum erit ipsum cambium proprium, quod illo pallio vestitum non est. Uti enim prius vitium non semper incurrit in oculos, sed altioris indaginis habetur: ita posterius manifestum est, & ex ipsis litteris collybisticis statim patescit. Quis vero dubitet, quin sit mutuum palliatum, si filiusfamilias proprio cambio se obstrinxerit? BERGER *Suppl. Process. Execut. ad thes.* 50. §. 12. VOIGT *de Camb. thes.* 5. Quis dubitet, quin ita fraus facta SCto Macedoniano, eaque exceptio obfutura sit creditori, ex cam-

cambio agenti. *L.* 3. §. 3. *ff. L.* 7. §. 3. *ff. de SCt. Maced.* REMER. *de ver. obligat. valor. sect.* 11. *cap.* 13. §. 18. Sane id adeo verum est in Saxonia, ut ibi ne juratum quidem cambium subsistat, quo se filiusfamilias obstrinxit. BENED. HIER. DICEL. *de Camb. trassatis* §. 6. Attamen quum & jure communi SCti Macedoniani exceptio cesset, si pater sciverit, filium negotiari, vel id ei permiserit, vel non nominatim prohibuerit. *L.* 7. §. 11. *ff. de SCt. Maced.* plerisque fere cambialibus legibus cautum est, ut isti exceptioni locus tantum sit adversus cambia filiorumfamilias, qui mercaturam non exercent. Mercatores enim etiam in patria potestate constitutos ex cambiis suis, sive trassatis, sive propriis, omnino obligari, fere ubique creditur. *Jus camb. Dantisc. art.* 39. *Marchic. art.* 6. *Magd. art.* 6.

§. X.

Vitia hæc, de quibus diximus, ex personarum qualitate resultant. Non pauciora ex ipsis litteris nascuntur, si stilo, quem vocant, cambiali repugnent, vel aliud quid iis accidat, quod doli suspicionem haud levem injiciat. Ut ab hoc postremo vitio ordiamur, illud in jure vocatur *falsum*, cujus tot sunt species, ut vel earum numerum inire videatur difficillimum. Quum enim ingeniosa esse soleat improbitas in eludendis legibus: quotidie fere nova se offerunt δρήματα, callide excogitata; sed tanto digniora pœnis, quanto sunt ingeniosius reperta. Nos tamen ea ita partimur, quod aliquando totum cambium fal-

falsum sit & suppositilium, aliquando subscriptio recte se habeat, tessera autem collybistica νοθάτως vitio laboret, aliquando aliquid vel additum vel erasum dicatur. Omnia hæc vitia sunt, & quidem sontica ac gravissima, sed tamen non omnia ejusdem effectus habentur.

§. XI.

Aliquando totum cambium suppositilium & falsum esse dicitur, quod potissimum contingit, si falsarius alienam manum mentitur, & sic cambium supponit alteri, qui de eo numquam vel per somnium cogitavit. Nullum esse hujusmodi instrumentum nemo negaverit. *Leg.* 20. *C. de fid. instr. Nov.* LXXIII. *cap.* 7. At quum hæc fraus plerumque non pelluceat, adeoque vitium non semper sit visibile, sed altioris indaginis: quæritur, an statim is, qui negat, se hoc cambium scripsisse vel dedisse, ad juratam diffessionem admittendus sit? Idque sine dubio adfirmandum. Primo enim id commune habent processus exsequutivus & cambialis, ut reus aut recognoscere teneatur instrumentum totum, aut diffessione jurata elidere. Eaque electio ipsi adimi nequit, quando totum instrumentum falsum esse contendit. Deinde nec comparationi litterarum hic locus est, ubi fatetur reus litteras suis esse simillimas, sed suas tamen esse negat, quia id remedium tamquam altioris indaginis pertinet ad processum ordinarium, & tum demum habet

locum,

locum, si instrumenta producantur, ad probationem vel reprobationem, non, si exsequutive agatur. Suendendorff. *ad Fibig. p. 739. num. 362.* Adeoque nullius momenti erit hujusmodi cambium, si juret reus, *dass er es weder selbst geschrieben, oder unterschrieben, (vel acceptiret) noch durch andere schreiben oder unterschreiben (acceptiren) lassen, er sey auch die darinnen enthaltene* Post Imploranten *nicht schuldig.*

§. XII.

Paullo durior est rei conditio, si fateatur, suam esse subscriptionem, cambium autem ab aliena manu se inscio chartæ illitum esse. Cujus rei tristia exstant exempla. Retulit mihi JCtus eximius, Judæum produxisse cambium, cujus subscriptionem suam esse diffiteri non potuerit mercator, qui tamen statim ex lineis chartæ inductis ostenderit, chartam hanc se absente ex libro suo mercatorio, cujus primæ paginæ nomen suum inscripserit, esse evulsam & a Judæo callide huic negotio adhibitam. Sæpe etiam accidit, ut charta pura (*ein Blanquet*) nomine alicujus signetur, eaque aliis destinata usibus, deinde improbus homo abutatur ad cambium alteri supponendum; maxime si non adscriptum sit, cui usui inservire debeat charta, e. g. *Blanquet zur Vollmacht für Herren* Mævium *in meiner vor den Hamburgischen Gerichten obschwebenden Sache.* Hujusmodi quoque cambium nullius momenti esse, extra omnem dubi-

dubitationis aleam positum est: sed non æque expeditum, an & hic, ut superiore casu, reus promiscue ad juratam diffessionem admittatur?

§. XIII.

Mihi omnino distinguendum videtur, utrum nullum sit reo, nisi in negatione sua, præsidium, an in præsenti indicium aliquod falsi adsit, quod non injustam suspicionem possit excitare; qualia plura recenset EVERAD. *de fide instrum. cap.* V. *num.* 54. *sequ.* RULAND. *de Commissar. Part.* II. *Libr.* 5. *cap.* 29. MASCARD. *de Probat. Concl.* 257. Si prius: absonum esset, admittere reum ad jusjurandum, quum ita nihil proclivius futurum esset hominibus improbis, quam subscriptionem suam agnoscere, instrumenta negare, & creditori verba pro numis dare. LUDOV. *Proc. camb. cap.* *IX.* §. 5. *seq.* Quod & tunc dicendum, ubi quidem suspicionem falsi injicit reus, ejusve fundamentum adfert probabile, nec tamen id in continenti possit demonstrare. Hinc quum mercatori ex cambio Hamburgi die 7. Dec. scripto agenti a reo obverteretur exceptio falsi, ejusque fundamentum in eo poneretur, quod eo die Hamburgi non fuerit, idem refert Dn. LUDOVICI *cap. IX.* §. 7. latam esse sententiam a Scabinis Lipsiensibus, *cambium habendum pro recognito, & summam 365. imperialium solvendam cum expensis, exceptionem autem rejiciendam esse in reconventionem.* Cujus sententiæ non alia erat ratio quam quod fundamentum istud seu indicium falsi non statim

tim incurreret in oculos, sed altioris indaginis videretur. Contra quum VV. I. contra F. B. ageret, & ex cambio exigeret 561. imperiales, reus autem objiceret, litteras istas cambiales se inscio esse inscriptas chartæ puræ (*einen Blanquet*) alii negotio destinatæ, idque in continenti ex eo demonstraret, quod sigillum impressum esset, quum id cambiis imprimi non soleat, itemque quod scribæ suo hujusmodi chartam puram alii negotio destinatam tunc temporis dederit: pronunciatum ab iisdem Scabinis, *a reo aut agnoscendum documentum, aut jurata diffessione elidendum esse*. Idem *ibid.* §. 6.

§. XIV.

Quoties aliquid additum aut erasum esse dicitur, denuo dispici solet, primum, an id in oculos quodammodo incurrat, adeoque in continenti possit demonstrari, nec ne; deinde, utrum in substantialibus, an in accidentalibus aliquid mutatum videatur. Ad substantiam imprimis summa vel pecuniæ debitæ quantitas pertinet, quæ ideo a cautioribus & cifris & litteris exprimi solet, ut eo minus falsariorum artificio locus sit. Et tamen aliquando illa summa mutatur, maxime si notata tantum, non perscripta sit. Tunc quidem, si res quodammodo incurrit in oculos, vitiosum omnino censetur cambium, nec prius ex eo agi potest, quam ista falsi suspicio fuerit elisa. Falsi convicto actore, reus procul dubio ne jurato quidem diffitetur cambium, sed pure absolvitur merito. Exemplum ejus

rei luculentum est apud virum doctissimum Q. Sept. Florentem Rivinum *Specim. Except. forens. cap. ult. n.* 4. Ancilla quædam producebat cambium, ex eoque petebat 500. imperiales. Rei opponebant exceptionem falsi, quia ad oculum pateret, expressam initio fuisse summam 50. imperialium, postea autem additam nullam, atramento paulo nigriore. Quin ostendebant, duas nullas quodammodo esse delineatas, quamvis altera imperfecta sit, adeoque æque facile ex falso hoc instrumento 5000. quam 500. posse peti. Denique addebant, ne verosimile quidem fieri, ancillam domino tantam summam credere potuisse. Quum itaque priora indicia in oculos quodammodo incurrerent, pronunciatum a Scabinis Lipsiensibus, *quod contra D. S. V. actricem inquirendum sit de falso, & interea processus cambialis interquiescere debeat.* Male quidem eo tempore reis cessit illa inquisitio, actrice demum ad jusjurandum purgatorium admissa. Si tamen vel confessa vel convicta fuisset, procul dubio absolvendi fuissent rei.

§. XV.

Quid vero, si falsum non occurrat in loco suspecto, sed in aliis cambii partibus? Tunc nullam esse hujus exceptionis efficaciam omnes fatentur. FARINAC. *Part.* VI. *Quæst.* 153. *n.* 5. 36. 51. 71. MEV. *Consil.* 72. *n.* 6. 4. Quod tamen cum grano salis videtur accipiendum. Si enim durior ea depravatione fiat rei conditio: nullum est dubium, quin idem obtineat, quod superiore paragrapho diximus. Sic e. gr. si ad ocu-

oculum pateat, in cambio scriptum fuisse: *den* 12. Maji 1727. *zahle auf diesen meinen Sola VVechsel-Brief die Summa von* 2600. *Gulden* & postea numerum anni ita mutatum: *den* 12. Maji 1726. *zahle* &c. magnum reo præjudicium adfertur, quum, antequam dies venit, conveniatur. Itaque existimaverim, æque hoc casu locum fore inquisitioni de falso, quiescente interim actione cambiali. Quamvis enim in loco minus suspecto mutatio facta dicatur: tamen jam superiori capite ostendimus, diem solutionis omnino ad substantiam cambii pertinere.

§. XVI.

Aliud dicendum, si in solis accidentalibus cambii partibus falsum occurrat, & reus inde nihil capiat detrimenti. Tunc enim reus condemnari solet, quia nec cambium a se datum negat, nec debitum inficiatur: contra actorem tamen merito decernitur inquisitio de falso. Elegans hanc in rem præjudicium mecum communicavit JCtus eximius. Judæo Halberstadiensi a viro quodam illustri traditæ fuerant litteræ cambiales super 275. imperialibus. Eæ in numero singulari conceptæ fuerant: *den... zahel ich auf diesen meinen Sola VVechsel-Brief die Summa von Reichs-Thaler* 275. Iis autem præter debitorem principalem subscripserat C. C. E. quam subscriptionem jure cambiali loco *avalli* vel fidejussionis esse, supra jam monuimus. Judæus autem pro *Ich* rescripserat *VVir*, pro *mein*, *unser* & in fine addiderat verba: *Unde vvollen vvir in solidum dazu beyderseits verpflichtet seyn*. Debitore

bitore principali bonis lapso, cambium per notarium offerebatur fidejussori C. C. E. qui respondit, paratam quidem jam & sepositam fuisse pecuniam Judæo destinatam, sed quum videat, litteras dolose esse depravatas: se ad solutionem haud obstrictum sibi videri. Caussa in judicium deducta, absolvebatur C. C. E. reus, quia falsum tam erat manifestum, ut in oculos incurreret. Judæus nullitatis arguebat sententiam, actisque ad Ordinem JCtorum Halensium transmissis sequuta est sententia nomine Regis potentissimi concepta: *Nummehro aus den Acten soviel zu befinden, daß Implorat die VVechsel-Schuld der 275. Reichsthahler Einvvendens ungeachtet zu bezahlen schuldig. So viel aber das angegebene falsum betrift, VVurde Implorat schvveren, daß in dem VVechsel Brief die Veranderung de VVorte, Ich und Mein, ohn sein VVissen vzurcklich geschehen, und die am Ende benfindliche clausul eigenmacheiger VVeise dazu geschrieben vverden: so ist alsdenn unserm Fisco vvegen des begangenen falsi seine zustehende jura vvieder den Juden zu beobachten nochmalis billig aufzugeben. V. R. VV.* Rationes dubitandi & decidendi, a nobis latinitate donatæ, tales erant. Quamvis Imploratus ideo, quod cambium in pluribus passibus mutatum ipsaque clausula, *Und vvollen vvir in solidum dazu beyderseits verpflichtet sey*, se inscio inserta sit, existimet, se ob *L. 2. 4. ff. de prob.* neque ad recognoscendum documentum falsum & adulteratum, neque ad solvendos 275. imperiales

les obstrictum esse; quamvis etiam Judæus, se conscio vel occasionem dante, hanc mutationem esse factam constanter neget, & urgeat contra, eam a famulo suo Aaron Samson ex imprudentia magis, quam dolose, factam oportere, & hinc ob nudam præsumptionem sine liquida probatione indicium falsi nullum adesse, ob quod a Procuratore fisci adcusari possit per *L.* 14. C. *de fals.*: Attamen quia Imploratus, quod cambium hoc ante hanc mutationem Judæo datum subscriptione sua firmarit, inficiari non potest: hujusmodi subscriptio autem cambii alieni secundum jura collybistica involvat avallum, vi cujus subscribens se cambii possessori legitimo ad solutionem jure cambiali exigendam obligat, reservato sibi adversus debitorem principalem regressu. LUDOVICI *Proc. camb. part.* 123. *&* 151. & *Dispnt. de mul. camb.* §. 29. Quia etiam idem imploratus *fol. Act.* 4. dum Notario dixit, paratum jam fuisse pecuniam Judæo destinatam, veritatem hujus debiti cambialis non obscure agnovit. Quo casu sane iniquum esset, ob mutationem in cambio factam, & quam non factam esse, reipublicæ magis quam privati interest, summam debitam solvere detrectari. Quia denique, quod ad falsum attinet, Judæi negationi soli non multum tribuendum, idque in se pæna dignissimum & a Procuratore Fisci omnino vindicandum videtur, maxime si in posterum causa cognita patescat, eum, qui cambium mutavit, clausula sub finem adsuta intea-

disse, ut C. C. E. loco fidejussoris fieret correus, eique regressus adversus debitorem principalem intercluderetur, ad quam inquisitionem tamen fiscalem nondum in promtu esse indicium legitimum, nisi Imploratus adserta sua jurejurando firmaret: non potuimus non, prout sententia præ se fert, judicare.

§. XVII.

Ita falsum vitiat vel non vitiat cambium, si quæstio incidit, summa solvenda sit nec ne? At quum quatuor personæ ordinarie intercedant in cambio trassato: alia inde nascitur quæstio, quis damnum inde emergens ferat? Sic potest sane contingere, ut Titius Mævio debeat mille, Javolenus falsarius offerat Titio cambium, quod Mævii nomen præfert, quoque Mævius jussisse fingitur, ut mille solvantur Javoleno. Cui quæso nummi pereunt? Cui, nisi domino? qualis hic fingitur Mævius, simul ac Titius bona fide solvit. Hinc solvens absolvendus procul dubio, sive falsarius totas litteras collybisticas præter subscriptionem confixerit, sive verarum possessionem nactus se pro præsentante gesserit, modo a solvente absit omnis fraudis suspicio, vel culpa plene vacet, neque ullius argui possit negligentiæ. *L.* 13. C. *mand.* Ita judicatum refert SCACC. *de Commerc. & Camb.* §. 11. *Gloss.* 5. *n.* 342. quocum jungi possunt SPERAND *Negot. & Campf. Industr. p.* 11. REMER. *de ver. obligat. val. sect.* II. *cap.* 13. §. 68. MEV. *Decis. Part.* V. *Dec.* 175. *n.* 6. Idem dicendum, si genuinas litteras deperditas falsarius invene-

venerit, & se pro præsentante in cambio gesserit, si & hoc casu solventi nulla culpa potest imputari. FLECK. *Bibl. Jur. Civ. cap.* 14. *lib. III. Tit.* 5. *n.* 25. quamvis hic non tam in litteris, quam in persona falsum reperiatur. Hæc de eo casu, ubi subscriptio vera Mævii adest, vel verum cambium ab eo datum in falsarii manus incidit. Quod si contra falsarius trassanti plane subjecerit cambium, vel ejus nomen finxerit: acceptans suo periculo solvit, nec adversus trassantem, sed adversus falsarium habet regressum. HEYDIG. *cap.* 14. *p.* 127: Nec interesse videtur, falsum sit apertum, & in oculos incurrat, an artificiosius & parum manifestum. Nulla enim ratio est, cur vel remittens vel trassans damnum ferat, quum neuter cum solvente contraxerit, neque umquam eum solvere jusserit. *L.* 34. §. 4. *ff. de solut.*

§. XVIII.

Aliquando porro vitiosa fiunt cambia, quibus correalis obligatio introducitur, si correi non omnes subscripserint, & alia persona accesserit, quæ non eo animo subscripsit, ut obligaretur, sed ut satisfaceret officio. Dubitatio tunc nasci solet, an id vitium sit ita comparatum, ut avertat cambii recognitionem? Denuo respondendum, huic exceptioni in processu cambiali locum non esse, nisi vel in oculos incurrat vitium, vel reus præsumtione haud levi adjuvetur. Eidem, quem paullo ante laudavi, viro doctissimo acceptum fero casum, ex quo, quid mulieris possit cal-

lditas, intelligitur. Mulier quædam satis, ut tum videbatur, opulenta, A. E. K. a D. S. aliquot millia mutua acceperat, & pacta fuerat cum creditore, se & cambium proprium daturam, & a duobus filiis majorennibus I. V. K. & A. K. impetraturam, ut tanquam correi se obligarent. Concipiebatur itaque cambium nomine trium correorum: *Kunfftig-zahlen vvir drey vor einen, einer vor drey und alſo in ſolidum die Summa*: subscribebat filius natu major I. V. K. quum autem, ut supra diximus, in ducatu Magdeburgico mulier, quæ non exercet mercaturam, curatorem adhibere teneatur: mittebat litteras ad curatorem suum N. S. qui & ipse subscribebat hac formula: N. S. *curatorio nomine der Fr. A. E. B. vervvittvveter K.* Eo facto cambium tradebatur D. S. cujus filiam filius natu minor A. K. paullo post uxorem ducebat. Tantum vero abest, ut & is subscriberet, ut potius D. S. cambium hoc indossaret, & post ea tota illa familia debitrix bonis laberetur. Indossatarius itaque actione cambiali pulsabat Curatorem S. tamquam correum, qui ab inculto JCrum Halensium Ordine petebat consilium, an exceptione tutus sit adversus indossatarium? Et sane si dicendum, quod res est, vix dubitandum videtur, quin ad recognoscendum condemnari potuerit reus. Cambium enim diserte mentionem faciebat trium correorum: tres autem subscripserant, A. E. K. I. V. K. N. S. Deinde quamvis N. S. adscripsisset, se subscribere curatorio nomine *der A. E. K.* nihil tamen novi videbatur, eum-

dem

dem & tamquam curatorem, & tamquam correum subscribere. Denique exceptio rei in eo consistebat, quod tertii correi subscriptio dolo vel matris vel creditoris D. S. tamquam soceri ejus, fuerit omissa. Sed hoc non constabat ex cambio, adeoque altioris indaginis videbatur. At non leves tamen doli erant præsumtiones. N. S. enim subscripserat curatorio nomine, idque expresse adjecerat nomini suo: correalis autem obligatio non præsumitur, si alia obstet præsumtio fortior. Deinde acceptatio facta erat his verbis: *An uns* A. E. K. & L. V. K. Curator autem cambium non simul acceptaverat, ex eoque videbatur manifestissimum, illum non tamquam correum, sed ex officio tamquam curatorem subscripsisse. FRANK. *Inst. Jur. Camb. lib.* II. *Sect.* IV. *tit.* 4. §. 4. BERGER. *Elect. Discept. for. Tom.* I. *p.* 801. Denique illum Ordinem consultissimum non parum movebant præsumtiones, contra D. S. tertii correi socerum, ipsamque ejus matrem A. E. K. militantes, cui ex re lautissima intra breve tempus nec res nec fides superarat. Et hinc non dubitavit tum pro Curatore respondere. Quem vero eventum res habuerit, nescio: nisi quod & indossatarius postea idem fatum expertus & bonis fere lapsus, paullo segnius rem dicatur ursisse.

§. XIX.

Quæ hactenus exsequuti sumus, vitia fere ad falsi crimen vel stellionatum referas. Sunt tamen & alia, quæ ex ipsa litterarum formula & conceptione resultant. Sane aliquando creditor vel indossatarius existimat, sibi in

manu esse cambium, quum nonnisi assignationem possideat. Ejus vero natura a cambio quam diversissima est, quum in eo tantum consistat, ut unus mandet duobus, alteri, ut suo nomine solvat, alteri, ut ab hoc accipiat. *L.* 27. §. 2. *ff. de legat.* 3. STENGER. *de Assignat. merc.* §. 1. Unde primus, qui mandat, vocatur *adsignans*, *der Adsignant*, *der Ausgeber*. STENGER. *ibid. p.* 3. alter, qui pecuniam accipit, *Adsignatarius*, *der Innhaber*. STRYK. *Diss. de jure adsignat. inter mercat. in Usu Digest. tit. de hered. vel act. vend.* §. 29. & is denique, qui solvit, *adsignatus* vocari solet. *Ord. Camb. Dantisc. art.* 1. Ea vero tota a cambio differt. Nec enim adsignatio adsignantem liberat, quamvis ab adsignatario acceptata. FRANCK. *Inst. Jur. Camb. lib* 1. *Sect. III. tit.* 9. §. 9. & semel facta potest revocari, nisi adsignatarius adsignantis creditor sit. STRYK. *l. c.* §. 51. nec denique rigori actionis cambialis subjecta est, nec aliis cambii effectibus gaudet.

§. XX.

Bellissimam speciem idem, quem saepe laudavi, vir doctus mihi subministravit. Mercator in Lusatia G. Q. alteri C. B. litteras dederat, quibus D. Q. mercatorem Uratislaviensem jusserat solvere. Hae tales erant:

Zwey Monath nac dato geliebe Herr D: Q. in Breslau gegen diese meine adsignation ohne acceptation an Herrn C. B. oder Ordre Reichsthaler 800. *zu bezahlen. Es soll mich validiren. Loban, den* 18. *Mart.* 1719.

Rthlr. 800. *in* 7. *&* 17. *X.*

G. Q.

Paul.

Paullo post C. B. adsignatario bonis lapso, adsignans adsignatum D. Q. per litteras solvere vetuerat. Decoctor tamen C. B. interea hanc adsignationem *indossaverat in bianco*. Unde I. G. v. VV. tanquam indossatarius, illam veluti cambium Adsignato obtulit, & repulsam passus protestationem interposuit, ac denique actionem cambialem adversus Adsignantem G. Q. instituit. Quærebatur, an locus esset actioni cambiali, & an exclusis exceptionibus, litis ingressum impedientibus, reus ad recognoscendam illam chartam esset obstrictus? Idque rationibus solidissimis suffultus negabat inclytus JCtorum Hal. Ordo, quorum responsum operæ pretium fuerit integrum inserere: *Ob nun vvohl* 1. *die Rechte vermogen, dass bey contracten die in loco contractus ublich Rechte zu beobachten, vvelches allhier aus dem fundament, quod ibi quis contraxisse videatur, ubi solutio facienda,*

L. 21. *ff. de* O. *& A.*

Colleg. Arg. ad tit. ff. de jud. n. 2. 31.

die Stad Breslau zu seyn scheinet, als vvoselbst die assignirten 800. *Reichsthaler vermoge der ausgestellten assignation bezahlet vverden sollen. Und aber* 2. *dasige VVechsel-Ordnung de anno* 1716. *art.* 37. *ausdrucklich disponires, dass vvegen ausgestellter assignationen bey nicht erfolgter zahlung nach VVechsel-Gebrauch verfahren vverden solle: Hiernechst auch* 3. *in solchen fallen durchgehends gevvohnlich und der praxi gemas ist, dass der Innhaber eines auf ihn indossirten VVechselbriefes, vvann derselbe vvegen nicht erfolgter zahlung*

protestiret vverden, seinen regress nicht allein an den Indossanten, sondern auch an den Ausgeber nehmen, und insonderheit in dem Fall, da iener nicht mehr solvendo, sich sogleich an diesen halten konne.

Ord. Camb. VVratisl. art. 2. 3.
KOENIGK. *Ammerck. zur Leipz. VVechsel-Ordn.* §. 19. n. 2.

VVelches allhier um so vielmerhr scheinet statt zu finden, da 4, die richtige Bezahlung der valuta durch die clausul: Es soll mich validiren, in der assignation-selbst scheinet zugestanden zu vverden. Zudem auch 5. die assignation nicht nur an C. B. sondern auch an dessen ordre gerichtet ist, und daher ienem freygestanden, dieselbe vveiter zu indossiren, mithin deren Eigenthum an einen andern zu ubertragen.

Savary Parfait negotiant. P. 1. L. 3. C. 5. p. 123. 181.

VVelches Indossement so dann die VVirckung hat, dass Indossatarius sich schlechterdings an den Ausgeber halten kan, und auf die exceptiones, die dem Indossaten im VVege stehen mochten, insbesondre except. non num. pec. vel accepta valuta sich gar nicht einlassen darf.

Leipz. H. G. O. tit. XI. §. *allermassen.*
HOEKNER *de indossam. litt. cam. cap.* IV. §. 4. 5.

VVie dann auch 6. Implorantén nicht scheinet VVege zu stehen, dass B. die assignation nur in Bianco indossiret, und die Ausfullung derselben erst nach geschehener prasentation hinzugethan: allermassen dieses dem VVech-

VVechsel-Gebrauch nach von dem Innhaber eines VVechsels allerdings gechehen kann,

BERG. *Elect. Discept. for. Par.* II. *Suppl. p.* 356. TIT. *Jur. Priv. Lib. X. cap.* V. §. 46. 49. LUDOV. *Proc. camb. cap.* IV. §. 26. 88.

So gar, daß solche Ausfullung auch nach geschehenem proceß, usque ad motam litem annoch statt findet.

BERG. *Oecon. Jur. p.* 741. *num.* 3. KOENIGK. *Anmerck. ad Jus camb. Lips. artic.* XL. *num.* 6.

Daher es denn fast das Ansehen gevvinnem mochte, daß Implorant in seiner Intention genugsam gegrundet, und also nach VVechsel-Recht, oder doch vvenigstens executive zu klagen vvol befugt gevvesen.

Dennoch aber und dievveil 1, *eine assignation, dergleichen Q. ausgestellet, kein VVechsel ist, und daher aus selbiger nach VVechsel-Recht nicht geklagt vverden kan.*

Edict. El. Sax. de anno 1699. *n.* 3. 4.

Hiernechst auch 2, *das Recht des Indossements bey blossen assignationem nicht statt findet,*

GOLKNER *de litt. camb. indossam. cap.* I. §. 7.

immassen ein assignatarius als ein blosser Gevollmachtiger des assignantem anzusehen, auf vvelchen per nudum mandatum kein VVechsel transferiret vverden kan.

COCCEI. *de Assignat.* §. 10.

Dannenhero auch einem assignantem allezeit frey stehet, die ausgestellte assignation nach Gefallen zu vviederruffen.

STENGER. *de Assign. mert.* §. 42. KOENIGK. *l. c. ad* §. 25. *n.* 1.

VVoraus dann folget, dass, da solches im gegenvvartigen Fall von Q. geschehen, die gantze assignation dadurch gantzlich erloschen. Zudem 3, ex documento quæst. auch nicht einmal executive geklagt vverden kan ehe und bevor ietziger Implorant sich ad causam legitimiret, und die von B. an ihn geschehene cession und deren Richtigkeit, vvie auch die vom cedente souvol als cessionario geleistete valuta ervviesen.

LUDOV. *de legit. ad caus.* §. 14. 19.

Endlich auch 4, die obangefuhrten rationes dubitandi von keiner Erheblichkeit seyn: immassen, soviel die erste anbetrifft, dasjenige, vvas de loco contractus consumti angefuhret vvorden, nur von demjenigen Fall zu verstehen, da de obligatione acceptantis die Frage ist, als in dessen regard der Contractus eigentlich in loco solutionis geschlossen vvird. Dahingegen, soviel die obligation des Ausgebers betrifft, nicht der locus destinatæ solutionis, sondern locus initæ conventionis pro loco contractus zu achten.

SCACC. *de Commerc. & camb.* §. 11. *gloss.* 5. *n.* 212. SPRENG. *VVechsel practic.* §. XI. RAPH. *de Turre de camb. Disp.* 1. *q.* 12. *n.* 9.

VVoraus sich dann 5, von selbsten ergiebet, dass die Bresslavische VVechsel-Ordnung, vvorauf Implorant seine intention fundiren vvill, hieher keines vveges gehoere, vveiln sie zu Loebau nicht recipiret, auch auf gegenvvartingen casum nicht einmal applicable ist, angesehen darinnen nur denenjenigen die privilegia zugestanden vver-

vverden, vvelche vvurcklich acceptiret vvorden.

Jus. camb. VVratisl. art. 37. verbis: Erfolget die acceptation, so erlangen selbe dadurch die qualitat eines VVechsel-briefes.

solches aber von Q. assignation nicht gesaget vverden kan, als vvelche vveder acceptiret vvorden, noch die qualitaet eines VVechsels per acceptationem erlangen koennen, immassen der Assignant ohnzvveiffel eben darum die clausul: ohne acceptation miteingerucket, damit dieses sein mandat nicht per acceptationem als ein VVechsel angesehen vverden moechte: Aus vvelchem 6, ferner fliesset, dass der vermeinte Indossatarius v. VV. vveder seinen regress an den Assignantem nehmen, noch 7, solche assignation nach Art eines VVechsel briefes mit protest zuruck senden, oder aus selbiger gegen den Assignanten nach VVechsel-stil klagen koennen. Ausserdem 8, die beyegefügte clausel: Es soll mir validiren, die von B. geleistete valuta keinesvveges bevveiset, sondern nur so viel saget, dass die von dem Assignato an B. geschehene Auszahlung auf des Assignantis Rechnung als gezahlt passiren solle. Dahero solche VVorte nur auf das, vvas zvvischen dem Assignantem und Assignato vorgehet, ihr Absehen haben, den Assignatarium aber so gar nicht angehen,

TIT. *Jus. Privat. Lib. X. C. 5. §. 45.*

dass sie vielmehr bey Abfassung und erfolgten Indossament eines VVechsels nach der sonst einstimmigen Meinung der VVechsel-scribenten vor ein zeichen der nicht geleisteten valuta anzusehen sind.

SAVARY *Parf. Negot. C.* IV. *p.* 112. ZIPFEL.

de

de Tesser. collyb. sect. VI. §. 17. KOENIG. de litt. camb. præsent. §. 10. n. 12.

Zudem 9, B. als ein blosser Assignatarius kein Recht per indossamentum auf einen andern transferiren koennen, immassen er nicht nur schon fallit gevvesen, sondern auch ohnedem das Recht zu indossiren, vvie oben sub n. 2. ervviesen vvorden, blossen Assignatariis nicht zukommen kan. Endlich 10, das erfolgte indossement, vvenn es auch sonst in allen seine Richtigkeit hatte, schon darum gantz unkrafftig seyn vvurde, vveil es in bianco geschehen, und nach Ausvveisung des protests allererst nachher von Imploranten extendiret vvorden, vvelches nach den vornehmsten VVechsel-Ordnungen fur unzulassig

Brandenb. O. C. art. 13. Guelph. art. 43. Magdeb. & Halberst. art. 26. Brunsv. art. 20. Dant. Sc. art. 27. Lips. art. 11.

und ad legitimationem ad causam unzulanglich erachtet vvird. Ejusmodi enim inductionum magnus abusus esse potest, ut scilicet præter intentionem cedentis alterius nomen deinde in illo albo spatio exprimatur, cui tamen principalis jus cedere noluit. Quare si quis litteras cum solo nomine cedentis in dorso producit, ea ad legitimationem ad causam non sufficiunt.

LUDOV. de legit. ad caus. § 34.

Als halten vvir davor, dass Implorant gegen Imploraten vveder nach VVechsel-Recht noch executive zu klagen befugt, und daher Implorat von der Klage, immassen sie angebracht, zu entbinden, jener aber in expensas zu urtheilen und mit seiner etvvan habenden prætension allenfalls ad processum ordinarium zu vervveisen. V. R. VV.

Tam

Tam facile itaque incautos decipit formula adſignationis, ut quum teſſeram collybiſticam accipere ſe putent, nubem pro Junone amplectantur.

§. XXI.

Par ratio eſt omnium chartarum, quæ quamvis formam cambiorum præ ſe ferant, cambii tamen nec explicitam, nec implicitam faciant mentionem. Vitioſæ enim illæ ſunt eatenus, ut non ſufficiant inſtituendæ actioni cambiali, ſed adſignationum tantum habeant effectum, vel chirographi, ex quo exſequutive tantum agi poſſit. Hinc *in Leg. Dan. lib.* v. *cap.* xiv. *art.* 8. diſerte cavetur: *es ſolle ausdrucklich darinnen bekannt vverden, daſſ es ein VVechſel-Brief ſey.* Et quamvis id alii non putent neceſſarium, veluti B. STRYK. *de Accept. litt. camb. cap.* III. §. 9. TITIUS *Jur. Privat. lib.* X. *cap.* 5. §. 21. & alii: res ipſa tamen docet, ſi nulla plane fiat cambii mentio, e. g. *der Herr zahle an Mevium die Summa von* 1000. *Reichſthaler*, rem altioris fore indaginis, cambium hoc ſit, an adſignatio, adeoque cambiali rigori locum non futurum, quia proceſſus cambialis ea eſt natura & indoles, ut omnia, quæ actor in libello adfirmat, ex ipſis litteris cambialibus ſtatim clara ſint & liquida. Unde cambii mentionem vel explicitam: *der Herr zahle auf dieſen meinen VVechſel-Brief*, vel implicitam: *der Herr zahle auf dieſe ſecunda, vvann prima noch nicht bezahlet.* recte requirunt Illuſtris a BERGER. *Elect. Diſcept. for. p.* 706. *Suppl. Tom.* I. *p.* 48. 52. *ſeq. Suppl. ad Elect. Proceſſ. Exſequutiv.*

thes. L. pos. 24. *p.* 9. VVERN. *comp. Jur. lib.* IV. *tit.* 29. §. 2. RIVIN. *Enunc. Jur. ad Proc. Ord. Sax. tit.* XXV. *Enunc.* XXII. FRANCK. *Instit. Jur. Camb. lib.* I. *sect.* I. *tit.* VI. §. 7. 8. D. KOENIGK. *ad Jus Camb. Lips.* §. 3. *annot.* I. *p.* 6. ubi & præjudicio duplici eam sententiam confirmat.

§. XXII.

Quantæ utilitatis sit hæc observatio, vel inde patet, quod contingere possit, ut aliquando omissa cambii mentione ne exsequutive quidem ex charta hujusmodi agi possit. Si enim expressum est, eam esse cambialem vel collybisticam, parum refert, valuta expressa sit nec ne, quia cambialis actionis tantus est rigor, ut locum plane nullum relinquat exceptioni non numeratæ pecuniæ, ZANGER. *de Except. Part.* II. *cap.* XIV. *n.* 54. LUDOV. *Proc. camb. cap.* II. §. 6. KOENIGK. *ad Jus Camb. Lips.* §. III. *annot.* 2. *p.* 7. Id quod etiam celebriores leges cambiales agnoscunt, veluti *Lipsiens. art.* 3. *March. & Magdeb. art.* 1. *Brunsv. art.* 28. *August. art.* 7. *Francof. art.* 15. *Dantisc. art.* 16. *Colon.* §. 4. Et si vel maxime valutam leges desiderant, quod quasdam facere *cap.* 1. §. 22. monuimus: tamen nec vitiatur processus cambialis, post acceptationem factam, nec ante eam ulterius, quam ut reus audiendus sit, si pecuniam sibi haud numeratam esse, in continenti probare queat. At ubi omissum est cambii vocabulum, adeoque chirographi naturam induunt chartæ: non facta valutæ mentione ne exsequutivo quidem processui erit

lo-

locus, quippe qui ex iis demum nascitur instrumentis, in quibus caussa debendi specialis expressa est. Siquidem instrumentum alias non probat, sed aliunde sumenda erit probatio. *L.25.* §.4. *ff. de prob. Mev. 2. Dec.22.*

§. XXIII.

Vitiosæ porro aliquando fiunt tesseræ collybisticæ, in se satis perfectæ, si vel *præsentatio* non rite ac more inter mercatores recepto fiat, vel *protestatio* omittatur, vel sane, quod ad priorem casum attinet, contingat, ut cambium unicum (*ein sola VVechsel-Brief*) pereat, adeoque justo tempore nequeat offerri, antequam autem aliud a trassante adveniat, trassatus bonis labatur. Sane tunc inutilis erit nova illa tessera cambialis, quia nec quisquam est, qui eam acceptare teneatur, nec adversus trassantem datur regressus. MARPERG. *Descr. nund. cap.* X. *pag.* 23. 24. MARTA *Digest. noviss. tit. Epistola cap.* XVII. Quamvis enim sola amissio tesseræ contractum inter trassantem & remittentem haud exstinguat: SIG. SCACC. *de Commerc. & camb.* §.11. *gloss.5. n.*347. *seq.* SPRENG. *Pract. camb.* §. XIII. §. 90. (quicquid occlamet cum aliis MARQUARD. *de Jure Mercat. lib.* II. *tit.* 12. *n.* 63.) & hinc præstita cautione non modo trassans novam tesseram dare, sed & trassatus, si semel acceptaverit, pecuniam exsolvere debeat: *Jus Camb. Lips.* §. 33. *March. art.* 29. *Magdeburg. art.* 25. *Dantisc. art.* 27. FRANCK. *Inst. Jur. camb. lib.* II. *Sect.* III. *tit.* 4. §. 4. *seqq.* nihil tamen causæ est, cur trassans maneat obstrictus, si in-

si inter morbs præsentantis trassatus bonis labatur, nec æquum judicatur, trassantem ferre debere damnum, quod alter sua culpa sentit. Deinde quamvis paullo ante dictum sit, contractum inter remittentem & trassantem amissa tessera non infirmari: tamen & hoc casu non semper obtinebit rigor cambialis. Quid, si enim trassans neget, se valutam accepisse? quid, si inficietur, hujusmodi contractum initum esse? Tunc sane remittens agere non poterit cambialiter, ac ne exsequutive quidem. Nec enim tessera adest, quam recognoscat trassans, & tota narratio libelli facta complectetur altioris indaginis, adeoque eo ipso vitiabitur contractus cambialis, eatenus, ut ordinario processu agere teneatur remittens. Quod ipsum quoque eo casu continget, si post acceptationem perierit tessera, & trassatus se acceptasse neget. Unde in legibus cambialibus non abs re dicitur, quod amissa tessera rigor cambialis præstita cautione tunc demum locum habeat adversus acceptantem: *VVan ein acceptirter VVechsel Brief verlohren vvird, und der debitor der Schuld geständig ist.* Videantur *Jus Camb. Lips.* §. 33. & reliquæ leges cambiales paullo ante citatæ, quibus addenda *Ord. Camb. Hamb. nov. art.* 42. ubi ita disponitur: *VVan ein acceptirter VVechsel-Brief verlohren vvird, und der acceptant der Schuld geständig oder übervviesen ist* (quod fieri non potest nisi processu ordinario) *bleibet gegen denselben das VVechsel-Recht in vollen VVürden*, id est, si processu ordinario alter convictus sit, quod cambia-

bia-

biale debitum contraxerit, tunc adversus illum exsequutio secundum jus Cambiale fieri poterit.

§. XXIV.

Multo magis vitiatur cambium omissa protestatione, eo quippe fine interponi solita, ut, qui spe solutionis excidit, jura sibi omnia adversus trassantem & reliquos obligatos integra servet. Ea vero opus est sive tesseram acceptare recuset trassatus, sive facta acceptatione plane non solvat, sive solutionem justo diutius protrahat, fitque adhibito notario cum duobus testibus, quocumque tempore, & a Notario in instrumenti sollemnis formam redacta statim remittenda trassanti, FRANCK. *Inst. Jur. Camb. lib.* I. *sect.* IV. *tit.* I. *sequ.* Sive itaque protestationem quis plane omittat, sive trassantem vel auctorem suum ea de re non reddat certiorem, sive instrumentum protestationis haud transmittat; regressum amittet, adeoque inutile fiet cambium, SIGISM. SCACC. *de Commerc. & camb.* §. 11. *gloss.* 5. *quæst.* 10. *n.* 325. FRANCK. *l. c. tit.* I. §. 25. nisi eo casu, quo trassatus, facta acceptatione, non solvit, & ob istam moram interposita non est protestatio. Quamvis enim tunc de damno inde emergente trassans non teneatur ob protestationem omissam: acceptantis tamen obligatio adhuc salva est, adeoque præsentans adversus illum adhuc cambialiter agere, suumque, si solvendo sit, consequi poterit. CARPZOV. *Disp. de Camb.* §. 54.

§. XXV.

§. XXV.

Ob omissam vel non ita interpositam protestationem cambium & tunc vitium capit, si non culpa præsentantis, sed vel mandatarii, vel ipsius notarii non rite facta sit. Non magis enim regressum tunc habet adversus auctorem suum, vel adversus trassantem, quam si ipse negligentiæ posset coargui. Quemadmodum enim vel jure communi procurator officio suo minus recte functus negligentia sua domino nocet: *L.* 10. *C. de procur.* ita id multo magis obtinebit in negotio cambiali, ubi omnia veluti ad vivum resecantur, & sæpe vel in hora magnum periculum vertitur. Nec tamen in universum inutile erit hoc cambium, quum & adversus mandantem, cujus negligentia hoc accidit, regressum habeat, *Jus Camb. VVratislav. art.* 9. *Guelpherb. art.* 38. LESER. *Resol. dub. camb.* & adversus ipsum Notarium, tam male functum officio suo. Est enim id generatim expressum in Maximiliani I. Aug. *Notariat-Ordnung anno* 1512. *art.* 3. verbis: *Als lieb ihnen sey (zusamt dem, dass sie VViedesunge der Schaden und Interesse denen, so durch sie versaumet oder verfuhret vverden, zu thun schuldig sind,) unsere schvvere Ungnad, Straf und Buss zu vermeiden.*

§. XXVI.

Sæpe & indossamentum vitiosum est. Indossamentum modo esse cessionem cambii, modo nudum mandatum, jam supra *c.* 1. §. IX.

§. IX. monuimus. De hoc jam aliquid ulterius monere nihil attinet. Illa fieri ordinarie poteſt ab omnibus, ad quos cambium pertinet, ſive in teſſera hæc verba occurrant; *An Titium oder deſsen* ordre vel commiſſ; ſive non occurrant. Quamvis enim id neget D. KOENIGK. *Annot. ad Jus camb. Lipſ.* §. XI. nulla tamen videtur obſtare ratio, quo minus, quod meum eſt, alii cedere queam. LUDOVIC. *Proc. camb. cap.* IV. §. 23. *cap.* IX. §. 7. nec ſane intereſt traſsati, mihi, an indoſsatario ſolvat. LUDOVIC. *l. c.* FRANCK. *Lib.* I. *Sect.* II. *tit.* 5. §. 8. At aliud tamen in Gallia receptum, adeoque vitioſum ibi erit indoſsamentum, ſi in teſſera verba illa: *oder deſsen Ordre* deſiderentur. *Ord. Mercat. Ludov.* XIV. *tit.* V. *art.* 30. Nunc magis illud ex quorumdam locorum legibus valet, ſi indoſsamentum vel ceſſio fiat in alium locum, quam qui in cambio expreſsus eſt. *Ord. Camb. Lipſ.* §. 30. Imo Bulſani & in Italia plane evanidum & inutile habetur quodcumque indoſsamentum. *Ord. camb. Bulſan. art.* 8. DU PUY *de art. litt. camb. cap.* XIII. §. 7. *edit. Lat.* Quibus caſibus facile quidem, ſed tamen non ubique, vitiatur indoſsamentum.

§. XXVII.

Ubi hujus generis non exſtant ſanctiones, dubium equidem non eſt, quin indoſsamento locus ſit: at fieri tamen poteſt, ut vitietur, ſi fiat in *bianco*, id eſt, relicto ſpatio, cui indoſsamentum deinde inſcribatur, pro lubitu poſseſsoris: cujus rei exemplum

plum jam ſupra §. XIX. vidimus. Ejuſmodi enim indoſsamentum fieri prohibent *Jus camb. Lipſ.* §. XI. *March. art.* 30. *Pruſs. art.* 25. *Magdeburg. art.* 26 *Auguſt. art.* II. *Dantiſc. art.* 27. ob innumeras, quæ hic latitare ſolent, fraudes. Non ergo cambialis actionis rigor locum habet adverſus eum, cui ſolutio mandatur, quamvis facta ſit acceptatio, niſi ipſe *indoſsans* ante ſolutionem illud ſpatium expleverit. LUDOV. *Proc. camb. cap.* IV. §. 25. TITIUS *Jur. Priv. Lib.* X. *cap.* V. §. 46. 49. Indoſsantem dico id explere debere. Quum enim fraudis evitandæ cauſsa *indoſſatio in bianco* prohibita ſit: quid quæſo id ad evitandas fraudes faceret, ſi ipſe poſseſsor manu ſua ſpatium expleret, teſseramque ſibi ceſsam, & valutam a ſe numeratam eſse, fateretur? An ſic certior erit indoſsatus, quam pridem, quum ei indoſſatarius teſseram cum *indoſſamento in bianco* offerret? Unde omnino ſuffragandum hic videtur ſententiæ Dni LUDOV. *l. c. p.* 77. Nec obverti nobis poterit praxis quotidiana procuratorum judicialium, qui miſsas ſibi pro mandato chartas puras (*blanquets*) ipſi explere ſolent, eo effectu, ut ejuſdem habeantur virtutis, ac ſi ab ipſo mandante fuerint conſcriptæ. SVENDEND. *ad Fibih. p.* 225. *ſeq.* Multum enim intereſt inter mandatum procuratorium & teſseram collybiſticam. Illud dari ſolet cum ſubſcriptione: *Blanquet zur gerichtlichen Vollmacht an Herrn Titium in meiner vor den Stadt Gerichten zu H. gegen M. obſchwebenden Rechts-Sache*, adeoque ſtatim patet, cui data ſit hæc char-

ta,

ea, quidque ipsi sit inscribendum, nec facile abuti ea poterit procurator, quum certæ formulæ & clausulæ mandatorum judicialium in plerisque locis receptæ sint, quibus & hunc procuratorem uti oportet. At indossamentum litterarum cambialium *in bianco* fit sola subscriptione nominis, ex qua, nec cui indossatum sit, nec an valutam acceperit indossans, adparet. Unde merito explenda est ab ipso indossante. *Jus Camb. Brunsv. art.* 43. nisi indossatarius alio modo personam suam legitimare, vel cautione præstita securum præstare possit indossatum. Et ita respondit Collegium mercat. *Lips. d.* 18. *Jul.* 1694. *apud* KOENIGK. *in Parere* 13. *p.* 651.

§. XXVIII.

Quæstio porro hic oritur, an & Christianus & Judæus sibi invicem cambia cedere possint? Sane omnes hujusmodi cessiones in Germania lege publica prohibentur in *Rec. Imp. a.* 1551. §. 79. *& in Ord. Polit.* 1577. *tit.* XX. §. 4. Utroque enim loco cautum, ut actio a Judæo cessa Christiano nullius sit effectus. Enimvero si & a recessibus Imperii ob contrariam, quæ invaluit, consuetudinem impune receditur: *L.* 32. §. 1. *ff. de Legib.* §. 11. *Inst. de I. N. G. & C.* nullum est dubium, quin ubique lex illa exoleverit. Nam experientia, rerum magistra docemur, Judæos uti alia instrumenta, ita & cambia in media Germania ubique impune cedere Christianis. Nec exempla desunt, quod debitor cessus,

oppoſita licet illa exceptione, nihilominus ad ſolutionem condemnatus ſit. Vid. Illuſtr. a BERGER *Oecon. Jur. Lib.* III. *cap.* V. *theſ.* 4. *p.* 64. Sane cum H. P. mercator Judæo dediſſet cambium, hic vero illud per ſollemnem indoſſationem ceſſiſſet M. & ſociis, mercatoribus Chriſtianis, H. P. conventus & hac, & aliis exceptionibus ſe tuebatur. Nihilominus in Judicio inferiore Hamburgi d. 7. Maji. 1721. condemnatus eſt ad ſolutionem præſtandam. Interponebatur appellatio, in qua inſtantia prior ſententia a Senatu Ampliſſimo pure confirmabatur d. 3. Octob. 1721. Denique reo Reviſionis beneficio uſo, actiſque more majorum ad Ordinem JCtorum exterorum tranſmiſſis, iterum ſequuta eſt ſententia confirmatoria, reuſque in expenſas condemnatus eſt. Ratio ad hanc exceptionem pertinens ita ſe habet: *Ob er nun vvohl, betreffende die materialia, loco gravaminum anfuhret, ---- daſſ Appellaten auch ſo gar vvieder den klaren Reichs-Abſchied de anno 1577. tit. 20. §. Es ſoll auch. ſich actionem contra Chriſtianum a Judæo cediren laſſen: ----- dennoch aber und dievveil ---- der angefuhrte Reichs-Abſchied bey VVechſel-Indoſſements nicht beobachtet vvird, ſondern ein Jude einen von einem Chriſten ausgegebenen VVechſel einem andern Chriſten der allgemeinem VVechſel-uſance nach gar vohl cediren kan.* BERG. *Oecon. Jur. Lib.* 3. *c.* 5. *th.* 5. *p.* 643. *VVelches auch die Hamb. VVechſ-Ordnung, indem ſie die Juden denen Chriſten pariſiciret, tacite einraumet. Jus*

camb.

tamb. Hamb. art. 13. *Als ist man nach Inhalt des Urtheils allenthalben zu erkennen bevvogen vvorden*. Imo illi ipsi Doctores, qui istius Recessus usum aliquem superesse contendunt, varia tamen comminiscuntur, quibus ille eludatur facillime. Alii enim eum de Judaeis interpretantur, qui publica auctoritate non tolerantur. B. STRYK. *Annot. ad Lauterb. tit. de hered. & act. vend. p.* 327. Alii tantum eas cessiones prohiberi censent, quae velandae usurariae pravitatis caussa fiunt. *Carpzov. Part.* II. *Const.* XXX. *Def.* 45. *& Resp. Lib.* V. *resp.* 38. RICHTER *Decis. Part.* I. *Decis.* 36. *n.* 12. TIT. *Jur. Priv. Lib.* IV. *cap.* 4. §. 5. *p.* 460. rectius sane sibi consulturi, si sine ambagibus legem illam ab usu recessisse, contrariaque consuetudine jam pridem exolevisse, faterentur. Unde hodie non temere verendum, ne indossamentum a Judaeo factum in Germania vitiosum judicetur, quum in cambiis iisdem juribus perfruantur Judaei, ac Christiani, nisi quod illi pecuniam solutam ad exactorem perferre; hi eam domi suae exsolvere jubentur. *Jus camb. August. art.* 34. *Brunsv. art.* 25. *Francof. art. ult. Halberst. & Magdeb. art.* 30. *VVratislav.* §. 11.

§. XXIX.

Facilius contingit, ut vitiosum fiat indossamentum, si nimis saepe repetatur. Quemadmodum enim §. XXV. diximus, indossationem quibusdam locis plane non admitti: ita alibi admittitur quidem, sed non

nisi semel, veluti Noribergæ. *Jure enim cambiali istius urbis art.* 10. cautum est, ut cambia sæpius, quam semel, girata nec a mercatoribus pro cambiis habeantur, nec acceptentur, nec summa ex iis exigatur, nec interposita protestatione remittantur, vel instrumentum protestationis a notario super iis conficiatur. Paullo benignius est *jus camb. Guelpherbit. art.* 42. quod plures quidem girationes vel plura indossamenta, sed non tamen ultra quartum admittit, additque: *da es uber dass vierdtemahl geschehe, soll derselbe nicht acceptiret, noch dagegen einige protestation verstattet vverden*. Reliquæ leges Cambiales quidem de abusu harum girationum conqueruntur, optandumque esse fatentur, eas ob insignem abusum (de quo Phoonsen *Stil. camb. Amst. cap.* XXXII. *pos.* 27. & *cap.* XXXVII. *pos.* 13.) ubique prohiberi, consuetudini tamen & moribus id tribuunt, ut eas in infinitum permittant. *Ord. camb. Lips.* §. XI. *March. art.* 30. *Magdeb. art.* 39. *August.* XI. *Francofurt.* §. XI. *Dantisc. art.* 27.

§. XXX.

Nec minus vitio insanabili laborat indossamentum factum ab eo, qui jam foro bonisque cessit. Quemadmodum enim is nulla de re sua valide disponit, *L.* 6. §. 7. *ff. quæ in fraud. cred.* adeoque nec alium liberat, nec alii recte solvit: *l.* 14. §. 1. *ff. de solut.* ita nec cambium recte vel trassat, vel acceptat, vel indossat. Sperand.

Ne-

Negotiat. & *campſ. induſtr. pag.* 81. Id quod etiam urgeri vidimus ab Ampliſſimo Juriſconſultorum Halenſium Ordine in *Reſponſi* §. XIX. *adducti ratione decidendi nona*. Imo tantum abeſt, ut liceat decoctori indoſsare, ut potius quædam leges Cambiales, veluti *Lugdunenſes art.* 13. etiam ea omnia indoſsamenta irrita eſse jubeant, quæ intra decem proximos ante fugam dies ab eo facta ſunt, imo quæcumque intra hoc ſpatium perfecit decoctor, excepta ſcontratione. Nullius igitur momenti erit cambium, ſaltim poſt fugam ab obærato indoſsatum, quum poſseſsor nec ex indoſsamento hujuſmodi agere, nec regreſsum ſperare poſſit, vel adverſus indoſsantem, quem bonis omnibus evolutum fuga in neſcio quem terrarum angulum abſtulit, vel adverſus curatorem bonorum, qui potius cambium illud tamquam in fraudem creditorum alienatum, revocandum eſse cenſebit, ſi ſapit.

§. XXXI.

An indoſsamentum Hamburgi fieri poſſit inſcio indoſsato quæſtio videtur dubia, quam jam nobis excutiendam ſumemus. Quamvis enim jure communi ceſſio nominis etiam ignorante vel invito debitore ceſsò fieri poſſit, *L.* 1. *de novat.* & *deleg.* & ea etiam in re delegatio a ceſſione differat: *d. L.* 1. *C. eod.* aliud tamen cautum videri poſset jure ſtatutario Hamburgenſi

Part. 1. tit. XII. §. 3. Es soll aber bey solcher cession und Ubertragung der Debitor allervorge von demjenigen, vvelcher die Handschrifft annimt, gefraget vverden, ob er einige Einrede gegen die Handschrifft habe. Sed vere nihil novi sanciunt statuti hujus auctores, sed uti recte vir doctus in notis MS. ad statutum Hamburgense monuit, *hic versus tantum cautionis & majoris securitatis caussa additus est.* Non enim nulla judicatur cessio inscio debitore facta: sed tantum additur: *In Verbleibung dessen, vverden dem Debitori alle seine rechtmassige exceptiones zur Zeit der Bezahlung vorbehalten.* At juris communis est, cessionario obstare exceptiones in rem omnes, quæ cedenti opponi potuissent. Jo. a SANDE *de Action. ceff. cap. XIII.* Ex quo facile patet, etiam ad cambia hoc statutum non pertinere, quum & de chirographis tantum loquatur, & in cambio indossanti etiam non obstent aliæ exceptiones, quam quæ in continenti liquidæ fieri possint. Hinc quum H. P., de quo §. XXVII. etiam hac exceptione usus esset; JCti Halenses in rationibus decidendi eam ita exploserunt: *Ob vvohl - - - andern theils appellate besage der Hamb. Stadt-Rechte P. 1. tit. 12. art. 3. verbunden gevvesen, bey cession und Ubertragung dieser obligation debitorem vorher, ob er gegen dieselbe einige Einrede habe, zu befragen: - - - dennoch aber und dievveil - - - die angeführte dispositio juris statutarii Hamb. von Ubertragung der obligationen nur von Handscrifften redet, und auf die VVechsel, vvelche unter Kaufleu-*

ten

zen frey indossiret werden, nicht zu appliciren ist, &c.

§. XXXII.

Reliquum est, ut & illa cambiorum vitia expendamus, quæ extrinsecus & non ex ipsis lieteris emergunt. Quo potissimum referimus moratoria, cessionem bonorum, & præscriptionem. Induciæ moratoriæ quid sint, satis ex ipsis juris compendiis patet. Iis vero impetratis nullum est dubium, quin & cambialis ille rigor adversus debitorem interquiescat, locusque sit exceptioni indulti moratorii. LUDOV. *Proc. Camb. cap. X.* §. 8. Quum enim eo fine indulgeri soleat, ut debitor fortunæ injuriis ad rem paullo angustiorem redactus, interim veluti respiret & res suas constabiliat: nemo non videt, hanc rationem & ad debita cambialia pertinere. Vitiosum itaque hoc casu cambium fieri poterit, non modo, quatenus per tot annos nullam producit actionem, verum etiam ob imminens fugæ vel decoctionis periculum. Raro enim obærati intra hoc spatium ad meliorem fortunam adspirant, sed plerumque convasatis fortunarum suarum reliquiis sub finem induciarum in pedes se conjiciunt, vel certe bonis cedentes inanes creditoribus plerisque actiones relinquunt. Quæ quum ita sint, paucæ quædam leges ita consulunt creditoribus cambialibus, ut vel moratorium obæratis denegent, nisi edito inventario bonorum & citatis creditoribus, *Jus Camb. March.* §.43. *Magd.* §.38. *Kon. Preuss. Reglement von Verbesserung des Justitz-Wesens*

 §. 17.

§. 17. vel illi omnem virtutem adimant adversus debita cambialia. *C. Leg. Dan. lib. V. cap.* 14. §. 25. *& Norveg. lib. 5. cap. XIII. art.* 24.

§. XXXIII.

Deinde, promtam illam exsequutionem amittunt cambia, si debitor bonis cesserit, vel illo invito fiat concursus creditorum. Quamvis enim priori casu beneficium cessionis bonorum, imo & competentiæ & solutionis particularis denegari soleat, si debitum sit cambiale: *Jus Camb. Halberst. & Magdeb. art.* 38. D. BARTH. *Hodeg. forens. c. III.* §. 28. *p.* 660. inanis tamen erit actio adversus debitorem, bonis omnibus evolutum, nisi forte dulce sit creditori, debitorem carceris squalore macerare, ejusque miseria nonnumquam oculos pascere loco solutionis. At posteriore casu vix superest spes vel solutionis vel vindictæ, si, quod plerumque fit, debitorem communem fuga abstulerit. Adversus enim curatorem bonorum frustra aget cambialiter: & si res ad protopraxiam creditorum pervenit, possessor cambii non pinguiore gaudebit privilegio, quam nudi chirographarii. *Jus Camb. Halberst. art.* 33. *Magdeb. art. eod.* TITIUS *Jur. privat. lib. X. cap.* 10. §. 40. LUDOV. *Proc. Camb. cap. XVI.* §. 5. adeoque his simul satisfiet pro rata in classe ultima, ad quam raro quidpiam ex debitoris bonis solet pervenire. Quod adeo verum est, ut secundum *Jura Camb. Magdeb. & Halberst. art.* 33. nec non *Marchic. art.* 37. ne tunc quidem inter hypothecarios collocentur, si litteris cambialibus clausula inserta sit: *bey Verpfändung meines Vermögens,* quip-

quippe quam hæ leges nullius momenti esse jubent, quamvis alioquin extra has provincias valeat hæc constitutio pignoris vel hypothecæ, modo in Saxonia & vicinis regionibus quoad immobilia accedat confirmatio judicialis. LUDOV. *Process. Camb. cap. XVI.* §. 6. STRYK. *Us. Hod. Pand. tit. qui potiores in pign.* §. 3.

§. XXXIV.

Quum vero id damnum mercatores etiam industrii sine culpa ferre teneantur: non sane iniquæ sunt leges, quæ creditoribus cambialibus jus tacitæ hypothecæ indulgent. Mediolani sane & Avenione hoc privilegium concessum esse collybistis observat NIC. de PASSERIBUS *de script. privat. lib. III. de litt. camb. quæst.* 11. *n.* 7. 8. Simile quid in Gallia obtinet, ubi cambia a proxenetis subscripta a die exactionis; non subscripta a tempore recognitionis hoc privilegio gaudent. SAVARY *Part.* 1. *lib. III. cap.* 7. *pag.* 247. In Ducatu Brunsvicensi ac Regno Sveciæ cambiale debitum omnibus hypothecis generalibus præfertur, & proxime ab hypothecis specialibus, judicialibus & debitoribus privilegiatis collocatur, *Jus Camb. Guelpherb. art.* 55. *Svecic. art.* 26. Hipothecis omnibus postponunt & debitis chirographariis præferunt cambia *Jus Camb. Pruss. art.* 33. *VVratisl. nov. art.* 35. *March. art.* 37. Sed hæc, tamquam jura singularia & privilegia, magis ad exceptionem, quam ad regulam pertinent, adeoque moto jam concursu cambia virtutem suam ordinarie

amittunt, & in chirographos degenerant; nisi forte quis ipsum debitorem fugitivum persequatur.

§. XXXV.

Præscriptionem denique ut omnes alias obligationes, ita & cambialem perimere, nemo dubitaverit. Vitiosum itaque habebitur cambium, cujus virtus præscriptione ita elanguit, ut nec actionem producat, nec ad compensationem prosit. Currere autem incipit præscriptio a die solutionis, vel a prorogationis termino, & ordinarie longissimo tempore finitur. *L. 3. C. de præscr. 30. vel 40. ann.* MEV. *Consil. postum. cap. 1. n.* 18. LUDOV. *Proc. camb. cap. XI.* §. 2. 3. Sed id jus admodum restringunt leges cambiales. Lugduni enim elapso anno inter cives, circumacto triennio inter exteros cambia exspirant, eatenus, ut solutio jam facta esse præsumatur. *Ord. Camb. Lugdun. art.* 10. In reliqua Gallia quinquennii lapsu tunc demum cambialis actio extinguitur, quando debitor jurejurando hanc præsumtionem factæ solutionis confirmet. FRANCK. *Instit. Jur. Camb. lib. II. Sect. IV. tit. 3.* §. 6. In Dania litteræ cambiales omnes vicennii lapsu irritæ fiunt. *C. Leg. Dan. lib. V. cap. XIV. art.* 4. *Norveg. lib. V. cap. XIII. art.* 2. In Electoratu Brandenburgico cambia propria decennio; in Ducatu Magdeb. & principatu Halberstadiensi septennio, *Jus Camb. March. art.* 28. *Magdeb. & Halberst. art.* 24. alibi anno uno, sex hebdomadibus & tribus diebus cambia; trassata post quatuor hebdomadas exspirant. *Jus Camb. Lips.* §. 32. *Dantisc. art.* 36. *Guelpherb.*

pherb. art. 45. Effectus vero brevioris hujus præscriptionis non est idem. Aliquando enim cambialis tantum rigor cessat, & tunc adhuc locus est processui exsequutivo. Aliquando & hic tollitur, & tunc processus ordinarius superest. Aliquando & hoc præscriptione sublato nihil juris remanet. Singula jam exsequi non vacat, nec necessarium videtur. Præterquam enim, quod scriptio mea in majorem molem jam excreverit, quam initio animo perceperam, otium nobis hic fecerunt GOTTEFRID. GUIL. KUSTNERUS in erudita dissertatione *de menstrua & annua præscriptione litterarum cambialium*. D. LUDOVICI *in Proc. Camb. cap. XI.* §. 7. *seqq.* & vir meliore fortuna dignissimus, D. JO. CHRIST. FRANCK. *in Inst. Jur. Camb. lib. II. sect. IV. tit. III.*

§. XXXVI.

Nos vero jam portui proximi vela contrahimus, & id sub finem precamur, ne lector cultiori latinitati adsuetus nobis succenseat, de re ad mercaturam potissimum pertinente vocibus mercatorum usis. Quemadmodum enim barbariem non adfectavimus: ita nec abstinendum censuimus a vocabulis in hac negotiatione jam semel receptis. Non magis enim intelligerent ii, quorum maxime interest hæc legere, si vocabula collybistica alia ac puriora conquisivissemus, quam nunc fortasse nos intelligent, qui his sacris non sunt initiati. Deo autem, qui studiis nostris hucusque adfuit clementissime, gratias, quas mens concipit, maximas agimus, eique nos nostraque omnia pie consecramus.

COROLLARIA.

I.

Legatus, priusquam admittitur, non est inviolabilis.

II.

Pœna non nisi a superiore potest infligi.

III.

Querela inofficiosi testamenti non est remedium præparatorium, sed potius species hereditatis petitionis.

IV.

Tutor culpam levem præstare debet.

V.

Tutoris datio non potest mandari.

VI.

Ex delicto servi vel filiifamilias actio de peculio non competit.

VII.

In servitute oneris ferendi dominans parietem reficere debet.

VIII.

Actiones jure civili non possunt cumulari.

DE

DE
P. JUVENTIO CELSO,
JURISCONSULTO EXIMIO, SUIQUE SÆCULI ORNAMENTO.

EXERCITATIO XI.

QUod veterum non nemo (a) præclare ac sapienter monuit, seligendum cuilibet esse exemplum aliquod illustre ac laudabile, in quod inspiciat, quod miretur, ad quod denique, se quoad ejus fieri potest, totum effingat ac componat: id & mihi, tertium jam auspicaturo docendi munus, studiose faciendum esse existimavi. Eo consilio P. JUVENTIUM CELSUM, virum sapientissimum, & JCtorum, qui Trajani sæculum ornarunt, facile principem, tametsi levi pennicillo descriptum, conspectui publico exponere decrevi, idque non modo mei caussa, ut habeam, cujus ad exemplum, quantum virtus ac religio patitur, me sub muneris auspicia exigam, sed & potissimúm in gratiam generosæ lectissimæque juventutis, cui me studiaque mea omnia consecravi, cujusque vel maxime interest, ut in summorum virorum studia atque actio-

(a) Senec. *Epist. XI.*

actiones, tamquam in extersum aliquod speculum, inspiciat, eorumque excitata exemplo, ad eamdem veram laudem, ad quam illos pervenisse animadvertit, pleno gradu, summaque animi contentione enitatur.

Accedit & alia ratio, quæ ad hanc operam JCto excellentissimo navandam me non modo incitavit, sed & facile perpulit. Ejus enim Manibus fatum tam triste atque illætabile incubuit, ut haut sciam, an aureo illo jurisprudentiæ sæculo immortalitatem nominis & magis meruerit quisquam, & minus consequutus sit, quam Celsus noster, cujus ipsum prope genuinum nomen ex hominum memoria jam pridem evanuisset, nisi illud in celeberrimo SCto, quod eo consule prodiit, (b) & in ipsis marmoribus (c) integrum atque incorruptum exstaret. Spartianus sane, (d) scriptor haut proletarius, illum perperam JULIUM CELSUM; alii plerique, Plinii (e) & codicis Florentini (f) scripturam imitati, pro JUVENTIO JURENTIUM adpellitant.

(b) Leg. 21. §. 6. *ff. de heredit. petit.*

(c) Gruter. *Inscript. p. DCLVII*, 1.

(d) Æl. Spartian. Vit. Hadrian. *cap. XVIII.*

(e) Plin. *lib. VI. epist. V.*

(f) L. 7. §. 1. *ff. de oper. lib.* Addantur *l. 10. Cod. qui testam. facer. poss. & L. ultim. Cod. de serv. reip. man.*

litant. (ff) Sed quemadmodum priorem nævuum jam Is. Casaubonus sagaci ingenio notavit absterfitque; ita permutatione litterarum B. & V. nihil fuit medio ævo frequentius, in eaque tantum sibi indulserunt librarii & lapicidæ semigræculi, ut non magis mirandi videantur JUBENTII, quam *Balerii*, *Bari*, *Bibiani*, *Birginii*, *Biltorini*, *Bincentii*, *Jaboleni*, *Libii*, *Seberi*, & sexcenta hujus generis, quæ in priscis monimentis utramque paginam faciunt. (g) Non itaque a *jubendo*, sed, ut recte conjecit Sigonius, (h) a juventute nomen tulerunt Juventii, idque luculenter confirmat hujus gentis denarius apud Hub. Holzium, (i) in quo & veram scribendi rationem, & Juventæ Deæ simulacrum, ad ostendendam nominis originem sculptum, observamus.

Si, quemadmodum auro a vena, ita magnis ingeniis a natalium fortuna quædam commendatio accederet: vere profecto possemus adfirmare, libera adhuc repgentes non adeo multas Romæ floruisse, quæ vel antiquitate generis, vel majorum glo-

(ff) Brisson. παρεργ. n. 8.

(g) Reines. *ad Inscript. Class. I, 10. p. 24.* V. A. Henr. Brenkm. *Adpend. Fast. Consul. Reland. p. 850.*

(h) Sigon. *de Nom. propr. Rom. pag. m.* 1427.

(i) Golz. *Fast. Magistrat. & triumph. pag. CXXXIV.*

gloria, cum Juventia ulla ex parte fint comparandæ: Hæc enim, tametsi plebeja, (k) & Tusculo, (l) municipio celebri potius, quam magno, oriunda, tam celeriter tamen Romæ ad honores amplissimos adspiravit, ut non modo primo Urbi Ædiles curules dederit, (m) verum etiam quam plurimos viros consulares, prætorios, ædilitios, inter fumosas per atria ceras

---

(k) Cic. *pro Planc. cap. XXIV.* (l) Id. *ib. cap. VIII.* (m) Ipse suæ genti hoc decus vindicat M. Juventius Laterensis apud Ciceronem *pro Planc. cap. XXIV.* Quod si verum est, (Cicero enim, *se, non abhorrentem a studio antiquitatis, id tum primum audivisse*, ait,) circa annum ab U. C. CCCXC. factum oportuit, quo teste Liv. *lib. VII. cap. I.* primum *verecundia imposita Senatui, ex patribus jubendi Ædiles Curules creari, conventumque, ut alternis annis ex plebe fierent.* Atqui non nisi XXV. annis ante Tusculani jura civitatis impetraverant, ceu idem refert Liv. *lib. VI. cap. XXVI. & XXXII.* Neque hic admodum movemur auctoritate Ciceronis, in agenda Plancii caussa adfectui, ut fit, indulgentis. Juventio enim magis comperta esse potuerunt gentis suæ decora ex commentariis, quos singulæ gentes de majoribus suis accurate perscriptos domi servabant. Vid. Gell. *Noct. Att. lib. X. cap. XIII.* Ez. Spanh. *de Usu & præst. Num. Tom. II. pag. 3.*

ceras numerarit, (n) ipseque M. Juventius Laterensis, tam illustri cretus sanguine, quum

(n) Quum nec Fulv. Ursinus, nec Ant. Augustinus, nec Vaillantius, nec quisquam, quod sciam, alius accurate de hac gente egerint: stemmatis a me compositi partem ex Adversariis huc transferre non pigebit:

T. JUVENTIUS THALNA, Trib. Mil. in bello Insubrico occubuit anno U. C. DLV. Liv. XXX, 22.

T. JUVENTIUS THALNA, Praetor anno DLVIII. Liv. XXXIV, 43.	L. JUVENTIUS THALNA, Quaestor anno DLX. Legatus Calpurnii in Hispan. anno DLXVII. Liv. XXXIX. 31.

M. JUVENTIUS T. F. T. N. THALNA, Cos. anno DXC. in magistratu prae laetitia decessit. Plin. Hist. Nat. VII, 54. Val. Max. IX, 12.	T. JUVENTIUS, T. F. T. N. in Apuliam missus anno U. C. DLXXX. Liv. XLII, 27.	P. JUVENTIUS, L. F. T. N. THALNA Praetor, caesus in Macedonia cum exercitu, an. U. C. DCV. Flor. II. 14.

M. JUVENTIUS THALNA, Quaestor an. U. C. DCXXXVIII. Trib. pl. an. DCXLIII. Pigh.

T. JUVENTIUS, JCtus & Orator circa an. U. C. DLVI. Cic. in Brut. cap. XLIII.	M. JUVENTIUS Laterensis, Quaestor an. DCLXV. Pigh.

T. JUVENTIUS JCtus, cujus meminit Pomponius *l.* 2. §. 42. *de O. I.*	M. JUVENTIUS M. F. LATERENSIS, Quaestor anno DCXC, Tribunatum pl. adspernatus, ne in leges Caesaris jurare cogeretur, Cic. ad Attic. II. 18. repulsam in Aedilitate passus anno DCXCIX. Cic. pro Planc. Praetor anno DCCII. Cic. ad Fam. VIII, 8. Denique Legatus Lepidi, quum hujus conjunctionem cum Antonio impedire non posset, suo ipse gladio incubuit, anno U. C. DCCXX. Vellej. Paterc. II, 63.

Celebrantur & alii Juventii, veluti *M Juventius Pedo*, Senator, laudatus a Cic. pro Cluent. c. XXVIII. Sed hunc aliosque stemmati innectere non licuit. Libera itaq. rep. tres fuere Juventiae gentis familiae, cognominibus THALNARUM, LATERENSIUM & PEDONUM discretae.

quum repulsam in petitione ædilitatis passus esset, *nescire se*, conquestus sit, *quid* IMAGINIBUS *suis*, *quid patri*, *ornatissimo atque optimo viro*, *responsurus sit mortuo*. (o) Enimvero quum tot propriis ornamentis abundet noster, nihil ut opus sit, aliena ad eum laudandum conquirere: addemus unum, quod observatione haut indignum judicamus, Juventios etiam libera republica jurisprudentiam, tamquam gentile bonum, in possessione sua magna cum cura retinuisse, præstantissimosque sæpe jurisconsultos, & veluti oracula quædam dedisse reipublicæ. (p)

Ex hac gente tam nobili, tamque illustri, prodiit CELSUS noster, patre usus ejusdem; ut opinor, prænominis, P. JUVENTIO CELSO, (q) cujus cum multæ fuerunt virtutes, multa, quibus sua ætate præ aliis ex-

---

(o) Cic. pro Planc. cap. XXI.

(p) Tales sunt *T. Juventius*, cui Cic. in Brut. cap. XLVIII. *magnam juris civilis intelligentiam* tribuit: *C. Juventius*, Q. Mutii auditor apud Pomp. *l.* 2. §. 41. *ff. de Orig. jur.* ac denique M. Juventius Laterensis, qui dum apud Cic. pro Planc. cap. XXV. ex æmulo quærit, *an umquam castra viderit? an disertus sit? an jurisconsultus?* non obscure innuit, a se illum hisce artibus longe superari.

(q) Quamvis enim in jure non aliter, quam CELSUS PATER adpelletur: *l.* 2.

explenduit, ornamenta, tum in illis hoc maximum, quod genti suæ, Romæ paullatim deflorescenti, (r) & in variis per orbem Romanum municipiis, tanquam in ex-

§. *ult. ff. de orig. jur. l. 6. ff. de contrah. emt. l. 30. §. 1. ff. de adquir. rer. dom.* illo tamen διακριτικῷ non fuisset opus, si prænominibus distingui potuissent aut cognominibus. Ita enim facile discernuntur *Sex.* & *P. Ælii*. *P.* & *Q. Mucii*, *Massurius* & *Cælius Sabini*, *Aufidii Tucca* & *Namusa*. At quoties cognomines sunt pater & filius, eos hujusmodi διακριτικῷ discerni animadvertimus. Hinc memorantur *Catones* Pater & Filius, *l. 2. §. 38. de orig. juris*, *Antistii Labeones*, itemque *Nerva* Pater & Filius, *l. 2. §. ult. eod.* quos omnes eodem usos esse prænomine, aliunde constat.

(r) Non caret omine, quod M. Juventius Laterensis oppressæ patriæ sanguine suo parentaverat, quasi non deceret Juventios libertati superstites vivere. Saltim ex eo tempore pauci ex hac gente Romæ in celebritate versati sunt. Meminit *Juventii* cujusdam Catullus, quem Carm. XXI. *flosculum Juventiorum, non horum modo, sed quot aut fuerunt, aut posthac aliis erunt in annis*, vocat: at ex Carm. XLV. & XCV. facile patet, eum gentis suæ dedecus & nefandæ Veneris mancipium fuisse. Vixere tamen sub Imperatoribus in urbe **JUVENTIA**

exsilio, latitanti, (f) pristinum splendorem ac veluti vitam primus restituerit, tanto magis, ex mea quidem sententia, eo nomine admirandus; quanto præclarius videtur, nobilitatem majoribus reddere, quam a majoribus acceptam transmittere ad posteros. Est hic ille Celsus pater, qui quum Ducennio Consuli

---

RESTITUTA, P. Statilii Felicis uxor, Grut. p.DCCXCVI, 2. JUVENTIA EUTYCHIA, T. Statilii Valentis conjux, Grut.p.DCXII. JUVENTIUS CHARITO, Gru.p.CCXLI. ac denique M. JUVENTIUS, M. F. GAL. RADIUS, Trib.Mil. L.XXV. Cyrenaicæ, cujus ejusque heredum Q. JUVENTII M. F. GAL. VIRI & SEX JUVENTII M.F. VIRUSIANI, Equitis Rom. meminit lapis apud Marq. Gudium in nova Inscriptionum Sylloge, mox proditurae in lucem p. CXXVIII, 9.

(f) Floruere enim *Brixiæ*, Grut. Inscr. p.CXCII. 2. p. CCCCLIX, 6. *Cumis*, Reinef. Inscr. Class. I, 296. *Asculi*, Id. ib. Class. I, 287. *Placentiæ*, Grut. p. CCCCLIV, 7. *Ostiæ*, Grut. p. MCXVI, 10. *Capuæ*, Reinef. Class. I. 64. *Veronæ*, Grut. p. XLI. 3. p. DCCLXVI. *Nemausi* in Gallia. Grut. p. CCCCXCVI. p. DCCXXXI, 14. Quin & in *Hispania* Juventiorum nomen fuit celeberrimum. Nam *Cæsarea Augusta* jam sub Augusto L. Juvaentius Lupercus cum Ti. Clodio Flavo duumviratui præfuit, ceu patet ex denario apud Seguin. Num. p. 119. Mezzobarb. p. 46. Vaillant. Num. Municip. & colon. Tom. I. p. 16. Ceterum plura his sæculis fuere Juventiorum cognomina, quorũ quædam ex vetustis monimentis collegimus, veluti *Anchariorum*, *Casianorum*, *Celsorum*, *Charitonum*, (qui iidem, ac *Suaves*,) *Epaphroditorum*, (qui & *Venusti*) *Epictesinum*, *Eutychetum*, *Gylipporum*, *Januariorum*, *Juventiulorum*, *Lupercorum*, *Primulorum*, *Restitutorum*, *Secundorum*, *Verorum*, *Virorum*, *Virusianorum*. Nec tribui uni adscripti fuere

fuli in confilio fuiffet, (t) poftea adeo fine controverfia inter JCtos æquales principatū tenuit, ut dignus videretur, qui extremis Vefpafiani temporibus Pegafo in fchola Proculejana, tunc fane longe celeberrima, fuccederet. (u) Alios illum

fuere Juventii. Libera adhuc rep. relati fuerant in tribum *Papiriam*, in quam & reliqui Tufculani. Liv. VIII. c. XXXVII. Brixienfes pertinebant ad tribū *Fabiam*, Hifpani ad *Quirinam*, Grut. p. CCCCXXVII. 5. alii ex hac gente *Succuffanæ*: alii *Galeriæ* tribuum pars erant. Grut. p. CCXLI, 5. Marq. Gud. Infcr. p. CXXVIII, 9. (t) Rem refert Celfus filius, *l. 29. ff. de leg. 2.* At quis ille Ducennius Verus? Gu. Grot. de Vit. JCt. l. II. c. II. Verum illum intelligit, qui paullo ante exceffū Vefpafiani cum Silvano conful fuerit. Sed is quidem non Ducennius, verum L. Cejonius Commodus Verus dictus eft, ceu accurate docuere Henr. Norif. Ep. Conf. p. 49. & Car. Spon. Mifcell. Erud. Antiq. p. V. Ant. Auguft. de Nom. prop. Pand. p. 259. dubitat, an non intelligendus fit Juventius Verus, qui an. DCLXXXVI. fafces tenuit, quod nec Henr. Brenckmanno in Adpend. ad Relandi Faft. Conf. p. 851. difplicet. Denique de L. Cejonio Vero, qui an. DCCCLVIII. L. Tutium Cerealem collegam habuit, fufpicionem injicit V. C. Abr. VVielingius in Jurifpr. Reftit. p. 351. & in Adpend. p. 194. Sed ego in nomine nihil mutaverim. Præterquam enim, quod Celfus pater tam diu vixiffe non videtur, in promtu nobis eft DUCENNIUS GEMINUS, qui anno U. C. DCCCIX. ex Kal. Jul. cum Paullino Conful fuffectus fuit. Hic & Veri cognomen ferre potuit, quippe ea ætate vivens, quæ uno alterove cognomine non erat contenta. V. C. Petr. VVeffeling. Obferv. lib. II. cap. XXI. Saltim eo probabilior eft hæc divinatio noftra, quod nec nomen mutamus, & fic temporum rationes fibi optime cohærent, quas mirifice perturbarunt, qui vitas JCtorum fcripferunt. (u) *l. 2. §. ult. ff. de Orig. Jur.*

illum honores in republica gessisse, nusquam legimus, (x) videturque vir optimus in illa temporum perturbatione, qualis sub Nerone & Domitiano fuit, mereri honores, quam iis fungi maluisse, pulchrum in primis atque honorificum existimans, colere jurisprudentiam, respondere de jure, magistratibus consilio, clientibus voce adesse, denique erectioris indolis adolescentes in spem meliorum temporum instituendo, serere arbores, alteri seculo profuturas. Quin licet respondendo docendoque non famam tantum immortalem sibi quæsiverit, sed & plura reliquerit viva ac spirantia ingenii sui monimenta, discipulos puta doctissimos, inter quos & Juventius filius & Neratius Priscus eminebant: (y) tamen ne libros quidem ullos reliquisse

(x) Grot. *de Vit. JCt. lib. II. cap. II.* & Jan. Vinc. Gravina *de Ortu & progr. jur. civ.* §. *LXXVIII. p.* 111. ad Celsum patrem referunt, quæ Plin. *lib. VI. epist. V.* de prætura Juventii refert. Sed Celsus pater, si, quum Ducennio Consuli in consilio esset, annos tantum XXX. habuit, illo tempore jam provectioris ætatis fuit, quam quæ Præturæ conveniat. Præterea quæ Plinius ibi de Juventio Prætore refert, magis conveniunt juveni, ambitionis æstro percito, & in iracundiam facile incalescenti. Quare hac prætura non patrem sed filium functum esse, ipsa temporum ratio evincit.

(y) *l.* 2. §. *ult. ff. de orig. jur.*

quisse videtur, (z) sive negotiali vita impeditus, sive tempora metuens, virtuti inimica, quibus periculo non carebat, indulgere calamo, scribendisque libris ingenii ac doctrinæ famam aucupari.

Tali parente natus P. JUVENTIUS noster, circa annum ab U. C. DCCCXX, (a) saltim non multo serius, in lucem prodiit, isthac natalium fortuna & eam lucratus felicitatem, ut & exemplo tanti patris & consilio ad magna quævis incitaretur. Hinc

(z) Aliquoties Celsi patris sententiæ laudantur, non modo a filio, *l.* 20. *l.* 29. *ff. de legat.* 2. verum etiam a Neratio Prisco, *l.* 38. *ff. mand.* & Ulpiano, *l.* 3. §. 7. *ff. de condict. cauff. dat.* sed id fit his formulis: *A patre sic accepi: Pater meus referebat: Et Aristoni & Celso patri placuit: Celsus refert, patrem suum, Celsum, existimasse.* Qualibus verbis locus esse non potest, quando ex libris alicujus testimonia proferuntur.

(a) Rationes ita subducimus. Certum est, Juventii nostri præturam incidere in ætatem Plinii, qui ejus meminit *Lib.VI. Epist. V.* Juventiumque Prætorem tum cum Licio Nepote graviter altercatum refert de sententia, quam hic in caussa Pomponii Rufi Vareni, repetundarum a Bithynis postulati, dixerat. Ea caussa in Senatu acta est ineunte anno U.C. DCCCLIV. siquidem Man. Acilium Rufum, Cos. designatum tum primum sententiam dixisse, ex ejusdem Plin.

Hinc adolescens per omnes artes, quibus ea ætas ad humanitatem imbui solebat, vividam indolem circumtulit, ingeniumque ad summa quævis natum ita perpolivit atque excoluit, ut nullum litterarum præsidium sibi deesse pateretur. Fragmenta sane ejus omnia, quæ in Digestis supersunt, stilo tam elegante, tamque terso ac castigato scripta sunt, ut Laur. Valla & Floridus, qui in exagitanda veterum JCtorum Latinitate, id est, in mustaceo laureolam quæsiverunt, parum vel nihil omnino, quod juxta reprehensione dignum videatur, in Celsi stilo notaverint. (b) Deinde in

Lib. V. Epist. XX. patet. Jam quum idem *Lib. VII. Epistol. XVI.* testis sit locupletissimus, leges annarias tunc adhuc religiose observatas esse, & aliunde constet, annum præturæ legitimum tunc fuisse ætatis trigesimum quartum, nisi forte anni aliquot vel principis beneficio vel ex lege Julia & Papia Poppæa remitterentur: *leg. 2. ff. de minor.* natalem Juventii incidisse oportuit in annum circiter DCCCXX. Quæ quum vulgo parum observentur: non sane mirum est, Celsos patrem & filium, quin & nepotem, turpiter plerumque confundi a scriptoribus ceteroquin doctissimis.

(b) Notant quidem phrasin: *Adponere auctoritatem*, *leg. 189. ff. de regul. jur.* itemque vocabulum *ossuarium leg. 2. ff.*

in iisdem fragmentis quædam ſatis expreſſa Græcæ eruditionis veſtigia occurrunt: (c) inprimis autem Stoicam illam ac ſeveriorem ſapientiam, quæ JCtis præcipue ad palatum erat, tot ejus ſententiæ redolent, (d) ut ſatis adpareat, illum non illo-

---

de ſepulcr. viol. Sed priorem non magis abſurdam eſſe, quam illam: *Interponere auctoritatem*: poſterius autem in pluribus marmoribus apud Gruterum, Reineſium, Sponium reperire præſidium, erudite ſuo more oſtendit V. C. Car. Andr. Duker. *de Latin. Vet. JCt. p.* 423.

(c) *l.* 3. *ff. de Condict. tritic. l.* 7. *ff. de ſupell. leg.*

(d) Quemadmodum nemo hodie ignorat, JCtos veteres, & maxime Proculejanos, philoſophiam Stoicam reliquis ſectis antepoſuiſſe: Merill. *Obſ. lib. I. c.* XX. ita ubique porticum Zenonis redolent Celſi fragmenta. Sic quum Stoici omnia fluere, perpetuoque decurrere & mutari, exiſtimarent, quam doctrinam & Heraclitum, Thaletem, Pythagoram, Platonem amplexos eſſe, ex Ariſtot. *Metaph. lib. I. cap. VI.* Sex. *Empir. Hypot. lib. III. cap. XV.* & Stobæi *Lib. I. Eclog. c. XIV.* patet: ſubtilem hanc philoſophiam & Celſus manifeſto ſequitur in *L.* 26. §. 12. *ff. de condict. indeb.* Deinde, quæ Juventius *l.* 7. *ff. de ſupell. leg.* de voce & de *ἀνάρθρῳ φωνῇ* philoſophatur, Stoica eſſe, plane non dubitabit,

illotis manibus sacra nostra attigisse, sed, quo rite initiatus in interiores artis nostræ recessus penetraret, totum se dedisse iis litteris, sine quibus vix quisquam JCti nomen sine dedecore atque opprobrio sustinuit. Et ejus quidem diligentiæ fructum paullo post capiebat uberrimum, quum animum ad jurisprudentiam adplicuisset. Sectatus enim patrem, (e) &, ceu nonnulli existimant, T. Aristonem, (f) non modo

---

quicumque cum illis contenderit locum Diogenis Laert. *Lib. VII. segm.* 57. Verba porro Celsi *l.* 17. *ff. de legib.* ex Zenonis libris depromta esse, jam Merill. *Obs. Lib. I. cap. XXVI.* observavit. Similem procul dubio auctorem habuit Celsus, quando, teste Justiniano *l.* 10. *C. qui test. fac. poss. neminem tam surdum esse*, contendit, *qui penitus non audiat si quis supra cerebrum illius loquatur*. De quo σκέμματι φυσικῷ quum jam alii disputarint, ego jam nihil addo. Vid. Menagii Amœnit. Jur. *cap.* XXVII. *p.* 155. *sequ.*

(e) Ab eo se doctrinas suas accepisse, ipse fatetur Juventius *l.* 20. *ff. de leg.* 3.

(f) Aristo enim Celso rescripsisse dicitur, *l.* 29. §. 1. *de statu lib.* Et sane præclare Aristonis virtutes, celebratæ a Plin. *lib. VIII. Epist. XIV.* adolescentem mira discendi cupiditate flagrantem facile subigere potuerunt, ut & ab eo, quamvis Sabiniano, proficere vellet: sed

modo tam diu discebat, donec eum, quantum proficeret, non pœniteret, sed & veteres libros, qui ad illustrandam jurisprudentiam facere videbantur, diurna nocturnaque versabat manu, (g) illaque incredibili diligentia efficiebat, ut ad summam, quam ingenium humanum capit, juris dicundi facultatem brevi eniteretur. Sane adhuc tum adolescens, ultra ætatem, ac propemodum ante pilos sapiebat, iisque jam annis præcoci ingenio fretus, de jure resspondebat, quibus alii plerique vix inter du-

vereor tamen, ut id ex *d. l.* 29. recte probetur. Idem enim Aristo rescripsit Neratio, *l.* 19. §. 2. *ff. locat.* & Salvio Juliano *l.* 6. *ff. de legat. præst.* Videntur sane JCti σύγχρονοι de ambiguis juris quæstionibus inter se sæpe per epistolas disceptasse, nec inde statim sequitur, ut, qui alteri respondit, ipsi aliquando præceptoris loco fuerit.

(g) Citantur ab eo auctores præstantissimi, veluti Sex. Ælius, *l.* 38. *ff. de act. emt.* Brutus *l.* 13. *pr. ff. de in diem addict.* Cascellius *l.* 158. *ff. de verb. sign.* Cato, *l.* 98. *ff. eod.* Livius Drusus, *l.* 38. *ff. de act. emt.* Q. Antistius Labeo, *l.* 43. *ff. de legat.* 3. *l.* 59. *ff. de hered. inst. l.* 7. *ff. de supell. leg.* Q. Mucius Scævola, *l.* 48. *ff. mand. l.* 59. *ff. de contr. emt. l.* 13. *ff. de in diem addict. l.* 98. *ff. de verb. sign.* Neratius Prisc. *l.* 12. *ff. quemadm. serv. amitt.* Nerva, *l.* 32. *ff. depos.* Proclus *l.* 38. *ff. de*

dupondios locum inveniunt. (h) Ceterum quemadmodum in philosophia Stoicos: ita in jurisprudentia Proculejanos ac Pegasianos sequebatur, (i) quorum scholæ illum post patrem præfuisse, ex Pomponii loco colligimus. Neque tamen tam servili erat ingenio, ut Proculo, tamquam claudus pilæ, inhæreret, omniaque ejus bona, mala, vera, falsa perinde probaret: sed prudente usus ἐκλογῇ, nec adversæ parti ma-

act. emt. Sabinus, *l.* 12. *ff. quemadm. serv. amitt.* Ser. Sulpicius, *l.* 7. *ff. de supell. leg.* C. Trebatius Testa, *l.* 59. *ff. de hered. inst.* Tubero, *l.* 5. §. 1. *ff. de pecul.* & M. Tull. Cicero *l.* 96. *ff. de V. S.*

(h) Ita intelligendus locus Paulli *l.* 61. §. 3. *ff. de verb. oblig.* ubi *Celsum adolescentem scribere*, ait, moram posse purgari: Nec adolescens hic pro filio ponitur, ceu visum Jano Vinc. Gravinæ *de Ortu & progr. jur. civ.* §. *LXXIX.*

(i) Hinc passim in Celsi fragmentis defendi videas Labeonem, Nervam, Proculum, passim refelli Sabinum, veluti *l.* 8. §. 2. *ff. de in jus voc.* & Julianum, a quo eum frequenter dissentire, jam Cujac. *Obs. Lib. VIII. Cap. XXXV. & lib. XXVII. cap. XII.* monuit. Plerumque etiam in solvendis quæstionibus difficilioribus Proculejanis suffragatur. Exempla bellissima habes in *l.* 26. §. *ult. ff. de condict. indeb. l.* 71. *ff. pro soc. l.* 7. *pr. ff. commod. l.* 14. §. 10. *ff. de furt.*

manus dare, (k) nec propria ipse vineta cædere dubitabat, (l) quotiescumque id veritas ac justitia exigere viderentur.

Formatus hunc in modum Juventius noster, id jam agebat, ut & masculæ illi ac pulcherrimæ philosophiæ, quæ in rebus agendis administrandaque republica versatur, totum se dederet. Hinc prima facturus militiæ palatinæ stipendia, non modo in foro, tanquam præstantissima ingeniorum palæstra, adsidue versabatur, sed & nihil faciebat reliqui, ut respondendo de jure tum de civibus, tum de magistratibus, bene mereretur. (m) Militia ista so-

(k) Hinc aliquando cum Sabino sentit, veluti *l. 65. §. 3. ff. de legat. 3. l. 6. ff. de condict. ob turp. causs.* aliquando cum Cassin. *l. 1. ff. de flumin.*

(l) Sic Antistii Labeonis sententiam deserit. *l. 25. pr. ff. de furt.* a Nerva dissentit *l. 29. ff. de evict.* Est, ubi a patris doctrina modeste discedit, *l. 3. §. 6. ff. de condict. causs. dat.* ut satis adpareat, nihil eum veritate habuisse antiquius, atque ex iis JCtis ercisçundis fuisse, de quibus erudite disserit Merill. *Obs. Lib. I. Cap. IV.*

(m) Respondit non modo privatis, veluti Plotianæ. *l. 18. ff. de jure codicill.* Aurelio Quieto, *L. 16. ff. mand.* Cornelio Felici, *l. 58. pr. ff. pro soc.* Domitio Labeoni, (quem imperitissimum juris hominem JCtis accensere non dubitat

forensis dici non potest, quanto tunc adjumento fuerit hominibus, ad majora nitentibus. Quare & Celsus viam ad honores habuisset expeditissimam, si vel maxime aliam sibi non munivisset. Sed illi & aliud, memorabile potius, quam dignum aliqua laude, facinus ad amplissimas dignitates consequendas profuit. Auctor enim est Dio Cassius, (n) Juventium Celsum una cum aliis quibusdam viris illustribus adversus Domitianum, principem pessimum, conjurasse, accusatum autem, jamque in extremo constitutum periculo, callide petiisse, ut admitteretur ad principem, cui, facta sibi eum adeundi copia, miris blanditiis persuaserit, se expertem esse ejus criminis, liberaliterque pollicitus sit, se ipsum indagaturum sceleris socios, argumentaque conju-

Jo. Bertrandus,) *l.* 27. *ff. qui test. fac. poss.* Trebelliano, *l.* 72. *ff. ad SC. Trebell.* Sexto, *l.* 7. §. 17. *ff. quib. ex causs. in poss. eat.* verum etiam magistratibus, veluti Flavio Respecto prætori *l.* 3. §. 1. *ff. de minor.* Ex quo patet, illum facultatem de jure respondendi beneficio principis accepisse. Tirocinia enim ejus forensia incidunt in tempora Domitiani, Nervæ, Trajani; & primus Hadrianus omnibus promiscue permisit de jure respondere, quibus erat studiorum fiducia, *l.* 2. §. 47. *ff. de orig. jur.*

(n) Dio Cass. *Lib. LXVII. p.* 765.

jurationis luculenta judicibus suggesturum. Addit Dio, Celsum, impetrata venia, rem omnem ad Domitiani cædem callide extraxisse, eaque arte se sociosque exemisse periculo. Quæ si vera sunt, plus quidem famæ, quam gloriæ, habent: at Celso tamen procul dubio ad consequendos honores maximo adjumento fuerunt. Earumdem enim partium, in eodemque consensionis globo, teste Philostrato, (o) erant Rufus Salvidienus, Orfitus, & Nerva ille, qui postea Domitiano in imperio est surrogatus. Hic, quum Celsi, juvenis ferocis ac callidi, artibus & servatus, & ab exsilio liberatus esset, gratiam procul dubio illi retulit bona fide, & cum Trajano filio nihil, quod ad eum ornandum pertinere videbatur, prætermisit. Non equidem dubium est, quin Celsus per omnes honorum gradus ad consulatum adscenderit: at vigintiviratus tamen, Quæsturæ, Ædilitatis vel Tribunatus, quibus tum ante Præturam defungendum erat, nusquam mentionem fieri observamus. Contra Præturæ ejus meminit Plinius Secundus, (p) eamque in annum ab U C. DCCCLIV. incidisse,

(o) Philostr. Vit. Apollon. Tyan. Lib. VII. Cap. III.

(p) Plin. Lib. VI. Epist. V. ubi Juventium Prætorem cum Licinio Nepote altercatum esse refert. Quum enim Bithyni Varenum accusassent repetundarum: hic, ut sibi defensionis caussa

disse, supra demonstravimus. Ex eo semel iterumque Consul fuit, quamvis de priore ejus consulatu fasti taceant. (q) At poste-

testes evocare liceret, a Senatu petierat, idque, adjutus Plinii & Humulli eloquentia, suffragioque Cornelii Prisci, impetraverat. Plin. Lib. V. Ep. XX. Sequente sessionum die de eo SCto disserebat Licinius Nepos, ac si illud legibus adversaretur, monebatque, petendum esse a consulibus, ut referrent de lege repetundarum, an placeat in futurum ad eam legem adjici, ut reis perinde, ac accusatoribus, jus sit testes evocare. Indignantibus quibusdam, Juventium Licinium, tamquam emendatorem Senatus vehementer increpuit. Respondit Nepos, rursusque Celsus, quorum neuter sibi a conviciis temperavit, non sine voluptate patrum conscriptorum, quum Celsus Nepoti ex libello, & Celso Nepos ex pugillaribus responderet. Hujusmodi altercationes libera olim rep. in Senatu frequentissimas fuisse, observat Brisson. *de Formul. lib. II. p.* 184, permittebantque eam etiam boni principes, ne Senatus populusque, hoc libertatis simulacro delusus, servire se putaret.

(q) Suffectus procul dubio consul fuit Juventius, quum primum fasces teneret, adeoque non obscura ratio est, cur nullum usquam adpareat hujus

ſterioris meminerunt non modo marmora, (r) verum etiam leges noſtræ, neque dubium eſt, quin is honor Juventii noſtri incidat in annum DCCCLXXXI. Collega ipſi fuit, ſi Caſſiodoro & Proſpero credimus, *Marcellinus*, ſi Idatio & auctori Chronici Alexandrini, *Marcellus*, ſi denique marmoribus, *Q. Julius Balbus*. Sed litem hanc ſine pulveris jactu compoſuit Noriſius, (ſ) docuitque, hunc Balbum etiam Marcelli cognomen tuliſſe. Exſtat SC. hoc anno factum, quod integrum in pandectis ſupereſt, (t) in quo tamen & conſules ſuffecti ſimul cum ordinariis memorantur.

---

conſulatus veſtigium. Puto tamen illum incidere in annum DCCCL. collegamque Juventii tunc fuiſſe vel Afranium, vel ipſum Ulpium Trajanum, Imperatorem. Nam primo hoc anno quadragenarius fuit Celſus, qui legitimus tunc annus erat conſulatus. Deinde ejus anni initio conſules facti *Nerva IV.* & *Trajanus II.* &, mortuo VI. Kal. Febr. Nerva, quis ei ſuffectus fuerit, non memoratur. Item a menſe Octobri ſuffectus legitur *Afranius Dexter*, quem vero collegam habuerit, non legimus. Sed hæc quidem divinatio eſt.

(r) Grut. *Inſcr. p.* DLXXIII. 2. *Onuphr. Panu. Faſt. p.* 221.

(ſ) Henr. Noriſ. *de Epoch. Syro-Maced. p.* 498.

(t) *L.* 20. §. 6. *ff. de hered. pet.* Sed vel librarium, Codicis Florentini aucto-

tur. (u) Id quod non raro factum esse, ex monimento apud Gruterum infra memorando (x) satis adparet. Est & alterum SC. eodem JUVENTIO CELSO ITERUM, (y) ET NERATIO MARCELLO COSS. factum, (z) quo lex Vectibulici, (a) de jure civi-

rem, vel ipsum Tribonianum abbreviationes in SCis sollemnes non intellexisse, satis liquet. Emendavit illud Petr. Pithoeus Adversar. *lib. II. cap. XV.*

(u) Hub. Golzius in Fastis monet, initio hujus anni fasces tenuisse *Celsum iterum* & *Q. Julium Balbum*, ex Kal. Martiis *T. Aufidium Frontonem* & *Aerium Severianum*, qui in *d. l.* 20. §. 6. memorantur, denique ex Kal. Novemb. *C. Neratium Marcellum* & *Cn. Lollium Gallum*.

(x) Grut. *p. DCVII.* ubi simul memorantur *Antius Pollio & Opimianus Coss. ordinarii, Severus & Sabinianus Coss.*

(y) Ita legendum esse pro *item*, quod in vulgatis habetur, recte monet Ant. Augustin. *Emendat. lib. III. cap. IV.*

(z) *L. ult. C. de serv. reip. manumitt.*

(a) At quænam lex Vectibulici? Nulla sane fuit gentium Romanarum, a qua lex id nomen ferre potuerit, nec quisquam fere dubitat, quin vitiosa sit ea denominatio. Licebit itaque in re difficili hariolari. Municipia olim servos manumittere non poterant, quia manumissio, tamquam actio legis, per procuratores non poterat explicari.

vitatis cum servis municipiorum manumissis communicando ad provincias etiam porrecta est. Sed & hic perdifficilis oritur quæstio, quomodo Celsi collega dici possit Neratius Marcellus, qui sub finem ejus anni suffectus, Cn. Lollium Gallum collegam sortitus est. Sed errorem hic admissum esse, plerique agnoscunt, facilisque fuit errandi occasio, quum duo Marcelli eodem anno, at non iisdem mensibus, consules processerint, quos

---

L. 123. *pr. ff. de Reg. jur. l.* 3. *C. de vindict. libert. & apud concil. manumiss.* Quos itaque servitutis jugo eximebat respublica, ii ex lege Ælia Sentia in libertate quidem morabantur, nec tamen habebantur liberi. Quum autem postea ex lege Junia Norbana omnes, qui justam libertatem non fuerant consequuti, Latini fierent: Ulpian. *Fragm. Tit. I.* §. *XII.* ejusdem quoque juris censebantur servi a republica manumissi. Id primum mutatum Lege hac Vectibulici, quæ cum libertinis municipiorum jura civitatis communicavit. *l. ult. C. de serv. reip. manum.* Quumque, quod in gratiam municipiorum sancitum fuerat, non statim ad provinciales quoque civitates pertineret: ad eas quoque legem protulit SCum, de quo agimus. Ex eo palam est, legem Vectibulici conditam esse inter annum DCCLXXI. quo lex Junia Norbana lata, & annum DCCC LXXXI. quo prodit SC. Juventianum.

quos & doctissimus quisque facile confudisset. (b) Hæc quidem de Juventii prætura & consulatibus: quibus quamvis eo tempore nihil esset honorificentius, Hadrianus tamen, acerrimus ingeniorum censor, tantis dignitatibus id adjecit incrementum, ut eum cum Salvio Juliano & Neratio Prisco in consilium suum & inter amicos adsciscceret, (c) raro illis temporibus exemplo felicitatis, ut jureconsultus operam ac studia simul principi, simul reip. probaret.

Quem

Atqui quum anno U. C. DCCCLXIII. M. Vettius Rusticus Bolanus Cos. fuerit: Grut. *Inscr. p. LXVI, 2. p. CXXVIII, 5. p. CLXIII, 7.* ab eo procul dubio lex dicenda est *Vettii Bolani*. Tamen, ut vera fatear, proprie non lex fuit, sed SCum. Eo enim tempore leges non amplius ferebantur, nec raro SCa legum nomine veniunt. Exempla occurrunt passim, in primis apud Jul. Capitolin. in Vit. M. Anton. cap. IX. & Dionem Cass. *Lib. LXVIII. pag.* 707.

(b) Vere enim *Marcellus* Juventio collega fuit: non tamen *Neratius Marcellus*, qui extremo illo anno fasces tenuit, sed *Q. Julius Balbus*, cui & *Marcelli* cognomen fuisse, ex monimentis idoneis demonstravit Henr. Noris. Epoch. Syro Maced. p. 498.

(c) Spartian. Vit. Hadr. cap. XVIII. Magna hæc dignitas, inter principis

Quem vivendi finem habuerit Celsus, qui inter tot fortunæ obsequia consenuerat, non memorant annales, quamvis fere pro certo adfirmare liceat, eum non attigisse Antonini Pii imperium, sed extremis Hadriani temporibus diem supremum obiisse. (d) Ex quo porro colligimus, insigne istud

---

amicos, & comites, id est, interioris admissionis administros, esse, quorum in numerum non temere alii, quam viri consulares, recipiebantur, qualis Sentius Severus in marmore Mediolanensi apud Salmasium ad Spart. l. c.

C. SENTIO.
SEVERO
QUADRATO.
C. V. COS.
AMICO. ET. COM. AGU. N.

Habitus is honor JCtis etiam sub Antonino Pio, Marco, & Alexandro, Augustus, ceu ex *l. 4. C. de contr. stipul.* Jul. Capit. Vit. Anton. Pii cap. XII. ac denique ex Lamprid. Vit Alex. cap. XV. & XVI. discimus, quamvis in loco postremo manifestus sit παραχαράξις librarii. Celsum nostrum Alexandri amicis ac consiliariis accensentis.

(d) Ex rationibus, nostris consul iterum fuit anno ætatis circiter LXI. Post hæc Julianus edidit libros Digestorum, & quidem ineunt principatu Antoninii Pii, ceu ex *l. 6. §. 12. ff. de neg. gest. & l. 18. ff. quod met. causs.*

istud marmor Gruterianum, in quo libello cuidam subscripsit JUVENTIUS CELSUS, PROMAGISTER, non ad Celsum nostrum pertinere, sed ad filium ejus, quem ipsum quoque per vestigia patris grassatum, palatinis honoribus fulsisse, ex uno illo lapide discimus. (e) Sed redimus ad Juventium nostrum,

---

colligimus. Atqui in libro XXIX. illorum Digestorum Celso nostro his verbis testimonium denunciat: *Quod etiam Juventio Celso apertissime placuit.* Quali sane formula non utuntur, qui vivum testem adpellant. Itaque, ineunte Antonini imperio, jam vivis procul dubio excesserat Juventius.

(e) Edidit hoc marmor post Mazochium, Appianum, Brissonium, Rutilium, aliosque Grut. Inscript. p. DCVII. In illo est libellus liberti Aug. principi oblatus, quo, ut sibi reliquias conjugis & filii, sacrophago fictili commendatas, in marmoreum inferre liceat, petiit. Ei subscriptum:

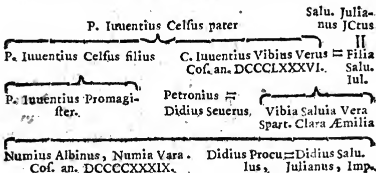
FERETRVM. FIERI. PLACET. IVVENTIVS. CELSVS. PROMAGISTER. SVBSCRIPSI. III. NON. NOVEMB. ANTIO. POLLIONE. ET. OPIMIANO. KOSS. ORDINARIIS. SEVERO. ET. SABINIANO. COSS.

Hunc lapidem Guil. Grot. de vit. JCt. Lib. II. cap. III. & Menag. in Amœn. Jur. cap. XX. pag. 98. ad Juventium JCtum, de quo nos hactenus egimus,

ſtrum, qui, ne quid ſibi deeſſet ad immortalitatem, etiam doctiſſimis operibus ſempiternam ſibi famam peperit, quamvis præter fragmenta, quæ in Pandectis & locis quibuſdam aliis ſuperſunt, nihil commune iſtud librorum juridicorum naufragium evaſerit. Scripſerat EPISTOLAS, (f) in quibus conſilia

---

referunt, quum tamen meliora edoceri potuiſſent a Jo. Bertrando Lib. I. cap. X. Conſulatus enim Pollionis & Opimiani incidit in annum U. C. IↃCCCCVII. quo jam ad plures abiiſſe Celſum noſtrum, demonſtravimus. Σύγχρονος Celſo noſtro fuit C. JUVENTIUS VERUS, qui & ipſe ad conſulatum pervenit, Grut. p. CXV. 1. quemque noſtri fratrem fuiſſe, admodum ſit veroſimile. Quumque hunc Verum Salvii Juliani genti adfinitate junctum fuiſſe, præclare ex marmoribus demonſtret Reineſ. Var. Libr. III. cap. II. p. 343. ſtemma tale inde emerget:

(f) Earum librum XI. citat Ulpianus *l.* 3.

filia ac responsatum magistratibus, tum privatis data videtur collegisse, quamvis ex iis postea aliqua in Digesta sua retulerit. (g) Scripserat & QUÆSTIONUM, id est, problematum juris difficiliorum ac publice disceptatorum, libros saltim XIX. (h) Reliquerat præterea COMMENTARIOS, vel, uti ego interpretor, breviora juris universi elementa, ac

ff. de minor. Præter illum Epistolas edidere C. Atejus Capito, Gell. *lib. XIII. cap. XII.* Antistius Labeo, *l. 30. §. 1. ff. de usuc.* Proculus, Javolenus, Neratius, Africanus, Julianus, & Sex Pomponius. Ceterum JCtos consilia & responsa sua colligere solitos, patet ex fragmentis Proculi *l. 78. ff. pro soc. l. 47. ff. de leg. 2. leg. 7. de captiv. & postl. l. 55. sequ. ff. de adqu. rer. dom. l. 69. de contr. emt.*

(g) Vid. *l. 3. ff. de minor.* (h) Earum librum tantum XII. & XIX. ab Ulpiano laudari, notat Labitt. Indic. Pand. pag. 77. Sed & librum I citari observavi in *l. 1. ff. de reb. cred.* quod argumento esse potest, Indicem Labitti post tot editiones nondum satis accuratum esse. Quid fuerint Quæstiones a JCtis editæ, quales & a Papiniano, Mæciano, Africano, Cervidio Scævola, Tertulliano, Callistrato & Paullo scriptas novimus, præclare docuerunt Jac. Cujac. in tract. ad Afric. & Eu. Otto in Papiniano Cap. XII. p. 234.

ac quoddam quasi πρόχειρον τῶν νόμων. (i) Aſt celeberrimum fuit opus DIGESTORUM, quo totam juriſprudentiam, ſervato Edicti ordine, libris XXXIX. complexus eſt, & quod ſolum temporibus Juſtiniani videtur ſuperfuiſse. (k) Hæc ſunt Celſi noſtri ope-

---

quibus addo, Scævolam edidiſse *librum Quæſtionum publice tractatarum*, quæ inſcriptio optime oſtendere videtur hujuſmodi librorum argumentum.

(i) Citatur liber Commentariorum ſeptimus ab Ulpiano, *l.* 19. §. 6. *ff. de aur. arg. mund.* quemadmodum & Caji noſtri Commentarii laudantur *l.* 54. *ff. de cond. & demonſtr.* Eorum argumentum eleganter exponit Iſidor. Hiſp. Orig. Lib. VI. Cap. VIII. *Commentaria dicta, quaſi cum mente. Sunt enim interpretationes, ut commenta juris, commenta evangelii. Nam quidquid breviter componitur, commentarium dicitur.*

(k) Ex eo ſolo fragmenta in pandectas retulit Tribonianus. Reliqui ergo libri tum non amplius reperti ſunt. Quin quum ante Juſtinianum nec Theodoſius in *l.* 1. *C. Th. de reſp. prud.* nec Anianus in Interpretamentis Digeſtorum Celſi faciant mentionem: illa quoque procul dubio fuere inter *rariores antiquæ ſapientiæ libros, quorum quum multi eſſent & ipſis eruditiſſimis hominibus incogniti, copiam maxime Tribonianus, vir excellentiſſimus, præbuiſſe,*

opera, (l) quæ sæpenumero a Juliano, Sex. Pomponio, L. Volusio Mæciano, Ælio Marciano, Ulpiano, Paullo, ipsoque Justiniano citantur, & ita quidem, ut vix adducant locum, quin vel laudent Celsi sententiam, vel eam suo suffragio confirment.

---

dicitur in *Const. tanta* §. 17. *de confirm. pand.* Ordo Edicti in his digestis observatur a libro I. ad librum XXVII. Libro XXVIII. de legibus Cincia & Velleja, Libro XXIX. de Fusia Caninia, Ælia Sentia, Junia Norbana, Libris XXX. & sex sequentibus, quod & Jac. Gothofr. in Comment. ad Reg. Jur. pag. 748. observavit, de lege Julia & Papia Poppæa; libro XXXVII. de legibus judiciorum publicorum; libro XXXVIII. de stipulationibus & cautionibus; ac postremo libro XXXIX. de jure fisci, re militari, aliisque, quæ ad jus publicum pertinent, tractaverat.

(l) Bern. Rutilius Vit. JCt. Cap. LVIII. & Jo. Bertrandus Celso etiam tribuunt INSTITUTIONUM *libros*. XX. Vinc. Gravina §. XXXIX. addit libros aliquot de USUCAPIONIBUS, quibus in libris crebram mentionem patris fieri, observat. Sed utriusque operis nusquam apud veteres fit mentio, & Celsus filius in toto Digestorum opere vix semel iterumque patris meminit.

ment. (m) Ceterum in ejus fragmentis duo sibi notare visus est Guil. Grotius, alterum, *quod æquitatis observantissimus*; alterum, *quod in deridendis aliorum opinionibus multus, & natura sarcasticus fuerit*. Sed uti prius illud Grotio facile largimur: ita vereor, ut posterius in ejus fragmentis quisquam, adhibito quovis perspicillo, deprehensurus sit, nisi forte tam severus, ut derisorem dicat, quicumque veritatis studio-

(m) Hinc formulæ: Eleganter Celsus scribit. *l.* 1. *ff. de just. & jur. l.* 21. §. 11. *ff. de recept. & arb. l.* 1. §. 3. *ff. de usufr. accr. l.* 18. §. 4. *fam. ercisc.* non ineleganter, *l.* 3. §. 8. *de condict. causs. dat.* recte, *l.* 21. §. 11. *de recept. l.* 2. *de condict. ind. l.* 18. *de her. pet. l.* 15. §. 25. *de damn. inf.* Ejus sententiam videri probabilem, *l.* 1. §. 3. *de flum.* rationalem *l.* 2. §. 3. *de judic.* non inargutam. *l.* 5. §. 1. *ff. de usufr. ear. rer.* veram, *l.* 1. §. 3. *ff. de exc. rei vend.* & passim veriorem, *l.* 33. *ff. ad SC. Treb.* verissimam, *l.* 11. §. *ult. ff. de interrog. in jur. fac.* eam habet rationem. *l.* 19. §. 3. *de aur. arg. mund.* Ejus sententiam probandam, *l.* 13. *ff. de her. pet. l.* 2. *ff. de usu & habit.* ei adquiescendum, *l.* 17. §. 1. *ff. de op. libert.* eo jure utendum. *l.* 23. *ff. de R. J.* Unus Julius Paullus, & semel quidem, monet, non admissum esse, quod Celsus ait. *L.* 98. §. 8. *ff. de solut.*

dio ductus, ab aliorum sententia, ingenua libertate dissentit. (n)

Enimvero, ne in librum excrescat dissertatio, jam id agendum, cujus caussa hanc operam calamo indiximus. Quum enim post acerba virorum doctissimorum, HENR. BERN. REINOLDI & ARN. VVESENFELDI, funera jurisprudentiæ ac philosophiæ publicæ docendæ provinciam mihi imposuerit, eoque consilio me ex illustri Franequerana longe clementissime evocarit REX PRUSSIÆ POTENTISSIMUS, Dominus noster & Nutritor Academiæ longe munificentissimus: nihil superest, quam ut, dicta oratione sollemni, auspicium utriusque muneris more majorum faciam. Fiet id futuro die IV. Novem-

(n) *Miratur* aliquando Celsus, *hoc a nemine animadversum*, *l.* 13. *ff. de in diem add.* quorumdam etiam *sententiam sibi minus probari*, fatetur: *l.* 1. §. 1. *ff. ad municip.* sed in his nihil σαρκαστικόν. Semel Ulpianus *l.* 10. *ff. de neg. gest.* Celsum Proculi sententiam *eleganter derisisse* ait. Sed deridere eleganter ad χαριεντισμὸν pertinet. In primis Grotius profert acre Celsi responsum *l.* 27. *ff. qui test. fac. poss.* at ibi non alterius sententiam, sed stolidam Domitii Labeonis quæstionem, sibi propositam, deridet. Et ea sane nostris quoque hominibus tam ridicula videtur, ut paroemiæ JCtorum: *quæstio Domitiana* originem dederit.

vembr. quo de JURISCONSULTIS SEMIDOCTIS differere, eorumque uberrimum proventum ex litterarum ac philosophiæ contemtu nasci, brevi oratione demonstrare decrevimus. Quem actum ut sua præsentia condecorare velint REGTOR MAGNIFICUS, ILLUSTRISSIMUS IMP. COMES, PERILLUSTRES BARONES, PROFESSORES EXCELLENTISSIMI, & quicumque Musas amant, CIVES HOSPITESque generosi ac doctissimi, ea, qua par est, humanitate, & opere, quantum possum, maximo exoratum venimus, daturi operam, ne officio nostro, simili oblata occasione, umquam defuisse dicamur. P. P. in alma Viadrina A. D. II. Nov. cIↄIↄccXXVII.

DE

quos & doctissimus quisque facile confudisset. (b) Hæc quidem de Juventii prætura & consulatibus : quibus quamvis eo tempore nihil esset honorificentius, Hadrianus tamen, acerrimus ingeniorum censor, tantis dignitatibus id adjecit incrementum, ut eum cum Salvio Juliano & Neratio Prisco in consilium suum & inter amicos adscisceret, (c) raro illis temporibus exemplo felicitatis, ut jureconsultus operam ac studia simul principi, simul reip. probaret.

Quem

Atqui quum anno U. C. DCCCLXIII. M. Vettius Rusticus Bolanus Cos. fuerit: Grut. *Inscr. p. LXVI*, 2. *p. CXXVIII*, 5. *p. CLXIII*, 7. ab eo procul dubio lex dicenda est *Vettii Bolani*. Tamen, ut vera fatear, proprie non lex fuit, sed SCum. Eo enim tempore leges non amplius ferebantur, nec raro SCa legum nomine veniunt. Exempla occurrunt passim, in primis apud Jul. Capitolin. in Vit. M. Anton. cap. IX. & Dionem Cass. *Lib. LXVIII. pag.* 707.

(b) Vere enim *Marcellus* Juventio collega fuit: non tamen *Neratius Marcellus*, qui extremo illo anno fasces tenuit, sed *Q. Julius Balbus*, cui & *Marcelli* cognomen fuisse, ex monimentis idoneis demonstravit Henr. Noris. Epoch. Syro Maced. p. 498.

(c) Spartian. Vit. Hadr. cap. XVIII. Magna hæc dignitas, inter principis

Quem vivendi finem habuerit Celsus, qui inter tot fortunæ obsequia consenuerat, non memorant annales, quamvis fere pro certo adfirmare liceat, eum non attigisse Antonini Pii imperium, sed extremis Hadriani temporibus diem supremum obiisse. (d) Ex quo porro colligimus, insigne istud

---

amicos, & comites, id est, interioris admissionis administros, esse, quorum in numerum non temere alii, quam viri consulares, recipiebantur, qualis Sentius Severus in marmore Mediolanensi apud Salmasium ad Spart. l. c.

C. SENTIO.
SEVERO
QUADRATO.
C. V. COS.
AMICO. ET. COM. AUG. N.

Habitus is honor JCtis etiam sub Antonino Pio, Marco, & Alexandro, Augustus, ceu ex *l. 4. C. de contr. stipul.* Jul. Capit. Vit. Anton. Pii cap. XII. ac denique ex Lamprid. Vit. Alex. cap. XV. & XVI. discimus, quamvis in loco postremo manifestus sit παραχαράξεως librarii. Celsum nostrum Alexandri amicis ac consiliariis accensentis.

(d) Ex rationibus, nostris consul iterum fuit anno ætatis circiter LXI. Post hæc Julianus edidit libros Digestorum, & quidem ineunt principatu Antoninii Pii, ceu ex *l. 6. §. 12. ff. de neg. gest. & l. 18. ff. quod met. causs.*

istud marmor Gruterianum, in quo libello cuidam subscripsit JUVENTIUS CELSUS, PROMAGISTER, non ad Celsum nostrum pertinere, sed ad filium ejus, quem ipsum quoque per vestigia patris grassatum, palatinis honoribus fulsisse, ex uno illo lapide discimus. (e) Sed redimus ad Juventium nostrum,

---

colligimus. Atqui in libro XXIX. illorum Digestorum Celso nostro his verbis testimonium denunciat: *Quod etiam Juventio Celso apertissime placuit.* Quali sane formula non utuntur, qui vivum testem adpellant. Itaque, ineunte Antonini imperio, jam vivis procul dubio excesserat Juventius.

(e) Edidit hoc marmor post Mazochium, Appianum, Brissonium, Rutilium, aliosque Grut. Inscript. p. DCVII. In illo est libellus liberti Aug. principi oblatus, quo, ut sibi reliquias conjugis & filii, sacrophago fictili commendatas, in marmoreum inferre liceat, petiit. Ei subscriptum:

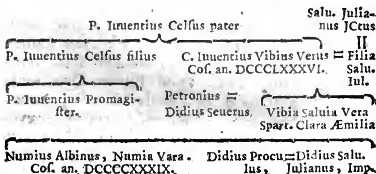
FERETRVM. FIERI. PLACET. IVVENTIVS. CELSVS. PROMAGISTER. SVBSCRIPSI. III. NON. NOVEMB. ANTIO. POLLIONE. ET. OPIMIANO. KOSS. ORDINARIIS. SEVERO. ET. SABINIANO. COSS.

Hunc lapidem Guil. Grot. de vit. JCt. Lib. II. cap. III. & Menag. in Amoen. Jur. cap. XX. pag. 98. ad Juventium JCtum, de quo nos hactenus egimus,

ſtrum, qui, ne quid ſibi deeſſet ad immortalitatem, etiam doctiſſimis operibus ſempiternam ſibi famam peperit, quamvis præter fragmenta, quæ in Pandectis & locis quibuſdam aliis ſuperſunt, nihil commune iſtud librorum juridicorum naufragium evaſerit. Scripſerat EPISTOLAS, (f) in quibus conſilia

---

referunt, quum tamen meliora edoceri potuiſſent a Jo. Bertrando Lib. I. cap. X. Conſulatus enim Pollionis & Opimiani incidit in annum U. C. Iↄcccvii. quo jam ad plures abiiſſe Celſum noſtrum, demonſtravimus. Σύγχρονος Celſo noſtro fuit C. JUVENTIUS VERUS, qui & ipſe ad conſulatum pervenit, Grut. p. CXV. 1. quemque noſtri fratrem fuiſſe, admodum fit veroſimile. Quumque hunc Verum Salvii Juliani genti adfinitate junctum fuiſſe, præclare ex marmoribus demonſtret Reineſ. Var. Libr. III. cap. II. p. 343. ſtemma tale inde emerget:

(f) Earum librum XI. citat Ulpianus *l.* 3.

filia ac responsatum magistratibus, tum privatis data videtur collegisse, quamvis ex iis postea aliqua in Digesta sua retulerit. (g) Scripserat & QUÆSTIONUM, id est, problematum juris difficiliorum ac publice disceptatorum, libros saltim XIX. (h) Reliquerat praeterea COMMENTARIOS, vel, uti ego interpretor, breviora juris universi elementa, ac

---

ff. de minor. Præter illum Epistolas edidere C. Atejus Capito, Gell. *lib. XIII. cap. XII.* Antistius Labeo, *l.* 30. §. 1. *ff. de usuc.* Proculus, Javolenus, Neratius, Africanus, Julianus, & Sex Pomponius. Ceterum JCtos consilia & responsa sua colligere solitos, patet ex fragmentis Proculi *l.* 78. *ff. pro soc. l.* 47. *ff. de leg.* 2. *leg.* 7. *de captiv. & postl. l.* 55. *sequ. ff. de adqu. rer. dom. l.* 69. *de contr. emt.*

(g) Vid. *l.* 3. *ff. de minor.* (h) Earum librum tantum XII. & XIX. ab Ulpiano laudari, notat Labitt. Indic. Pand. pag. 77. Sed & librum I citari observavi in *l.* 1. *ff. de reb. cred.* quod argumento esse potest, Indicem Labitti post tot editiones nondum satis accuratum esse. Quid fuerint Quæstiones a JCtis editæ, quales & a Papiniano, Mæciano, Africano, Cervidio Scævola, Tertulliano, Callistrato & Paullo scriptas novimus, præclare docuerunt Jac. Cujac. in tract. ad Afric. & Eu. Otto in Papiniano Cap. XII. p. 234.

ac quoddam quasi πρόχειρον τῶν νόμων. (i) Ast celeberrimum fuit opus DIGESTORUM, quo totam jurisprudentiam, servato Edicti ordine, libris XXXIX. complexus est, & quod solum temporibus Justiniani videtur superfuisse. (k) Hæc sunt Celsi nostri ope-

quibus addo, Scævolam edidisse *librum Quæstionum publice tractatarum*, quæ inscriptio optime ostendere videtur hujusmodi librorum argumentum.

(i) Citatur liber Commentariorum septimus ab Ulpiano, *l.* 19. §. 6. *ff. de aur. arg. mund.* quemadmodum & Caji nostri Commentarii laudantur *l.* 54. *ff. de cond. & demonstr.* Eorum argumentum eleganter exponit Isidor. Hisp. Orig. Lib. VI. Cap. VIII. *Commentaria dicta, quasi cum mente. Sunt enim interpretationes, ut commenta juris, commenta evangelii. Nam quidquid breviter componitur, commentarium dicitur.*

(k) Ex eo solo fragmenta in pandectas retulit Tribonianus. Reliqui ergo libri tum non amplius reperti sunt. Quin quum ante Justinianum nec Theodosius in *l.* 1. *C. Th. de resp. prud.* nec Anianus in Interpretamentis Digestorum Celsi faciant mentionem: illa quoque procul dubio fuere inter *rariores antiquæ sapientiæ libros, quorum quum multi essent & ipsis eruditissimis hominibus incogniti, copiam maxime Tribonianus, vir excellentissimus, præbuisse,*

opera, (l) quæ sæpenumero a Juliano, Sex. Pomponio, L. Volusio Mæciano, Ælio Marciano, Ulpiano, Paullo, ipsoque Justiniano citantur, & ita quidem, ut vix adducant locum, quin vel laudent Celsi sententiam, vel eam suo suffragio confirment.

---

dicitur in *Const. tanta* §. 17. *de confirm. pand.* Ordo Edicti in his digestis observatur a libro I. ad librum XXVII. Libro XXVIII. de legibus Cincia & Velleja, Libro XXIX. de Fusia Caninia, Ælia Sentia, Junia Norbana, Libris XXX. & sex sequentibus, quod & Jac. Gothofr. in Comment. ad Reg. Jur. pag. 748. observavit, de lege Julia & Papia Poppæa; libro XXXVII. de legibus judiciorum publicorum; libro XXXVIII. de stipulationibus & cautionibus; ac postremo libro XXXIX. de jure fisci, re militari, aliisque, quæ ad jus publicum pertinent, tractaverat.

(l) Bern. Rutilius Vit. JCt. Cap. LVIII. & Jo. Bertrandus Celso etiam tribuunt INSTITUTIONUM *libros*. XX. Vinc. Gravina §. XXXIX. addit libros aliquot de USUCAPIONIBUS, quibus in libris crebram mentionem patris fieri, observat. Sed utriusque operis nusquam apud veteres fit mentio, & Celsus filius in toto Digestorum opere vix semel iterumque patris meminit.

ment. (m) Ceterum in ejus fragmentis duo ſibi notare viſus eſt Guil. Grotius, alterum, *quod æquitatis obſervantiſſimus*; alterum, *quod in deridendis aliorum opinionibus multus, & natura ſarcaſticus fuerit*. Sed uti prius illud Grotio facile largimur: ita vereor, ut poſterius in ejus fragmentis quiſquam, adhibito quovis perſpicillo, deprehenſurus ſit, niſi forte tam ſeverus, ut deriſorem dicat, quicumque veritatis ſtudio-

(m) Hinc formulæ: Eleganter Celſus ſcribit. *l.* 1. *ff. de juſt. & jur. l.* 21. §. 11. *ff. de recept. & arb. l.* 1. §. 3. *ff. de uſufr. accr. l.* 18. §. 4. *fam. erciſc.* non ineleganter, *l.* 3. §. 8. *de condict. cauſſ. dat.* recte, *l.* 21. §. 11. *de recept. l.* 2. *de condict. ind. l.* 18. *de her. pet. l.* 15. §. 25. *de damn. inf.* Ejus ſententiam videri probabilem, *l.* 1. §. 3. *de flum.* rationalem *l.* 2. §. 3. *de judic.* non inargutam. *l.* 5. §. 1. *ff. de uſufr. ear. rer.* veram, *l.* 1. §. 3. *ff. de exc. rei vend.* & paſſim veriorem, *l.* 33. *ff. ad SC. Treb.* veriſſimam, *l. ll.* §. *ult. ff. de interrog. in jur. fac.* eam habere rationem. *l.* 19. §. 3. *de aur. arg. mund.* Ejus ſententiam probandam, *l.* 13. *ff. de her. pet. l.* 2. *ff. de uſu & habit.* ei adquieſcendum, *l.* 17. §. 1. *ff. de op. libert.* eo jure utendum, *l.* 23. *ff. de R. J.* Unus Julius Paullus, & ſemel quidem, monet, non admiſſum eſſe, quod Celſus ait. *L.* 98. §. 8. *ff. de ſolut.*

vembr. quo de JURISCONSULTIS SEMIDOCTIS disserere, eorumque uberrimum proventum ex litterarum ac philosophiæ contemtu nasci, brevi oratione demonstrare decrevimus. Quem actum ut sua præsentia condecorare velint RECTOR MAGNIFICUS, ILLUSTRISSIMUS IMP. COMES, PERILLUSTRES BARONES, PROFESSORES EXCELLENTISSIMI, & quicumque Musas amant, CIVES HOSPITESque generosi ac doctissimi, ea, qua par est, humanitate, & opere, quantum possum, maximo exoratum venimus, daturi operam, ne officio nostro, simili oblata occasione, umquam defuisse dicamur. P. P. in alma Viadrina A. D. II. Nov. cIↃIↃccXXVII.

DE

DE JURECONSULTIS SEMIDOCTIS ORATIO INAUGURALIS,

Dicta Francofurti ad Viadrum A. D. IV. Nov. MDCCXXVII.

EXERCITATIO XII.

QUæ res ad acuendum ingenium excitandamque dicendi facultatem duæ plurimum possunt, AUDITORES HON. ab his ambabus hodierno die me non dicam mediocriter instructum, sed penitus propemodum destitutum esse, satis animadverto. Quum enim præter ingenii ubertatem duo sint maxime, quæ dicendi magistri in oratore, eloquentiæ famam anhelante, requirunt, animus serenus, nulloque vehementiore adfectu perturbatus, & non intermissa dicendi consuetudo atque exercitatio: ego me profecto & paullo commotiorem in hunc superiorem locum conscendisse fateor, & acriorem illum ad dicendum impetum, quo olim apud imperitiores in aliquam hominis non indiserti opinionem veneram, jam pridem in me pæne elanguisse, sentio. Et animum quidem, quem jam totum in excogitandis rebus esse oportebat, quam maxime percellit, defixumque in se habet summi Numinis providentia,

quæ

quæ me & ante hos quatuor annos, pæne invitum, ac jam itineri Francofurtano accinctum, in Belgium extrusit, & nuper honestissima conditione ibi fruentem, omnique beneficiorum genere ab illustrissimis Frisiæ Ordinibus ornatum, præter omnem spem atque exspectationem patriæ restituit. Quam quidem fatorum meorum seriem quanto contemplor accuratius, (non potui autem in hunc locum conscendens eam non accuratissime contemplari,) tanto me magis hærere, mirari, obstupescere, & vix oculis meis fidem habere fateor. Deinde ab illo pristino eloquentiæ studio, quo juvenis magnopere delectabar, me non modo ipsa ætate, sed & tetrico illo jurisprudentiæ studio, cui me a tot annis totum dedidi, jam dudum abductum esse, vos ipsi facile intelligetis, AUDITORES, nisi forte homini, cum Accursio similibusque ingeniis quotidie conflictanti, litterisque illitteratissimis immerso, elegantiæ quidquam superesse potuisse, arbitremini. Enimvero quamtumvis verear, ut exspectationi vestræ satisfaciam: tamen quum hoc dicendi munus detrectare salvo officio ac more majorum haut possim: pandam, quantum in me est, orationis vela, & de JURISCONSULTIS SEMIDOCTIS, caussisque, cur tam pauci hodie ad solidiorem illam, qua veteres excelluerunt, jurisprudentiæ laudem perveniant, quædam nec a persona mea, nec ab hoc tempore aliena, in medium proferam. Interesse enim arbitror juventutis hujus lectissimæ, ut aliena fruatur insania &

veluti

veluti tot naufragia ex littore ſpectans ab aliis exemplum capiat, ſibi quod ex uſu ſit, tantoque prudentius aliorum exemplis monita rationes ſuas componat. Quas res utiliſſimas, neque, ut ſpero, injucundas brevi oratione complectenti, ut mihi perexigui temporis audientiam haut denegetis, a vobis, AUDITORES, vehementer etiam atque etiam rogo atque contendo.

FL. THEODOSIUS, Auguſtus, in conſtitutione, quam de Codicis ſui auctoritate edidit, paucos raroſque ſemper conqueritur exſtitiſse, qui plena juris civilis ſcientia ditarentur, & in illo lucubrationum triſti pallore vix unum aut alterum recepiſse ſoliditatem perfectioris doctrinæ. Quum in hæc verba primum inciderem, AUDITORES, jure Theodoſius accuſare mihi videbatur temporum, in quæ inciderat, infelicitatem. Nam jam tum effuſa in orbem Romanum barbaries omnem elegantiam omnemque litterarum ſplendorem ita exſtinguere cœperat, ut & tribunalibus tunc mera offunderetur caligo, & ipſa juriſprudentia, quæ olim Manlios, Scævolas, Servios in ampliſſimum dignitatis gradum extulerat, ignobile libertinorum, quin ſervorum artificium, putaretur. Quare adeo non mirabar, in proletaria illa turba pauciſſimos innotuiſse optimo principi, qui maximam illam Papinianorum Ulpianorumque gloriam exæquarent, ut ſi plures exſtitiſſent, id multo magis viſum eſset admiratione dignum. Enimvero paullo poſt, expenſis omnibus, quæ ad rem facere videban-

bantur, subductisque rationibus, non multo infelicius fuisse intelligebam Theodosii sæculum, quam illa anteriora, siquidem & Tullius, cujus ætate litteræ omnes excellissime florebant, de JCtorum tamen excellentiorum paucitate conqueritur. In libro enim de claris Oratoribus, ubi Ser. Sulpicii scientiam in jure mirifice collaudat, ad Brutum conversus: Sic enim Brute, inquit, existimo, juris civilis magnum usum & apud Scævolam, & apud multos fuisse, artem in hoc uno Sulpicio. Quod si autem jam Ciceronis temporibus non adeo magnus fuit jurisconsultorum egregiorum proventus, & jam tum fora & subsellia occuparant homines semidocti, quando urbs, rerum gentiumque domina, eruditissimis hominibus liberalissimisque studiis adfluebat, nitentibusque ad majora ingeniis amplissima præmia tum ad honores, tum ad divitias erant proposita: cui quæso mirum videatur, Theodosio, cujus temporibus omnium laudandarum artium studia jam pridem oblanguerant, multo pauciores innotuisse, qui sibi in hoc amplissimo studio laudem aliquam eximiam pepererint? Incidebat deinde suspicio, ipsam fortassis jurisprudentiam ita esse comparatam, ut eam non nisi pauca atque eminentiora ingenia capiant, pleraque nonnisi mediocrem ejus cognitionem adsequantur. Sed quum olim a Trajani temporibus Juliani, Celsi, Papiniani, Ulpiani, Paulli aliaque illustria ingenia tanto numero illuxerint, quibus nihil in arte nostra abditum, nihil impervium fuit: vix fiebat

verosimile, naturam, veluti nimia illius ævi ubertate defatigatam, ita postea paullatim consenuisse, ut homines nostri reliquas quidem artes omnes non solum addiscere, sed & novis accessionibus locupletare possint, in sola autem jurisprudentia ad veterum eruditionem adspirare nequeant. Quare quemadmodum Moderatus Columella, scriptor de re rustica elegantissimus, eos graviter reprehendit, qui culpantes agrorum infœcunditatem & cœli per multa jam tempora noxiam frugibus intemperiem, humi naturam sterilitate, quasi quodam morbo, adfectam existimabant: ita nefas profecto est, opinari, eamdem naturam in fingendis ingeniis ita jam vires omnes consumsisse, ut jam pridem nihil magnum amplius atque eximium producat. Non secuti corpora hominum decrevisse, terraque nunc malos homines ac pusillos educare creditur: ita ingeniorum minorem nunc, quam olim, vim ac perspicaciam esse, credendum est. Sunt eruntque ingenia, dum erunt homines, eaque procul dubio veterum gloriam & exæquare & superare possunt, modo cultura diligentiore perficiantur. Quæ quum ita sint, aliæ, eæque magis idoneæ investigandæ erunt rationes, cur tam paucorum JCtorum excellentium lumine illustrentur sæcula nostra, semidocti contra & sapientia civili vix leviter tincti tantum non ubique in scholis ac foris dominentur. Quod antequam fiat, operam mihi dandam esse intelligo, AUDITORES, ut plebejæ hujus turbæ fa-

faciem paullo accuratius pernoſcatis. Nam illa perſpecta, tunc demum, quæ triſtis atque inſalubris tempeſtas tantum horum hominum proventum dederit, non admodum obſcurum fore, confido.

Equidem conſtare inter omnes arbitror, AUDITORES, majus, quam vulgo creditur, eſſe juriſconſulti nomen, & quod unum maximas doctrinæ opes, atque inſignem rerum divinarum humanarumque ſcientiam complectatur. Non jam dicam, quam vaſtum ac capax ingenium tot jura inter ſe diverſiſſima, civilia, eccleſiaſtica, clientelaria, publica, privata, Romana, patria, requirant. Ipſum enim JCti officium tam amplum eſt, tamque diffuſum, ut & diligentiſſimos homines, ac illi uni deditos, facile defatiget. Duabus videlicet partibus illud potiſſimum abſolvi animadvertimus, una, ut jura, quibus vivimus, quibus regimur, omnia accurate habeamus perſpecta, & ſi quid in illis abditum atque obſcurum occurrit, illud explanare interpretando & in clariſſima luce collocare noverimus: altera, ut illas juſtitiæ atque æquitatis rationes negotiis humanis cauſſiſque in foro vitaque civili quotidie obvenientibus rite adplicare ſciamus. Si quis itaque eſt mortalium, qui utramque illam facultatem ita conjunxerit, ut & interpretaturus leges, & cauſſas vel cogniturus, vel acturus, munere ſuo cum laude fungatur, eum demum præclaro atque honorifico JCti nomine judico eſſe digniſſimum. Quemadmodum enim illum non temere gratio-

ſum medici nomen mereri dixeris, qui pervolutatis licet Hippocratis, Galeni, omniumque præſtantiſſimorum doctorum voluminibus, lectulo tamen ægrotantis numquam adſtitit, ac proinde leviſſimam quamlibet decumbentis febriculam expaveſcit; nec eum quoque id nomen tueri credideris, qui ſalutari ſcientia numquam initiatus, artem tamen facit, exhibitoque laſerpitio ſuo ægrotis omnibus ſalutem, ac tantum non luſcis novum oculum pollicetur, tot quotidie miſeros referens in Libitinæ rationes:

Quot Themiſon ægros autumno occiderit uno:

Ita profecto nec quemquam JCti nomen ſine dedecore ſuſtinere arbitramur, qui non juſti & æqui artem ita cum uſu conjunxit, ut par ſit in utraque facultate. Quibus poſitis, (ſunt enim ita perſpicua, ut probationis non indigeant,) jam ſatis perſpicietis, AUDITORES, quot JCti ſemidocti ætate noſtra ſubcreverint. Quam multi hodie ſunt, qui de legum intelligentia parum ſolliciti tunc ſe putant, quod in arte noſtra ſummum eſt, conſequutos, quando multas leges vel minus intellectas, vel ad rem nihil facientes, quin & aliquando cauſſam, quam defendendam ſuſceperunt, jugulantes accumulare, & ad ſingula verba Bartoli, Baldi, Accurſii manes evocare didicerint? Quam multi ſoli critices ſtudio dediti, id unice per omnem vitam agunt, ut leges figant refigantque, modo ſyllabam, numquam de republica male meri-

tam,

tam, in exilium agentes, modo ejectam ab alio, ac veluti deportatam, restituentes in integrum, modo sumto hypercriticorum supercilio, ubique *ἀντινομίας* consectantes, ipsumque jus constitutum exagitantes tam petulanter, nihil ut propemodum relinquant integrum, intactum, illibatum? Interrogatus olim Pausanias, cur nefas existimetur Lacedæmone, ullam priscarum legum refigere? Quoniam, inquit, legibus in homines, non hominibus in leges imperium est. At nostris his temporibus eo res rediit, ut & privati sibi auctoritatem in leges arrogent, & ut acrius quisque in jure invehitur, ita sibi doctior aliisque prudentior videatur. Quam multi denique interpretandis quidem Romanorum legibus, erroribusque, quibus semidocta doctorum turba jus nostrum inquinavit, eluendis omnem impendunt industriam, sed de hujus scientiæ usu patriique juris reliquiis tam parum solliciti sunt, ut si quis eos in forum perduxerit, credituri sint, se pedem in alio terrarum orbe posuisse? Veniam, quæso, date, AUDITORES, de his omnibus nostram promentibus sententiam.

Primi generis studium dici non potest, quam sit inane, ac prope ridiculum. Quid enim aliud est legum plurimarum minus intellectarum notitia, quam quoddam jurisprudentiæ cadaver, vita ac ratione destitutum? Quid magis ridiculum, quam avicularum imitari industriam, & quædam legum verba panis lucrandi caussa ediscere,

nec earum tamen tenere vim ac potestatem? Nonne his jure occinas illa Persii leviter immutata:

Quis expedivit psittacis suum χαῖρε,
Picasque docuit verba nostra conari?
Magister artis, ingeniique largitor,
Venter, negatas artifex sequi voces.
Quod si dolosi spes refulserit numi,
Corvus, peritus juris, Ulpianeas
Tentabit expedire voce rubricas.

Alter eorum labor, qui castigandis emendandisque legibus bene de jurisprudentia mereri conantur, & necessarius est inprimis, nec umquam, si brutus absit urendi secandique impetus, sua laude defraudandus. Sed qui eo solo jurisprudentiæ ambitum circumscribunt: næ istos ego Penelopes procis simillimos esse dixerim, qui repudiati a domina, vota sua mittebant in crucem, & in ancillarum amplexus turpiter ruebant. Artem enim criticam cum aliis disciplinis, tum & jurisprudentiæ ancillari, nemo temere ibit inficias. Richardus Simonius, audacis at peracuti ingenii homo, suaviter alicubi ridet eos, qui neglectis scientiis ipsis, in sola arte critica consenescunt. Esse hanc fatetur clavem, qua maximi sapientiæ thesauri, in veterum reconditi lucubrationibus, recludantur. Ludibrium tamen debituros ait cordatioribus, quicumque in limanda perpoliendaque clave aliqua omnem ætatem contriverint, neque istam umquam ad reclu-

den-

dendas depromendasque illas divitias adhibuerint. Sapienter, si umquam, & Jove æquo judicavit vir acutissimus. Quid enim aliud faciunt, qui leges planiores redditu-ri, emendationes acute excogitant, nec umquam tamen legum ac juris scientiam, ad cujus thesauros sibi aliisque viam expedire conantur, animo comprehendunt, quam ut in polienda clave consenescant? Quo vero jure eos justitiæ sacerdotes, veræque illius ac masculæ philosophiæ, quam JCti profitentur, studiosos dixeris, qui non æqui bonique notitiam profitentur, non justum ab injusto, licitum ab illicito secernunt, non denique ullam partem officii, quo jurisconsultus fungitur, umquam attingunt, sed in aucupandis litterarum syllabarumque varietatibus versantur, parum memores eorum, quæ Plinium Secundum docuit Euphrates, philosophus eximius, esse hanc philosophiæ & quidem pulcherrimam partem, agere negotium publicum, cognoscere, judicare, promere justitiam, quæque ipsi discamus doceamusque, in usu habere.

Quid dicam de illis, qui in venandis antinomiis ac Triboniani emblematibus omnem civilem sapientiam positam esse existimant? Est sane, ubi in operosa illa juris compilatione peccavit Tribonianus, idque tantum abest, ut mirer, ut, si nihil homo peccasset, id multo magis videretur mirandum. Sed plura ejus peccata nonnulli fingunt, quam reperiunt. Si qui enim in verba quædam paullo obscuriora incidunt,

si jura aliquâ, sibi minus perspecta, interpretari jubentur, si denique parum sibi constare existimant veteres: statim expediri jubent virgas, quibus vapulet Tribonianus miserrimus. Et tamen quemadmodum vetula illa apud Senecam, quæ, ut fit, luminibus male utebatur, fenestris exiguis & ædibus parum luminosis ridiculo errore succensebat, ita multi, qui in Tribonianum sæviunt, non animadvertunt, non illius culpam esse, sed suam, & plerosque, quos sibi fingunt, Tribonianismos in fumum abituros, si quis paullo plus præsidii litterarum ad jurisprudentiam attulerit.

Est & tertium illorum semidoctorum genus, qui non nisi vetera ac Romana mirantur, Romana colunt, præter Romana nihil laude industriaque sua dignum existimant, subinde ingeminantes illud Crassi apud Ciceronem: incredibile esse, quam sit omne jus civile, præter Romanum, inconditum ac pæne ridiculum. Præclare constitutum est jus Romanum, fateor. Præstantissimas illud servat prudentiæ legislatoriæ reliquias, nec id nego: quin & illud adjungo, videri in fatis esse, ut sicut olim Romanorum arma, ita postremis hisce sæculis leges eorum cultissimas Europæ provincias occupent, idque contingat, quod Roma discedens augurabatur Rutilius Numatianus:

Porrige victuras Romana in secula leges,
Solaque fatales ne vereare colus.

At nemo tamen ignorat, esse & Germanicæ originis gentibus suas instituta, suas leges, pri-

priscas consuetudines, quibus sane non repudium miserunt majores nostri, dum Romanas leges paullatim in scholas ipsaque fora admiserunt. Has vero negligere, has exsibilare, his Romani alienique juris pannos adsuere, & inde nescio quam hybridam effingere jurisprudentiam, quod plerique patrum memoria factitarunt, id non puto esse JCti ingenui, sed semidocti ac in ipsa patria hospitis, quin, ut rectius dicam, coqui alicujus Plautini, jura diversa miscentis, atque ita tamen sibi placentis ferculo tam lepido, ut in ejus odorem Jovem quotidie cœnare, & si non coquat, incœnatum cubitum ire, existimet. O præclara vero civitatis oracula, quæ quoties de juribus nobilium & opificum, de censu emigrationis, de colonis & glebæ adscriptis, de coquendæ cerevisiæ, exstruendæ molæ similibusque juribus consuluntur, aut obmutescunt illico, aut ex titulis de equestri dignitate, de collegiis & corporibus, de publicanis & vectigalibus, de jure personarum & de servitutibus rusticorum atque urbanorum prædiorum, tamquam ex Apollinis antro, nescio quem sacrosanctæ Themidis adflatum exspectant!

Venio ad alteram e trivio turbam eorum, qui adspernati accuratiorem juris scientiam, quam ipsi theoriam vocant, jurisprudentiam quamdam barbaram atque impolitam colunt, solum jactantes usum forensem, ad eumque omnes cogitationes omniaque studia referentes. Horum aliqui, vix degustato quodam juris compendio

tanto plus industriæ impendunt notitiæ formularum forensium, eaque leviter armati, comite Volkmanno suo, in forum prodeunt, beati ex sua sententia futuri, si ibi caussidici vel proclamatores & rabulæ haut imæ caveæ audiant. Alii plane neglecta theoria, quam ipsi tamquam infamem foro exigendam censent, centena aliquot decisionum, consiliorum, observationum forensium, opinionum communium contra communes, cautelarum denique, quas vocant, saluberrimarum volumina ære non adeo magno conquirunt, & tunc demum sibi ipsa jurisprudentia prudentiores videntur, si inde aliquot casuum myriadas aut ediderint, aut certe retulerint in adversaria. Denique plerique horum hoc absinthio ita veluti bonam mentem amittunt, ut quo quemque libellum sordidiorem repererint, eo magis illo pascantur, easque sordes Accursianas solas ad rem faciendam accumulandasque opes, reliquas nugas, quæ nescio quid Cujacianum præ se ferant, ad oblectandam egestatem comparatas esse existiment.

Habetis, AUDITORES, Sardos venales, alios aliis nequiores. Sed horum omnium tam aperta stoliditas, tamque manifesta malitia est, ut otio vestro abuti nolim in horrida illorum imagine vobis ob oculos sistenda. Valeat ergo caninum illud studium, locupletissimum quemque allatrandi, valeat turpe, & concessum tamen intra mœnia & in ipso foro, latrocinium: Valeant rabulæ, quos ne semidoctos quidem dixe-

dixeris, quique, si forte in foro aliquamdiu tinniunt, verbosisque strophis sibi aliquam facundiæ astutiæque famam adquirunt, demum uti sutor ille medicus apud Phædrum, fateri cogentur, se non ulla artis prudentia, sed stupore vulgi, caussidicos factos esse tam nobiles. Potius itaque hoc agemus, cujus potissimum caussa hæc disseruimus, ut, quid demum hæc tropica instituerit, quæque tempestas tantam fundo nostro calamitatem intulerit, eodem candore expediamus. Caussæ ejus sterilitatis & variæ sunt, & gravissimæ. Magnam ejus partem ipsis vulgo doctoribus tribuunt. Quomodo enim alios doceas, quod ipse non didiceris? Et quis credat, ex Forcatuli schola Cujacios prodituros? At de his jam non dicam, quum de tanta re pauca dicere, aut satyram non scribere sit difficillimum. Potius inexplebilis illa habendi cupiditas, quæ plurimorum animos veluti pestilenti quodam sidere adflavit, studiis nostris incredibile detrimentum intulit. Quum enim plerique liberos suos quam primum in foro & republica versantes maximasque accumulantes divitias videre gestiant; eos statim ad rem ipsam, uti loquuntur, adgredi, & ab imbibenda tantum pragmaticorum præcepta & nescio quas practicas practicatas animum adpellere jubent. Hinc

Post finem autumni media de nocte supinum
Clamosus juvenem pater excitat: accipe ceras,

Scribe, puer, vigila, caussas age, perlege rubras
Majorum leges.

His vocibus adsueti adolescentes, eo demum prolabuntur, ut se consenuisse putent in academiis, si integrum non dicam quinquennium, sed biennium aut triennium in iis exegerint. Olim, qui ad civilis sapientiæ adspirabant laudem, juvenes, decurso artium liberalium stadio, non modo audiebant jurisconsultos, & numquam ab eorum latere per multos annos discedebant, verum etiam, quæsitis scientiæ pulcherrimæ opibus usum atque exercitationem diuturnam adjungebant. Ex quo tam pertinaci studio an aliud potuit, quam magnum atque admirabile quid efflorescere? Res enim alias omnes auro argentoque, solam eruditionem veram ac solidam tempore ac diligentia parari, vere ac sapienter Metrocles monuit. At hodie ita spes suas præcipitant juvenes, adeoque severa lege proficere nolunt, ut, quod jam sua ætate elegantissimus Merillius conquestus est, vix numeris inserti, vix signa venerati, vix ingressi principia, castra nostra deserant illico, & missionem, nondum posito tirocinio, postulent. Multa, mihi credite, sunt, per quæ generosam circumferre indolem oportet juvenes, antequam civilis sapientiæ sacris initientur. Comparanda illis est accuratior latinæ græcæque linguæ notitia: haut leviter degustandæ elegantiores litteræ: eundum

per

per omnis ævi omniumque temporum, ac patriæ inprimis annales, & quidquid ad privata publicaque majorum instituta pertinet, animo infigendum; danda præterea opera, ut auctore Justiniano nihil antiquitatis penitus ignorent. Discendum porro, quomodo invenienda eruendaque sit veritas, & quibus ex fontibus ad omnem interpretationem incredibilis illa argumentorum copia emanet. Penitus imbibendum quidquid philosophi de virtute instituendaque vitæ ratione præcipiunt. Indaganda illa lex sempiterna atque immutabilis, quam non didicimus, accepimus, legimus, verum e natura ipsa arripuimus, hausimus, expressimus. Denique illa regnatrix prudentia, instituendæque & conservandæ civitatis ratio in succum & sanguinem vertenda est. Hæc vero, hæc, AUDITORES, sunt illa præclara meditamenta, quibus JCti veteres præluserunt, insigni illi atque inusitatæ doctrinæ, quam in illorum fragmentis omnis posteritas admiratur. Hæc studia olim Romano orbi Sulpicios, Mucios, Cassios, Julianos, Papinianos, Ulpianos; hæc posteriori ævo Alciatos, Cujacios, Merillios dederunt. Quantam sibi gloriam pepererit Antistius Labeo, neminem vestrum ignorare opinor. Vultis dicam, AUDITORES, quid ei ad obtinendum illum in jure civili principatum profuerit? Dicam, & quidem, præeunte Gellio, hanc ejus laudem maximam fuisse censente, quod, licet juris civilis disciplinam principali exercuerit studio, consulentibus de jure publice

res-

responderit, ceterarum tamen bonarum artium expers esse noluerit, sed in grammaticam ac dialecticam litterasque elegantiores penetrarit altius, quod percalluerit latinarum vocum origines, eaque scientia præcipue usus sit ad laqueos juris plerosque enodandos, quod denique nihil ratum pensumque habuerit, nisi quod sanctum esse in Roman's antiquitatibus legisset. Id si quis studiosorum juris hodie fecerit, nonne

- - - - Labeone insanior inter
Sanos dicetur?

Non minus M. Cicero miratur Ser. Sulpicium, quocum ipse omnes ex omni ætate, qui Romæ intelligentiam juris habuerint, si unum in locum conferantur, non fore comparandos, judicat. Et tamen, eodem judice Cicerone, numquam id effecisset ipsius juris scientia, nisi eam præterea didicisset artem, quæ docet rem universam tribuere in partes, latentem explicare definiendo, obscuram explanare interpretando, ambigua primum videre, deinde distinguere, postremo habere regulam, qua vera & falsa judicarentur, & quæ, quibus positis, essent, quæque non essent consequentia. Ita veteres componebant studiorum rationes, eademque via deinde Cujacius aliique accuratiores JCti ad immortalitatem nominis enitebantur. Quam vero ab hoc studio non gradu, sed præcipiti cursu, descitum sit, res ipsa docet, AUDITORES. Quam multi redamare cœperunt infe-

felicem barbariem, cujus e tenebris juri civili tanta caligo offusa est? Quotusquisque hodie cultioribus litteris vel tantillum temporis impendit? Quam pauci prodeunt libri juridici, qui non merum rus oleant, omniaque tam arido dicendi genere, tamque sine ullo ordine proferant, ut eorum auctores, tamquam sepiæ, sua sponte caliginem effudisse videantur, ne quis eorum stupiditatem in apricum protrahat? Quis porro historiarum antiquitatumque studio vel tunc aliquantulum vacat, quando aliud agere non licet, vel si quando pluvius incidit dies? Annon sunt, qui id sibi propemodum dedecori fore metuant, si se vel ullam philosophiæ partem attigisse fateantur? Equidem non plane explodendum censeo illud Neoptolemi, apud Ennium, philosophandum esse, sed paucis, nam omnino non placere. Quin facile largior, eum qui ad jurisprudentiam animum adpulit, recte atque ordine facturum, si, quemadmodum apud Homerum Ulysses in illo diuturno errore sæpe Ithacam versus reflexit oculos, sic & ipse per litteras elegantiores & sapientiæ disciplinas ita peregrinetur, ut omnia referas ad jurisprudentiam, eamque sibi veluti patriam esse statuat. Sed quod plerique hodie has artes amœniores & philosophiæ præcepta, quasi Syrtes & scopulos, prætemavigant, id vero turpe atque indignissimum videtur temporum nostrorum felicitate. Si de quopiam horum percuncteris, an umquam melioris ævi auctores attigerit? negabit ingenue, se enim re-

relicta aliis diffusæ lectionis gloria solius jurisprudentiæ laude contentum fore dicet. Quid? veteres annales quam diligenter ac studiose lustraverit? Aliquem se fortasse Cæsarum indicem aliquando introspexisse respondebit, sed aliud agentem, ac veluti finium regundorum judicium metuentem, si alienam istam glebam arasset. Nimirum igitur in addiscendis philosophorum præceptis tanto plus olei operæque insumsisti? Immo, inquit, etiam spinosissimas illas quæstiones semper a me alienas putavi, qui me vitæ, non scholæ, discere debere judicabam. Certe igitur, quum tamquam ille Græculus sophista numquam extra patriam pedem extuleris, domi rerum tuarum tanto eris peritior, comparandisque inter se legibus, conferendis interpretibus Græcis, denique æternis Cujacii, Pithœorum, Cironii similiumque operibus diurna nocturnaque manu versandis tanto plus studii impendisti? Quos tu mihi, inquit, Græcos interpretes, quos Pithœos, quos Cironios nominas? Quasi ego in Græco aliquo foro versari, aut theoreticorum turbare circulos unquam decreverim. Alios a doctoribus meis commendari memini, trituræ forensi, id est, pani lucrando accommodatissimos, primum e veteribus Accursium, Jasonem, Iserniam, Matthæum de Afflictis, &, qui mihi meru n nectar spirare videtur, Cæpollam, e novis autem Pantschmannum, Nebelgreum, & alios, quorum aliquot centurias in museo meo eleganter disposui. His ego delector

ad hæc oracula, si quando casum in terminis terminantibus anxie quæro, non sine certa spe confugio, his numquam impallesco, quin inde & doctior discedam & prudentior. Salve igitur, vir bone, cum tuo Isernia & Cæpolla, fruere per me isto nectare, labris tuis dignissimo, &, si me audis, aliquid ellebori addere memento, jubeasque te operiri: beatus eris, si consudaveris.

Sed nescio, *Auditores*, quomodo ad hæc delapsa sit oratio mea. Dum sæculi malis indoleo, dum reipublicæ litterariæ cladem deploro, fere ad meridiem vergit dies, mihique metuendum est, ne vos pransuros verbis exsatiare velle videar. Ceterum quæ dixi, eo pertinent universa, ut generosa hæc juventus, quid suarum partium sit, assidue cogitet, atque ita se comparet, ut non inter semidoctos, non inter vultures istos togatos, qui in foro lanienam exercent, non denique inter otiosos, syllabisque inhærentes jurisconsultos profiteatur nomen, sed ad veram sapientiam civilem, cujus pulcherrimam spectavimus imaginem, alacriter enitatur. Hoc consilio jura docentur in academiis: eodem elegantiores litteræ divinarumque ac humanarum rerum scientia inculcantur: nec ob aliam caussam tot viri, omni eruditionis laude fulgentes, in hoc illustri bonæ mentis domicilio vivunt, quam ne cuiquam aliquid ad comparandam veram doctrinam deesse possit. Quorum collegio quum post acerba virorum doctissimorum, HENR. BERN. REINOLDI & ARN. WESENFELDI funera me quo-

quoque interesse voluerit REX noster longe clementissimus; primum Deo, rerum arbitro, qui mihi post varias tempestates hunc etiam portum ostendit, deine REGI augustissimo, qui tam illustre munificentiae suae exemplum in me exstare voluit, gratias, quas mens concipere potest, ago habeoque maximas, atque immortales, nihilque mihi prius, nihil antiquius fore polliceor, quam ut muneris utriusque partes pro virili exsequar. Quemadmodum autem haec cogitanti terrorem incutit virorum doctissimorum, qui a renatis litteris has cathedras illustrarunt, memoria, quorumque merita me ulla ex parte adsequuturum vix sperare patitur ingenii mei tenuitas: ita quam maxime me consolatur non modo hic consessus vester, exoptatissimi conjunctissimique collegae, quos mihi exemplo, consilio, ope profuturos plane confido, verum etiam vester, o flos eruditae juventutis, conspectus multo jucundissimus. Vos enim non ea mente huc accessisse arbitror, ut praestantissimam aetatis partem, a qua totius spes vitae dependet, otio perdatis, nec ut plus vini, quam olei consumendo, magno malo vestro inanes ab hoc sapientiae mercatu domum revertamini, sed ut lacrymosis parentum votis satisfaciatis ex asse, atque hinc aliquando discedatis, vera sapientia ac doctrina eximii, qui civitates ac respublicas consilio regere, judiciis tueri, legibus emendare, innocentes denique, de vita, fama ac fortunis periclitantes, prudentia, voce ac calamo juva-

re

re possitis. Hoc agite, o mei, hoc vobis primum, hoc sit antiquissimum, hic labor, hæc quies, in his vigilias, in his noctes reponite. Sane, quod ad me attinet, ego me vobis, hoc acturis, ducem, aut, si mavultis, comitem ac commilitonem fore polliceor. Experimentum capite, charissimæ animæ, intelligetis profecto, nisi me vita destituat, non esse futurum, ut vel vos datæ mihi operæ, vel me laboris, vestri caussa suscepti, unquam in posterum pœniteat.

AD VIRUM CELEBERRIMUM,

JO. GOTTL. HEINECCIUM, JC.

Franequera discedentem.

O qui flos hominum es venustiorum,
HEINECI, & Themidos decus sacratæ,
Id, quod nunc agitas, iter vorabis
Aptis sarcinulis & expeditis:
Non umquam metues graves ruinas,
Nec casus alios periculorum,
Salvus pervenies, domumque figes,
Qua Musæ Viadri colunt fluenta.
Quin semper Tibi erit bene ac beate,
Si charos modo me, & meos sodales,
Qui te plus oculis suis amarunt,
Haud umquam ex animo Tuo repelles.
Hinc me, si sapis, & meos sodales
Inscribes penitus Tuis medullis,
HEINECI, Aonidum decus sororum.

PETRUS VVESSELING,
Eloqu. & hist. in illustri Franequerana Prof. P. Ord.

DE MERCATORUM QUI FORO CESSERUNT, RATIONIBUS ET CODICIBUS.

EXERCITATIO XIII.

Σύνοψις.

§. I. *Mercaturam multi e republica excluserunt.* §. II. *Eam reipublica prodesse, probatur.* §. III. *Et ad exempla argumentaque contraria respondetur.* §. IV. *Hinc negotiantes eorumque commercia multis privilegiis ornari cœperunt a legislatoribus.* §. V. *Quibus tamen indigni sunt decoctores, dolo malo foro cedentes.* §. VI. *Inter hæc privilegia mercatorum etiam est illud de fide, eorum rationibus & codicibus habenda, de qua ex instituto agendum. Dissertationis partitio.* §. VII. *Originem hujus privilegii plerique non juri Rom. sed consuetudini, tribuunt.* §. VIII. 1.) *Quia scriptura privata non creditur pro scribente, sed contra eumdem.* §. IX. 2.) *Quia mercator non potest esse testis in propria caussa.* §. X. *Quia nec instrumento a notario, vel a fisco scripto, creditur, si pro notario & fisco inde argumentum ducendum est.* §. XI. *Et tamen hoc privilegium a Glossatoribus est excogitatum, nec juri Rom. plane adversatur.* §. XII. *Veterrimo jure credebatur mercatorum codicibus, si libri creditorum cum libris debitorum conspirarent, in expensilatione.* §. XIII. *Si a mensa numera-*

ratum, fides habebatur argentarii rationibus. Quid sit SCRIBERE *&* RESCRIBERE PECUNIAM? §. *XIV. Libris argentariorum etiam jure Justinianeo fides habita. An officium argentariorum fuerit publicum?* §. *XV. Reliquis mercatorum libris credebatur in connexis. Exposita L. 26.* §. *2. ff. de depos.* §. *XVI. Glossatores libris mercatorum vim probandi tribuisse, demonstratur.* §. *XVII. Inde hoc privilegium manavit in varia statuta Italica, saeculo XIII. & sequentibus condita.* §. *XVIII. Itali mercatores illis saeculis fere ubique negotiabantur, & secum etiam hoc privilegium inferebant in alias terras, & maxime in Germaniam.* §. *XIX. Quales esse oporteat libros mercatorum, si probare debeant?* §. *XX. Non creditur libro decoctoris malitiosi.* §. *XXI. Creditur tamen ejus codicibus, qui a fortuna exagitatus foro cessit, nisi paupertas eum ad fraudes pellexerit.* §. *XXII. Creditur etiam codici decoctoris malitiosi contra scribentem nisi aliquid in praejudicium aliorum inscripserit.* §. *XXIII. Aliquando codici decoctoris aliquid fidei & pro scribente prolato accedit, si alia adminicula suffragentur.* §. *XXIV. Illustratur hoc specie insigni.* §. *XXV. XXVI. An decoctor ejusque creditores vel curator bonorum ex libris agentes admittendi sint ad cautionem juratoriam, & reum cautione de judicatum solvi onerare possint?* §. *XXVII. Decoctoris codex ordinarie edendus est in loco, ubi negotiatus est.* §. *XXVIII. Aliquando in loco, ubi agitur, quod insigni specie illustratur.* §. *XXIX. Libri*

bri

bri decoctorum, quamvis iis suffragentur alia adminicula, admittunt probationem contrarii. §. XXX. *An ex libro parum rite & ex arte scripto probari possit, aliquem malitiose decoxisse?* §. XXXI. *An liber Judæi æquiparandus sit libro decoctoris?* §. XXXII. *An eadem etiam adplicanda sint libris opificum?* §. XXXIII. *Conclusio exercitationis.*

§. I.

MErcaturam, quam alii ad locupletanda civitatum æraria inprimis comparatam esse arbitrantur, quidam legislatores olim tamquam luxuriæ parentem, virtutis expultricem, & corruptricem bonarum mentium, e rebus publicis suis proscribere non dubitarunt. Hebræi enim, quorum rem publicam ipse Deus optimus maximus institutis sapientissimis temperaverat, nec terram maritimam colebant, (quem civitatis situm & PLATO (a) reliquis antehabuit,) nec ullis gaudebant negotiationibus, nec earum caussa cum exteris consuetudinem inibant, divinitus edocti, innocentem magis vivendi rationem esse, paterna rura bobus exercere suis, liberos ad virtutem accurate instituere, leges denique divinas diurna nocturnaque manu versare, ad earumque normam omnes actiones perpetuo componere. (b) Simile quid Lycurgo

(a) Plato *de Legib. L. IV.* (b) Joseph. *adv. Apion. Gramm. Lib. I. Seg. XII. p. 443. T. II.*

go in mentem veniſſe, vel id argumento eſt, quod, quamdiu diligentior legum illius cuſtodia manſit, nec mercatorem, nec rhetorem, nec hariolum, nec circulatorem, nec ſupervacuæ ſupellectilis opificem Spartæ viſum eſſe, PLUTARCHUS (c) ſcribit. Addere poſſem Zaleucum, virum ſapientiſſimum, quem Locrenſibus ejuſdem generis legem tuliſſe, HERACLIDES (d) memoriæ prodidit: commemorare item Romulum, qui, teſte DIONYSIO HALICARNASSENSI, (e) mercaturam æque, ac opificia ſervis ac peregrinis exercenda tradidit, civibuſque non niſi duo ſtudia reliquit, τὸ πολεμικὸν, ἐ τὸ γεωργικὸν βίον, *rem militarem & vitam ruſticam*: laudare denique majores noſtros, inter quos Svevi, ceu refert JUL. CÆSAR, (f) aditum quidem ad ſe mercatoribus dabant, *ſed magis ut haberent, quæ bello ceperant, quibus venderent, quam quo ullam rem ad ſe importari deſiderarent*; Nervii autem (g) nec mercatores ad ſe excurrere, *nec quidquam vini, reliquarumque rerum ad luxuriam pertinentium inferri patiebantur, quod his rebus relangueſcere animos, ac remitti, exiſtimarent*. Ita plures gentes ſuſpectam habebant mercaturam, quacum avaritiam, magnificentiam, atque inexplebiles cupiditates re-

rum

(c) Plutarch. *in Vit. Licurgi.*
(d) Heraclid. *de Politiis p.* 533.
(e) Dionyſ. Hal. *Antiq. Rom. Lib. II. p.* 38.
(f) Cæſar *de Bello Gallico Lib. IV. cap. II.*
(g) Idem *Lib. II. Cap. IV.*

rum omnium importari, exemplo Græciæ, a Phœniciis mercatoribus corruptæ, demonstrat CICERO apud NONIUM. (h) Ubi autem a frugalitate ad luxuriam; a vetere disciplina ad licentiam, ab armis ad voluptates transcurritur, ibi nec ipsa Salus, si vellet, populum salvaret. Ilicet, actum est!

§. II.

Enimvero, hæc, quatumvis speciosa sint, non tamen quemquam movebunt, sanioribus civilis prudentiæ principiis imbutum. Luxuriam, avaritiam aliasque cupiditates invehere ajunt mercaturam. At non mercaturæ id vitium est, sed hominum, fortunam, ut fit, parum reverenter habentium. Quid superfuturum in civitate esset, si nihil, quo abutitur, quodque in perniciem suam vertit hominum improbitas, superesse pateremur? Atqui eadem mercatura efficit, ut iis, quæ usquam terrarum nata sunt, communiter fruamur, ut civitates, quibus ob sterilitatem agri omniumque fere rerum inopiam pereundum esset, rebus necessariis æque ac ad vitæ suavitatem ac elegantiam pertinentibus abundent; ut denique non modo cives, sed & ærarium ipsum, opibus ac pecunia cumulentur. Non ergo id agendum est, ut commercia veluti in exilium agantur, atque ita nervus incidatur reipublicæ; sed ut prudenter excogitatis legibus ita tempe-ren-

(h) Non. *de Propr. Serm. Cap. V. Segm. XXXV.*

rentur, ne, illis florentibus, luxuria gliscat in reipublicæ perniciem. Ita vero sublato rei præclaræ abusu, fieri profecto non poterit, quin admirabilem ejus utilitatem non magis magisque quotidie perspiciamus.

§. III.

Nec vereor, ne quem tot legislatorum gentiumque nomina terreant. Probaverit PLATO situm civitatum a mari paullo remotiorem: at non ideo improbavit mercaturæ studium, quod ipse alibi (i) tam magnifice collaudavit, ut dignum eum locum habuerit CALLISTRATUS noster, quem *legi 2. ff. de nundin.* totum insereret. Cur a vicinarum gentium consuetudine segregatos Hebræos voluerit summum Numen, nemo ignorat, cui notum est gentis ingenium, ad vicinarum gentium superstitionem impietatemque olim quam maxime proclive. Neque tamen ideo Deo displicuisse credimus solertiam Salomonis, naves onerarias instruentis, ac, negotiatione Ophiritica prudenter instituta, auro argentoque implentis Hierosolyma. (k) Spartam ac Locros nobis non magis in exemplum proponimus, quam Romanos. Quemadmodum enim Locrensium respublica nec felicitate, nec magnitudine diuturnitateque imperii, alias civitates ad imitandas eo-

rum

(i) Plato *de Republ. Lib. II.*

(k) *1. Reg. IX, 26. seq. 2. Chron. I. 15. II. 17. seq.*

rum Leges provocat, Romuli autem institutum, ceu recte JO. HENR. BOECLERUS (l) observavit, *præsentior rerum in majus provectarum usus matura correxit*: ita suo demum malo experti sunt Lacedæmonii, quam parum sine pecunia efficiant exercitus, etiam copiosissimi. Licet enim virtute ac militari disciplina inter Græcos uni omnium maxime florerent: inopia tamen coacti, modo Persis adversus communem patriam stipendia faciebant, (m) modo latrociniis magis, quam justis bellis, prædandi captabant occasionem. (n) Ad similem latrocinandi invadendique aliena libidinem & Germanos adegit inopia, (o) rectius omnino consulturos rebus suis, si lucrum honestum, quale ex negotiatione terræque cultura provenit, infelici prædandi studio protulissent.

§. IV.

Tantum itaque abest, ut mercatura eam notam mereatur, quam illi veterum quorumdam disciplina justo rigidior inussit, ut præcipuis civitatum præsidiis adnumeranda,

(l) Boeclerus *in diss. de Roma sub sept. Regib. p. 475.*
(m) Thucidid. *Lib. VIII. p. 561.*
(n) Corn. Nep. *in Agesil. cap. VII.*
(o) Cæs. *de Bello Gallic. Libr. VI. cap. XXIII.* Tacit. *de moribus German. cap. XIV.*

da, & vel maxime e republica esse videatur, cives variis privilegiis ac beneficiis ad negotiandum invitari. Est ita natura comparatum, ut plerique tenuem quæstum, at securum, maximo cuilibet & periculoso lucro præferant, ut recte cecinisse videatur HORATIUS: (p)

Luctantem Icariis fluctibus Africum
Mercator metuens, otium & oppidi
Laudat rura sui.

Ast, ubi privilegiis propositisque præmiis ad majora audenda invitatur mercator, tunc demum ancipitem quæstum imminentibus capiti ac fortunæ periculis anteponit, &

Mox reficit rates
Quassas, indocilis pauperiem pati.

Propterea jam olim XENOPHON (q) auctor erat Atheniensibus, προεδρίαις τιμᾶσθαι ἐμπόρους καὶ ναυκλήρους, καὶ ἐπὶ ξένιά γ' ἔστιν ὅτε καλεῖσθαι, οἳ ἂν δοκῶσιν ἀξιολόγοις καὶ πλοίοις καὶ ἐμπορεύμασιν ὠφελεῖν τὴν πόλιν. *Ut mercatores & naucleros loco magis honorato in consessibus ornarent, atque illos etiam ad hospitii necessitudinem invitarent, qui navibus & mercibus egregiis civitati prodesse viderentur.* Quin ipse JUSTINIANUS, (r) ubi militare vetat mercatores, eos *utiles esse omnibus contractibus*, præfatur. Hinc itaque tot

---

(p) Horat. *lib. I. Carm. Od. I. v.* 15. *seq.*
(q) Xenoph. *de rat. redit. seu de provent. cap. III.* §. *IV. p.* 255. *Tom. V. edit. Oxon.*
(r) *l. un. C. negot. ne milit. lib. XII.*

tot jura mercatorum singularia, quorum tanta multitudo est, ut justis non modo libellis, sed & voluminibus, materiam suffecerint viris doctissimis, BENEV. STRACCHÆ, JO. MARQUARDO, JO. GE. SIMONI, BARTH. LEONARDO SCHVVENDENDOERFFERO aliisque pluribus, quorum opera satis nota omnium fere JCtorum manibus teruntur.

§. V.

Enimvero quanto plus favoris merentur mercatores, quos vitæ honestas, diligentia, ac intemerata fides commendat: tanto vehementiore odio digni sunt decoctores, qui ubi creditores turpiter emunxerunt pecunia, foro cedunt, rebusque convasatis, locum quærunt, ubi vel genio alieno sumtu indulgeant, vel extra teli jactum constituti, creditores ad iniquissimam transactionem compellant. Quemadmodum enim hos ne flebili quidem illo cessionis bonorum adjutorio & miserabili auxilio, quod obæratis, casu vel fortunæ injuriis ad paupertatem redactis, concessum est, dignos existimant leges earumque interpretes: (f) ita multo minus digni judicabuntur beneficiis ac privilegiis mercatorum reliquis, maxime quum ei ordini dedecori sint, fidem publicam, qua præcipue stare commercia videntur, minuant, & ea plerumque perfrictæ frontis animique improbi ac fraudulenti specimina

(f) *l. 63. §. 7. ff. pro soc.*

mina edant, propter quæ non modo beneficiis indigni, sed & furum instar supplicio adficiendi videntur legislatoribus sapientissimis. Ita sane cautum est tum IMPERII RECESSIBUS, (t) quos vocant, tum Edictis, quæ potentissimus Prussorum Rex isti hominum generi opposuit, gravissimis, (u) quibus & aliorum Imperii Ordinum leges passim adstipulantur. (x)

§. VI.

Quum itaque inter præcipua, quibus mercatores gaudent, privilegia, & hoc non postremum sit, quod eorum tabulis & codicibus rite confectis pro scribentibus etiam vis semiplenæ probationis attribui solet: bella sane & in foro haud infrequens quæstio est, an & quatenus eadem prærogativa & eorum rationibus, qui foro cesserunt, concedenda sit, sive illæ pro scribentibus, sive contra eosdem producantur? Id vero nos non rectius speramus exsequuturos, quam si re ab ovo, quod ajunt, repetita, primum in caussas hujus juris singularis inquiramus, atque inde certa principia, ex quibus de privilegii istius indole judi-

(t) *Ordin. Polit. de anno MDXLVIII. & MDLXXVII. tit. von verdorbenen Kaufleuten.*

(u) *Edict. wider die muthwilligen Banqueroutirer, und dessen Erlauterung.*

(x) *Mandat der vereinigten Hansee-Stadte de anno 1620. ap. Marquard. in Append. p. 712.*

judicari possit, derivemus, & ex illis demum varias, quæ in foro subinde agitantur, quæstiones explicemus paullo diligentius.

§. VII.

Equidem, quod ad privilegii istius originem attinet, inter omnes fere jurisconsultos constare animadverto, illam non ex jure communi Romano, quod in foro paullatim adoptavimus, sed ex vetere quadam multisque gentibus communi consuetudine esse repetendam. Ita sane, ne gregariorum turmas conscribamus, censent viri doctissimi, ANDR. GAILIUS, (y) DIOD. TULDENUS, (z) JO. MARQUARDUS, (a) GE. ADAMUS STRUVIS, (b) ULR. HUBERUS, (c) & alii ejusdem famæ ac celebritatis quamplurimi, qui tantam consuetudini vim ac potestatem adversus jus commune tribuere, eo sibi minus religioni ducunt, quo magis juri consentaneum est, consuetudine & cives, (d) & judices, (e) non minus, quam legibus & jure scripto obligari, eamque non

(y) Gail. *lib. III. Obs. cap. XX.*
(z) Tulden. *ad tit. C. de fid. instrum. n. 5.*
(a) Marquard. *de jure Mercat. lib. III. cap. IX. §. XVII.*
(b) Struv. *Exerc. XXVIII. §. XXV.*
(c) Huber. *Prælect. ad ff. lib. XXII. Tit. IV. §. 19.*
(d) *leg.* 31. §. 20. *ff. de Ædil. edict. l. 6. ff. de evict.*
(e) *pr. Inst. de off. judic. Auth. jubemus C. de judic.*

non modo optimam legum interpretem esse, (f) sed & juri communi derogare, quin illud plane tollere posse. (g) Quod quum in universum dubio careat, etiam circa probationem tanto certius est, quanto clarius consuetudine loci instrumentum aliquod authenticum fieri posse, statuit INNOCENTIUS Papa III. *in cap. 9. x. de fide instr.*

§. VIII.

Et sane negari non potest, jus istud singulare, quod circa mercatorum codices observamus, a juris Romani principiis videri alienissimum. Secundum hæc enim privatorum scripturis contra scribentes creditur, (h) quia quemadmodum confessus quodammodo sua sententia damnatur: (i) ita &, qui se ex certa caussa debere, suo chirographo confessus est, merito pro debitore habetur, dummodo vel ipse cautionem tamquam a se scriptam in jure agnoverit, vel de scribente sive aliorum testimonio, sive instituta litterarum comparatione constet. (k) At vero pro scribente productum instrumentum loco probationis admittere, absonum atque indignum

(f) *l. 32. ff. de leg. SC. & long. consuet.*
(g) *l. 32. §. 1. ff. eod. §. 11. Inst. de jur. nat. gent. & civ.*
(h) *l. 25. §. ult. ff. de probat.*
(i) *l. 19. ff. de confess.*
(k) *l. 20. C. de fid. instr. Novell.* L. XXIII. *cap.* VII.

gnum Romanorum prudentia videbatur, (l) nisi illa scriptura vel aliis argumentis admodum evidentibus firmetur, (m) vel jam ab adversario pro se producta, ac pro vera agnita sit. Quemadmodum enim testes, quibus ipse usus est, in alia caussa adversus se productos repudiare nemo potest: (n) ita non ferendus esset, qui rejicere auderet alterius scripturam, qua ipse pro se aliquando fuerat usus. Ita recte juris nostri auctores præcipui, & in his celeberrimus ULR. HUBERUS (o) colligunt, ut non fuerit, cur dissentiendum sibi putarit ANT. MATTHÆI. (p) Aliis casibus a juris ratione alienum, exemploque perniciosum est, scripturam scribenti ad probationem prodesse, quum ita improbissimo cuivis in proclivi futurum sit, debitorem sibi pro libitu propria adnotatione constituere. (q)

§. IX.

Deinde ordinariæ scripturæ privatæ non plus credendum esse, quam vivæ scribentis voci, facile patet. Quid enim interest, quæso, ore, quis adfirmet, sibi deberi, an litteris? At enim quis mercatori, quantumvis incorruptæ exploratæque fidei cre-

(l) *l. 5. C. de probat.*
(m) *l. 6. C. de probat.*
(n) *l. 17. C. de testib.*
(o) Huber. *Prælect. ad Pand. ibid.* §. *XVIII.*
(p) Ant. Matth. *de judic. Disp. IX. thes.* VI.
(q) *d. l. 6. C. de prob.*

crederet, sed ad testimonium in sua caussa dicendum offerenti, quum *omnibus in re propria dicendi testimonii facultatem jura submoverint*, testibus VALENTE GRATIANO & VALENTINIANO, Augustis? (r) Cur ergo eidem magis crederetur, producenti tabulas, a se ipso domi suo arbitratu & remotis arbitris conscriptas? sane id argumentum tanti visum est quamplurimis, ut non modo HUGO DONELLUS (s) & JO. VVISSENBACHIUS (t) receptam de codicibus mercatorum doctrinam pro mercatorum vel pragmaticorum errore venditare, sed & supremæ quædam curiæ adversus vulgarem doctrinam pronunciare non dubitarint. Saltim ejusmodi præjudicium, quod vocant, ex DOMINICI TREVISANI *decisionibus* (u) eruit NIC. DE PASSERIBUS: (x) nec defutura fortassis essent alia, si nunc per tot Decisionum atque Rerum judicatarum volumina grassari aut vacaret, aut lubido esset.

§. X.

Denique si ab eo, quod majus est, ad minus argumentum ducendum, denuo elanguescet vis omnis privilegii, quod merca-

tor-

(r) *l. 10. Cod. de testibus.*

(s) Donell. *Comment. ad l. 6. C. de probat. p. 153.*

(t) VVissenb. *ad l. 5. seq. C. de probat. p. 238.*

(u) Trevisan. *lib. I. Decis.* XVI.

(x) Nic. de Passerib. *de Script. priv. lib.* IV. *cap.* XXI. §. XI.

torum codicibus a tot sæculis est vindicatum, nec secundum eos litem dabunt, quicumque nullam aliam boni æquique normam, quam jus Romanum, agnoscunt. *Ne fiscum quidem*, qui tot privilegiis ad adquirendum conservandumque comparatis munitus est, *ex suis subnotationibus debiti probationem præbere posse*, præclare ac sapienter rescripsit GALLI-NUS Imperator. (y) An vero plus mercatoribus jura indulgerent, quam fisco principis, quem hac quidem in re jure communi uti voluerunt? Deinde cur mercatori, privatim aliquid in codicem rationum referenti, plus fidei habeatur, quam tabellioni, qui quamvis juratus officio publico fungatur, tamen si quid ex tabulis vel codicillis a se scriptis peteret, adeo non videretur audiendus, ut potius pœnam legis Corneliæ de falsis subiturus esset? (z) Quod argumentum tam grave visum est BARTOLO, (a) ut non modo mercatorum, sed ipsorum argentariorum tabulis, pro scribentibus in foro productis, fidem abrogare non dubitarit.

§. XI.

Tam multa igitur, tamque gravia argumenta facile persuaserunt viris doctissimis, ut

(y) *l. 7. C. de probat.*

(z) *l. 10. pr. l. 15. pr. ff. ad L. Corn. de fals.*

(a) Bartol. *ad l. 9. §. 2. ff. de edend. num.* 11.

ut jus istud, quo mercatorum codices semiplene probare creduntur, in jurisprudentia Romana nullum plane præsidium reperire, sed per consuetudinem paullatim invaluisse, crederent. (b) Et tamen, si dicendum, quod res est, antiquissimis temporibus Romani, mercatorum tabulis & codicibus non modo semiplenam, sed integram fidem habuerunt: & postea felici errore contigit, ut antiquum illud jus, ex interpretatione legum Romanarum quodammodo renatum, per universam fere Europam una cum ipsis commerciis propagaretur. Id quod, quomodo, & qua occasione factum sit, exponere operæ omnino pretium fuerit, maxime quum eam rem ab aliis occupatam esse, non animadvertamus.

§. XII.

Qui Romæ olim negotiabantur, vel commerciorum caussa per provincias commeabant, id sibi præcipue negotii existimabant datum, ut accepta expensaque ex arca diligenter in rationes referrent. Illis autem rationum codicibus productis, rei gestæ seriem judici probare poterant, dum ita comparatæ essent rationes, ut & nulla fraudis suspicione laborarent, & codex ipse a codice debitoris non discreparet. Solebat enim creditor, pecuniam, nomen de-

(b) Ant. Matth. *Fundam. Jur. Disp.* XVII. §. IV.

debitoris, caussam debendi, reliquasque circumstantias, præsente debitore, in tabulas rationum referre, idemque, præsente creditore, faciebat debitor, iique codices inter se comparati, si inter se similes reperiebantur, plenam faciebant fidem. Rem omnem accuratius explicarunt CL. SALMASIUS, (c) BARN. BRISSONIUS (d) & alii. Nos quædam veterum testimonia audiemus. GELLIUS, (e) referens, quæ se judice, acta sint in caussa pecuniaria: *Petebatur apud me*, inquit, *pecunia, quæ dicebatur data numerataque. Sed qui petebat, neque tabulis, neque testibus id factum docebat.* Et paucis interjectis: *Is unde petebatur cum suis multis patronis clamitabat; probari apud me debere pecuniam datam consuetis modis*, EXPENSILATIONE, *mensæ rationibus, chirographi exhibitione, tabularum obsignatione, testium intercessione.* Hic inter modos probandi debitum consuetos a GELLIO refertur *expensilatio*. Hæc autem, teste ASCONIO PÆDIANO, (f) nihil aliud erat, quam scriptura, qua notas in tabulis, te pecuniam dedisse. Et eam scripturam tunc probasse omnino, si ei debitoris rationes responderent, vel

cice-

(c) Salmas. *de Mod. Usurar. c. XI. p. 473. seq.*
(d) Brisson. *de Form. pop. Rom. sollemn. lib. VI. p. 536. seq.*
(e) Gell. *lib. XIV. Noct. Att. cap. II.*
(f) Ascon. Pædian. *ad Ciceron. Verrin. II. cap. XXX.*

CICERO (g) docet, dum Q. Roscium adversus C. Fannium defendens, sæpissime ad illius tabulas provocat. *Quod si ille*, inquit, *suas proferet tabulas, proferet suas quoque Roscius: erit in illius tabulis hoc nomen: at in hujus non erit.* Et paullo post: *Si tabulas C. Fannius accepti & expensi profert suas, in suam rem, suo arbitratu scriptas, quo minus secundum illum judicetis, non recuso.* Fidem ergo codici Fannii non abrogat Cicero, modo ille proferatur, & addit quidem, se id non facere jure compulsum, sed *copia & facultate caussa confisum*, at non eo hoc dicit, ac si alias creditoris tabulæ non probarent, sed quod, uti paullo ante diximus, non solis crederetur, verum conspirantibus cum codice debitoris. Hinc alio loco idem CICERO: (h) *Suum codicem*, puta solum, *testis loco recitare, arrogantia est: suarum præscriptionum & liturarum adversaria (die Glitter oder Klatte,) proferre, non amentia est?* & in oratione adversus Verrem: (i) *Homo stultissime & amentissime, tabulas quum conficeres, satis te elapsurum omni suspicione arbitrabare, si quibus pecuniam credebas, iis expensum non ferres, neque in tuas tabulas ullum nomen referres, quum tot tibi nominibus acceptum Curtii referrent? quid proderat tibi, te expensum illis non tulisse? an tuis* solis

(g) Cicero *pro Q. Rosc. cap.* I.
(h) Cic. *pro Q. Rosc. cap.* II.
(i) Idem *in Verr.* I. *cap.* XXXIX.

SOLIS *tabulis te caussam dicturum existimasti?* Ita jam olim tabulis mercatorum credebatur, dum rite conscriptæ, in easque accepta expensaque diligenter relata essent, & iis suffragarentur rationes debitoris.

§. XIII.

Enim vero hac probatione tum demum opus videbatur, si quis ex arca numerasset expendissetque pecuniam. Si quis enim mensario vel argentario numeraverat: præcipua probatio ex rationibus argentarii petebatur, cujus ad officium pertinebat, singulorum rationes conficere. (k) Qui ergo tunc a mensario numerabat, pecuniam dicebatur SCRIBERE, qui reddebat sibi numeratam, eamdem RESCRIBERE dicebatur, ceu multis veterum testimoniis ostendit RICH. BENTLEJUS. (l) Et ea scriptura argentarii, vel, uti paullo ante a GELLIO (m) nominabatur, *ex mensa rationes* prolatæ editæque ab argentario, plenam fidem faciebant, quod non videretur verosimile, argentarium in alterius gratiam falsi quidpiam in tabulas referre voluisse, quum ejus negotiatio publicam caussam habere crederetur. (n) Et huc pertinent illa

(k) *l.* 4. §. *l.* 9. §. 2. *l.* 10. §. 1. *ff. de edend.*

(l) Bentlej. *ad Horat. lib.* II. *Epist.* I. *v.* 105. *p.* 628.

(m) Gell. *Noct. Att. lib.* XIV. *cap.* II.

(n) *d. l.* 10. §. 1. *ff. de edend.*

illa CICERONIS: (o) *Solent fere dicere, qui per tabulas hominis honesti*, (id est argentarii) *pecuniam expensam tulerunt: egone talem virum corrumpere potui, ut mei caussa falsum in codicem referret?*

§. XIV.

Ita jure vetusto se res habebat. Jure Justinianeo non minus fidei tributum codicibus argentariorum, quorum negotiationem, quemadmodum paullo ante diximus, publicam caussam habere, creditum. Quamvis enim negotiatio illa, si recte ponas calculum, nec munus, nec officium publicum esset, quandoquidem & servus mensam argentariam exercere non prohibebatur: (p) publicam tamen caussam habere videbatur, non quod publice, vel a populo eligerentur argentarii, quam ACCURSII (q) sententiam solide profligavit GUIDO PANCIROLLUS, (r) sed quod publica auctoritate pecunias foenori darent, auctiones facerent, pro aliis numerarent, solverent, constituerent, pecuniam trajectitiam suo periculo crederent, de iisque rebus omnibus rationes conficerent quam accuratissime, quemadmodum illud argentario-

(o) Cic. *pro Q. Rosc. cap.* I.
(p) *l.* 4. §. 3. *ff. de edend.*
(q) Accus. *ad l.* 9. §. 2. *ff. de edend.*
(r) Panciroll. *Var. Lect. lib.* I. *cap.* XXXII. *pag.* 51.

riorum officium ex CICERONIS, (f) aliorumque veterum testimoniis accuratius descripserunt CUJACIUS, (t) SALMASIUS, (u) PANCIROLUS, (x) & BRISSONIUS, (y) qui Romanos ea in re Græcorum, & Atheniensium maxime, industriam imitatos esse, ex elegantissimo loco DEMOSTHENIS (z) observat. Propter hanc itaque publicam mensæ argentariæ caussam, quemadmodum jam a NIC. DE PASSERIBUS (a) & MATTH. VVESSEMBECIO (b) observatum est, tabulis rationibusque argentariorum id tribuebant Romani, ut sive pro illis, sive contra eosdem, proferrentur, plene probarent. Hinc CAJUS (c) noster: *Argentarius*, inquit, *rationes edere jubetur*, *nec interest*, *cum* IPSO *agatur*, *an cum tertio*. Frustra autem eum cogeret Prætor edere rationes etiam contra tertium, nisi illi tertio fides libri nocere posset. (d) Quin tantum abest, ut argentariorum codicibus fidem negent jura, ut idem

(f) Cicero *pro Flacco cap.* XIX.
(t) Cujac. *lib.* X. *Obs. cap.* XIV.
(u) Salmasius *de Mod. Usurar. cap.* XVI. *pag.* 721.
(x) Panicirol. *ibid.*
(y) Brisson. *de Verb. signif. voce* argentarius.
(z) Demosth. *advers. Timon. p.* 1074.
(a) Nic. de Passerib. *de Script. priv. lib.* IV. *cap.* XIV. *n.* 17. *seq.*
(b) VVesenb. *Paratit. tit. de fide instr. n.*6.
(c) *l.* 10. *pr. ff. de edend.*
(d) Roesener. *de Libris Mercat. c.* XV. §. XV.

idem privilegium etiam ad *numularios*, id est, argentariorum ministros, vel parvos argentarios, (e) prolatum sit, quia, teste PAULLO, (f) *& ipsi, sicut argentarii, rationes conficiunt, accipiunt pecuniam, & erogant per partes: quarum* PROBATIO *scriptura codicibusque eorum maxime continetur, & frequentissime ad* FIDEM *eorum decurritur.*

§. XV.

Quod autem ad reliquos mercatores attinet; quorum negotiatio publicam caussam habere non videbatur, sequiore ævo ab usu quidem recesserat illa codicum comparatio, quam olim Romæ obtinuisse, paullo ante (§. XII.) observavimus: si tamen proferrentur eorum scripturæ ac rationes, in quibus accepta expensaque accurata diligentia notata deprehendebantur, eæ profecto non parum ponderis videbantur habere. Nam etiam pro mercatore probabant, si ita judici videretur, id est, uti nos hodie loquimur, semiplenæ saltim vim probationis habebant, si judex iis fidem tribuendam existimaret. Præclarus eam in rem exstat locus PAULLI *ex libro IV. Responsorum*, (g) quem JCtus eximius, ANDR. FACHINÆUS, (h) observavit: *Titius Sempronis salutem. Habere me a vobis auri pondo*

(e) Cujac. *lib. X. Obs. cap. 24.*
(f) *l. 9. §. 2. ff. de edend.*
(g) *l. 26. §. 2. ff. depos.*
(h) Fachin. *Controv. Jur. lib. XI. cap. XXXIII.*

do plus minus decem, & discos duos, factum signatum: ex quibus debetis mihi decem, quos apud Titium deposuistis: item, quos Trophimati, decem: item ex rationibus patris vestri decem, & quod excurrit. Nihil hoc aliud est, quam ratio brevior, ex codice rationum decerpta, (*ein* Conto current,) qua mercator, quid acceperit, quidque sibi debeatur a Semproniis, (*das* credit *und* debet,) more illorum temporum breviter notarat. Quærebatur ex PAULLO, *an ex hujusmodi scriptura aliqua obligatio nata sit, scilicet quod ad solam pecuniæ caussam attineret?* Non poterat id adfirmare JCtus, non ignarus, suis temporibus *litterarum obligationem nominibus fieri*, (i) quæ plane aliud quid fuisse, quam ejusmodi epistolam, ex CAJO (k) & THEOPHILO (l) jam pridem docuit Dominus Præses. (m) Itaque respondit, *ex epistola, de qua quæritur, obligationem quidem nullam ratam videri: sed probationem depositarum rerum impleri posse.* Nec sane de eo dubitari poterat, quia scripturam etiam privatam contra scribentem probare, inter omnes constabat. (n) At magis ambigua videbatur quæstio, an & debitum ex illa creditoris schedula recte probetur? quam in

---

(i) §. *un. Inst. de litt. oblig.*

(k) Caj. *Inst. lib. II. Tit. IX.* §. 12.

(l) Theoph. *in Paraph.* §. *un. Instit. de lit. oblig.*

(m) *in Antiq. Rom. lib.* III. *Tit. XXII.*

(n) *l. 25.* §. *ult. ff. de probat.*

in rem addit PAULLUS: *An autem is quoque, qui deberi sibi cavit in eadem epistola decem, probare possit hoc, quod scripsit,* JUDICEM ÆSTIMATURUM. Non ergo negat, instrumento illi pro scribente aliquam fidem adhiberi posse, si circumstantiæ, a judice æstimandæ, addicant, e. g. si epistola illa conspiret cum codice rationum, si ejus auctor sit vir integræ atque intemeratæ fidei, si ex ipso libro ejus diligentia eluceat, & quæ sunt hujus generis alia, quæ suggerit MENOCHIUS. (o)

§. XVI.

Ex hoc itaque loco, similibusque quibusdam, glossatores collegerunt, *librum pro scribente probare in connexis*, id est, si codex expensa & accepta contineat, & hæc se recte habere dicantur, fidem etiam habendam esse ratione illorum. Ita BARTOLUS (p) & BALDUS, (q) quorum sententiam & alii plerique adoptarunt. Iidem autem glossatores exinde porro intulerunt, pro codicibus mercatorum, si rite conscripti sint, non levem militare præsumptionem, & si a scribentibus in supplementum juretur, plenæ vim probationis eos merito obtinere. Sane hanc sententiam ante sæcu-

cu-

(o) Menoch. *de Arbitr. Jud. qu. casu XCIII.*
(p) Bartol. *ad L. quadam §. nummularios ff. de edendo.*
(q) Bald. *in L. rationes C. de probat.*

culum XIII. quo ACCURSIUS glossas consuit, defenderunt doctores quidam, quorum argumenta ipse adducit refellitque ACCURSIUS. (qq) Eamdem sæculo XIV suam fecere BARTOLUS, (r) sequente BALDUS, (s) PETRUS DE FERRARIIS (t) & alii, quos ipsos quoque suos auctores sequutos esse, nulli dubitamus, adeo ut statim, renascente jam in Italia jure Romano, hæc sententia per cathedras audita, tantoque facilius a plerisque adprobata videatur, quanto æquior credita, ac juris rationibus convenientior. Sane *quum mercatores*, uti eleganter REIN. BACCHOVIUS (u) scribit, *quibusvis mercium suarum emtoribus sine chirographo fidem habere soleant, tanto æquius est, ex adverso quoque plus fidei illorum litteris adscribi.* Accedit, quod mercaturam non promiscue omnes exercere soleant, sed ii demum, qui editis intra annos tirocinii diligentiæ ac fidei argumentis, in collegium mercatorum sollemniter fuerunt adoptati. Unde denuo colligi posse videbatur, mercatorum etiam negotiationem publicam quodammodo caussam continere, adeoque non esse iniquum, ut,

---

(qq) *Gloss. ad l. 9. §. numularios ff. de edendo.*

(r) Bartol. *ad l. admonendi 31. ff. de jurej.*

(s) Bald. *ad eamd. l. admonendi.*

(t) Ferrar. *in Pract. aur. p. 186. n. 6.*

(u) Bachov. *ad* Treutl. *Vol. II. Disp. IV. th. II. lit. B.*

ut, quemadmodum argentariorum codicibus jure Romano fides omnino habenda esset, ita mercatorum tabulis rite confectis semiplenæ saltim probationis vis tribueretur, scribentibusque, illas pro se allegantibus, copia fieret in supplementum jurandi.

§. XVII.

Quum autem iisdem temporibus, quibus juris Romani studium Bononiæ aliisque locis fervebat, civitates Italicæ pleræque sibi nova statuta conderent, & in illo terrarum tractu maritima æque ac vulgaris negotiatio tum vel maxime floreret: nullum fere statutum reperias, in quo non occurrant hujusmodi privilegii vestigia. Exstant STATUTA VENETA, quæ, uti rubrica docet, *in unum reducta & de novo edita fuerunt tempore illustris Domini, Jacobi Theopuli, inclyti Ducis Venetorum, currente anno Dominicæ Incarnationis MCCLII. die VI. exeunte mense Septembris, indictione prima*, quæque stanno nitidissimo impressa sunt Venetiis a Bernardino Benalio ejusque socio anno MDXXV. mense Julio. In eorum præfatione, vel prologo secundo, agitur de præsumtionibus & quatuor earum generibus, explicaturque, quid sit præsumtio *juris & de jure*, præsumptio *violenta, probabilis* & *temeraria*. De probabili autem ibidem ita disseritur: *Tertia præsumtio est probabilis, & ista non probat plene, sed movere debet judicem, ad dandum sacramentum honestiori parti. Ut si inveniatur scriptum*

ptum in libro alicujus, quod alteri tantum dedit, vel quod ab altero tantum recepit, tunc ſcilicet judices dabunt ſacramentum, ut ſupra diximus. Anno æræ Chriſtianæ MCCCCLXVI. die XVII. Aug. novum ea de re SC. factum, quod in iiſdem STATUTIS VENETIS (x) ita ſe habet: *Auferenda ſunt omnia illa inhoneſta media, quibus cives & ſubditi noſtri defraudantur. Et quia libris apothecariorum hujus noſtræ civitatis omnis diuturni temporis fides præſtari ſolebat: quo iniquo medio fuere complures, qui multas pecunias amiſerunt. Vadit pars, quod libri draperiorum, tellarolorum, chiodarolorum, & quorumcumque aliorum apothecariorum hujus noſtræ civitatis fides de cetero adhiberi nequeat, niſi a quinquennio infra, nec in aliquo judicatu, vel officio noſtro, elapſo ipſo tempore, authenticari. Quod temporis ſpatium unicuique convenientiſſimum eſt petere poſſe, quod habere debet.* Quinquennali itaque præſcriptione elidi Veneti juſſerunt probationem ex libris mercatorum illorum, quos nominatim recenſent, petendam: nec tamen id majorum gentium mercatoribus fraudi eſse voluerunt, de quibus in iiſdem STATUTIS ſtatim additur: *Exceptuatis tamen libris ordinariis, quibus, non obſtante probatione aliqua in contrarium, ſicut primum, fides adhibeatur, ut juſtitia uſuique noſtrorum civium pariter ſit proſpectum.* Simi-

(x) *Conſulta ex authenticis, Statutis Venetis adnexa cap. XXIV. f. CXCIII.*

Similia statuta sunt Bononiæ, (y) Florentiæ, (z) Patavii, (a) Romæ, (b) quin in universa Italia, (c) ubi libris mercatorum vel absolute, vel ad certam summam creditur; vel, iis prolatis jusjurandum suppletorium defertur.

§. XVIII.

Jam vero non difficile erit ostendere, qua via eadem de mercatorum codicibus doctrina se per Germaniam, quin universam fere Europam, diffuderit. Medio enim ævo nulla fere gens negotiandi caussa frequentius per vicina regna & provincias discurrebat, quam Itali, idque adeo verum est, ut vir doctissimus, HERM. CONRINGIUS; (d) usque ad annum millesimum centesimum paucas merces peregrinas, & vix aliunde, quam ex Italia, in Germaniam exportatas fateatur, Oceano omni Normannorum piratica infesto, & Germanicis navibus pæne impervio. Et quamvis postea maris Balthici accolæ mare tentarent,

(y) Imola *in cap. 2. X. de fid. instrum.*
(z) Castrens. *in d. l. admonendi.* Rol. a Valle *Vol. III. Consil. XCII. n. 5.*
(a) *Statuta Patav. fol. 190. b.*
(b) Marquard. *de jur. Mercat. libr. III. cap. IX.* §. 21.
(c) Turret. *Consil. XLVII. num. VII.*
(d) Conringius *de Urbibus German.* §. *LXXXV.*

rent, & civitates celebriores, inito fœdere Hanseatico, insignes sibi opes commerciis adquirerent: intra halecum tamen, salsamentorum aliarumque mercium septentrionalium distractionem stetit hæc negotiatio, ea, quæ Oriens, Ægyptus & Africa suppeditant, Italis large advehentibus. Vagabantur illi sub nomine LOMBARDORUM, itemque CAORCINORUM, per Galliam, Germaniam, Belgium, & non solum merces orientales venum exponebant, sed & pecunias credebant sub pignoribus, ceu passim adhuc docent domus publicæ, in quibus, depositis pignoribus, pecuniæ creduntur, quæque ab origine sua etiamnum vocantur *Lombards-Hauser*. Quamvis vero plerisque locis celebrioribus privilegiis luculentis ornarentur, ceu docet exemplum, a CAR. DU FRESNE (e) ex veteri Regesto erutum, quin alicubi suis consulibus, quos vocant, parerent, veluti Montepessuli & Nemausi: evilescere tamen paullatim cœpit istud hominum genus ob usurariam, quam exercebat, pravitatem, adeo ut & synodalibus decretis, (f) & edictis principum (g) passim proscriberetur, Ju-

(e) Car. du Fresne *in Glossar. Lat. Tom. II. pag.* 237.

(f) *Concil. Senonense ann. MCCLXIX. Can. II.*

(g) Car. du Fresne *ibid. pag.* 238. & *Tom. I. pag.* 855. *sequ.* Matth. Paris. *ad ann. MCCLXXV. MCCXL.* Aub. Mir. *lib. I. Dipl. Belg. cap. LXXXIV.*

Judæisque æqui parentur *Lombardi* & *Coarcini*, qui a celebri gente Florentina *Corsinorum* nomen invenerant. (h) Et sic profecto non mirandum, una cum Lombardis etiam privilegium illud mercatorum in Germaniam penetrasse, maxime, quum paullatim JCti, qui Bononiæ & Patavii prima juris stipendia fecerant, curias ac fora, quin & academias Germaniæ, occuparent, & hinc, quæ in Italia didicerant, in usum apud Germanos deducere omni studio animique contentione niterentur.

§. XIX.

Et ex his quidem jam proclive est judicare, quæ requirant jura, si quis eo privilegio uti velit. Quum enim mercatorum bono inventum sit hoc privilegium, & eorum quidem, qui fidei ac diligentiæ specimina ediderint: (§. XVI.) consequens est, I.) ut, si cui mercaturam faciendi jus non est, ei id privilegium non prosit. (i) Majoris, an minoris momenti sit negotiatio parum refert, modo quis merces venales habere, aliisque sine chirographo credere soleat. (§. XVI.) Ab ipso mercatore ut conscriptus sit codex, exigere videntur ROL. A VALLE (k) & ANDR. GAILIUS, (l) etiam ad

(h) Car. du Fresne *ibid. Tom. I. pag.* 856.

(i) Menoch. *lib. I. Consil. XXXIX. num.* 14. Gail. *lib. II. Obs. XX. n.* 17. Textor. *Diss. de fide libri mercat. mortui* §. IV.

(k) Rol. a Valle *Consil. XCII. n.* 6.

(l) Gail. *lib. II. Obs. XX.*

ad JUSTINIANI quoddam rescriptum (m) provocantes. Sed quemadmodum in illa *l. 13. C. de non num. pecun.* nihil, quod quidem ad rem pertineat, continetur, & quod quis per alium facit, illud ipse fecisse videtur: ita non abs re plerique eamdem codici mercatoris fidem tribuendam esse existimant, sive ipse eum adornarit, sive ejus nomine alius: modo eum manu personæ, cui tale negotium delegari solet, veluti institoris, vel librarii, (*des Buchhalters*) scriptum esse constet. (n) Quo casu tamen id observant accuratiores, ut librario priore mortuo, vel officio decedente, codex non continuetur, sed a successore novus inchoetur, ne unus idemque codex diversas manus prodat. (nn) Deinde ex eodem colligimus, II.) librum vel codicem, quem mercator profert, nulla falsitatis suspicione laborare, adeoque illum compactum, tituloque ac præfatione notatum, (o) folia numerata, (oo) nihilque in eo erasum, evulsum, deletum superscriptum esse (p) oportere. Quod adeo verum est,

(m) *l. 13. C. de non num. pecun.*
(n) Stracch. *de Mercat. P. II. n. 65.* Capzov. *Part. I. cap. XVII. def. XXXV. n. 9.*
(nn) Textor. *Diss. ead. ibid.*
(o) Roesner. *de Libris Mercat. cap. VII. n. 2. sequ.*
(oo) Munnoz de Escobar. *de Ration. c. X. §. XLII.*
(p) *c. 5. X. de crim. fals. c. 6. X. de fid. instr.*

est, ut si forte librarius aliquid humani passus sit, tamen ea, quæ perperam scripsit, nec delere, nec inducere, sed errorem notare, & rem de novo subjicere, vel e regione, non autem in margine, adscribere soleat (q). Quum porro ejus privilegii caussa non postrema sit, quod mercatores sine chirographo credere soleant, (§. XVI.) & liber ex communi JCtorum sententia tantum in connexis proscribente probet: (§. XV.) id quoque III.) vel maxime urgent JCti, ut liber contineat data & accepta cum singularum partitarum, quas vocant, die & consule, (r) & quidem sine abbreviationibus & siglis vulgo incognitis, (s) quippe quæ plerumque cum ambiguitate quadam conjunctæ sunt. Præterea ex eodem per se patet, IV.) non nisi ea, quæ ad mercaturam pertinent, in codicem illum referenda, (t) & V.) caussas & genera obligationum rite exprimenda; (u) & denique VI.) ipsum codicem cum adversariis seu diario, ex quo partitæ in codicem primarium referri solent, accurate convenire debere. (x) Quamvis enim solis adversariis

(q) Textor. *Diss. citat.* §. IV. (r) *l.* 11. §. 2. *ff. de edend.* Mevius *ad Jus Lub. P. V. Tit. VI. a. IV. n.* 24. (s) Conr. Rittersh. *Comm. ad Novell. P. VI. cap. II. n.* 7.
(t) Munnoz. de Escob. *ibid. cap.* 11. *n.* 27.
(u) *l.* 25. §. 5. *ff. de probat.* Carpzov. *lib. III. Resp. LVIII. n.* 10.
(x) Munnoz. de Escobar. *ibid. c. X. n.* 36.

riis ea fides non habeatur, (y) quam codicibus ipsis attribui diximus: merito tamen horum quoque fides vacillat, si, quæ in codice leguntur, ab iis, quæ in adversariis scripta reperias, omnino discrepent. Hæc sunt sex illa requisita, quæ ubi adsunt, privilegio isti locus esse creditur. Ea quamvis alii ad duodecim, (z) alii ad tredecim, (a) alii ad plura usque adaugeant: quædam tamen ex his ad sex illa, quæ a nobis explicata sunt, commode referri posse, quædam plane falsa esse, facile unusquisque animadvertet. Sane quemadmodum jam paullo ante vidimus, requisitum secundum, quod MARQUARDUS (b) recenset, puta, ut ipsemet mercator codicem sua manu scripserit, nec in jure, nec in praxi præsidium reperire: ita, quæ idem (c) aliique (d) exigunt, ut mercator veritatem scribere consueverit, ut liber aliquid contineat contra mercatorem, ut quæ inscripta sunt, ex circumstantiis verosimilia judicentur, manifesto ad requisita nostra primum & tertium pertinent, eoque percommode referuntur. Quod & de reliquis verum esse, unusquisque facile deprehendet.

§. XX.

(y) Marquard. *de jure Mercat. lib. III. cap. IX.* §. 43.

(z) Idem *lib. III. cap. IX.* §. 28. *sequ.*

(a) Textor. *Diss. alleg.* §. IV. V.

(b) Marqu. *ibid.* §. XIX.

(c) Idem *ibid.* XXXI. XXXIII. XXXIV.

(d) Textor. *ibid.* §. IV. V.

§. XX.

Fusius hæc exsequuti sumus, quam plerisque videbitur necessarium. Sed quum multum nostra referat, jurisprudentiam ita habere in numerato, ut ea, quæ inculcamus, universa ex suis principiis derivare, hæc autem ex origine ac caussis singulorum jurium investigare norimus: non piguit nos, rem ab aliis neglectam paullo accuratius explicare. Jam ergo facile patet, quid ad singulas quæstiones, quæ de decoctorum & foro cedentium codicibus, habendaque illis fide, passim moventur, & quarum palmarias tantum delibare nunc juvat, respondendum sit. In universum enim nullam codici fidem habendam esse, cujus auctor dolo malo foro cedens, creditorum spem turpiter destituit, tam est manifestum, ut prolixiore probatione supersedere posse videamur. Quis enim credat scripturæ hominis, quem vel scelerum maximorum sibi conscium fuga in nescio quas latebras & asyla abstulit, vel carcer digno tanta turpidine supplicio adficiendum adservat? qui honesto mercatorum collegio se ipse exemit, & ita simul bonis, simul bonæ fidei decoxit, ut furi æquiparandus videatur legislatoribus? (§. V.) Quis integritatem illam vitæ atque existimationis, quam in mercatore desideravimus, (§. XIX. 1.) in decoctore doloso, id est, in homine, flagitiis omnibus coopertò, quæreret? Et hinc est, quod præcipui juris auctores, qui in hac palæstra exercuerunt ingenium, veluti MASCAR-

DUS,

DUS, (e) MENOCHIUS, (f) MARQUARDUS, (g) TEXTOR, (h) ROESNERUS (i) omnem horum codicibus fidem abrogare non dubitant, eamque sententiam suam præjudicio non uno confirmant. Accedit, quod, quum mercator honestæ vitæ atque integræ existimationis codice suo semiplene probet, minus quam semiplenam, vel, ut rectius dicam, nullam plane probationem emergere oporteat ex scriptura hominis nullius fidei, quem jura semper mentiri præsumunt, (k) adeoque decoctor ad jusjurandum suppletorium numquam admitti possit. Et hinc quum nuper mercatoris, qui foro cesserat, uxor dotem & illata repeteret, & ad codicem mariti, in quem illa pecunia relata erat, provocaret: in prima quidem instantia judicatum fuerat, uxorem illata eatenus probasse, ut ad jusjurandum suppletorium admittenda sit: caussa autem ad supremam Ducatus M. curiam devoluta, pronunciatum, eam ad jusjurandum admittendam non esse, inter chirographarios tamen ejus interea mortuæ liberis locum fore. Quod postremum ideò adje-

(e) Maschard. *de Probat. Concl. DCCCC LXXXV. n.* 30.
(f) Menoch. *Consil. XL. n.* 29.
(g) Marq. *lib. IV. cap. IX. n.* 28.
(h) Textor. *Diss. cit.* §. XXIII.
(i) Roesner. *de libr. Mercat. cap. XIV.* §. *XXVI.*
(k) Idem *ibid.* §. *XV.*

adjectum, quia Curator bonorum libro illo decoctoris aliquando pro se usus fuerat. (§. VIII.) Denique quum interposita leuteratione acta ad Ordinem juridicum hujus Academiæ mitterentur: is posteriorem sententiam confirmandam censuit, non solum, quod codici mercatoris etiam integræ existimationis non creditur, nisi in rebus ad mercaturam pertinentibus, (§. XIX, 4.) sed & ob alteram rationem: *Dievveil aber dennoch bekantem Rechtens, dass der erfullungs-Eyd zum vvenigsten einen halben Bevviss supponire, und aber eines Falliten Handels Buch, vvann es zumahl mit dergleichen Fehlern, als* Art. Reprob. 59. seqq. fol. 295. seqq. Act. primæ Instantiæ *angemercket vvorden, behafftet ist, gar nichts bevveiset.* Maschard. de prob. Concl. 975. n. 30. concl. 976. Menochius de præsumt. Lib. III. præs. 63. n. 1. *als ist man, vvie im Urthel enthalten, zu erkennen bevvogen vvorden.*

§. XXI.

Sed, quemadmodum hæc justam caussam habere videntur in decoctoribus, qui dolo malo furiosum rerum suarum exitum fecerunt, bonaque abliguriverunt nequissime: ita facile patet, eos, qui fortunæ temporumque injuriis bonis lapsi sunt, melioris omnino conditionis esse oportere. Recte itaque monuit MEVIUS, (l) si de eorum,

(l) Mev. *ad Jus Lub. lib. V. Tit. VII. art. V. & Tit. VI. art. IV.*

rum, qui bonis lapsi sunt, codicibus agatur, de illorum fide statuendum esse ex vita ante acta. Si enim antea vir honestus ac integræ fidei fuisse probetur, casum & fortunam adversam supervenientem non tollere fidem, quam ejus scriptura antea mereri visa sit. Quemadmodum enim, ULPIANO judice, (m) tutor, *quamvis pauper sit, fidelis tamen & diligens, removendus non est, quasi suspectus*: ita miserum & iniquum esset, abrogare fidem mercatori honesto & diligenti, cujus industriam fortuna destituit, quemque rerum suarum satagentem aliena potius malitia, vel inclementia fati, quam socordia propria, ad inopiam detrusit. Et ita in curia Januensium pronunciatum esse, constat. (n) In primis mercatoris, sine sua culpa bonis lapsi, codici haud parum ponderis accedit, si ab institore vel librario fide digno rite conscriptus est, quippe cujus jurijurando suppletorio tunc eo facilius creditur, quo minus ipsi vel feritur vel metitur. (o) Quin si eum vel maxime sua manu scripserit mercator: non tamen ob eam rem fides ejus vacillabit, modo codex talis sit, qualem eum esse debere, supra ostendimus. Multos enim ad mendicitatem redactos similes reperias illi pauperi apud EURIPIDEM, (p) de se glorianti:

--- ἐγὼ

(m) *l. 8. ff. de suspect. tut.* (n) *Rota Gen. Decis. X. n.* 13. (o) Roesner. *ibid. c. XIV* §. 24. (p) Euripid. *in Electr. v.* 362. *seq.*

- - - καὶ γὰρ εἰ πένης ἔον,
Οὔτοι τόγ' ἦθος δυσμενὲς παρέξομαι
- - - Quamvis enim pauper sim:
Non tamen malos mores præstabo.

Attamen, si ex ipso codice adpareat, mercatorem, ubi res suas retro labi ac fatiscere animadvertit, accepta parum diligenter in libros retulisse, sed in suos usus sepofuisse, aliis, qui non solverunt, acceptum tulisse, quædam in rem suam falso inscripsisse, malumque patrem familias, ut paucis dicamus, agere coepisse: nihil procul dubio tribuetur ejus codici, quem ipse, mutatis, cum fortuna, moribus, sua culpa quam maxime suspectum reddidit. Quamvis enim paupertati cum virtute bene conveniat: repentina tamen fortunæ mutatio, & imminens homini rei lautæ adsueto,

Magnum, pauperies, opprobrium jubet
Quidvis aut facere, aut pati,
Virtutisque viam deserere arduæ,

ceu jam pridem recte observavit HORATIUS. (q) Sane quum & mercatoris, bonis non lapsi, codici non credatur, si ulla falsitatis suspicione laborat: (§. XIX.) quanto minus credendum erit scripturæ hominis, boni illius quidem, sed quem paupertate a virtutis tramite abductum esse, ex ipso libro ubique pellucet? Hinc quum

(q) Horat. *lib. III. Od. XXIV. v. 42.*

quum mercator, qui tamen bonis non fuerat lapsus, ex alterius fortunis eversi bonis summam haud levem peteret, & nec chirographum, nec alia instrumenta, sed litteras quasdam privatas, proferret: curator bonorum, librum actoris producendum esse, urgebat. Creditor aliquoties in judicio fassus erat, se hæc in librum suum non retulisse, sed cum debitore bona fide egisse, modo ei pecunias credendo, modo earum partem recipiendo. Rejecta probatione, mercator ad superius judicium G. adpellavit, ac demum obtinuit, ut ad probationem admitteretur, eique simul liceret librum seu codicem suum eam in rem producere. Re ulterius ventilata, & actis ad Ordinem juridicum in hac Academia transmissis, pronunciatum: *Nunmehro aus den Acten so viel zu befinden, daß Implorant, zur Production seines Handels-Buchs und übrigen Documenten, gestalten Sachen nach nicht zuzulassen, additis rationibus: Dievveil die von Implorantem gesuchte Restitutio in integrum vergeblich seyn, und zu nichts anders, als zu noch mehrerer Verlangerung dieses in das 16te Jahr daurenden Concurs-processes dienen vvurde, anervvogen eines theils die documenta sub A. B. C. D. No. Act. 415. deren Implorant bey seiner Bescheinigung sich zu bedienen vermeinet, schon zuvor von ihm produciret, aber iedesmahl als unstatthafft und irrelevant vervvorffen vvorden, andern theils derselbe No. Act. 259. „ Daß er von Liquidato vveder Obligatio-„ nes, noch VVechsel-Brieffe in Handen ha-*

„ *be, ingleichen No. Act. 360. Daß, da der*
„ *Debitor bald Geld geliehen und dafür Bücher versetzt, bald aber darauf wieder*
„ *bezahlt, und das versetzte Unterpfand*
„ *wieder abgefordert, er darüber keine Register oder Buch gehalten, noch allemahl*
„ *angeschrieben, und daher auch nicht mehr*
„ *wissen, vielweniger beschwehren könne,*
„ *was vor Bücher bey ihm versetzt, und*
„ *wie viel vom Gelde er darauff erhalten,*
„ *ausdrücklich declariret. VVannenhero nicht abzusehen, wie nunmehro derselbe sich auff sein Handels Buch beruffen möge, da seinem Geständnis nach vorhin darinnen nichts gestanden, folglich wieder dasselbe, daß es erst nach der Zeit beschrieben worden, eine starcke Vermuthung entstehet, welche durch das blosse Vorgeben, daß der Advocatus causæ solche Declaration ohne Implorantens VVissen und VVillen ad Acta gegeben, sich um so viel schwerlicher elidiren lässt, ie weniger derselbe, solche Schrifften eigenhändig unterschrieben zu haben, ableugnen kan. Also ist, wie in Urtheil enthalten, erkant worden.* Quod si ergo ne mercatoris quidem integræ existimationis codici creditur, si justa suboriatur suspicio, eum aliquid illi postea in rem suam inscripsisse: quanto minus fidei habebitur rationibus ejus, qui fortunis evolutus, & imminentem rebus suis ruinam præsagiens, justam codicis non rite conscripti suspicionem præbuit?

§. XXII.

§. XXII.

Ad eos ut redeamus, qui dolose foro cedunt, horum libris, uti diximus, plane nulla fides habenda, si ab ipsis in suam rem proferuntur. Quid vero, si creditores illius inde agere velint? Tunc vel agunt adversus ipsum obæratum, qui foro cessit, vel adversus tertium, quem massæ illi communi, ex qua creditoribus satis fieri debet, obligatum esse, contendunt. Primo casu dubium non est, quin plene probet liber, etiam decoctoris, modo de obligatione ipsius decoctoris agatur. Quamvis enim is ob turpitudinem suam fidem omnem amiserit: verendum tamen non est, ne quid codici inscribat, quo ipse magis oneretur. Hinc codex hujusmodi, uti aliæ scripturæ privatæ, contra scribentem plene probat. (r) (§. VIII.) Sed non probabit tamen etiam contra decoctorem, si quid, quod se oneret, in reliquorum creditorum præjudicium, vel si res ad mercaturam plane non pertinentes, inscripserit, e. gr. si dotem tantam se ab uxore accepisse notarit, si a parentibus, amicis, aliisque sibi numeratum solutumve esse fateatur, quod numeratum solutumve esse, tam liquido non constat. Quum enim confessio nocere quidem debeat confitenti, non autem tertio, (s) & hinc ne apocha quidem mariti, (t) quantumvis jurejurando firma,

(r) *l. 25. §. ult. ff. de probat.* (s) *l. 4. pr. ff. de interr. in jure fac. l. 11. §. 2. 3. ff. eod.*
(t) Coler. *de process. exsequu. P. III. cap. 1. num. 110. sequ.*

firmata, (u) probari constet illationem dotis, quia jusjurandum, tamquam accessorium obligationis, naturam actus sui sequitur, (x) & hinc inter alios præstitum, tertio nec prodesse, nec nocere debet: (y) quo jure, quæso, exigeret decoctor, ut sibi suo arbitratu & in rem suam se debitorem constituenti, & tale quid referenti in codicem, in fraudem reliquorum creditorum fides habeatur? cui, quæso, ignotum est perfidi illius dispensatoris, a Servatore in exemplum calliditatis adducti, (z) artificium, quo usus in eo futuræ inopiæ allevamentum quæsivit, quod debitorem pro centum quinquaginta scribere juberet: Δέξαι σου τὸ γράμμα, καὶ καθίσας ταχέως γράψον πεντήκοντα. *Sume tibi chirographum tuum, & adsidens, extemplo scribe quinquaginta.* An non & decoctores perfidos iisdem *filiis sæculi*, ceu Servator vocat, accenseas, qui, ubi res ad restim redit, injustissimam versuram facere, & cum aliorum detrimento alios locupletare non dubitabunt, si sibi, ad mendicitatem redactis, apud hos perfugium fore speraverint?

§. XXIII.

(u) Coler. *ibid. num.* 115. Greven. *lib.* II. *Concl.* LXXXVI. Ludovici *Diss. de probat. illat. dot.* §. *XII.*

(x) Pufend. *de Jure Nat. & Gent. lib.* IV. *cap.* II. §. 6. 11.

(y) *l. 1. pr. ff. si mul. ventr. nom. cap.* 19. X. *de jurejur.*

(z) *Luc. XVI.* 34.

§. XXIII.

At major dubitandi ratio est, si quæramus, an creditores ex codice decoctoris adversus tertium agere, & inde debitum probare possint? Quod merito videtur negandum. Primo creditoribus non plus fidei haberi potest circa scripturam, a decoctore factam, quam ipsi decoctori, cui, codicem in suam rem proferenti, non credi paullo ante monuimus. (§. XX.) Si ergo fides non habetur libro, a decoctore producto, cur ideo habeatur, quod tertius eum produxerit, quum de perfidia scribentis satis constet? Accedit, quod nec integræ famæ mercatoris liber, a tertio contra tertium productus, aliquid probet, nisi tale quid ei inscriptum, quod directe actum cum præsente & consentiente, ceu post multas doctorum variationes, quas MASCARDUS (a) refert, ubique fere obtinuit. (b) Qua fronte vero creditores plus fidei attribui postularent libro ejus, qui dolo malo foro cessit, quam alterius integræ fidei atque existimationis? Denique multo peri-

(a) Mascard. *de Probation. Conclus. DCCCCLXXVII.*

(b) Ruland. *de Commiss. P.* II. *lib.* V. *cap.* XIII. *extrem.* Scacc. *de Judic. causs. civil. lib.* II. *cap.* XI. *n.* 203. Marquard. *de Jur. Merc. lib.* III. *cap.* IX. Roesner. *de Libris Merc. cap.* XII. §. *LXI. sequ.*

periculosius exemploque perniciosius esset, codici decoctoris, a creditoribus prolato, fidem aliquam haberi, quam si eum ipse decoctor in foro produceret; siquidem huic, quippe rei gestæ conscio, deferri posset jusjurandum suppletorium, quod sine periculo deferri nequit creditoribus, rerum omnium ignaris, & de credulitate facile Jovem lapidem juraturis, si eo sacramento damnum imminens avertere possent: Atqui ad jusjurandum suppletorium de credulitate regulariter neminem, (c) nec in casibus exceptis ullum alium temere, quam heredem, admittendum esse, recte juris interpretes celeberrimi (d) monent.

§. XXIV.

Neque tamen negandum est, librum, etiam a decoctore rite & ordine scriptum, quamvis semiplene non probet, aliquam saltim præbere præsumtionem, si creditores eum adversus tertium proferant. Unde aliis accedentibus adminiculis, (e) omnino audiendi sunt creditores, admittendique ad probationem debiti, quod illi codici, nulla alia falsi suspicione laboranti, (§. XIX. 12.) rite inscriptum est. Privatæ enim scripturæ, veluti apochæ, rationes, chirographa,

(c) arg. *l. 31. ff. de jurejur.*
(d) VVernh. *Select. Obs. Forens. P.* IV. *Obs. CLI. n. 624.*
(e) *l. 5. C. de probat.*

pha, pro scribente quidem non faciunt fidem, adeoque multo minus tertio, qui ejus nomine, vel tamquam successor scribentis, acturus est, prosunt: aliis tamen suffragantibus adminiculis, quando semiplenam probationem, aliquando præsumptionem faciunt, (f) quæ, si ad suppletorium non sufficit, vel id saltim efficere potest, ut alteri parti purgatorium deferatur, toties quippe locum habiturum, quoties adversus aliquem fortiores præsumtiones militant, ut, non nisi iis elisis, ad caussæ decisionem deveniri possit. (g)

§. XXV.

Illustrari hoc potest specie notabili, quam Dn. Præses mense Febr. cIↃIↃccXXIII. Ordini Jurisconsultorum Hallensium oblatam, memorat. Titius mercator Belga cum sociis negotiationem trapeziticam diutius fecerat, sed demum foro cesserat, non sine maximo creditorum detrimento. Sempronius, Mercator in celebri Germaniæ emporio, antequam de istius societatis conditione & imminente negotiationi ruina certior factus esset, aliquammultas tesseras collybisticas ad Titium direxerat, quas quum oblatas Titius & socii acceptassent, neque tamen præsentantibus solvisent: actionem adversus illos institue-

re,

(f) Covarruv. *Pract. Quæst. cap.* XXII. *n.* VIII. VVamess. *Cons.* LVI. *cent.* I. Diod. Tulden. *Comm. ad Cod. tit. de prob.* §. *V.*
(g) *l.* 31. *ff. de jurejur.*

re, & magnam summam pecuniæ petere decreverat. Sed demum intellecto bonorum statu, impensis parcere, & damnum illud æquo animo ferre, quam in extraneo foro inanem actionem non sine ingenti sumtu persequi maluit, maxime quum Titius & socii per Deum rogarent, ne adflictis adderetur adflictio. Demum illi decoctores, missis blanditiis, quibus antea Germanum trapezitam deliniverant, urgenti solutionem, minas reposuerunt, caussati, sibi a Germano illo aliquot centena millia florenorum deberi: quin & actionem cum curatore bonorum adversus illum in ejus domicilii foro instituerunt, provocantes ad codicem suum, ex quo adpariturum sit judici, se ingentem istam summam pecuniæ pro mercatore Germano solvisse variis personis, quas ille tesseris collybisticis, ad se directis, instruxerit. Multa erant, quæ opponebat Germanus. Urgebat, sibi cautionem pro reconventione, damno & expensis præstandam. Opponebat exceptionem falsi, neque fidem aliquam habendam putabat codici decoctorum, qui id, quod ipsi tesserarum possessoribus non solverint, sibi, tamquam trassanti, imputaverint, (*sie hatten obgedachte, von einem dritten in seinem faveur gezogene, und von ihnen,* (Titio und Comp.) *a conto sothanen dritten acceptirte, aber zu seiner Zeit nicht bezahlte VVechsel-Brieffe in sein debet gesetzet.*) Adferebat etiam, sibi a viris fide dignis relatum, codices illos Titii & sociorum antea ad colophonem perductos fuisse, in iis-

que

que tunc de hoc credito nihil lectum, *es hatten Titius und Comp. bey ihrem falliment ihre Bucher vollig beygeschrieben gehabt, von dieser ihrer anmasslichen Forderung aber waere damahlen darinnen nichts zu finden gewesen, folglich dieselbe nachhero erst eingeschrieben worden*. Quod insigne falsi vestigium se, producto codice, ad oculum demonstraturum, confidebat. Nihilominus tamen, quum codici aliqua suffragari adminicula viderentur, veluti quod constaret, Germanum sæpe cum illa societate mercatoria negotiatum, (*dass sie mit einander starcke Wechsel und andre Handlung getrieben,*) tesserasque collybisticas a Titio & sociis acceptatas esse, nec tam liquidum esset, hos, prout decet, non solvisse, *dass die acceptirten Wechsel nicht waeren*: non solum admissa actio, sed etiam Sempronius ad cautionem judicatum solvi præstandam adactus est, actoribus jurejurando tantum caventibus. Pronunciatum enim in judicio illius emporii fuerat, *dass Klaegere zu Leistung juratorischer caution zu lassen, Beklagte aber zur* cautione omnium bonorum cum juratoria *anzuhalten, nicht weniger Klaegere mit Uberbringung der Bucher des* Titii *und* Comp. ad locum judicii *billig zu verschonen, und Beklagte selbige zu Amsterdam auf der Klaegere Kosten selbst, oder durch einen Bevollmaechtigten Anwald zu inspiciren, schuldig*. Quæ dura interloquutio secutura fortassis non fuisset, nisi sociis illis Belgis, eorumque codici, variæ præsumtiones suffragari visæ essent.

§. XXVI.

§. XXVI.

Specie hac Collegio oblata, varia erant, quæ in quæstionem veniebant, veluti, an actores ad cautionem juratoriam admitti potuerint? an reus, tamquam bonorum immobilium possessor, onerari debuerit cautione judicatum solvi? postremo, an idem reus jure adigendus fuerit ad iter in locum, ubi codex actorum reperiebatur, suscipiendum? Circa primam quæstionem facile transigebatur. Consentientibus enim suffragiis existimabatur, illam cautionem juratoriam non sufficere, primum, quia in caussis ejusmodi arduis, & quæ criminalibus æquiparandæ videntur pragmaticis, juratoria cautio non temere admitti soleat, (h) & judex eam justo facilius admittens litem suam facere videatur; (i) deinde quod actoribus extra imperium degentibus cautionem realem injungat ipsa ORDINATIO CAMERALIS: (k) tum porro, quod curator bonorum agat, tamquam procurator vel Titii & sociorum, vel creditorum ejus: procurator autem jurejurando cavere non possit: (l) ac postremo, quod juratoria cautio,

(h) Harpr. *de Caut. jurat.* LIX. Cothm. *Vol.* I. *Resp.* XVIII.
(i) Cothm. *ibid.*
(k) *Ordin. Cam. Part.* III. *Tit.* LVIII. §. *ult.*
(l) Harpr. *ibidem* §. XXXI. Benincas. *de Privil. paup. spec.* VII. *n.* XX.

cautio, si vel maxime in jure præsidium reperiat, (vere enim possessores tantum rerum immobilium olim ita cavisse ex *l. 26. §. 6. Cod. de Episc. aud. l. ult. §. 1. C. de sport. l. ult. C. de princ. agent. in reb.* post CUJACIUM, (m) GER. NOODT (n) & ANT. SCHULTINGIUS (o) observarunt,) non præstanda tamen sit a decoctoribus, aliisque parum integræ existimationis hominibus, sed a viris illustribus, quibus ipsa dignitas fidem auctoritatemque conciliat. (p) At quod ad alteram quæstionem attinet, vel ideo reo succurri non posse videbatur, quia, quamvis possessores rerum immobilium suæ promissioni committant jura Romana, (q) tamen REFORMATIONE FRANCOFURTENSI (r) cautum esset, *dass, wann der Klager von dem Antworter* cautionem de judicio sisti & judicatum solvi *begehrte, dieser solche ebenfalls zu leisten verbunden seyn solte*. Sed quia tamen ille Reformationis paragraphus se refert ad §. 1. ubi actori, rerum immobilium possessori, gratia fit cautionis, per fidejussores vel pignora præ-

(m) Cujac. *lib.* XII. *Obs.* XXII.

(n) Noodt *ad Pand. pag. 59.*

(o) Schulting. *in* *πρῶτ. Pand. tit. qui satisd. cog.* §. IV.

(p) *l. 17. C. de dignitat.*

(q) *l. 15. pr. ff. qui satisd. cog.* §. 2. *Inst. de satisd.*

(r) *Reform. Francof. Part. I. Titul.* XVI. §. *ult.*

præstandæ, idem jus etiam reo indulgendum videbatur, cujus favorabiliores esse solent partes, quam actoris, (s) ac proinde eum hac cautione liberandum esse crediderunt.

§. XXVII.

At difficillima erat quæstio, quo loco codices, ad quos actores provocaverant, producendi inspiciendique essent? Nemo ignorat, quid de argentariorum rationibus scripserit ULPIANUS. (t) *Ibi quis compellitur edere, ubi argentariam exercuit, & hoc est constitutum. Quod si instrumentum argentariæ in alia provincia habeat, in alia administraverit: ibi puto cogendum edere, ubi argentariam exercuit, hoc enim primum deliquit, quod alio instrumentum transtulit. Quod si in alio loco argentariam exercet, alibi autem ad editionem compelletur, minime hoc facere cogitur, nisi descriptum velis, ubi de ea re agitur, eum tibi dari, tuis videlicet sumtibus.* Quibus PAULLUS (u) addit, *spatium etiam argentario ad perferendas eas rationes descriptas dandum esse.* Hæc sane quum Doctores, & in his RUTG. RULANDUS, (x) & SOCINUS (y) ad ipsos mercatores proferant,

(s) *l.* 125. *ff. de Reg. jur.*
(t) *l.* 4. *& ult. ff. de edend.*
(u) *l.* 5. *ff. eod.*
(x) Ruland. *de Commiss. Part.* II. *libr.* V. *cap.* XXIV. *n.* 32.
(y) Socin. *Consil.* CXLIX. *n.* 4.

rant, quamvis hi jam mercaturam facere desierint, (z) simulque statuant, judicem eo casu, si forte autographum oculis lustrandum videatur, vel aliquos ad locum, ubi liber iste sit, mittere, vel judicem rei sitæ requirere debere, ut codicem inspiciat, descriptamque eam partem secum communicet: recte judicatum esse videri poterat trapezitam illum Germanum vel ipsum sumtibus actorum in Belgium proficisci debere, vel alios eo mittere, qui librum inspicerent, maxime quum creditorum A. interesset, librum tanto periculo non exponi, neque isti in lite, quæ ex eorum concursu ibi nata erat, carere eo possent.

§. XXVIII.

At quantumvis hæc speciosa essent, iisque procul dubio permotus esset judex, ut paullo ante relatam interloquutionem daret: aliud tamen tum visum est Dominis, quorum rationes audire operæ pretium est: *Dievveil aber dennoch* 1.) *im gegenvvartigen Fall nicht allein Beklagter* (Sempronius) *die edition der Bucher fordert, von vvelchem casu der angefuhrte l. 4. ff. de edendo redet, sondern vielmehr die curatores massæ selbst aus Titii und Comp. Buchern klagen, und mithin dieselben zum Grunde ihrer An-*

for-

(z) Marqu. *de Jure Merc. lib. III. cap. X.* §. XXIX.

forderung setzen, solchen falls aber alle Rechte vermogen, dass sie dieselben originaliter produciren, und Beklagtèn ad recognoscendum vorlegen mussen. VVelches denn 2.) ordentlich umb desvvillen in foro, ubi actio mota est, *geschehen muss, vveil eines theils diese* productio *eine* species probationis *ist, und dieser* actus propter judicem, cui probatio fieri debet, *vorgenommen vvird, l. 12. ff. de prob. l. 5. C. de test. andern theils aber 3.) der Richter, ob etvvas dadurch bevviesen sey, oder nicht, urtheilen und erkennen muss, vvelches aber, dafern die inspectio nicht in judicio geschiehet, ebenfals nicht geschehen kan. VVie denn auch 4.) es allhier auf eine* quæstionem de falso *ankommt, und Beklagter, dass die Bucher verfalschet seyn, aus den originalien so fort darzuthun vermeinet, vvelches abermahl nicht anders, als* per inspectionem in loco judicii & institutam litterarum comparationem *geschehen kan. Im ubrigen 5.) die angefuhrte rationes dubitandi alle von keiner Erheblichkit sind, immassen das angefuhrte* privilegium ex *l. 4. ff. de edend. eines theils nur den Kauffleuten, vvelche entvveder noch handeln, oder die Handelung aufgegeben, und zvvar um des vvillen zukomt, vveil dieselbe ihre Bucher nie entrathen konnen, und der Verlust derselben ihnen unschatzbar und irreparable seyn vvurde, vvelche raison aber vveder auf Titium und Compagn. die einen Banqueroût gemacht, und also der Privilegien der Kauffleute nicht fahig sind,* MARQU. *de Jure Merc. Libr. IV. cap. 9. tot. noch auf die Curatores massæ, als vvelche vveder als Kauffleute,*

noch als successores mercatoris klagen, sich appliciren lasset, per *l.* 9. §. 1. *ff. de edendo ibi*: quia juris successor his verbis significatur: *andern theils aber besagtes privilegium ohndem in vielen, in den meisten Handels Gerichten nicht mehr in observanz ist, und nicht nur zu Lubeck die Bucher auf der Gerichts Stube absolute produciret vverden mussen*, MARQ. *l.* 3. *c.* 10. §. 29. *sondern auch zu Franckfurt selbst, vvie das in der* specie facti allegirte præjudicium *vom* 4. *Jul.* 1722. *ausvveiset, das gegentheil in observanz ist, und auch ausvvartigen Kauffleuten, ihre Bucher zu Franckf. zu ediren*, per sententiam *auferlegt zu vverden pfleget. Uberdem* 6) *der vorgeschlagene VVeg, iemanden nach A. zu schicken, oder den Magistrat daselbst zu requiriren, in gegenvvartiger Sache, da es auf ein falsum, und die* comparationem litterarum *ankommen soll, den Auschlag nicht geben vvurde, indem alhier nicht die Frage ist, ob die vvider* Sempronium formirte prætensiones *in* Titii *Buchern stehen? sondern, ob diese posten vorhin darinnen gestanden, oder erst nachher, da schon das Falliment ausgebrochen, eingeschrieben vverden? vvelches aber durch den vorgeschlagenen VVeg nicht so leicht, als vvann die Bucher* in loco judicii produciret, *und eingesehen vverden, ans licht zu bringen seyn mochte. Daher auch* 7.) *die dritte ratio dubitandi, die einen gevvesenen Kaufmann, der zu handeln aufgehoret, und nicht einen Falliten, oder dessen* Curatores bonorum, præsupponiret, *alhie* inapplicabel, *und*, 8.) *so viel die vierdte betrifft, beklagter, dessen*

partes doch iedes mahl favorabiliores seyn solten, ubel dran seyn vvurde, vann er, da die Klager bevveisen solten, eine Reise uber 50. Meilen, und zvvar ausser Reichs thun, und daruber seine importante Hadlungzu Hause versaumen muste, da doch ordentlich der Klager paratus ad probationem in judicio erscheinen, oder, da er dieses nicht kan, nach dem bekandten Spruchvvort: Non jus tibi, sed probatio defuit, ervvarten muss, dass der Beklagte absoluiret vverde. VVelchem nach es 9.) vvenig darauf ankommt, dass Klaegere die Reise-Kosten herzuschiessen schuldig erkannt vvorden, immassen vielmehr retorquendo gefolgert vverden konte, dass, da Beklagter, der doch zu ervveisen nicht schuldig, die erforderte Kosten zu tragen sich erbietet, Klaegere diesen transport zu vervveigern um so vielvveniger befugt seyn, ievveniger 10.) die vor sie in der letzten ratione dubitandi angefuhrte Ursache, dass nemlich die zu A. concurrirende Creditores dabey ein interesse hatten, von einiger VVichtigkeit ist, angesehen die Bucher ihnen nicht entzogen, sondern nur auf einige Zeit nach Franckfurt transportiret vverden sollen, und ihnen allezeit frey bleibet, cautionem de restituendo zu fordern, uberdem der Creditorum selbst eigenes interesse hierunter versiret, angesehen, vvann daraus des Klagers Anfoderung ervveislich, und das angegebene falsum unerfindlich ist, der Massae dadurch ein considerables quantum zuvvachsen und folglich ihnen solches mit zut gute kommen vvird. &c. Als sind vvir der Rechtlichen Meinung, dass

Kla-

Klaegere Titii und Comp. Bucher nebst andern scripturen zu Franck. auf Beklagtens Unkosten zu produciren schuldig, diesem aber deshalb eine vveite Reise ausser Reichs zu thun, und die Bucher zu A. zu inspiciren, oder einen Bevollmachtigten dahin zu senden, keinesvveges anzumathen sey. V. R. VV.

§. XXIX.

Quamvis autem ex hac specie adpareat, libris eorum, qui foro cesserunt, aliquando ponderis quidquam accedere, si illis alia adminicula suffragentur: iisdem tamen pondus omne rursus decedit, si contrarium, veluti falsum, rite probari possit. (§. XIX. 2.) Quum enim ne pro iis quidem codicibus, quos mercator integræ famæ atque existimationis scripsit, præsumtio juris & de jure militet, omnesque reliquæ præsumptiones probationem admittant contrarii: (a) dubitari profecto non potest, quin omnis illa fides decollet, simulac demonstrari possit, aliquid falsi esse admissum in ejusmodi codicibus, vel quæ iis inscripta sunt, ita non gesta esse: ut nimium ex mea sententiam mercatoribus indulserit STRACCHA, (b) qui, contra libros mercatorum non admitti probationem in contrarium, contendit, nec non VIVIUS,

(a) *l. 3. l. 9. l. 12. ff. de probat. & præsumt.*

(b) Stracch. *quomodo in causs. merc. proc. n. XXXV.*

vius, (c) qui tales libros quodammodo pro sententia haberi, suaque fide in rem judicatam transire, scribit. Quomodo enim libri mercatorum excluderent probationem in contrarium, quum ne plene quidem illi probent, sed jurejurando suppletorio firmandi sint? Rectius itaque accuratiusque philosophantur, qui hujusmodi libros ad processum exsequutivum quadrare negant, eorumque recognitionem quidem recte peti, processum tamen non alium, quam summarium, in specie talem, locum invenire, ac proinde omnes exceptiones, licet altioris indaginis videantur, admittendas esse, docent. (d) Quam in sententiam ordinem JCtorum Wittenbergensium pronunciasse, refert celeberrimus WERNHERUS. (e) *Dieweil Beklagter das producirte Handels-Buch recognosciret, so hat es noch zur Zeit dabey sein Bewenden, und ist derselbe zuforderst die vorgeschuzten Exceptiones in Sachsl. Frist, Klagers Gegenbescheinung und anderer Nothdurfft in ebenmassiger Sachsl. Frist vorbehaltlich, beyzubringen schuldig, ferner darauf zu beschehen, was Recht ist, V. R. W.* Quod si autem ne integræ quidem existimationis mercatori ita absolute creditur, ut omnis excludatur exceptio contrarii, qui fieri posset, ut nefas sit, suscipere probatio-

(c) Vivius *Decis. CCCCLV. n.* 111.
(d) Rivin. *ad Ord. Proc. Sax. Enunc. X.*
(e) WVernh. *Observ. For. Part. IV. Obs. CCVI. p.* 535.

bationem contrarii, si mercator foro cessit, adeoque existimationem suam ac fidem omnem cum re perdidit?

§. XXX.

Bella quoque quæstio est, an ex solo libro, perperam & parum ex arte conscrito, probari possit, alterum dolo malo decoxisse? Id omnino videtur adfirmandum, si quis diffusæ negotiationi deditus, vel expensa acceptaque plane non refert in rationes, vel id tam male facit, ut codex iste nihil præter insignem rerum omnium confusionem indicet. Unde in EDICTO REGIO adversus decoctores (f) & illi pro decoctoribus malitiosis habentur, indignique beneficiis juris judicantur, *welche in Jahres-Frist vor dem Verfall keine Balance gezogen*. At non ideo statim pro doloso decoctore habendus, qui mediocrem exercens negotiationem, & arti conficiendi codices non adsuetus, libros modo ordinario, & inter majorum gentium mercatores recepto, non conscribit, nec tamen in eo negligens reperitur, ut accepta & expensa quam simplicissimo modo in rationes referat. Quamvis enim his libris, si admodum confuse scripti sint, non credatur: (§. XIX.) non tamen ideo decoctor malitiosus putandus, quod artem conficien-

(f) *Edict. Pot. Reg. Pruss. de an. MDCCXV. art. XIII.*

ficiendi rationes non satis imbiberit, nec institorem illis conficiendis idoneum, (*einen Buchhalter*) mercede conducere potuerit. Et hinc, quum aromatum venditor in oppido mediocri diuturno morbo oppressus, obiisset, & non modo creditores quidam concurrerent, verum etiam vidua dotem & illata repeteret: Curator bonorum hanc dotis privilegio vel ideo excidisse arbitrabatur, quod uxoribus malitiosorum decoctorum illud denegasset lex recentissima, *das erleuterte und geschärffte Banqueroutier-Edict Ihro Kon. Mai. in Preuss.* Non constabat de fraude mercatoris. Saltim is foro non cesserat, neque exstabant argumenta ulla doli, quo creditores circumvenerit. Id unum urgebat curator, qui simul contradictoris vicibus fungebatur, defuncti librum, quem ideo Actis adjungi petierat, satis negligenter & confuse scriptum videri. Et tamen, quum non alia essent fraudis indicia, & praeterea ex actis constaret, mortuum illum diuturno morbo laborasse, ac ita tenujoribus fortunis facile evolutum esse; ordo Jurisconsultorum Francofurtensium uxorem suo jure non privandam, nec mortuum ob solius libri defectus pro decoctore malitioso habendum esse, judicavit.

§. XXXI.

Magis ardua quaestio est, utrum & conscriptis a Judaeo codicibus eadem tribuenda sit fides & auctoritas, ac libris aliorum mercatorum, an illi decoctorum rationibus aequi-

æquiparandi sint? Equidem si res ex sanæ rationis principiis esset dijudicanda, nullum esset dubium, quin Judæi mercatores, si honestæ vitæ ac intemeratæ existimationis sint, eodem cum Christianis jure frui debeant, modo libri eorum ita comparati sint, quales eos esse oportere diximus. (XIX.) Quemadmodum enim Christiana religio, quam profitemur, non efficit semper, ut qui Christo nomen dedisse videri volunt, dignam tam sancta professione vitam agant: ita plane non sequitur, ut aliquem ideo improbum, mendacem, perfidum, omnibusque contaminatum vitiis existimemus, quia Judæorum sacris ab infantia adsueverit. Nec obstat, Judæos codices suos litteris & dialecto sibi propriis conscribere, adeoque recognosci non posse ab aliis videri. Adhiberi enim solet interpres illius dialecti peritus, qui locum ad rem pertinentem lustret, & descriptum inde conficiat. Id apographum deinde agnosci deberet ab eo, contra quem codex a Judæo profertur. (g) Sed sunt tamen omnino juris civilis principia, quæ tam generalem decisionem ferre non videntur. Judæum Judæo codicem suum recte opponere, eoque recognito, ad jusjurandum suppletorium admitti posse, nemo dubitat. (gg) At Judæos contra Christianum admitti ad jurandum, jure civili:

(g) Martini *ad Proceſſ. Sax. Tit. XXV.* §. II. *n.* 38. Carpzov. *Part. II. Dec. CCXXIV.*

(gg) *l.* 12. *C. de hæret.*

vili æque, (h) ac canonico, (i) prohibitum est. Quam utriusque juris dispositionem tantum abest, ut vel receptam non esse, vel consuetudine aut lege contraria obumbratam, possimus existimare, ceu MYNSINGERUS, (k) & HARTM. HARTMANNI (l) censent, ut viridem ejus observantiam docuerint HARPRECHTUS, (m) BERGERUS, (n) VVERNHERUS, (o) & alii. (p) Et quamvis ratio, qua nonnulli utuntur, quod Judæi levis notæ macula laborent, hodie non amplius publici saporis sit, & leges illæ in universum nescio quod heterodoxorum odium sapere quibusdam videantur, ac proinde Judæos a Principe civitate donatos, *die Schutz-Juden*, hoc privilegio perfrui debere, haud pauci censeant: (q) nobis tamen religio semper fuit, juris constituti censores sine suffragio populi agere. Nec odio religionis id semper tribuendum, quod prin-

(h) *l. 21. C. ibid. l. ult. C. de Judæis.*
(i) *Can. 24. causs. 2. q. 7.*
(k) Mynsing. *Cent. V. Obs. VI.*
(l) Hartm. Hartmanni *Tit. XXIV. Obs. VI.*
(m) Harprecht. *Consult. XI. n. 26. seq.*
(n) Berger. *Elect. Discept. For. Tit. XXII. pag. 721.*
(o) VVern. *Obs. For. Part. I. Obs. CXCIII. pag. 335.*
(p) Roesner. *de Libris Merc. cap. XV.* §. LXXVIII. Berlich. *lib. I. Concl.* LIV. *n.* XXXVII.
(q) Brunnem. *ad l. 1. seq. C. de Judæis.*

princeps jura singularia ac privilegia cum omnibus, religionem dominantem haud professis, non omnino communicet, quum ne Christiani quidem omnes iisdem in republica privilegiis beneficiisque perfrui soleant. Et ita ab amplissimo Francofurtensium JCtorum ordine anno MDCCIV. in in causa Jacob Levin, *Schutz Juden zu Halle contra Hier. Karmhoffern* pronunciatum esse, testis est celeberrimus, quem paullo ante laudavimus, VVERNHERUS. (r) Nec tamen dubitandum, quin, si libro Judæi aliæ præsumptiones vel adminicula suffragentur, ille ceteris paribus ad jusjurandum suppletorium recte admittatur, quia iniquum esset, pro Christiano pronunciare, quia Christianus sit, quum Judæo, ceteroquin viro bono, parum ac prope nihil ad plenam probationem desit. (s) Et ita Halensibus JCtis anno MDCCIII. visum esse, eorum responsum apud illustrem BOEHMERUM, (t) collegam Dni Præsidis olim conjunctissimum, ostendit.

§. XXXII.

Quæri denique solet, an, quæ de libris mer-

Rivinus *ad Ord. Proc. Sax. Tit. XVIII. Enunc. X.*

(r) VVern. *ibid. n. 7.*

(s) Menoch. *de Arbitr. Jud. Quæst. lib. II. c.CXC.*Berlich. *Part.I.Concl.LIV. n.LXVII.*

(t) Bohemer, *Jur. Eccl. Protest. lib.II. Tit. XX. §. IX. pag. 1251. Tom. I.*

mercatorum dicta sunt, etiam ad opificum rationes & ephemerides proferenda sint? Et sane quum id privilegium proprie ad mercatores pertineat: (§. XIX.) non video, quomodo alienam possessionem invadere possint opifices, qui nec negotiari dicuntur, nec libros tam accurate conficere solent, ut requisita omnia habeant? (§. XIX.) Et ita judicatum reperio apud ROESNENUM. (u) At sunt tamen, qui opificibus etiam credendum existimant, si accepta expensaque in rationes referant accurate, quia & hi sine chirographo credere soleant. (x) (§. XVI.) Nobis distinguendum videtur, utrum opifices simul merces suas venum exponant publice, & tamquam mercatores credere soleant aliis, quod facere solent aurifices, textores, fabri ærarii & ferrarii, & alii, an tantum res a se elaboratas græca fide aliis addicant, velut sartores, sutores & similes. Illorum codicibus, modo requisita præcipua habeant, credendum omnino arbitramur, credique jubent STATUTA HAMBURGENSIA: (y) reliquorum rationes vix semiplenam probationem efficere putamus, adeoque ordinaria via probabunt opifices, quod sibi ab aliis deberi contendunt.

§. XXXIII.

(u) Roesner. *ibid. cap.* IV. §. XXVII.
(x) Ludovici *Doctr. Pandect. lib.* XXII. *Tit.* IV. §. IX.
(y) *Statuta Hamb. Part. I. Tit. XXX. art. VI.*

§. XXXIII.

At videmus, jam pridem procedere tot plagellas, quot exercitationi huic destinaveramus academicæ. Plures supererant quæstiones pulcherrimæ, quas expendere consilium erat, si plura caperet extemporalis scriptio, neque festinare nos juberent caussæ quamplurimæ. Iis itaque, quæ jam addenda erant, alii occasioni reservatis, hic demum respicimus portum, & Deo Sospitatori vota, quæ possumus, solvimus flagrantissima.

ΕΠΙΜΕΤΡΑ.

I.

AB adgressore impetitus, ad fugam non obligatur.

II.

Litteratos expellere posse opifices, artem cum strepitu facientes, ex *l. un. Cod. de stud. lib. urb. Rom. lib. XI.* frustra probant.

III.

Servitutes prædiorum rusticorum in solo; urbanorum in superficie consistere, ex *l. 3. ff. de servit.* non adparet.

IV.

Stipulationem non semper produxisse condictionem certi vel ex stipulatu, exemplo sponsaliorum constat. Vid. *l. 1. C. de sponsal. l. 2. C. de repud.*

V.

Secundum juris Romani principia bene hæc

con-

consistunt: minoribus XXV. annis rei suæ administrationem non committi, quamvis bene rem suam gerentibus: *l.* 1. §. *ult. ff. de min.* & invitos adolescentes non accipere curatores, §. 2. *Inst. de cura.*

VI.

Jusjurandum suppletorium magis Glossatorum interpretationi, quam legibus Rom. deberi, non abs re statuerunt Duarenus, Donellus, Anton. Matthæi, Huberus, Noodtius.

VII.

Ne in contractibus innominatis quidem hodie locus esse potest pœnitentiæ.

FINIS PRIMÆ PARTIS.